

Radosław Kaleta ♦ Радаслаў Калета

MOJA BIAŁORUTENISTYKA

Z polsko-białoruskich studiów
lingwistycznych i glottodydaktycznych

МАЯ БЕЛАРУСІСТЫКА

З польска-беларускіх лінгвістычных
і глотадыдактычных даследаванняў

**МОЈА БІАЉОРУТЕНІСТЫКА
МАЯ БЕЛАРУСІСТЫКА**

KATEDRA BIAŁORUTENISTYKI
WYDZIAŁ LINGWISTYKI STOSOWANEJ
UNIwersYTET WARSZAWSKI

КАФЕДРА БЕЛАРУСІСТЫКІ
ФАКУЛЬТЭТ ПРЫКЛАДНОЙ ЛІНГВІСТЫКІ
ВАРШАЎСКИ ЎНІВЕРСІТЭТ

Monografia wydana z okazji
roku jubileuszowego 70-lecia białorutenistyki
na Uniwersytecie Warszawskim

Манаграфія, выдадзеная
да 70-гадовага юбілею беларусістыкі
Варшаўскага ўніверсітэта

Radosław Kaleta ♦ Радаслаў Калета

MOJA BIAŁORUTENISTYKA

Z polsko-białoruskich studiów
lingwistycznych i glottodydaktycznych

МАЯ БЕЛАРУСІСТЫКА

З польска-беларускіх лінгвістычных
і глотадыдактычных даследаванняў

Recenzent ♦ Рэцэнзент

Jadwiga Kozłowska-Doda ♦ Ядвіга Казлоўская-Дода

Redaktor prowadzący ♦ Вядучы рэдактар

Jakub Ozimek ♦ Якуб Азімэк

Redakcja i korekta tekstów białoruskich ♦ Рэдагаванне і карэктурна на беларускай мове

Alena Azemsha ♦ Алена Аземша

Redakcja i korekta tekstów polskich ♦ Рэдагаванне і карэктурна на польскай мове

Aleksandra Zych ♦ Александра Зых

Redakcja i korekta streszczeń angielskich ♦ Рэдагаванне і карэктурна на англійскай мове

Natasha Kadlec i Nya Feinstein ♦ Наташа Кадлец і Ная Файніштайн

Projekt okładki wg pomysłu autora ♦ Праект вокладкі паводле ідэі аўтара

Anna Gogolewska ♦ Анна Гагалеўска

Fotografia na okładce ♦ Фота на вокладцы

Stanisław Żukowski, Rzeka Niemen, olej na płótnie, 1895, domena publiczna ♦

Станіслаў Жукоўскі, Рака Нёман, палатно, алей, 1895, грамадскі набытак

Skład i łamanie ♦ Вёрстка

Dariusz Górski ♦ Дарыюш Гурскі

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Warszawski w ramach

Programu Wsparcia Działalności Publikacyjnej Pracowników Uczelni

„Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza”.

Публікацыя выдадзена дзякуючы фінансавай падтрымцы Варшаўскага ўніверсітэта ў рамках Праграмы падтрымкі публікацыйнай дзейнасці супрацоўнікаў універсітэта “Ініцыятыва дасканаласці — Даследчы ўніверсітэт”.

Publikacja na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 PL (CC BY 4.0 PL) (pełna treść wzorca dostępna pod adresem: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/pl/legalcode>).

Апублікавана на ўмовах ліцэнзій Creative Commons Attribution 4.0 PL (CC BY 4.0 PL)

(поўны тэкст шаблона даступны на: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/pl/legalcode>).

Radosław Kaleta, Uniwersytet Warszawski ♦ Радаслаў Калета, Варшаўскі ўніверсітэт,

ORCID 0000-0001-6892-9332

ISBN 978-83-235-7123-0

ISBN 978-83-235-7125-4 (pdf online)

ISBN 978-83-235-7124-7 (e-pub)

Wydawca ♦ Выдавец

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7

wuw@uw.edu.pl; www.wuw.pl

Wydanie 1, Warszawa 2025 ♦ 1-е выданне, Варшава 2025

Druk i oprawa ♦ Друк і пераплёт

Totem.com.pl

Spis treści • Змест

Od autora	9
Ад аўтара	11

Ze studiów lingwistycznych • З лінгвістычных даследаванняў

Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж <i>наркамаўкай</i> і <i>тарашкевіцай</i> . . .	15
Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы	33
Некаторыя асаблівасці <i>наркамаўкі</i> і <i>тарашкевіцы</i> на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з дзеясловам	47
Адрозненні паміж <i>тарашкевіцай</i> і <i>наркамаўкай</i> на прыкладзе займенніка ды лічэбніка	58
Пра беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка”	71
Złudne odpowiedniki białorusko-polskie	86
O białoruskich pozornych odpowiednikach polskich archaizmów.	104
Лексічны аналіз паланізмаў-архаізмаў у беларускай мове (на матэрыяле беларускага слоўніка архаізмаў і гістарызмаў).	121
О транслитерации и транскрипции белорусских слов	130
Корпусная лінгвістыка як перспектыўны напрамак развіцця беларуска-польскіх моўных сувязей (<i>Radosław Kaleta, Izar Капылоў, Уладзімір Кошчанка</i>)	146
Czasopismo „Acta Albaruthenica” w bibliograficznej bazie danych światowego językoznawstwa slawistycznego iSybisław	160
Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта	176
Nina Barszczewska, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, uczona białoruska i polska	187
Zawilości fleksyjne imion i nazwisk polskich i białoruskich	205

Ze studiów glottodydaktycznych • З глотадыдактычных даследаванняў

Цяжкасці польскае мовы – памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову	239
Белорусский язык как (ино)странный, чужой и родной в начале XXI века . . .	284
Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego.	294
Główne założenia i wyzwania glottodydaktyki białorutenistycznej na początku XXI wieku	305
Glottodydaktyczne błędy analogiczne na przykładzie języka polskiego i języka białoruskiego	319
Tematyka chrześcijańska na lektoratach języka polskiego i języka białoruskiego jako języków obcych	337
Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце	354
O leksyce nacechowanej stylistycznie w nauczaniu Białorusinów języka polskiego	363
Об учебниках белорусского языка как иностранного	372
O specyfice nauczania języka białoruskiego	385
Аб патрэбе польска-беларускіх супастаўляльных глотадыдактычных даследаванняў	397
Wykaz publikacji dr. hab. Radosława Kalety, prof. UW, za lata 2007–2023 •	
Спіс публікацый д.ф.н. Радаслава Калеты, праф. ВУ, за 2007–2023 гг.	405
Okładki • Вокладкі	419

Niniejszą książkę dedykuję Mistrzom, których spotkałem na swej drodze do białorutenistyki, oraz nowym pokoleniom studentów, doktorantów i badaczy języka i kultury Białorusi.

Гэтую кнігу прысвячаю Настаўнікам, якіх сустракаў на сваім шляху да беларусістыкі, а таксама новаму пакаленню студэнтаў, аспірантаў і даследчыкаў мовы і культуры Беларусі.

Wielu się wydaje, że aby zostać uczonym, trzeba się do tego specjalnie urodzić. Że ludziom uzdolnionym zgarnianie wawrzynów prawie samo przychodzi. Nic bardziej dalekiego od prawdy. Trzy są przynajmniej konieczne dla zdobycia wawrzynów naukowych warunki: prawdziwe, bezinteresowne zamięłowania, wytrwała praca, zdolność do krytyki siebie samego.

Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska (1901–1994) –
twórczyni polskiej białorutenistyki

Многім здаецца, што, каб стаць навукоўцам, трэба ім адмыслова нарадзіцца. Што здольныя людзі атрымліваюць лаўры само сабой. Нічога падобнага. Каб здабыць навуковыя лаўры, існуюць прынамсі тры абавязковыя ўмовы: шчырае і бескарыслівае захапленне, старанная праца, здольнасць да самакрытыкі.

Праф. Антаніна Абрэмбска-Яблоньска (1901–1994) –
заснавальніца польскай беларусістыкі

Od autora

Niniejszy tom został przygotowany z okazji roku jubileuszowego 70-lecia białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim. Stanowi on jedną z publikacji upamiętniających to wydarzenie, które można świętować dwojako. Z jednej strony Katedra Filologii Białoruskiej UW została powołana do życia w 1956 roku (w sierpniu zaczęła się organizacja struktury, we wrześniu rekrutacja studentów, a w październiku nastąpiło oficjalne otwarcie), a z drugiej strony to już w roku akademickim 1956/1957 przyjęto pierwszych studentów. Zatem rok 2025/2026 to 70. rok akademicki z rzędu w tej jednostce.

Najnowsze publikacje autora są dostępne w Internecie w repozytoriach i bazach naukowych, dlatego w niniejszej monografii opublikowano tylko wybrane artykuły z autorskiego dorobku, które jednak pokazują elementy procesu jego kształtowania się, próbę dodania jeszcze jednego poszukującego głosu do szerszej dyskusji naukowej. Chodziło o ułatwienie dostępu do tekstów starszych (od 2007 roku), publikowanych w czasopismach lub monografiach zbiorowych bez wersji cyfrowych, oraz tekstów nowszych z różnych dziedzin, takich jak: pisownia białoruska, homonimia międzyjęzykowa, transliteracja i transkrypcja, językoznawcze bazy bibliograficzne, stosunek do języka białoruskiego, językoznawcze biografie białorutenistyczne, polsko-białoruskie kontakty językowe oraz glottodydaktyka. Artykuły lekko zaktualizowano, dodano do nich komentarze uzupełniające oraz pozycje bibliograficzne, związane z tematyką prezentowaną w danym tekście, które ukazały się już po jego druku. Jednocześnie próbowano zachować oryginalność pierwodruków, ich styl, ducha lat wcześniejszych. W sumie w tomie znalazło się 25 tekstów z 65 wydanych w latach 2007–2024 oraz jeden artykuł z 2025 roku, który pierwotnie został opublikowany po angielsku, a jego pełniejsza polska wersja została włączona do niniejszego zbioru.

Texty mogą funkcjonować osobno, jeśli Czytelnika zainteresuje wybrana wąska tematyka, lub jako całościowa monografia, którą można czytać od początku do końca, gdyż artykuły ułożono w miarę chronologicznie, żeby pokazać także

proces dochodzenia do poszczególnych tematów białoruskich oraz rozwój naukowy autora jako doktoranta, później młodego badacza oraz dojrzałego naukowca. Może to zachęci młodych naukowców do odważnego stawiania swych pierwszych (nieidealnych z natury rzeczy) kroków naukowych.

Teksty wybrane do niniejszej monografii zostały napisane przez autora w językach: polskim, białoruskim i (rzadziej) rosyjskim. Wybór języka i odpowiedniego zaprezentowania materiału był uzależniony od polskiej lub białoruskiej grupy docelowej. Artykuły w języku rosyjskim skierowane zostały do szerokiego grona sławistów, nie zawsze znających język białoruski, miały zatem za zadanie popularyzację tematyki białorutenistycznej na szerszym forum i na tle ogólnosłowiańskim. Jeden z wybranych artykułów został napisany wspólnie z badaczami z Instytutu Językoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Białorusi i znalazł się w tomie, żeby pokazać, jak ważne jest budowanie międzynarodowych zespołów badawczych, gdyż taka współpraca pozwala na szybszy i głębszy rozwój nauki oraz osobisty. Wybór artykułów opatrzono aneksem zawierającym wykaz wszystkich publikacji autora, żeby ułatwić Czytelnikowi lekturę i pokazać szerszy kontekst tematyczny.

Monografia jest swoistym pamiętnikiem naukowym, świadectwem jednostkowego niewielkiego dorobku wchodzącego w skład wieloletniej i różnorodnej spuścizny instytucji, jaką jest Katedra Białorutenistyki (wcześniej: Katedra Filologii Białoruskiej). Publikacja ma na celu podkreślenie wagi badań białorutenistycznych w Polsce, potrzeby ich rozwoju we współpracy z różnymi środowiskami sławistów. Niniejszy zbiór artykułów przeznaczony jest przede wszystkim dla nowych pokoleń studentów, doktorantów i młodych badaczy języka i kultury Białorusi, którzy są przyszłością białorutenistyki. Zebranie tekstów w jednym miejscu może ułatwić dostęp do rozproszonego dorobku i inspirować do własnych poszukiwań badawczych według etyki, którą propagowała założycielka polskiej białorutenistyki – prof. Antonina Obrębska-Jabłońska.

Ад аўтара

Гэты том падрыхтаваны з нагоды юбілею – 70-годдзя вывучэння беларусістыкі ў Варшаўскім універсітэце. Ён з’яўляецца адной з публікацыяў, прысвечаных гэтай падзеі, якую можна адзначыць двойчы. З аднаго боку, кафедра беларускай філалогіі ВУ была заснаваная ў 1956 годзе (у жніўні пачалася арганізацыя структуры, у верасні – прыём студэнтаў, а ў кастрычніку адбылося ўрачыстае адкрыццё), а з другога – ужо ў 1956/1957 навучальным годзе былі прынятыя першыя студэнты. Такім чынам, 2025/2026 навучальны год з’яўляецца 70-м запар навучальным годам у гэтай установе.

Найноўшыя публікацыі аўтара даступныя ў інтэрнэце, у рэпазіторыях і навуковых базах, таму ў дадзенай манаграфіі змешчаныя толькі выбраныя артыкулы з яго навуковай спадчыны. Яны, аднак, паказваюць элементы працэсу фармавання згаданай спадчыны, спробу дадаць яшчэ адзін даследчыцкі голас да шырэйшай навуковай дыскусіі. Мэтаю было палягчэнне доступу да ранейшых тэкстаў (з 2007 г.), надрукаваных у часопісах або калектыўных манаграфіях без лічбавых версіяў, а таксама да навейшых прац з розных галінаў, такіх як беларускі правапіс, міжмоўная аманімія, транслітэрацыя і транскрыпцыя, лінгвістычныя бібліяграфічныя базы, стаўленне да беларускай мовы, беларусістычныя біяграфіі мовазнаўцаў, польска-беларускія моўныя кантакты і глотадыдактыка. Артыкулы былі нязначна абноўленыя, да іх дададзеныя тлумачальныя каментарыі і новыя бібліяграфічныя пазіцыі, што з’явіліся ўжо пасля першапачатковага друку. Пры гэтым мы імкнуліся захаваць арыгінальнасць першадрукаў – іх стыль і дух папярэдніх гадоў. Усяго ў том увайшло 25 артыкулаў з 65, апублікаваных у 2007–2024 гадах, а таксама адзін артыкул 2025 года, які першапачаткова быў надрукаваны па-англійску; яго больш поўная польская версія ўключаная ў гэты зборнік.

Тэксты могуць існаваць асобна, калі чытача зацікавіць пэўная вузкая тэматыка, альбо ўспрымацца як цэласная манаграфія, якую можна чытаць ад пачатку да канца, бо артыкулы размешчаныя ў больш-менш храналагічным

парадку. Гэта дазваляе прасачыць працэс паступовага асваення беларускіх тэм і навуковага развіцця аўтара – спачатку як аспіранта, потым маладога даследчыка і ўрэшце сталага вучонага. Магчыма, гэта падштурхне маладых навукоўцаў да смелых спробаў рабіць свае першыя (па вызначэнні неідэальныя) крокі ў навуцы.

Артыкулы, уключаныя ў гэтую манаграфію, былі напісаныя аўтарам па-польску, па-беларуску і (радзей) па-руску. Выбар мовы і спосаб прадстаўлення матэрыялу залежаў ад польскай або беларускай мэтавай аўдыторыі. Артыкулы на рускай мове былі адрасаваныя шырэйшаму колу славістаў, якія не заўсёды валодаюць беларускай мовай, і мелі на мэце папулярызацыю беларусістычнай тэматыкі ў шырэйшым агульнаславянскім кантэксте. Адзін з артыкулаў напісаны ў суаўтарстве з даследчыкамі Інстытута мовазнаўства Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі і ўключаны ў том, каб паказаць, як важна ствараць міжнародныя даследчыя калектывы, бо такое супрацоўніцтва спрыяе хутчэйшаму і глыбейшаму развіццю як навукі, так і асобы даследчыка. Выбар артыкулаў дапоўнены дадаткам з поўным спісам публікацыяў аўтара, каб палегчыць чытанне і паказаць шырэйшы тэматычны кантэкст.

Манаграфія з’яўляецца своеасаблівым навуковым дзённікам — сведчаннем індывідуальнага ўнёску ў шматгадовую і разнастайную спадчыну ўстановы, якой з’яўляецца Кафедра беларусістыкі (раней — Кафедра беларускай філалогіі). Мэта публікацыі — падкрэсліць значэнне беларусістычных даследаванняў у Польшчы і неабходнасць іх развіцця ў супрацоўніцтве з рознымі славістычнымі асяроддзямі. Дадзены зборнік артыкулаў прызначаны найперш для новых пакаленняў студэнтаў, аспірантаў і маладых даследчыкаў мовы і культуры Беларусі, якія з’яўляюцца будучыняй беларусістыкі. Збор тэкстаў у адным месцы можа палегчыць доступ да разрозненага навуковага матэрыялу і натхніць на ўласныя пошукі ў адпаведнасці з этыкай, якую прапагандавала заснавальніца польскай беларусістыкі прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска.

Ze studiów lingwistycznych

З лінгвістичних дослідженняў

Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж *наркамаўкай* і *тарашкевіцай*¹

Primary Morphological Differences Between *Tarashkyevitsa* and *Narkamawka* in the Belarusian Language

This article analyzes the primary morphological differences between two orthographic standards of the Belarusian language: the classical *Tarashkyevitsa* and the official *Narkamawka*. The development of Belarusian orthography in the 20th century is presented, including the impact of the 1933 orthographic reform and the role of linguistic and ideological factors in shaping norms. The article discusses, among other things, endings in the nominative, genitive, and instrumental cases, vocative forms, plural endings, and different approaches to masculine, feminine, and neuter nouns. *Tarashkyevitsa* reflects dialectal traditions and the living language, while *Narkamawka* shows the Russian influence which contributed to the Russification of Belarusian morphology. The analysis shows that the diversity of forms in both standards stems from historical, linguistic, and socio-political processes.

Keywords: *Tarashkyevitsa*, *Narkamawka*, Belarusian orthography, morphology, language norms

Тарашкевіца і *наркамаўка* – гэта не навуковыя тэрміны, але якія часта ўжываюцца ў дыскусіях аб беларускім правапісе, бо азначаюць два правапісныя стандарты беларускай мовы: адзін класічны², а другі афіцыйны³. Да сёння

¹ Упершыню надрукавана: Acta Albaruthenica. 2007. № 7. S. 192–206.

² Гэта правапіс з часоў Браніслава Тарашкевіча (1892–1938), які зафіксаваў жывую народную традыцыю ў надрукаванай у 1918 г. і агульнапрынятай *Граматыцы беларускай мовы для школ*, якая выйшла ў Вільні лацінкай і кірыліцай. Назву *тарашкевіца* прапанаваў сам Вінцук Вячорка ў 1982 г., каб падкрэсліць, што гэта сістэма правапісу, створаная Б. Тарашкевічам (параўн. *кірыліца* ад імені *Кірыл*). Б. Тарашкевіч прытрымліваўся правілаў, каб пісаць так, як гаворыцца, і чытаць так, як напісана [Вячорка 2015].

³ Крытыкаваны прыхільнікамі *тарашкевіцы*, падрыхтаваны ў 1933 г., уведзены Саўнаркамам (Саветам Народных Камісараў = урадам) БССР як палітычны і штучны праект прымусовага збліжэння беларускай мовы да рускай з парушэннем характэрных моўных рыс беларускай мовы, на якія звяртаў увагу Б. Тарашкевіч у сваёй граматыцы. Рэформа ўводзілася ва ўмовах жорсткага савецкага тэрору, без шырокага грамадскага і навуковага абмеркавання. Нягледзячы на гэта, правапіс гэты называлі школьным, або акадэмічным, а В. Вячорка прыдумаў

выкарыстоўваюцца яны ў розных сферах і з'яўляюцца носьбітамі не толькі мовазнаўчых, але таксама ідэалагічных фактараў. Шмат мовазнаўчых пытанняў выклікае палеміку прыхільнікаў *тарашкевіцы* і *наркамаўкі* і паглыбляе багатую варыянтнасць беларускай мовы. Мэта гэтага артыкула – падаць на фоне граматык, гаворак, а таксама ацэнак розных даследчыкаў асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж двума правапіснымі стандартамі. Каб лепш зразумець, з чаго яны вынікаюць, варта спачатку коратка азнаёміцца з гісторыяй развіцця беларускага правапісу ў XX ст., падрыхтаванай на падставе перыядаў фарміравання правапісу Я. Камароўскага [Камароўскі 1965] (гл. таксама: [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968], [Беларуская энцыклапедыя 2002 (т. 14): 33–34], [Саўка 2005]).

Перыяд 1900–1920

Гэта першы перыяд фарміравання беларускай літаратурнай мовы і першы свядомы працэс нармавання яе:

Галоўныя рысы новай беларускай літаратурнай мовы, якая складалася на аснове народных гаворак, знаходзілі сваё адлюстраванне ў мове дарэвалюцыйных беларускіх выданняў. Разам з тым тагачасная літаратурная мова вызначалася значнай неўнармаванасцю, адсутнасцю адзіных прынцыпаў правапісу і нават адсутнасцю адзінага алфавіта, што было абумоўлена становішчам беларускай мовы як мовы неафіцыйнай, «правінцыяльнай» [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 160].

У гэты перыяд мова развівалася і нармавалася галоўным чынам дзякуючы мастацкай, перыядычнай і навуковай літаратуры. Вялікае значэнне мела моватворчая дзейнасць Янкі Купалы, Якуба Коласа, Алаізы Пашкевіч (Цёткі), Цішкі Гартнага, Максіма Багдановіча. Яны прычыніліся да стварэння новых моўных сродкаў і норм графікі і правапісу.

Варта нагадаць першыя працы, у якіх з'явіліся спробы навуковай апрацоўкі беларускай мовы. Адным з першых падручнікаў быў *Беларускі правапіс* (*Biełaruski prawapis*) [Łuckiewiç, Stankiewiç 1918] (гл. [Саўка 2005: 7–8]), надрукаваны лацінкай. У значнай меры ён паўтараў брашуру *Як правільна пісаць па-беларуску* (1917), выдадзеную лацінкай польскай мадыфікацыі (пар. [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 160, 161]). Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі ў 1918 г. з'явіўся невялікі дапаможнік *Просты спосаб стаіцца ў кароткім*

назву *наркомаўка*, утворанаю ад абрэвіятур *нарком* або *Саўнарком*, пазней – *наркамаўка* ад Саўнаркама, г.зн. ад назвы ўстановы, якая правяла т.зв. рэформу беларускага правапісу ў 1933 г. Гэты правапіс з'яўляецца ў Беларусі афіцыйным, г.зн. мае фармальны афіцыйны дзяржаўны статус.

часе *граматным* [Åbiht, Stankëwič 1918] (гл. [Саўка 2005: 7–8])⁴, надрукаваны лацінскімі літарамі – яго задачай было дапамагчы як найхутчэй навучыць чытаць і пісаць па-беларуску [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 161].

У 1918 г. з’явілася і *Граматыка* Б. Тарашкевіча, якая “пачала новую эпоху ў разьвіцці беларускае літаратурнае мовы” [Лёсік 2003: 302]. *Граматыка для школ* дачакалася шасці выданняў: I – у 1918 (таксама ў лацінічнай версіі) (пар. [Лёсік 2003: 302–306], [Камароўскі 1963: 29], [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 169]), II – у 1919, III – у 1920, IV – у 1921, V – у 1929 (пашыранае Тарашкевічам, побач з першым выданнем з’яўляецца самым папулярным, да яго звяртаецца большасць даследчыкаў *тарашкевіцы*) (пар. [Станкевіч 2002b]), VI – у 1943 г.

Некаторыя даследчыкі пішуць толькі пра пяць выданняў [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 162], можа таму, што шостае выданне не да канца Тарашкевічавага аўтарства – яго ў некалькіх выпадках дапоўнілі А. Адамовіч, А. Лёсік і К. Шкуцька. Сапраўды, шостае выданне малавядомае, можа і таму, што з’явілася яно ў Беларусі ў часы нямецкай акупацыі; немцы дазволілі на развіццё беларускай школьнай сістэмы, за выключэннем вышэйшай адукацыі. Тарашкевічаву *Граматыку* зацвердзіў і дапусціў да школьнага ўжывання ў школах “Генэральнай Акругі Беларусі Спадар Генэральны Камісар у Менску” сваім загадам з 12 сакавіка 1943 года⁵.

Нават крытыкі *тарашкевіцы* прызнаюць, што *Граматыка*, хоць не была афіцыйна зацверджана ўладай, адрыгала вялікую ролю ва ўстанаўленні правілаў правапісу і была прыхільна сустрэта навучэнцамі, вучонымі і шырокай грамадскасцю Беларусі (пар. [Камароўскі 1965: 5], [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 162–163]).

Галоўнае месца ў *Граматыцы* прысвячае Тарашкевіч марфалогіі беларускай мовы:

Аўтар упершыню спрабаваў выявіць найбольш характэрныя агульнанародныя моўныя рысы. *Беларуская граматыка* паклала пачатак стабілізацыі літаратурных норм беларускай мовы і ў марфалогіі [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 168].

Даследчыкі сцвярджаюць, што ў *Граматыцы* бачны ўплыў *Простага спосабу стаіцца ў кароткім часе граматным* і працы Я. Карскага [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 178, 179]. Адначасова яны прызнаюць, што граматычная тэрміналогія, якая замацавалася асабліва ў выданні з 1929 года, “амаль поўнасю захавалася і да нашых дзён, ствараючы асновы сучаснай беларускай лінгвістычнай тэрміналогіі” [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 179].

⁴ Успамінаецца таксама Тарашкевічам ва ўводзінах да *Граматыкі* з 1918 г.

⁵ У арыгінале: *Genehmigt und für den Schulgebrauch an den weissruthenisehen Schulen des Generalbezirks zugelassen durch Erlass des Herrn Generalkommissars in Minsk vom 12/III 1943 Abt. I Kult. Si/Wi.*

Перыяд 1921–1933

У 1925 г. была выдадзена ў Вільні кампіляцыя граматык Б. Тарашкевіча і Я. Лёсіка, дапасаваная да вымогаў і ўмоваў жыцця школ у Заходняй Беларусі – *Беларускі правапіс* [Астроўскі 1925].

У 1927 г. з’явілася праца А. В. Багдановіча *Беларуская мова. Падручнік для тэхнікумаў і самаадукацыі*, якая закранае тэмы з агульнага мовазнаўства, дыялекталогіі, гістарычнай граматыкі і гісторыі беларускай літаратурнай мовы. У большай ступені яна арыентавана на *Граматыку* Тарашкевіча, хоць, напр., пры разглядзе канчаткаў назоўнікаў паявіліся важныя разыходжанні [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 181].

Своеасаблівай з’явай у гісторыі беларускага правапісу была рэформа 1933 году [*Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу* 1933] (гл. таксама [Камароўскі 1965: 26–32], [Лыч 1993], [Станкевіч 2002a (т. 1): 327–343], [Запрудскі 2005], [Станкевіч 2006]).

У БССР правапіс і граматыка Тарашкевіча былі ў 1933 годзе скасаваныя ды замененыя – з’явілася, гвалтам, пры вымушаным маўчанні навуковае грамады – на зрусыфікаваныя. На тое была адпаведная пастанова “Совнаркома”. У Заходняй Беларусі, на эміграцыі ўвядзенне наркомаўкі сустрэлі пратэстамі й надалей пісалі паводле Тарашкевіча, паводле жывога мовы. Асобныя непаслядоўнасці (правапіс й, ў; правапіс чужаземных словаў з дыфтонгамі) парадкаваў Антон Лёсік, а на эміграцыі – Ян Станкевіч, Валянтына Пашкевіч, іншыя [Вячорка 1991].

Пастанова Савета Народных Камісараў БССР “Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу” прычынілася да “спрашчэння” (г.зн. русіфікацыі) беларускага правапісу, а ў іх ліку да абмежавання выключэнняў, але, што важна, першы раз надала яму законнасць і абавязковасць. Гэты моўны працэс быў адначасова палітычным:

Мерапрыемствы партыі і ўрада былі накіраваны на выгнанне нацыяналістычных скажэнняў і наблізілі беларускі правапіс у значнай частцы правіл да рускага правапісу [Камароўскі 1965: 5].

Такім чынам, былі гэта папраўкі штучныя, а

граматыка павінна толькі замацаваць і падраўняць тыя лініі, якія сама мова ўжо назначыла [Лёсік 2003: 303].

У заключэнні пастановы СНК БССР чытаем, што надалей трэба ўдакладняць беларускі правапіс, граматыку, тэрміналогію, арганізаваць новыя выданні беларуска-рускіх слоўнікаў, “вытраўляючы з беларускай мовы ўсялякія буржуазна-нацыяналістычныя плыні і скажэнні” (пар. [*Аб зменах*

і спрашчэнні беларускага правапісу 1933: 27])). Маём тут дачыненне з палітычнымі эмоцыямі – з гэтай пары, у залежнасці ад таго, якім правапісам хто карыстаўся, заадно паказваў свае палітычныя погляды: адны канчаткі былі “буржуазна-нацыяналістычныя”, а другія “правільныя”, “чыстабеларускія”, бо падобныя да рускіх узораў.

Перыяд 1934–1962

У 1934 г. на аснове пастановы 1933 АН Беларусі быў выдадзены *Праваніс беларускай мовы* – звод важнейшых правіл, на якіх грунтаваліся падручнікі ў наступныя гады. Адначасова беларускі правапіс шырока абмяркоўваўся, былі праекты яго ўдакладненняў. У 1942 г. у Мінску прайшла мовазнаўчая канферэнцыя, у выніку якой паявіўся *Беларускі правапіс* Антона Лёсіка [Лёсік, Адамовіч, Шкуцька 1943]. На пачатку 50-х гадоў Арфаграфічная камісія Інстытута мовы, літаратуры і мастацтва Акадэміі навук БССР пад кіраўніцтвам правадзейнага яе члена Якуба Коласа падрыхтавала чарговы праект змен і ўдасканаленняў беларускага правапісу. Ён быў зацверджаны ў 1957 г. пастановай Савета Міністраў БССР “Аб удакладненні і частковых зменах існуючага беларускага правапісу”. На падставе гэтага праекта ў 1959 г. Акадэмія навук БССР выдала *Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі*, якія да сённяшняга дня фармальна захоўваюць сваю сілу. У галіне марфалогіі ўзнік *Курс сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Марфалогія* (1957). Матэрыял з гэтай граматыкі быў больш падрабязна распрацаваны ў *Граматыцы беларускай мовы* [Граматыка беларускай мовы 1962; 1966], якая з’яўляецца самым поўным зводам граматычных правіл літаратурнай мовы (пар. [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 281]).

Сучасны перыяд

У 1991–1992 гг. працавала Камісія па ўдасканаленні правапісу (старшыня Г. Цыхун) Таварыства беларускай мовы, якая ў 1993 г. апублікавала свае прапановы. У гэтым годзе Савет Міністраў прыняў пастанову, мэтай якой было далейшае ўдакладненне беларускай мовы. Стварылася Дзяржкамісія па ўдакладненні правапісу беларускай мовы (старшыня Н. Гілевіч), заданнем якой была рэалізацыя згаданай пастановы. Палітычныя змены ў Беларусі і вяртанне ўладаў да палітыкі русіфікацыі зрабілі дзейнасць камісіі немэтазгоднай, таму яна спыніла сваю працу праз год пасля стварэння і рэкамендавала НАН Беларусі і Міністэрству адукацыі падрыхтаваць новую рэдакцыю беларускага правапісу. Інстытут мовазнаўства НАН Беларусі на чале з тагачасным

дырэктарам А. Падлужным падрыхтаваў тры варыянты праекту зменаў у правапісе (1999, 2002, 2004). У 2003 г. другі варыянт праекту быў перададзены на разгляд у Адміністрацыю прэзідэнта, але не абмяркоўваўся грамадскасцю. У жніўні 2006 г. Аляксандр Лукашэнка даў распараджэнне Міністэрству адукацыі заняцца зменамі беларускага правапісу з мэтай наблізіць яго да сучасных мовазнаўчых патрабаванняў (гл. [Аляксандр Лукашэнка поручил... 2006]). Старшыня Інстытуту мовазнаўства ім. Якуба Коласа НАН Беларусі Аляксандр Лукашанец заявіў, што справа, аднак, толькі ў пэўных дапаўненнях, а не ў рэформе правапісу⁶ (гл. [Панкавец 2006], [Класкоўскі 2006], [Тарас 2006]).

Класічны правапіс таксама быў парадкаваны – ад часоў Тарашкевіча, Лёсіка і Станкевіча мова ўвесь час развіваецца і з’яўляюцца ўжо варыянты варыянтаў, сярод якіх вылучаецца і беларуская лацінка.

Два алфавіты, тры правапісы, ці нават болей, бо часопіс “Фрагменты” друкуе бліскучую іранічную аб’яву: “З правапісных варыянтаў для нас прымальна коласаўка і першыя 5 варыянтаў тарашкевіцы: клясычны, вінцукоўка мадыфікаваная, шупаўка, нашаніўка, эмігрантаўка, а таксама індывідуальныя мутацыі на тле вышэйназваных сістэмаў”⁷ [“Фрагменты” 2000, восень, за: Гапава 2000].

У 90-х гадах працэс вяртання класічнага правапісу прычыніўся да выхаду *тарашкевіцы* з падполля [Саўка 2005] – яна зноў стала канкурэнтнай *наркамаўцы*. У 1992 г. у Вільні сабралася нарада карыстальнікаў класічнага правапісу, каб высветліць сучасныя моўныя праблемы *тарашкевіцы*. У Празе 5 і 6 снежня 1998 г. у сядзібе Радыё Свабода адбылася канферэнцыя па ўпарадкаванні *тарашкевіцы* ([Максімюк 1999], [Саўка 2005: 14]). А ў 2005 г. выйшаў новы *Беларускі клясычны правапіс* [Бушлякоў, Вячорка, Санько, Саўка 2005].

Родны склон адзіночнага ліку назоўнікаў мужчынскага роду

Канчаток *-а* роднага склону ў *тарашкевіцы* ўжываецца ў трох выпадках: для назоўнікаў, якія азначаюць канкрэтныя прадметы, жывыя істоты і месяцы,

⁶ Лукашанец забараніў бы *тарашкевіцу*, калі б гэта ад яго залежала, таму што, на яго думку, разнабой у правапісе дрэнна ўплывае на карыстанне беларускай мовай. У новым праекце м. ін. не будзе ўжывацца Ў ва ўласных імёнах і словах іншамоўнага паходжання, а слова *прэзідэнт* будзе пісацца з вялікай літары.

У 2008 г. парламент Беларусі прыняў Закон “Аб Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі”, які ўвайшоў у сілу 1 верасня 2010 г. і фактычна дэлегалізаваў ужыванне *тарашкевіцы* на тэрыторыі Беларусі.

⁷ Гэта быў часта аргумент супраць ужывання класічнага правапісу – ён успрыняўся як дазвол пісаць, як хто хоча. *Наркамаўка* затое асацыявалася з упарадкаваннем правілаў (спосаб гэтага ўпарадкавання – гэта ўжо зусім іншае пытанне).

напр.: *брат* – *брата*, *нос* – *носа* [1918 [= Тарашкевіч 1918]: 27–28; 1929 [= Тарашкевіч 1991]: 71, 73; 1943 [= Тарашкевіч 1943]: 53, 54]⁸.

Для іншых назоўнікаў застаецца канчатак *-у*. Могуць з’явіцца формы: *аўсу*, *чацьвяргу* [1918: 28–29; 1929: 73; 1943: 54]⁹.

Рэформа правапісу з 1933 г. моцна пашырае выкарыстанне канчатка *-а*:

Назоўнікі мужчынскага роду ў родным склоне адзіночнага ліку пісаць пераважна з канчаткамі “а”, “я”: завода, цэха, трактара, інстытута, сацыялізма, універсітэта, правапіса, але: жалю, болю, лесу, краю, цэменту [Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу 1933: 27, п. 18]¹⁰.

Такім чынам, канчатак *-у* выкарыстоўваецца пры назоўніках, якія сёння называюцца абстрактнымі, рэчыўнымі і зборнымі.

Новыя граматыкі спрабуюць вызначыць лексіка-семантычныя разрады назоўнікаў з пашыраным канчаткам *-а* і сабраць іх у групы. Так, апрача згаданых Тарашкевічам трох груп назоўнікаў, гэты канчатак маюць яшчэ назоўнікі, якія азначаюць: установы, прадпрыемствы, грамадскія арганізацыі (*універсітэта*, *завода*); геаграфічныя і астранамічныя паняцці, населеныя пункты, мясцовасці (*горада*, *Віцебска*, *Марса*, *Нёмана*, *пасёлка*); адзінкі вымярэння, пэўныя прамежкі часу (*грама*, *рубля*, *літра*, *сезона*), часткі цела (*рота*, *носа*, але: *твару*); тэрміны (*суфікса*, *дзеяслова*, *радыуса*, *лагарыфма*, але: *склону*, *тэксту*, *роду*, *ліку*) [Сіўковіч 2005: 117].

На своеасаблівую ўвагу заслугоўвае назоўнік *народ*. У *тарашкевіцы* мае ён толькі канчатак *-у* (*народу*) [1918: 28; 1929: 73; 1943: 54]. Інакш у *наркамаўцы*: у спалучэнні з няпэўна-колькаснымі словамі тыпу *многа*, *мала*, *шмат* ужываецца з канчаткам *-у* (*многа народу*), у астатніх выпадках – з канчаткам *-а* (*беларускага народа*) [Сіўковіч 2005: 119]. Паводле П. Сцяцко, такая практыка вядзе толькі да разбурэння мовы, таму што ў жывой мове ніхто такіх “навуковых” нюансаў не трымаецца – нават руская мова ў такой сітуацыі абыходзіцца адной словаформай [Сцяцко 2002: 53–54].

Варта нагадаць, што надта пашыранае выкарыстанне канчатка *-а* (напр. *завода*, *інстытута*, *сацыялізма*) лічыцца Станіславам Станкевічам як уплыў рускіх марфалагічных асаблівасцей, якія замянілі беларускі канчатак *-у* (*заводу*, *інстытуту*, *сацыялізму*) [Ст. Станкевіч 1994: 28]¹¹. Падобны погляд праяўляе

⁸ У *наркамаўцы* выступае іншы націск, адсюль форма *нос* – *носа* (пар. [Сіўковіч 2005: 117]).

⁹ У *наркамаўцы* формы на *-а*, напр. *аўса* [Сіўковіч 2005: 117].

¹⁰ Цікава, што ў самым загалоўку пратакола выкарыстоўваецца яшчэ арыгінальная назва *Менск* (не *Мінск*), а таксама форма роднага склону на *-у* (*правапісу*), падчас калі сам пункт 18 загадвае ўжо пісаць з канчаткам *-а* (*правапіса*). Гэтая заўвага можа тычыцца і слова *Савету* (замест *Савета*).

¹¹ Аўтар (1907–1980) з’яўляўся галоўным рэдактрам газеты “Беларус” у Нью-Ёрку. Яго дзядзькам быў Ян Станкевіч (пар. [Баршчэўская 2005], [Вячорка 2005: 3–7]).

П. Сцяцко, які дадае, што беларуская мова, як руская, амаль пазбавілася канчатка *-у*, але ж яна мае шмат супольнага з украінскай і заходнеславянскімі мовамі, дзе згаданы канчатак пераважае, а нават выступае як адзіная форма [Сцяцко 2002: 54].

Іншы даследчык, Ян Станкевіч, сцвярджае, што русіфікацыя канкрэтных і абстрактных назоўнікаў – гэта толькі адна з праяваў русіфікацыі ўсёй беларускай мовы [Станкевіч 2006: 108].

У гаворках таксама выступаюць канчаткі *-а*, *-у*. Канчатак *-у* выкарыстоўваецца ў рэчыўных, зборных і абстрактных назоўніках (як у *тарашкевіцы* і *наркамаўцы*). Але, апрача таго, у назоўніках, якія абазначаюць: канкрэtnыя прадметы: *возу*, *мосту*, *дому*; часавыя паняцці: *году*, *часу*; геаграфічныя назвы: *Мінску*, *Слуцку*; назвы арганізацый і ўстаноў: *раёну*, *калгасу*, адзначаецца ў гаворках працэс пашырэння канчатка *-у* за кошт канчатка *-а* ([Нарысы 1964: 155] за: [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 297]).

Хоць існуе шмат выключэнняў, некаторыя формы падаюцца мною ў табліцы:

Назоўнік родны скл. адз. л.	Гаворкі	Тарашкевіца	Наркамаўка
Падабенствы			
Адушаўлены	<i>чалавека</i>	<i>чалавека</i>	<i>чалавека</i>
Зборны	<i>лесу</i>	<i>лесу</i>	<i>лесу</i>
Рэчыўны	<i>мёду</i>	<i>лёду</i>	<i>цукру</i>
Абстрактны	<i>сьмеху</i>	<i>сьмеху</i>	<i>смеху</i>
Адрозненні			
Часавыя паняцці	<i>году</i>	<i>*году</i> ¹²	<i>года</i>
Назвы ўстаноў	<i>раёну</i>	<i>*заводу</i>	<i>завода</i>
Геаграфічныя назвы	<i>Слуцку</i>	<i>*Віцебску</i>	<i>Віцебска</i>
Тэрміны	<i>*сацыялізму</i>	<i>*сацыялізму</i>	<i>сацыялізма</i>
Канкрэtnыя	<i>возу</i>	<i>малатка</i>	<i>падручніка</i>

На прыкладзе адрозненняў можам пабачыць, што *тарашкевіца* выкарыстоўвае канчатак, які выступае ў гаворках, *наркамаўка* – які выступае ў рускай мове.

Наконт канкрэtnых назоўнікаў трэба, аднак, нагадаць, што сам Тарашкевіч у сваіх правілах рэкамендуе выкарыстоўваць канчатак *-а*, асабліва калі падае на яго націск, напр. *малаток* – *малатка*, *нож* – *нажа*, *нос* – *наса*, *грош* –

¹² * азначае, што формы няма ў крыніцы (тут у *Граматыцы* Тарашкевіча), але на аснове правілаў можна яе ўтварыць.

граша, кош – каша [1918: 28; 1929: 73; 1943: 54]. Сярод карыстальнікаў *тарашкевіцы* пашыраецца ўжыванне канчатка -у нават у канкрэтных назоўніках, напр. *возу* замест *воза*. І гэта можа больш пад уплывам гаворак, чым самога Тарашкевіча, які, праўда, пішучы *Граматыку*, абапіраўся на беларускія гаворкі, але не ў гэтым канкрэтным выпадку.

Нягледзячы на рэформу 1933 г., у мастацкай літаратуры 30–50-х гадоў пашыраецца варыянтнасць канчаткаў у адной форме, напр. *настроа, твара* (Э. Самуйлёнак), *настрою, твару* (М. Танк) (больш прыкладаў пар. [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 296]). Гэтая з’ява прымусіла даследчыкаў нармалізаваць гэтую склонавую форму, але не ўдалося ім выразна размежаваць канчаткаў -а і -у. І хоць некаторыя слоўнікі распрацавалі родны склон назоўнікаў, то моўная практыка сведчыць пра частыя адхіленні ад напісаных там норм [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 296]. Напрыклад, у мове мастацкай літаратуры канкрэтных назоўнікі, напэўна пад уплывам гаворак, могуць ужывацца з канчаткам -у (*плоту, роту, знаку* і г. д.) – як было ўжо адзначана вышэй, сам Тарашкевіч не рэкамендаваў такога напісання.

Цікавую гісторыю развіцця мелі і рэчыўныя назоўнікі. Згодна з рэформай 1933 г., павінны яны пісацца з канчаткам -а, хоць традыцыйна пісаліся з канчаткам -у. Гэта прывяло да таго, што некаторыя назоўнікі пісаліся з адным канчаткам, а іншыя з другім, напр. *алкаголя*, але *вугалю, гною; азота*, але *бензіну; хлора, іёда*, але *газу* і г. д. Толькі Праект з 1957 г. нармалізаваў родны склон гэтых назоўнікаў з канчаткам -у [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 297, 298].

Рэформа 1933 г. пашырала канчатак -а нават на некаторыя абстрактныя назоўнікі: *сацыялізма, камунізма, марксізма, ленінізма*. Традыцыйна аднак існавалі формы з канчаткам -у, напр. *пафаса*, але *гераізму, драматызму, гуманізму, патрыятызму*, ды часта ўжываліся варыянты *капіталізма – капіталізму, царызма – царызму* [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 298]. Гэта паказвае на тое, як моўная практыка і правапісныя нормы перасякаліся.

Давальны і месны склоны множнага ліку назоўнікаў мужчынскага роду

У назоўніках множнага ліку мужчынскага роду з асновай на цвёрды і мяккі зычныя сустракаюцца такія формы:

Склон	Канчаткі <i>тарашкевіцы</i>	Канчаткі <i>наркамаўкі</i>
Давальны	-ом (-ём), напр. <i>валом, ласём</i>	-ам (-ям), напр. <i>сталам, медалям</i>
Месны	-ох (-ёх), напр. <i>валох, сталох, братох, ласёх</i> [1929: 70–71]	-ах (-ях), напр. <i>сталах, медалях</i> [Сіўковіч 2005: 122–123]

Націскныя канчаткі *-ом, -ох* сустракаюцца ў паўднёва-заходнім дыялекце і некаторых сярэднебеларускіх гаворках. У давальным склоне апрача канчатка *-ам* назоўнікі маюць канчатак *-ом* (напр. *дамом, братом*), які адпавядае старому канчатку давальнага склону множнага ліку назоўнікаў на *-о* [Блінава, Мяцельская 1969: 74]. У месным склоне ў гаворках выступае канчатак *-ах*, але ў паўднёва-заходнім дыялекце існуе архаічны канчатак: *-ох* [Блінава, Мяцельская 1969: 75]. Пра гэты факт піша таксама Ломцеў:

В местном падеже в соответствии с литературной формой на *-ах, -ях* встречается диалектное окончание *-ох, -ёх*: *аб сталох, братох, палёх (полях)*. Эта форма употреблялась и в литературе до реформы правописания 1933 г. [Ломтев 1956: 76–77].

Менавіта рэформа 1933 г. выключыла з назоўнікаў усіх родаў канчаткі *-ох, -ёх* [Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу 1933: 27, п. 19]. Ужо ў граматыцы з 1934 г., якую выдалі згодна з уведзенымі рэформай зменамі, можа назіраць за рэалізацыяй гэтага правіла – выступае там толькі канчатак *-ах (-ях)* [Праваніс 1934: 32, правіла 56].

Паводле некаторых даследчыкаў, гэта свядомая змена беларускіх канчаткаў *-ом, -ох* на рускія *-ам, -ах* (русіфікацыя) [Ст. Станкевіч 1994: 28], [Станкевіч 2006].

Клічны склон адзіночнага ліку назоўнікаў мужчынскага роду

Клічную форму назоўнікаў Тарашкевіч разглядае як асобную граматычную катэгорыю склону. Даследчыкі сцвярджаюць, што гэта яўны ўплыў жывой беларускай мовы, дзе ўжываюцца клічныя формы з уласцівымі ім канчаткамі [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 169].

Калі гаварыць пра клічны склон (у Тарашкевіча – *клічучы*), то трэба сказаць, што паводле *Граматыкі* гэты склон раўняецца назоўнаму як у *нар-камаўцы*. Зразумела, існуюць выключэнні (усе прыклады з трох выданняў: [1918: 30; 1929: 16, 74; 1943: 10–11, 54–55]):

1. канчатак *-е* ў словах: *рапіе! ропіе! dubie! harosie! браце! сваце! суседзе! лесе! молаце!*
2. канчатак *-у/-ю*: *kryžu! raju! boru! jawaru! сынку! дзедку! вучыцелю! госьцю! дабрадзею! братку! коню! галубочку!*
3. канчатак *-ове* (у множным ліку): *панове! сватове!*¹³
4. *работнік – работніча!, Boh – Boža, czaławiek – czaławieča, kazak – kazača, woiłk – woiča, aciec – ojča, kiriec – kірča* [1918: 30].

¹³ Магчыма, што гэтыя формы ўзніклі пад уплывам польскіх слоў *panowie, swatowie* яшчэ на старабеларускую мову.

Клічная форма выступае ў паўднёва-заходнім дыялекце і сярэднебеларускіх гаворках [Блінава, Мяцельская 1969: 63], дзе назіраюцца ўплывы польскай мовы, у якой згаданыя формы – нармальна з’ява.

Аднак у гаворках поруч з клічнай формай у аднолькавай функцыі ўжываецца і назоўны склон [Блінава, Мяцельская 1969: 64].

У *наркамаўцы* няма такіх форм – клічны склон раўняецца назоўнаму пад уплывам рускай мовы, дзе клічны склон выйшаў з ужытку. Выключэннямі могуць з’яўляцца словы ў канфесійным стылі, напр. *Божа! Ойча!* – уплывы старацаркоўнаславянскай мовы, дзе клічны склон іншы, чым назоўны – напр. *Отче!* Яны захаваліся і ў рускай мове: *Боже, Отче* [Сцяцко 2002: 63, 64].

Канчаткі роднага склону множнага ліку назоўнікаў ніякага роду¹⁴

У *тарашкевіцы* ў родным склоне могуць ужывацца канчаткі: *-оў, -аў*, або нулявы канчатак, напр.: *вядзёр/вёдраў, красён/кроснаў, плеч/плечаў* [1918: 33; 1929: 76; 1943: 56]. Выключэнне складаюць словы *вачэй, вушэй*. Адначасова падаюцца і чарговыя магчымыя формы: *вёдзер, кросен, вакон/вокан* і г. д. [1929: 84; 1943: 62]. Такім чынам, Тарашкевіч дапускаў варыянтныя формы для ўсіх назоўнікаў ніякага роду незалежна ад таго, ці канчаецца аснова адным зычным, ці збегам зычных [Арашонкава 2000: 11].

У *наркамаўцы* часцей сустракаюцца формы з нулявым канчаткам, напр.: *возера – азёр* (хоць магчыма сказаць і *азёраў*). Гісторыя варыянтнасці канчаткаў паказвае на тое, што гэты працэс па-рознаму каментавалася ў падручніках. У *Праванісе беларускай мовы* канстатавалася толькі наяўнасць варыянтных форм [Праваніс 1934: 29–30, правіла 50]. *Акадэмічная граматыка беларускай мовы* (1962) і *Беларуская граматыка* (1985) выдзяляюць групы назоўнікаў, якія трэба ўжываць з адпаведным канчаткам [Арашонкава 2000: 12]. Паводле Арашонкавай, моўная і пісьмовая практыка паказвае на варыянтнасць канчаткаў ва ўсіх групах назоўнікаў. Без выключэнняў з канчаткам *-аў, -яў* ужываюцца назоўнікі, аснова якіх канчаецца падоўжаным мяккім зычным, збегам зычных, апошні з якіх мяккі або *й*, а таксама са збегам зычных *бл, дл, зл, йл, кл, пл, ім, лым, рм, гн, дн, льн, рн, бр, тр, лы, нц, рц, тц, ўц, ств, цтв*. Варыянтнасць датычыць:

назоўнікаў з асновай на *шч, зд, сц, ск*: *прозвішчаў – прозвішч, гнёздаў – гнёзд, месцаў – месц, войскаў – войск*;

назоўнікаў, у якіх паміж зычнымі канца асновы можа паяўляцца беглы галосны: *вокнаў – вокан, акон; вёсел – вёслаў; пісьмаў – пісем*;

¹⁴ Пар. [Арашонкава 2002: 11–13].

назоўнікаў, аснова якіх заканчваецца на адзін зычны: *азёр – азёраў, свят – святаў, крыл – крылаў, імён – імёнаў, аблок – аблокаў*, але толькі *колаў, правоў, жытоў, палёў, летаў* [Арашонкава 2000: 12, 13].

Павел Сцяцко сцвярджае, што з беларускім вымаўленнем згодны канчатак *-аў*. Нулявы дапускаецца толькі пры асновах з беглым галосным. Сустракаюцца формы тыпу *раз, год, салдат*, але, на яго думку, яны падобныя да формы адзіночнага ліку і бяспечней ужываць форм *разоў, гадоў, салдатаў* [Сцяцко 2002: 68]. Дадае, што нулявы канчатак і збег зычных характэрныя рускай мове.

Родны склон множнага ліку назоўнікаў жаночага роду

Тарашкевіч піша, што назоўнікі жаночага роду ў родным склоне могуць мець або канчатак *-аў*, або нулявы канчатак [1918: 38; 1929: 81; 1943: 60]. Ён аддае перавагу канчатку *-аў*, але адзначае, што ўжываюцца таксама нулявы канчатак або канчатак *-ей* (*свіней*), напр.: *галоваў/галоў, земляў/земель*. Па-рознаму гэта выглядае ў *наркамаўцы: Праваніс беларускай мовы* (1934) падае правіла [Праваніс 1934: 30, правіла 51], што назоўнікі, якія маюць у назоўным склоне адзіночнага ліку канчатак *-а*, у родным склоне множнага ліку маюць форму без канчатка: *жанчына – жанчын, гадзіна – гадзін, мінута – мінут, дарога – дарог, зямля – зямель, песня – песень, яблыня – яблынь*, потым аднак напісана, што назоўнікі гэтай катэгорыі могуць мець і канчаткі *-аў, -яў*, але падаюцца ўжо іншыя прыклады: *глебаў, межаў, капальняў*. Ломцеў сцвярджае, што назоўнікі з мяккай асновай у родным склоне маюць нулявы канчатак, напр. *зямель* [Ломтев 1956: 70]. Далей апісвае і іншыя формы, як *рыб, ног*, якія паўсталі пасля рэдукцыі канцавога ера ў слабой пазіцыі [Ломтев 1956: 70]. Адначасова даследчык піша, што ў дыялектах сустракаюцца формы *рыбаў, соснаў* і г. д., але ўзніклі яны пад уплывам скланення назоўнікаў мужчынскага роду (*дамоў, сталоў*) і што гэты ўплыў пранікае і ў літаратурную мову [Ломтев 1956: 71].

Тарашкевіч сцвярджае, што словы *рука* і *нага* заўсёды маюць у родным склоне нулявы канчатак (*рук, ног*). Згодна з правіламі *наркамаўкі*, калі аснова заканчваецца адным зычным, тады выступае нулявы канчатак: *дарога – дарог, рука – рук*.

Праванісам 1933 г. была зацверджана варыянтнасць канчаткаў *-эй* (*-ей*), *-аў*, (*-яў*) у назоўніках III скланення. Згодна з [Праваніс 1934: 30–31, правіла 52] назоўнікі з нулявым канчаткам у адзіночным ліку могуць мець канчатак *-аў*, (*-яў*) у множным: *ночаў, народнасцяў, меншасцяў*. Аднак адзначаецца, што можа выступаць і канчатак *-эй* (*-ей*): *начэй, народнасцей, меншасцей, мышэй, курэй, гусей, касцей*. У акадэмічнай граматыцы (1962) канчатак *-аў* (*-яў*) быў прыняты як дыялектны, значыць як адхіленне ад нормы. З другога боку,

рэгулярны характар маюць назоўнікі: *уласцівасьцяў, сем'яў, рэчаў, дэталяў, плыняў, кішэняў* [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 300].

Станіслаў Станкевіч сцвярджае, што канчатак *-эй* у назоўніках III скланення (тыпу *магчымасцей*) з рускай мовы і ў беларускай мове ўжываецца толькі ў назоўніках тыпу *мышэй*; у іншых словах павінен ужывацца канчатак *-аў* [Ст. Станкевіч 1994: 29]. Тарашкевіч таксама ўзгадвае гэты канчатак як рэдкі ў словах тыпу *свіней*.

Тарашкевіца аддае перавагу канчатку *-аў (-яў)*; для трох словаў: *дарог, рук, ног* раіць ужываць нулявы канчатак, магчымы і для асноў з беглым галосным, напр. *зямель*, а канчатак *-эй* для словаў тыпу *курэй, мышэй*. Як бачым, нулявы канчатак і канчатак *-эй* выкарыстоўваюцца рэдка. Але ў *наркамаўцы* яны пашыраюцца: *меж, моў, руж, мар, кніг, жней, змей, мэт, шый, фей, форм, рэформ, норм* – на ўзор рускай мовы, напр. *искр, форм* [Сцяцко 2002: 65–71]. Для беларускага вымаўлення натуральны канчатак *-аў (-яў)*, які нейтралізуе гэты збег: *іскраў, нормаў, формаў* [Сцяцко 2002: 65–71]¹⁵. Нулявы канчатак павінен дапускацца толькі пры аснове з беглым галосным: *кніжак, булак, зорак* – тады ён гучыць натуральна; магчымыя, хоць і рэдкія, формы: *кніжкаў, булкаў, зоркаў* [Сцяцко 2002: 67–68]. Пашыраецца таксама канчатак *-эй* у назоўніках III скланення: *магчымасцей, цяжжасцей, абласцей, нечаканасцей, народнасцей, сувязей, асаблівасцей, мясцовасцей, радасцей, непрыемнасцей* [Ст. Станкевіч 1994: 29], [Сцяцко 2002: 68–69]. Успрымаецца гэта як ўплыў рускай мовы, дзе ў назоўніках гэтага скланення выступае згаданы канчатак, напр.: *моделей, солей, пристаней, связей*. Тут павінен быць беларускі канчатак *-аў* [Сцяцко 2002: 69]¹⁶.

Творны склон адзіночнага ліку назоўнікаў жаночага роду

У творным склоне ў *тарашкевіцы* ўжываюцца 2-складовыя канчаткі, якія пашыраныя ў паўднёва-заходнім дыялекце беларускай мовы. Зразумела, можна карыстацца і 1-складовымі, якія часцей выкарыстоўваюцца ў *наркамаўцы* (побач з 2-складовымі) і характэрныя паўночна-ўсходняму дыялекту. Вось магчымыя канчаткі: *-аю (-яю), -ою (-ёю)*. Побач існуюць: *-ай (-яй), -ой (-ёй)*, якія ўзніклі ў выніку рэдукцыі *-у* з *-ою* [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 67]. Напр. *галавою/галавой, калінаю/калінай, зямлёю/зямлёй* і г. д. [1918: 35–37; 1929: 79–80; 1943: 58–59].

¹⁵ Але адначасова гэты канчатак характэрны мужчынскаму і ніякаму родам. У польскай, рускай, чэшскай мовах у гэтым выпадку ёсць нулявы канчатак. Ці канчатак *-аў* мае адрозніваць беларускую мову ў сям'і славянскіх моў?

¹⁶ Аўтар прадстаўляе, як да справы адносяцца розныя навуковыя апрацоўкі, прычым яны часта пярэчаць адна адной, нават калі іх рэдактарам з'яўляецца той самы даследчык.

У назоўніках на зычны (трэцяга скланення): *косыць, гразь, соль, медзь, ноч, мыш, моц, любоў, кроў*, існуюць таксама дзве формы, напр. *касьцёю(й)/косцю, рэчаю(й)/рэччу, крывёю(й)/кроўю* [1918: 39; 1929: 82; 1943: 61].

Варта памятаць, што ў абодвух правапісах формы тыпу *галавою/галавой* успрымаюцца як варыянты. Таму нельга сцвердзіць, што адзін від канчаткаў – гэта *тарашкевіца*, а другі – гэта *наркамаўка*, хоць можна даказаць, якія канчаткі ўжываюцца часцей карыстальнікамі абодвух правапісаў.

Родны і творны склоны адзіночнага ліку прыметнікаў жаночага роду

Тарашкевіч аддае перавагу 2-складовым канчаткам: у родным *-oe, -ae* (*światoje, bosaje, siniaje*), у творным: *-ою, -аю* (*światuju, bosaju, siniaju*). Аднак у дужках падае другія магчымыя канчаткі для абодвух склонаў: *-ой, -ай* (*światoj, bosaj, siniaj*) [1918: 42–43; 1929: 85; 1943: 63].

У *наркамаўцы* наадварот: перавага аддаецца 1-складовым канчаткам, але адначасова падаюцца ў дужках і 2-складовыя канчаткі ([*Праваніс* 1934: 33, правіла 64]; [Ломтев 1956: 89–90]; [Сіўковіч 2005: 135]).

1-складовыя канчаткі распаўсюджаныя як у паўднёва-заходнім, так і паўночна-ўсходнім дыялектах. Формы 2-складовыя ўжываюцца толькі ў паўднёва-заходнім дыялекце побач 1-складовых [Блінава, Мяцельская 1969: 84].

Можа аднак узнікнуць такое меркаванне, што 2-складовыя канчатак пераважае ў *тарашкевіцы*, а 1-складовыя ў *наркамаўцы*. Адсюль у свядомасці карыстальнікаў беларускай мовы гэтыя канчаткі могуць успрымацца як характэрная рыса кожнага правапісу, якая іх адрознівае. Як бачым, такое меркаванне не з’яўляецца да канца правільным, бо, па-першае, выключае варыянтнасць канчаткаў, пра якую пісаў сам Тарашкевіч, а па-другое, не бярэ пад увагу іх распаўсюджвання ў гаворках, з якіх яны праніклі ў літаратурную мову – уводзіць штучны падзел паміж правапісамі. У *Гісторыі беларускай літаратурнай мовы* можам прачытаць, што ў Тарашкевіча выступае канчатак *-oe*, які “быў найбольш вядомым у мове дарэвалюцыйных беларускіх выданняў”, і што Тарашкевіч “пры выпрацоўцы граматычных літаратурных норм арыентаваўся на гэтыя традыцыі, адхіляючыся ад увядзення дыялектных рыс, уласцівых пэўнаму тэрытарыяльнаму масіву” [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 173]. Але ж Тарашкевіч, ад нічога не адхіляючыся, падае ў дужках варыянт, які выступае на ўсёй тэрыторыі Беларусі.

Выкарыстоўванне 2-складовых канчаткаў – гэта пытанне гучання мовы і традыцыі іх ужывання – прычым дазваляе яно размяжоўваць розныя скланавыя формы [Сцяцко 2002: 75–76]:

Склон	2-складовыя	1-складовыя
н., к.	<i>маладая</i>	<i>маладая</i>
р.	<i>маладое</i>	<i>маладой</i>
д.	<i>маладой</i>	<i>маладой</i>
в.	<i>маладую</i>	<i>маладую</i>
т.	<i>маладою</i>	<i>маладой</i>
м.	<i>маладой</i>	<i>маладой</i>

Як бачым, пры выкарыстанні 1-скадовага канчатка маем толькі тры розныя формы: назоўнага склону *-ая*, вінавальнага *-ую* і іншых *-ой*. Ужыванне 2-складовых канчаткаў дапамагае адрозніць родны і творны склоны, якія маюць зусім іншыя канчаткі.

1-складовыя канчаткі ўзніклі пасля XVII ст., а 2-складовыя былі не пазней XIV ст. Такім чынам, да XVIII ст. на ўсёй тэрыторыі Беларусі ўжываліся 2-складовыя канчаткі.

1-складовыя канчатак паявіўся першапачаткова ў назоўніках, адкуль пашыраўся, між іншым, і на прыметнікі (Шахматаў)¹⁷.

Варта яшчэ дадаць, што 2-складовыя канчаткі захаваліся таксама ў частцы паўночных гаворак Украіны [Лінгвістычная геаграфія 1968: 236].

У выніку аналізу асноўных марфалагічных адрозненняў паміж *тарашкевіцай* і *наркамаўкай* бачна, што абодва правапісныя стандарты ўтварыліся на падставе розных гістарычных і моўных традыцый беларускай мовы. *Тарашкевіца* захоўвае формы, блізкія да жывой мовы і гаворак, тады як для *наркамаўкі* характэрныя формы, набліжаныя да рускай мовы, што спрычынілася да замацавання русіфікацыі беларускай марфалогіі.

Пытанні выкарыстання канчаткаў, клічных форм і іншых марфалагічных асаблівасцяў застаюцца актуальнымі і ў сучаснай практыцы. Разнастайнасць форм, якая існуе сёння, адлюстроўвае гістарычныя, сацыяльныя і лінгвістычныя традыцыі і працэсы. Вывучэнне адрозненняў паміж *тарашкевіцай* і *наркамаўкай* дапамагае лепш зразумець згаданыя чыннікі. Канкурэнцыя паміж правапісамі не толькі захавала багатую марфалагічную разнастайнасць, але і паглыбляе разнабой, які існуе ў беларускай мове па сённяшні дзень. Складаных марфалагічных пытанняў існуе шмат, што выклікае новыя дыскусіі пра ўмовы і кірунак развіцця беларускай мовы.

¹⁷ Пра гісторыю развіцця згаданых канчаткаў гл.: Генезіс паўднёва-заходніх беларускіх гаворак [Лінгвістычная геаграфія 1968: 234–237].

Літаратура¹⁸

Abiht R., Stankewič Ī., *Pròsty spòsab stàcca ŭ karòtkim čàsè hràmatnym*. Breslau, 1918.
 Łuckiewič A., Stankiewič J., *Bielaruski prawapis*. Wilnia, 1918.

Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу: пастанова Савета Народных Камісараў БССР № 1312, 26 жніўня 1933 г. // *Праатакол № 26 пасяджэння Савету Народных Камісараў Беларускай ССР 25 жніўня 1933 г.*, г. Менск. С. 26–27.

Аб Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі: Закон Рэсп. Беларусь, 23 ліп. 2008 г., № 420-3 // Нац. прававы Інтэрнет-партал Рэсп. Беларусь // [online:] [https://pravo.by/document/?guid=2012&oldDoc=2008-186/2008-186\(003-066\).pdf](https://pravo.by/document/?guid=2012&oldDoc=2008-186/2008-186(003-066).pdf) [доступ: 11.01.2007].

Александр Лукашенко поручил Министерству образования разработать новые правила орфографии и пунктуации белорусского языка // *President.gov.by*. 25.08.2006 // [online:] <http://www.president.gov.by/press25738.print.html> [доступ: 11.01.2007].

Арашонкава Г. У., *3 гісторыі кадыфікацыі граматычных форм у беларускай мове (родны склон множнага ліку назоўнікаў ніякага роду)* // *Беларуская мова і мовазнаўства на рубяжы III тысячагоддзя: матэрыялы навук. канф., прысвечанай 70-годдзю Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі, 2–3 лістапада 1999 г.* Рэд. А. А. Лукашанец. Мінск, 2000. С. 11–13.

Астроўскі Р. *Беларускі правапіс: наводле Б. Тарашкевіча і Я. Лёсіка*. Вільня, 1925.

¹⁸ Дадатковая рэкамендаваная літаратура, выдадзеная пасля выхаду дадзенага артыкула ў 2007 г.: З.Ф. Саўка, *Правілы леванісу, або што нас чакае, калі новая рэдакцыя “Правілаў беларускага правапісу і пунктуацыі” стане афіцыйным дакументам* // *Arche*. 2007. № 1–2. С. 16–36; № 3, С. 37–83; № 4, С. 85–112; Р. Калета, *Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы* // *Acta Albaruthenica*. 2008. № 8. С. 206–217; Н. Мячкоўская, *Мовы і культура Беларусі*. Мінск, 2008; Н. Мячкоўская, *Дывергентныя і канвергентныя працэсы ў беларускай моўнай сітуацыі XX ст. і сучасная мадэль нацыянальнага самасцвярджэння* // *Беларусіка = Albaruthenica*. 2010. Кн. 30. С. 140–146; І. Клімаў, *Да асэнсавання нарматыўнага плюралізму ў беларускай літаратурнай мове* // *Беларуская арфаграфія: здабыткі і перспектывы: матэрыялы Рэспубліканскай навук.-практ. канф., прысвечанай 90-годдзю БДУ, Мінск 20–21 кастрычніка 2011 г.* Рэд. Мікалай Прыгодзіч. Мінск, 2012. С. 18–28; С. Запрудскі, *Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930 гады*. Мінск, 2013; Р. Калета, *Адрозненні паміж тарашкевіцай і наркамаўкай на прыкладзе займенніка ды лічэбніка* // *Studia i Szkice Slawistyczne*. 2013. Т. XII. С. 123–133; Р. Калета, *Некаторыя асаблівасці наркамаўкі і тарашкевіцы на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з дзеясловам* // *Linguodidactica*. 2013. Т. XVII. С. 81–92; А. Лукашанец, *Беларуская мова на пачатку XXI стагоддзя – развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*. Мінск, 2014; *Дынаміка літаратурнай нормы сучаснай беларускай мовы*. Рэд. В. П. Русак. Мінск, 2015; В. Вячорка, *Па-беларуску зь Вінчуком Вячоркам. Тарашкевіца і наркамаўка. Што гэта і адкуль гэтыя словы?* // *Радыё Свабода*. 18.10.2015 // [online:] <https://www.svaboda.org/a/27285664.html>; Т. Рамза, *Тарашкевіца і наркамаўка: ці ёсць граматычнае процістаянне?* // *Rozprawy Komisji Językowej*. 2019. № 66. С. 409–432; З. Саўка, *Фанетычна-графічная адаптацыя запазычаных у беларускай мове*. Рэд. Н. Баршчэўская, Р. Калета. Варшава, 2021; У. Іваноў, *Моўная няўпэўненасць і каляніялістычныя гіперкарэктныя формы ў сучаснай беларускай мове: сацыялінгвістычны аналіз* // *Acta Albaruthenica*. 2024. Т. 24. С. 93–112; А. В. Siwirska, *Czy we współczesnej białoruszczyźnie istnieją dwie normy językowe?* // *Studia Białorusnistyczne*. 2024. Т. 18. С. 269–283.

- Баршчэўская Н., *Русыфікацыйныя працэсы ў Беларусі ў ацэнцы Станіслава Станкевіча* // Roczniki Humanistyczne. 2005. Т. LIII. № 7. С. 137–152.
- Беларуская мова і мовазнаўства на рубяжы III тысячагоддзя: матэрыялы навук. канф., прысвечанай 70-годдзю Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі, 2–3 лістапада 1999 г. Рэд. А. А. Лукашанец. Мінск, 2000.
- Беларуская энцыклапедыя: ў 18 тамах. Рэд. Г. П. Пашков. Мінск, 2002. Т. 14, *sub voce* “Рэформы моўныя”. С. 33–34.
- Блінава Э., Мяцельская Е., *Беларуская дыялекталогія*. Мінск, 1969.
- Бушлякоў Ю., Вячорка В., Санько З., Саўка З., *Беларускі клясычны правапіс: збор правілаў, сучасная нармалізацыя*. Вільня – Менск, 2005.
- Вячорка В., *Пишам тарашкевіцаю: 10 памятак беларускага правапісу* // Наша Ніва. 1991 // [online:] <http://nn.by/1998/18/04.htm> [доступ: 11.01.2007].
- Вячорка В., *Дзеля беларускасці беларускае мовы* [прадмова да:] Бушлякоў Ю., Вячорка В., Санько З., Саўка З., *Беларускі клясычны правапіс: збор правілаў, сучасная нармалізацыя*. Вільня – Менск, 2005.
- Вячорка В., *Па-беларуску зь Вінцуком Вячоркам. Тарашкевіца і наркамаўка. Што гэта і адкуль гэтыя словы?* // Радыё Свабода. 18.10.2015 // [online:] <https://www.svaboda.org/a/27285664.html> [доступ: 15.11.2025].
- Гапавя А., *Нацыя “паміж” і ў мары аб сваіх жанчынах...* // Фрагмэнты. 2000. № 11 // [online:] <https://knihi.com/storage/frahmenty/11hapava.htm> [доступ: 11.01.2007].
- Генезіс паўднёва-заходніх беларускіх гаворак // *Лінгвістычная геаграфія і груповка беларускіх гаворак*. Рэд. Р. І. Аванесав. Мінск, 1968. С. 234–237.
- Граматыка беларускай мовы: у 2 т. Т. I: *Марфалогія*. Мінск, 1962; Т. II: *Сінтаксіс*. Мінск, 1966.
- Запрудскі С., *Сітуацыйныя фактары распацоўкі правапісных нормаў беларускай мовы ў 1930–1932 гадах* // Studia Slavica Hung. 2005. № 50. С. 379–391.
- Камароўскі Я., *Першая беларуская граматыка* // Беларусь. 1963. № 5. С. 29.
- Камароўскі Я., *Беларускі правапіс*. Мінск, 1965.
- Класкоўскі А., *Паляванне на мяккі знак* // Наша ніва. 31.08.2006 // [online:] <http://www.nn.by/index.php?c=ar&i=3575> [доступ: 11.01.2007].
- Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І., *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*. Т. II. Мінск, 1968.
- Лёсік А., Адамовіч А., Шкуцька К., *Беларускі правапіс*. Мінск, 1943.
- Лёсік Я., *Дзесяцігодзьдзе беларускае граматыкі (1918–1928 г.)* // Язэп Лёсік. 1921–1930: збор твораў. Уклад., прадм. і камент. А. Жынкін. Мінск, 2003. С. 302–306.
- Лінгвістычная геаграфія і груповка беларускіх гаворак. Рэд. Р. І. Аванесав. Мінск, 1968.
- Ломтев Т. П., *Грамматика белорусского языка: пособие для университетов и педагогических институтов*. Москва, 1956.
- Лыч Л., *Рэформа беларускага правапісу 1933 года: ідэалагічны аспект*. Менск, 1993.
- Максімюк Я., *Упарадкавалі тарашкевіцу* // Ніва. № 1. 03.01.1999 // [online:] <http://niva.iig.pl/> [доступ: 11.01.2007].
- Нарысы па беларускай дыялекталогіі*. Мінск, 1964.
- Панкавец З., Аляксандар Лукашанец: “*Ня ведаю, ці забароняць тарашкевіцу*”... // Наша ніва. 28.08.2006 // [online:] <http://www.nn.by/index.php?c=ar&i=3529> [доступ: 11.01.2007].
- Правапіс беларускай мовы: зацв. Прэзідыумам Беларускай акадэміі навук і Калегіяй Народнага Камісарыята асветы БССР*. Менск, 1934.

- Саўка З., Прадмова да: Бушлякоў Ю., Вячорка В., Санько З., Саўка З., *Беларускі клясычны правапіс: збор правілаў: сучасная нармалізацыя*. Вільня – Менск, 2005.
- Сіўковіч В. М., *Сучасная беларуская мова: даведнік*. Мінск, 2005.
- Станкевіч Ст., *Русіфікацыя беларускае мовы ў БССР*. Мінск, 1994.
- Станкевіч Я., *Збор твораў: у 2 тамах*. Менск, 2002 [Станкевіч 2002a].
- Станкевіч Я., Б. Тарашкевіч. *Беларуская граматыка для школ. Выданне пятае пераробленае і пашыранае*. Вільня 1929 г. // Я. Станкевіч, *Збор твораў: у 2 тамах*. Менск, 2002. Т. 1. С. 141–169 [Станкевіч 2002b].
- Станкевіч Я., *Рэформа граматыкі беларускай мовы ў БССР* // Я. Станкевіч, *За родную мову й праўдзівы назоў: выбране*. Вільня, 2006. С. 104–109.
- Сцяцко П., *Культура мовы*. Мінск, 2002.
- Тарас В., *Няма мовы* // Наша ніва. 28.08.2006 // [online:] <http://www.nn.by/index.php?c=ar&i=3519> [доступ: 11.01.2007].
- Тарашкевіч Б. [Taraškievič B.], *Biélaruskaja hramatyka dla škol*. Wilnia, 1918.
- Тарашкевіч Б., *Беларуская граматыка для школ*. Мінск, 1991 (перавыд. з 1929 г.)
- Тарашкевіч Б., *Беларуская граматыка*. Выданне 6. Менск, 1943 (дапаўненні зрабілі: А. Адамовіч, А. Лёсік і К. Шкуцька).

Główne różnice morfologiczne między taraszkiewiczą a narkamauką w języku białoruskim

Artykuł analizuje podstawowe różnice morfologiczne między dwoma standardami ortograficznymi języka białoruskiego: klasycznym – *taraszkiewiczą* a oficjalnym – *narkamauką*. Przedstawiono rozwój ortografii białoruskiej w XX wieku, w tym wpływ reformy 1933 roku, oraz rolę czynników językowych i ideologicznych w kształtowaniu norm. Omówiono m.in. końcówki w przypadkach mianownika, dopełniacza i narzędnika, formy wołacza, warianty końcówek w liczbie mnogiej oraz odmienne podejście do rzeczowników męskich, żeńskich i nijakich. *Taraszkiewica* odzwierciedla tradycje dialektalne i żywą mowę, podczas gdy *narkamauka* wykazuje wpływy języka rosyjskiego, co doprowadziło do rusyfikacji morfologii białoruskiej. Analiza pokazuje, że różnorodność form w obu standardach wynika z historii, tradycji językowych i procesów społeczno-politycznych.

Słowa kluczowe: *taraszkiewica, narkamauka*, ortografia białoruska, morfologia, norma językowa

Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж тарашкевіцай і тарашкевіцай

Артыкул аналізуе асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж двума арфаграфічнымі стандартамі беларускай мовы: класічным – *тарашкевіцай* і афіцыйным – *тарашкевіцай*. Прадстаўленыя развіццё беларускай арфаграфіі ў XX стагоддзі, у тым ліку ўплыў рэформы 1933 года, а таксама роля моўных і ідэалагічных фактараў у фармаванні норм. Сярод іншага абмеркаваныя канчаткі назоўнікаў у родным і творным склоне, формы клічнага склону, канчаткі ў множным ліку і розныя падыходы да назоўнікаў мужчынскага, жаночага і ніякага роду. *Тарашкевіца* адлюстроўвае дыялектныя традыцыі і жывую мову, тады як *тарашкевіца* паказвае ўплывы расійскай мовы, што прывяло да русіфікацыі беларускай марфалогіі. Аналіз дэманструе, што разнастайнасць форм у абодвух стандартах вынікае з гісторыі, моўных традыцый і сацыяльна-палітычных працэсаў.

Ключавыя словы: *тарашкевіца, тарашкевіца, беларуская арфаграфія, марфалогія, моўная норма*

Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы¹

Selected Examples of Morphological Differences Between Two Orthographic Standards of the Belarusian Language

This article examines differences between the orthography of Branislaw Tarashkevich (known as *Tarashkevitsa*) and the official orthography (known as *Narkamawka*) using selected issues related to nouns and adjectives. Three editions of B. Tarashkevich's *Grammar for Schools* (1918, 1929, 1943) were analyzed in the context of the 1933 reform, in the context of contemporary norms, and linguistic commentaries. The study highlights the morphological richness of the Belarusian language. Differences were identified in the declension of neuter and feminine nouns, the use of dual forms, gender endings, and degrees of comparison of adjectives. *Tarashkevitsa* preserves traditional and dialectal forms of the southwestern region, whereas *Narkamawka* – northeastern forms – and aims to standardize norms according to Russian patterns.

Keywords: *Tarashkevitsa*, *Narkamawka*, Belarusian language, noun, adjective, language standard

У артыкуле асаблівая ўвага адводзіцца адрозненням паміж *тарашкевіцай* ды *наркамаўкай* на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з назоўнікамі і прыметнікамі. Параўноўваюцца тры выданні Тарашкевічавай *Беларускай граматыкі для школ* ([1918 [=Тарашкевіч 1931]²; 1929 [=Тарашкевіч 1992]³; 1943⁴]) на фоне: гаворак, граматыкі Ломцева [Ломтев 1956 – далей 1956], якая адлюстроўвае змены, уведзеныя ў 1933 годзе рэформай Савета Народных Камісараў [Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу 1933], сучасных афіцыйных граматык па беларускай мове (у тым ліку акадэмічнае выданне

¹ Упершыню надрукавана: Acta Albaruthenica. 2008. № 8. S. 206–217.

² Wydańnie Bielaruskaha wydawieck. T-wa, Wilnia 1931 h., Drukarnia J. Lewina, Wilnia, Niamieckaja 22 (далей азначаецца 1918 годам).

³ Перавыданне з 1929 г., зроблена ў Нью-Ёрку ў 1992 годзе. Іншае выданне: падрыхтавана па экзэмпляры, які захоўваецца ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры (Серыя “Беларуская мова: гісторыя і сучаснасць”, Мінск: Народная асвета, 1991). Старонкі ў абодвух выданнях супадаюць. Паводле гэтага выдання выйшаў *Беларускі правапіс*. Мінск, 1941.

⁴ Паводле гэтага выдання выйшаў *Беларускі правапіс*. Розэнгайм, 1950.

Кароткая граматыка беларускай мовы (далей азначаецца [2007]), а таксама каментарыяў мовазнаўцаў.

Пытанні правапісу абмяркоўваліся ўсебакова рознымі даследчыкамі (гл. напр.: [Маю 1978], [Баршчэўская 2002], [Клімаў 2003; 2004а; 2004b], [Падлужны 2005], [Запрудскі 2005а; 2005b]). Мэта артыкула – гэта не толькі параўнанне варыянтаў правапісу, але таксама паказанне зменаў у мове, у тым ліку ў афіцыйным стандарце. Кароткая гісторыя беларускага правапісу ды асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж двума правапіснымі стандартамі абмяркоўваліся ў публікацыі *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркамаўкай і тарашкевіцай* [Калета 2007; гл. таксама у гэтым томе]. Дадзены артыкул з’яўляецца працягам аналізу і таму тут не будуць паўтарацца асноўныя гістарычныя і тэрміналагічныя звесткі, якія можна знайсці ў тэксце з 2007 г.

1. Выбраныя назоўнікі ніякага роду

Асаблівыя розніцы назіраюцца пры скланенні рознаскланяльных назоўнікаў. Істотныя разыходжанні выступаюць таксама ў выпадку іншых назоўнікаў ніякага роду, што выклікана большай арыентацыяй на паўднёва-заходні дыялект у выпадку правапісу, апрацаванага Б. Тарашкевічам, а ў выпадку правапісу, прынятага Саветам Народных Камісараў, – на паўночна-ўсходні дыялект.

1.1. Назоўнік *імя*

У множным ліку Тарашкевіч піша толькі пра форму *імёны* [1929: 78]. Падае такія формы:

- Н. В. К. імёны
- Р. імёнаў
- Д. імёнам
- Т. імёнамі
- М. імёнах

У афіцыйных акадэмічных выданнях выступае яшчэ другая форма – *імі* (гл. [*Граматыка беларускай мовы* 1962 [далей – 1962]: 85, [2007: 166]). Пра тое, што ў множным ліку назоўнік *імя* ўжываецца без суфікса -ён- альбо з суфіксам, чытаем і ў падручніку *Беларуская мова* [1992: 163]. У іншых *наркамаўскіх* крыніцах знаходзім інфармацыю, што згаданы назоўнік ўжываецца толькі з суфіксам -ён- (*імёны*) (гл. *Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія* [1980: 63], *Беларуская мова* [1994: 151])⁵, значыць так, як падае Тарашкевіч.

⁵ Далей азначаюцца годам выдання. Гэта апрацоўкі выдадзеныя пазней за акадэмічную граматыку з 1962 г. і падаюць іншую інфармацыю.

Аднак у выданні Тарашкевічавай граматыкі з 1943 г., якое дапоўнілі: А. Адамовіч, А. Лёсік і К. Шкуцька, выступаюць дзве формы: *імёны, іменьні*, ды не ўзгадваецца ўвогуле форма *імі*, вядомая афіцыйным крыніцам [1943: 57].

Н. В. К. імёны, іменьні
Р. імёнаў, іменьняў
Д. імёнам, іменьням
Т. імёнамі, іменьнямі
М. імёнах, іменьнях

1.2. Назоўнікі, якія азначаюць маладых істот

Варта звярнуць увагу на канчаткі роднага склону множнага ліку назоўнікаў, якія азначаюць маладых істот. Асноўныя адрозненні зводзяцца да размежавання канчаткаў: нулявы ў *наркамаўцы*: *ягняты – ягнят* ([1962: 86, 87]; *Сучасная беларуская мова* [1974: 134]; [1980: 63]; [1992: 168]; [1994: 150]; [2007: 165]) ды канчатак *-аў* ў *тарашкевіцы*: *ягняты – ягнятаў* [1929: 78; 1943: 57].

Склон ды лік	1918	1929, 1943	Наркамаўка
Родны мн. ліку	<i>jahniat, -aj</i> [с. 35]	<i>ягнятаў</i>	<i>ягнят</i>

1.3. Назоўнікі: *акно, вока, вуха*

У табліцы чарговыя адрозненні слоў у ніякім родзе паміж *тарашкевіцай* [1918: 34; 1929: 77; 1943: 56–57] ды *наркамаўкай* [1962: 61, 89, 142–143].

Склон і лік	Тарашкевіца	Наркамаўка
Назоўны адз. і мн. ліку	<i>вакно – вокны</i>	<i>акно – вокны</i>
Давальны мн. ліку	<i>вачом, вушом</i>	<i>вачам, вушам</i>
Творны мн. ліку	<i>вачмі, вушмі</i>	<i>вачамі / вачыма</i> [Баршчэўскі 2008: 45]; <i>вушамі / вушыма</i> [Сіўковіч 2005 ⁶ : 124]
Месны мн. ліку	<i>вачох, вушох</i>	<i>вачах, вушах</i>
Месны адз. ліку	<i>вусе</i>	<i>вуху</i>

У слове *акно* бачная розніца толькі ў адзіночным ліку пры выкарыстанні *тарашкевіцай* прыстаўнога *в-*. У апошніх словах адрозненні назіраюцца ў націскных канчатках (давальны, месны – так як у мужчынскім родзе) ды чаргаванні зычных (месны адз. ліку); у творным склоне Тарашкевіч прапануе

⁶ Далей – 2005.

архаічны канчатак *-мі*, які выступае ў назоўніках некаторых гаворак, здаюцца таксама адрозненні ў націску, напр. *вочм'і* [Блінава, Мяцельская 1969: 75]. Не падае, аднак, формы даўняга парнага ліку (*вачыма*), якая часткова выступае ў паўднёва-заходнім дыялекце [Блінава, Мяцельская 1969: 63].

1.4. Назоўнік *плячо*

Назіраецца іншае скланенне слова *плячо* ў множным ліку. Назоўнік *плячо* ў абодвух правапісных варыянтах ([1918: 32; 1929: 76; 1943: 56] і [1962: 89]; [2007: 146]) адрозніваецца націскам і склонавымі канчаткамі ў множным ліку.

Склон	Тарашкевіца	Наркамаўка
Назоўны/вінавальны	<i>плечы</i>	<i>плечы</i>
Родны	<i>плеч // -аў</i>	<i>плячэй</i>
Давальны	<i>плечам</i>	<i>плячам</i>
Творны	<i>плечамі / плячмі / плячыма</i>	<i>плячамі / плячыма</i> [2005: 124]; [Баршчэўскі 2008: 45]
Месны	<i>плечах / плячох</i>	<i>плячах</i>

У родным склоне іншыя канчаткі: Ø, *-аў* // *-эй*. Розніца ў націску – у давальным, творным і месным склонах. У творным склоне ў *тарашкевіцы* захавалася архаічны канчатак *-мі* (*плячмі*), які выступае ў назоўніках некаторых гаворак [Блінава, Мяцельская 1969: 75]. Рэшткі форм парнага ліку бачныя ў слове *плячыма* [Блінава, Мяцельская 1969: 63]⁷. “Окончание множественного числа *-ыма* представляет собой по происхождению окончание двойственного числа, которое получило значение множественного числа в связи с исчезновением категории двойственного числа” [1956: 76].

2. Назоўнікі жаночага роду⁸

2.1. Назоўнікі тыпу *магчымасць* у множным ліку

Праваніс беларускай мовы падае правіла [Праваніс 1934: 30–31, правіла 52], што назоўнікі жаночага роду тыпу *асаблівасць, здольнасць, меншасць, радасць*

⁷ У гаворках Слуцкага р-на і Палкава Дзяржынскага р-на, дзе адначасова ўжываюцца і формы *пл'ачам'і*.

⁸ Гл. [Калета 2007].

у родным склоне множнага ліку могуць мець канчатак *-яў*: *народнасцяў, меншасцяў*, аднак адзначаецца, што можа выступаць і канчатак *-ей*: *народнасцей, меншасцей*. У акадэмічнай граматыцы з 1962 г. канчатак *-яў* быў прыняты як дыялектны, значыць як адхіленне ад нормы, але ўжо ў *Гісторыі беларускай літаратурнай мовы*, выдадзенай усяго некалькі гадоў пазней – у 1968 г., сцвярджаецца, што рэгулярны характар мае, напр., назоўнік *уласцівасцяў* [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 300]. Большасць граматык аднак паслядоўна падавала формы з канчаткам *-ей* як адзіным правільным. Сучасныя апрацоўкі ставяцца да гэтага пытання ўжо інакш – зноў адзначаецца варыянтнасць канчаткаў, напр. *сенажацей – сенажацяў* [1992: 171]. І. Клімаў даказвае, што гэтыя канчаткі адрозніваюць сучасную *тарашкевіцу (магчымасцяў)* ад *наркамаўкі (магчымасцей)* [Клімаў 2004b: 15]. Самае новае акадэмічнае выданне таксама падае два канчаткі і дадае, што выкарыстанне канчатка *-яў* у сучасным маўленні мае тэндэнцыю да пашырэння ды нарматыўнага замацавання [2007: 161]. Падаюцца прыклады: *магчымасцяў, якасцяў, урачыстасцяў* [2007: 161], прычым не сцвярджаецца, што гэтыя формы характэрныя толькі класічнаму правапісу.

Канчатак *-ей* выступае ў рускай мове, напр.: *моделей, солей, пристаней, связей*, таму ў беларускай мове некаторымі даследчыкамі ўспрымаецца як іншамоўны ўплыў, якога трэба пазбягаць (гл. [Станкевіч 1994: 29], [Сцяцко 2002: 69]⁹). Калі так, то гэтаму ўплыву падлягаў таксама сам Тарашкевіч, які ў сваёй граматыцы сцвярджае, што назоўнікі жаночага роду, якія ў назоўным склоне адзіночнага ліку не канчаюцца на *-а*, маюць у родным склоне множнага ліку канчатак *-ей* альбо *-аў* [1929: 82–83], прычым падае такія прыклады: *касьцей, саней, грудзей, ночаў, печаў*. У іншых месцах ён сам ужывае назоўнікі тыпу *асабліваць* з канчаткам *-ей*, напр. *асаблівасьцей* [1929: 12, 31–32], *мясцовасьцей* [1929: 13]. У выданні з 1929 г. адсутнічаюць формы, якія канчаюцца на *-сьцяў*. Затое Тарашкевіч дадае, што нават назоўнікі, у якіх звычайна выступае канчатак *-аў*, могуць часам ужывацца з канчаткам *-эй*, напр. *ночаў – начэй, печаў – пчэй*. Калі аднак узяць пад увагу назоўнікі жаночага роду, якія ў назоўным склоне адзіночнага ліку канчаюцца на *-а*, то ў родным склоне множнага ліку Тарашкевіч аддае перавагу канчатку *-аў (-яў)* [Калета 2007: 203–205].

2.2. Назоўнік *маці*

У назоўніку *маці* назіраецца вялікая розніца ў скланенні паміж аналізаванымі правапіснымі правіламі. У выданні з 1918 г. *маці* выступае ў адзіночным

⁹ Аўтар прадстаўляе, як да справы адносяцца розныя навуковыя апрацоўкі, прычым яны часта пярэчаць адна адной, нават калі іх рэдактарам з’яўляецца той самы даследчык.

ліку ва ўсіх склонах, апроча творнага, а ў множным ліку толькі ў назоўным, вінавальным і клічным. У творным склоне адзіночнага ліку і ў родным, давальным, творным ды месным множнага ліку скланяецца назоўнік, які паходзіць ад формы *матка*. У іншых выданнях згаданая форма выступае ва ўсіх склонах множнага ліку. У назоўным адзіночнага ліку існуе таксама форма *маць* побач *маці*.

Наркамаўка адрозніваецца найбольш – назоўнік *маці* ва ўскосных склонах (акрамя вінавальнага) [2007: 161] адзіночнага ліку, а таксама ва ўсіх склонах множнага ліку скланяецца з устаўкай *-ер-*, а калі ўжываецца без гэтай устаўкі, мае ва ўсіх склонах адзіночнага і множнага ліку адну форму ([1962: 90–91], [2007: 161–162]). У *Беларуска-лацінска-еўрапейскім слоўніку* як форма роднага склону падаецца *мацеры* [Баршчэўскі 2008: 274].

Адзіночны лік	1918 [с. 40]	1929 [с. 83], 1943 [с. 61]	<i>Наркамаўка</i> [1962: 90–91] ¹⁰
Н.	<i>taci</i>	<i>маці (маць)</i>	<i>маці / маці</i>
Р.	<i>taci</i>	<i>маці</i>	<i>мацеры / маці</i>
Д.	<i>taci</i>	<i>маці</i>	<i>мацеры / маці</i>
В.	<i>taci</i>	<i>маці</i>	<i>мацеры, маці¹¹ / маці</i>
Т.	<i>matkaju</i>	<i>маткаю</i>	<i>мацерай (-аю) / маці</i>
М.	<i>taci</i>	<i>маці</i>	<i>мацеры / маці</i>
Множны лік	1918	1929, 1943	<i>Наркамаўка</i> ¹²
Н.	<i>taci</i>	<i>маткі</i>	<i>маці / мацеры / мацяры</i>
Р.	<i>matak</i>	<i>матак</i>	<i>маці / мацярэй / мацярэй</i>
Д.	<i>matkam</i>	<i>маткам</i>	<i>маці / мацярам / мацерам</i>
В.	<i>taci</i>	<i>матак</i>	<i>маці / мацярэй / мацярэй</i>
Т.	<i>matkami</i>	<i>маткамі</i>	<i>маці / мацярамі / мацерамі</i>
М.	<i>matkach</i>	<i>матках</i>	<i>маці / мацярах / мацерах</i>

Такія формы знаходзяцца ў граматыках. Аднак у літаратуры сустракаем таксама іншыя, напр.: *мама*, *матка*, *мацёрка* (разм. – часцей у формах множнага ліку – *мацёркі*, *мацярыкі*), *матуля* (разм., ласк.), *матухна* (разм. – звычайна з адценнем павагі), *мамуля* (разм., ласк.), *мамуся* (разм.,

¹⁰ Толькі другая форма выступае ў [2005: 111].

¹¹ Гэтую форму замест формы *мацеры* падае граматыка [2007: 162].

¹² Першыя дзве формы падаюць граматыкі [1962] і [2007], апошнюю – [1974].

ласк.) [Крыўко 2005: 27–28]¹³. Ёсць і памяншальна-ласкальныя формы, якімі называецца маці ды якія ўжываюцца пры звароце да маці: *мамка, мамачка, матачка*. У мове фальклору часта ўжываюцца формы: *мамачка, матачка, матулечка* [Крыўко 2005: 28].

Вось якія варыянты скланення выступаюць у гаворках.

Гаворкі ¹⁴		
Склон	Заходнія ды поўночныя	Розныя
Н.	<i>мац'і</i>	<i>мац'і, маты, матка, матэра, матэр</i>
Р., Д., М.	<i>мац'і</i>	<i>мац'еры, матэры, матыра</i>
В.	<i>мац'і</i>	<i>мац'і, матэру, матыра</i>
Т.	<i>мац'і</i>	<i>мац'ерай, матэрай</i>
Мн. лік		
Усе	<i>мац'і</i>	<i>мац'арк"е, мац'арк"і, м'ац'ары, мац'ер'э, матэр'э, м'атк'і, матк"е¹⁵</i>

У жывых гаворках у назоўным склоне адзіночнага ліку сустракаюцца яшчэ формы: *мамка, мамачка, мамулечка, мамулёк, матулёчак, мамуська, мамусечка, мамусёк, мамусёчак* [Крыўко 2005: 29].

Трэба адзначыць, што ў адзіночным ліку як *тарашкевіца* (з выключэннем творнага склону), так і *наркамаўка* прыводзяць нескланяльную форму *маці*, якая выступае на захад ды поўнач ад лініі Орша – Талачын – Магілёў – Краснаполле – Чачэрск – Жлобін – Парычы – Мар'іна Горка – Узда – Баранавічы – Жалудок – Ліда [Блінава, Мяцельская 1969: 72].

Аднак *наркамаўка* (у адрозненне да *тарашкевіцы*), якая імкнецца да элімінацыі выключэнняў, падае згаданую форму таксама ў многным ліку, бо гэтая форма выступае і на поўнач ад згаданай лініі, значыць і ў паўночна-ўсходнім дыялекце. У Тарашкевіча гэтая сумесь з розных гаворак.

¹³ Аўтар падае шмат прыкладаў выкарыстання гэтых слоў у беларускай літаратуры.

¹⁴ [Блінава, Мяцельская 1969: 72]. Падзел у табліцы прыблізны, таму што нельга размежаваць тут гаворак на два віды дыялектаў. Нават на поўдні ёсць адрозненні ў залежнасці ад раёну. Інакш скланяецца гэтакія слова напр. на Палессі. Нават аўтаркі не даюць дакладнага падзелу, а толькі агульна пішуць пра варыянты, якія назіраюцца ў розных гаворках.

¹⁵ У крыніцах не падаюцца формы, якія выступаюць у Беларусі, таму тут адклікаемся да форм з Беластоцчыны (пар. [Atlas gwar 1980: 98 – XVII, п. Stosunki pokrewieństwa]).

3. Парны лік

У Тарашкевіча захавалася форма парнага ліку (пар. [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 169]). Згадвалася ўжо пра форму *плячыма*. Парны лік выступае таксама ў назоўніках жаночага роду ў спалучэнні з лічэбнікамі: *дзе, тры, чатыры* напр. *дзе назе, дзе руцэ*. У беларускай мове няма форм *два стала, два брата* (гл. [1929: 69; 1943: 50]), тыповых для рускай мовы.

“В древнем языке были ещё формы двойственного числа: *дзе назе, дзе акне* вместо современных литературных форм: *дзе нагі, два акны*. Формы двойственного числа начали исчезать в языке в XIV в. В памятниках XVI в. формы двойственного числа встречались уже очень редко” [1956: 65]. Сёння ў *наркамаўцы* назіраюцца рэшткі парнага ліку, напр. *сястра – сёстры* ды *дзе сястры, акно – вокны* ды *два акны*.

Падсумоўваючы марфалагічную дыферэнцыяцыю паміж двума правапіснымі стандартамі ў катэгорыі назоўніка, трэба адзначыць, што ў большасці выпадкаў *тарашкевіца* абапіраецца на паўднёва-заходнім дыялекце, а *наркамаўка* – на паўночна-ўсходнім. Але варта памятаць, што гэты падзел не заўсёды захоўваецца, таму што існуюць формы, якія сустракаюцца ў абодвух дыялектах, напр. назоўнік *матка* пераважае ва ўсходніх гаворках, але гэта не значыць, што не выступае там і слова *маці* (гл. [Дыялекталагічны атлас 1963: карта 89]) – якраз гэтую форму (а не *матка*) сустракаем у *наркамаўцы*. Тарашкевіч падае гэтую самую форму, таму што яна пашыраецца таксама на поўначы і ўсходзе Беларусі.

4. Прыметнік

У граматыцы Тарашкевіча прыметнік называецца *прыметай* [1918: 42], *прыметнікам* альбо *імен прыметным* [1929: 18–19; 1943: 13]. Параўнанне склонавых канчаткаў разглядалася ў артыкуле *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркамаўкай і тарашкевіцай* [Калета 2007]. Тут аналізуюцца ступені параўнання.

4.1. Ступені параўнання

У Тарашкевіча вылучаюцца тры ступені параўнання: 1-ая ступень называецца *звычайнай*, 2-ая – *вышэйшай*, 3-ая – *найвышэйшай* [1918: 44; 1929: 87; 1943: 64]. Сённяшнія апрацоўкі, невядома чаму, вылучаюць толькі дзве ступені ([Мурашка 1961: 206], [1962: 162]; [1980: 92]; [1992: 181]; [1994: 163]; [2005: 138–141]; [2007: 239]): *вышэйшую* і *найвышэйшую*, ды час ад часу ўзгадваюць *зыходную* форму (а не ступень). Тэрміналагічная рэдукцыя зыходнай сту-

пені да зыходнай формы, якая часта нават увогуле не падаецца, здзіўляе тым больш, што ў сур’ёзным выданні якраз чытаем: “Прыметнікі з якасным значэннем маюць ступені параўнання: звычайную, вышэйшую і найвышэйшую” [Беларуская мова: энцыклапедыя 1994: 434].

4.1.1. Вышэйшая ступень

У Тарашкевіча (толькі ў [1918: 44]) выступае форма *wialiki* – *wialikŭ*. У *наркамаўцы* – форма *вялікі* – *большы*. У самай новай афіцыйнай акадэмічнай апрацоўцы чытаем: “слова *вялікі* ў беларускай мове няма, а вышэйшая ступень ад *вялікі* паходзіць ад іншай асновы (*большы*)” [2007: 240].

З другога боку, у *наркамаўцы* можна сустрэць форму *добры* – *дабрэйшы* [1956: 83], *побач* – *лепшы*. У Тарашкевіча выступае толькі гэтая нерэгулярная форма [1918: 44; 1929: 87; 1943: 64] (падобным чынам і ў гаворках [Мурашка 1961: 207]).

Тарашкевіч нічога аднак не піша, ці можна дадаткова ўтварыць вышэйшую ступень пры дапамозе слова *больш*, да якога далучаецца прыметнік у звычайнай (як у літаратурнай мове [Сцяцко 2002: 76] і гаворках [Блінава, Мяцельская 1969: 88]) альбо вышэйшай ступені (сустракаецца ў гаворках [Блінава, Мяцельская 1969: 88]) – успрымаецца як памылка ў літаратурнай мове, таму што двойчы перадаецца адно значэнне, якое зацямяе сэнс; для больш эмацыйнага эфекту замест **больш цікавейшы* лепш сказаць *яшчэ // куды цікавейшы // больш цікавы* ([Сцяцко 2002: 76]; [2007: 240]).

Прыметнік у вышэйшай ступені часта выступае з прыназоўнікамі – у Тарашкевіча гэта *ад*, *за*¹⁶. Яны выступаюць і ў гаворках ([Мурашка 1961: 206, 210–11], [Блінава, Мяцельская 1969: 87])¹⁷. У *наркамаўцы* розныя варыянты: *вышэйшы за яго*; *старэйшы ад яго*; *смялейшы, чым // як ён* ([1956: 85], [2007: 241]). В. М. Сіўковіч не падае толькі прыназоўніка *за* (пар. [2007: 139]) (які ёсць у акадэмічным выданні), што здзіўляе, паколькі менавіта гэты прыназоўнік з’яўляецца больш тыповым для беларускай мовы – ён пашыраны ў народнай мове, а акрамя гэтага ў такіх сінтаксічных канструкцыях адсутнічае ў рускай мове (пар. [Станкевіч 1952: 6], [Баршчэўская 2004: 186]).

4.1.2. Найвышэйшая ступень

У Тарашкевіча (толькі ў [1918: 44]) выступае форма *wialiki* – *najwialikŭ*, *побач* форм *samŭ wialiki*, *ad usich najwialikŭ*. У *наркамаўцы* – форма *вялікі* – *найбольшы*. У рэдкіх выпадках – форма *найвялікі* [2005: 140]. Гэтая форма лічыцца размоўнаю [2007: 240].

¹⁶ Хаця гэтыя прыназоўнікі Тарашкевіч падае, гаворачы аб найвышэйшай ступені (пар. [Сцяцко 2002: 76], [2007: 240]).

¹⁷ У найвышэйшай ступені А. Р. Мурашка падае яшчэ такія формы: *чым*, *над*, *як*.

Магчымыя формы найвышэйшай ступені ў табліцы:

Тарашкевіца	Наркамаўка	Гаворкі
<i>najwialikšy</i>	<i>найбольшы, найвялікшы</i>	<i>найбол'шы</i>
<i>samy wialiki</i>	<i>самы вялікі, самы цікавейшы¹⁸, самы найцікавейшы¹⁹</i>	<i>самы салотк'і, самы разум'ейшы²⁰, самы найбрыччэйшы</i>
<i>ad usich najwialikšy</i>	<i>найбольш вялікі</i>	
<i>za usich najzielaniejšy</i>	<i>найадважны²¹</i>	

Арыгінальным на гэтым фоне з'яўляецца погляд Ст. Станкевіча, паводле якога, у беларускай мове правільныя толькі два способы ўтварэння найвышэйшай ступені параўнання: пры дапамозе прыстаўкі *най-* і прыслоўя *сама*, напр. Н. *сама багаты*, Р. *сама глухіх*. Формы *самы багаты*, *самых глухіх* успрымаюцца ім як русізм [Станкевіч 1994: 29–30], але – як бачым – яны знаходзяцца ўжо ў першай выдадзенай²² беларускай граматыцы.

4.2. Кароткія формы

Толькі ў выданнях [1929: 86] і [1943: 64] Тарашкевіч піша пра *скарочаныя прыметнікі*. Падае такія формы: *грозен, боязен, чоран, сіня туча, чорна мора, сіні тучы, ясны вочы, добры людзі*. У іншых склонах кароткія формы сустракаюцца рэдка: *грозна мужа, грозну мужу; сіня мора, сіню мору*.

У *наркамаўцы* выступаюць такія прыклады: *міл – міла, хіцёр – хітра, молад – молада, жыў – жыва, здароў – здарова, рад – рада, ровен – раўна, ясен – ясна* [1956: 88] і інш. У акадэмічным выданні чытаем, што ў літаратурнай мове кароткія формы ясных прыметнікаў ужываюцца толькі ў ролі выказніка альбо іменнай часткі састаўнога ці складанага выказніка (нярэдка

¹⁸ Большасць граматык не падае гэтай формы. Выступае яна ў [1962: 168, 169]. Гл. таксама [Беларуская мова: энцыклапедыя 1994: 435]. Гэтая форма дапускаецца [2007: 240, 241], калі неабходна падкрэсліць асаблівае значэнне найвышэйшай ступені якасці.

¹⁹ Формы, створаныя падобным чынам, сустракаем яшчэ ў граматыцы Ломцева [1956: 85] (напр. *самы найвышэйшы*). Сёння гэтая форма выкарыстоўваецца толькі ў стылістыцы як мастацкі сродак дзеля выражэння моцных эмоцый, напр. захаплення. Аднак Э. Смулкова сцвярджае, што да часткі *самы* можа далучацца прыметнік у кожнай ступені (гл. [Smulkowa 1976]). Гэтая форма дапускаецца [2007: 240, 241], калі неабходна падкрэсліць асаблівае значэнне найвышэйшай ступені якасці.

²⁰ [Мурашка 1961: 210]. Астатнія прыклады: [Блінава, Мяцельская 1969: 88].

²¹ Гэты спосаб утварэння (прэфікс *най-* і звычайная ступень) падае [1962: 168, 169].

²² К. Гутшмідт лічыць, што аўтарам першай граматыкі быў А. Луцкевіч, які на віленскіх курсах (1915–1916) чытаў лекцыі будучым настаўнікам па беларускай мове ды на іх патрэбы стварыў граматыку, якую намерваўся надрукаваць (гл. [Gutschmidt 1999]).

ў застылых выразх). Кароткую форму могуць мець прыметнікі, якія азначаюць унутраны стан альбо знешнія прыметы і якасці асобы, напр.: *ахвоч, вінават, гол, сыт, багат, прыгож, жанат, весел, шырок, вузак, вялік, мал* [1962: 172]. Такія формы не з'яўляюцца адзінаўжывальнымі, утвараюцца і поўныя прыметнікі [1962: 172]. Новая акадэмічная граматыка дадае, што не ад усіх прыметнікаў утвараюцца кароткія формы – толькі ад тых, якія маюць невытворную аснову з адным канцавым зычным (*дуж, люб*). Калі аснова заканчваецца збегам зычных альбо гукам *в*, толькі адзінкавыя лексемы маюць здольнасць утвараць кароткую форму: *бедны – бедзен, згодны – згодзен, поўны – повен, гатовы – гатоў, здаровы – здароў* [2007: 243]. “Кароткія формы ў адрозненне ад поўных называюць прымету, што звязваецца з пэўным часам і не з’яўляецца пастаяннай (параўн.: *я весел і я вясёлы*)” [2007: 243]. Чытаем далей, што “кароткія формы прыметнікаў не змяняюцца па склонах і выступаюць заўсёды ў застылай форме назоўнага склону” [2007: 243] (у адрозненне ад Тарашкевічавай граматыкі).

У гаворках пераважаюць поўныя формы прыметнікаў, але сустракаюцца і кароткія, напр.: *здароў, х’іц’ер (х’іц’ор), пов’ен, рад, варт, н’ауж, в’інават, жыў*. Ужываюцца яны пераважна ва ўстойлівых зваротах, напр.: *гол йак сакол, х’іц’ер З’м’іц’ер*.

Кароткія формы часцей сустракаюцца ў паўночна-ўсходніх гаворках – выступаюць у ролі выказніка, напр.: *Астаўс’а чалав’ек адз’ін йак кол і гол йак мац’і радз’іла* [Блінава, Мяцельская 1968: 80].

У сучаснай беларускай мове кароткія формы, характэрныя для прыналежных прыметнікаў альбо для прыметнікаў у ролі выказніка – у форме азначэння, наогул не сустракаюцца [Сцяцко 2002: 72–75].

На заканчэнне разгляду марфалагічнай дыферэнцыяцыі ў катэгорыях назоўніка і прыметніка трэба адзначыць, што *Кароткая граматыка беларускай мовы*, выдадзеная НАН Беларусі ў 2007 г., умацоўвае ранейшыя тэндэнцыі, напр. у назоўніках, якія азначаюць маладых істот, у родным склоне множнага ліку выступае нулявы канчатак (*ягняты – ягнят*), вылучае таксама толькі дзве ступені параўнання прыметнікаў.

Пашырае затое ўжыванне прыназоўніка за разам з прыметнікам у вышэйшай ступені, згодна з прапановай Браніслава Тарашкевіча, а таксама дае канчатку *-яў* назоўнікаў жаночага роду тыпу *магчымасць* у множным ліку нарматыўнае замацаванне, у чым адмаўляла акадэмічнае выданне з 1962 г.

Праведзены аналіз паказаў, што марфалагічныя адрозненні паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы – *тарашкевіцай* і *наркамаўкай* – маюць іншае гістарычнае і дыялектнае паходжанне. *Тарашкевіца* ў большай ступені абапіраецца на жывую мову і паўднёва-заходнія гаворкі, захоўвае архаічныя рысы і народныя формы, у той час як *наркамаўка* арыентуецца на паўночна-ўсходнія гаворкі і імкнецца да нарматыўнай уніфікацыі,

што прывяло да набліжэння беларускай мовы да рускай моўнай сістэмы. Разнастайнасць канчаткаў і форм сведчыць пра тое, што беларуская мова захавала багаты марфалагічны патэнцыял, які адлюстроўвае ўплыў розных дыялектных пластоў і гістарычных змен.

Разгляд фактычнага матэрыялу паказаў таксама, што сучасны афіцыйны правапіс не з'яўляецца цалкам ізаляваным ад традыцыі Тарашкевіча: у апошніх акадэмічных граматыках назіраецца вяртанне да некаторых ягоных рашэнняў (напр., канчатак *-яў* у родным склоне множнага ліку назоўнікаў жаночага роду тыпу *меншасцяў* або ўжыванне прыназоўніка *за* пры ступені параўнання, напр. *вышэйшыя за яго*). Гэта сведчыць пра магчымасць паступовага збліжэння норм абодвух правапісаў і пошук збалансаванага варыянту, які б улічваў абедзве традыцыі і патрэбы сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Літаратура²³

- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*. T. 1. Wrocław et al., 1980.
 Gutschmidt K., *Хто напісаў першую граматыку беларускай літаратурнай мовы?* // *Prace Filologiczne*. 1999. T. XLIV. S. 193–199.
 Mayo P. J., *Byelorussian orthography: From the 1933 Reform to the Present Day* // *The Journal of Byelorussian Studies*. 1978. Vol. IV. № 2. P. 25–47.
 Smułkowa E., *Konstrukcje porównawcze typu gradacyjnego w języku białoruskim* // *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*. Red. H. Orzechowska. Warszawa, 1976.

²³ Дадатковая рэкамендаваная літаратура, выдадзеная пасля выхаду дадзенага артыкула ў 2008 г.: Н. Мячкоўская, *Мовы і культура Беларусі*. Мінск, 2008; Н. Мячкоўская, *Дывергентныя і канвергентныя працэсы ў беларускай моўнай сітуацыі XX ст. і сучасная мадэль нацыянальнага самасцвярджэння* // *Беларусіка = Albaruthenica*. 2010. Кн. 30. С. 140–146; І. Клімаў, *Да асэнсавання нарматыўнага плюралізму ў беларускай літаратурнай мове* // *Беларуская арфаграфія: здабыткі і перспектывы: Матэрыялы Рэспубліканскай навуц.-практ. канф., прысвечанай 90-годдзю БДУ, Мінск 20–21 кастр. 2011 г.* Рэд. М. Прыгодзіч. Мінск, 2012. С. 18–28; С. Запрудскі, *Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930 гады*. Мінск, 2013; Р. Калета, *Адрозненні паміж тарашкевіцай і наркамаўкай на прыкладзе займенніка ды лічэбніка* // *Studia i Szkice Slawistyczne*. 2013. № 12. S. 123–133; Р. Калета, *Некаторыя асаблівасці наркамаўкі і тарашкевіцы на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з дзеясловам* // *Linguodidactica* 2013. № 17. S. 81–92; А. Лукашанец, *Беларуская мова на пачатку XXI стагоддзя – развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*. Мінск, 2014; *Дынаміка літаратурнай нормы сучаснай беларускай мовы*. Рэд. В. П. Русак. Мінск, 2015; Т. Рамза, *Тарашкевіца і наркамаўка: ці ёсць граматычнае процістаянне?* // *Rozprawy Komisji Językowej*. 2019. № 66. S. 409–432; З. Саўка, *Фанэтычна-графічная адаптацыя запазычанняў у беларускай мове*. Рэд. Н. Баршчэўская, Р. Калета. Варшава, 2021; У. Іваноў, *Моўная няўпэўненасць і каляніялісцкія гіпэркарэктныя формы ў сучаснай беларускай мове: сацыялінгвістычны аналіз* // *Acta Albaruthenica*. 2024. № 24. S. 93–112; A. B. Siwirska, *Czy we współczesnej białoruszczyźnie istnieją dwie normy językowe?* // *Studia Białorutenistyczne*. 2024. № 18. S. 269–283.

- Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу: пастанова Савета Народных Камісараў БССР № 1312, 26 жніўня 1933 г. // Пратакол № 26 пасяджэння Савету Народных Камісараў Беларускай ССР 25 жніўня 1933 г., г. Менск, с. 26, 27 (Нацыянальная акадэмія навук, Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа, Addzel рэдкай кнігі).
- Баршчэўская Н., *Рэформа 1933 году і стан нацыянальнае мовы ў Беларусі (на падставе лістоў у Беларускую рэдакцыю Польскага радыё)* // *Innowacje w językach wschodniosłowiańskich*. Red. B. Tichoniuk. T. 2. Zielona Góra, 2002. S. 19–26.
- Баршчэўская Н., *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*. Варшава, 2004.
- Баршчэўскі Л., *Беларуска-лацінска-еўрапейскі слоўнік*. Вроцлаў, 2008.
- Беларуская мова*. Рэд. Я. М. Адамовіч, А. М. Клачко. Мінск, 1992.
- Беларуская мова*. Рэд. Л. М. Грыгор'ева. Мінск, 1994.
- Беларуская мова: энцыклапедыя*. Рэд. А. Я. Міхневіч. Мінск, 1994.
- Беларускі правапіс*. Розэнгайм, 1950.
- Блінава Э., Мяцельская Е., *Беларуская дыялекталогія*. Мінск, 1969.
- Бурак Л. І., *Сучасная беларуская мова*. Мінск, 1974.
- Граматыка беларускай мовы*. Т. 1. Марфалогія. Мінск, 1962.
- Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*. Мінск, 1963.
- Запрудскі С., *Абмеркаванне праблем правапісу ў пачатку – сярэдзіне 1920-х гг.* // Роднае слова. 2005. № 9. С. 30–32 [Запрудскі 2005a].
- Запрудскі С., *Распрацоўка правапісу беларускай мовы ў канцы 1920-х гг.* // Роднае слова. 2005. № 10. С. 39–42 [Запрудскі 2005b].
- Калета Р., *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркамаўкай і тарашкевіцай* // *Acta Albaruthenica*. 2007. № 7. S. 192–206.
- Кароткая граматыка беларускай мовы*. Рэд. А. А. Лукашанец. Ч. 1. Мінск, 2007.
- Клімаў І., *Рэформа 1933 года: перадумовы і наступствы* // Роднае слова. 2003. № 12. С. 24–26.
- Клімаў І., *Гісторыя складвання двух стандартаў у беларускай літаратурнай мове* // Роднае слова. 2004. № 6, с. 41–47 [Клімаў 2004a].
- Клімаў І., *Лінгвістычная апазіцыя двух стандартаў беларускай літаратурнай мовы* // Роднае слова. 2004. № 7. С. 14–18 [Клімаў 2004b].
- Крыўко М., *Мата, мамачка, tata, татачка. Назвы маці, бацькі і іх сінонімы ў літаратурнай мове і ў фальклору* // Роднае слова. 2005. № 10. С. 27–29.
- Ломтев Т. П., *Грамматика белорусского языка. Пособие для университетов и педагогических институтов*. Москва, 1956.
- Мурашка А. Р., *Ступені параўнання якасных прыметнікаў (Па матэрыялах Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы)* // *Працы Інстытута мовазнаўства АН БССР*. 1961. Вып. 8.
- Падлужны А., *Традыцыі ва ўпарадкаванні беларускага правапісу* // Роднае слова. 2005. № 8. С. 44–48.
- Правапіс беларускай мовы: зацв. Прэзідыумам Беларускай акадэміі навук і Калегіі Народнага камісарыята асветы БССР*. Менск, 1934.
- Сіўковіч В. М., *Сучасная беларуская мова: даведнік*. Мінск, 2005.
- Станкевіч С., *У вабароне роднае мовы* // Бацькаўшчына (Мюнхэн). № 104–105. 29.06.1952.
- Станкевіч С., *Русіфікацыя беларускае мовы ў БССР*. Мінск, 1994.
- Сучасная беларуская літаратурная мова: марфалогія*. Рэд. Ф. М. Янкоўскі. Мінск, 1980.
- Сцяцко П., *Культура мовы*. Мінск, 2002.

Тарашкевіч Б. [Taraškewiċ B.], *Bielaruskaja hramatyka dla ŭkoł.* Wilnia, 1931 (перавыданне з 1918 г.).

Тарашкевіч Б., *Беларуская граматыка*. Выданьне 6. Менск, 1943 (дапаўнены зрабілі: А. Адамовіч, А. Лёсік і К. Шкуцька).

Тарашкевіч Б., *Беларуская граматыка для школ*. Нью-Ёрк, 1992 (перавыданне з 1929 г.).

Wybrane przykłady różnic morfologicznych między dwoma standardami ortograficznymi języka białoruskiego

Artykuł omawia różnice między ortografią Bronisława Taraszkiewicza (tzw. *taraszkiewiczą*) a ortografią oficjalną (tzw. *narkamauką*) na przykładzie wybranych zagadnień dotyczących rzeczownika i przymiotnika. Analizowano trzy wydania *Gramatyki dla szkół* B. Taraszkiewicza (1918, 1929, 1943) w kontekście reformy z 1933 roku, współczesnych norm i komentarzy językoznawców. Analiza ukazuje bogactwo morfologiczne języka białoruskiego. Wskazano różnice w odmianie rzeczowników rodzaju nijakiego i żeńskiego, zastosowaniu liczby podwójnej, końcówek rodzajowych i form stopni porównania przymiotników. *Taraszkiewica* zachowuje tradycyjne i dialektalne formy południowo-zachodnie, a *narkamauka* – północno-wschodnie i dąży do ujednolicenia normy według wzorców rosyjskich.

Słowa kluczowe: *taraszkiewica*, *narkamauka*, język białoruski, rzeczownik, przymiotnik, norma językowa

Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы

Артыкул разглядае адрозненні паміж правапісам Браніслава Тарашкевіча (т.зв. *тарашкевіца*) і афіцыйным правапісам (т.зв. *наркамаўка*) на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з назоўнікам і прыметнікам. Аналізаваліся тры выданні *Граматыкі для школ* Б. Тарашкевіча (1918, 1929, 1943) у кантэксце рэформы 1933 г., сучасных норм і каментарыяў мовазнаўцаў. Даследаванне паказвае багаты марфалагічны патэнцыял беларускай мовы. Выяўлены адрозненні ў скланенні назоўнікаў ніякага і жаночага роду, ужыванне парнага ліку, канчаткаў родавых форм і форм ступеняў параўнання прыметнікаў. *Тарашкевіца* захоўвае традыцыйныя і дыялектныя формы паўднёва-заходняга рэгіёну, а *наркамаўка* – паўночна-ўсходнія і імкнецца да ўніфікацыі нормы па ўзорах расійскай мовы.

Ключавыя словы: *тарашкевіца*, *наркамаўка*, беларуская мова, назоўнік, прыметнік, моўная норма

Некаторыя асаблівасці *наркамаўкі* і *тарашкевіцы* на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з дзеясловам¹

Some Features of *Narkamawka* and *Tarashkyevitsa*: Selected Issues Related to the Verb

This article analyzes the differences between the orthographic and grammatical norms of Branislaw Tarashkevich (*Tarashkyevitsa*) and the official spelling (*Narkamawka*) in selected aspects of the verb. Three editions of Tarashkevich's *Grammar for Schools* (1918, 1929, and 1943) are compared with the 1933 orthographic reform and contemporary norms. The study covers verb conjugation in the present, past, and future tenses, imperative and conditional moods, reflexive forms, participles, and verbal adverbs. *Tarashkyevitsa* preserves dialectal diversity and traditional forms, while *Narkamawka* aims at simplification and standardization following Russian patterns. The analysis shows that the reforms reduced the historical and dialectal diversity of the Belarusian language, although many forms of *Tarashkyevitsa* have survived in speech and literature.

Keywords: *Tarashkyevitsa*, *Narkamawka*, Belarusian language, verb, language norm

У сувязі з тым, што ў 2013 г. адзначаюцца дзве гадавіны: 80-я гадавіна ўвядзення г. зв. *наркамаўкі* ў 1933 г. рэформай Савета Народных Камісараў і 95-я гадавіна першага выдання *Беларускай граматыкі для школ* Браніслава Тарашкевіча, у артыкуле асаблівая ўвага адводзіцца некаторым асаблівасцям *наркамаўкі* і *тарашкевіцы* – на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з дзеясловам. Параўноўваюцца тры выданні Тарашкевічавай *Беларускай граматыкі для школ* ([1918] [=Тарашкевіч 1918]; [1929] [=Тарашкевіч 1992]; [1943] [=Тарашкевіч 1943]) на фоне гаворак, граматыкі Ломцева [Ломтев 1956], якая адлюстроўвае змены, уведзеныя ў 1933 г. рэформай Савета Народных Камісараў [*Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу* 1933], сучасных афіцыйных граматык на беларускай мове, а таксама каментарыяў мовазнаўцаў. Дадзены артыкул з'яўляецца працягам ранейшых публікацый (гл.: *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркамаўкай і тарашкевіцай* [Калета 2007,

¹ Упершыню надрукавана: *Linguodidactica*. 2013. № 17. S. 81–92.

гл. таксама у гэтым томе] і *Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы* [Калета 2008, гл. таксама у гэтым томе]), таму тут не будучь паўтарацца асноўныя гістарычныя і тэрміналагічныя звесткі, якія можна знайсці ў папярэдніх тэкстах, асабліва з 2007 г.

У граматыцы Б. Тарашкевіча дзеяслоў называецца *дзеяслоў* [1918: 51]; [1943: 18] або *дзеяслова* [1929: 25]. Параўнанне спражэнняў дазваляе паказаць адрозненні паміж *тарашкевіцай* і *наркамаўкай*.

1. Інфінітыў

У Б. Тарашкевіча інфінітыў [1918: 60; 1929: 28; 1943: 21] называецца *nieaznačalnaj formaj*, або *неазначальнікам*.

Побач з формамі на *-ць* ужываюцца формы на *-ці*: *лётаць* – *лётаці*, *ламаць* – *ламаці*, *хадзіць* – *хадзіці*, *задумацца* – *задумаціся*.

Такія формы выступаюць у некаторых гаворках Брэсцкай вобласці і заходняй часткі Гродзенскай вобласці [Блінава, Мяцельская 1969: 92, 93]. Сцвярджаецца таксама, што гэта не столькі пад уплывам мясцовых дыялектаў, колькі з улікам шырокага ўжывання гэтых форм у вуснай народнай творчасці [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 175].

2. Цяперашні час

2.1. Першае спражэнне

У трэцяй асобе адзіночнага ліку для дзеясловаў цяперашняга часу [1918: 61–63; 1929: 93–95; 1943: 70–72] першага спражэння Б. Тарашкевіч падае дзве формы, напр.: *ён нясе(ць)*, *бярэ(ць)*, *думае(ць)*, *кажа(ць)*. Першыя формы характэрныя для паўднёва-заходняга дыялекту і сучаснай літаратурнай мовы. Выступаюць яны таксама ў сярэднебеларускіх і брэсцка-пінскіх гаворках, а таксама ў дыялектах украінскай мовы [Лінгвістычная геаграфія 1968: 240]². Другую форму сустракаем у гаворках паўночнай часткі Гродзенскай, Мінскай і Гомельскай абласцей, а таксама паўднёвай часткі Магілёўскай вобласці. У гаворках Вілейскага, Бярэзінскага, Магілёўскага, Кармянскага, Чачэрскага і Веткаўскага раёнаў гэтыя канчаткі з і без *-ць* выступаюць паралельна [Блінава, Мяцельская 1969: 97].

² Далей у артыкуле падаецца, што такія формы характэрныя таксама польскай (*niesie, wiezie*), чэшскай (*nese, vede*), балгарскай (*тъче, чете*) і інш. мовам, што можа сведчыць аб даўнім паходжанні падобных форм.

У другой асобе множнага ліку ў дзеясловах, у якіх націск на канчатку, выступае ё, якое гэты націск адзначае: *вы піасісіо, піацусіо* [1918], *несяціё, бераціё* [1929], *несяце(ё), бераце(ё)* [1943]. У наркамаўцы: *вы несяце*³, *бераце*. Формы з націскным э (*н'ес'ац'е*) выступаюць у паўднёва-заходнім дыялекце. Формы з націскным канцавым о (*жн'іц'о*) у паўночна-ўсходнім. У асобных гаворках Гродзенскай, заходняй часткі Брэсцкай абласцей ужываюцца формы з націскам на тэматычным галосным э: *нас'еце, б'арец'е, ідз'е'це* [Блінава, Мяцельская 1969: 98, 99]. Існуе погляд, што Б. Тарашкевіч узгадвае формы *-ыціё, -іціё, -эціё*, таму што яны былі шырока вядомыя ў практыцы тагачасных выданняў на беларускай мове [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 177].

2.2. Другое спражэнне

У выданні 1918 г. Б. Тарашкевіч піша, што ў першай асобе множнага ліку побач з формамі *siadzim, krycym* могуць быць і *siadziom, krycom, тайсot, bajomsia* і г. д. Або гэта ўплыў першага спражэння, дзе выступаюць такія канчаткі (напр. *ідзём, жывём* – сёння ў паўночна-ўсходнім дыялекце), або яны праніклі з асобных гаворак паўночнай часткі Мінскай і Віцебскай абласцей, дзе дзеясловы другога спражэння маюць канчатак *-ом*: *гл'адз'ом, л'ажом* (пар. [Блінава, Мяцельская 1969: 98]; у сваю чаргу *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы* [Дыялекталагічны атлас 1963: карта 154] гэтых форм не падае).

Таксама выступаюць адрозненні паміж выданнямі ў другой асобе множнага ліку: *siadzicio* [1918], *сядзіце* [1929], *сядзіце(ё)* [1943], *наркамаўка: сядзіце*⁴.

У трэцяй асобе адзіночнага ліку для дзеясловаў другога спражэння Б. Тарашкевіч падае форму, якая характэрна і *наркамаўцы*, напр.: *ён гаворыць, паліць*. З другога боку дадае, што могуць выступаць і формы на *-а, -е*, напр.: *ён гавора, пале*. Канчатак *-а* характэрны дзеясловам з націскам на аснове ў сярэднебеларускіх гаворках [Блінава, Мяцельская 1969: 97, 98].

2.3. Зваротныя дзеясловы

Браніслаў Тарашкевіч піша, што некаторыя дзеясловы [1929: 95, 100] зрастаюцца са зваротным займеннікам *-ся*, напр. *мыцца (мыць-ся)* [1929, 1943], формы *вясціся* [1929], *весьціся* [1943]. У выданні з 1918 г. ёсць формы *тусса, шіўсса*. У *наркамаўцы* форма з *-ца* – *мыцца*, калі аснова заканчваецца зычным гукам. У гаворках паўночна-заходняй Беларусі пашыраныя формы: *мыціся, сустракаціся*, таму што аснова інфінітыва заканчваецца галосным гукам.

³ Ломцеў падае форму *нясеце* [Ломтев 1956: 121].

⁴ Пар. апісанне канчаткаў другой асобы множнага ліку дзеясловаў 1-га спражэння.

Ва ўсіх выданнях *Граматыкі* адзначаецца, што можна пісаць і *мыюся*, *чаюся*, і *мыю сябе*, *чаю сябе*.

3. Прошлы час

У прошлым часе [1918: 63; 1929: 96; 1943: 72] марфалагічных адрозненняў няма, толькі фанетычныя, напр.: *нясла* (ж. р.), *нясло* (н. р.) [1918, 1929], *несла*, *несла* [1943]. У *наркамаўцы*: *нясла* [Ломтев 1956: 124]. Сёння абедзве формы правільныя ў залежнасці ад націску: *нясла*, *несла* (ж. р.); *нясло*, *несла* (н. р.) [Тлумачальны слоўнік 1979 (Т. 3): 96].

Тарашкевіч піша пра запрошлы час, які рэдка выкарыстоўваецца. Вось яго формы: *я быў зрабіўшы, быў прынёшы, быў пайшоўшы*. Як бачым, яны створаны пры дапамозе дзеепрыслоўя дзейнага стану *прошлага часу*. “У паўночна-заходніх і некаторых сярэднебеларускіх гаворках ужываюцца дзеепрыслоўі *прошлага часу* закончанага трывання з суфіксамі *-ўшы, -шы*: *была вайна кончыўшы* (Верхнядзвінскі р-н), *таму нас быў астаўшыс’і хл’ен і картошка* (Полацкі р-н). У паўднёва-заходніх гаворках і літаратурнай мове ім адпавядаюць асабовыя формы дзеясловаў *прошлага часу*” [Блінава, Мяцельская 1969: 103].

У *наркамаўцы* выступае дзеяслоў у *прошлым часе*, а перад ім дзеяслоў *быць* у змяняльных формах *прошлага часу*, напр. *я быў зрабіў, ты была зрабіла* [Тлумачальны слоўнік 1979 (Т. 3): 126].

4. Будучы час

У Б. Тарашкевіча *будучы час* [1918: 63, 64; 1929: 96, 97; 1943: 72, 73] – гэта *будучны час*. Мае ён, як і ў *наркамаўцы*, простую і складаную формы. Але ў *тарашкевіцы* ёсць і трэці спосаб утварэння форм гэтага часу – пры дапамозе дзеяслова *іму* (былога дапаможнага дзеяслова *імаць* – *имати* [Блінава, Мяцельская 1969: 99]), які ўжываецца ў паўднёва-заходніх гаворках [Блінава, Мяцельская 1969: 100] замест *буду*, напр. *рабіціму* (у гаворках было 6 *рабіцьму* і г. д. (пар.: [Ломтев 1956: 126], [Блінава, Мяцельская 1969: 100]), *рабіцімеш, рабіціме, рабіцімем, рабіцімеце, рабіцімуць* – замест *буду рабіць* і г. д. [1929, 1943].

Здараецца і *прадбудучны час*: *я буду пайшоўшы, буду ўстаўшы*. Адна дзейнасць у будучыні папярэджвае іншую. Ужыванне форм гэтага часу невядома ў беларускай народнай мове [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 177].

5. Загадны лад

Формы дзеясловаў загаднага ладу [1918: 64–66; 1929: 98; 1943: 73, 74] ствараюцца падобным чынам у абодвух правапісах. Назіраюцца наступныя адрозненні: у трэцяй асобе адзіночнага ліку дзеяслоў можа мець формы: *няхай нясе(ць)*, так як пры ўтварэнні абвеснага ладу.

Побач формы *стой* Б. Тарашкевіч падае яшчэ *стаі*, побач *мей* – *май*. У *наркамаўцы* толькі першыя варыянты, хаця яшчэ Т. П. Ломцеў піша, што гэта залежыць ад націску. Могуць быць формы: *стой* – *стаі*, *напой* – *напаі*, *дой* – *даі*, дзе ў другіх формах пад націскам з’яўляецца *-і*, якое ўзнікла менавіта дзякуючы націску. У гаворках гэты працэс можа пашырацца: *спей* – *спяі*, *падсоб* – *падсабі*. Працэс гэты можа дзейнічаць і наадварот: існуюць формы *адступі*, *зрабі*, *палажы* (націск падае на *-і/-ы*), але пры змене месца націску паўстаюць формы *адступ*, *зроб*, *палож*, дзе *-і/-ы* занікае, бо не з’яўляецца ўжо пад націскам (пар. [Ломтев 1956: 127]).

У Б. Тарашкевіча знаходзім форму *еж* (форма неабгрунтаваная – с чаргуецца з *ш*), у *наркамаўцы* – *еш* ([Ломтев 1956: 127], [Сіўковіч 2005: 172]).

У першай асобе множнага ліку сустракаецца канчатак *-ма* або *-м*, які дадаецца да форм другой асобы адзіночнага ліку, напр. *чуйма*, *кіньма*, *ежма*. Пры дзеясловах *нясі*, *бяры*, *бразьні* трэба замяніць *і* на *е*, *ы* на *э*: *нясі* – *нясем(а)*, *бяры* – *бярэм(а)*, *бразьні* – *бразьнем(а)*. У *наркамаўцы* выступаюць формы *хадзем*, *бярэм*, *нясем*.

У паўднёва-заходніх гаворках загадны лад дзеясловаў абодвух спражэнняў мае форму на *-ем*: *памажэм*, *н’ас’ем*. Канчатак *-ма* (*-мо*) маюць у гаворках Брэсцкай і Гродзенскай, а таксама паўднёвай часткі Мінскай і Гомельскай абласцей толькі тыя дзеясловы, якія ў 2-й асобе адзіночнага ліку загаднага ладу выступаюць з нулявым канчаткам, напр. *кінь* – *к’ін’ма* [Блінава, Мяцельская 1969: 101]. У Б. Тарашкевіча, як бачым, гэты канчатак пашыраецца таксама на іншыя дзеясловы. Сучасныя граматыкі пішуць, што таксама дзеясловы, якія ў другой асобе адзіночнага ліку загаднага ладу маюць канчатак *-й*, могуць у першай асобе множнага ліку загаднага ладу мець канчатак *-ма*, напр. *сядай* – *сядайма*, *чытай* – *чытайма*, *спявай* – *спявайма*, *працуй* – *працуйма* (пар. [Ломтев 1956: 128]).

Паўднёва-заходнім гаворкам уласцівыя формы на *-эма*, *-ема*, а на астатняй тэрыторыі пераважаюць формы, аналагічныя форме 1-й асобы множнага ліку абвеснага ладу. Ёсць погляд, што Б. Тарашкевіч згадваў іх таму, што імкнуўся да фармальнага размежавання дзвюх асобных граматычных катэгорый: формы загаднага і абвеснага ладоў [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 177].

6. Умоўны лад

Браніслаў Тарашкевіч падае, што “дапаможнікі” *-бы, -б* пры дзеясловах прошлага часу ствараюць умоўны лад [1918: 66; 1929: 99; 1943: 74, 75]. Прычым у піша, калі ўжываецца адзін, а калі другі. Вось прыклады: *я пашоў-бы, пайшла-бы, пайшло-бы* [1929], *пайшоў-бы, пайшла-б, пайшло-б* [1943]. Па-першае, у *наркамаўцы* ўжываецца дзеяслоў з *й*: *пайшоў, пайшла, пайшло-*, па-другое, часціца *б(ы)* мае свае правілы ўжывання: *бы* – пасля зычнага, *б* – пасля галоснага (пар. [Ломтев 1956: 128]). Пішацца без дэфіса: *я пайшоў бы, пайшла б, яно пайшло б*.

Можна дайсці да вываду, што згаданыя часціцы з’яўляюцца варыянтамі ў множным ліку. Б. Тарашкевіч піша: *Мы пайшлі-бы(б), вы пайшлі-бы(б), яны пайшлі-бы(б)* [1929], *мы, вы, яны пайшлі-б* [1943]. І дадае, што неабавязкова яны мусяць знаходзіцца пры дзеясловах.

Што цікава, у першым коле [1929] ён падае яшчэ формы: *я пашоў-бы, пайшла-б, пайшло-б, зрабіў бы* (без дэфіса), *малаціў-бы, малаціла-б, малацілі-б*.

7. Дзеепрыметнік

Ад дзеяслова ўтвараецца дзеепрыметнік [1918: 67; 1929: 101–102; 1943: 77] (пар. [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 302–308]). У Б. Тарашкевіча гэта *дзеяпрыметнік*, у цяперашнім часе (ужываецца рэдка) мае формы: *чытаючы(й)* (у *наркамаўцы* няма *й*), *ідучы*⁵. У выданні 1918 г. ёсць заўвага, што гэтыя формы старасвецкія і кніжныя, а ў жывой мове замест *чытаючы* скажуць *што/які чытае*.

У правапісе з 1934 г. падаюцца дзеепрыметнікі незалежнага стану цяперашняга часу, напр.: *існуючы, пануючы, рашаючы, завяршаючы, здавальняючы, меншавіцтвуючы* [Праваніс 1934: 39, правіла 75]. Прычым далей дадаецца, што згаданыя формы ўжываюцца ў тых выпадках, калі яны “набылі соцыяльны сэнс, як азначэнні грамадска-палітычных з’яў (*існуючы парадак, пануючы клас, 3-ці рашаючы, 4-ты завяршаючы, меншавіцтвуючы ідэалізм*); ва ўсіх іншых выпадках ужываюцца апісальныя звароты: замест *чытаючы таварыш* – *таварыш, які чытае*, замест *стаячая дзяўчына* – *дзяўчына, якая стаіць*” [Праваніс 1934: 39–40, правіла 75]. У сучасных граматыках падобны погляд – такія формы не ўласцівыя беларускай мове, ужываюцца ва ўстойлівых словазлучэннях: *рухаючыя сілы гісторыі, адыходзячыя падзеі* [Сіўковіч

⁵ Т. П. Ломцеў піша і пра дзеепрыметнікі залежнага стану цяперашняга часу з суфіксам *-м-*: *чытаемы*. Успрымаецца гэта як уплыў рускай мовы або русіфікацыя беларускай мовы – сэнна яны не ўжываюцца (пар. [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 134]).

2005: 180]. П. Сцяцко сцвярджае, што згаданыя формы ўзніклі пад уплывам чужой мадэлі, перанесенай “у беларускую мову ў савецкі час з усесаюзнага стандарту – рускае мовы, дзе такія ўтварэнні пад былым моцным удзеяннем стараславянскае мовы набылі шырокае выкарыстанне ў кніжных стылях мовы” [Сцяцко 2002: 48]. Нават *Граматыка беларускай мовы* (Т. 1. *Марфалогія* [1962]) сцвярджае: “Для беларускай літаратурнай мовы ўжыванне дзеепрыметнікаў з суфіксам *-уч-* (*-юч-*) і *-ач-* (*-яч-*) не характэрна” (у [Сцяцко 2002: 48]).

У прошлым часе выступаюць два станы: незалежны (у Б. Тарашкевіча – *дзежны*) і залежны.

Незалежны стан мае ўстаўкі *-ўш*, *-л*, напр. *рабіць* – *рабіўшы*, *чытаць* – *чытаўшы*, *біць* – *біўшы*, *купляць* – *купляўшы*, *мінуць* – *мінулы*. Гэтыя формы выкрэслілі аўтары дапаўнення выдання з 1943 г. Т. П. Ломцеў у сваю чаргу піша пра такія формы з суфіксам *-ш* пасля зычнага (*несшы*) і *-ўш* пасля галоснага (*пісаўшы*) [Ломтев 1956: 134]. У жывой народнай мове ўжываюцца толькі дзеепрыметнікі з суфісам *-л* [Блінава, Мяцельская 1969: 101–103].

Асабліва ў мастацкай літаратуры дзеепрыметнікі з суфіксамі *-ш*-, *-ўшы*-, якія сваёй формай прыпаміналі дзеепрыслоўі, ужываліся дзеля адрознення з суфіксам *-л*-, напр. *зарослы агарод*, *пасівелья скроні* і г. д. (гл.: [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 305]).

Цікава аднак тое, што *Праваніс* з 1934 г. падае такія формы, напр.: *існаваўшы*, *панаваўшы*, *выканаўшы*, *разгарнуўшы* – прычым ужываюцца яны рэдка, калі “набылі соцыяльны сэнс, як азначэнні грамадска-палітычных з’яў” [Праваніс 1934: 39–40, правіла 75]. Падобным чынам сучасная Граматыка падае формы *засохишы*, *навесялеўшыя*, але дадае, што яны “непажаданыя і іх ужыванне абмежавана” [Сіўковіч 2005: 180].

Залежны стан мае ўстаўкі *-н*-, *-т*-, напр.: *роблены*, *чытаны*, *купляны*, *біты*. Пра гэтыя формы піша і Т. П. Ломцеў, напр.: *вырашаны*, *выкананы*, *заліты*, *узяты*, *кінуты*, *шыты*, *віты*, *зацягнуты* (пар. [Ломтев 1956: 134–135]). У жывой народнай мове гэтыя дзеепрыметнікі таксама ўжываюцца. Былі яны яшчэ ў *Праванісе* з 1934 г., напр.: *вырашаны*, *выкананы*, *зроблены*, *заліты* [Праваніс 1934 (Правіла 75): 39, 40]. Самае шырокае выкарыстанне згаданых форм пацвярджае і сучасная граматыка [Сіўковіч 2005: 180].

Даследчыкі адзначаюць, што дзеепрыметнікі тэарэтычна былі прызнаны як катэгорыя, якая развіваецца ў беларускай мове, асабліва ў навуковым стылі. Нягледзячы на гэта, на практыцы назіраецца тэндэнцыя пазбягаць залішне свабоднага ўжывання дзеепрыметнікаў, якія цяпер сустракаюцца ў тэкстах даволі рэдка (пар. [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 307]). Часцей яны выкарыстоўваюцца ў неадасобленым азначальным, у тэрміналагічным ці фразеалагічным зваротах, напр.: *стимулюючая сіла*, *хваляючая ўсіх падзея*, *хваляючы голас*, *дамінуючае становішча*, *вышэйстаячыя органы*, *атрымліваўшагася раствору* і г. д. (пар. [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 307–308]).

На заканчэнне варта дадаць, што *Праваніс* з 1934 г. падае яшчэ дзеепрыметнікі залежнага стану цяперашняга часу: *эксплуатуемы, будуемы, авансуемы, руйнуемы*, у выпадках, калі яны “набылі соцыяльны сэнс, як азначэнні грамадска-палітычных з’яў” – *эксплуатуемы клас, авансуемы капітал* [*Праваніс* 1934: 39–40, правіла 75]. Сучасныя граматыкі пішуць, што такія формы не ўласцівыя беларускай мове і ўжываюцца рэдка ў навуковым стылі ў спалучэннях тэрміналагічнага характару: *рэкамендуемая літаратура, атэстуемая асобы* [Сіўковіч 2005: 180].

Станіслаў Станкевіч сцвярджае, што гэтыя формы “адчуваюцца як бясспрэчна русыцызмы” – у беларускай мове ў іх значэнні ўжываюцца дзеепрыметнікі залежнага стану прошлага часу: *самы ўлюблены чалавек* замест *любімы*, *аналіз праводжаных мерапрыемстваў* замест *праводзімых*, *аналіз перажыванага мамэнту* замест *перажываемага* і г. д. [Станкевіч 1994: 30] (пар. [Баршчэўская 2005]). Падобны погляд праяўляе П. Сцяцко, які падае выказванні Я. Коласа, К. Чорнага і К. Крапівы, якія выступалі супраць такіх форм, а таксама піша, што нават *Граматыка беларускай мовы* [1962] не рэкамендуе іх ужывання [Сцяцко 2002: 48–49].

8. Дзеепрыслоўе

Дзеепрыслоўе [1918: 68; 1929: 102; 1943: 79] мае формы цяперашняга і прошлага часу. Можа быць у стане дзейным (незалежным) і залежным, аднак залежны стан ужываецца вельмі рэдка.

Час	Дзейны стан	Залежны стан
цяпер.	<i>сьледзячы</i>	<i>будучы сьледжаным, -ай, -ым</i>
прош.	<i>сьлядзіўшы</i>	<i>быўшы сьледжаным, -ай, -ым</i>

У выданні з 1918 г. няма форм залежнага стану. Не ўжываюцца яны таксама ў гаворках (пар. [Блінава, Мяцельская 1969: 103]). Т. П. Ломцеў падае толькі формы дзейнага стану: *чытаючы, гаворачы, прынесшы, сказаўшы* [Ломтев 1956: 135].

Некаторыя даследчыкі сцвярджаюць, што ў дарэвалюцыйнай беларускай пісьмовасці пашыраліся суфіксы *-уч-, -юч-* для дзеясловаў абодвух спражэнняў. Размежаванне Б. Тарашкевічам суфіксаў у залежнасці ад спражэнняў (I: *-уч-, -юч-*; II: *-ач-, -яч-*) лічаць як доказ таго, што аўтар *Граматыкі для школ* абпіраўся на пераважную большасць гаворак, “якім уласцівы дыферэнцыраваныя формы дзеепрыслоўяў I і II спражэнняў (выключэнне складаюць гаворкі на поўначы і ўсходзе Беларусі)” [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 178].

9. Дзеясловы: *есці, даць, быць*

Асобы	Тарашкевіца		Наркамаўка	
1 адз. л.	<i>ем</i>	<i>дам</i>	<i>ем</i>	<i>дам</i>
2 адз. л.	<i>ясі</i>	<i>дасі</i>	<i>ясі</i>	<i>дасі</i>
3 адз. л.	<i>есьць</i>	<i>дасьць</i>	<i>есць</i>	<i>дасць</i>
1 мн. л.	<i>ямо/ядзём</i> [1918] <i>ямо</i> [1929, 1943]	<i>дамо/дадзём</i> [1918] <i>дамо</i> [1929, 1943]	<i>ядзім/ямо</i>	<i>дадзім/дамо</i>
2 мн. л.	<i>ясьці</i> [1918, 1929] <i>ясьце(ё)</i> [1943]	<i>дасьці</i> [1918, 1929] <i>дасьце(ё)</i> [1943]	<i>ясці</i> (Л) <i>ясце(ё)</i> (С)	<i>дасці</i> (Л) <i>дасце(ё)</i> (С)
3 мн. л.	<i>ядуць</i>	<i>дадуць</i>	<i>ядуць</i>	<i>дадуць</i>

Як бачым у табліцы ((С) і (Л) – гэта скарачэнні ад прозвішчаў аўтараў ([Ломтев 1956: 120]; [Сіўковіч 2005: 177])), адрозненні паміж *тарашкевіцай* і *наркамаўкай* назіраюцца ў першай асобе множнага ліку. Б. Тарашкевіч [1918: 68, 69; 1929: 103; 1943: 78] падае толькі формы *ямо*, *дамо* (на *наркамаўцы* яны таксама выступаюць як варыянты форм *ядзім*, *дадзім*). Такія формы шырока выкарыстоўваліся пісьменнікамі ў мастацкіх творах, хаця – як піша П. Сцяцко – граматыкі 1962 і 1985 гг. неадарэчна лічылі іх дыялектызмамі [Сцяцко 2002: 81].

У другой асобе множнага ліку ў *Граматыцы* ёсць толькі формы *ясьці*, *дасьці* – яны з’яўляюцца варыянтамі для форм *наркамаўкі*: *ясце*, *дасце*.

Паводле Б. Тарашкевіча, дзеяслоў *быць* у цяперашнім часе мае для ўсіх асоб абодвух лікаў толькі форму *ёсць* або кароткае *ё*. У *наркамаўцы* кароткага варыянту няма.

Праведзены аналіз паказаў, што адрозненні паміж *тарашкевіцай* і *наркамаўкай* закранаюць не толькі арфаграфічны (напр. (не)ужыванне мяккага знака), але і глыбока марфалагічны ўзровень беларускай мовы. Асабліва выразна яны праяўляюцца ў сістэме дзеяслова, што сведчыць пра розныя падыходы да нармавання і адлюстравання жывой моўнай традыцыі.

Тарашкевіца захоўвае шматлікія формы, уласцівыя народнай мове і дыялектам (напрыклад, інфінітывы на *-ці*, формы зваротных дзеясловаў з *-ціся*, загадных формы на *-ма*), а таксама адлюстроўвае натуральную варыянтнасць беларускай марфалогіі. *Наркамаўка* ж імкнецца да ўніфікацыі і спрашчэння сістэмы, што прыводзіць да збліжэння з нормаў рускай мовы – асабліва ў галіне спражэнняў, ужывання канчаткаў і часціц (*бы/б*), а таксама ў сістэме дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў.

Варта адзначыць, што Тарашкевічава норма не супярэчыць развіццю мовы, а прапануе яе больш натуральны, аўтэнтычны варыянт, які лепш адлюстроўвае моўныя рэаліі і гістарычную пераемнасць. *Наркамаўка* ж уводзіць

больш стабільныя і стандартызаваныя формы (на ўзор рускай мовы), што спрыяе аднастайнасці афіцыйнага пісьма і навучання.

Параўнанне паказала, што рэформа 1933 г. прывяла да істотнага скарачэння гістарычнай і дыялектнай разнастайнасці дзеяслоўнай сістэмы. Нягледзячы на гэта, многія элементы Тарашкевічавай традыцыі працягваюць жыць у гаворках, у мастацкай літаратуры і ў маўленчай практыцы, што сведчыць пра трываласць жывой народнай асновы беларускай мовы.

Разуменне адрозненняў паміж двума стандартамі беларускай мовы дазваляе дакладней апісаць гістарычнае развіццё беларускай як нацыянальнай мовы і яе багатую варыянтнасць.

Літаратура⁶

- Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу: пастанова Савета Народных Камісараў БССР № 1312, 26 жніўня 1933 г. // Пратакол № 26 пасяджэння Савету Народных Камісараў Беларускай ССР 25 жніўня 1933 г., г. Менск, с. 26, 27 (Нацыянальная акадэмія навук, Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа, АДДЗЕЛ рэдкай кнігі).
- Баршчэўская Н., Русыфікацыйныя працэсы ў Беларусі ў ацэнцы Станіслава Станкевіча // *Roczniki Humanistyczne*. 2005. Т. 53. № 7. С. 137–152.
- Блінава Э., Мяцельская Е., *Беларуская дыялекталогія*. Мінск, 1969.
- Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Мінск, 1963.
- Калета Р., Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркамаўкай і тарашкевіцай // *Acta Albaruthenica*. 2007. № 7. S. 192–206.
- Калета Р., Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы // *Acta Albaruthenica*. 2008. № 8. S. 206–217.
- Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І., *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*. Т. 2. Мінск, 1968.
- Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак. Рэд. Р. І. Аванесав. Мінск, 1968.
- Ломтев Т. П., *Грамматика белорусского языка: пособие для университетов и педагогических институтов*. Москва, 1956.

⁶ Дадатковая рэкамендаваная літаратура, выдадзеная пасля выхаду дадзенага артыкула ў 2013 г.: С. Запрудскі, *Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930 гады*. Мінск, 2013; Р. Калета, *Адрозненні паміж тарашкевіцай і наркамаўкай на прыкладзе займенніка ды лічэбніка* // *Studia i Szkice Slawistyczne*. 2013. № 12. S. 123–133; А. Лукашанец, *Беларуская мова на пачатку XXI стагоддзя – развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*. Мінск, 2014; *Дынаміка літаратурнай нормы сучаснай беларускай мовы*. Рэд. В. П. Русак. Мінск, 2015; Т. Рамза, *Тарашкевіца і наркамаўка: ці ёсць граматычнае процістаянне?* // *Rozprawy Komisji Językowej*. 2019. № 66. S. 409–432; З. Саўка, *Фанэтычна-графічная адаптацыя запозычанняў у беларускай мове*. Рэд. Н. Баршчэўская, Р. Калета. Варшава, 2021; У. Іваноў, *Моўная няўпэўненасць і каляніялісцкія гіпэркарэктныя формы ў сучаснай беларускай мове: сацыялінгвістычны аналіз* // *Acta Albaruthenica*. 2024. Т. 24. С. 93–112; А. В. Siwirska, *Czy we współczesnej białoruszczyźnie istnieją dwie normy językowe?* // *Studia Białorutenistyczne*. 2024. № 18. S. 269–283.

Праваніс беларускай мовы: зацв. Прэзідыумам Беларускай акадэміі навук і Калегіяй Народнага камісарыята асветы БССР. Менск, 1934.

Сіўковіч В. М., *Сучасная беларуская мова: даведнік*. Мінск, 2005.

Станкевіч Ст., *Русіфікацыя беларускае мовы ў БССР*. Мінск, 1994.

Сцяцко П., *Культура мовы*. Мінск, 2002.

Тарашкевіч Б. [Taraškiéwič B.], *Biélaruskaja hramatyka dla škół*. Wilnia, 1918.

Тарашкевіч Б., *Беларуская граматыка для школ*. Нью-Ёрк, 1992 (перавыданне з 1929 г.).

Тарашкевіч Б., *Беларуская граматыка*. Выданьне 6. Менск, 1943 (дапаўненыя зрабілі: А. Адамовіч, А. Лёсік і К. Шкуцька).

Глумачальны слоўнік беларускай мовы: ў 5 тамах. Мінск, 1979.

Niektóre cechy *narkamauki* i *taraszkiewicy* na przykładzie wybranych zagadnień dotyczących czasownika

Artykuł analizuje różnice między normą ortograficzną i gramatyczną Bronisława Taraszkiewicza (tzw. *taraszkiewicą*) a oficjalną pisownią (tzw. *narkamauką*) na przykładzie wybranych aspektów czasownika. Porównano trzy wydania *Gramatyki dla szkół* Taraszkiewicza z lat 1918, 1929 i 1943 z reformą z 1933 roku oraz współczesnymi normami. Omówiono odmianę czasownika w czasie teraźniejszym, przeszłym i przyszłym, tryb rozkazujący i warunkowy, formy zwrotne, imiesłowy i imiesłowy przysłówkowe. *Taraszkiewica* zachowuje różnorodność dialektalną i formy tradycyjne, natomiast *narkamauka* dąży do uproszczenia i ujednolicenia systemu według wzorów rosyjskich. Analiza pokazuje, że reformy ograniczyły historyczną i dialektalną różnorodność języka białoruskiego, mimo że wiele form *taraszkiewicy* przetrwało w mowie i literaturze.

Słowa kluczowe: *taraszkiewica*, *narkamauka*, język białoruski, czasownik, norma językowa

Некаторыя асаблівасці наркамаўкі і тарашкевіцы на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з дзеясловам

Артыкул аналізуе адрозненні паміж арфаграфічнай і граматычнай нормай Браніслава Тарашкевіча (*тарашкевіца*) і афіцыйным правапісам (так званая *наркамаўка*) на прыкладзе выбраных аспектаў дзеяслова. Параўнаныя тры выданні *Граматыкі для школ* Тарашкевіча (1918, 1929 і 1943 гг.) з рэформай 1933 г. і сучаснымі нормамі. Разглядаюцца спражэнне дзеяслова ў цяперашнім, мінулым і будучым часе, загадны і ўмоўны лады, звартныя формы, дзеепрыметнікі і дзеепрыслоўі. *Тарашкевіца* захоўвае дыялектную разнастайнасць і традыцыйныя формы, а *наркамаўка* імкнецца да спрашчэння і ўніфікацыі сістэмы па ўзорах рускай мовы. Аналіз паказвае, што рэформы скарацілі гістарычную і дыялектную разнастайнасць беларускай мовы, хоць многія формы *тарашкевіцы* захаваліся ў маўленні і літаратуры.

Ключавыя словы: *тарашкевіца*, *наркамаўка*, беларуская мова, дзеяслоў, моўная норма

Адрозненні паміж *тарашкевіцай* і *наркамаўкай* на прыкладзе займенніка ды лічэбніка¹

Differences Between *Tarashkevitsa* and *Narkamawka*: The Case of Pronouns and Numerals

This article analyzes two standards of the Belarusian language – *Tarashkevitsa* and *Narkamawka* – using pronouns and numerals as points of analysis. The description is based on three editions of *Belarusian Grammar for Schools* by Branislaw Tarashkevich and the *Narkamawka* norms presented in grammars and contemporary handbooks. In the section on pronouns, *Tarashkevitsa* shows greater variability (including in the declension of personal, possessive, and interrogative pronouns), whereas *Narkamawka* tends to standardize forms following the Russian model. In the section on numerals, differences are described in the declension of simple and compound numerals, with *Tarashkevitsa* preserving historical and dialectal forms while *Narkamawka* introduces a more simplified and standardized system modeled on Russian. The article demonstrates that the differences between the standards are not only orthographic but also morphological and cultural.

Keywords: *Tarashkevitsa*, *Narkamawka*, Belarusian language, pronoun, numeral, language norm

У 2013 г. адзначаюцца дзве гадавіны: 95-я гадавіна першага выдання *Беларускай граматыкі для школ* Браніслава Тарашкевіча і 80-я гадавіна ўвядзення г. зв. *наркамаўкі* ў 1933 г. рэформай Савета Народных Камісараў. У сувязі з гэтым у артыкуле асабліва ўвага адводзіцца адрозненням паміж *тарашкевіцай* і *наркамаўкай* на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з займеннікам ды лічэбнікам. Параўноўваюцца тры выданні Тарашкевічавай *Беларускай граматыкі для школ* ([1918] [=Тарашкевіч 1918]; [1929] [=Тарашкевіч 1992]²; [1943] [=Тарашкевіч 1943]) на фоне: гаворак, граматыкі Ломцева [Ломтев 1956], якая адлюстроўвае змены, уведзеныя ў 1933 г. рэформай Савета Народных

¹ Упершыню надрукавана: *Studia i Szkice Slawistyczne*. 2013. Т. 12. S. 123–133.

² Перавыданне з 1929 г., зроблена ў Нью-Ёрку ў 1992 годзе. Іншае выданне: падрыхтавана па экзэмпляры, які захоўваецца ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры (Серыя “Беларуская мова: гісторыя і сучаснасць”, Мінск: Народная асвета, 1991). Старонкі ў абодвух выданнях супадаюць (далей азначаецца 1929 годам).

Камісараў [Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу 1933], сучасных афіцыйных граматык на беларускай мове, а таксама каментарыяў мовазнаўцаў. Дадзены артыкул з'яўляецца працягам ранейшых артыкулаў (гл. Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркамаўкай і тарашкевіцай [Калета 2007, гл. таксама у гэтым томе], *Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы* [Калета 2008, гл. ў гэтым томе] і *Некаторыя асаблівасці наркамаўкі і тарашкевіцы на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з дзеясловам* [Калета 2013, гл. ў гэтым томе]), таму не будуць тут паўтарацца асноўныя гістарычныя і тэрміналагічныя звесткі, якія можна знайсці асабліва ў тэксце з 2007 г.

1. Займеннік

У граматыцы Тарашкевіча займеннік называецца: *zajmnia* [1918: 51], або *займеньнік* [1929: 91; 1943: 68]. Ніжэй прыводзіцца параўнанне форм на *тарашкевіцы* і *наркамаўцы*:

1.1. Асабовыя займеннікі *я, ты, яна*

Адрозненні ў скланенні паміж *тарашкевіцай* [1918: 52, 53; 1929: 24; 1943: 18] і *наркамаўкай* [Сіўковіч 2005: 159] назіраюцца ў творным склоне ў якасці нормы. Тарашкевіч на першым месцы прыводзіць двухскладовы канчатак, але ў дужках падае і аднаскладовы: *мною(й), табою(й)*, толькі пры займенніку *яна* чарговасць адваротная: *ёй(ю)*³, а гэта значыць, што абодва канчаткі з'яўляюцца варыянтамі. Падобным чынам у некаторых падручніках на *наркамаўцы* на першым месцы выступаюць двухскладовыя канчаткі, а потым аднаскладовыя (пар. [Ломтев 1956: 106]).

1.2. Прыналежныя займеннікі

На прыкладзе займенніка *мой* ва ўсіх родах Тарашкевіч падае ўзор скланення таксама іншых прыналежных займеннікаў [1918: 53; 1929: 24; 1943: 18].

У родным склоне жаночага роду назіраюцца адрозненні паміж трыма выданнямі і *наркамаўкай*:

1918	1929	1943	<i>Наркамаўка</i>
<i>таё(й)</i>	<i>маёй</i>	<i>мае</i>	<i>маёй, мае</i> [Ломтев 1956: 106]

³ Але ў [1918: 53] ёсць, наадварот, аднаскладовая форма ў дужках.

У творным склоне жаночага роду падаюцца два канчаткі, спачатку двух-складовы: *маёю(й)*.

У творным склоне множнага ліку выступае адрозненне паміж двума правапісамі: Тарашкевіч падае форму *маймі*, у *наркамаўцы* – гэта *маімі*.

У выданні [1918: 51] падаюцца формы *наш*, *ваш* у якасці поўных форм ад *наш*, *ваш*. У [1929: 91; 1943: 68] побач іх дадаткова выступаюць кароткія формы *наш*, *ваш*.

У *наркамаўцы* існуюць варыянты толькі ў множным ліку ў залежнасці ад году выдання падручніка: *нашы* ([Ломтев 1956: 105]; [Сіўковіч 2005: 160]), *нашыя* [Ломтев 1956: 105]⁴.

1.3. Азначальныя займеннікі *сам*, *сама*, *само*, *самі*

У займенніках *сам*, *само* адрозненні назіраюцца ў творным і месным склонах: у *тарашкевіцы* выступае форма *самым*, у *наркамаўцы* – *самім*. Тарашкевічавая форма выступае ў *наркамаўцы*, але ў скланенні займенніка *самы*.

У вінавальным склоне жаночага роду займенніка *сама* Тарашкевіч падае форму *самую*, хаця дадае, што можа быць і форма *саму* – у *наркамаўцы* выступае форма *саму*. Форма *самую* выступае ў вінавальным склоне ад займенніка *самая*.

У множным ліку займеннік *самі* мае зусім іншае скланенне ў абодвух правапісах:

Склон	Тарашкевіца	Наркамаўка
Р., М.	<i>самых</i>	<i>саміх</i>
Д.	<i>самым</i>	<i>самім</i>
Т.	<i>самымі</i>	<i>самімі</i>

Формы, прадстаўленыя Тарашкевічам, выступаюць у *наркамаўцы*, але ў скланенні займенніка *самыя*.

1.4. Указальны займеннік *тая*

У родным склоне Тарашкевіч падае формы *тэй*, *тае* – у *наркамаўцы*: *той*, *тае*.

У давальным і месным склонах у *тарашкевіцы* выступаюць формы *тэй*, *той* – у *наркамаўцы* толькі *той*.

⁴ Аўтар падае яшчэ іншыя варыянты, напр.: *наша(-ая)*, *нашу(-ую)*, у месным: *нашай(-аю)*, *гэту(-ую)*. Форм у дужках не падае ўжо Сіўковіч.

У творным склоне ў *Граматыцы* знаходзім *тэй, той, у наркамаўцы – той, тою*. Тарашкевіч не прыводзіць тут двухскадовага канчатка.

Склон	Тарашкевіца	Наркамаўка
Р.	<i>тэй, тае</i>	<i>той, тае</i>
Д., М.	<i>тэй, той</i>	<i>той</i>
Т.	<i>тэй, той, тоі⁵</i>	<i>той, тою</i>

Тарашкевіч піша, што ў вінавальным склоне побач формы *тую* можа быць і скарачаная форма *ту* – у *наркамаўцы* толькі *тую*.

У *Гісторыі беларускай літаратурнай мовы* [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968] чытаем, што ў гэтым займенніку “адчуваецца таксама тэндэнцыя да выраўноўвання асноў, у прыватнасці, асноў роднага – давальнага склону на аснове творнага склону (формы з асновай *тэ* займенніка *тая* ў родным – давальным склоне з’яўляюцца больш тэрытарыяльна абмежаванымі ў параўнанні з адпаведнай формай творнага склону)” [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 175]. Паводле аўтараў, гэта імкненне Тарашкевіча да ўніфікацыі асновы *тэ-* ва ўсіх склонах. З другога боку, узгадваюцца і дублетныя формы, падобныя ў скланенні да прыметнікаў.

1.5. Азначальны займеннік *уся*

У давальным і месным склонах Тарашкевіч падае формы *усёй, усей* – *наркамаўка* толькі *усёй*. У выданні з 1918 г. была толькі форма *усёй*, у пазнейшых выданнях – дзве формы. У творным у *тарашкевіцы*: *усёю(й), усею* (другой формы няма ў выд. з 1918 г.) – у *наркамаўцы*: *усёй(ю)*.

Склон	1918	1929, 1943	Наркамаўка
Д., М.	<i>усёй</i>	<i>усёй, усей</i>	<i>усёй</i>
Т.	<i>усёю(й)</i>	<i>усёю(й), усею</i>	<i>усёй(ю)</i>

1.6. Пытальна-адносныя займеннікі *хто, што*

У родным склоне Тарашкевіч падае дзве формы: *каго, кога; чаго, чога* – *наркамаўка* адну: *каго, чаго*. У вінавальным склоне выступаюць дзве формы займенніка *хто*: *каго, кога* – у *наркамаўцы* толькі адна: *каго*. У выданні з 1918 г. пададзеныя толькі першыя формы, але Тарашкевіч адзначае, што існуюць

⁵ Толькі ў [1918].

яшчэ формы на *-a*: *kaha*, *śaha*⁶. Гэтыя формы існуюць у асобных гаворках паўночных раёнаў Мінскай вобласці [Блінава, Мяцельская 1969: 78].

1.7. Варыянты іншых займеннікаў

Побач указальнага займенніка *гэты* Тарашкевіч падае яшчэ іншыя, напр. *гэны* (выступае ў гаворках паўночна-заходняй часткі Беларусі, паказвае на аддалены прадмет [Блінава, Мяцельская 1969: 78–79]), *гэткі*.

Побач прыналежнага займенніка *іх* ёсць і форма *іхны*.

Варыянты маюць і няпэўныя займеннікі *нейкі* (*неякі*), *неякісь*, *нечый* (*чыйсь*), *хтосьці* (*хтось*), *штосьці* (*штось*).

2. Лічэбнік

У граматыцы Тарашкевіча лічэбнік называецца: *čysło* [1918: 45], *лічбоўнік* або *імя лічбоўнае* [1929: 20; 1943: 14]. Ніжэй прыводзіцца параўнанне форм у *тарашкевіцы* і *наркамаўцы* (пар. [Чабырук 1977]).

2.1. Колькасныя лічэбнікі

У Тарашкевіча выступаюць дзве назвы: *ліспуја* і *колькасныя*.

2.1.1. Лічэбнік *адна*

У родным склоне Тарашкевіч падае формы *аднае*, *аднэй* (характэрнае для паўночна-ўсходніх гаворак), *адной*. У *наркамаўцы* няма формы *аднэй*, і ў першую чаргу падаецца форма з аднаскладовым канчаткам, а двухскладовы канчатак выступае ў якасці варыянта. У гаворках таксама не сустракаем формы *аднэй*, але *адной*, *аднойе*, *аднайе* [Блінава, Мяцельская 1969: 88]. Аднак у *Гісторыі беларускай літаратурнай мовы* [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968] паведамляецца, што гэтая форма з'яўляецца асабліва сцю паўночна-ўсходніх гаворак і ўвайшла ў сістэму тагачаснай літаратурнай мовы праз практыку дарэвалюцыйных беларускіх выданняў, у мове якіх яна была агульнапашырана [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 174].

⁶ Гэта датычыць увогуле займеннікаў на *-o*, яны могуць мець і канчатак *-a*, напр. *usiaha*, *tajha*, *čujha*.

2.1.2. Лічэбнікі *абодва, абедзве, два, дзве, дзвесце*

Адрозненні ў гэтых лічэбніках назіраюцца не толькі ў правапісе: *(абе)дзьве, дзвесьце* ў *тарашкевіцы*, *(абе)дзве, дзвесце* ў *наркамаўцы*, але таксама ў скланенні:

Склон	Тарашкевіца		Наркамаўка	
Н., В.	два	дзьве	два	дзве
Р., М.	двох, двух	дзвёх, дзвюх	двух	дзвюх
Д.	двом, двум	дзвём, дзвюм	двум	дзвюм
Т.	двама, двума, dwota	дзвьяма, дзвюма, dźwiota	двума	дзвюма

У выданні з 1918 г. лічэбнікі *два, дзьве* скланяюцца паводле другога варыянту з табліцы (*двух, дзвюх*), а іншыя формы пададзены ў дужках. У выданнях 1929, 1943 гг. наадварот. Прычым у першым выданні [1918] Тарашкевіч падае яшчэ такія формы творнага склону, якіх няма ў чарговых выданнях (*dwota, dźwiota*). Яны сустракаюцца ў гаворках Пінскага р-на, форма *двама* – ў гаворках Стаўбцоўскага р-на, форма *двума* – ў гаворках Гродзенскай, Мінскай, Брэсцкай і Гомельскай абласцей [Блінава, Мяцельская 1969: 89]. Формы *двох, двом, дз’в’ох, дз’в’ом* сустракаюцца ў гаворках Брэсцкай, Гомельскай, Гродзенскай і паўднёвых раёнаў Мінскай вобласці [Блінава, Мяцельская 1969: 89]. У *Гісторыі беларускай літаратурнай мовы* паведамляецца, што абедзве формы па тэрытарыяльнай распаўсюджанасці і па свайму ўжыванню ў мове новай беларускай пісьмовасці аказаліся пашыранымі амаль у аднолькавай меры, і таму аўтар не вырашыў канчаткова, якой з іх аддаць перавагу [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 174]. Складана вырашыць, якой форме аддаваў Тарашкевіч перавагу, таму што ён часта прыводзіў дзве формы, прычым адна форма ў адным выданні магла быць пададзена як першая, а ў іншым – як другая. Таму нельга вызначыць, якая форма з’яўляецца, паводле Тарашкевіча, лепшай, бо такіх форм можа ўвогуле не быць (сам аўтар піша пра гэта ў сваёй *Граматыцы*) – варыянтнасць жа гэта з’яўляецца асаблівасцю і сучаснай беларускай мовы. Наконт *наркамаўкі* трэба адзначыць, што рэформа 1933 г. “уніфікавала залежныя склоны” згаданых лічэбнікаў і скланяліся яны паводле мужчынскага ўзору ([*Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу* 1933: 27]; [Камароўскі 1965: 31]). Бачна гэта ўжо ў граматыцы Ломцева [Ломтев 1956: 92–93]. Але дыялекталогія падказвае, што і ў асобных сярэднебеларускіх і паўднёва-заходніх гаворках не адбылося змякчэння асновы і формы лічэбнікаў супадаюць для ўсіх родаў, напр.: *на двух нагах* [Блінава, Мяцельская 1969: 89]. У 1957 г. рэформа *наркамаўкі* вярнула асобныя формы ў скланенні для мужчынскага і жаночага

родаў [Праект удакладненняў і частковых змен беларускага правапісу 1957, за: Правілы 1959: 13]. Гэта відаць у новых падручніках: напр. В.М. Сіўковіч падае жаночыя формы, якія былі да рэформы.

Усе вышэйшыя заўвагі адносяцца таксама да лічэбнікаў *абодва*, *абедзве*.

Лічэбнік *дзвесце* скланяецца аднолькава ў абодвух правапісах – адрозненне толькі такое, што Тарашкевіч дазваляе яго ўвогуле не скланяць [1918: 47; 1929: 90; 1943: 67]. Я. Станкевіч сцвярджае, што гэты лічэбнік у беларускай мове не змяняецца, а скланенне ўвьяла рэформа 1933 г., мэтай якой было наблізіць беларускую мову да рускай [Станкевіч: 2002: 266].

2.1.3. Лічэбнікі *пяць* – *дваццаць*, *трыццаць*

На прыкладзе лічэбніка *пяць* прадстаўлены схемы скланення ў абодвух правапісах:

Склон	Тарашкевіца	Наркамаўка
Н.	<i>пяць</i>	<i>пяць</i>
Р., М.	<i>пяцёх</i>	<i>пяці</i>
Д.	<i>пяцём</i>	<i>пяці</i>
Т.	<i>пяцьма</i>	<i>пяццю</i>

У большасці гаворак сустракаем формы, прыведзеныя *наркамаўкай*, з выключэннем творнага склону – тут якраз выступае форма з канчаткам *-мі* або *-ма*. У іншых склонах формы *тарашкевіцы* сустракаюцца толькі ў гавораках Лагойскага, Карэліцкага і Слуцкага раёнаў [Блінава, Мяцельская 1969: 90]. Я. Станкевіч лічыць беларускімі толькі формы з *Граматыкі* Тарашкевіча, а скланенне *наркамаўкі* – гэта формы рускай мовы [Станкевіч: 2002: 266].

2.1.4. Лічэбнікі *шэсць*, *шэсцьдзесят* (*шэсцьдзясят*), *шэсцьсот*

Адрозненні назіраюцца ў правапісе: *шэсьць*, *шэсьцьдзесят* (*шэсьцьдзясят*)⁷, *шэсьцьсот* – у *тарашкевіцы* [1918: 48; 1929: 90; 1943: 67], *шэсць*, *шэсьцьдзесят*, *шэсьцьсот* – у *наркамаўцы* [Сіўковіч 2005: 148]. Я. Станкевіч сцвярджае, што лічэбнік *шэсцьсот* увогуле ў беларускай мове не змяняецца, а скланенне ўвьяла рэформа 1933 г., мэтай якой было наблізіць беларускую мову да рускай [Станкевіч: 2002: 266]. Тарашкевіч дазваляў не скланяць такіх лічэбнікаў.

⁷ Формы ў дужках паводле [Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі 2008] (дзейнічаюць з 1 верасня 2010 г.).

2.1.5. Лічэбнікі *адзінаццаць, дванаццаць, трынаццаць, чатырнаццаць*

У *наркамаўцы* і *тарашкевіцы* падаюцца формы *адзінаццаць, дванаццаць, трынаццаць, чатырнаццаць*. Толькі ў выданні з 1918 г. як варыянт могуць быць дадатковыя формы *adzinapcas, dwapanas, trypanas, čatyrnapas*. Такім спосабам могуць утварацца і іншыя лічэбнікі, прычым Тарашкевіч не піша дакладна якія, а ў выданні з 1929 г. увогуле іх ужо не падае.

2.1.6. Лічэбнікі *семнаццаць (сямнаццаць), восемнаццаць (васямнаццаць)*

Як у *тарашкевіцы*, так і ў *наркамаўцы* выступаюць формы *семнаццаць, восемнаццаць*. Толькі ў выданні з 1943 г. А. Адамовіч, А. Лёсік і К. Шкуцька зрабілі дапаўненні і ўвялі яканне: *сямнаццаць, васямнаццаць*. Гэтыя формы характэрныя цяпер таксама для *наркамаўкі* (пар. [Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі 2008]).

2.1.7. Лічэбнік *сорак*

Склон	Тарашкевіца	Наркамаўка
Н., В.	<i>сорак</i>	<i>сорак</i>
Р., Д., М.	<i>сараку</i>	<i>сарака</i>
Т.	<i>саракма</i>	<i>сарака</i>

У *Гісторыі беларускай літаратурнай мовы* чытаем, што формы *тарашкевіцы* неўласцівыя народнай беларускай мове [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 174].

2.1.8. Лічэбнікі *пяцьдзесят (пяцьдзясят) – восемдзесят*

Лічэбнік *пяцьдзесят (пяцьдзясят)* у *тарашкевіцы* і *наркамаўцы* скланяецца такім чынам, што абедзве часткі змяняюцца: першая паводле скланення лічэбніка *пяць*, другая паводле скланення лічэбніка *дзесяць*. Падобным чынам змяняюцца таксама лічэбнікі *шэсцьдзесят (шэсцьдзясят), семдзесят, восемдзесят* (формы ў дужках паводле [Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі 2008])

У гаворках яны не скланяюцца [Блінава, Яцельская 1969: 90], Тарашкевіч таксама дазваляе іх не скланяць.

2.1.9. Лічэбнік *дзевяноста*

Адрозненне сустракаецца ў лічэбніку *дзевяноста*, які ў *наркамаўцы* ўвогуле не скланяецца, а ў Тарашкевіча скланяецца, таму што мае зусім іншую форму – *дзевяцьдзесят* (правілы скланення такія самыя, як лічэбнікаў

пятьдесят – восемьдесят). Гэтая форма ўзнікла пад уплывам польскай мовы, таму што ў гаворках яе няма [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 174].

2.1.10. Лічэбнік *сто*

склон	Тарашкевіца	Наркамаўка
Н., В.	<i>сто</i>	<i>сто</i>
Р., Д., М.	<i>сту</i>	<i>ста</i>
Т.	<i>стома</i>	<i>ста</i>

У *Гісторыі беларускай літаратурнай мовы* паведамляецца, што формы *тарашкевіцы* неўласцівыя народнай беларускай мове [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 174]. Бачнае тут падабенства да польскага ўзору скланення. У гаворках гэты лічэбнік не скланяецца [Блінава, Мяцельская 1969: 90].

2.1.11. Лічэбнік *мільён*

Назіраюцца наступныя адрозненні:

1918, 1929	1943	Наркамаўка
<i>milijon, міліён</i>	<i>мільлён</i>	<i>мільён</i>

2.1.12. Скланенне састаўных лічэбнікаў

Тарашкевіч не закранае скланення такіх лічэбнікаў, як напр. 679. Пытанне гэта разглядае аднак Я. Станкевіч, паводле якога, у колькасных лічэбнікаў скланяюцца толькі адзінкі: *шасцьсот семдзесят дзевяць* – *шасцьсот семдзесят дзевяці* і г. д. “Рэформа-ж уведзе скланенне кожнага слова, як гэта ёсць у мове рускай – *шэсцьсот семдзесят дзевяць, шасцісот сямідзесяці дзевяці* і г. д.” [Станкевіч 2002: 266].

2.2. Парадкавыя лічэбнікі

2.2.1. Лічэбнік *чацвёрты*

У Тарашкевіча выступае форма *чацвёрты*, а ў *наркамаўцы* – *чацвёрты*. Адрозненні назіраюцца не толькі ў выкарыстанні *тарашкевіцай* мяккага знаку, але таксама ў адсутнасці літары ё, якую знаходзім у *наркамаўцы*.

2.2.2. Лічэбнікі *адзінаццаты*, *дванаццаты*, *трынаццаты* і г. д.

Формы *тарашкевіцы* і *наркамаўкі* тут супадаюць. Адзінае адрозненне – гэта формы *adzinacaty*, *dwanacaty*, *trynacaty* і г. д., згаданыя як варыянты толькі ў выданні з 1918 г.

2.2.3. Лічэбнікі *пяцідзесяты* (*пяцідзесяты*), *пяцісоты*⁸

1918, 1929	1943	Наркамаўка
<i>пяцьдзесяты</i>	<i>пяцьдзесяты</i>	<i>пяцідзесяты</i> (<i>пяцідзесяты</i>)
<i>пяцьсоты</i>		<i>пяцісоты</i>

2.2.4. Лічэбнікі *шасцідзесяты* (*шасцідзесяты*), *шасцісоты*⁹

1918, 1929	1943	Наркамаўка
<i>шэсьцьдзесяты</i>	<i>шэсьцьдзесяты</i>	<i>шасцідзесяты</i> (<i>шасцідзесяты</i>)
<i>шэсьцьсоты</i>		<i>шасцісоты</i>

2.2.5. Лічэбнікі *сямідзесяты* (*сямідзесяты*), *сямісоты*

1918, 1929	1943	Наркамаўка
<i>семдзесяты</i>	<i>семдзесяты</i>	<i>сямідзесяты</i> (<i>сямідзесяты</i>)
<i>семсоты</i>		<i>сямісоты</i>

2.2.6. Лічэбнікі *васьмідзесяты* (*васьмідзесяты*), *васьмісоты*

1918, 1929	1943	Наркамаўка
<i>восемдзесяты</i>	<i>восемдзесяты</i>	<i>васьмідзесяты</i> (<i>васьмідзесяты</i>)
<i>восемсоты</i>		<i>васьмісоты</i>

2.3. Зборныя лічэбнікі

2.3.1. Лічэбнікі *абое*, *двое*, *трое*

На прыкладзе аднаго лічэбніка падаем узоры скланення ўсіх згаданых у загалоўку пункта:

Склон	Тарашкевіца	Наркамаўка
Н.	<i>абое</i>	<i>абое</i>
Р.	<i>абаіх</i> , <i>абайга</i>	<i>абаіх</i>
Д.	<i>абаім</i>	<i>абаім</i>
Т.	<i>абайма</i>	<i>абаімі</i>
М.	<i>абаіх</i>	<i>абаіх</i>

⁸ Формы ў дужках паводле [Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі 2008].

⁹ Формы ў дужках паводле [Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі 2008].

У родным склоне ў гаворках выступае літаратурная форма [Блінава, Мяцельская 1969: 91]. *Абайга* лічыцца вузкадыялектнай формай, якая ўзнікла пад уплывам польскай мовы [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1968: 175]. У творным склоне формы *наркамаўкі* ўзяліся з большасці гаворак. У некаторых паўднёва-заходніх гаворках гэтыя лічэбнікі маюць канчатак *-іма* [Блінава, Мяцельская 1969: 91].

2.3.2. Лічэбнік *чацвёра*

склон	<i>Тарашкевіца</i>	<i>Наркамаўка</i>
Н.	<i>чацвёра</i>	<i>чацвёра</i>
Р., М.	<i>чацвёрах</i>	<i>чацвёрых</i>
Д.	<i>чацвёром</i>	<i>чацвёрым</i>
Т.	<i>чацвёрма</i>	<i>чацвёрымі</i>

Адносна форм *наркамаўкі* трэба сказаць, што выступаюць яны і ў гаворках [Блінава, Мяцельская 1969: 91]. Паводле гэтых узораў скланяюцца і далейшыя лічэбнікі, хаця Тарашкевіч адзначае, што яны могуць увогуле не скланяцца.

2.4. Дробавыя лічэбнікі

Тарашкевіч падае такія лічэбнікі: *паўтара, паўтары, паўтраця, паўтраці, паўчварта, паўчварты, паўпята, паўпяты* (у выданні з 1918 г. падаюцца толькі чатыры першыя формы). У *наркамаўцы* сустракаецца толькі *паўтара* (для жаночага роду – *паўтары*). У абодвух правапісах яны не скланяюцца. У гаворках сустракаем іх больш, сярод іх у гаворках Гродзенскай, Брэсцкай і Гомельскай абласцей знаходзяцца лічэбнікі *паўтраця, паўчварта, паўпята*, якія сустракаюцца ў мове прадстаўнікоў старэйшага пакалення і выходзяць з ужытку [Блінава, Мяцельская 1969: 92].

Прыведзеныя ў артыкуле прыклады – гэта чарговыя доказы таго, што абодва правапісныя стандарты не заўсёды адрозніваюцца, а калі адрозненні сустракаюцца, то не абмяжоўваюцца толькі і выключна арфаграфічнымі правіламі.

Аналіз абодвух правапісных стандартаў паказвае, што адрозненні паміж *тарашкевіцай* і *наркамаўкай* у галіне ўжывання займеннікаў і лічэбнікаў маюць не толькі арфаграфічны, але і марфалагічны, фанетычны і гістарычна-культурны характар. Гэта адлюстраванне розных канцэпцый развіцця беларускай мовы: натуральна-гістарычнай (*тарашкевіца*) і рэфармавана-нарматыўнай (*наркамаўка*). Абедзве сістэмы ўзніклі на аснове розных традыцый беларускай мовы: *тарашкевіца* – як працяг натуральнай эвалюцыі народнай мовы і гаворак, *наркамаўка* – як вынік штучнай кадыфікацыі, звязанай з палітычнай рэформай 1933 года і тэндэнцыяй да ўніфікацыі з рускай мовай.

Літаратура¹⁰

- Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі: Закон Рэсп. Беларусь, 23 ліп. 2008 г., № 420-3 // Нац. прававы Інтэрнет-партал Рэсп. Беларусь // [online:] [https://pravo.by/document/?guid=2012&oldDoc=2008-186/2008-186\(003-066\).pdf](https://pravo.by/document/?guid=2012&oldDoc=2008-186/2008-186(003-066).pdf) [доступ 11.01.2013] (ўступіў у дзеянне 1 верасня 2010 г.).
- Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу: пастанова Савета Народных Камісараў БССР № 1312, 26 жніўня 1933 г. // Пратакол № 26 пасяджэння Савету Народных Камісараў Беларускай ССР 25 жніўня 1933 г., г. Менск, с. 26–27, (Нацыянальная акадэмія навук, Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа, АДДЗел рэдкай кнігі).
- Блінава Э., Мяцельская Е., *Беларуская дыялекталогія*. Мінск, 1969.
- Калета Р., *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркамаўкай і тарашкевіцай* // Acta Albaruthenica. 2007. № 7. S. 192–206.
- Калета Р., *Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы* // Acta Albaruthenica. 2008. № 8. S. 206–217.
- Калета Р., *Некаторыя асаблівасці наркамаўкі і тарашкевіцы на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з дзеясловам* // Linguodidactica. 2013. № 17. S. 81–92.
- Камароўскі Я. М., *Беларускі правапіс*. Мінск, 1965.
- Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І., *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*. Т. 2. Мінск, 1968.
- Ломтев Т. П., *Грамматика белсрусского языка. Пособие для университетов педагогических институтов*. Москва, 1956.
- Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі*. Рэд. К. К. Атраховіч, П. Ф. Глебкі. Мінск, 1959.
- Праект удакладненняў і частковых змен беларускага правапісу, падрыхтаваны Інстытутам мовазнаўства імя Якуба Коласа Акадэміі Навук БССР: зацв. пастановай Савета Міністраў БССР ад 11 мая 1957 г.* № 249.
- Сіўковіч В. М., *Сучасная беларуская мова: даведнік*. Мінск, 2005.
- Станкевіч Я., *Некаторыя новыя змены беларускае норматыўнае граматыкі ў правапісу ў Беларускай ССР* // Я. Станкевіч, *Збор твораў: у 2 тамах*. Менск, 2002. Т. 2. С. 258–266.
- Тарашкевіч Б. [Taraškievič B.], *Bielauskaja hramatyka dla škol*. Wilnia, 1918.

¹⁰ Дадатковая рэкамендаваная літаратура, выдадзеная пасля выхаду дадзенага артыкула ў 2013 г.: С. Запрудскі, *Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930 гады*. Мінск, 2013; Р. Калета, *Некаторыя асаблівасці наркамаўкі і тарашкевіцы на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з дзеясловам* // Linguodidactica. 2013. № 17. С. 81–92; А. Лукашанец, *Беларуская мова на пачатку XXI стагоддзя – развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*. Мінск, 2014; *Дынаміка літаратурнай нормы сучаснай беларускай мовы*. Рэд. В. П. Русак. Мінск, 2015; Т. Рамза, *Тарашкевіца і наркамаўка: ці ёсць граматычнае процістаянне?* // Rozprawy Komisji Językowej. 2019. № 66. С. 409–432; З. Саўка, *Фанэтычна-графічная адаптацыя запазычанняў у беларускай мове*. Рэд. Н. Баршчэўская, Р. Калета. Варшава, 2021; У. Іваноў, *Моўная няўпэўненасць і каляніялісцкія гіпэркарэктныя формы ў сучаснай беларускай мове: сацыялінгвістычны аналіз* // Acta Albaruthenica. 2024. № 24. С. 93–112; А. В. Siwirska, *Czy we współczesnej białoruszczyźnie istnieją dwie normy językowe?* // Studia Białorutenistyczne. 2024. № 18. S. 269–283.

Тарашкевіч Б., *Беларуская граматыка для школ*. Мінск, 1991 (перавыд. з 1929 г.).
Тарашкевіч Б., *Беларуская граматыка*. Выданне 6. Менск, 1943 (дапаўнены зрабілі:
А. Адамовіч, А. Лёсік і К. Шкуцька).
Чабырук А. І., *Лічэбнік у беларускіх гаворках*. Мінск, 1977.

Różnice między *taraszkiewiczą* a *narkamauką* na przykładzie zaimków i liczebników

Artykuł analizuje dwa standardy języka białoruskiego – *taraszkiewiczę* i *narkamaukę* – na przykładzie zaimków i liczebników. Podstawą opisu są trzy wydania *Białoruskiej gramatyki dla szkół* Bronisława Taraszkiewicza oraz normy *narkamauki* przedstawione w gramatykach i współczesnych opracowaniach. W zakresie zaimków ukazano większą wariantywność *taraszkiewicz*y (m.in. w odmianie zaimków osobowych, dzierżawczych i pytajnych), podczas gdy *narkamauka* dąży do ujednolicenia form na wzór języka rosyjskiego. W części o liczebnikach opisano różnice w odmianie liczebników prostych i złożonych, gdzie *taraszkiewica* zachowuje formy historyczne i dialektalne, a *narkamauka* wprowadza system bardziej uproszczony i ustandaryzowany na wzór języka rosyjskiego. Artykuł dowodzi, że różnice między normami mają charakter nie tylko ortograficzny, lecz także morfologiczny i kulturowy.

Słowa kluczowe: *taraszkiewica*, *narkamauka*, język białoruski, zaimek, liczebnik, norma językowa

Адрозненні паміж *тарашкевіцай* і *наркамаўкай* на прыкладзе займенніка ды лічэбніка

Артыкул аналізуе два стандарты беларускай мовы – *тарашкевіцу* і *наркамаўку* – на прыкладзе займеннікаў і лічэбнікаў. Асновай апісання служаць тры выданні *Беларускай граматыкі для школ* Браніслава Тарашкевіча, а таксама нормы *наркамаўкі*, прадстаўленыя ў граматыках і сучасных даведніках. У частцы, прысвечанай займеннікам, паказаная большая варыятыўнасць *тарашкевіцы* (у тым ліку пры змяненні асабовых, прыналежных і пытальных займеннікаў), у той час як *наркамаўка* імкнецца ўніфікаваць формы па ўзоры расійскай мовы. У частцы, у якой аналізуюцца лічэбнікі, апісаныя адрозненні ў змяненні простых і складаных лічэбнікаў, дзе *тарашкевіца* захоўвае гістарычныя і дыялектныя формы, а *наркамаўка* ўводзіць больш спрошчаную і стандартызаваную сістэму па ўзоры рускай мовы. Артыкул даказвае, што адрозненні паміж нормамаі маюць характар не толькі арфаграфічны, але таксама марфалагічны і культурны.

Ключавыя словы: *тарашкевіца*, *наркамаўка*, беларуская мова, займеннік, лічэбнік, моўная норма

Пра беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка”¹

On Belarusian-Polish “False Friends of the Translator”

This article discusses the phenomenon of “false friends of the translator” in the context of Belarusian and Polish. These are words that are similar in form but differ in meaning between the two languages, potentially causing misunderstandings in communication and translation. The text presents a typology of Belarusian-Polish interlingual homonyms and paronyms, illustrated by numerous examples. The analysis shows how formal similarity of lexemes can mislead users and contribute to language interference. The article emphasizes the importance of conscious contrastive teaching and translator training, as well as the value of such research for glottodidactics and comparative Slavic linguistics.

Keywords: Belarusian language, Polish language, false friend of the translator, interlingual homonym, language interference

Сярод навуковых даследаванняў (гл. [Lipczuk 2000]), якія датычаць “фальшывых сяброў перакладчыка”, амаль няма артыкулаў пра беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка”.

Беларуска-польскія “фальшывыя сябры перакладчыка” (*міжмоўныя амонімы*) – гэта беларускія словы², якія на першы погляд падобныя да польскіх і таму могуць асацыявацца з польскімі значэннямі. А польскія і беларускія значэнні якраз тут не супадаюць. Такая міжмоўная аманімія – гэта праблема не толькі перакладчыкаў, але таксама – а можа перш за ўсё – людзей, якія ведаюць, вывучаюць ці выкарыстоўваюць як беларускую, так і польскую мовы (напр., лінгвісты, выкладчыкі, студэнты, а таксама бізнесоўцы, турысты і г. д.).

У беларускай лінгвістыцы выкарыстанне ў моўнай практыцы амонімаў аналізавалася даволі шырока. Існуюць працы пра беларуска-руско-нямецкую аманімію [Выхота 2002; 2006; 2007], пра беларуска-італьянскую аманімію

¹ Упершыню надрукавана: Acta Albaruthenica. 2013. Т. 13. С. 135–144.

² У тым ліку імёны, параўн.: [Kaleta 2011b].

[Скрамблевіч 2005], пра беларускую і балгарскую лексіку [Супрун 1980], пра беларуска-ўкраінскія амонімы [Руденко 2008; 2009], пра беларуска-чэшскую аманімію ([Руденко, Ивашина 2006], [Руденко, Ивашина, Яновец 2006]).

Даволі вялікая колькасць прац прысвечана беларуска-рускай аманіміі – тут варта згадаць такіх аўтараў, як А. В. Шыдлоўскі [Шыдлоўскі 1970], Г. А. Гальперын [Гальперин 1970], П. П. Шуба [Шуба 1973; 1975; 1982], Г. Н. Аксёнова [Аксёнова 1978], І. С. Роўда [Ровдо 1979, Ровдо 1980b], В. М. Нікалаева [Нікалаева 1979], С. М. Грабчыкаў [Грабчиков 1980]³, А. Я. Міхневіч [Белорусско-русский паралексический словарь-справочник 1985], Л. П. Кунцэвіч [Кунцэвіч 1987], В. А. Выхота [Выхота 2004], М. Ф. Смаршчок, Э. І. Барысаглебская [Смаршчок, Барысаглебская 2002]. Ёсць яшчэ *Белорусский язык для небелорусов* [Кривицкий, Михневич, Падлужны 1973], дзе змешчаныя словы, падобныя да рускіх, але якія маюць іншы націск, значэнне і г. д.

Згаданыя працы падрабязна апісваюць беларуска-рускую міжмоўную аманімію (часам разам з параніміяй ці палісеміяй). Некаторыя даследчыкі (напр., С. М. Грабчыкаў, А. Я. Міхневіч) аналізавалі міжмоўную аманімію ў шырокім сэнсе – разам з параніміяй, якую яны лічаць часткай аманіміі. Прафесар П. П. Шуба, які аналізаваў беларуска-рускія амонімы, сцвярджаў, што да міжмоўных амонімаў належаць таксама беларуска-рускія міжмоўныя паронімы [Шуба 1982: 125].

У згаданых публікацыях можна знайсці таксама падрабязную класіфікацыю беларуска-рускіх амонімаў ды тэарэтычнае апісанне розных аспектаў амонімаў у кантэксце адмысловай моўнай сітуацыі ў Беларусі – двухмоўя [Ровдо 1980a]. Згаданыя апісанні вельмі дэталёвыя, з улікам рускай мовы і яе ролі ў Беларусі.

Варта нагадаць, што ў Інтэрнэце можна знайсці працы, у якіх гаворка ідзе пра беларуска-рускія міжмоўныя амонімы, напр.: *Гавары са мной па-беларуску* [Аляксандраў, Мыцык, 2000].

Ёсць таксама працы, прысвечаныя “фальшывым сябрам” з пункту гледжання перакладчыцкай практыкі А. В. Шыдлоўскага [Шидловский 1978] і В. П. Рагойшы [Рагойша 1980]⁴.

Зразумела, у шматлікіх мовах выступае з’ява міжмоўнай аманіміі. Для яе наймення ў літаратуры сустракаюцца розныя навуковыя тэрміны (гл. [Kaleta 2010: 315–316]), напр.:

- 1) англійскія: *false friends (of a translator/slavist), false cognates, misleading words (of foreign origin), deceptive words, deceptive cognates, interlinguistic lexical homonymy*;

³ Тут больш за 550 параў лексем, якія поўнаасцю альбо часткова супадаюць па гучанню, але маюць іншыя значэнні ў беларускай і рускай мовах.

⁴ Тут змешчаны кароткі слоўнік беларуска-рускіх амонімаў – каля 500 параў.

- 2) беларускія: *фальшывыя сябры (перакладчыка)* [Шыдлоўскі 1970], *ілжывыя сябры перакладчыка* ([Руденко, Ивашина, Яновец 2006], [Руденко 2009]), *сугучныя словы* [Аляксандраў, Мыцык 2000], *псеўдаінтэрнацыянальныя словы, міжмоўныя амонімы / эквіваленты, паралексія*;
- 3) польскія [Grosbart 1982]: *falszywi przyjaciele (tłumacza/slawisty), zwodnicze słowa, zdradliwe słowa / wyrazy, wyrazy o podobnym brzmieniu a odmiennym znaczeniu, homonimy międzyjęzykowe (homonimia międzyjęzykowa/ międzyjęzyczna), ekwiwalenty pozorne (pozorna ekwiwalencja), mylące podobieństwa międzyjęzykowe, złudne odpowiedniki, odpowiedniki pozorne, aproksymaty, aproksymatyzmy, tautonimy, falsi-ekwiwalenty międzyjęzykowe (falsi-ekwiwalencja międzyjęzykowa), pułapki leksykalne, relacje mylących podobieństw międzyjęzykowych, heterosemia międzyjęzykowa, heterofemia międzyjęzykowa, paronimia międzyjęzykowa, polisemia międzyjęzykowa, analogia międzyjęzykowa, fałszywe paralele leksykalne, homonimy dwujęzyczne, homonimy międzylingwistyczne, mylące kognaty*;
- 4) рускія: *ложные (мнимые) друзья (переводчика), межъязычные омонимы* [Grosbart 1958], *межъязыковые/междуязычные омонимы, интернациональные параллели, межъязыковые гетеронимы, ложные эквиваленты, провокационные или мнимые тождества, отождествляемые лексемы, обманчивые межъязыковые сходства, мнимые абсолютные эквиваленты, псевдоинтернационализмы, псевдоэквивалентные пары слов, псевдознакомые (или псевдопростые) слова, межъязыковые/ междуязычные аналогизмы, похожие (опасные, или сбивчивые) слова, слова-аналоги, двуязычная омонимия, омонимические полифраземы, ложный параллелизм, генетические интернационализмы*;
- 5) українські: *фальшиві друзи (перекладача), фальшиві еквіваленти, міжмовні омоніми /паралекси/аналогізми, псевдоінтерлінгвістичність*.

Каб можна было выкарыстоўваць згаданыя навуковыя тэрміны, патрэбныя словы прынамсі дзвюх⁵ моў, якія маюць падобную або ідэнтычную формы, але розныя значэнні. Па сутнасці, даследчыкі выбіраюць розныя крытэрыі, паводле якіх параўноўваюць лексемы некалькіх моў (гл. [Kaleta 2013b]). Можна выбраць з адной мовы толькі такія словы, якія гучаць гэтаксама на другой мове (напр.: бел. *бабка* – пол. *babka*), альбо такія, якія падобныя, але не ідэнтычныя (напр.: бел. *аповесць* – пол. *powieść*). Іншы крытэрыі – гэта значэнне: выбар толькі такіх слоў, якія падобныя/ ідэнтычныя па форме, але розныя па ўсіх сваіх значэннях (напр.: бел. *сказаць* – пол. *skazać*). І наадварот, выбар такіх слоў, якія адрозніваюцца толькі некаторымі значэннямі, а іншыя супадаюць. Зразумела, можна спалучаць згаданыя прынцыпы.

⁵ Хаця можна параўноўваць і больш моў (гл. напр.: [Выхота 2007]).

Прац, прысвечаных беларуска-польскай аманіміі, вельмі мала. У 90-я гады П.П. Шуба сцвярджаў: “Слоўнік беларуска-польскіх і польска-беларускіх міжмоўных амонімаў і паронімаў [...] чакае свайго ўкладальніка, а сама праблема – даследчыка” [Шуба 1993].

Некаторыя прыклады амонімаў, якія характэрныя для славянскіх моў, можна знайсці ў Інтэрнэце⁶ у рамках праекта, які быў створаны нямецкім славістам Данелем Бунціцам (Daniel Bunčić). Польска-беларуская табліца, якую можна папаўняць, таксама даступная ў Інтэрнэце⁷. Кожны можа дадаць там новую інфармацыю ды выпраўляць памылкі, якія, на жаль, здараюцца, напр., замест бел. *палац* даецца русізм *дварэц*.

Крыху большы слоўнік беларуска-польскіх амонімаў быў надрукаваны намі ў артыкуле *Białoruś i Polska – rzecz o mylących podobieństwach międzyjęzykowych* [Kaleta 2008], а ў дысертацыі *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa* змешчаны слоўнік беларуска-польскіх амонімаў [Kaleta 2011a], які змяшчае 185 параў поўных амонімаў (усе значэнні якіх адрозніваюцца) з прыкладамі ўжывання ды індэксам.

У выпадку беларуска-польскіх поўных міжмоўных амонімаў можна гаварыць пра два віды амонімаў – дакладныя (калі лексемы ў абедзвюх мовах не адрозніваюцца націскам), напр. бел. *з’ява* і польск. *zjawą*, бел. *мэта* і пол. *meta* ды прыбліжаныя (калі выступае адрозненне таксама ў націску) бел. *заказ* і польск. *zakaz*, бел. *дума* і пол. *duma*.

У ніжэйпададзенай табліцы даюцца прыклады беларуска-польскіх слоў (паводле: [Волкава, Авілава 2004]; [Ясіньска, Бартошэвіч 2007]; [*Беларуска-польскі слоўнік* 2012]), усе значэнні якіх адрозніваюцца, нягледзячы на падобную ці ідэнтычную форму (семантычны крытэрыі) (больш падрабязна гл.: [Kaleta 2013a].

П/н	Слова	Чаго не азначае	Што азначае
1	адмяніць	odmienić (змяніць, перамяніць; <i>грам.</i> праскланяць [назоўнік], праспрагаць [дзеяслоў])	1. znieść, uchylić, 2. odwołać
2	адносны	odnośny (адпаведны)	względny
3	ападкі	odpady (выкіды)	opady
4	асвоіць	oswoić (прывучыць, прыручыць)	1. opanować, 2. zagospodarować

⁶ Гл.: [online:] http://en.wikibooks.org/wiki/False_Friends_of_the_Slavist [доступ: 01.03.2013].

⁷ Гл.: [online:] http://en.wikibooks.org/wiki/False_Friends_of_the_Slavist/Belarusian-Polish [доступ: 01.03.2013].

П/н	Слова	Чаго не азначае	Што азначае
5	астатні	ostatni (апошні)	pozostały
6	бачны	baczny (пільны, уважлівы, асцярожны)	widoczny
7	благі	blahy (малаважны, нязначны, дробны)	zły
8	боршч	barszcz (бурачны суп, чырвоны боршч)	barszcz ukraiński
9	буйны	bujny (1. багаты, густы, бучны, 2. бурны)	1. rosły, duży, 2. znaczny, poważny, niespokojny, swawolny, silny, porwisty
10	бульба	bulwa (клубень)	ziemniaki
11	вадзіць	wadzić (перашкаджаць)	1. prowadzić, 2. wodzić
12	ванная	wanna (ванна)	łazienka
13	весці	wieści (весткі, паведамленні)	prowadzić, wodzić
14	выдатны	wydatny (1. вытарклы, вытырклы, выпуклы, пукаты, 2. значны, заўважны, істотны)	1. wspaniały, znakomity, świetny, nieprzeciętny, znany, 2. celujący
15	выказацца	wyказаць ся (праявіць [паказаць] сябе)	wypowiedzieć się
16	вымова	wymowa (вымаўленне)	wymówka, nagana, upomnienie
17	гадаць	gadać (гутарыць, балабоніць)	wróżyc
18	галасаваць	hałasować (шумець, гаманіць)	głasować
19	галасаванне	hałasowanie (шум, крык)	głasowanie
20	гарбуз	arbuz (кавун)	dynia
21	гель	heł (гелій)	żel, pianka
22	гераіня	heroína (героін)	bohaterka
23	гора	góra (гара)	smutek, zmartwienie, bieda, nieszczęście
24	гучаць/ гучэць	huczeć (гусці, шумець)	dźwięczeń, brzmień, rozlegać się, rozbrzmiewać
25	давесці	dowieść (даказаць)	doprowadzić
26	даволі	do wołi (шмат, уволю)	dość, dosyc
27	даручыць	dożyć (падаць, перадаць)	1. polecieć, zlecieć, 2. powierzyć, oddać pod opiekę
28	даручэнне	dożeczenie (падача, перадача, дастаўка)	polecenie, zlecenie

П/н	Слова	Чого не азначае	Што азначае
29	дарэчы	do rzeczy (1. разумна, 2. за справу)	1. w porę, w odpowiedniej chwili, 2. nawiasem mówiąc
30	дрэва	drzewa (дрэвы)	drzewo
31	дума	duma (гордасць, ганарыстасць)	zaduma, rozmyślanie, rozważanie
32	ежа	jeż (вожык)	jedzenie, posiłek, pożywienie
33	живот	żywot (жыццё)	brzuch
34	жылы	żyły (вены)	1. mieszkalny, 2. zamieszkaný
35	завод	zawód (1. прафесія, спецыяльнасць 2. расчараванне)	zakład, fabryka
36	заказ	zakup (забарона)	zamówienie
37	закон	zakon (ордэн)	1. prawo, ustawa, 2. zasady, reguły, wymogi
38	законны	zakonny (ордэнскі, манаскі)	1. prawny, prawomocny, legalny, 2. uzasadniony, słuszny, sprawiedliwy
39	запомніць	zapomnieć (забыць)	zapamiętać
40	з’ява	zjawą (прывід, здань, мроя)	1. zjawisko, 2. scena, odsłona (sztuki)
41	іграць	grać (гуляць, жартаваць, забаўляцца, свавольць)	grać
42	казаць	kazać (загадваць)	mówić
43	карэнны	korzenny (бакалейны)	1. rdzenny, 2. gruntowny, radykalny, zasadniczy
44	клятва	klątwa (праклён)	przysięga
45	коска	kostka (1. костачка 2. кубік)	przecinek
46	кукла	kukla (лялька)	kok
47	ласкавы	łaskawy (літасцівы, міласэрны)	1. czuły, tliwy, pieszczotliwy, 2. życzliwy, serdeczny, uprzejmy, 3. łagodny, delikatny
48	лекцыя	lekcja (урок)	wykład, odczyt, prelekcja
49	лоб	łeb (1. галава, 2. галава звера)	czoło
50	любый	łuby (прыемны, мілы, каханы)	każdy, jakikolwiek
51	мабыць	ma być (мае быць)	chyba, pewnie, być może, bodajże
52	магазин	magazyn (1. склад, 2. часопіс)	sklep

П/н	Слова	Чаго не азначае	Што азначае
53	мэта	<i>meta</i> (фініш)	cel
54	мяч	<i>miecz</i> (меч)	piłka
55	намякаць	<i>namakać</i> (намакаць)	robić aluzję
56	направа	<i>naprawa</i> (рамонт)	w prawo
57	ордэр	<i>order</i> (ордэн)	1. nakaz, 2. przydział
58	павага	<i>powaga</i> (паважнасць, важнасць, сур’ёзнасць, значнасць)	poważanie, szacunek, uszanowanie
59	параніць	<i>poronić</i> (неданасіць, спараніць)	zranić, skaleczyć
60	парушыць	<i>poruszyć</i> (1. паварушыць, зрушыць, закрануць [пытанне], 2. усхваляваць [да слёз])	1. zakłócić, 2. naruszyć, złamać
61	паступовы	<i>postępowy</i> (прагрэсіўны)	stopniowy
62	пенсія	<i>pensja</i> (зарплата)	1. renta, 2. emerytura
63	пісаць	<i>pisać</i> (пісаць)	susiać
64	плодовы	<i>plodowy</i> (плодавы)	owocowy
65	поспех	<i>pośpiech</i> (паспешнасць)	sukces, powodzenie, osiągnięcie
66	права	<i>prawa</i> (правы)	prawo
67	пукаць	<i>pukać</i> (стукаць)	puszczać baki
68	радзіма	<i>rodzima</i> (айчынная, родная)	ojczyzna
69	размоўны	<i>rozmowny</i> (гаваркі, гаварлівы, балбатлівы)	1. konwersacyjny, 2. kolokwialny, potoczny
70	ранні	<i>[po]ranny</i> (ранішні)	wczesny
71	расказ	<i>rozkaz</i> (загад)	opowiadanie, narracja
72	расол	<i>rosół</i> (булён)	solanka, zalewa
73	рыса	<i>rysa</i> (1. драпіна, 2. расколіна, трэшчына)	1. linia, 2. obszar, 3. cecha
74	свята	<i>święta</i> (святая, святы)	święto
75	сказаць	<i>skazać</i> (асудзіць)	powiedzieć
76	скачок	<i>skoczek</i> (1. скакун, 2. вершнік)	skok
77	скланяць	<i>skłaniać</i> (схіляць, нагіляць, угаворваць)	odmieniać przez przypadki, deklinować
78	склон	<i>skłon</i> (нахіл, схіл)	gram. przypadek

П/н	Слова	Чого не азначає	Што азначає
79	слова	słowa (слова)	słowo
80	спрэчны	sprzeczny (супярэчлівы, супярэчны)	sporny
81	станоўчы	stanowczy (рашучы)	1. twierdzący, pozytywny, 2. dodatni
82	станцыя	stacja (пакой, пансіён)	stacja
83	столь	stół (стол)	sufit
84	стройны	strojny (шыкоўны)	1. zgrabny, kształtny, smukły, 2. przejrzysty, konsekwentny, 3. uporządkowany, zgodny, harmonijny
85	сум	sum (сoм)	1. nuda, 2. smutek, 3. tęsknota
86	суткі	sutki (саскі, смочкі)	dość
87	тармазіць	tarmosić (тармасіць)	1. hamować, 2. wstrzymywać, opóźniać
88	тлумачальны	tłumaczeniowy (перакладчыцкі)	objaśniający, opisowy
89	ток	tok (ход)	prąd
90	тоўсты	tlusty (тлусты)	1. gruby, 2. otyły
91	трапіць	trafić (турбаваць, мучыць, непакоіць)	trafić
92	трэсці	trzęsć (змест, інфармацыя)	trząść
93	узрост	wzrost (рост)	wiek
94	улева	ulewa (лівень)	w lewo
95	умовы	umowy (дагаворы)	1. warunki, 2. zasady
96	управа	uprawa (1. апрацоўка [зямлі], 2. вырошчванне, гадаванне)	1. w (na) prawo, 2. zarząd, kierownictwo, 3. sposób
97	урок	urok (чароўнасць, абаянне, паклён)	lekcja
98	устаць	ustać (1. выстаяць, устаяць [на нагах], 2. спыніцца)	1. wstać. 2. <i>непан.</i> powstać, wyniknąć
99	чуваць	czuć (1. не спаць, быць пільным/насяцяржаным, 2. сцерагчы)	słuchać, czuć, odczuwać
100	чапаць	czepiać (затрымліваць, спыняць)	dotykać, ruszać

У ніжэйпададзенай табліцы змешчаныя такія прыклады польска-беларускай міжмоўнай аманіміі, калі аналізаваныя словы супадаюць хаця б ў адным значэнні. Звычайна (але не заўсёды) гэта не першае значэнне абодвух слоў.

П/н	Слова	Значэнне, якое супадае	Іншыя значэнні беларускага слова
1	аблічча	oblicze	wygląd
2	адкрыты	odkryty	otwarty, odsłonięty, jawny
3	адкрыць	odkryć	otworzyć
4	адзнака	odznaka	oznaka, cecha, znak, ocena, odznaczenie, wyróżnienie
5	адзначыць	odznaczyć	zaznaczyć, odnotować, <i>непан.</i> zauważyć, dostrzec, wyróżnić, uczcić
6	адправіць	odprawić	wysłać, nadać, wyprowadzić
7	адукатыўны	edukacyjny	oświatowy
8	адукцыя	edukacja	oświata, nauka, wykształcenie
9	алей	olej	oliwa
10	багатыр	<i>фальк.</i> bohater	<i>непан.</i> mocarz, heros
11	балота	błoto	bagno, moczary
12	батон	baton	bułka barowa
13	бой	bój	bitwa, walka
14	буфет	bufet	kredens
15	выбрацца	wybrać się	wydostać/wydobyć się, wyprowadzić się
16	вывад	wywód	wniosek, konkluzja
17	вызначыць	wyznaczyć	określić, ustalić
18	выключэнне	wykluczenie	wyjątek
19	гадзіна	<i>непан.</i> godzina	godzina
20	гром	grom	grzmot, huk
21	гуляць	hulać	bawić się, grać, spacerować, igrać
22	гасцінец	gościniec	prezent
23	дабрацца	dobrać się	dotrzeć, dojść, dobrać
24	дадатны	dodatni	twierdzący, pozytywny
25	дастаць	dostać	wydostać, wyjąć, zdobyć, osiągnąć
26	двор	dwór	podwórze, podwórko, gospodarstwo, zagroda
27	забяспечыць	zabezpieczyć	zaopatrzyć, zapewnić, dostarczyć

П/н	Слова	Значэнне, якое супадае	Іншыя значэнні беларускага слова
28	загінуць	zaginać	zginać, przepaść, zniknąć
29	закрыты	zakryty	zamknięty, nakryty, przykryty
30	закрыць	zakryć	zamknąć, nakryć, przykryć, zasłonić
31	запусціць	zapućić	rzucić, cisnąć, uruchomić
32	здаць	zdać	przekazać, oddać, wynająć, poddać
33	камера	kamera	izba, komora, cela, dętka
34	карта	karta	mapa
35	кватэра	kwatera	mieszkanie
36	край	kraj	brzeg, skraj, krawędź, kraina
37	крыўда	krzywda	obraza
38	крыўдзіць	krzywdzić	obrażać
39	крэсла	krzesło	fotel
40	ліст	list	liść, arkusz
41	ласка	łaska	pieszczota, życzliwość, serdeczność, uprzejmość
42	мазаць	mazać	smarować, brudzić, bazgrać
43	мазь	maź	maść
44	марка	marka	znaczek, znak, cecha
45	мелкі	miałki	plytki
46	менавіта	mianowicie	właśnie
47	месяц	miesiąc	księżyc
48	набыць	nabyć	zdobyć
49	ніякі	nijaki	żaden
50	пагарда	pogarda	lekceważenie
51	парны	parny	do pary, parzysty, podwójny
52	патрабаваць	potrzebować	żądać, wymagać
53	пераходны	przechodni	przejściowy
54	погляд	pogląd	spojrzenie
55	прыкладны	przykładowy	stosowany
56	прэмія	premia	nagroda
57	рабочы	roboczy	robotniczy
58	разлічыць	rozliczyć	obliczyć, przewidzieć, ustalić
59	распісацца	rozpisać się	podpisać, pokwitować, wziąć ślub cywilny

П/н	Слова	Значэнне, якое супадае	Іншыя значэнні беларускага слова
60	сталасць	stałość	dojrzałość
61	сіні	siny	jasnogrnatowy, ciemnoniebieski
62	таксама	tak samo	również, także
63	трактаваць	traktować	rozważać, omawiać, dyskutować, tłumaczyć, абл. częstować
64	туман	tuman	1. otumanienie, 2. перан. niepewność, niejasność, zagadkowość
65	тэрапеўт	terapeuta	internista
66	тэрміновы	terminowy	pilny, niezwłoczny
67	удар	udar	uderzenie, odgłos, cios
68	ціск	ucisk	ciśnienie, presja
69	шына	szyna	1. obręcz koła, 2. opona, 3. эл. przewód szynowy
70	шэрсць	sierść	welna, futerko

Умоўныя скарачэнні: абл. – абласное слова, грам. – граматыка, перан. – пераноснае значэнне, фальк. – фальклор, эл. – электратэхніка

Вельмі цікава супастаўляць міжмоўныя амонімы адразу ў некалькіх (трох, чатырох і больш) славянскіх мовах, таму што пры іх параўнанні бачныя супольныя карані ці гістарычныя семантычныя змены, якія сёння адрозніваюць паасобныя словы, нягледзячы на іх падабенства па форме. Фальшывыя сябры могуць быць прычынай непаразуменняў [Kaleta 2011a: 321]:

З фальшывымі сябрамі перакладчыка трэба ўсяляк змагацца, бо яны ставяць рэчы з ног на галаву, робяцца крыніцай шматлікіх непаразуменняў, уводзяць у зман чытача [Шыдлоўскі 1970: 224].

Такім чынам, міжмоўныя амонімы могуць ускладняць зносіны, іх існаванне можа прыводзіць да непаразуменняў у кантактах палякаў і беларусаў, асабліва ў неформальных размовах або пры перакладзе асобных сказаў без кантэксту. Яны таксама паказваюць ілжывае падабенства паміж мовамі, нюансы, якія іх адрозніваюць. Значыць, перакананне, што беларуская і польская мовы вельмі блізкія, не заўсёды сапраўднае, бо вонкавае падабенства лексем не заўсёды азначае супадзенне значэнняў. Гэты факт мае вялікае значэнне таксама ў глотыдактыцы і перакладазнаўстве (падрыхтоўцы перакладчыкаў), бо амонімы становяцца крыніцай негатыўнай інтэрферэнцыі – навучэнец часта пераносіць значэнне са сваёй мовы ў іншую блізкароднасную, што паказвае, што пры навучанні славянскім мовам варта складаць спісы

(слоўнічкі) ілжывых сяброў перакладчыка і звяртаць на іх асаблівую ўвагу. Даследаванне амонімаў мае таксама навуковую каштоўнасць для параўнальнай лінгвістыкі. Іх аналіз дапамагае зразумець розныя (часта непрадказальныя) напрамкі развіцця лексікі ў роднасных мовах, семантычныя працэсы ў гісторыі іх развіцця – змену, метафарызацыю або знікненне значэнняў. Амонімы адлюстроўваюць таксама адрозненні ў культуры, рэаліях і мысленні носьбітаў блізароднасных моў, такім чынам, зносіны паміж палякамі і беларусамі патрабуюць культурна-моўнай свядомасці, а не толькі ведання граматыкі і асноўнай лексікі. Але хаця амонімы бываюць крыніцай моўных памылак (гл. [Калета 2010: 315–316]), часта могуць наўмысна выкарыстоўвацца ў каламбурах, рэкламах ці ў камедыях як мастацкі сродак дзеля стварэння гумару. Але гэта ўжо тэма іншага артыкула.

Літаратура⁸

- Grosbart Z., *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych. Próba definicji i poszukiwania terminologiczne* // Acta Universitatis Lodzensis: Folia Litteraria. 1982. Nr 9. S. 194–205.
- Grosbart Z., *О «межъязычных омонимах»* // Язык Росыjski. 1958. № 6. С. 49–53.
- Kaleta R., *Białoruś i Polska – rzecz o mylących podobieństwach międzyjęzykowych* // Kwartalnik Polonicum. 2008. Nr 7. S. 58–62.

⁸ Дадатковая рэкамендаваная літаратура, выдадзеная пасля выхаду дадзенага артыкула ў 2013 г.: R. Kaleta, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*. Warszawa, 2014; M. Lacková, E. Leľáková, *Interlingual Homonyms of Polysemic Origin in Related Languages* // Communications: Scientific Letters of the University of Žilina. 2014. Vol. 16 (3). P. 29–35; R. Kaleta, *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*. Warszawa, 2015; R. Kaleta, *O polsko-białorusko-rosyjskiej homonimii międzyjęzykowej w ujęciu glottodydaktycznym* // *Wokół homonimii międzyjęzykowej*. Red. M. Majewska. Warszawa, 2017. S. 71–86; R. Kaleta, *Błędologia w glottodydaktyce białorusistycznej*. Warszawa, 2018; R. Kaleta, *O wybranych polsko-białoruskich homonimach międzyjęzykowych w polsko-wielojęzycznym słowniku fałszywych przyjaciół tłumacza* // Acta Polono-Ruthenica. 2019. Nr 24/3. S. 7–18; M. Marecka, J. Szewczyk, A. Otwinowska, J. Durlík, M. Foryś-Nogala, K. Kutylowska, Z. Wodniecka, *False Friends or Real Friends? False Cognates Show Advantage in Word Form Learning* // Cognition. 2021. Vol. 206. Article [online:] 104477. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2020.104477>; R. Kaleta, M. Pančíková, B. Kuboková, M. Biławicz, J. Żejmo, I. Kononenko, I.M. Doliński, A. Samardzić, R. Botwina, A. Kizińska, S. Bonacchi, R. Utri, J. Pleciński, M. Jabłońska, B. Kosik-Szwejkowska, *Polsko-wielojęzyczny słownik fałszywych przyjaciół tłumacza: Pozorne ekwiwalenty przekładowe wybranych polskich rzeczowników z pola leksykalnego „życie codzienne” w językach słowackim, czeskim, rosyjskim, ukraińskim, białoruskim, bułgarskim, macedońskim, serbskim, chorwackim, bośniackim, angielskim, niemieckim, francuskim, włoskim, hiszpańskim i rumuńskim*. Red. A. Karolczuk, I. Kononenko, M.B. Majewska. Warszawa, 2022; С. А. Гринберг, *Межъязыковое взаимодействие при изучении русского языка как иностранного в условиях белорусско-русской лингвокультурной среды* // Полилингвильность и транскультурные практики. 2022. Т. 19. № 3. С. 453–461; Д. В. Щербина, *Українсько-білоруські міжмовні омоніми з відношенням семантичного включення* // South Archive (Philological Sciences). 2023. Vol. 93(2). P. 19–26; В. Дубичинский, *Зеркальные отражения. Межъязыковые омонимы и паронимы*. Варшава, 2024.

- Kaleta R., *Homonymia międzyjęzykowa w ogólnym i białorusko-polskim kontekście* // Acta Albaruthenica. 2010. T. 10, S. 311–321.
- Kaleta R., *Białorusko-polska homonymia międzyjęzykowa*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. UW dr hab. Niny Barszczewskiej. Katedra Białorutenistyki, Wydział Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warszawski. Warszawa, 2011 (maszynopis) [Kaleta 2011a].
- Kaleta R., *Janka, Janko, Janek czy Jan Kupala – o fałszywych przyjaciółach tłumacza na przykładzie antroponomii* // Acta Albaruthenica. 2011. T. 11. S. 212–216 [Kaleta 2011b].
- Kaleta R., *O projekcie słownika białorusko-polskich „fałszywych przyjaciół tłumacza” na tle dorobku leksykografii polsko-białoruskiej* // Studia Slavica. 2013. T. 17. S. 83–90 [Kaleta 2013a].
- Kaleta R., *Rodzaje homonomii międzyjęzykowej (przegląd stanowisk)* // Respectus Philologicus. 2013. T. 23 (28). S. 141–150 // [online:] http://filologija.vukhf.lt/images/Respectus_2013_Nr23%2828%29/II_9.pdf [доступ: 01.05.2013] [Kaleta 2013b].
- Lipczuk R., *Bibliografia na temat „faux amis”* // Problemy frazeologii i leksykografii: Materiały z konferencji zorganizowanej przez Wydział Filologiczny Wszechnicy Mazurskiej Olecko, 16–17 czerwca 1999 rok. Red. A. Kątny, K. Hejwowski. Olecko, 2000. S. 175–200.
- Аксёнова Г.Н., *Русско-белорусские межъязыковые омонимы и омографы* // Вопросы преподавания русского языка в школе с белорусским языком обучения. Red. А. Е. Супрун, Н. Л. Желуденко. Минск, 1978.
- Аляксандраў С., Мыццк Г., 2000. *Гавары са мной па-беларуску: базавы курс клясычнае беларускае мовы* // [online:] <https://web.archive.org/web/20100410140349/http://knihi.com/www/padrucnik/suhucnyja.htm> [доступ: 01.03.2013].
- Беларуска-польскі слоўнік. Рэд. Т. Хыляк-Шрэдар, Я. Глушкоўская-Бабіцкая, Т. Ясінская-Соха. Варшава, 2012.
- Белорусско-русский паралексический словарь-справочник: пособие для учителя. Red. А.Е. Михневич, Минск 1985.
- Волкава Я. В., Авілава В. Л., *Польска-беларускі слоўнік*. Рэд. Г. А. Цыхун. Мінск, 2004.
- Выхота В. А., *Немецко-русско-белорусский словарь: омонимия, паронимия, полисемия*. Минск, 2002.
- Выхота В. А., *Беларуска-рускі слоўнік: міжмоўныя амонімы, паронімы і полісемія*. Мінск, 2004.
- Выхота В., *Нямецка-беларускі слоўнік “фальшывых сяброў перакладчыка”*. Мінск, 2006.
- Выхота В., *Нямецка-беларуска-рускі слоўнік: аманімія, паранімія, полісемія*. Мінск, 2007.
- Гальперин Г. А., *Ещё раз о ложных друзьях переводчика* // Коммуникация и обучение иностранным языкам. 1970. Вып. 319. С. 95–101
- Грабчиков С. М., *Межъязыковые омонимы и паронимы. Опыт словаря русско-белорусских омонимов и паронимов*. Минск, 1980.
- Калета Р., *Цяжкасці польскае мовы – намылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову* // Arche. 2010. № 4. С. 358–400.
- Кривицкий А. А., Михневич А. Е., Падлужны А. І., *Белорусский язык для небелорусов*. Минск, 1973.
- Кунцэвіч Л.П., *Да характарыстыкі беларуска-рускай паралексі* // Беларуская лінгвістыка. 1987. № 31. С. 55–61.
- Нікалаева В. М., *Да праблемы міжмоўных эквівалентаў (на матэрыяле лексікі сучасных рускай і беларускай моў)* // Беларуская лінгвістыка. 1979. № 16. С. 3–8.

- Рагойша В. П., *Проблемы перевода с близкородственных языков: белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод*. Минск, 1980.
- Ровдо И. С., *Межъязыковая омонимия в системе русской и белорусской лексики* // Веснік БДУ. 1979. Серыя IV. № 2. С. 29–33.
- Ровдо И. С., *Межъязыковая омонимия в условиях русско-белорусского и белорусско-русского билингвизма: автореф. дис. канд. филол. наук*. Минск, 1980 [Ровдо 1980a].
- Ровдо И. С., *Типы различий в лексико-семантических системах русского и белорусского языков и межъязыковая омонимия* // Веснік БДУ. 1980. Серыя IV. № 1. С. 31–35 [Ровдо 1980b].
- Руденко Е. Н., *Типология межъязыковых омонимов (на материале белорусского и украинского языков)* // *Восточные славяне: историческая и духовная общность: материалы Междунар. науч.-практ. конференции, посвященной 15-летию Общества Кирилла Туровского (Гомель, 15–16 апреля 2008 г.)*. Ред. В. И. Коваль (отв. ред.), Е. И. Холявко, Е. В. Ничипорчик. Гомель, 2008. С. 199–203.
- Руденко Е. Н., *Белорусско-украинские ложные друзья переводчика* // *Язык и культура*. Киев, 2009. Вып. 11. Т. 1 (1В). С. 321–329.
- Руденко Е. Н., Ивашина Н. В., *Чешско-белорусские квазипараллели (проблемы межъязыковой омонимии)* // *Die Welt der Slaven*. 2006. Т. 51. № 2. С. 357–371.
- Руденко Е. Н., Ивашина Н. В., Яновец Л., *Falešní přátelé překladatele = Ілжывыя сябры перакладчыка*. Praha, 2006.
- Скрамблевіч В., *Чорны: колер ці прозвішча? Да пытання пра аманімію (на матэрыяле беларускай і італьянскай моў)* // *Роднае слова*. 2005. № 4. С. 87–89.
- Смаршчок М. Ф., Барысаглебская Э. І., *Беларускія аднакарэнныя і сугучныя словы з рускімі адпаведнікамі*. Мінск, 2002.
- Супрун А. Е., *Въпроси на типологичното съпоставяне на белоруската и българската лексика* // *Съпоставително езикознание*. 1980. № 5.5. С. 4–11.
- Шыдлоўскі А. В., *Пра “фальшывых сяброў перакладчыка”* // *Полымя*. 1970. № 3. С. 224–228.
- Шидловский А. В., *Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык*. Минск, 1978.
- Шуба П. П., *Межъязыковая омонимия и паронимия в условиях белорусско-русского двуязычия* // *Тыпалогія і ўзаемадзеянне славянскіх моў і літаратур*. Рэд. В. П. Красней, В. П. Рагойша, А. Я. Супрун et al. Мінск, 1973.
- Шуба П. П., *Проблемы белорусско-русской межъязыковой омонимии и паронимии* // *Проблемы преподавания русского языка в школе с белорусским языком обучения: сборник статей*. Ред. Е. Е. Иванов et al. Минск, 1975. С. 14–32.
- Шуба П. П., *Міжмоўная беларуска-руская аманімія і паранімія* // *Пытанні білінгвізму і ўзаемадзеяння моў*. Рэд. М. Б. Бірыла, А. Я. Супрун. Мінск, 1982. С. 106–131.
- Шуба П. П., *Польска-беларускія лексічныя адпаведнасці на сучасным этапе* // *Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства: матэрыялы 2-й Міжнар. навук. канферэнцыі, Віцебск, 5–6 лютага 1993*. Рэд. Г. М. Мезенка. Віцебск, 1993.
- Ясіньска Т., Бартошэвіч А., *Кароткі слоўнік беларуска-польскі, польска-беларускі*. Варшава, 2007.

O białorusko-polskich „fałszywych przyjaciół tłumacza”

Artykuł omawia zjawisko „fałszywych przyjaciół tłumacza” w kontekście języków: białoruskiego i polskiego. Są to słowa o podobnej formie, lecz różnym znaczeniu w obu językach, które mogą prowadzić do nieporozumień w komunikacji i przekładzie. Tekst przedstawia typologię białorusko-polskich międzyjęzykowych homonimów i paronimów oraz ilustruje ją licznymi przykładami. Analiza pokazuje, jak zewnętrzne podobieństwo leksemów może wprowadzać w błąd użytkowników i wpływać na interferencję językową. Artykuł podkreśla znaczenie świadomego nauczania kontrastywnego i przygotowania tłumaczy oraz wskazuje wartość badań dla glottodydaktyki i porównawczej lingwistyki słowiańskiej.

Słowa kluczowe: język białoruski, język polski, fałszywy przyjaciel tłumacza, homonim międzyjęzykowy, interferencja

Пра беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка”

Артыкул разглядае з’яву “фальшывых сяброў перакладчыка” ў кантэксце беларускай і польскай моў. Гэта словы, якія падобныя па форме, але адрозніваюцца па значэнні ў абедзвюх мовах, што можа прыводзіць да непаразуменняў у камунікацыі і перакладзе. Тэкст прадстаўляе тыпалогію беларуска-польскіх міжмоўных амонімаў і паронімаў з шматлікімі прыкладамі. Аналіз паказвае, як знешняе падабенства лексем можа ўводзіць карыстальнікаў у зман і спрыяць моўнай інтэрферэнцыі. Артыкул падкрэслівае важнасць свядомага кантрастнага навучання і падрыхтоўкі перакладчыкаў, а таксама каштоўнасць такіх даследаванняў для глотыдыдактыкі і параўнальнай славістыкі.

Ключавыя словы: беларуская мова, польская мова, фальшывы сябар перакладчыка, міжмоўны амонім, моўная інтэрферэнцыя

Złudne odpowiedniki białorusko-polskie¹

False Equivalents in Belarusian-Polish Linguistics

This article presents the phenomenon of false equivalents in the context of the Belarusian and Polish languages, two closely related Slavic languages. It discusses their origins, sources of interference, and consequences for communication and translation. The text presents a typology of false equivalents: phonetic, lexical, syntactic, and inflectional – illustrated by numerous examples from both languages. It shows how formal similarity increases confidence in inaccurate recognition, leading to errors in comprehension and language production. Further, this article also highlights systemic differences between the languages and emphasizes the importance of conscious contrastive education in Belarusian-Polish comparative linguistics.

Keywords: Belarusian language, Polish language, false equivalent, cross-linguistic homonym, interference

Uwagi wstępne

Złudne odpowiedniki mogą być nazywane różnymi terminami – najpopularniejsze to *homonimy międzyjęzykowe* i *fałszywi przyjaciele* (*tłumacza*), chociaż – co widać choćby na przykładzie niniejszego artykułu – nie zawsze określenia te mogą być synonimami. W tym artykule zostaną przedstawione różne rodzaje złudnych odpowiedników na przykładzie białorusko-polskim. Język białoruski i język polski są ze sobą blisko spokrewnione. Bez świadomości związków historycznych trudno zrozumieć zjawisko współczesnych mylących leksykalnych podobieństw międzyjęzykowych białorusko-polskich. A występuje ono w każdym języku.

У любых мовах, асабліва блізкіх, нямала слоў, якія знешне супадаюць, а сэнс іх зусім іншы ці нават процілеглы [...] фальшывыя сябры перакладчыка ёсць у кожнай мове. Гэта – агульная заканамернасць (Шыдлоўскі 1970, s. 226, 228).

¹ Pierwodruk: „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 2013, t. 48, s. 123–141.

Ponieważ język białoruski i język polski należą do rodziny języków słowiańskich, nie dziwi fakt, że duża liczba złudnych odpowiedników ma pochodzenie właśnie słowiańskie – forma ich jest podobna, ale znaczenie / znaczenia mogły rozwijać się inaczej. Złudne odpowiedniki są czasami uznawane za typ błędu glottodydaktycznego, którego głównym źródłem jest interferencja językowa. Przenoszenie nawyków i wzorców z języka ojczystego do języka obcego może się okazać szczególnie niebezpieczne, gdyż usypia czujność uczącego się lub tłumacza, przekonanych, że tworzą poprawną konstrukcję, która jednak okazuje się błędna (stąd określenia *złudne odpowiedniki* / *falszywi przyjaciele tłumacza*).

Typy złudnych odpowiedników

Typy złudnych odpowiedników zależą od języków, które są poddawane analizie porównawczej. Inne typy można wydzielić, kiedy porównanie dotyczy języków niespokrewnionych, inne – kiedy spokrewnionych (bliskich sobie). Na pewno niektóre grupy mogą być zastosowane w obu przypadkach, ale inne mają zastosowanie węższe odnoszące się do konkretnych dwóch języków. Niżej przedstawione zostaną grupy dotyczące języka białoruskiego i polskiego. Ze względu na specyfikę obu języków i bliskie ich pokrewieństwo niżej przedstawiono typologię stworzoną na podstawie opracowań teoretycznych z literatury przedmiotu.

1. Złudne odpowiedniki fonetyczne

Do pierwszej grupy złudnych odpowiedników fonetycznych można zaliczyć złudne odpowiedniki akcentowe. Są to leksemy brzmiące podobnie i znaczące to samo w obu językach, ale mające inny akcent, np. brus. *але* – pol. *ale*, brus. *дыша* – pol. *dusza*, brus. *Інтэрнэт* – pol. *Internet*.

Dotyczy to także czasowników z przedrostkiem *wy-*, np. brus. *выехаць* – pol. *wyjechać*, brus. *выпісаць* – pol. *wypisać*, brus. *выплаціць* – pol. *wypłacić*, ale nie tylko, np. brus. *выбарчы* – pol. *wyborczy*.

Różne akcentowanie odnosi się także do tych samych zestrojów akcentowych, np. brus. *для нас* – pol. *dla nas*, brus. *у нас* – pol. *u nas*.

Do kolejnej podgrupy zaliczyć można homografy. Jest to pozorna ekwiwalencja w wymowie – do najpopularniejszych homografów należą litery, które wyglądają tak samo, a oznaczają coś zupełnie innego, co widać na przykładzie poniższej tabeli.

Alfabet łaciński	Cyrylica (i łacińskie odpowiedniki)
B	B, б = w
E	E = je
H	H, н = n
C, c	C, c = s
P, p	P, p = r
m	m (pisane) = t
Y, y	Y, y = u
X, x	X, x = ch

Na podstawie poniższych przykładów można zaobserwować różne przypadki złudnych odpowiedników fonetycznych, np.:

- brus. *Еўропа* (wymowa pierwszej litery jak [je]) i pol. *Europa* (wymowa pierwszej litery jak [e]),
- brus. *спектакль* [sp'ektakl] (miękka wymowa grupy *sp'*) i pol. *spektakl* [spektakl] (twarda wymowa grupy *sp*),
- brus. *змяняцца* [z'm'an'acca] (miękka wymowa *z'*) i pol. *zmieniać się* [zm'e-n'ać s'e] (twarda wymowa *z*); w języku polskim zbitka spółgłoskowa *zm* może mieć w wymowie wariant miękki tylko w wygłosie, np. dopuszczalne są obie wymowy: [romanty^{zm}'e / romantyzm'e] (w piśmie tylko: *romantyzmie*). W nagłosie jednak wymowa zmiękczone jest błędem fonetycznym, np. poprawnie [zm'ana], a nie *[zm'ana] (w piśmie tylko: *zmiana*). W środku wyrazu przed spółgłoskami wargowymi miękkimi piszemy zawsze *z*, np. *marazmie*; wyjątki: *weźmiesz*, *weźmie*, *weźmiemy*, *weźmiecie*;
- brus. *Літва* [l'itva] i pol. Litwa [l'itfa] – złudnie podobna wymowa *w* – w języku białoruskim jest ono dźwięczne po spółgłoskach bezdźwięcznych, a w języku polskim nie;
- brus. *поле* [pol'e] i pol. *pole* [pole] – złudnie podobna wymowa *l* (w języku białoruskim jest ono miękkie);
- brus. *сцяна* [s'c'ana] i pol. *ściana* [ścana] – złudnie podobna wymowa *dź*, *ć*, *ź*, *ś* (w języku białoruskim jest to szereg przedniojęzykowych: *dź'*, *c'*, *z'*, *s'* – jak w wyrazie *sinus* – a w języku polskim jest to szereg środkowojęzykowych: *dź*, *ć*, *ź*, *ś*; wymowa przedniojęzykowa wpłynęła na gwary polskie wschodniej Polski. W języku północno-wschodniej Polski jest nazywana „śledzikowaniem” i zaliczana do regionalnej normy użytkowej (Markowski 2007, s. 107–108). Zróznicowana wymowa tych miękkich spółgłosek występuje także w polszczyźnie północnokresowej (Grek-Pabisowa 2002, s. 88–89);
- brus. *i* [ji] oraz pol. *i* [i] – złudnie podobna wymowa spójnika, w języku białoruskim jest on wymawiany z tzw. prejotacją, a w języku polskim nie.

2. Złudne odpowiedniki leksykalne

Ta grupa to najpopularniejszy rodzaj złudnych odpowiedników często popularnie nazywanych *fałszywymi przyjaciółmi* (*tłumacza*). Wyróżniamy tu leksemy podobnie wyglądające / brzmiące, ale mające inne znaczenie (tautonymy, aproksymaty, homonimy międzyjęzykowe). Możemy w tej grupie wydzielić homonimy całkowite, czyli takie, których wszystkie znaczenia są złudne (różnią się), np. brus. *cytuki* to pol. 'doba', a nie 'sutki'. Istnieją także homonimy niecałkowite, czyli takie, których co najmniej jedno znaczenie występuje w obu językach, a inne znaczenia się różnią, np. brus. *цмок* 1. 'cmok', 2. 'smok' i pol. *cmok* 'potocznie: dźwięk wydawany podczas głośnego całowania'. W języku polskim leksem powyższy nie ma drugiego znaczenia leksemu białoruskiego, natomiast pierwsze znaczenie jest tożsame. Liczba homonimów niecałkowitych jest niezwykle duża, a różnice semantyczne nierzadko bardzo delikatne, polegające na odrębności stylów, co możemy zaobserwować w słownikach dzięki kwalifikatorom.

Niektórzy badacze homonimii wyróżniają zjawisko paronimii (międzyjęzykowej). Bywa ono uznawane albo za część homonimii, albo za odrębne zjawisko. Paronimia białorusko-polska także występuje, np. brus. *анадкі* 'opady' – pol. *odpadki* 'resztki', 'śmiecie', brus. *выкладчык* 'wykładowca' i pol. *wykładowca* 'wyraziciel, to, co świadczy o czymś', brus. *нацнеў* 'zdążyć' i pol. *pospać* 'spędzić pewien czas, śpiąc', brus. *нарколаг* 'lekarz leczący z narkomanii' i pol. *narkoman* 'człowiek uzależniony od narkotyków', brus. *напрок* 'zarzut' i pol. *paprosz* 'drobna cząsteczka czegoś nieokreślonego'.

Paronimy w odróżnieniu od homonimów nie mają identycznej formy graficznej czy dźwiękowej, lecz zbliżoną, mogącą spowodować mylenie leksemów i ich znaczeń. Zjawisko paronimii wyróżniane bywa z naukowego punktu widzenia i rozpatrywane bardzo szczegółowo w konfrontacji z homonimią.

3. Złudne odpowiedniki gramatyczne

3.1. Złudne odpowiedniki morfologiczne

Złudne odpowiedniki morfologiczne określane są także mianem homonimii leksykalno-gramatycznej. Polega ona na tym, że jest zachowana dźwiękowa zgodność leksemów, ale różni się znaczenie oraz funkcja gramatyczna (różne jednostki słownikowe wyrażone innymi częściami mowy); w tej grupie mogą występować homonimy zarówno całkowite, jak i niecałkowite, np.:

- 1) brus. *забрала* to pol. *przyłbica* (oraz 3. os. lp r. żeńskiego od czasownika *забраць* – więc są to też homonimy w języku białoruskim) – homonimiczność też dotyczy form w odmianie brus. *забралам* – może to być narzędnik od formy *забрала* (oraz forma czasu przeszłego w języku polskim od czasownika *zabrać*), np. *з адкрытым забралам* 'z otwartą przyłbicą', co stanowi

- homonim morfologiczny z pol. *zabrałam* (1. os. lp r. żeńskiego od czasownika *zabrać*);
- 2) brus. *правіла* ‘prawidło, zasada, reguła’ i pol. *prawiła* (3. os. cz. przeszłego r. żeńskiego od czasownika *prawić* ‘mówić o czymś, zwykle długo, z namaszczeniem’);
 - 3) brus. *бэз* i pol. *bez* oznaczają rodzaj krzewu, ale polski leksem to także przyimek, któremu odpowiada brus. *без*;
 - 4) brus. *еў* ‘jedź’ (tryb rozkazujący od czasownika *ецаі* ‘jeść’) i pol. *jeź* ‘zwierzę’ (rzeczownik) oraz – jeśli wziąć pod uwagę tylko wymowę – *jesz* (2 os. lp od czasownika *jeść*);
 - 5) brus. *стала* ‘została’ i pol. *stała* (3 os. cz. przeszłego r. żeńskiego od czasownika *stać*);
 - 6) brus. *робіць* ‘(on) robi’ (3. os. lp od czasownika *рабіць*) i pol. *robić* (bezokolicznik);
 - 7) brus. *цела* ‘ciało’ i pol. *cięła* [c’ela] (3 os. czasu przeszłego r. żeńskiego od czasownika *ciąć*).

3.2. Złudne odpowiedniki rodzajowe

Są to leksemy wyglądające / brzmiące podobnie, ale różniące się rodzajem (por. Kіклевіч et al. 2000, s. 60). Przykłady leksemów białoruskich rodzaju męskiego z polskimi odpowiednikami w rodzaju żeńskim: brus. *візыт* – pol. *wizyta*, brus. *твар* – pol. *twarz*, brus. *Брусель* – pol. *Bruksela*. Przykłady leksemów białoruskich rodzaju męskiego z polskimi odpowiednikami w rodzaju nijakim: brus. *музей* – pol. *muzeum*, brus. *семінар* – pol. *seminarium*, brus. *часо́нік* – pol. *czasopismo*, brus. *форум* – pol. *forum*. Rzeczowniki zakończone na *-ым* pochodzenia łacińskiego są w języku białoruskim rodzaju męskiego, w języku polskim zaś – rodzaju nijakiego (w większości przypadków, gdyż są rzadkie wyjątki, np. *kostium*, *album* – są rodzaju męskiego). Przykłady leksemów białoruskich rodzaju żeńskiego z polskimi odpowiednikami w rodzaju męskim: brus. *дыстанцыя* – pol. *dystans*, brus. *катлета* – pol. *kotlet*, brus. *Катынь* – pol. *Katyń*, brus. *нанепа* – pol. *papier*, brus. *праблема* – pol. *problem*, brus. *тысяча* – pol. *tysiąc*, brus. *тэма* – pol. *temat* (niektóre białoruskie leksemy pochodzące z greki, będące rodzaju żeńskiego i mające zakończenie *-ма*, w języku polskim mają zakończenie *-mat* i są rodzaju męskiego). Przykłady leksemów białoruskich rodzaju żeńskiego z polskimi odpowiednikami w rodzaju nijakim: brus. *рызыка* – pol. *ryzyko*, brus. *стыпендыя* – pol. *stypendium*, brus. *тэрыторыя* – pol. *terytorium*. Przykłady leksemów białoruskich rodzaju nijakiego z polskimi odpowiednikami w rodzaju męskim: brus. *Бярэ́сце* – pol. *Brześć*, brus. *Дняпро* – pol. *Dniepr*, brus. *шоў* – pol. *show*. Przykład leksemu białoruskiego rodzaju nijakiego z polskim odpowiednikiem w rodzaju żeńskim: brus. *падарожжа* – pol. *podróż*.

3.3. Złudne odpowiedniki pod względem zwrotności

Do tej grupy zaliczamy czasowniki, które w jednym języku są zwrotne, a w drugim nie, np.:

- 1) brus. *калі мінуўся страх* – pol. *kiedy minął strach*;
- 2) brus. *я забыўся* – pol. *zapomniałem* (przy nieco innym znaczeniu pol. *zapomniałem się* ‘przekroczyć pewne dopuszczalne granice’);
- 3) brus. *я не кусаюся* – pol. *nie gryzę*;
- 4) brus. *вяртацца* – pol. *wracać* (przy nieco innym znaczeniu pol. *wracać się* ‘nie dotarłszy do celu, przybyć z powrotem do miejsca, z którego się wyruszyło’).

3.4. Złudne odpowiedniki składniowe

Są to zwroty znaczące to samo w obu językach, ale wymagające innej konstrukcji składniowej, np. łączące się z innym przyimkiem (przykład *a*) lub (nie)wymagające przyimka (przykład *b*), lub łączące się z inną częścią mowy (przykład *c*):

- a) brus. *лак для валасоў* – pol. *lakier do włosów*;
- b) brus. *зубная щотка* – pol. *szczotka do zębów*;
- c) brus. *міжнародны жаночы дзень* – pol. *międzynarodowy dzień kobiet*.

Tu także zaklasyfikujemy różnice w rządzie czasownika, przymiotnika, rzeczownika i liczebnika, np. liczebnik *трое* oznacza *troje* i *trzech* (*трое дзяцей* – *troje dzieci*, *трое мужчын* – *trzech mężczyzn*).

W zakresie związku zgody występują różnice przy orzeczeniu prostym, np.:

- a) brus. *Хай спадарства застанецца з намі* (w języku białoruskim po rzeczowniku *спадарства* ‘państwo’ występuje czasownik w 3. os. lp);
- b) pol. *Niech państwo zostaną z nami* (po rzeczowniku *państwo* występuje czasownik w 3. os. lm).

W języku białoruskim przy liczebnikach i określeniach ilości występuje czasownik w liczbie mnogiej, w języku polskim zaś – w liczbie pojedynczej:

- a) brus. *Прыехалі яго 5 сяброў* – pol. *Przyjechało jego 5 przyjaciół*;
- b) brus. *На паркінгу стаяць 10 машын* – pol. *Na parkingu stoi 10 samochodów*;
- c) brus. *Вельмі многа маіх сяброў любяць паэзію* – pol. *Bardzo wielu moich przyjaciół lubi poezję*.

Kolejne rozbieżności dotyczą zdań z orzeczeniem imiennym, w których orzecznik wyrażony jest przymiotnikiem – w języku białoruskim wyrażony jest on w narzędniku, w języku polskim zaś zwykle ma on formę mianownikową:

- a) brus. *Жанчына павінна быць разумнай* – pol. *Kobieta powinna być mądra*;
- b) brus. *Важным таксама з’яўляецца здароўе* – pol. *Ważne jest także zdrowie*.

Formy narzędnikowe są uważane w polszczyźnie za archaiczne. Jednak narzędnik zachował się w niektórych konstrukcjach innego typu niż te wymienione

wyżej, np. w zdaniach niezawierających podmiotu w mianowniku (*Trzeba być rozważnym*), również w połączeniach z imiesłowem lub rzeczownikiem odczasownikowym (*będąc młodym; bycie młodym*) (Bańko 2003, s. 48).

W zakresie związku rzędu także występują złudne odpowiedniki. Najczęściej dotyczą one rzędu czasownika. Można wyróżnić cztery grupy czasowników: 1) białoruskie i polskie czasowniki brzmią podobnie, mają to samo znaczenie i tworzą konstrukcje bezprzymkowe, ale wymagają dopełnienia w innym przypadku (również czasowniki zaprzeczone); 2) czasowniki w obu językach łączą się z tym samym przyimkiem, ale wymagają dopełnienia w innym przypadku; 3) czasowniki białoruskie łączą się z przyimkiem, podczas gdy odpowiedniki polskie nie wymagają przyimka; 4) czasowniki białoruskie nie łączą się z przyimkiem, podczas gdy odpowiedniki polskie wymagają przyimka.

Do pierwszej wymienionej grupy możemy zaliczyć następujące przykłady:

- a) brus. *Штодзень яны вучыліся **новым словам*** – pol. *Codziennie uczyli się **nowych słów*** (czasownik białoruski wymaga tu celownika, polski – dopełniacza);
- b) brus. *слухаць **музыку*** – pol. *śłuchać **muzyki*** (czasownik białoruski wymaga tu biernika, polski – dopełniacza);
- c) brus. *збэдзіць **брату*** – pol. *zdradzić **brata*** (czasownik białoruski wymaga tu celownika, polski – biernika).

Inna kwestia to użycie odpowiedniego przypadku po przeczeniu, np.:

- a) brus. *Ніхто не мусіць **зэта** рабіць* – pol. *Nikt nie musi **tego** robić*;
- b) brus. *Я не прымаю **душ*** – pol. *Nie biorę **prysznic*** (*prysznicu*).

W języku białoruskim po zaprzeczonym czasowniku teoretycznie możliwe jest użycie biernika lub dopełniacza. Tak podają niektóre gramatyki. W praktyce jednak użycie dopełniacza jest bardzo ograniczone na rzecz biernika, a nawet funkcjonuje w powszechnej świadomości jako błąd. Są jednak także źródła, które za poprawne uznają wyłącznie użycie dopełniacza. Hanna Dalewska-Greń stwierdza, że w wielu przypadkach w języku białoruskim nie ma semantycznej różnicy między zanegowanym wyrażeniem z obiektem w dopełniaczu i bierniku, chociaż zauważalne są pewne prawidłowości. Biernik występuje, gdy uwaga mówiącego skoncentrowana jest na obiekcie, gdy obiekt wyrażony jest osobową nazwą własną (*З першага дня не ўзлюбілі Верамейчыкі Зосю*), gdy wyrażenie obiektu znajduje się w prepozycji wobec czasownika (*Твар не хаваю ад ветру*) oraz przy negacji pośredniej, gdy po przeczeniu występuje np. czasownik modalny, bezokolicznik i rzeczownik (*Лабановіч ужо не мог змяніць тон*). Dopełniacz natomiast używany jest po wyrażeniach wzmacniających negację, np. *ні* (*Hi днём ні ноччу ад турбот спакою ён не мае; Тады ніякага апраўдання нічому я не шукаў*) oraz z czasownikami oznaczającymi myślenie, percepcję, żądanie, a także w ustalonych połączeniach z rzeczownikami abstrakcyjnymi (Dalewska-Greń 1997, s. 438–439). Przyzwyczajenie do używania form biernikowych jest powszechne – prawdopo-

dobnie pod wpływem języka rosyjskiego (choć tu odnotowywane jest współwystępowanie form biernikowych i dopełniaczowych).

Do drugiej grupy należą czasowniki, które łączą się z tym samym przyimkiem, po którym jednak występuje dopełnienie wyrażone rzeczownikiem w innym przypadku, np.:

- a) brus. *Адам просіць бацьку аб новай машыне* (miejsownik) – pol. *Adam prosi ojca o nowy samochód* (biernik);
- b) brus. *Я закахалася ў польскую мову* (biernik) – pol. *Zakochałam się w języku polskim* (miejsownik).

Kolejna grupa złudnych odpowiedników prezentowana jest na przykładzie czasowników, które w języku białoruskim łączą się z przyimkiem, w języku polskim zaś nie:

- a) brus. *Сапраўдны мужчына ездзіць на добрай машыне* – pol. *Prawdziwy mężczyzna jeździ dobrym samochodem*;
- b) brus. *Перад 5 хвілінамі я пытаўся ў Пятра* – pol. *Przed 5 minutami pytałem Piotra*.

Następna grupa złudnych odpowiedników dotyczy białoruskich czasowników, które nie wymagają dopełnienia z przyimkiem oraz polskich odpowiedników wymagających dopełnienia z przyimkiem, np.:

- a) brus. *карыстацца нечым* – pol. *korzystać z czegoś*;
- b) brus. *Ты працаваў калісьці журналістам?* – pol. *Czy pracowałeś kiedyś jako dziennikarz?* (w języku białoruskim czasownik ten wymaga rzeczownika w narzędniku, podobnie w języku rosyjskim);
- c) brus. *Я была гэтым вельмі задаволена* – pol. *Byłam bardzo z tego zadowolona*.

Kolejną problematyczną kwestię stanowi rekcja rzeczownika. Jest ona często odmienna w obu językach. W poniższych przykładach w pierwszym przypadku mamy do czynienia z sytuacją, gdy te same rzeczowniki wymagają w języku białoruskim i języku polskim drugiego rzeczownika w innym przypadku. Drugi przykład dotyczy sytuacji, gdy rzeczownik białoruski wymaga przyimka, a polski łączy się z drugim rzeczownikiem bez przyimka. Trzeci przykład przedstawia sytuację odwrotną.

- a) brus. *помнік Міцкевічу* – pol. *pomnik Mickiewicza*; w języku białoruskim rzeczownik *помнік* wymaga celownika, w języku polskim zaś – dopełniacza. Istnieją wyjątki: *помнік Помордованым на Вschodzie*, *помнік Оброńcom-Zwycięzcom w Krynicy-Zdroju*, *помнік Тым, którzy не powróцілі з морзя* (Świnoujście). Z drugiej strony mamy *Помнік Офіар Фашызму на Радогосzczу* (a nie – *Офіаром Фашызму*)²;

² Por. opinię J. Grzeni: „Po wyrazie *pomnik* w języku polskim występuje z reguły przydawka dopełniaczowa, np. *pomnik Powstańców Śląskich*, *pomnik Adama Mickiewicza*. Konstrukcje z przydawką

- b) brus. *крытыка на што-небудзь* – pol. *krytyka czegoś*;
 c) brus. *Шчырыя прывітанні спадарыні прафесару* – pol. *Serdeczne pozdrowienia dla pani profesor*.

Kolejny składniowy złudny odpowiednik dotyczy używania przyimka w podobnych konstrukcjach okolicznikowych:

- a) brus. *Яны вярнуцца дамоў праз гадзіну* – pol. *Oni wrócą do domu za godzinę* (pol. *przez* nie może być stosowane w takim kontekście);
 b) brus. *з кастрычніка; з першага погляду* – pol. *od października, od pierwszego wejrzenia* (pol. *z* nie może być stosowane w takim kontekście);
 c) brus. *Што ты будзеш рабіць на гэтым тыдні і на выходных?* – pol. *Co będziesz robić w tym tygodniu i w weekend?* (pol. *na* nie może być stosowane w takim kontekście).

3.5. Złudne odpowiedniki fleksyjne

Taką grupę można wyróżnić w odniesieniu do leksemów zakończonych w obu językach na *-um*. W obu językach brzmią / wyglądają one podobnie, np. brus. *форум* – pol. *forum*, brus. *тэхнікум* – pol. *technikum*, ale różnica występuje we fleksji. W języku białoruskim leksemy te w liczbie pojedynczej się odmieniają (następuje zmiana końcówki, gdyż leksemy te są rodzaju męskiego, np. brus. *лінгвістычны кампендыум* – pol. *kompendium lingwistyczne*), natomiast polskie leksemy w liczbie pojedynczej się nie odmieniają (lub – według innej interpretacji – odmieniają się, ale mają tę samą końcówkę we wszystkich przypadkach), np. brus. *на форуме* – pol. *na forum*, brus. *у тэхнікуме* – pol. *w technikum*.

W liczbie mnogiej leksemy te w obu językach się odmieniają, ale w inny sposób. W języku białoruskim *-um* pozostaje (np. *форум* – *форумы, тэхнікум* – *тэхнікумы*), w języku polskim zaś w miejsce *-um* pojawia się końcówka *-a* pochodząca z łaciny (np. *forum* – *fora, technikum* – *technika*³). Dotyczy to

celownikową możemy interpretować dwojako. Po pierwsze, można uznać je za rusycyzm. Po drugie, można traktować je jako wyrażenia eliptyczne, a więc takie, w których pominięto jakiś składnik (w tym wypadku wyraz *poświęcony* lub jego synonimy). Te interpretacje wcale się nie wykluczają. Mógł tu działać pewien wpływ języków wschodniosłowiańskich (w nazwie *pomnik Poległym i Pomordowanym na Wschodzie* nie byłoby to dziwne), ale moim zdaniem więcej tłumaczy interpretacja druga. Nazwy typu *pomnik Obrońcom-Zwycięzcom* mają pewien istotny walor, są bowiem rodzajem dedykacji, a więc odznaczają się sporym ładunkiem emocjonalnym. Konstrukcje z dopełniaczem wydają się bardziej neutralne. Dodatkowym uzasadnieniem tej mojej próby objaśnienia zjawiska może być uwaga dotycząca prawidłowej nazwy pomnika świnoujskiego. Powinno być «Tym, którzy nie powrócili z morza» (ostatni wyraz bywa też zapisywany wielką literą). Jest to właśnie nazwa-dedykacja, bo taki tekst widnieje na płycie pomnika” (<http://poradnia.pwn.pl/lista.php?id=10613>).

³ Pomijam tu takie wyjątki jak rzeczowniki: *album, kostium*, które w liczbie mnogiej nie mają końcówki *-a* (*albumy, kostiumy*). Różnica jest jednak taka, że w porównaniu z rzeczownikami: *forum* czy *technikum*, są one rodzaju męskiego, a nie nijakiego. W języku białoruskim rzeczowniki na *-um* są także rodzaju męskiego, a nie nijakiego.

także przypadków zależnych, np. brus. *на Інтэрнэт-форумах* – pol. *na forach internetowych*.

Inną grupę leksemów, którą można zaliczyć do tej kategorii, stanowią rzeczowniki rodzaju męskiego, często identyczne w obu językach, ale mające inną końcówkę w dopełniaczu liczby pojedynczej.

W oficjalnym języku białoruskim przeważa w dopełniaczu lp rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego końcówka *-a*, w języku polskim zaś końcówka *-u*, np. brus. *тэатра* – pol. *teatru*, brus. *фільма* – pol. *filmu*, brus. *Нью-Ёрка* – pol. *Nowego Jorku* itd.

Oczywiście nie zawsze tak jest. Końcówka dopełniacza w obu językach sprawia problemy, często występują wyjątki lub poprawne są obie końcówki – używane jednak z różną częstotliwością (jak w pol. *prysznic* / *prysznicu*). Czasem końcówki ukazują inne znaczenie np. w sytuacji homonimów, np. pol. *bal* ‘impreza’ – D. lp *balu* oraz pol. *bal* ‘kawał drewna’ – D. lp *bala*; brus. *народа* (*беларускага народа*) i *народу* (*многа, мала, шмат народу*).

Takie zasady są w białoruskiej gramatyce W. M. Siukowicz (Сіўковіч 2005, s. 119). Inny badacz, P. Sciacko (Сцяцко 2002, s. 53–54), uważa, że taka praktyka tylko wprowadza chaos w języku, dlatego że w żywym języku nikt takich niuansów nie uznaje – i nawet w języku rosyjskim nie istnieje takie rozróżnienie.

Warto też dodać, że zapożyczone rzeczowniki na *-um* (inaczej niż w języku polskim) podlegają deklinacji i w dopełniaczu otrzymują końcówkę *-a*: D. lp brus. *форума, тэхнікума* – pol. *forum, technikum*.

Trudną grupę stanowią nazwiska zakończone na *-au*, *-eu*, np. brus. *Быкаў* – pol. *Букаи*, brus. *Някляеў* – pol. *Niaklajeu*. W języku białoruskim w dopełniaczu (i innych przypadkach zależnych) pojawia się *в*. Stąd brus. *Быкаў* – *Быкава*, brus. *Някляеў* – *Някляева*. W języku polskim nie występują oboczności *-au* : *-ava*, *-eu* : *-eva*. Stąd odmiana wygląda następująco: *Bykau* – *Bykaui* (tak jak *Turnau*, *Landau*, np. *koncert Grzegorza Turnaua*), a zatem także *Niaklajeu* – *Niaklajeuu*. Dla Białorusinów ten sposób odmiany jest rażąco. Spotyka się opinie, że wygląda to „jak kaleczenie języka białoruskiego wynikające z polskiej ignorancji”⁴. Wynika to jedynie z zasad polskiej ortografii. Polak nieznający białoruskiego nie wie, skąd wzięło się tajemnicze *в* w innych przypadkach, dlaczego jest *Niaklajeu*, ale potem *Niaklajeva*. Jeśli w języku polskim ma być *Niaklajeva* w dopełniaczu, to w mianowniku musi być *Niaklajev* – co z kolei kojarzy się z rosyjską wersją nazwiska.

Inny złudny odpowiednik fleksyjny stanowi biernik liczby mnogiej rzeczowników męskożywnych oraz żeńskich. Tutaj zachodzi znacząca różnica między

⁴ Na popularnym portalu Facebook powstała nawet grupa propagująca zmiany w języku polskim w tym zakresie. Przytoczona opinia pochodzi stąd właśnie, por. <http://www.facebook.com/home.php#!/e-vent.php?eid=105211976222961> (tylko dla użytkowników zalogowanych na portalu Facebook).

językami. W języku białoruskim rzeczowniki te mają formę taką jak w dopełniaczu, a w języku polskim – taką samą formę jak w mianowniku:

a) brus. *Я бачу **катоў, сабак*** – pol. *Widzę **koty, psy*** (rzeczowniki męskożywotne);

b) brus. *Я сустрэў **дзяўчат*** – pol. *Spotkałem **dziewczyny*** (rzeczownik żeński).

Kolejną kwestię stanowi wołacz. W języku białoruskim jest on często równy mianownikowi, podczas gdy w języku polskim ma swoje własne formy:

a) brus. ***Чалавек!** Ты можаш усё!* – pol. ***Człowieku!** Możesz wszystko!*;

b) brus. ***Спадар Марэк!** Дзе вы?* – pol. ***Panie Marku!** Gdzie pan jest?*

Trzeba przy tym zaznaczyć, że dyskusja na temat wołacza w języku białoruskim jest bardzo szeroka. Z jednej strony formy wołacza są uważane za dialektalne, więc w języku literackim nie powinny występować, z drugiej strony są uważane za przejaw żywego języka białoruskiego, co powinno być odzwierciedlone w języku literackim. Nieuznawanie wołacza w języku białoruskim traktowane jest także jako przejaw przyjęcia rosyjskich wzorców, gdzie wołacz prawie nie występuje.

Następna grupa to zaimki osobowe. Żłudne odpowiedniki w tym przypadku to: brus. *мне* – pol. *mnie*, brus. *табе* – pol. *tobie*, brus. *яму* – pol. *jemu*. Nie zawsze mogą one być stosowane w tych samych kontekstach. Jak już wyżej wspomniano, w literackim języku białoruskim (inaczej niż w polskim) brak enklitycznych form zaimków. Niżej przedstawiamy zdania, w których zaimki stanowią żłudne odpowiedniki.

a) brus. *Я хачу даць **табе** гэтую кнігу* – pol. *Chcę dać **ci** tę książkę* (raczej nie: *tobie*);

b) brus. *Скажы **мне**, дзе яна жыве* – pol. *Powiedz **mi**, gdzie ona mieszka* (raczej nie: *mnie*);

c) brus. *Мы павінны **яму** аддаць грошы* – pol. *Powinniśmy **mu** oddać pieniądze* (raczej nie: *jemu*).

Pełne formy zaimków są używane w polszczyźnie po przyimkach (*Idziemy do ciebie; Patrzę na ciebie*) lub gdy chcemy podkreślić, że chodzi nam o konkretną osobę (*Tylko ciebie lubię; Nie ciebie, lecz jego wybiorę*) (Foland-Kugler 2006, s. 48–49). Także, gdy przyimek występuje na początku zdania (*Mnie powiedzieli, że już nie pracuję, ale: Powiedzieli mi, że już nie pracuję*).

Innym zaimkiem, który nie zawsze jest tak samo stosowany w obu językach, jest zaimek *ich* (*ix*), np. brus. *Я бачу дзяцей* – *Я бачу ix* oraz pol. *Widzę dzieci* – *Widzę je*. W języku białoruskim brak zaimka *je*, natomiast w języku polskim używanie w takiej sytuacji zaimka *ich* jest niepoprawne.

Kolejny żłudny odpowiednik stanowi forma czasu przeszłego. W języku białoruskim w liczbie mnogiej czasowniki w czasie przeszłym mają końcówkę *-li*. Dotyczy ona rodzaju zarówno męskoosobowego, jak i niemęskoosobowego. W języku polskim końcówka ta występuje tylko w rodzaju męskoosobowym. Niżej podano zdania ze żłudnymi odpowiednikami:

- a) brus. *Што дзяўчаты ўчора **рабілі**?* – pol. *Co dziewczęta wczoraj **robiły**?*
 b) brus. *У розных гарадах **прыходзілі** тысячы асоб на акцыі* – pol. *W różnych miastach **przychodziły** tysiące osób na akcje.*

W liczbie pojedynczej także występuje złudny odpowiednik, np. brus. *чытаў / чытала* – pol. *czytał / czytała*. Białoruskie odpowiedniki mogą być stosowane w liczbie pojedynczej z zaimkiem pierwszej osoby (*я*), drugiej osoby (*ты*) oraz trzeciej osoby (*ён / яна*). W języku polskim tylko w trzeciej osobie (*он, она*). Polskie zdania: *W poniedziałek poszła do kina* oraz *Jeszcze nie czytał tej książki* wskazują na wykonawcę czynności w trzeciej osobie liczby pojedynczej – przez Białorusinów mogą być błędnie zrozumiane jako wypowiedź w pierwszej osobie.

Istnieją też leksemy, które w obu językach są podobne, ale w jednym się odmieniają, a w drugim nie, np. *euro*: brus. *25 еўраў*⁵ i pol. *25 euro*, brus. *Рэспубліка Беларусь* i pol. *Republika Białorusi* (a nie: **Białoruś*).

4. Złudne odpowiedniki kontekstowe

Są to zwroty brzmiące podobnie i znaczące to samo w obu językach, lecz tłumaczone na język polski niedosłownie, ale zgodnie z kontekstem, np.:

- a) brus. *Пазнаёмцеся, калі ласка!* tłumaczone jako pol. *Czy mogę przedstawić pani/pani...*, a nie: *Proszę się (za)poznać.*
 b) brus. *Прабачце мне!* tłumaczone jako pol. *Przepraszam bardzo...*, a nie: *Wybaczcie mi.*

5. Złudne odpowiedniki ortograficzne

Białorusko-polskie złudne odpowiedniki ortograficzne można podzielić na dwie grupy:

- 1) kiedy leksemy w obu językach mają złudnie podobną pisownię, podobną wymowę i akcentowaną tę samą sylabę, np. brus. *французскі* i pol. *francuski*;
- 2) kiedy leksemy w obu językach mają złudnie podobną pisownię, podobną wymowę i akcentowaną inną sylabę, np. brus. *кабінет* i pol. *gabinet*.

Niżej przedstawiono złudne odpowiedniki ortograficzne, czyli leksemy, które brzmią podobnie, ale różnią się zapisem, np. brus. *выязджаць* i pol. *wyjeżdżać*; brus. *гісторыя* i pol. *historia*; brus. *інтэрас* i pol. *interes*; brus. *нізкі* i pol. *niski*; brus. *экзамен* i pol. *egzamin*; brus. *сантыметр* i pol. *centymetr*; brus. *першы* i pol. *pierwszy*; brus. *срэбны* i pol. *srebrny*; brus. *сервіз* i pol. *serwis*; brus. *стандарм* i pol. *standard*; osobną grupę stanowią wyrazy zapożyczone (sposób ich adaptacji do języka), np. brus. *дылерскі* i pol. *dealerski* – także zagraniczne nazwiska,

⁵ Norma języka białoruskiego mówi o nieodmienności tego leksemu, ale praktyka językowa i uzus pokazują, że używane są obie formy, także ta odmieniana.

które w języku białoruskim zapisywane są zgodnie z wymową, a w języku polskim zgodnie z oryginałem, np. brus. *Майкл Джэксан* i pol. *Michael Jackson*; brus. *выспаўца / выспаўся* i pol. *wyspać się / wyspał się* (złudne odpowiedniki w zakresie zapisu części zwrotnej); brus. *зрабіў бы* i pol. *zrobiłby* (złudne odpowiedniki w zakresie zapisu partykuły przypuszczającej); brus. *напрыклад* i pol. *na przykład*, brus. *невядома* i pol. *nie wiadomo*, brus. *адразу* i pol. *od razu*, brus. *над час* i pol. *podczas*, brus. *сукін сын* i pol. *wulg. sukinsyn*, brus. *спадылба* i pol. *spodełba*, brus. *бізнес план* i pol. *biznesplan* (złudne odpowiedniki w zakresie pisowni łącznej i rozłącznej); brus. *паляк / немец* i pol. *Polak / Niemiec*, brus. *Клеўцкі раён* i pol. *rejon klecki* (złudne odpowiedniki w zakresie użycia wielkiej i małej litery – np. w języku polskim nazwy narodowości piszemy wielką literą⁶, nazwy jednostek terytorialnych pisane są małą literą, np. *województwo mazowieckie*).

6. Złudne odpowiedniki stylistyczne

Są to leksemy, których znaczenia się nie różnią, ale użycie w konkretnym stylu funkcjonalnym tak, np. brus. *вадзіць* i pol. *wodzić*. Pierwsze jest neutralne (nieopatrzone w słownikach kwalifikatorem), a drugie książkowe. W języku białoruskim leksem ten oznacza 1) 'prowadzić' (dziecko za rękę; chorego; samochód), 2) 'wodzić' (ołówkiem po mapie) (Jasińska i Bartoszewicz 1996, s. 57). W języku polskim leksem *wodzić* oznacza 1) *książk.* a) 'iść, prowadzić kogoś w różne miejsca, być czymś przewodnikiem', np. *Wodziła gości po całym mieście*, b) 'przesuwać coś po czymś', np. *Skrzypek wodził smyczkiem po nutach*, 2) *zool., zootechn.* 'o samicach ptaków, opiekować się wyklutymi pisklętami do osiągnięcia przez nie dojrzałości, samodzielności', np. *Kwoka wodzi kurczęta* (Dubisz 2003, s. 159–160). Co ciekawe, znaczenie 1b nie ma kwalifikatora *książkowe*, ale taki kwalifikator ma już frazeologizm *Wodzić po czymś oczyma, spojrzeniem, wzrokiem*. Tu też można rozróżnić homonimy całkowite (wszystkie znaczenia różnią się stylem) i częściowe (niektóre znaczenia różnią się stylem). Inny przykład to brus. *дыхаць* 'oddychać' i pol. *dychać* 'daw. oddychać, zwłaszcza głośno, z trudem'; brus. *экскурсія* 'wycieczka' ma zabarwienie neutralne, natomiast pol. *ekskursja* opatrzone jest kwalifikatorem *daw.*; brus. *адзенне* 'ubranie' i pol. *odzienie* 'ubranie' – z kwalifikatorem *daw.*; brus. *аўтамабіль* 'samochód' i pol. *automobil* 'samochód' z kwalifikatorem *daw.*, a dziś używane w odniesieniu do zabytkowych samochodów.

Pol. *wieczera* także ma kwalifikator *daw.*, a brus. *вячэра* nie ma takiego zabarwienia, może być używane czasem jako podniosły styl, np. *калядная вячэра*

⁶ Z tą kwestią wiąże się zabawna sytuacja, która miała miejsce na lektoracie języka polskiego na jednym z uniwersytetów w Mińsku. Lektorka tłumaczyła kursantom, że w języku polskim jest zasada ortograficzna mówiąca, że nazwy narodowości piszemy wielką literą. Wtedy odezwał się głos z sali: „Białorusina też?”.

(pol. *wieczera wigilijna*), ale oznacza też to, co po polsku określa się mianem *kolacja*. Czyli znów mogą być wyrazy zdradliwe pod względem stylistycznym całkowite (leksemy należą do różnych stylów) i częściowe (kiedy style się pokrywają, przy czym leksem jednego języka może obsługiwać jeszcze inny styl, którego nie obsługuje leksem drugiego języka).

7. Złudne odpowiedniki słowotwórcze

Są to leksemy, które mają podobną budowę słowotwórczą, ale nie zawsze to samo znaczenie. Na przykład pol. *pański* może oznaczać ‘odnoszący się do pana’, np. *rezydencja pańska* (należąca do pana, a nie do chłopą). W języku białoruskim także występuje taki leksem – brus. *панскі*, np. *панская рэзідэнцыя*. Jednak *pański* jako zwrot grzecznościowy istnieje już tylko w języku polskim. Zdanie: *Gdzie jest pański kapelusz?* po białorusku ma inną strukturę: *Дзе ваш капялюш?*. Przykładem tego, jak zdradliwe jest to słowo, może być nazwa modlitwy *Anioł Pański*. Przetłumaczono ją z polskiego dosłownie – *Анёл Панскі*, zachowując nawet oryginalną ortografię (wielkie litery). Liturgia Kościoła katolickiego na Białorusi tłumaczona jest z materiałów polskich i na tym przykładzie dobrze widać wpływy języka polskiego, zbyt dosłowne tłumaczenia, kalki i właśnie fałszywych przyjaciół. W języku białoruskim leksem *Pański* w znaczeniu ‘odnoszący się do Boga’ ma swój odpowiednik w postaci *Божы* lub *Госпадаў* (Волкава і Авілава 2005, s. 432). W takiej sytuacji przekład tytułu modlitwy / nabożeństwa powinien raczej brzmieć: *Божы анёл*, *Анёл Госпадаў* lub *Анёл Гасподні* (wersja używana w przekładach Wasila Siomuchi oraz przez Radio Watykan).

Inny rodzaj złudnych odpowiedników słowotwórczych może wynikać z odmiennej budowy słowotwórczej niektórych form w obu językach. Po polsku określenie może być przymiotnikiem, a po białorusku niekoniecznie, np. pol. *forum biznesowe* – brus. *бізнес-форум*, pol. *forum internetowe* – brus. *Інтэрнэт-форум*, pol. *wagon restauracyjny* – brus. *вагон-рэстаран*, pol. *usługi specjalne* – brus. *спецслужбы* (pomijam tu wpływy obce na język polski, które sprzyjają tworzeniu form typu **specusługa*, **speckomisja* – nie są one zgodne z polskim modelem słowotwórczym, ale są używane, bo krótsze). Rozbieżności w słowotwórstwie występują także przy wyrazach zapożyczonych oznaczających osoby – w języku białoruskim występuje sufix *-іст*, np. *актывіст*, a w języku polskim – *-ista*, np. *aktywista*.

Inną ciekawą kwestią jest to, że na określenie tego samego zjawiska jeden język ma termin zapożyczony, a drugi – rodzimy, np. brus. *футбол* – pol. *piłka nożna*. Oczywiście możliwa jest również sytuacja odwrotna, np. brus. *прадаўжаць* – pol. *kontynuować*, brus. *выхадны* – pol. *weekendowy*, ale np. pol. *promocja weekendowa* ma w języku białoruskim inny odpowiednik: *акцыя выхаднога дня / суботняя акцыя*, choć na Białorusi to rzadkość, więc nie ma takiego specjalnego terminu.

8. Żłudne odpowiedniki interpunkcyjne i konwencjonalne

Na przykładzie niżej przedstawionych zdań napisanych przez Białorusinów uczących się języka polskiego możemy zaobserwować różnice w interpunkcji w języku białoruskim i polskim: *Słońce wpada w morze, jak w herbatę* – zamiast *w morze jak w herbatę*; *Jej pocałunek przed snem słodki, jak cukierek* – zamiast *słodki jak cukierek*.

W języku białoruskim (w odróżnieniu od polskiego) stawia się przecinek przed wyrażeniami porównawczymi (typu: *jak*) niewchodzącymi w skład wypowiedzenia złożonego. Nie dziwi więc zdanie polskie z białoruską interpunkcją: *Dzieci patrzą inaczej, niż dorosłe* – zamiast *inaczej niż dorośli*. W języku polskim przecinek występuje przed *niż* tylko wtedy, gdy druga część zdania zawiera czasownik.

Inne przykłady interpunkcyjne dotyczą stosowania skrótów czy innych reguł wynikających z zasady konwencjonalnej: **i t.d.* – zamiast *itd.* – brus. *i z.ð.*

Występują także zdradliwe konwencje, jak np.:

- a) *od lat *80-tych XX stulecia* – zamiast *od lat 80. XX stulecia* – brus. *з 80-ых/80-х гг.*;
- b) *ul. Popiełuszki, 16* – zamiast *ul. Popiełuszki 16* – w języku białoruskim przecinkiem oddziela się cyfrę następującą po nazwie ulicy, np. *вул. Старавіленская, 8 кватэра 2, індэкс 220029 Мінск*;
- c) brus. *па-суседску, па-польску* i pol. *po sąsiedzku, po polsku* (bez łącznika);
- d) brus. *K. M. Міцкевіч* (spacja między inicjałami) i pol. *K.M. Mickiewicz* (między inicjałami nie stosuje się spacji);
- e) podawanie daty (po białorusku liczebnik nie jest w mianowniku jak w języku polskim): brus. *сёння панядзелак, пятніца тага верасня* i pol. *dziś poniedziałek, piątek września*;
- f) konwencje związane z używaniem wielkiej i małej litery (których jest bardzo wiele), np. w języku białoruskim tytuły prasowe (które podlegają odmianie) pisane są wielką literą tylko w pierwszym członie, podczas gdy w języku polskim oba człony pisane są wielką literą, por. brus. „Роднае слова” i pol. „Tygodnik Powszechny”;
- g) konwencja pisowni (roz)łącznej (oraz z łącznikiem czy bez), np. brus. *Рэч Паспалітая* i pol. *Rzeczpospolita*, brus. *паўкілаграма* i pol. *pół kilograma*, brus. *прычым* i pol. *przy czym*, brus. *зацяжкі* i pol. *za ciężki*, brus. *так-так* i pol. *tak, tak*.

9. Żłudne odpowiedniki idiomatyczne

O idiomatyczności międzyjęzykowej pisała m.in. P. Stasińska (Стасіньска 1990, s. 58). Istnieją takie leksemy, których tylko podstawowe znaczenie jest takie samo, np. brus. *худы* = pol. *chudy*, ale pol. *chude mleko* to brus. *поснае малако* (por. Żdanowicz 2006).

10. Złudne odpowiedniki frazeologiczne

To frazeologizmy podobnie skonstruowane w obu językach, ale różniące się jakimś elementem / (dodatkowym) znaczeniem, np. brus. *уперціся як баран* – pol. *uprzeć się jak osioł* (por. Aksamitow i Czurak 2000).

11. Złudne odpowiedniki specjalistyczne

Osobną grupę złudnych odpowiedników mogą stanowić terminy specjalistyczne, charakterystyczne np. dla poezji czy tekstów fachowych z różnych dziedzin, np. brus. *крыміналіст* odpowiada pol. *karnista*, a pol. *kryminalista* to brus. *крымінальнік*.

12. Złudne odpowiedniki abrewiaturowe

Do tej grupy należą abrewiatury, które wyglądają / brzmią tak samo, lecz odnoszą się do innych realiów kulturowo-językowych, np. brus. *A3C (аўтазаправачная станцыя)* ‘stacja benzynowa’ i pol. *AZS* ‘Akademicki Związek Sportowy’ lub ‘Atopowe zapalenie skóry’ (por. Szadyko 1993, s. 115–119).

Wnioski

Zjawisko złudnych odpowiedników jest powszechne – nie dotyczy tylko leksyki, lecz wielu poziomów języka. Niektóre leksemy i wyrażenia są złudnymi odpowiednikami jedynie w określonym kontekście lub stylu (funkcji stylistycznej), co pokazuje, że znajomość samego słownictwa nie wystarcza do poprawnej komunikacji. To właśnie duże podobieństwo języków spokrewnionych paradoksalnie sprawia, że oprócz transferu pozytywnego obecna jest także interferencja negatywna – złudne odpowiedniki są liczne i łatwo wprowadzają w błąd osoby uczące się języka obcego lub tłumaczy. Przenoszenie struktur i nawyków z języka ojczystego do języka obcego jest naturalne, ale może prowadzić do fałszywego poczucia poprawności i usypia czujność na niuanse językowe. Rozpoznawanie złudnych odpowiedników jest kluczowe dla poprawności językowej i tłumaczeniowej oraz dla precyzyjnego przekazu informacji. Ważna jest tu świadomość językowa i historyczna. Pomaga ona w zrozumieniu zarówno historii języków, jak i ich współczesnych różnic, m.in. w gramatyce, fleksji, składni i słownictwie.

Bibliografia⁷

- Aksamitow A., Czurak M., 2000, *Słownik frazeologiczny białorusko-polski*, Warszawa.
- Bańko M., 2003, *Mały słownik wyrazów kłopotliwych*, Warszawa.
- Dalewska-Greń H., 1997, *Języki słowiańskie*, Warszawa.
- Dubisz S. (red.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Foland-Kugler M., 2006, *Zwięzła gramatyka polska dla cudzoziemców*, Warszawa.
- Grek-Pabisowa I., 2002, *Współczesne gwary polskie na Litwie i Białorusi. Fonetyka*, Warszawa.
- Grosbart Z., 1984, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych (na materiale języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich)*, Łódź.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., 1996, *Słownik białorusko-polski, polsko-białoruski*, Warszawa.
- Kaleta R., 2010, *Homonimia międzyjęzykowa w ogólnym i białorusko-polskim kontekście*, „Acta Albaruthenica”, t. 10, s. 311–321.
- Kaleta R., 2011, *Janka, Janko, Janek czy Jan Kupała – o fałszywych przyjaciółach tłumacza na przykładzie antroponomii*, „Acta Albaruthenica”, t. 11, s. 212–216.
- Lipczuk R., 1992, *Internacjonalizmy a „fałszywi przyjaciele tłumacza”*, w: J. Maćkowiak, J. Siatkowski (red.), *Język a kultura*, t. 7: *Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych*, Wrocław, s. 135–143.
- Markowski A., 2007, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa.
- Szadyko S., 1993, *Абрэвіатура ў сучасных беларускай, польскай і рускай мовах*, „Беларуська. Albaruthenica”, t. 1, s. 115–118.
- Wojan K., 2004, *Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych na przykładzie języków: polskiego, rosyjskiego i fińskiego*, w: P. Czerwiński, H. Fontański (red.), *Język rosyjski w konfrontacji z językami Europy w aspekcie lingwokulturoznawczym*, Katowice, s. 70–80.
- Żdanowicz W., 2006, *Słownik dla dzieci: białorusko-polski, polsko-białoruski (Слоўнік для дзяцей: беларуска-польскі, польска-беларускі)*, Менск.
- Волкава Я. В., Авілава В. Л., 2005, *Польска-беларускі слоўнік*, рэд. Г. А. Цыхун, Мінск.
- Кіклевіч А. А., Кожынава А. А., Кур’ян І. У., 2000, *Польская мова*, Мінск.
- Ровдо И. С., 1980, *Межъязыковая омонимия в условиях русско-белорусского и белоруско-русского билингвизма: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01; 10.02.02.* / Белорус. гос. ун-т им. В. И. Ленина, Минск.
- Сіўковіч В. М., 2005, *Сучасная беларуская мова. Даведнік*, Мінск.
- Сцяцко П., 2002, *Культура мовы*, Мінск.

⁷ Zalecana literatura dodatkowa, wydana po opublikowaniu niniejszego artykułu w 2013 r.: R. Kaleta, 2014, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa; D. Šipka, 2015, *Slavic False Cognates: A Cross-Linguistic Comparison*, „Mundo Eslavo”, t. 14, s. 39–50; R. Kaleta, 2015, *Glottodydaktyczne błędy analogiczne na przykładzie języka polskiego i języka białoruskiego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 319–335; R. Kaleta, 2015, *O białoruskich pozornych odpowiednikach polskich archaizmów*, „Slavia. Časopis pro slovan-skou filologii”, t. 4, s. 428–440; R. Kaleta, 2018, *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*, Warszawa; P. Kaleta, 2021, *Аб патрэбе польска-беларускіх параўнальных глотыдактычных даследаванняў*, у: М. М. Воінава-Страха (рэд.), *Беларуская мова, літаратура, культура і свет: праблемы рэпрэзентацыі: зб. навук. артыкулаў па выніках III Міжнар. навук. канф.*, Мінск, 19 лістап. 2020 г., Мінск, с. 8–13.

Стасиньска П., 1990, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, Зелёная Гора.
Шыдлоўскі А., 1970, *Пра фальшывых сяброў перакладчыка*, „Полымя”, № 3, с. 224–228.

Złudne odpowiedniki białorusko-polskie

Artykuł przedstawia zjawisko złudnych odpowiedników w kontekście języka białoruskiego i polskiego, dwóch blisko spokrewnionych języków słowiańskich. Omawia ich genezę, źródła interferencji oraz konsekwencje w komunikacji i tłumaczeniu. Tekst prezentuje typologię złudnych odpowiedników: fonetycznych, leksykalnych, składniowych i fleksyjnych, oraz ilustruje je licznymi przykładami z obu języków. Pokazuje, jak podobieństwo formalne usypia czujność użytkowników i prowadzi do błędów w rozumieniu oraz produkcji językowej. Artykuł uwypukla także różnice systemowe między językami i podkreśla znaczenie świadomego kształcenia kontrastycznego w lingwistyce porównawczej białorusko-polskiej.

Słowa kluczowe: język białoruski, język polski, złudny odpowiednik, homonim międzyjęzykowy, interferencja

Беларуска-польскія ілюзорныя адпаведнікі

Артыкул прадстаўляе феномен ілюзорных адпаведнікаў у кантэксце дзвюх блізкародных славянскіх моў – беларускай і польскай. Разглядаюцца іх паходжанне, крыніцы ўзаемнага ўплыву і наступствы для камунікацыі і перакладу. Тэкст прадстаўляе тыпалогію ілюзорных адпаведнікаў (фанетычныя, лексічныя, сінтаксічныя і флексійныя) і ілюструе іх мноствам прыкладаў з абедзвюх моў. Паказваецца, як фармальнае падабенства супакойвае карыстальнікаў і прыводзіць да памылак у разуменні і маўленні. Артыкул таксама вылучае сістэмныя адрозненні паміж мовамі і падкрэслівае значэнне свядомай кантрастнай адукацыі ў беларуска-польскай параўнальнай лінгвістыцы.

Ключавыя словы: беларуская мова, польская мова, ілюзорны адпаведнік, міжмоўны амонім, узаемны ўплыў

O białoruskich pozornych odpowiednikach polskich archaizmów¹

On Polish Archaisms and Their Misleading Belarusian Equivalents

The aim of this paper is to describe the idea of archaisms understood in a broad sense with respect to Polish and Belarusian. The phenomenon of archaisms in both Polish and Belarusian can be observed both on the level of lexis and on the level of inflection or syntax. In this paper, the term archaism primarily encompasses such lexical items which are stylistically neutral in Belarusian. When translated into Polish, however, they are rendered by means of archaic words. Additionally, this paper tackles the problem of certain inflectional endings in Belarusian which were once present in the Polish language but are currently considered to be archaic. A similar phenomenon may be observed on the level of syntax. This may especially be problematic for translators or students who may translate specific Belarusian phrases into Polish by introducing archaic words.

Keywords: Belarusian language, Polish language, archaisms, stylistics, lexis, syntax, inflection

Wprowadzenie

Konfrontatywne ujęcie języka polskiego i białoruskiego ma dość bogatą tradycję, prezentującą różne perspektywy badawcze, najczęściej: historyczną, dialektologiczną, socjolingwistyczną (zob. np. Kajtoch 1999; Rieger i Siatkowski 2001; Smułkowa 2001; 2002; 2007; Rokoszowa 2003, s. 23). Nie mniej jest prac, które odnoszą się do współczesnych zagadnień gramatycznych (Dalewska-Greń 1997), leksykalnych czy przekładoznawczych (np. Шыба 1993; Шакур 1999) i (glotto) dydaktycznych (np. Cukrowska 1978; Kuźmiuk 1982; Bielocka 1997; Guszczewa 2006; Kaleta 2014; 2015). Niniejszy artykuł wpisuje się w interdyscyplinarny nurt lingwistyczno-przekładoznawczo-glottodydaktyczny.

O archaizmach zwykło się pisać w odniesieniu do jednego języka (m.in. polskiego) i wówczas definiuje się je jako wyrazy dawne, a więc takie, które wyszły

¹ Pierwodruk: „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii” 2015, r. 84, z. 4, s. 428–440.

z użycia w ogóle, np. *zalterować się* ‘zmartwić się’; *krynica* ‘źródło’ (Zdunkiewicz-Jedynak 2006, s. 75)².

Wyrazy przestarzałe zaś to takie, które kiedyś należały do słownictwa czynnego najstarszego żyjącego dziś pokolenia, np. *aeroplan* (Zdunkiewicz-Jedynak 2006, s. 75).

Stosowanie takich leksemów może podnosić rangę stylistyczną tekstu poprzez nadanie mu podniosłości czy uroczystego charakteru, ale może być także postrzegane jako wyraz rażącej maniery stylistycznej (Zdunkiewicz-Jedynak 2006, s. 75). Archaizmy mogą być też elementem stylizacji służącej odtwarzaniu kolorytu opisywanej epoki, podkreśleniu podniosłego nastroju czy patosu opisywanych wydarzeń (Zdunkiewicz-Jedynak 2006, s. 93; zob. też Dubisz 1991, s. 30–38, 116–159).

W literaturze spotykany jest także termin *archaizm stylistyczny*, służący również określeniu sytuacji, gdy w jednym języku dany leksem jest nacechowany stylistycznie (archaizm), a w drugim ma zabarwienie neutralne (Pančiková 2004, s. 284), np. pol. *wieczera* (neutralne *kolacja*) i słow. *večera* (Pančiková 2004, s. 283, 285).

Takie leksemy można także nazywać myłącymi podobieństwami międzyjęzykowymi (Grosbart 1984, s. 119), homonimami międzyjęzykowymi (por. Стасиньска 1990, s. 34–42), złudnymi odpowiednikami stylistycznymi (Kaleta 2013b, s. 136–137) czy *falszywymi przyjaciółmi tłumacza* (zob. przegląd literatury przedmiotu: Kaleta 2014, s. 25–79). Mogą one stanowić także pewien rodzaj błędów translatorskich (por. Pančiková 2004; 2005) czy glottodydaktycznych, np. **Jeszcze będąc uczennicą, uczestniczyłam w wycieczkach archeologicznych, lubiłam ekskursje do różnych historycznych miejsc* (Dąbrowska et al. 2010, s. 61).

Jest to przeniesienie z języka pierwszego (L1) uczącego się, ale wyraz ten w języku polskim mówionym i pisanym ma dziś jednak wartość archaizmu (Dąbrowska et al. 2010, s. 61).

W niniejszym artykule przeanalizowane zostaną przykładowe neutralne leksemy białoruskie, które przypominają nacechowane polskie odpowiedniki o zabarwieniu emocjonalnym czy stylistycznym, często archaicznym (por. Kaleta 2014, s. 53–54, 68, 89–98), które mogą być przyczyną błędu. Zjawisko to dotyczy jednak nie tylko leksyki. Także na poziomie fleksji i składni występują końcówki fleksyjne i struktury składniowe, które w języku białoruskim stanowią neutralną normę, a w języku polskim są przestarzałe i często mogą być wykorzystywane współcześnie jedynie jako element stylizacji językowej (archaizacji).

Rozpatrywane różnice stylistyczne obu języków dotyczą głównie ich odmiany literackiej i są analizowane w niniejszym artykule z synchronicznego punktu widzenia. Ważne są bowiem skutki omawianego zagadnienia w kontekście lingwistyki stosowanej, czyli ich przełożenie praktyczne na glottodydaktykę,

² Dogłębny opis archaizmów i ich rodzajów znajduje się m.in. w książce (Dubisz 1991, s. 21–30).

translatorykę czy leksykografię. Do tej pory zagadnienie to w konfrontacji z językiem białoruskim nie doczekało się dogłębnych badań w przeciwieństwie do innych języków. Podobny temat poruszali m.in. w relacji polsko-czeskiej Edvard Lotko (1992), w relacji polsko-słowackiej Marta Pančíková (2004; 2005), w relacji polsko-rosyjskiej Zygmunt Grosbart (m.in. 1984), Polina Stasińska (Стасиньска 1990), w relacji polsko-ukraińskiej Maria Bednarz (Беднаж 2002). Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie tego zagadnienia w relacji polsko-białoruskiej oraz omówienie wynikających z niego konsekwencji.

Analiza konfrontatywna języka białoruskiego i języka polskiego umożliwia zaobserwowanie wielu niejednoznacznych zjawisk, które pozwalają ogólnie stwierdzić, że dawna polszczyzna odznaczała się niektórymi cechami, charakterystycznymi dla współczesnej białoruszczyzny. Cechy te w wielu przypadkach zanikły później w polszczyźnie w procesie rozwoju języka, ale ich dawne istnienie pokazuje, jak oba języki były (są) sobie bliskie³. Świadczy o tym wiele czynników, wcale nieoczywistych przy synchronicznej analizie konfrontatywnej obu języków. Na przykład sposób akcentowania jest dziś zupełnie różny w języku polskim i języku białoruskim, ale uważa się, że w polszczyźnie epoki przedpiśmiennej (X–XI w.) akcent był dynamiczny i ruchomy, a akcent paroksytoniczny ostatecznie ustalił się na początku XVIII w. (Długosz-Kurczabowa i Dubisz 2013, s. 133–134). Istnienie akcentu ruchomego potwierdzają jeszcze występujące w tekstach z XIII–XIV w. formy trybu rozkazującego z końcówką *-i* w 2 osobie liczby pojedynczej obok form, w których ta końcówka już zanikła, np. *wstań* (← *wstani*); ale: *pojdz*, *chwali*, *puści* (Długosz-Kurczabowa i Dubisz 2013, s. 133).

W języku białoruskim końcówka *-i* w 2 osobie liczby pojedynczej nie zanikła i pozostaje jednym z wykładników trybu rozkazującego, np. brus. *наўдзі* ‘pójdź’; *хвали* ‘chwal’⁴.

³ Sprzyjały temu m.in. uwarunkowania historyczne. W XVI–XVIII w. ziemie białoruskie w ramach Wielkiego Księstwa Litewskiego wraz z Koroną Królestwa Polskiego stanowiły terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W takich warunkach kształtował się białoruski język literacki, który wówczas i później podlegał różnym procesom, m.in. polonizacji, także w czasach II Rzeczypospolitej (1918–1945), na której terytorium znajdowały się zachodnie ziemie Białorusi. Miało to wpływ na nasilenie procesu zapożyczania z języka polskiego wielu słów do białoruszczyzny, które nie przechodziły takich przeobrażeń semantycznych jak w Polsce. Warto podkreślić, że i w polszczyźnie znajdziemy przykłady białorutenizmów, np. *morda*, *grabież*, *hałas*, *hodować*, *posag*, *rubież* oraz *czerep* i *najmity* (Rieger i Siatkowski 2001, s. 546). Wielowiekowe współistnienie w ramach jednego państwa, wzajemne przenikanie i dopełnianie się kultur spowodowały, że oba języki kształtowały się przy silnych wzajemnych wpływach, zarówno na poziomie języków literackich, jak i gwar kontaktujących się bezpośrednio i odległych (Rieger i Siatkowski 2001, s. 544).

⁴ W obu językach występują współcześnie także niemal identyczne formy trybu rozkazującego, np. brus. *выходзь* i pol. *wychodź*, brus. *стань* i pol. *stań*, brus. *плач* i pol. *placz*, brus. *дай* i pol. *daj*.

We współczesnym języku białoruskim akcent jest swobodny i ruchomy, o czym informują już podstawowe poradniki i słowniki (np. Jasińska i Bartoszewicz 1996, s. 620), np. brus. *горад* – *гарады, гарадок*; *галава* – *галоў, галоўка*.

Z kolei już pobieżne porównanie leksyki pokazuje, że niektóre współczesne białoruskie formy przypominają formy staropolskie, m.in.:

- 1) brus. *Польшча* – у *Польшчы* ‘Polska – w Polsce’ i stpol. *Polska* – w *Polszcze*. Uważa się, że historycznie to staropolska forma miejscownika miała wpływ m.in. na formę białorską (Vasmer)⁵. Staropolski miejscownik był popularny i w XIX w., co można zaobserwować też na przykładzie literatury. W 1825 r. ukazała się rozprawa Maurycego Mochnackiego pt. *O duchu i źródłach poezji w **Polszcze*** [podkreślenie – R.K.], a w *Kordianie* Juliusza Słowackiego czytamy: „O **Polszcze** [podkreślenie – R.K.], kiedy ty była kwitnąca, szczęśliwa, ha! czarze, ty nam polską ukradłeś krainę”.
- 2) brus. *хацець* ‘chcieć’ i stpol. *chociec* (por. Klemensiewicz 2002, s. 131), współcześnie: *chcieć*.

Tego typu pozorne i rzeczywiste podobieństwa skłaniają do dalszych porównań. W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną zagadnienia leksykalne, fleksyjne i składniowe, gdyż one właśnie dość często są źródłem błędów tłumaczeniowych i glottodydaktycznych. Analizę rozpoczynają zagadnienia leksykalne. Analizowane słownictwo dotyczy współczesnego literackiego języka białoruskiego. Leksemy zaczerpnięto ze *Słownika białorusko-polskiego* (Chylak-Schroeder et al. 2012), natomiast ekwiwalenty polskie wybrano ze *Słownika języka polskiego PWN* i *Słownika SJP.PL*.

Leksyka

Wiele na pozór podobnych leksemów białoruskich i polskich różni się zabarwieniem stylistycznym (por. Kaleta 2011), więc tak naprawdę stanowi złudne odpowiedniki stylistyczne (por. Kaleta 2013b), mogące być przyczyną błędów. Neutralne leksemy białoruskie mogą mieć polskie ekwiwalenty, które w słownikach języka polskiego oznaczane są różnymi kwalifikatorami stylistycznymi, m.in. *książk.* (*książkowy*), *poet.* (*poetycki*), *pot.* (*potoczny*), *reg.* (*regionalny*) (por. Юрэвіч 1983, s. 48–60). Należy jednak podkreślić fakt, że nie wszystkie słowniki

⁵ Max Vasmer w swoim przetłumaczonym na język rosyjski słowniku etymologicznym języka rosyjskiego tak wyjaśnia pochodzenie rosyjskiej nazwy Polska: „Слово: Поглыша – Ближайшая этимология: (в этой форме уже в Разор. Моск. госуд. 37; Котошихин 3 и др.). Восходит через укр. *Поглыща*, блр. *Поглыша* к др.-польск. местн. п. ед. ч. в *Polszcze* от *Polska* «Польша» из **Polbska(ja) zemīa* «полевая, равнинная страна» – названия земли полян (Соболевский, Лекции 137; Брандт, РФ В 74, 354; Преобр. II, 91). Относительно др.-польск. форм ср. Лось, Gram. hist. 3, 73” (<http://vasmer.narod.ru/p526.htm>).

charakteryzują w ten sam sposób te same leksemy. W jednym źródle dane słowo może być opatrzone kwalifikatorem (lub nawet dwoma/kilkoma), a w drugim nie, np. *dziad* 1. podn. «ojciec ojca lub matki», 2. «przodek», 3. pot. «biedak lub żebrak», 4. pogard. «starzec», 5. pot. «z niechęcią lub obraźliwie o mężczyźnie», 6. reg. «rzep» (*Słownik języka polskiego PWN* online), oraz *dziad* 1. «ojciec matki lub ojca», 2. «przodek» (*Słownik SJP.PL* online).

Niżej kilka przykładów takich leksemów, których znaczenia się nie różnią, ale użycie w konkretnym stylu funkcjonalnym tak (por. Kaleta 2013b, s. 136–137), co może być przyczyną błędów:

- 1) brus. *віншаваць* ‘gratulować’ i pol. *winszować* książk. 1. «składać komuś życzenia; życzyć»; 2. «składać komuś gratulacje; gratulować»⁶;
- 2) brus. *падзяка* ‘podziękowanie, wdzięczność, podzięką’ i pol. *podzięką* podn. «podziękowanie»;
- 3) brus. *публіка* ‘publiczność’ i pol. *publika* pot. «widzowie jakiegoś zdarzenia lub publiczność»;
- 4) brus. *ручай* ‘strumień, potok’ i pol. *ruczaj* pot. «potok, strumień»;
- 5) brus. *сабака* ‘pies’ i pol. *sobaka* 1. pot. «pies», 2. pot. «rodzaj wyzwiska»;
- 6) brus. *цyrкyляваць* ‘krążyć, obiegać’ i pol. *cyrkulować* książk. 1. «być w obiegu; krążyć, obiegać, płynąć», 2. pot. «poruszać się po określonym obszarze».

Wśród takich przykładów można wyróżnić grupy leksemów takich, których wszystkie znaczenia różnią się stylem (co oznaczane jest za pomocą różnych kwalifikatorów, także ekspresywnych czy specjalistycznych), i takich, których tylko niektóre znaczenia zawierają w sobie tę różnicę (por. Kaleta 2013b, s. 137), m.in.:

- 1) brus. *вадзіць* 1. ‘prowadzić’, 2. ‘wodzić’ (ołówkiem po mapie) i pol. *wodzić* 1. książk. a) «iść, prowadzić kogoś w różne miejsca, być czymś przewodnikiem», b) «przesuwać coś po czymś», 2. zool., zootechn. «o samicach ptaków, opiekować się wyklutymi pisklętami do osiągnięcia przez nie dojrzałości, samodzielności» (Dubisz 2003, s. 159–160);
- 2) brus. *доля* 1. ‘część’, 2. ‘udział’, 3. ‘dola, los’ i pol. *dola* 1. «los przypadający komuś w udziale», 2. pot. «część przypadająca na kogoś z podziału zdobyczy, zarobionych wspólnie pieniędzy itd.»;
- 3) brus. *дзед* ‘dziadek, dziad’ i pol. *dziad* 1. podn. «ojciec ojca lub matki», 2. «przodek», 3. pot. «biedak lub żebrak», 4. pogard. «starzec», 5. pot. «z niechęcią lub obraźliwie o mężczyźnie», 6. reg. «rzep».

⁶ Leksemy te różnią się także rekcją; w języku polskim czasownik *winszować* ma dopełnienia w celowniku i dopełniaczu (komuś czegoś, np. *Winszuję panu zwycięstwa*), a w języku białoruskim – w bierniku i narzędniku (kogoś z czymś, np. *Віншую вас з авансам* ‘gratuluję panu/pani awansu’, a dosłownie ‘gratuluję pana/panią z awansem’), co także często jest przyczyną błędów glottodydaktycznych.

Wśród takich różnic w zabarwieniu stylistycznym wyróżnić można grupę klasyfikowaną jako archaizmy czy wyrazy przestarzałe (brus. *архаізмы, устараэлыя словы*, zob. Каўпус 1980, s. 76–79; Цікоцкі 1995, s. 74). W słownikach języka polskiego są one często opatrzone różnymi kwalifikatorami chronologicznymi, m.in. *arch.* (*archaiczny*), *daw.* (*dawny*), *przestarz.* (*przestarzały*). Ich zadaniem jest poinformować użytkownika, że dany wyraz nie należy do słownictwa czynnego współczesnych, zwłaszcza młodszych, użytkowników języka. Czasami leksem może być oznaczony dwoma kwalifikatorami (m.in. chronologicznym i stylistycznym), np. brus. *сьнедаць* ‘jeść śniadanie’ i pol. *śniadać przestarz. książk.* ‘jeść pierwszy posiłek danego dnia, jeść rano; śniadaniować’⁷.

Zdarza się też tak, że jedno znaczenie opatrzone jest kwalifikatorem chronologicznym, a drugie stylistycznym, np. brus. *крыніца* ‘źródło’ i pol. *krynica* 1. *daw.* «źródło», 2. *poet.* «miejsce pochodzenia czegoś».

W języku białoruskim występuje wiele takich przykładów – leksemów, które nie są nacechowane stylistycznie, ale mylnie przypominają nacechowane archaicznie polskie ekwiwalenty. Niżej zostaną zaprezentowane tego typu przykłady:

- 1) brus. *авіятар* ‘lotnik’ i pol. *awiator daw.* «lotnik»;
- 2) brus. *авіяцыя* ‘lotnictwo’ i pol. *awiacja daw.* «lotnictwo»;
- 3) brus. *арэнда* 1. ‘dzierżawa’, 2. ‘czynsz dzierżawny’ i pol. *arenda* 1. *daw.* «dzierżawa», 2. *daw.* «opłata za dzierżawę»;
- 4) brus. *аўтамабіль* ‘samochód’ i pol. *automobil daw.* «samochód (dziś używane w odniesieniu do zabytkowych samochodów)» (por. Kaleta 2013b, s. 137);
- 5) brus. *аэрадром* ‘lotnisko’ i pol. *aerodrom daw.* «lotnisko»;
- 6) brus. *вячэра* ‘kolacja’ i pol. *wieczera daw.* «posiłek wieczorny», *przestarz.* «kolacja» (por. Kaleta 2013b, s. 137);
- 7) brus. *гармата* ‘armata’ i pol. *harmata daw.* «armata»;
- 8) brus. *дабрадзеі* ‘dobroczyńca’ i pol. *dobrodziej daw.* «dobroczyńca»;
- 9) brus. *дыхаць* ‘oddychać’ i pol. *dychać daw.* «oddychać, zwłaszcza głośno, z trudem» (por. Kaleta 2013b, s. 136);
- 10) brus. *закон* ‘prawo, ustawa’ i pol. *zakon daw.* «prawo (m.in. *Stary Zakon, Nowy Zakon*), dzisiaj tylko w znaczeniu ‘zgromadzenie religijne lub świeckie, którego członkowie są związani ślubami i żyją według ściśle określonych reguł»;
- 11) brus. *канікулы* ‘wakacje, ferie’ i pol. *kanikuła* 1. *przestarz.* «upał», 2. *przestarz.* «lato», 3 *przestarz.* «wakacje»;

⁷ Przykład z literatury pięknej: „Jednego dnia, nie tego, który przeznaczono na nasze wizyty, wyzyskując to, że rodzice *śniadali* [podkreślenie – R.K.] owego dnia wcześniej, wyszedłem i zamiast iść oglądać słup z afiszami, na co pozwalano mi wychodzić samemu, pobiegłem do wuja” (Proust 1956, s. 110).

- 12) brus. *наштальён* 'listonosz, doręczyciel' i pol. *pocztylion* 1. daw. «listonosz», 2. daw. «woźnica pojazdu pocztowego»;
- 13) brus. *раб* 'niewolnik' i pol. *rab* daw. «niewolnik lub sługa»;
- 14) brus. *страва* 1. 'jedzenie, pokarm', 2. 'danie' i pol. *strawa* daw. «pożywienie»;
- 15) brus. *фрукт* 'owoc' i pol. *frukt* 1. daw. «owoc jakiejś rośliny», 2. daw. «efekt jakichś działań»;
- 16) brus. *цыркульнік* 'fryzjer' i pol. *cyrulik* daw. «fryzjer wykonujący również zabiegi felczerskie»;
- 17) brus. *цытата* 'cytat' i pol. *cytata* daw. «słowa przytoczone dosłownie z jakiegoś tekstu pisanego lub z czyjejś wypowiedzi ustnej (cytat)»;
- 18) brus. *экскурсія* 'wycieczka' i pol. *ekskursja* daw. «wycieczka, wyprawa» (por. Kaleta 2013b, s. 136–137).

Na podstawie powyższych przykładów widać, że leksemy białoruskie i polskie mogą mieć formę identyczną (poza alfabetem), jak w przykładzie pierwszym, lub przybliżoną, jak w przykładzie drugim:

- 1) brus. *страва* i pol. *strawa*;
- 2) brus. *канікулы* i pol. *kanikuła*.

Nie zawsze wszystkie znaczenia polskich leksemów są archaiczne. Bywa, że dopiero drugie lub kolejne znaczenie opatrzone jest kwalifikatorem. Niżej przykłady:

- 1) brus. *аванс* 'zaliczka' i pol. *awans* 1. «przejście na wyższe stanowisko», 2. «zdobycie wyższej pozycji społecznej, towarzyskiej m.in.», 3. «zajęcie wyższego miejsca w klasyfikacji», 4. daw. «suma pieniężna stanowiąca zaliczkę na rachunek jakichś należności»;
- 2) brus. *авантюра* 1. 'awantura, kłótnia', 2. 'przygoda' i pol. *awantura* 1. «gwałtowna kłótnia», 2. daw. «ryzykowne przedsięwzięcie», 3. daw. «osobliwe zdarzenie albo niezwykła przygoda»;
- 3) brus. *вырай* 'ciepłe kraje, wyraj' i pol. *wyraj* 1. «miejsce odpoczynku; też: odpoczynek», 2. daw. «ciepłe kraje, do których odlatują ptaki; też: odlot ptaków na zimę»;
- 4) brus. *гардэроб* 1. 'szafa na ubrania, garderoba', 2. 'szatnia' i pol. *garderoba* 1. «wszystkie ubrania, jakie się ma», 2. «ubranie noszone w danej chwili», 3. «niewielkie pomieszczenie do przechowywania ubrań; dawniej: pokój, gdzie przechowywano odzież i gdzie przebywały służące, które się nią opiekowały», 4. «pokój, w którym się ubierają i charakteryzują aktorzy przed wyjściem na scenę», 5. daw. «przechowalnia ubrania»;
- 5) brus. *зібель* 'zguba, zagłada, zatrącenie, zginiecie' i pol. *pohybel* 1. «konstrukcja, na której wieszka się skazańców oraz sama kara śmierci przez powieszenie; szubienica», 2. daw. «o nieszczęściu lub zgubie, zatrąceniu; dziś tylko w przestarzałym wyrażeniu: na pohybel – na zgubę, na zatrącenie, na nieszczęście»;

- 6) brus. *кампанія* 1. 'towarzystwo', 2. 'spółka' i pol. *kompania* 1. «grono znanych spędzających wspólnie czas», 2. «pododdział w różnych rodzajach wojsk, składający się z kilku plutonów», 3. «stowarzyszenie kupców, zakładane dawniej w celu prowadzenia handlu za granicą», 4. daw. «towarzyszenie komuś»;
- 7) brus. *марка* 1. 'znaczek', 2. 'znak, cecha', 3. 'marka, gatunek' i pol. *marka* 1. «znak firmowy umieszczany na wyrobach», 2. «jakość lub gatunek wyrobów danej firmy», 3. «dobra opinia», 4. daw. «znaczek pocztowy»⁸, 5. daw. «numerek lub żeton»;
- 8) brus. *месяц* 1. 'księżyc', 2. 'miesiąc' i pol. *miesiąc* 1. «dwunasta część roku obejmująca od 28 do 31 dni», 2. przestarzałe, gwarowo albo poetycko «księżyc»;
- 9) brus. *эканоміка* 1. 'ekonomika', 2. 'gospodarka' i pol. *ekonomika* 1. «gałąź ekonomii badająca zjawiska występujące w określonym dziale gospodarki, w jakimś rodzaju przedsiębiorstwach», 2. «dawniej, potocznie: gospodarka, gospodarstwo».

Także i w tym przypadku leksemy białoruskie i polskie mogą mieć formę identyczną (poza alfabetem), jak w przykładzie pierwszym, lub przybliżoną, jak w przykładzie drugim i trzecim:

- 1) brus. *марка* i pol. *marka*;
- 2) brus. *гардэроб* i pol. *garderoba*;
- 3) brus. *зібель* i pol. *pochybel*.

Można też odnotować leksemy, które stanowią homonimy międzyjęzykowe (wyrazy różniące się znaczeniem przy zachowaniu podobieństwa formy), m.in.:

- 1) brus. *журнал* 'dziennik, rejestr, księga' i pol. *żurnal* 1. «czasopismo poświęcone modzie», 2. daw. «każde czasopismo»;
- 2) brus. *цвік* 'gwóźdź' i pol. *ćwik* I daw. «człowiek doświadczony, przebiegły», *ćwik* II daw. «istota nierozwinięta płciowo».

W przypadku innych leksemów tylko niektóre znaczenia mogą się różnić⁹ (por. Kaleta 2013a, s. 126–127), m.in.:

- 1) brus. *адзець* 1. 'ubrać', 2. 'przebrać za' i pol. *odziać* daw. «ubrać kogoś w coś; też: założyć coś na siebie»¹⁰;

⁸ Przykład z literatury: „To, co powiem jest bardzo proste. Będzie ono zrozumiałe dla każdego, kto ma jakąś namiętność; kto w ogóle coś kocha; coś; byle co; kwiaty, **marki pocztowe** [podkreślenie – R.K.], konie, kolekcje kobiet, monet czy kamei” (Peiper 1979, s. 240).

⁹ Trzeba wziąć pod uwagę, że w słownikach także mogą zdarzać się błędy i nie wszystkie znaczenia danego leksemu mogą być uwzględnione, stąd osądzanie na podstawie słowników o różnicach i podobieństwach w znaczeniach leksemów może również nie zawsze w stu procentach być trafione. Porównywanie leksemów-homonimów nie jest proste, gdyż homonimia była i jest różnie ujmowana w samych słownikach. Zdarza się też, że słowniki same sobie przeczą, w różny sposób kwalifikując ten sam leksem czy przypisując mu różne znaczenia (por. Wojan 2001, s. 103–104).

¹⁰ Podobnie brus. *адзяваць* 'ubierać' i pol. *odzywać*, brus. *адзецца* 'ubrać się' i pol. *odziać się*, brus. *адзявацца* 'ubierać się' i pol. *odzywać się*.

- 2) brus. *адзенне* 1. 'odzież, ubranie', 2. *techn.* 'elewacja, nawierzchnia' i pol. *odzienienie daw.* «ubranie» (por. Kaleta 2013b, s. 137);
- 3) brus. *кадук* 'diabeł' i pol. *kaduk* 1. «w dawnym prawodawstwie: spadek bezdziedziczny i beztestamentowy; też prawo do takiego spadku», 2. daw. «diabeł»;
- 4) brus. *страва* 1. 'jedzenie, pokarm', 2. 'danie' i pol. *strawa daw.* «pożywienie».

Należy także wspomnieć o odwrotnym analogicznym zjawisku, tzn. archaizmy białoruskie mają swoje polskie odpowiedniki o neutralnym zabarwieniu stylistycznym, np.:

- 1) brus. *гарбата* – pol. *herbata*;
- 2) brus. *імбрычак* – pol. *imbryczek*;
- 3) brus. *штандар* (Цікоцкі 1995, s. 74) – pol. *sztandar*.

„Словы *гарбата*, *імбрычак* устарэлі цалкам. Гэта ўласна лексічныя архаізмы” (Каўпус 1980, s. 77). Autor niniejszego stwierdzenia przyznaje, że leksemy te były używane w latach 20. XX w. i podaje także współczesne odpowiedniki: *чай* – *чайнік* (Каўпус 1980, s. 77)¹¹.

Z kolei do zjawisk leksykalno-słowotwórczych o charakterze archaicznym zaliczane są w polszczyźnie przymiotniki dzierżawcze typu: *Mieszkowy brat* (brat Mieszka); *opatowy grunt* (grunt opata) itp. (zob. Dubisz 1991, s. 55).

Dziś relikty tych form występują w nazwach miejscowych, np. *Kraków*; *Częstochowa* (Długosz-Kurczabowa i Dubisz 2013, s. 241–242).

Tego typu formy w białoruszczyźnie są normą nienacechowaną stylistycznie, np. *бацькавыя рукі* 'ręce ojca' (więcej zob. Сцяцко 2002, s. 30–40, 71–72).

Omówione przykłady leksykalne często występują w języku polskim Białorusinów (ale też innych Słowian) uczących się czy używających języka polskiego. Zdarzają się także przy tłumaczeniu tekstu z języka ojczystego na język polski. Często jednak nie są odbierane jako błędy, gdyż nie zakłócają komunikacji. Polacy uczący się czy używający języka białoruskiego także często w tłumaczeniach tekstów białoruskich na polski wpadają w pułapkę dosłowności i nie rozróżniają subtelności stylistycznych, tłumacząc np. brus. *вячэра* jako 'wieczera', a nie 'kolacja'.

¹¹ Obecnie na Białorusi rzeczywiście wiele osób nie rozumie słów: *гарбата* i *імбрычак*, choć na współczesnych kursach języka białoruskiego dla Białorusinów z cyklu Mowa nanowa są one podawane jako słowa w pełni białoruskie i dziś używane (także na szyldach kawiarni). Z kolei leksemy: *чай* – *чайнік* mogą być uważane za rusycyzmy (od lat 30. XX w. język białoruski ulegał silnemu zbliżeniu do języka rosyjskiego). Ciekawy może być także fakt, że współczesny słownik białorusko-polski leksemu *гарбата* nie oznacza żadnym kwalifikatorem (Chylak-Schroeder et al. 2012, s. 203) i odnotowuje tylko leksem *чайнік* (Chylak-Schroeder et al. 2012, s. 779), a nie *імбрычак*. Natomiast *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў пяці тамах* oba leksemy (*гарбата* i *імбрычак*) kwalifikuje jako przestarzałe (TSBM 1978, t. 2, s. 29 i 536). Więcej przykładów archaizmów białoruskich podaje Cikocki (Цікоцкі 1995, s. 74).

Fleksja

Archaizmy odnotowano także na poziomie fleksji. W języku białoruskim w dopełniaczu liczby mnogiej rzeczowników żeńskich zakończonych na *-ыя* (*-ія*) występuje końcówka zerowa, np. brus. *станцыя* – *станцый*; brus. *армія* – *армій*.

Podobnie tego typu rzeczowniki wyglądały dawniej w polszczyźnie i są dziś uznawane za archaizmy czy wykładniki fleksyjne archaizacji (zob. Dubisz 1991, s. 44). Liczba mnoga typu *funkcyj* była paradygmatem w gramatyce Szobera (1959, s. 195)¹² i funkcjonowała w literaturze, o czym mogą świadczyć poniższe cytaty zaczerpnięte z różnych gatunków literackich:

A kiedy konieczność rozróżnień klasyfikacyjnych nakaze nam w ciele poematu przeprowadzać podziały, to starajmy się uwolnić od tyranii dualizmu i stworzywszy wprzód fizjologię poematu, dzielimy później jego ciało na podstawie niezależnej i ścisłej obserwacji jego **funkcyj** [podkreślenie – R.K.] (Peiper 1979, s. 222).

Tego typu formy spotykane były także w poezji. W wierszu *Inwokacja* Juliana Przybośia opublikowanym w 1925 r. w tomie pt. *Śruby* czytamy:

Gdy na ulicach gorą jak słupy ogniste
reklamy świetlne,
łuki, żar **iluminacyj** [...]
Boże mocny! Potężny jak pracę dynamo,
wkręcony w łoskot śmigi, w **transmisyj** błyskanie [podkreślenie – R.K.] (Przyboś 1984, s. 3).

W innym wierszu zaś z tomu *Sponad* (1930 r.) czytamy:

W wiwatach dziesięciu **bateryj**,
obsypani różami wystrzałów, biegliśmy w ataku na Krasne [podkreślenie – R.K.] (Przyboś 1984, s. 70).

Nie są to jednak formy wyłącznie spotykane w manifestach czy poezji. Także w epice w wypowiedziach bohaterów formy takie były niegdyś naturalne, m.in. w opowiadaniach Józefa Czechowicza (1903–1939). W *Opowieści o papierowej koronce* czytamy:

A nie zapomnij **teoryj** [podkreślenie – R.K.] swych wprowadzić w czyn, bo pomyślę, że złąkłeś się moich wróżb... (*Postumus do Henryka*, por. Czechowicz 1990, s. 91).

W opowiadaniu pt. *Lelela* kolejny przykład:

Złe wygięcia karków **bestyj** [podkreślenie – R.K.] ostrzyły się jak gdyby w seledynowej jasności rozbieganych okrucich gwiazd (Czechowicz 1990, s. 171).

¹² Chociaż już na stronie 203 widnieje informacja, że takie formy są przeżytkowe.

Bruno Schulz (1892–1942) także stosował takie formy, m.in.:

Kiedy te opowiadania będą gotowe do druku, jeszcze nie wiem. Niezdolność do wyzyskiwania okrucichów i odpadków czasu zmusza mnie do odłożenia ostatecznego wykończenia ich do **wakacyj** [podkreślenie – R.K.] (Schulz 1975, s. 179).

Formy takie często pojawiają się w prozie Marii Rodziewiczówny i są uważane za elementy kresowe (Malinowska 2001, s. 76), np.:

Markotny był wobec tego buntu i **komplikacyj** [podkreślenie – R.K.] (Rodziewiczówna 1985, s. 50).

W języku polskim końcówka *-yj* w dopełniaczu liczby mnogiej wycofała się w drugiej połowie XX w. (Markowski 2007, s. 39), jest więc dziś uznawana za archaiczną.

Kolejną grupę stanowią czasowniki czasu teraźniejszego liczby mnogiej z końcówką *-m* (por. Dubisz 1991, s. 42; Bartnicka 1997, s. 180; Malinowska 2001, s. 77), np. *brus. edzem* i *pol. jedziem* (zamiast *jedziemy*); *brus. eżdzim* i *pol. jeździm* (zamiast *jeździmy*); *brus. xodzim* i *pol. chodzim* (zamiast *chodzimy*).

W języku polskim tego typu formy były dość częste, np. *My tu się posilim; Znowu tu przyjedziem* (Bartnicka 1997, s. 180).

Dzisiaj pozostały w gwarach i w mowie potocznej, też osób uważanych za niewykształcone, głównie z terenów północnowschodniej Polski (Bartnicka 1997, s. 180).

Z formami archaicznymi (oraz gwarami) utożsamiane są w polszczyźnie również zaimki osobowe jako wykładniki końcówek osobowych form czasowników, np. *Z drogi my zjechali; My bez wahania spełnili jego rozkaz; A i ja tam swoim nie szkodził* (Dubisz 1991, s. 45; Bartnicka 1997, s. 180).

W języku białoruskim jest to norma bez żadnego zabarwienia stylistycznego, np. *Мы з'ехалі з дарогі* 'Zjechaliśmy z drogi'.

Także formy krótkie przymiotników w polszczyźnie należą do archaicznych (Dubisz 1991, s. 43). W tekstach staropolskich można znaleźć m.in. takie przykłady: *byłby żyw na wieki; sobiem był szczodr; ty miłościw jeś był im* (Długosz-Kurczabowa i Dubisz 2013, s. 241).

Do dziś przetrwały przymiotniki z postaciami obocznymi, np. *wesół/wesoły; zdrów/zdrowy; gotów/gotowy; ciekaw/ciekawy; pełen/pełny* oraz *kontent, rad i wart*, które są pozbawione dubletów morfologicznych (Długosz-Kurczabowa i Dubisz 2013, s. 241).

Funkcja tych form sprowadza się właściwie do orzecznika, w przypadku przymiotnika *pełen* może to być również przydawka, np. *kosz już jest pełen – kosz pełen jabłek* (Długosz-Kurczabowa i Dubisz 2013, s. 241). W słownikach języka polskiego formy tego typu mogą być opatrzone kwalifikatorami, np. *rad* 1. daw. «zadowolony, uszczęśliwiony», 2. daw. «przychylny komuś lub czemuś».

W języku białoruskim formy krótkie nie mają zabarwienia archaicznego, występują w funkcji orzecznika (Rott-Żebrowski 1991, s. 57; Лукашанец 2007, s. 242–243): brus. *дуж, гатоў, молад, высок, здароў, рад, цяжак*.

W roli przydawki takie formy właściwie nie występują (Міхневіч 1994, s. 435; Сцяцко 2002, s. 72). Różnica między pełnymi a krótkimi formami polega – jak podaje gramatyka akademicka – na tym, że formy krótkie w odróżnieniu od pełnych oznaczają cechę czasową, a nie stałą, por. *я весел – я вясёлы* (Лукашанец 2007, s. 243).

Krótkie formy przymiotnika bywają też uważane za przejaw wpływów języka rosyjskiego – języka dominującego w republikach ZSRR (Сцяцко 2002, s. 75).

Omówione przykłady fleksyjne często występują w języku polskim Białorusinów (ale też innych Słowian) uczących się czy używających języka polskiego. Zdarzają się także przy tłumaczeniu tekstu z języka ojczystego na język polski. Często jednak nie są odbierane jako błędy, gdyż nie zakłócają komunikacji.

Składnia

Także niektóre konstrukcje składniowe mogą być w polszczyźnie przestarzałe, a w białoruszczyźnie neutralne. W zdaniach z orzeczeniem imiennym w języku polskim orzecznik zwykle ma formę mianownikową, a w języku białoruskim orzecznik wyrażony jest zwykle przymiotnikiem w narzędniku, np. brus. *Яўка была даволі высокай* 'Frekwencja była wystarczająco wysoka'.

Możliwe są także formy mianownikowe, Paweł Sciacko podaje takie zdanie z wariantami: brus. *Гэтае выданне будзе цікавае (цікавым) і карыснае (карысным) студэнтам і вучням* (Сцяцко 2002, s. 73).

Formy narzędnikowe były dawniej używane także w polszczyźnie, czego dowody możemy zaobserwować w literaturze, m.in. w cytowanym już tekście T. Peipera (1891–1969):

Z istoty swej dobra poezja **jest** trudno **zrozumiałą**. **Jest** szczególnie trudno **zrozumiałą**, kiedy **jest** **nową** [podkreślenie – R.K.] (Peiper 1979, s. 244).

Tego typu formy są uważane w polszczyźnie za archaizmy czy wykładniki składniowe archaizacji (zob. Dubisz 1991, s. 45), choć narzędnik zachował się w nielicznych konstrukcjach innego typu, m.in. w zdaniach niezawierających podmiotu w mianowniku (przykład 1), w połączeniach z imiesłowem (przykład 2) lub rzeczownikiem odczasownikowym (przykład 3):

- 1) *Trzeba być rozważnym;*
- 2) *będąc młodym;*
- 3) *bycie młodym* (Bańko 2003, s. 48).

Współcześnie orzeczenie imienne z narzędnikiem może być klasyfikowane jako rodzaj błędu glottodydaktycznego, który jest popełniany zwłaszcza przez Słowian uczących się języka polskiego jako obcego, np.:

*Niebo robi się *wyższym i jaśniejszym* – zamiast *wyższe i jaśniejsze*;

**Ważnym jest także stan środowiska* – zamiast *ważny* (Kaleta 2009, s. 238; Калета 2010, s. 389)¹³.

Ostatni przykład może być także błędem popełnianym przez rodowitych Polaków, którzy w tekstach naukowych chcą zachować w swoim mniemaniu styl podniosły. Także tłumacze symultaniczni z języków wschodniosłowiańskich często tłumaczą na język polski dosłownie takie konstrukcje, co zapewne wynika ze szczególnych warunków takiego tłumaczenia, przede wszystkim ogromnej presji czasu, co nie pozwala na tłumaczenie pozbawione rozmaitych kalk i błędów. W przekładach pisemnych tłumacze powinni zachować szczególną ostrożność, by w takich przypadkach nie nadać polskiemu tekstowi archaiczności, jeśli oryginał tego nie zakłada.

Archaiczne formy składniowe obejmują w polszczyźnie także *co* w funkcji wskaźnika zespolenia *który*, np. *Nie odejdzie od grobu, co stał się świątynią* (Dubisz 1991, s. 47; por. też Malinowska 2001, s. 80).

W białoruszczyźnie jest to zjawisko normalne i neutralne, np. brus. *Людзі, што прыйшлі на канцэрт...* ‘Ludzie, którzy przyszli na koncert’¹⁴.

Do zjawisk leksykalno-składniowych o charakterze archaicznym zaliczana jest w języku polskim skrócona postać partykuły przeczącej *ani* (→ *ni*), np. *ni to nabożne skupienie, ni to gniew* (Dubisz 1991, s. 49).

W języku białoruskim nie jest to wykładnik archaiczności, np. brus. *ні яна, ні ён* ‘ani ona, ani on’.

Omówione białoruskie konstrukcje składniowe często przenoszone są błędnie do polszczyzny przez Białorusinów (ale też innych Słowian) uczących się czy używających języka polskiego. Usterki składniowe zdarzają się także przy tłumaczeniu tekstu z języka białoruskiego na język polski, ale rzadko są odbierane jako błędy, gdyż nie zakłócają komunikacji.

Podsumowanie

Na podstawie powyższych przykładów widać, że w języku białoruskim występuje wiele leksemów, końcówek fleksyjnych czy konstrukcji składniowych, które

¹³ W glottodydaktyce polonistycznej oraz w praktyce lektorskiej konfrontuje się na potrzeby zajęć konstrukcje typu *Ona jest piękna* z konstrukcjami typu *Ona jest piękną kobietą*. Zdarza się bowiem, że błędy typu **Ona jest piękną* są wynikiem kontaminacji dwóch wyżej wymienionych struktur i mogą być popełniane przez obcokrajowców z różnych krajów, nie tylko Słowian.

¹⁴ Zdanie *Ludzie, co przyszli na koncert...* jest możliwe w polszczyźnie potocznej.

kiedyś były także charakterystyczne dla polszczyzny, ale obecnie wyszły z użytku lub mają zabarwienie archaiczne. Tego typu zjawiska mogą być i często są groźną pułapką dla wszystkich mających kontakt z obydwojema językami, głównie dla nauczycieli, studentów, tłumaczy oraz leksykografów. Ważne jest, by użytkownicy języka byli świadomi różnych poziomów interferencji międzyjęzykowej, co może pomóc w uchronieniu się od popełnienia błędu. Niebezpieczne są szczególnie różnice stylistyczne, które często są lekceważone, gdyż wydają się mniej istotne i są trudniejsze do zauważenia niż np. różnice gramatyczne. Warto w praktyce językowej, zwłaszcza przekładowej, zwracać na to zjawisko szczególną uwagę, by komunikaty formułowane w języku docelowym rzeczywiście oddawały sens oraz styl komunikatów języka źródłowego.

W procesie glottodydaktycznym kwestia archaizmów leksykalnych, fleksyjnych i składniowych zwykle jest mało podkreślana. Co prawda, w literaturze wyróżnia się błędy glottodydaktyczne tego typu, ale w praktyce uczący się często nie są świadomi tego rodzaju pułapek językowych. Liczy się dla nich komunikacja, a tego typu błędy często jej nie zakłócają, więc nie są traktowane jako błędy, które należy od razu wyeliminować. Rzeczywiście, często subtelne różnice stylistyczne omawiane są na zajęciach językowych na poziomie zaawansowanym ze słuchaczami o większej świadomości językowej i dużej motywacji do doskonalenia w szczegółach swojej polszczyzny czy białoruszczyzny. Są to często kandydaci na tłumaczy czy nauczycieli. Na pewno omawiane w artykule zagadnienie powinno być przedmiotem refleksji na slawistykach. Studenci pragnący nauczać w przyszłości języka polskiego i języka białoruskiego sami w procesie edukacji powinni dogłębnie przestudiować podstawowe różnice stylistyczne między językiem polskim a językiem białoruskim. Zagadnienie to dotyczy także innych języków, więc ma charakter uniwersalny. Rodzi się zatem potrzeba opracowywania specjalnych ćwiczeń, które pomagałyby zwracać uwagę na subtelne międzyjęzykowe różnice stylistyczne. Niniejszy artykuł służy zasygnalizowaniu tego zagadnienia i jest próbą rozpoczęcia dyskusji na temat zapobiegania białorusko-polskim stylistycznym błędom tłumaczeniowym i glottodydaktycznym.

Bibliografia¹⁵

Bańko M., 2003, *Mały słownik wyrazów kłopotliwych*, Warszawa.

Bartnicka B., 1997, *Archaizmy gramatyczne w tekstach Henryka Rzewuskiego*, „Prace Filologiczne”, nr 42, s. 171–186.

¹⁵ Zalecana literatura dodatkowa, wydana po opublikowaniu niniejszego artykułu w 2015 r.: P. Калета, 2016, *Лексічны аналіз паланізмаў-архаізмаў у беларускай мове (на матэрыяле беларускага Словніка архаізмаў і гістарызмаў)*, у: В. М. Курцова, Н. А. Снігірова, М. Янкowiak, М. Острówka (рэд.), *Беларуска-польскія культурна-моўныя ўзаемадачынненні: ад гісторыі да сучаснасці* :

- Biełocka T., 1997, *Trudności młodzieży grodzieńskiej w przyswajaniu rodzaju gramatycznego niektórych rzeczowników polskich*, w: B. Janowska, J. Porayski-Pomsta (red.), *Język polski w kraju i za granicą*, t. II, Warszawa, s. 34–40.
- Chylak-Schroeder T., Głuszkowska-Babicka J., Jasińska-Socha T., 2012, *Słownik białorusko-polski*, Warszawa.
- Cukrowska K., 1978, *Problemy językowe w szkołach podstawowych na terenach zamieszkałych przez ludność polską i białoruską*, „Polonistyka”, nr 2, s. 112–114.
- Czechowicz J., 1990, *Opowieść o papierowej koronce*, w: J. Czechowicz, *Koń rydzy*, oprac. T. Kłak, Lublin.
- Dalewska-Greń H., 1997, *Języki słowiańskie*, Warszawa.
- Dąbrowska A., Dobesz U., Pasieka M., 2010, *Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*, Warszawa.
- Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S., 2013, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- Dubisz S., 1991, *Archaizacja w XX-wiecznej polskiej powieści historycznej o średniowieczu*, Warszawa.
- Dubisz S., 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 5, Warszawa.
- Grosbart Z., 1984, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych (na materiale języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich)*, Łódź.
- Guszczewa O., 2006, *Typy błędów leksykalnych w pracach białoruskich studentów*, w: C. Важнік, А. Кожынава (ред.), *Актуальныя праблемы налічкістыкі*, Мінск, с. 103–110.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., 1996, *Słownik białorusko-polski, polsko-białoruski*, Warszawa.
- Kajtoch W., 1999, *Języki mniejszości narodowych w Polsce*, w: W. Pisarek, *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Kraków, s. 279–305.
- Kaleta R., 2009, *Podstawowe błędy językowe Białorusinów uczących się języka polskiego*, „Acta Albaruthenica”, t. 9, s. 230–245.
- Kaleta R., 2011, *Janka, Janko, Janek czy Jan Kupała – o fałszywych przyjaciółach tłumacza na przykładzie antroponomii*, „Acta Albaruthenica”, t. 11, s. 212–216.
- Kaleta R., 2013a, *O białorusko-polskiej homonimii międzyjęzykowej w europejskim kontekście*, w: K. Wojan, E. Konefał (red.), *Od dźwięku do słowa i jeszcze dalej*, Gdańsk, s. 125–134.
- Kaleta R., 2013b, *Złudne odpowiedniki białorusko-polskie*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 48, s. 123–141.
- Kaleta R., 2014, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
- Kaleta R., 2015, *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 2002, *Historia języka polskiego*, Warszawa.
- Kuźmiuk J., 1982, *Regionalizmy językowe uczniów szkół podstawowych Białostocczyzny. Zagadnienia metodyczne*, Białystok.
- Lotko E., 1992, *Zrádná slova v polštině a češtině. Lexikologický pohled a slovník*, Olomouc.
- Malinowska B., 2001, *Kresowe elementy gramatyczne i leksykalne w prozie Marii Rodziewiczówny*, w: P. Czerwiński, M. Borek (red.), *Konfrontacja języków słowiańskich na poziomie leksyki, słowotwórstwa i składni*, Katowice, s. 73–85.
- Markowski A., 2007, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa.
- Pančiková M., 2004, *Archaizmy*, w: A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”*, Wrocław, s. 283–287.

зб. навук. арт., Мінск, с. 123–128; R. Kaleta, 2017, *O leksyce nacechowanej stylistycznie w nauczaniu białorusinów języka polskiego*, „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 24, s. 127–134.

- Pančiková M., 2005, *Zdradnosti pol'skej a slovenskej lexiky*, Opole.
- Peiper T., 1979, *Nowe usta. Odczyt o poezji*, w: T. Peiper, *Dzieła wybrane*, oprac. S. Jaworski, Wrocław.
- Proust M., 1956, *W poszukiwaniu straconego czasu*, t. 1. *W stronę Swanna*, Warszawa.
- Przyboś J., 1984, *Utwory poetyckie*, t. 1, oprac. R. Skręt, Kraków.
- Rieger J., Siatkowski J., 2001, *Kontakty polszczyzny z językami słowiańskimi*, w: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Lublin.
- Rodziewiczówna M., 1985, *Czahary*, Warszawa.
- Rokoszowa J., 2003, *Kontakty językowe we współczesnej Polsce*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, nr 59, s. 5–24.
- Rott-Żebrowski T., 1991, *Gramatyka języka białoruskiego. Minimum gramatyczne. Część I*, Lublin.
- Schulz B., 1975, *Księga listów*, oprac. J. Ficowski, Kraków.
- Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pl> (dostęp: 15.09.2014).
- Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl> (dostęp: 5.09.2014).
- Smułkowa E., 2001, *Język i kultura białoruska w kontakcie z sąsiadami*, Warszawa.
- Smułkowa E., 2002, *Białoruś i pogranicza: studia o języku i społeczeństwie*, Warszawa.
- Smułkowa E., 2007, *Język polski na Białorusi*, w: J. Mazur, M. Rzeszutko-Iwan (red.), *Język polski jako narzędzie komunikacji we współczesnym świecie*, Lublin, s. 195–206.
- Szober S., 1959, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- TsBM, 1978, *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў пяці тамах*, агульная рэдакцыя К. К. Атраховіч (Кандрат Крапіва), Мінск.
- Vasmer M., b.d., *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, przeł. na j. ros. *Этимологический словарь русского языка*, <http://vasmer.narod.ru> (dostęp: 15.09.2014).
- Wojan K., 2001, *Fenomen homonimii międzyjęzykowej – rozważania językoznawcy*, „Studia Scandinavica”, t. 18, s. 97–105.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2006, *ABC stylistyki*, w: M. Bańko (red.), *Polszczyzna na co dzień*, Warszawa, s. 33–96.
- Беднаж М., 2002, *Польско-українська міжмовна омонімія*, Opole.
- Калета Р., 2010, *Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову*, „Arche”, № 4, с. 358–400.
- Калета Р., 2013, *Пра беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка”*, „Acta Albarruthenica”, № 13, с. 135–144.
- Каўрус А. А., 1980, *Стылістыка беларускай мовы*, Мінск.
- Лукашанец А. А. (рэд.), 2007, *Кароткая граматыка беларускай мовы. У дзвюх частках. Частка 1. Фаналогія, марфаланогія, марфалогія*, Мінск.
- Міхневіч А. Я. (рэд.), 1994, *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, Мінск.
- Мова нанова*, <http://www.movananova.by> (dostęp: 15.09.2015).
- Стасінська П., 1990, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, Зелёная Гора.
- Сцяцко П., 2002, *Культура мовы*, Мінск.
- Цікоцкі М. Я., 1995, *Стылістыка беларускай мовы*, Мінск.
- Шакун Л., 1999, *Беларуска-польскія моўныя кантакты ў стагоддзі*, „Роднае слова”, № 4, с. 62–67.
- Шуба П. П., 1993, *Польска-беларускія лексічныя адпаведнасці на сучасным этапе*, у: Г. М. Мезенка (рэд.), *Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства*

і літаратуразнаўства. Матэрыялы 2-й Міжнар. нав. канф., Віцебск, 5–6 лютага 1993, Віцебск.

Юрэвіч А. К., 1983, *Стылістыка беларускай мовы*, Мінск.

O białoruskich pozornych odpowiednikach polskich archaizmów

Celem niniejszego artykułu jest opisanie pojęcia archaizmów rozumianych w szerokim sensie w odniesieniu do języków polskiego i białoruskiego. Zjawisko archaizmów w obu językach można obserwować nie tylko na poziomie leksykalnym, lecz także na poziomie fleksji czy składni. W artykule termin „archaizm” obejmuje głównie te jednostki leksykalne, które w języku białoruskim są stylistycznie neutralne, jednak w tłumaczeniu na język polski oddawane są za pomocą słów archaicznych. Ponadto artykuł porusza problem niektórych końcówek fleksyjnych w języku białoruskim, które kiedyś występowały w języku polskim, lecz obecnie uznawane są za archaiczne. Podobne zjawisko można zaobserwować na poziomie składni. Może to być problematyczne zwłaszcza dla tłumaczy lub studentów, którzy mogą tłumaczyć konkretne białoruskie wyrażenia na polski i wprowadzać archaiczne słowa.

Słowa kluczowe: język białoruski, język polski, archaizmy, stylistyka, leksyka, składnia, deklinacja

Аб уяўных адпаведніках польскіх архаізмаў

Мэтай гэтага артыкула з’яўляецца апісанне паняцця архаізмаў, разумелага ў шырокім сэнсе, у адносінах да польскай і беларускай моў. З’яву архаізмаў у абедзвюх мовах можна назіраць не толькі на ўзроўні лексікі, але і на ўзроўні флексіі ці сінтаксісу. У артыкуле тэрмін “архаізм” ахоплівае пераважна тыя лексічныя адзінкі, якія ў беларускай мове з’яўляюцца стылістычна нейтральнымі, аднак пры перакладзе на польскую мову перадаюцца з дапамогай архаічных слоў. Акрамя таго, артыкул закранае праблему некаторых флексійных канчаткаў у беларускай мове, якія раней сустракаліся ў польскай, але цяпер лічацца архаічнымі. Падобную з’яву можна назіраць і на ўзроўні сінтаксісу. Гэта можа быць праблематычна, асабліва для перакладчыкаў або студэнтаў, якія могуць перакладаць пэўныя беларускія выразы на польскую мову і ўводзіць архаічныя словы.

Ключавыя словы: беларуская мова, польская мова, архаізмы, стылістыка, лексіка, сінтаксіс, скланенне

Лексічны аналіз паланізмаў-архаізмаў у беларускай мове (на матэрыяле беларускага слоўніка архаізмаў і гістарызмаў)¹

Lexical Analysis of Polonisms-Archaisms in Belarusian Language (Based on the Material of a Belarusian Dictionary of Archaisms and Historicisms)

This article presents an analysis of Polish loanwords that have become archaisms in the Belarusian language, based on S. M. Strukova's *Dictionary of Archaisms and Historicisms*. It demonstrates the stylistic diversity of earlier Polish borrowings and their functionality in both historical and contemporary usage. The examined material includes lexical, phonetic, morphological, word-formation and toponymic archaisms, as well as various types of historicisms. The analysis confirms the strong influence of Polish on the development of Belarusian, stemming from geographical proximity, cultural contact and the long tradition of coexistence. These phenomena are crucial for comparative studies, lexicography, translation, and the reconstruction of historical meanings.

Keywords: Belarusian language, Polish loanword, archaism, historicism, lexical analysis

Уводзіны

Дадзены артыкул – гэта працяг даследаванняў у галіне беларуска-польскай параўнальнай стылістыкі і лексікаграфіі [Kaleta 2015]. Падобныя даследаванні праводзяцца таксама ў іншых мовах [Pančikova 2004]. У розных мовах, у тым ліку ў беларускай мове, ёсць словы як нейтральныя (напр. *сонца*, *вецер*), так і стылістычна афарбаваныя (напр. *сонейка*, *вятрыска*) [Беларуская мова 1994: 541]. Стылістычна афарбаваныя словы пазначаюцца ў слоўніках адпаведнымі лексікаграфічнымі паметамі, напр.: *ласк.* (ласкальнае), *груб.* (грубае), *пагард.* (пагардлівае), *праст.* (прастамоўнае), *зневаж.* (зневажальнае), *іран.* (іранічнае), *лаянк.* (лаянкавае), *разм.* (размоўнае), *абл.* (абласное – дыялектныя словы), *кніжн.* (кніжнае), *спец.* (спецыяльнае), *высок.* (высокае), *паэт.* (паэтычнае) і інш. [Беларуская мова 1994: 541]. Трэба, аднак, падкрэсліць той факт, што

¹ Упершыню надрукавана: *Беларуска-польскія культурна-моўныя ўзаемадачынненні: ад гісторыі да сучаснасці: зб. навук. арт.* Рэд. В. М. Курцова, Н. А. Снігірова, М. Jankowiak, М. Ostrówka. Мінск, 2016. С. 123–128.

ў беларускіх лексікаграфічных крыніцах па-рознаму (як можа здавацца, не заўсёды паслядоўна) могуць выкарыстоўвацца лексікаграфічныя паметы і па-рознаму апісваюцца сінонімы, што можна даказаць на прыкладах з *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы*, напр. *лекар* – разм. ‘доктар’ [ТСБМ (т. 3): 34] (з дэфініцыі вынікае, што *доктар* – гэта нейтральная лексема), прытым сінонім *урач* тут увогуле не падаецца. Затое ён ужываецца пры тлумачэнні слова *доктар* разм. ‘урач, лекар’ [ТСБМ (т. 2): 188]. Лексічнае значэнне ў дадзеным выпадку выражаецца праз падбор сінонімаў, нягледзячы на тое, што адзін з іх у іншым месцы выступаў *разм.* Толькі пры лексеме *урач* няма паметы *разм.*

У беларускай мове адзначаюцца паланізмы, якія раней лічыліся нейтральнымі, а сёння ўжо набылі стылістычную афарбоўку. Прыклады такіх паланізмаў змяшчае выдадзены ў 2007 годзе *Слоўнік архаізмаў і гістарызмаў (на творах беларускай мастацкай літаратуры і публіцыстыкі)* [Струкава 2007 – далей: 2007]. Згаданы слоўнік – гэта спроба апісання лексікі пасіўнага запасу, вядомай па творах беларускай мастацкай літаратуры і публіцыстыкі XIX–XX стст. Для ўкладання слоўніка аналізаваліся таксама творы гістарычнага жанру беларускай літаратуры канца 80-х гадоў XX ст. і пачатку XXI ст. [2007: 3]. Пад архаізмамі і гістарызмамі разумеюцца ў названым даведніку “словы, якія падчас напісання твора належалі да актыўнай, жывой лексікі і толькі пазней набылі ўстарэлы характар” [2007: 3].

Акрамя гэтага ў слоўнік уключаны таксама “архаізмы і гістарызмы стылістычнага ўжывання, г. зн. свядома, з пэўнай стылістычнай мэтай выкарыстаныя аўтарам словы, якія ўстарэлі як для яго, так і для чытача” [2007: 3]. Маецца тут на ўвазе так званая з’ява архаізацыі [Dubisz 1991]. Асобную групу складаюць уласна фанетычныя архаізмы – словы пераважна іншамовнага паходжання альбо якія існавалі ў дарэформенным беларускім правапісе [2007: 4, 5]. Размова ідзе пра формы, якія фіксаваліся ў першай надрукаванай ў 1918 годзе *Беларускай граматыцы* Браніслава Тарашкевіча і былі змененыя ў выніку рэформы 1933 года. У большасці гэта формы, якія ўзніклі пад уплывам польскай мовы, напр. *кроніка* (сучасн. *хроніка*), *Эўропа* (сучасн. *Еўропа*). Для прыхільнікаў класічнага правапісу (так званай *тарашкевіцы*) некаторыя змяненні могуць здавацца неадназначнымі, асабліва калі ўлічыць, што *тарашкевіца* неафіцыйна выкарыстоўваецца па сённяшні дзень, у тым ліку беларускай дыяспарай.

Прааналізаваны матэрыял

У артыкуле аналізуюцца архаізмы, большасць якіх паходзіць з польскай мовы, дзе яны з’яўляюцца актыўнымі лексічнымі сродкамі:

бел. *гарбата* [2007: 125] (сучасн. *чай*) – польск. *herbata*; уласна лексічныя архаізмы [2007: 5]. Сумненняў наконт гэтага слова не ўзнікае ў Лабановіча, героя твора Якуба Коласа *На ростанях*, які наступным чынам адказвае на пытанне ў ніжэйпададзеным дыялогу:

– Я хутка прыстараюся чаю, ці гарбаты. Як лепей назваць па-беларуску: чай ці гарбата?

– Як ні назавеш, – усё будзе добра, абы смачна, – адказаў жартам Лабановіч [2007: 125];

бел. *імбрычак* [2007: 202] (сучасн. *чайнік*) – польск. *imbryczek*. З цягам часу словы *гарбата*, *імбрычак* у беларускай мове ўстарэлі і перайшлі ў разрад лексічных архаізмаў. Аўтар, аднак, прызнае, што гэтыя лексемы выкарыстоўваліся ў 20-х гадах XX ст. і падае сучасныя эквіваленты: *чай* і *чайнік* [Каўрус 1980: 77]²;

каўка [2007: 5] (сучасн. *галка*);

квецень [2007: 5] (сучасн. *красавік*);

бел. *штандар* [Юрэвіч 1983: 74; 2007: 8, 598] (сучасн. *сцяг*) – польск. *sztandar*;

вакацыі [2007: 87–88] (сучасн. *канікулы*) і польск. *wakacje*;

мапа [2007: 5, 321] (сучасн. *карта*) і польск. *tara*;

наарты [2007: 5 і 354] (сучасн. *лыжы*);

патрава [2007: 5] (сучасн. *ежа*);

паходня [2007: 5] (сучасн. *факел*);

персі [2007: 5] (сучасн. *грудзі*);

прошласць [2007: 5] (сучасн. *мінулае*);

прышласць [2007: 5] (сучасн. *будучыня*);

урода [2007: 8 і 534] (сучасн. *прыгажосць*);

газэта [2007: 5] (сучасн. *газета*) – лексіка-фанетычны архаізм;

длонь [2007: 5] (сучасн. *далонь*);

лексіка-марфалагічныя архаізмы: *тэма* (сучасн. *тэма*), *рэстарцыя* (сучасн. *рэстаран*), *кляса* (сучасн. *клас*), *паэта* (сучасн. *паэт*), *бандыта* (сучасн. *бандыт*) [2007: 5];

лексіка-словаўтваральныя архаізмы: *нагарода* (сучасн. *узнагарода*), *пас-тыр* (сучасн. *пастух*), *спірытус* (сучасн. *спірт*), *таваровы* (сучасн.

² Цяпер у Беларусі сапраўды многа людзей не разумеюць слоў *гарбата* і *імбрычак*, хаця яны ўжываюцца на сучасных курсах беларускай мовы для беларусаў “Мова нанова” як тыпова беларускія лексемы, якія выкарыстоўваюцца таксама ў надпісах. З другога боку, лексемы *чай* і *чайнік* могуць лічыцца русізмамі. Цікава, што ў сучасным беларуска-польскім слоўніку лексема *гарбата* не пазначаецца ніякай паметай [Słownik białorusko-polski 2003: 203]. У згаданым слоўніку выступае толькі лексема *чайнік* [Słownik białorusko-polski 2003: 779], а не *імбрычак* [Kaleta 2015: 434]. У Тлумачальным слоўніку беларускай мовы абедзве лексемы (*гарбата* і *імбрычак*) пазначаюцца як устарэлыя [ТСБМ (т. 2): 29, 536].

таварны), *фантазаваць* (сучасн. *фантазіраваць*), *паранак* (сучасн. *раніца*) [2007: 5];

архаічныя тапонімы (фанетычныя і фанетыка-словаўтваральныя археонімы [2007: 11–12]: *Коўна* (сучасн. *Каўнас*), *Вільня* (сучасн. *Вільнюс*), *Менск* (сучасн. *Мінск*).

З прыведзеных прыкладаў бачна, што лексемы з’яўляюцца паланізмамі, якія раней выкарыстоўваліся ў беларускім моўным узусе часцей, чым цяпер. Пра гэта піша і С. М. Струкава: “Слоўнік змяшчае ў сабе пласт лексічных запазычанняў з польскай мовы, якія расцэньваюцца намі як устарэлыя намінацыі на той падставе, што былі характэрны для папярэдніх этапаў развіцця беларускай мовы. Нагадаем, што ў XIX–XX стст. беларуская літаратурная мова, фарміруючыся на народнай аснове, адчувала ў галіне лексікалогіі моцнае ўздзеянне з боку польскай мовы” [2007: 9].

Цеснае ўзаемадзеянне новай беларускай літаратурнай мовы з польскай тлумачыцца найперш геаграфічным суседствам беларускіх і польскіх народаў, іх культурна-эканамічнымі ўзаемаадносінамі. Да таго ж трэба мець на ўвазе і тую акалічнасць, “што з даўніх часоў значныя масы беларускага насельніцтва жылі на этнічнай тэрыторыі палякаў і, наадварот, значныя масы польскага насельніцтва жылі ў розных месцах (асабліва на захадзе і ў цэнтры) этнічнай тэрыторыі беларусаў. Пры такім рассяленні беларусаў і палякаў элементы беларускай народнай мовы лёгка пранікалі ў польскую народную мову і, наадварот, элементы польскай мовы – у беларускую. Натуральна, што гэта пэўным чынам адбівалася і на стане беларускай літаратурнай мовы” [2007: 10; Булахаў 1958: 26].

Шмат паланізмаў можна знайсці ў творах беларускіх класікаў XIX ст., якія былі заснавальнікамі новай беларускай літаратуры, напр. Я. Чачота, В. Дуніна-Марцінкевіча, пазней таксама І. Луцэвіча (Янкі Купалы), які выкарыстоўваў паланізмы як нейтральныя лексемы без стылістычнай афарбоўкі, напр. *кавярня*, *краябраз*, *паранак*, *пекны*, *цытрына*.

Свой уплыў аказалі пераклады твораў польскіх пісьменнікаў: “Праніканне ў мову твораў Я. Купалы вялікай колькасці паланізмаў непасрэдным чынам звязана з яго перакладчыцкай дзейнасцю Міцкевіча, Канапніцкай, Ажэшкі” [2007: 10]. Якуб Колас таксама карыстаўся ў сваіх творах паланізмамі як нейтральнымі лексэмамі: *майткі*, *мапа*, *зэгарак*, *файны*, *круль* [2007: 10], аднак мог ужыць іх і ў стылістычных мэтах.

Слова *паланізм* азначае ў гэтым артыкуле альбо польскую лексему, альбо лексему іншага паходжання, якая ў польскай мове не мае стылістычнай афарбоўкі, напрыклад: *аграфка* (галіцызм), *прапазіцыя* (лацінізм) [2007: 11].

Разам з тым трэба адзначыць, што не заўсёды лексема, падобная да польскай, характарызуецца як архаізм, напр. *кругавід* (архаізм) – сучасн. *гарызонт* [2007: 5] (параўн. польск. *horyzont*).

Ёсць таксама лексемы, якія ў абедзвюх мовах з'яўляюцца архаізмамі, напр. *здэтанаваяца* і польск. *zdetonować się* (сучасн. *засаромецца*, *збянтэжыцца*) [2007: 194], *каліта* (сучасн. *кашалёк*), *дыярыуш* (сучасн. *дзённік*), *дысцыпліна* (сучасн. *рамень*, *бізун*) [2007: 8], *аковы* (сучасн. *кайданы*) [2007: 30], *алюмнат* (сучасн. *інтэрнат*), *амбарас* (сучасн. *турботы*) [2007: 34].

Апрача архаізмаў у слоўніку згадваюцца таксама розныя віды гістарызмаў:

- 1) уласна лексічныя гістарызмы – найменні, семантычны аб'ём якіх складаецца толькі з устарэлых значэнняў, напр. *гетман* [2007: 6];
- 2) адносна ўстарэлыя – лексічныя адзінкі, якія ўстарэлі ў дачыненні да беларускай рэчаіснасці, але з'яўляюцца актуальнымі найменнямі ў мовах іншых краін, напр. *пані* – польск. *pani* [2007: 15–16].
- 3) М. Струкава канстатуе, што “азначэнне адносна прымяняльнае і да іншых устарэлых слоў. Па-першае, гэта датычыць слоў, якія перадаюць адметнасці беларускай мовы 30-х гадоў XX ст., аднак з'яўляюцца актыўнымі ў асяроддзі беларускай дыяспары блізкага і далёкага замежжа; па-другое, гэта словы, якія ажывіліся і ўзняты з нябыту ў выніку пурыстычных тэндэнцый у канцы 80-х – пачатку 90-х гадоў XX ст., што было звязана з набыццём Беларуссю суверэннасці і культурна-нацыянальным адраджэннем, напрыклад *гарбата*, *травень*, *іспыты*, *стасункі*, *варункі*” [2007: 16].

Далей падаецца спіс такіх адзінак:

абывацель – сталы жыхар якой-н. мясцовасці (Так *Сяргей Пятровіч зрабіўся абывацелю горада Сярдэчанска*) [2007: 22]

агніска – (ст.-бел. *огніско*) – агнішча, вогнішча [2007: 24]

аграфка – своеасаблівая шпілька, якая ўжывалася для прымацавання чаго-н. да адзення, змацавання тканін [2007: 24]

аддэдзічаваць – атрымаць у спадчыну [2007: 25]

адседка – тэрмін зняволення [2007: 27]

айцоўскі – з польск. ‘які мае адносіны да айца, бацькоўскі’ [2007: 28]

акалічны – (паэт.) навакольны [2007: 28]

акрутны – з польск. ‘грозны, жорсткі, люты’ [2007: 31]

акруценства – жорсткасць, лютасць [2007: 31]

актор – акцёр [2007: 31]

акторка [2007: 31]

акторства – акцёрства [2007: 31]

амбасадар – з польск. ‘пасол’ [2007: 35]

амбітны – амбіцыйны [2007: 35]

ангельскі – англійскі [2007: 36]

апатрунак – з польск. ‘перавязка, накладанне павязкі’ [2007: 38]

аршак або *оршак* [2007: 44]

атрамант – чарніла [2007: 49]

баталія – бітва, бой [2007: 61]

беларусін – беларус [2007: 66]

благаць – з польск. ‘маліць, прасіць, умоўваць’ [2007: 71]

блізна – рубец, шнар [2007: 72]

бровар – піваварны завод [2007: 78]

- будзік – будзільнік [2007: 80]
 бурмістр – начальник гарадскога кіравання [2007: 83]
 варункі – абставіны, умовы [2007: 92]
 варцобы – шашкі [2007: 92]
 ваявода – начальнік горада і гарадской акругі [2007: 96]
 ваяводскі [2007: 97]
 ваяводства – адміністрацыйная адзінка, якой кіраваў ваявода [2007: 97]
 візэрунак – малюнак, узор [2007: 104]
 влох – італьянец [2007: 107]
 влошскі – італьянскі [2007: 107]
 войт [2007: 109]
 выабражаць – уяўляць [2007: 113]
 выабражэнне – уяўленне [2007: 113]
 выправа – паход [2007: 114]
 гарфа – арфа [2007: 126]
 гарэтык – ерэтык [2007: 127]
 гішпанка – іспанка [2007: 126]
 гішпанскі – іспанскі [2007: 136]
 гута – шклозавод [2007: 146]
 дабраць – падабраць [2007: 148]
 даклярацыя – абяцанне [2007: 149]
 дама – жанчына з багатага і інтэлігентнага асяроддзя [2007: 149]
 дамініканін – член каталіцкага манаскага ордэна [2007: 149]
 жагель – парус [2007: 175]
 жагнацца – хрысціцца [2007: 175]
 жаўнер – салдат [2007: 179]
 жырандоль – падсвечнік для некалькіх свечак [2007: 183]
 законнік – манах [2007: 187]
 зацны – шаноўны [2007: 192]
 здэнэрваваны ад польск. *zdenierwowac* *się* ‘ўсхвалявацца, знервавацца’ [2007: 194]
 земскі – зямны [2007: 194]
 зімна – польск. *zimno* ‘халодна’ [2007: 196]
 злосьціць – злаваць [2007: 196]
 знаёмасць – знаёмства [2007: 197]
 зніч – святы агонь у язычнікаў [2007: 198]
 зэгар – польск. *zegar* ‘гадзіннік’ [2007: 199]
 зэлжыць – абразіць, зняважаць, зганьбіць, зняславіць [2007: 199]
 інтэнцыя – польск. ‘намер, закід’ [2007: 204]
 інтэрас – польск. *interes* ‘інтарэс’ [2007: 205]
 кабрыялет – лёгкі аднаконны двухколы экіпаж без козлаў з адным сядзеннем [2007: 207]
 кавадла – цяжкая металічная апора асобай формы для ручной коўкі металу [2007: 208]
 кавярня – польск. адродж. ‘кафэ, чайная’ [2007: 208]
 канфідэнт – польск. *konfident* ‘даносчык’ [2007: 230]
 каўка – галка [2007: 248]
 кахлівы – польск. *kochliwy* ‘ўлюблівы’ [2007: 249]
 кашары – казарма [2007: 250]
 квеста – польск. ‘збор ахвяраванняў’ [2007: 253]
 квецень – ст.-бел. *кветень* ‘красавік’ [2007: 253]
 квэстыя – польск. ‘праблема, пытанне’ [2007: 254]
 краябраз – польск. ‘краявід’ [2007: 271]
 кроніка – хроніка [2007: 272]
 кружганак – польск. ‘сенцы’ [2007: 272]
 кундаль – польск. ‘сабака’ [2007: 280]
 кунаваць – польск. ‘купляць’ [2007: 281]
 лёкай – лакей [2007: 298]
 літэратура – літаратура [2007: 302]

- магнэс* – ‘нешта прыцягальнае’ [2007: 314]
маёвы – майскі [2007: 314]
мажлівасць – магчымасць [2007: 315]
майткі – польск. *majtki* ‘трусы’ [2007: 316]
мана – польск. *tara* ‘геаграфічная карта’ [2007: 321]
мейсцовы – мясцовы [2007: 329]
міт – міф [2007: 337, 338]
мніх – манах [2007: 338]
мнішка – манашка [2007: 339]
мундур – польск. ‘мундзір’ [2007: 342]
мурын – польск. *turzun* ‘негр’ [2007: 342]
навет – нават [2007: 347]
нарты – польск. *party* ‘лыжы’ [2007: 354]
накаёўка – служанка, якая прыбіра-
 ла пакоі [2007: 371]
пастыр (паэт.) – пастух [2007: 393]
патрава – ст.-бел. *потрава* ‘ежа,
 страва’ [2007: 395]
патронка – апякунка, заступніца
 [2007: 395]
паходня – польск. ‘пераносная свя-
 цільня ў выглядзе ліхтара на доў-
 гай палцы’ [2007: 399]
паэта – паэт [2007: 401]
пекны – прыгожы [2007: 401]
персі (паэт.) – грудзі [2007: 404]
пілігрым – паломнік [2007: 405]
пляц – плошча [2007: 411]
польск – польск. ‘бляск, святло’ [2007: 414]
прапустка – польск. ‘пропуск’ [2007: 417]
пробаішч – прыхадскі ксёндз [2007: 419]
прышлы – будучы [2007: 429]
прэзент – падарунак [2007: 429]
прэзыдэнт – прэзідэнт [2007: 430]
псеўдонім – псеўданім [2007: 431]
рэстарцыя – рэстаран [2007: 455]
служба – абслуговы персанал, слугі
 [2007: 484]
слухайка – польск. *sluchawka* ‘тэле-
 фонная трубка’ [2007: 485]
спацыр – шпацыр, прагулка [2007: 492]
спацыраваць – шпацыраваць, прагу-
 львацца [2007: 492]
стрый – дзядзька па бацьку [2007: 503]
студыяваць – быць студэнтам [2007: 504]
суцэс – поспех [2007: 505]
сымбалічны – сімвалічны [2007: 510]
сымбаль – сімвал [2007: 510]
трунак – алкагольны напітак [2007: 523]
тылэк – польск. ‘зад’ [2007: 526]
тэма – тэма [2007: 527]
тэчка – польск. *teczka* ‘сумка’ [2007: 527]
умець – ведаць [2007: 531]
урода – прыгажосць [2007: 534]
файка – польск. ‘трубка для курэн-
 ня’ [2007: 536]
файны – польск. ‘прыгожы, слаўны’
 [2007: 536]
філіжанка – від посуду [2007: 544]
фрызура – прычоска [2007: 547]
хрост – хрышчэнне [2007: 558]
шкапа – ст.-бел. *шкапа*, польск.
 ‘худы, змораны конь’ [2007: 589]
шлафрок (з нямецк. мовы) – польск.
szlafrok ‘дамашні халат’ [2007: 589]
эміграваць – эмігрыраваць [2007: 606]
ядальня – сталоўка, сталовая [2007: 610]
ядваб – шоўк [2007: 610]
ядвабны – шаўковы [2007: 611]

Заклучэнне

У артыкуле прааналізаваны матэрыял, які датычыцца параўнальнай стылістыкі беларускай і польскай моў. Як паказваюць даследаванні, беларускія лексемы са стылістычнай афарбоўкай могуць мець свае нейтральныя эквіваленты ў польскай мове, што вынікае з гісторыі развіцця блізкароднасных моў, шматвяковых культурных і моўных кантактаў, а таксама працэсу запазычання. Геаграфічнае суседства і сумеснае пражыванне беларускага і польскага насельніцтва спрыялі ўзаемнаму пранікненню слоўнікавага запасу. Веданне гэтых гістарычных умоў з'яўляецца ключавым не толькі для лексікалагічных і стылістычных даследаванняў, але і для вывучэння мовы, перакладаў і рэканструкцыі гістарычных значэнняў. Гэта дазваляе больш поўна разумець працэсы развіцця беларускай мовы, ролю польскіх запазычанняў і іншых знешніх уплываў. Адрозненні ў стылістыцы беларускай і польскай моў таксама служаць крыніцай гістарычнай і этымалагічнай інфармацыі і могуць быць дапаможным інструментам пры сінхронічным вывучэнні абедзвюх моў.

Літаратура³

- Dubisz S., *Archaizacja w XX-wiecznej polskiej powieści historycznej o średniowieczu*. Warszawa, 1991.
- Kaleta R., *O białoruskich pozornych odpowiednikach polskich archaizmów* // *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*. 2015. № 4. S. 428–440.

³ Дадатковая рэкамендаваная літаратура, выдадзеная пасля выхаду дадзенага артыкула ў 2016 г.: М. Свістунова, *Вывучэнне паланізмаў у беларускім мовазнаўстве (40-я гады XX ст. – XXI ст.)* // *Studia Białorusinistyczne*. 2017. № 11. С. 243–257; R. Kaleta, *O leksyce nacechowanej stylistycznie w nauczaniu Białorusinów języka polskiego* // *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2017. T. 24: *Odmiany stylistyczne i specjalistyczne języka, kształcenie dzieci i młodzieży*. S. 127–134; Н. А. Барысенка, *Аб некаторых устарэлых назвах службовых асоб у гістарычных творах* // *Міжнародныя Шамякінскія чытанні “Пісьменнік – Асоба – Час”: матэрыялы V Міжнароднай навук.-практ. канферэнцыі, Мазыр, 29 верасня 2017 г.* Рэд. А. У. Сузько et al. Мазыр, 2017; В. У. Фурс, *Лексічны склад сучасных беларускіх біблійных перакладаў: крыніцы фарміравання* // *Беларуская мова, літаратура, культура і свет: праблемы рэпрэзентацыі: зборнік навуковых артыкулаў па выніках Міжнароднай навук. канф. (Мінск, 3–4 лістапада 2016 г.)*. Рэд. П. В. Васючэнка et al. Мінск, 2018. С. 231–237; Н. А. Барысенка, *Устарэлая бытавая тэрміналогія як кампанент мастацкага этнаграфізму (на матэрыяле рамана В. Іпатавай “Залатая жрыца Ашвінаў”)* // *Текст. Язык. Человек: сборник науч. тр.: доклады X Международной науч. конф., г. Мозырь, 13–18 мая 2019 г.* Рэд. С. Б. Кураш et al. Мозырь, 2019. С. 75–79; К. Л. Хазанова, *Лексіка пасіўнага ўжытку ў беларускіх народных загадках (на прыкладзе загадак Гомельшчыны)* // *Россия и славянские народы в XIX–XXI вв.: Международная науч. конф., г. Новозыбков, Брянская область, 28 марта 2020 г.: сб. статей*. Ред. В. В. Мищенко, Т. А. Мищенко, С. П. Куркина. Брянск, 2020. С. 266–273.

Pančiková M., *Archaizmy // Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym: materiały z międzynarodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”*. Red. A. Dąbrowska. Wrocław, 2004. S. 283–287.

Słownik białorusko-polski. Red. T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka, T. Jasińska-Socha. Warszawa, 2012.

Беларуская мова: энцыклапедыя. Рэд. А. Я. Міхневіч; Б. І. Сачанка et al. Мінск, 1994.
Булахаў М., *Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў XIX–XX стст. ва ўзаемаадносінах з іншымі славянскімі мовамі*. Мінск, 1958.

Каўрус А. А., *Стылістыка беларускай мовы*. Мінск, 1980.

Мова нанова // [online:] <http://www.movananova.by/> [доступ: 15.09.2016].

Струкава С. М., *Слоўнік архаізмаў і гістарызмаў (на творах беларускай мастацкай літаратуры і публіцыстыкі)*. Мінск, 2007.

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. Рэд. К. К. Атраховіч (К. Крапіва). Мінск, 1978–1984 [ТСБМ].

Цікоцкі М. Я., *Стылістыка беларускай мовы*. Мінск, 1995.

Юрэвіч А. К., *Стылістыка беларускай мовы*. Мінск, 1983.

Leksykalna analiza polonizmów-archaizmów w języku białoruskim (na materiale białoruskiego słownika archaizmów i historyzmów)

Artykuł przedstawia analizę polonizmów-archaizmów obecnych w języku białoruskim na podstawie *Słownika archaizmów i historyzmów* S. M. Strukowej. Ukazuje zróżnicowanie stylistyczne dawnych zapożyczeń z języka polskiego oraz ich funkcjonowanie w historycznym i współczesnym uzusie. Materiał badawczy obejmuje archaizmy leksykalne, fonetyczne, morfologiczne, słowotwórcze i toponimiczne, a także różne typy historyzmów. Analiza potwierdza silne oddziaływanie polszczyzny na rozwój białoruszczyzny, wynikające z bliskości geograficznej, kontaktów kulturowych i współistnienia społecznego. Zjawiska te są istotne dla badań porównawczych, leksykografii, tłumaczeń oraz rekonstrukcji dawnych znaczeń.

Słowa kluczowe: język białoruski, polonizm, archaizm, historyzm, analiza leksykalna

Лексічны аналіз паланізмаў-архаізмаў у беларускай мове (на матэрыяле беларускага слоўніка архаізмаў і гістарызмаў)

У артыкуле прадстаўлены аналіз паланізмаў, якія набылі статус архаізмаў у беларускай мове, на падставе *Слоўніка архаізмаў і гістарызмаў* С. М. Струкавай. Паказваецца стылістычная разнастайнасць ранніх польскіх запазычанняў і іх функцыянаванне ў гістарычным і сучасным ужытку. Даследаваны матэрыял уключае лексічныя, фанетычныя, марфалагічныя, словаўтваральныя і тапанімічныя архаізмы, а таксама розныя тыпы гістарызмаў. Аналіз пацвярджае значны ўплыў польскай мовы на развіццё беларускай, які абумоўлены геаграфічнай блізкасцю, культурнымі кантактамі і сумесным гістарычным існаваннем. Гэтыя з'явы важныя для параўнальных даследаванняў, лексікаграфіі, перакладу і рэканструкцыі гістарычных значэнняў.

Ключавыя словы: беларуская мова, паланізм, архаізм, гістарызм, лексічны аналіз

О транслитерации и транскрипции белорусских слов¹

On the Transliteration and Transcription of Belarusian Words

This article discusses the issue of diversity in the transliteration and transcription of the Belarusian alphabet. The main systems are analyzed: Belarusian Latin script, the UN standard of 2012, BGN/PCGN, ISO 9:1995, and ICAO. The influence of the two official languages on different versions of personal names and geographical names, as well as differences in the representation of letters and diacritics, are examined. The article highlights challenges arising from the need to maintain linguistic tradition, readability for foreigners, and administrative requirements. It emphasizes the importance of striving for a unified system of transliteration while considering local transcription variants.

Keywords: names, place names, transliteration, transcription, Belarusian alphabet

Один из белорусских исследователей [Кошчанка 2015: 177] в своей статье представил сорок один вариант передачи латинскими буквами названия белорусского города Могилёв (белор. *Магілёў*, польск. *Mohylew*), что показывает сложность вопроса транслитерации и транскрипции белорусских названий. Большое количество вариантов транслитерации связано также с тем, что в Республике Беларусь два государственных языка и поэтому фамилии граждан и географические названия могут транслитерироваться как с белорусского, так и русского языков. Кроме того, существуют варианты как транслитерации, так и транскрипции, которая, как правило, должна передавать звуки иностранного языка в форме, похожей на произношение, действующее в данной стране. Поэтому французская транскрипция данного географического названия или фамилии будет отличаться от английской, немецкой или польской транскрипций. Каждая страна может иметь свой вариант транскрипции согласно отечественному произношению, в то время как транслитерация относится к письменной форме языка и заключается

¹ Впервые опубликовано: Acta Universitatis Wratislaviensis. 2017. № 3792 = Slavica Wratislaviensis. № 165. С. 193–207.

в передаче данного слова буквами другого алфавита. Существует много вариантов транслитерации белорусского алфавита. В этой статье будут обсуждаться главные из них.

В первую очередь стоит упомянуть о белорусской латинке (белорусском латинском алфавите), которая является основой новейшей белорусской транслитерации географических названий. В белорусской латинке есть буквы из польского (мягкие: *ć, ń, ś, ź*, и диграфы: *ch, dz, dź*) и чешского алфавита (твёрдые: *č, š, ž*). Диграф *dž* передается как *dž*

Типичная белорусская буква *ў* называется «у краткое» («у неслоговое», на белорусском — «у нескладовае»). В белорусском латинском алфавите используется другой порядок букв, чем в кириллице.

Белорусская латинка и её эквиваленты в кириллице

Латинка	Эквиваленты в кириллице	Порядок букв в белорусском кирилличном алфавите	Эквиваленты в белорусской латинке
A, a	А, а	А, а	A, a
B, b	Б, б	Б, б	B, b
C, c	Ц, ц	В, в	V, v (раньше W, w)
Ć, ć	Ць, ць	Г, г	H, h (G, g) ¹
Č, č	Ч, ч	Д, д	D, d
D, d	Д, д	Дж, дж	Dž, dž (раньше Dž, dž)
Dz, dz	Дз, дз	Дз, дз	Dz, dz
Dź, dź	Дзь, дзь	Е, е	Je, je ² ; e ³ ; ie ⁴
Dž, dž	Дж, дж	Ё, ё	Jo, jo ² ; o ³ ; io ⁴
F, f	Ф, ф	Ж, ж	Ž, ž (раньше Ž, ž)
G, g	Г, г	З, з	Z, z
H, h	Г, г	І, і	I, i
Ch, ch	Х, х	Й, й	J, j
I, i	І, і	К, к	K, k
J, j	Й, й	Л, л	L, l ⁵ Ł, ł
K, k	К, к	М, м	M, m
L, l	Ль, ль	Н, н	N, n
Ł, ł	Л, л	О, о	O, o
M, m	М, м	П, п	P, p
N, n	Н, н	Р, р	R, r
Ń, ń	Нь, нь	С, с	S, s

Латинка	Эквиваленты в кириллице	Порядок букв в белорусском кирилличном алфавите	Эквиваленты в белорусской латинке
O, o	О, о	Т, т	T, t
P, p	П, п	У, у	U, u
R, r	Р, р	Ў, ў	Ŭ, ŭ
S, s	С, с	Ф, ф	F, f
Ś, ś	Сь, сь	Х, х	Ch, ch
Š, š	Ш, ш	Ц, ц	C, c
T, t	Т, т	Ч, ч	Č, č (раньше Cz, cz)
U, u	У, у	Ш, ш	Š, š (раньше Sz, sz)
Ŭ, ŭ	Ў, ў	Ы, ы	Y, y
V, v	В, в	Ь	— ⁶
Y, y	Ы, ы	Э, э	E, e
Z, z	З, з	Ю, ю	Ju, ju ² ; u ³ ; iu ⁴
Ž, ž	Зь, зь	Я, я	Ja, ja ² ; a ³ ; ia ⁴
Ž, ž	Ж, ж		

¹ в заимствованиях возможная запись с **g**, например: *guzik, ganak, gont, mazgi*.

² в начале слова, после гласных букв, после апострофа (’), после мягкого знака (ь).

³ после буквы Л, л.

⁴ после других согласных букв.

⁵ перед **е, ё, я, ю, і, ь** и в словах с удвоенным **л**.

⁶ мягкость обозначается над буквами: Č, č, Ń, ń, Ś, ś, Ž, ž.

На основании белорусской латинки в Беларуси в 2007 г. разработали новый проект транслитерации белорусского алфавита, касающийся только географических названий. Важно отметить, что в этой транслитерации не используется буква *g* (*z*), которая в других системах транслитерации должна была передавать редкий белорусский согласный [g], используемый обычно только в заимствованиях (хотя бывает, что в языковом узусе произношение унифицируется и даже в заимствованиях вместо [g] произносится согласный [h], как в отечественных белорусских словах). В некоторых других стандартах транслитерации по примеру транслитерации с русского языка буква *z* заменялась буквой *g*, что не всеми считалось правильным. В 2012 г. новый белорусский проект транслитерации был утверждён Группой экспертов ООН по географическим названиям и рекомендован белорусским и международным органам для широкого использования при транслитерации белорусских географических названий (см. *Report...*; *Инструкция по транслитерации...*). Примеры новой транслитерации приводятся в таблице (вместе с польской транскрипцией, правила которой приведены в *Постановлении*

Министра внутренних дел и администрации от 30 мая 2005 года о транслитерации имен и фамилий лиц, принадлежащих к национальным и этническим меньшинствам, см. Rozporządzenie...).

Белорусская транслитерация географических названий (вместе с польской транскрипцией)

Белорусский алфавит	Белорусская транслитерация с 2007 г., рекомендована ООН в 2012 г.	Примеры	Польская транскрипция	Примеры
А, а	A, a	Аршанскі – Aršański	A, a	Arszanski
Б, б	B, b	Бешанковічы – Biešankovičy	B, b	Bieszankowicz
В, в	V, v	Віцебск – Viciebsk	W, w	Wiciebsk
Г, г	H, h	Гомель – Homieĺ, Гаўя – Hauja	H, h ¹²	Homieĺ, Hauja
Д, д	D, d	Добруш – Dobruš	D, d	Dobrusz
Е, е	Je ¹ , je	Ельск – Jeĺsk, Бабаедава – Babajedava	Je, je ⁷ ; e ⁸	Jelsk Babajedawa
	ie ²	Венцавічы – Viencavičy	ie ⁹	Wienkawicz
Ё, ё	Jo ¹ , jo	Ёды – Jody, Вераб’ёвічы – Vierabjovičy	Jo, jo ⁷ ; o ⁸	Jody, Wierabjowicz
	io ²	Мёры – Miory	io ⁹	Miory
Ж, ж	Ž, ž	Жодзішкі – Žodziški	Ž, ž	Žodziszk
З, з	Z, z	Зэльва – Zeĺva	Z, z	Zelwa
І, і	I, i	Іванава – Ivanava, Іўе – Iŭje	I, i	Iwanawa, Iuje
Ї, й	J, j	Лагойск – Lahojsk	J, j	Łahojsk
К, к	K, k	Круглае – Kruhlaje	K, k	Kruhlaje
Л, л	L, l	Лошыца – Lošyca, Любань – Liubań	Ł, ł ¹⁰	Łoszyca, Lubań
	Ĺ, ĺ ³	Фаніпаль – Fanipaĺ	L, l ¹¹	Fanipal
М, м	M, m	Магілёў – Mahilioŭ	M, m	Mahilou
Н, н	N, n	Нясвіж – Niasviž	N, n	Niaswiż
	Ń, ń ³	Любань – Liubań		Lubań

Белорусский алфавит	Белорусская транслитерация с 2007 г., рекомендована ООН в 2012 г.	Примеры	Польская транскрипция	Примеры
О, о	O, o	Орша – Orša	O, o	Orsza
П, п	P, p	Паставы – Pastavy	P, p	Pastawy
Р, р	R, r	Рагачоў – Rahačou	R, r	Rahaczou
С, с	S, s	Светлагорск – Svetlahorsk	S, s	Swietlahorsk
	Ś, ś ³	Беларусь – Bieluś		Bieluś
Т, т	T, t	Талачын – Talačyn	T, t	Tałączyn
У, у	U, u	Узда – Uzda	U, u	Uzda
Ў, ў	Ŭ, ŭ	Шаркаўшчына – Šarkaŭščyna	U, u	Szarkauszczyna
Ф, ф	F, f	Фаніпаль – Fanipał	F, f	Fanipal
Х, х	Ch, ch	Хоцімск – Chocimsk	Ch, ch	Chocimsk
Ц, ц	C, c	Цёмны Лес – Ciomny Lies	C, c	Ciomny Les
	Ć, ć ³	Друць – Druć		Druć
Ч, ч	Č, č	Чавусы – Čavusy	Cz, cz	Czawusy
Ш, ш	Š, š	Шуміліна – Šumilina	Sz, sz	Szumilina
’	— ⁴	Валяр’яны – Valiarjany	— ⁴	Walarjany
Ы, ы	Y, y	Чыгірынка – Čyhiryńka	Y, y	Czyhirynka
Ь, ь	⁵	Фаніпаль – Fanipał, Любань – Liubań, Беларусь – Bieluś, Друць – Druć	⁶	Fanipal, Lubań, Bieluś, Druć
Э, э	E, e	Чачэрск – Čačersk	E, e	Czachersk
Ю, ю	Ju, ju ¹	Юхнаўка – Juchnaŭka, Гаяціна – Hajucina	Ju, ju ⁷ u ⁸	Juchnauka, Hajucina
	iu ²	Цюрлі – Ciurli, Любонічы – Liuboničy	iu ⁹	Ciurli, Luboniczy
Я, я	Ja, ja ¹	Ямнае – Jamnae, Баяры – Bajary	Ja, ja ⁷ ; a ⁸	Jamnae, Bajary
	ia ²	Валяр’яны – Valiarjany, Вязынка – Viazynka	ia ⁹	Walarjany, Wiazynka

¹ в начале слова, после гласных букв, после апострофа ('), после мягкого знака (ь), после у *неслогового* (ў).

² после согласных букв.

³ когда после буквы выступает мягкий знак (ь).

⁴ опускается.

⁵ мягкость обозначается над буквами: Ĺ, Ī, Ć, ċ, Ń, ń, Ś, ś, Ź, ź.

⁶ мягкость обозначается над буквами: Ć, ċ, Ń, ń, Ś, ś, Ź, ź

⁷ в начале слова, после гласных букв, после апострофа ('), после мягкого знака (ь).

⁸ после буквы Л, л.

⁹ после других согласных букв.

¹⁰ перед согласными буквами, перед гласными буквами а, о, у, ы и в конце слова.

¹¹ перед е, ё, я, ю, і, ь и в словах с удвоенным лл.

¹² в заимствованиях возможна запись с g, например: *guzik, ganak, gont, mazgi*.

В мире существуют и другие системы транслитерации белорусских географических названий, например, транслитерация BGN/PCGN с 1979 г., разработанная Советом США по географическим названиям (англ. *United States Board on Geographic Names* – BGN) и применяемая в Англии (PCGN от англ. *Permanent Committee on Geographical Names for British Official Use*). В этой транслитерации используется основной латинский алфавит (*Romanization systems* 1994: 23) (различия с другими стандартами транслитерации обозначаются в таблице толстым шрифтом).

Транслитерация географических названий BGN/PCGN з 1979 г.

Белорусский алфавит	Транслитерация BGN/PCGN 1979
А, а	A, a
Б, б	B, b
В, в	V, v
Г, г	H, h
Д, д	D, d
Е, е	Ye, ye
Ё, ё	Yo, yo
Ж, ж	Zh, zh
З, з	Z, z
И, и	I, i
Й, й	Y, y
К, к	K, k
Л, л	L, l
М, м	M, m
Н, н	N, n

Белорусский алфавит	Транслитерация BGN/PCGN 1979
О, о	O, o
П, п	P, p
Р, р	R, r
С, с	S, s
Т, т	T, t
У, у	U, u
Ў, ў	W, w
Ф, ф	F, f
Х, х	Kh, kh
Ц, ц	Ts, ts
Ч, ч	Ch, ch
Ш, ш	Sh, sh
’	”
Ы, ы	Y, y
ь	‘
Э, э	E, e
Ю, ю	Yu, yu
Я, я	Ya, ya

Также существует научная транслитерация белорусского алфавита, используемая в международной научной системе, например в языкознании (различия с другими стандартами транслитерации обозначаются в таблице жирным шрифтом).

Международная научная транслитерация белорусского алфавита

Белорусский алфавит	Научная транслитерация
А, а	A, a
Б, б	B, b
В, в	V, v
Г, г	H, h
Д, д	D, d
Е, е	E, e
Ё, ё	Ė, ė
Ж, ж	Ž, ž

Белорусский алфавит	Научная транслитерация
З, з	Z, z
І, і	I, i
Й, й	J, j
К, к	K, k
Л, л	L, l
М, м	M, m
Н, н	N, n
О, о	O, o
П, п	P, p
Р, р	R, r
С, с	S, s
Т, т	T, t
У, у	U, u
Ў, ў	Ŭ (W), ŭ (w)
Ф, ф	F, f
Х, х	X (Ch), x (ch)
Ц, ц	C, c
Ч, ч	Č, č
Ш, ш	Š, š
,	Опускается
Ы, ы	Y, y
Ь	‘
Э, э	È, è
Ю, ю	Ju, ju
Я, я	Ja, ja

При этом надо отметить, что в библиотеках США и Англии существует своя транслитерация ALA-LC (от англ. *American Library Association – Library of Congress*, больше см. сайт *The Library of Congress*), однако в этой статье рассматриваются только европейские или международные стандарты транслитерации.

Очень распространённой международной системой транслитерации является ISO 9, разработанной в 1995 г. (ISO – это название Международной организации по стандартизации, англ. *The International Organization for Standardization*). В этой транслитерации одной кириллической букве соответствует одна буква латинского алфавита, что позволяет производить

обратную транслитерацию. В большинстве стран СНГ эта транслитерация называется ГОСТ 7.79-2000. Этот межгосударственный стандарт состоит из двух систем: системы А, с использованием диакритики, и системы Б, с использованием буквосочетаний (см. [Саўка 2011: 234], [Кошчанка 2015: 174–175]) – и представляет собой текст ISO 9:1995 «Информация и документация. Транслитерация кириллических букв латинскими. Славянские и неславянские языки». В Польше эта транслитерация называется PN-ISO 9:2000 *Informacja i dokumentacja. Transliteracja znaków cyrylickich na znaki łacińskie – Języki słowiańskie i niesłowiańskie*

В стандарте транслитерации ISO 9:1995 по примеру транслитерации с русского языка используется буква *g* (*z*) вместо *h*. В более раннем варианте стандарта ISO от 1968 г. было замечание, что для белорусского и украинского языков буква *z* передаётся как *h* (различия с другими стандартами транслитерации обозначаются в таблице толстым шрифтом).

Транслитерация белорусского алфавита согласно стандарту ISO 9 от 1995 г.

Белорусский алфавит	Транслитерация ISO 9:1995
А, а	A, a
Б, б	B, b
В, в	V, v
Г, г	G, g
Д, д	D, d
Е, е	E, e
Ё, ё	Ė, ė
Ж, ж	Ž, ž
З, з	Z, z
І, і	Ĭ, ĭ
Й, й	J, j
К, к	K, k
Л, л	L, l
М, м	M, m
Н, н	N, n
О, о	O, o
П, п	P, p
Р, р	R, r
С, с	S, s
Т, т	T, t

Белорусский алфавит	Транслитерация ISO 9:1995
У, у	U, u
Ў, ў	Ŭ, ŭ
Ф, ф	F, f
Х, х	H, h
Ц, ц	C, c
Ч, ч	Č, č
Ш, ш	Š, š
’	’
Ы, ы	Y, y
Ь	‘
Э, э	Ě, ě
Ю, ю	Ů, ů
Я, я	Â, â

Существуют также другие варианты транслитерации. Международная организация гражданской авиации (ИКАО от англ. *ICAO – International Civil Aviation Organization*) разработала свой очень популярный стандарт, используемый в паспортах. Отечественный вариант имени и фамилии, написанный в паспорте (например, польск. RADOSŁAW), имеет свой упрощённый эквивалент внизу страницы (RADOSLAW – без типичного для польского алфавита Ł), который прикладывается к специальному аппарату в аэропорту, чтобы проверить личные данные. Стандарт ИКАО не является транскрипцией белорусского произношения, не учитывает национальных черт белорусского или других алфавитов (см. [Кошчанка 2015: 174]). В системе ИКАО используются только большие буквы английского алфавита (различия с другими стандартами транслитерации обозначаются в таблице жирным шрифтом).

Транслитерация ИКАО

Белорусский алфавит	Транслитерация ИКАО
А, а	A
Б, б	B
В, в	V
Г, г	H
Д, д	D
Е, е	E

Белорусский алфавит	Транслитерация ИКАО
Ё, ё	Ю
Ж, ж	ЖН
З, з	Z
І, і	I
Ў, ў	I
К, к	K
Л, л	L
М, м	M
Н, н	N
О, о	O
П, п	P
Р, р	R
С, с	S
Т, т	T
У, у	U
Ў, ў	U
Ф, ф	F
Х, х	КН
Ц, ц	TS
Ч, ч	CH
Ш, ш	SH
Ы, ы	Y
Э, э	E
Ю, ю	IU
Я, я	IA

Раньше в белорусских паспортах использовали правила французской транскрипции, например, фамилия Лукашенко (белор. *Лукашэнка*) транслитерировалась как фр. *Loukachenka* – белорус. *у* = фр. *ou*², белорус. *ш* = фр. *ch*. Потом белорусское МВД начало применять новые правила на основании английского языка (больше [Саўка 2011]; [Кошчанка 2015]).

Из-за ситуации так называемого государственного двуязычия в Беларуси получается, что имя и фамилия белоруса, написанные на белорусском

² Хотя некоторые более профессиональные французские источники транслитерируют как *ü* [Lefter 2014].

и русском языках, при транслитерации отличаются друг от друга, например белорусская фамилия *Рагачоў* транслитерируется как *Rahachou*, а русский вариант *Рогачёв* – как *Rogachiov* (пример по: [Копач, Кірава 2017: 349]). По-белорусски *Рагачоў* (рус. *Рогачёв*, польск. *Rohaczów*) обозначает также название города в Беларуси, но в этом случае используется транслитерация для географических названий, которая отличается от транслитерации фамилий, и получается форма – *Rahaśoŭ*

Количество вариантов (далеко не всех) транслитерации и транскрипции белорусского алфавита и их различия представлены в следующей таблице.

Различия между разными стандартами транслитерации и транскрипции отдельных белорусских букв

Белорусский алфавит	Белорусская латинка	Белорусская транслитерация от 2007 г., рекомендованная ООН в 2012 г.	Польская транскрипция	Транслитерация BGN/PCGN 1979	Научная транслитерация	Транслитерация ISO 9:1995	Транслитерация ИКАО
В, в	V, v (раньше W, w)	V, v	W, w	V, v	V, v	V, v	V
Г, г	H, h G, g ¹¹	H, h	H, h	H, h	H, h	G, g	H
Е, е	Je, je ⁶ e ⁷ ie ⁸	Je, je ¹ ie ³	Je, je ⁶ e ⁷ ie ⁸	Ye, ye	E, e	E, e	E
Ё, ё	Jo, jo ⁶ o ⁷ io ⁸	Jo, jo ¹ io ²	Jo, jo ⁶ o ⁷ io ⁸	Yo, yo	Ė, ė	Ė, ė	IO
Ж, ж	Ž, ž (раньше Ž, ž)	Ž, ž	Ż, ż	Zh, zh	Ž, ž	Ž, ž	ZH
І, і	I, i	I, i	I, i	I, i	I, i	Ĭ, ĭ	I
Й, й	J, j	J, j	J, j	Y, y	J, j	J, j	I
Л, л	L, l ¹⁰ Ł, ł	L, l	L, l ¹⁰ Ł, ł ⁹	L, l	L, l	L, l	L
Ў, ў	Ŭ, ŭ	Ŭ, ŭ	U, u	W, w	Ŭ (W), ŭ (w)	Ŭ, ŭ	U
Х, х	Ch, ch	Ch, ch	Ch, ch	Kh, kh	X (Ch), x (ch)	H, h	KH
Ц, ц	C, c	C, c	C, c	Ts, ts	C, c	C, c	TS

Белорусский алфавит	Белорусская латинка	Белорусская транслитерация от 2007 г., рекомендованная ООН в 2012 г.	Польская транскрипция	Транслитерация BGN/PCGN 1979	Научная транслитерация	Транслитерация ISO 9:1995	Транслитерация ИКАО
Ч, ч	Č, č (раньше Cz, cz)	Č, č	Cz, cz	Ch, ch	Č, č	Č, č	CH
Ш, ш	Š, š (раньше Sz, sz)	Š, š	Sz, sz	Sh, sh	Š, š	Š, š	SH
’	__ ³	__ ³	__ ³	”	__ ³	’	__ ³
Ь, ь	⁵	⁴	⁵	‘	‘	‘	__ ³
Э, э	E, e	E, e	E, e	E, e	Ê, è	Ê, è	E
Ю, ю	Ju, ju ⁶ u ⁷ iu ⁸	Ju, ju ¹ iu ²	Ju, ju ⁶ u ⁷ iu ⁸	Yu, yu	Ju, ju	Û, û	IU
Я, я	Ja, ja ⁶ a ⁷ ia ⁸	Ja, ja ¹ ia ²	Ja, ja ⁶ a ⁷ ia ⁸	Ya, ya	Ja, ja	Â, â	IA

¹ в начале слова, после гласных букв, после апострофа (’), после мягкого знака (Ь), после *у* неслогового (Ў).

² после согласных букв.

³ опускается.

⁴ мягкость обозначается над буквами: Ĺ, ĩ, Ć, ć, Ń, ń, Ś, ś, Ź, ź.

⁵ мягкость обозначается над буквами: Č, č, Ń, ń, Ś, ś, Ź, ź.

⁶ в начале слова, после гласных букв, после апострофа (’), после мягкого знака (Ь)

⁷ после буквы Л, л.

⁸ после других согласных букв.

⁹ перед согласными буквами, перед гласными буквами **а, о, у, ы** и в конце слова.

¹⁰ перед **е, ё, я, ю, і, ь** и в словах с удвоенным **лл**.

¹¹ в заимствованиях возможна запись с **g**, например: *guzik, ganak, gont, mazgi*.

В одной стране могут использоваться разные системы транслитерации (например, в Беларуси и в Польше) в разных ситуациях. Один и тот же человек в таком случае может иметь как минимум две разные версии (транслитерация и транскрипция) своей фамилии. Если все стандарты транслитерации можно было бы применить к фамилиям, тогда вариантов было бы столько же, сколько систем транслитерации, что наглядно показывает пример в таблице (формы со звёздочкой гипотетические, потому что указанные системы транслитерации относятся к географическим названиям).

Пример разных транслитераций и транскрипций белорусской фамилии Хаўстовіч

Белорусская фамилия	Белорусская латинка	Белорусская транслитерация от 2007 г., рекомендованная ООН в 2012 г.	Польская транскрипция	Транслитерация BGN/PCGN 1979	Научная транслитерация	Транслитерация ISO 9:1995	Транслитерация ИКАО
Хаўстовіч	Chaŭstovič	*Chaŭstovič	Chaustowicz	*Khawstovich	Хаўстoviч	Haŭstovič	KHAUSTOVICH

Варианты, представленные во втором и третьем столбцах, являются легкими для восприятия белорусов, четвертый столбец – для поляков, последний – для англичан. Научная транслитерация производит впечатление менее всего удобной для восприятия обычных носителей языка.

Может показаться, что невозможно найти однозначного решения проблемы многих вариантов транслитерации, но в то же время положено хорошее начало для унификации транслитерации белорусского алфавита – это стандарт, принятый и утверждённый ООН в 2012 г. для географических названий. Может быть, придёт время, когда эта транслитерация будет применяться также в паспортах и документах других видов. Журнал “Belarusian Political Science Review” уже стал применять транслитерацию белорусского алфавита, утверждённую ООН в 2012 г., для имён и фамилий своих авторов (см. сайт <http://bpsreview.palityka.org>). Это можно назвать ответом на всеобщее желание, которое регулярно высказывается на многих интернет-форумах и в научных трудах белорусских исследователей по транслитерации белорусского алфавита. Вопрос транслитерации вызывает в Беларуси много эмоций, в том числе в Интернете. Некоторые поддерживают транслитерацию белорусского алфавита, утверждённую ООН в 2012 г., потому что она очень похожа на белорусский латинский алфавит (латинку), который передает черты белорусского языка. Другие же обращают внимание на тот факт, что иностранцы, например из Западной Европы, не смогут правильно читать белорусские названия (например, названия станции метро³, см. [Лычавко

³ В апреле 2023 года в Беларуси было отменено существовавшее более 20 лет требование транслитерировать географические названия только с белорусского языка, используя традиционную белорусскую латиницу. Её сменили на русский язык (см.: *В минском метро сменили латинку на русский язык* // [online:] <https://news.zerkalo.io/life/50098.html> [доступ: 16.01.2015]).

2012]) из-за диакритики, и поэтому поддерживают стандарты транслитерации согласно английскому образцу, с использованием буквосочетаний (как, например, в транслитерации ИКАО). Это подтверждает тот факт, что выработка одного универсального для всех стандарта не является лёгкой задачей. Трудно соединить разные языковые традиции, особенно славянскую с неславянской, и тяжело ожидать, что транслитерация будет одновременно универсальной транскрипцией для иностранцев разных национальностей. Именно поэтому стоит бороться за то, чтобы была одна транслитерация, чтобы в одном тексте фамилии и географические названия не транслитерировались разным образом (см. [Кошчанка 2015: 177]), но при этом транскрипция должна быть в каждой стране для носителей данного языка своя.

Источники

- Belarusian Political Science Review // [online:] <http://bpsreview.palityka.org> [доступ: 21.12.2015].
- ISO 9 1995 *Information and documentation – Transliteration of Cyrillic characters into Latin Characters – Slavic and non-Slavic languages*.
- PN-ISO 9:2000 *Informacja i dokumentacja. Transliteracja znaków cyrylickich na znaki łacińskie – Języki słowiańskie i niesłowiańskie*.
- Report on the Current Status of United Nations Romanization Systems for Geographical Names* // [online:] <http://www.eki.ee/wgrs/> [доступ: 21.12.2015].
- Romanization systems and roman-script spelling conventions*: prepared by United States Board on Geographic Names, Foreign Names Comittee, United States Defense Mapping Agency. Fairfax, 1994 // [online:] http://libraries.ucsd.edu/bib/fed/USBGN_romanization.pdf [доступ: 21.12.2015].
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 maja 2005 r w sprawie sposobu transliteracji imion i nazwisk osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych zapisanych w alfabecie innym niż alfabet łaciński (Dz U Nr 102, poz 855)* // [online:] <http://www.mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6448,Rozporzadzenie-Ministra-Spraw-Wewnetrznych-i-Administracji-w-sprawie-sposobu-tra.html> [доступ: 21.12.2015].
- The Library of Congress* // [online:] <http://www.loc.gov/catdir/cpsd/romanization/belarusian.pdf> [доступ: 21.12.2015].
- Инструкция по транслитерации географических названий Республики Беларусь буквами латинского алфавита* // [online:] <http://www.webcitation.org/6XUwabw3U> [доступ: 21.12.2015].

Літэратура⁴

Lefter H.V., *Pourquoi parler de Bélarus? Pourquoi ne pas parler de Biélorussie?* // *Regard sur l'Est*. 2014. № 67 // [online:] http://www.regard-est.com/home/breve_contenu.php?id=1528 [доступ: 21.12.2015].

В минском метро сменили латинку на русский язык // [online:] <https://news.zerkalo.io/life/50098.html> [доступ: 16.01.2015]

Копач А., Кірава К. *Стандартызацыя геаграфічных назваў Беларусі: гісторыя і сучасны стан* // *Białoruś w dyskursie naukowym: lingwistyka, socjologia, politologia*. Red. R. Kaleta. Warszawa, 2017. С. 347–367.

Кошчанка У. А., Ад “геаграфічнай” лацінкі да нацыянальнай сістэмы раманізацыі беларускай мовы // *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Моўныя правы і іх абарона”, 28 сакавіка 2015 г.* Рэд. А.М. Анісім. Мінск, 2015. Т. 1. С. 171–178.

Лычавко А., *Какой транслит правильный?* // *News.tut*. 2012 // [online:] <http://news.tut.by/society/309486.html> [доступ: 21.12.2015].

Саўка З., *Беларускае ў інашоўным: шляхі стандартызацыі* // *Acta Albaruthenica*. 2011. № 11. С. 231–238.

О transliteracji i transkrypcji białoruskich wyrazów

Artykuł omawia problem różnorodności transliteracji oraz transkrypcji alfabetu białoruskiego. Analizowane są główne systemy: łączinka białoruska, standard ONZ z 2012 roku, BGN/PCGN, ISO 9:1995 oraz ICAO. Omówiono wpływ dwóch języków państwowych na różne wersje nazwisk i nazw geograficznych oraz różnice w zapisie liter i diakrytyków. Wskazano trudności wynikające z konieczności zachowania zgodności z tradycją językową, czytelności dla obcokrajowców oraz wymogów administracyjnych. Artykuł podkreśla znaczenie dążenia do unifikacji transliteracji, przy jednoczesnym uwzględnieniu lokalnych wariantów transkrypcji.

Słowa kluczowe: nazwiska, nazwy geograficzne, transliteracja, transkrypcja, alfabet białoruski

Пра транслітарацыю і транскрыпцыю беларускіх слоў

Артыкул разглядае праблему разнастайнасці транслітарацыі і транскрыпцыі беларускага алфавіта. Аналізуюцца асноўныя сістэмы: беларуская лацінка, стандарт ААН 2012 года, BGN/PCGN, ISO 9:1995 і ICAO. Разглядаецца ўплыў дзвюх дзяржаўных моў на розныя варыянты асабовых імёнаў і геаграфічных назваў, а таксама адрозненні ў напісанні літар і дыякрытыкаў. Акцэнтуюцца ўвага на складанасцях, звязаных з неабходнасцю захавання моўных традыцыяў, чытальнасці для замежнікаў і адміністрацыйных патрабаванняў. Артыкул падкрэслівае важнасць імкнення да ўніфікацыі транслітарацыі пры ўліку мясцовых варыянтаў транскрыпцыі.

Ключавыя словы: асабовыя імёны, геаграфічныя назвы, транслітарацыя, транскрыпцыя, беларускі алфавіт

⁴ Дополнительная рекомендованная литература, изданная после выхода данной статьи в 2017 г.: З. Саўка, *Інашоўныя найменні ў беларускім тэксце: даведнік*. Рэд. Н. Мацяш. Мінск, 2021; З. Саўка, *Фанэтычна-графічная адаптацыя запазычанняў у беларускай мове*. Рэд. Н. Баршчэўская, Р. Калета. Варшава, 2021.

Корпусная лінгвістыка як перспектыўны напрамак развіцця беларуска-польскіх моўных сувязей¹

Радаслаў Калета, Ігар Капылоў, Уладзімір Кошчанка

Corpus Linguistics as a Perspective Direction for Development of Belarusian-Polish Linguistic Relations

The development of corpus linguistics in Poland and Belarus has created new opportunities for contrastive research and practical applications in language teaching. This article presents the history and current state of corpus projects in both countries, with particular emphasis on parallel corpora. It discusses the principles of their construction, copyright issues, text selection criteria, and technical aspects of processing and annotation. The paper highlights the significant potential of creating Polish-Belarusian and Belarusian-Polish parallel corpora, which could become important tools in linguistic research, language education, lexicography, and translation practice. It is emphasized that corpora increase the objectivity of analyses and make it possible to study authentic usage contexts, thereby contributing to a better understanding of both languages.

Keywords: Polish language corpus, Polish-Belarusian parallel corpus, Belarusian N-Korpus, Corpus Albaruthenicum, Russian-Belarusian parallel corpus, Lexical-grammatical database of the Belarusian language

Корпусы як інфармацыйна-даведачныя сістэмы, створаныя на аснове прадстаўнічых электронных збораў тэкстаў, на сучасным этапе з'яўляюцца добра вядомымі і шырока запатрабаванымі рэсурсамі для рознабаковага вывучэння любой мовы. Актуальнасць стварэння корпусаў прадыктавана неабходнасцю замены інтуітыўнага падыходу дакументаваным падыходам, што відавочна вядзе да значнага павышэння ўзроўню лінгвістычных даследаванняў і аб'ектыўнасці атрыманых вынікаў. У Беларусі, як і ў Польшчы, была праведзена пэўная праца ў гэтым кірунку.

У Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі праца па аўтаматызацыі лінгвістычных даследаванняў пачалася ў канцы 1970-х па ініцыятыве прафесара В. У. Мартынава, адным з кірункаў

¹ Упершыню надрукавана: Acta Albaruthenica. 2020. Т. 20. S. 185–198.

якой было стварэнне канкардансаў беларускай мовы. З таго часу і па сённяшні дзень быў створаны шэраг канкардансаў: *Канкарданс беларускай мовы XIX стагоддзя*, *Канкарданс твораў Кандрата Крапівы*, *Канкарданс твораў Кузьмы Чорнага* (быў страчаны). Пазней праца ў гэтым напрамку была фактычна згорнута і толькі ў апошнія гады аднавілася: быў пашыраны *Канкарданс беларускай мовы XIX стагоддзя*, дадаліся канкардансы твораў асобных аўтараў (Дуніна-Марцінкевіча, Ельскага, Каліноўскага і інш.) [Сянкевіч 2017].

Першыя спробы стварэння ўласна корпусаў адносяцца да пачатку 2000-х гадоў. Так, у выніку выканання аднаго з падзаданняў дзяржаўнай праграмы *Электронная Беларусь* быў створаны *Машынный фонд беларускай мовы* (2005 г.), які ўтрымліваў і паралельны руска-беларускі корпус юрыдычных тэкстаў аб'ёмам каля 1 млн. словаўжыванняў [Рубашко 2006]. У 2001 г. у Гродзенскім дзяржаўным універсітэце быў створаны корпус твораў Янкі Купалы [Рычкова 1997].

У 2001 г. у Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі выконвалася заданне “Праблема моўнай рэпрэзентатыўнасці і прынцыпы пабудовы корпусу беларускай мовы” дзяржаўнай праграмы фундаментальных навуковых даследаванняў (навуковы кіраўнік – прафесар Генадзь Цыхун). У выніку даследавання былі вызначаны: *жанравая рэпрэзентатыўнасць*, *храналагічна-гістарычная рэпрэзентатыўнасць*, *геаграфічная рэпрэзентатыўнасць*, *варыянтна-правапісная рэпрэзентатыўнасць*. Дадаткова вялася праца па распрацоўцы стандарту і прынцыпаў структурнага анавання (разметкі) тэкстаў. У цэлым даследаванне мела тэарэтычны характар.

Далейшая праца над корпусам была перанесена ў Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт і вялася пад кіраўніцтвам прафесара Аляксандра Зубава. На гэтым этапе адпрацоўвалася сістэма граматычнай і структурнай разметкі, пашыралася граматычная база. У выніку выканання задання быў створаны аднамоўны корпус аб'ёмам 1 млн. словаўжыванняў, паралельны англа-беларускі корпус тэкстаў, а таксама нямецка-беларускі корпус тэкстаў, кожны аб'ёмам 300 тыс. словаўжыванняў. Корпусы, створаныя ў межах задання, не з'яўляюцца публічнымі [Зубов, Кощенко 2006].

З 2008 года ў межах 7-й рамкавай праграмы Еўрапейскага саюзу у Беларусі ажыццяўляўся міжнародны праект *BalticGrid-II*. Адным з кірункаў у праекце была распрацоўка лінгвістычных рэсурсаў для краін Балтыі і Беларусі. У прыватнасці, Літва (Вільнюскі ўніверсітэт) і Беларусь (Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт – навукова-даследчая лабараторыя дынамікі сістэм і механікі матэрыялаў пры ўдзеле спецыялістаў з Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа) распрацоўвалі тэкставыя корпусы навукавай мовы, адпаведна літоўскай і беларускай. У выніку быў створаны першы публічны

аднамоўны корпус навуковых тэкстаў беларускай мовы *Corpus Albaruthenicum* аб'ёмам 350 тыс. словаўжыванняў (са знятай аманіміяй), які даступны па адрасе: <http://grid.bntu.by/corpus/> [Кошчанка, Капылоў, Міклашэвіч 2009].

У сектары камп'ютарнай лінгвістыкі Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа створаны *Беларускі Біблійны корпус* (<http://biblija.bnkorpus.info>). Ён уяўляе сабой збор перакладаў Бібліі на беларускую мову розных гадоў. Корпус змяшчае 16 перакладаў Бібліі на беларускую мову. Для параўнання былі ўключаны таксама асобныя небеларускія пераклады [Булойчык, Кошчанка 2019].

З 2015 года ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа вядзецца праца па стварэнні *Нацыянальнага корпусу беларускай мовы*, прататып якога даступны анлайн (<http://bnkorpus.info>).

У Польшчы корпусная лінгвістыка развіваецца з 70-х гг. XX ст. Падрабязна пра тагачаснае супрацоўніцтва інфарматыкаў факультэта матэматыкі і лінгвістаў факультэта паланістыкі Варшаўскага ўніверсітэта піша ў сваім артыкуле праф. Марэк Свідзінскі (польск. Marek Świdziński) – былы кіраўнік аддзела камп'ютарнага мовазнаўства [Świdziński 2006]. Паводле яго слоў, адна з першых у свеце задач камп'ютарнай лінгвістыкі была выканана ў Польшчы і датычыла польскай мовы. У 1967–1971 гг. у Варшаўскім універсітэце быў створаны першы (500 тыс. словаўжыванняў) корпус, які быў асновай для частотнага слоўніка польскай мовы *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej* (SFPW). У 2001–2004 гг. у рамках навуковага праекта (навуковы кіраўнік – Адам Пшэп'юркоўскі, польск. Adam Przepiórkowski) у Інстытуце падстаў інфарматыкі Польскай акадэміі навук быў створаны 100-мільённы корпус польскіх тэкстаў з разметкай (<http://nlp.ipipan.waw.pl/~adam/Papers/2004-corpus/>) [Przepiórkowski 2004; Świdziński 2006: 27–28]. Існуе таксама вельмі папулярны і даступны ў Сеціве (<https://sjp.pwn.pl/korpus>) корпус польскай мовы Польскага навуковага выдавецтва *Korpus Języka Polskiego PWN* (100 мільёнаў словаўжыванняў). У корпусе знаходзяцца фрагменты тэкстаў з часопісаў, рэклам, мастацкай літаратуры, палажэнняў, інструкцый па выкарыстанні, інтэрнэт-выданняў і запісаў вусных тэкстаў. З 2007 г. назіраецца дынамічнае развіццё польскай камп'ютарнай лінгвістыкі ў сувязі з навуковымі грантамі польскага Міністэрства навукі і вышэйшай адукацыі, які дазваляюць ствараць *Нацыянальны корпус польскай мовы* – *Narodowy Korpus Języka Polskiego* (больш за паўтара мільярда словаўжыванняў) – інтэрнэт-скарбніцу польшчыны, якая з'яўляецца публічнай (<http://nkjp.pl/>) [Narodowy Korpus Języka Polskiego 2012; Bańko, Górski 2014]. Згаданы праект – гэта супольная ініцыятыва Інстытута падстаў інфарматыкі ПАН (каардынатар праекта), Інстытута польскай мовы ПАН, Навуковага выдавецтва PWN, а таксама аддзела камп'ютарнага і корпуснага мовазнаўства Лодзьскага ўніверсітэта. Корпус дазваляе аналізаваць сярод іншага скланенне і спражэнне часцін

мовы і нават структуру польскіх сказаў. Корпус змяшчае не толькі тэксты класікаў польскай літаратуры, але таксама тэксты прэсы, інтэрнэт-выданняў, адмысловыя тэксты і запісы вусных размоў суразмоўцаў і аўтараў з розных рэгіёнаў Польшчы, рознага ўзросту і полу.

У Польшчы развіваюцца і меншыя праекты, напрыклад, корпус польскіх тэкстаў XVII і XIX стст. [Bronikowska, Przyborska-Szulc 2018], корпус выказванняў польскіх палітыкаў [Graszewicz 2014], корпус размоўнай мовы (маўлення) [Demenko 2015] і нават корпус развітальных пісем самазабойцаў (<http://www.pcsn.uni.wroc.pl/>). Падрабязна польскамоўныя паралельныя корпусы, у тым ліку польска-рускі (<http://pol-ros.polon.uw.edu.pl>, 30 млн. словаўжыванняў) і польска-ўкраінскі (<https://www.domeczek.pl>, 6,5 млн. словаўжыванняў), разглядаюцца ў манаграфіі, выдадзенай Інстытутам прыкладной лінгвістыкі Варшаўскага ўніверсітэта [*Polskojęzyczne korpusy równoległe* 2016]. Вельмі цікавы праект вядзе Ангеліка Пэльяк-Лапінская (польск. Angelika Peljak-Łapińska), выпускніца кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта, дактарантка ўніверсітэта Суонсі (анг. Swansea University, Вялікабрытанія) і супрацоўніца Лодзьскага ўніверсітэта. Яна напісала на польскай мове бакалаўрскую працу *Моўны вобраз жанчыны і мужчыны – польска-беларускі корпусны аналіз* (Варшава 2015, навуковы кіраўнік – Радаслаў Калета), на беларускай мове магістарскую працу *Негацыя ў беларускай мове – марфалагічна-сінтаксічны і прагматычны аналіз на аснове корпусу беларускага маўлення* (Варшава 2017, навуковы кіраўнік – Ніна Баршчэўская) і на англійскай мове кандыдацкую дысертацыю *Design, Compilation and Applications of an English-Polish-Belarusian Parallel Literary Corpus* (Суонсі 2020, навуковы кіраўнік – Том Чысман, англ. Tom Cheesman), у якой аўтар даследуе пераклады англійскай літаратуры XX і XXI стст. на беларускую і польскую мовы, стварыўшы перакладны паралельны англійска-польска-беларускі корпус (<https://epbcorpus.wordpress.com/>, 10 млн. словаўжыванняў). А. Пэльяк – гэта першы вядомы нам польскі даследчык, які ў навуковым артыкуле (даступным у Сеціве) аналізаваў таксама Беларускі N-корпус [Peljak-Łapińska 2016]. Гэта другі артыкул пра беларускія корпусы на польскай мове (першы належыць беларусу Аляксею Яскевічу – рэдактару і тэхнічнаму адміністратару Philology.BY (гл. [Yaskevich 2014])).

Асобнае месца ў сістэме корпусных даследаванняў займае стварэнне паралельных корпусаў. Інстытутам мовазнаўства імя Якуба Коласа сумесна з Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэтам і Інстытутам рускай мовы імя В.У. Вінаградава РАН у 2011–2013 гг. быў створаны паралельны беларуска-рускі і руска-беларускі корпус тэкстаў [Сичинава 2012; Кошчанка 2013]. Аб'ём корпусу сёння складае каля 11 млн. словаўжыванняў, ён даступны на сайце Нацыянальнага корпусу рускай мовы (<http://ruscorpora.ru/search-para-be.html>).

Паралельныя корпусы маюць важнае значэнне для вывучэння блізкароднасных моў і адыгрываюць асаблівую ролю для выяўлення тонкіх

адрозненняў у іх структуры, лексічнай семантыцы і граматыцы. Выкарыстанне лінгвістычных корпусаў з’яўляецца агульнапрызнаным у мовазнаўстве спосабам кантрастыўных даследаванняў моўнай структуры. Таксама паралельныя корпусы – добры інструмент для перакладчыка, часта больш эфектыўны за перакладныя слоўнікі, паколькі дае большую колькасць эквівалентаў для перакладу і дазваляе верыфікаваць значэнні лексічных і фразеалагічных адзінак, зафіксаваных у слоўніках.

Паралельныя корпусы з’яўляюцца высокаэфектыўным інавацыйным дадаткам да традыцыйных адукацыйных тэхналогій, яны выконваюць важныя дыдактычныя і метадычныя функцыі, што знайшло сваё адлюстраванне ў сусветнай практыцы навучання замежным мовам.

Стварэнне паралельнага польска-беларускага і беларуска-польскага корпусу з’яўляецца адным з перспектыўных напрамкаў развіцця польска-беларускага супрацоўніцтва ў галіне мовазнаўства. З аднаго боку актуальнасць стварэння падобнага корпусу прадыктавана неабходнасцю павышэння ўзроўню аб’ектыўнасці пры кантрастыўных даследаваннях нашых нацыянальных моў, а з іншага боку паралельны корпус можа стаць незаменным інструментам пры навучанні як польскай, так і беларускай мовам (вывучаюцца ў ВНУ абедзвюх краін). Народы Польшчы і Беларусі маюць багатую і працяглую гісторыю суседства і адпаведна на працавалі істотны корпус перакладных тэкстаў. Так, на беларускую мову перакладаліся творы Адама Міцкевіча, Уладзіслава Сыракомлі, Элізы Ажэшкі, Марыі Канапніцкай, Генрыка Сянкевіча, Мацея Стрыйкоўскага, Дамініка Рудніцкага, Чэслава Мілаша, Стэфана Жыромскага, Цыпрыяна Норвіда, Віславы Шымборскай, Анджэя Сапкоўскага, Януша Вішнеўскага, Вольгі Такарчук, на польскую – Якуба Коласа, Янкі Купалы, Максіма Танка, Уладзіміра Караткевіча, Васіля Быкава, Альгерда Бахарэвіча, Андрэя Адамовіча і інш.

За час незалежнасці Беларусі аб’ём перакладзеных на беларускую мову тэкстаў з польскай мовы істотна вырас, польская мова таксама ўсё шырэй вывучаецца як замежная і ў тым ліку праз пасрэдніцтва беларускай мовы. Створана некалькі перакладных слоўнікаў. Таксама павялічылася колькасць навуковых даследаванняў, звязаных з польскай мовай. У гэтай сітуацыі наспела вострая неабходнасць у стварэнні паралельнага польска-беларускага корпусу.

Для ацэнкі мэтазгоднасці дадзенага праекта трэба ў першую чаргу вывучыць нарматыўна-прававую базу Польшчы і Беларусі адносна аўтарскіх правоў і выкарыстання тэкстаў для навуковага цытавання. Акрамя таго, неабходна высветліць аб’ём тэкстаў, перакладзеных з польскай мовы на беларускую і з беларускай на польскую.

Для ўкладання корпусаў выкарыстоўваюцца электронныя версіі, атрыманыя ад аўтараў, з выдавецтваў, з агульнадаступных у Сеціве інтэрнэт-бібліятэк, а таксама ў неабходным аб’ёме праводзіцца першасная алічбоўка (сканава-

не) друкаваных крыніц. У сувязі з гэтым паўстае пытанне аўтарскіх правоў і адпаведна ўзнікае праблема атрымання тэкстаў. Беларускае заканадаўства дазваляе выкарыстоўваць тэксты, выдадзеныя ў Беларусі, у мэтах навуковага цытавання. У Польшчы сітуацыя больш складаная, аб чым сведчыць досвед працы над польска-рускім паралельным корпусам. Некаторыя юрысты сцвярджаюць, што выкарыстоўванне паасобных сказаў або абзацаў не патрабуе дазволу аўтараў, але з іншага боку, уключэнне канкрэтнага тэксту ў корпус (нават з мэтай выкарыстаць толькі яго фрагменты-цытаты) патрабуе апрацоўкі ўсяго твора [Лазинский, Куратчик 2015: 97; Łaziński, Kuratczyk 2016: 86]. Звычайна тэксты мастацкай літаратуры, якія не абараняюцца аўтарскімі правамі, можна выкарыстоўваць без дазволу, але ёсць нюансы, напрыклад, калі перакладчык беларускага твора на польскую мову памёр у 60–70 гг. XX ст., то абарона яго правоў (паводле польскага закона) будзе працягвацца яшчэ 70 гадоў пасля яго смерці. Такія тэксты (пераклады) не могуць знаходзіцца ў адкрытым доступе, а толькі ў закрытым, дзе могуць быць даступнымі толькі для некаторых асоб, які хочучь карыстацца корпусам для дыдактычных або навуковых мэт. У выпадку мастацкай літаратуры, якая абараняецца аўтарскімі правамі, трэба старацца атрымаць дазвол на выкарыстанне тэкстаў для корпусных мэт (або хаця б адказ з боку ўладальнікаў аўтарскіх правоў на просьбы супрацоўнікаў праекта). Гэта трэба браць пад увагу пры ўкладанні польска-беларускага паралельнага корпусу, хаця сёння ёсць новыя магчымасці атрымліваць і тэксты, і дазвол на іх выкарыстанне дзякуючы ўсё больш папулярным інтэрнэт-бібліятэкам. З другога боку, паводле польскага заканадаўства, ёсць таксама тэксты, якія не абараняюцца аўтарскімі правамі, напрыклад, кароткія тэксты навін, інструкцый, законаў, дамоў і г. д. Сёння на практыцы стваральнікі малых корпусаў звычайна не звяртаюцца да ўладальнікаў аўтарскіх правоў і робяць доступ да сваіх корпусаў закрытым – аднак любы даследчык можа да іх звярнуцца з просьбай атрымаць пароль для карыстання корпусам. Некаторыя менавіта так разумеюць арт. 27 Закона аб аўтарскіх правах (ад 4 лютага 1994 г.), дзе сцвярджаецца, што навуковыя і дыдактычныя адзінкі для навуковых і дыдактычных мэт могуць карыстацца распаўсюджанымі творамі ў арыгінале і перакладзе. Аднак доступ да такіх выкарыстаных твораў можа мець толькі вузкае кола асоб, якія вучацца, выкладаюць або вядуць навуковыя даследаванні. Выкарыстаныя цытаты павінны паказваць звесткі пра аўтара арыгіналу (і аўтара перакладу), загаловак арыгіналу (і перакладу).

Вырашэння патрабуе і тэхнічны аспект: месцазнаходжанне пляцоўкі, на якой будзе размешчаны паралельны корпус.

Таксама трэба вывучыць пытанне жанравай разнастайнасці перакладных тэкстаў і вызначыцца з крытэрыямі адбору. У сітуацыі з польска-беларускімі перакладамі можна меркаваць, што большасць даступных тэкстаў будуць

адносіцца да канфесійнага, публіцыстычнага, мастацкага і, ў невялікай ступені, афіцыйна-справавога стыляў.

Асобная праблема – гэта тэксты, перакладзеныя пры дапамозе машынных перакладчыкаў. Верагодна, што гэта праблема менш актуальная, чым пры руска-беларускіх перакладах, але калі будуць трапляцца такія тэксты, ці павінны яны ўключацца, нават калі ў іх няма памылак, у корпус?

Пасля вызначэння з крытэрыямі і структурай корпусаў можна прыступаць да адбору тэкстаў. Гэты этап будзе ўключаць як сканаванне, так і атрыманне электронных версій. Працэс сканавання і вычыткі беларускімі спецыялістамі ў галіне корпуснай лінгвістыкі адпрацаваны падчас працы над Корпусам для новага *Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы*. Распрацаванае праграмае забеспячэнне будзе пасаваць і для апрацоўкі тэкстаў для польска-беларускага і беларуска-польскага корпусаў.

У прыватнасці, у Інстытуце мовазнаўства распрацавана праграма *Параўнанне сканаў*. Тэкст апрацоўваецца ў праграме распазнавання тэкстаў у два этапы: першы этап – без слоўніка, а другі этап – са слоўнікам. Праграма *Параўнанне сканаў* параўноўвае файл, распазнаны без слоўніка, і файл, распазнаны са слоўнікам, сінхранізуе гэтыя файлы, прымяняе шаблон і вынікі захоўвае ў асобны файл, які мае наступны выгляд:

I
Восень заўсёды падкрэдваецца неўзаметку. Янічэ {Яшчэ} прыграве сонца, усё вакол зялёнае, яшчэ цвітуць гуркі, на доўгай гарбузовай касе смела ўсміхаецца вялізная пяцікутная жоўта-залатая кветка. Лета не хоча здавацца. I {I} раптам прачнешся раніцаю {раніцаю} — на вуліцы туман, густы, белы, як малако. А калі ён развеецца, на бязрозе ярчай засвеціцца жоўтыя лісцікі, бульбоўнік пачарнее, бы абвараны, і раса на траве халодная, аж коле ў босых пяцікі.

Звычайна на трэцім перапынку хлапчукі выбягалі на ўзгор’е і скакалі з абрыву ў пячаную ямку. На дне яе жвірысты пясок быў халаднаваты, хоць зверху трохі праграваўся, ды неўзабаве парэзаных ад цыпак ногі перамяшвалі яго, ператаўкалі, як проса ў ступе.

Скакалі хлапчукі не проста так сабе. Тут ішло зацятае спаборніцтва — хто далей скокне. Не раз быў чэмпіёнам Андрэйка Сахута. Але нечакана для ўсіх уперад вырваўся Парасчын Данілка. Андрэйка гэтага не мог перажыць. Калі б Паўлік, ягоны даўні сябрук, было б не так крыўдна, а то смаркаты Данька раптам сігануў далей за ўсіх. Мабыць, і Паўліка гэта раздражніла, ён шмаргануў носам і са здзіўленнем у голасе сказаў:

— Смелы ёты {еты} байструк. У матку ўдаўся. Яна ваўка забіла..

— Хто байструк? А то ў нос як дам зараз! — замахнуўся брудным куланком Данька.

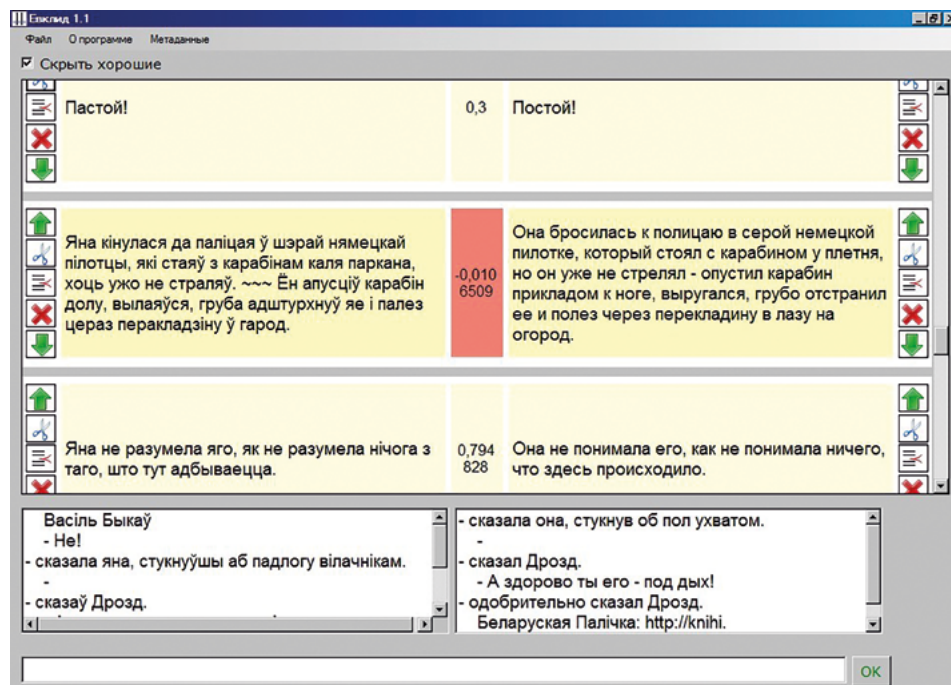
— Ну, паспрабуй! — натапырыўся Паўлік. — Як дам выспятка, дык і пакоцішся прамі ў Бесядзь.

Колерам у тэксце вылучаны спрэчныя месцы, на якія трэба асабліва звяртаць увагу. У аснову кладзецца тэкст, расчытаны пры дапамозе слоўніка, але распазнаванне са слоўнікам мае адзін мінус: праграма падбірае найбліжэйшае слова, якое, паводле алгарытму, найбольш пасуе ў гэтым месцы і здараюцца выпадкі, калі слова падабрана, але яно памылковае, таму побач для праверкі ў фігурных дужках пакідаецца слова, распазнанае без слоўніка. У нашым выпадку відаць, што формы *Янічэ* (*Яшчэ*) і *ёты* (*еты*) былі падабраны няўдала, на што ўказвае варыянт у фігурных дужках, а слова

“раніцаю” – удада. Такі падыход дазваляе істотна эканоміць час пры вычытцы тэкстаў. Адначасова з вычыткай тэксту правяраецца і пазначаецца яго структура, закладзеная ў шаблоне: іерархія загаловаў, эпіграфы, подпісы, паэтычныя ўстаўкі ў праявічных тэкстах і г. д.

Для выраўноўвання тэкстаў можна выкарыстоўваць, атрымаўшы дазвол, праграму *Евклид*, распрацаваную спецыялістамі Інстытута рускай мовы імя В.У. Вінаградава РАН. Праграма з’яўляецца графічным інтэрфейсам карыстальніка да даступнай у адкрытым рэжыме праграмы выраўноўвання тэкстаў *HunAlign*. У праграму загружаюцца два тэксты – арыгінал і пераклад, пасля гэтага яны праходзяць этап папярэдняй апрацоўкі: выдаляюцца пустыя радкі, збытоўныя прагалы, кожны сказ пераносіцца на новы радок, а потым два тэксты выраўноўваюцца і загружаецца графічны інтэрфейс для ручнога пострэдагавання.

Выраўнаваны тэкст можна захаваць у фармаце XML (кадаванне Юнікод), як у канчатковым корпусным, так і ў прамежковым фармаце, даступным для далейшага рэдагавання. Пры захаванні выраўнаванага тэксту трэба вызначыць мову арыгінала і перакладу. Яны будуць захаваны ў XML у складзе адпаведных тэгаў. У захаваным XML-файле пары сказаў пранумараваны (ім нададзены ўнікальныя нумары) для аблягчэння спасылак. У далейшым словам будзе прыпісвацца граматычная інфармацыя.

Мал. 1. Інтэрфэйс праграмы *Евклид*

Праграма *Евклид* таксама дазваляе дадаць да кожнага захаванага тэксту метатэкставую інфармацыю (метаразметку), якая запісваецца ў якасці асобнага радка ў электронную табліцу (дакумент, даступны для рэдагавання праграмамі тыпу *Excel*). Карыстальнік запаўняе ў адмысловай форме назву тэксту і імя аўтара ў арыгінале і перакладзе, дату стварэння тэксту; мова арыгінала і перакладу захоўваюцца аўтаматычна, сыходзячы з раней захаванай інфармацыі.

Мал. 2. Форма для запаўнення метатэкставай інфармацыі

```
<para id="17">
  <se lang="be">Старэйшы прыняў яе удар з каменнай абыякавасцю на змрочным худым твары, нават не ўздрыгнуў,
  толькі мацней сцяў вусны, і яна зразумела, што ўсё гэта - дарма.</se>
  <se lang="ru">Старший принял ее удар с каменным безразличием на угрюмом худом лице, даже не вздрогнул, только
  плотнее сжал губы, и она поняла, что все это напрасно.</se>
</para>
<para id="18">
  <se lang="be">Дарма ўвесць яе гнеў, яе лаянка, яе запазнелая спроба вярнуць сваю ўладу над хлопцамі.</se>
  <se lang="ru">Напрасен весь ее гнев, ее брань, ее запальчивая попытка вернуть уходящую власть над сынами.</se>
</para>
<para id="19">
  <se lang="be">Роспач адразу падламіла яе і, кінуўшы вілчак, яна выйшла ў сенцы.</se>
  <se lang="ru">Отчаяние враз сломило ее, и, бросив ухват, она вышла в сени.</se>
</para>
```

Мал. 3. Выніковы выраўнаваны тэкст ў фармаце XML

Корпусы таксама павінны забяспечвацца граматычнай разметкай. Для граматычнай разметкі беларускіх тэкстаў можна выкарыстаць *Лексіка-граматычную базу беларускай мовы*, якая распаўсюджваецца на ўмовах ліцэнзій Creative Commons Attribution/Share-Alike 3.0. На сённяшні дзень *Лексіка-граматычная база беларускай мовы* мае прыблізна 255 000 парадыг і больш за 2 500 000 словаформаў.

База ўяўляе сабой збор слоў з марфалагічнымі і іншымі паметамі. У загалоўку парадыгмы падаецца ідэнтыфікацыйны нумар парадыгмы (*pdgId*), пачатковая форма (*Lemma*), граматычная прыкмета лексемы (*Tag*). Пры патрэбе фіксуецца дадатковая інфармацыя: кіраванне для дзеясловаў (*Govern*), значэнне (*Meaning*), заўвагі. Кожная склонавая форма мае ўласцівыя толькі ёй прыкметы (*Form Tag*). Таксама пазначаецца крыніца слова або формы слова, націск, правапіс, некананічныя формы:

```
<Paradigm pdgId="1114391" lemma="ме+цці" tag="VDMN1">§
  <Variant id="a" lemma="ме+цці" pravapis="A1957,A2008">§
    <Form tag="0" slouniki="dzsl2007,sbm2012,tsblm1996,tsbm1984,krapivabr2012">ме+цці</Form>§
    <Form tag="R1S" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мяту+</Form>§
    <Form tag="R2S" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мяце+ш</Form>§
    <Form tag="R3S" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мяце+</Form>§
    <Form tag="R1P" type="nonstandard">мяце+м</Form>§
    <Form tag="R1P" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мяцё+м</Form>§
    <Form tag="R2P" type="nonstandard">мяце+це</Form>§
    <Form tag="R2P" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мецяце+</Form>§
    <Form tag="R3P" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мяту+ць</Form>§
    <Form tag="PMS" slouniki="dzsl2007">мёў</Form>§
    <Form tag="PFS" slouniki="dzsl2007">мяла+</Form>§
    <Form tag="PNS" slouniki="dzsl2007">мяло+</Form>§
    <Form tag="PXP" slouniki="dzsl2007">мялі+</Form>§
    <Form tag="I2S" slouniki="dzsl2007">мяці+</Form>§
    <Form tag="I2P" slouniki="dzsl2007">мяці+це</Form>§
    <Form tag="RG" type="potential">мятучы+</Form>§
    <Form tag="RG" type="potential">мё+ўшы</Form>§
  </Variant>§
</Paradigm>§

<Paradigm pdgId="1114391" lemma="ме+цці" tag="VDMN1">§
  <Variant id="a" lemma="ме+цці" pravapis="A1957,A2008">§
    <Form tag="0" slouniki="dzsl2007,sbm2012,tsblm1996,tsbm1984,krapivabr2012">ме+цці</Form>§
    <Form tag="R1S" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мяту+</Form>§
    <Form tag="R2S" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мяце+ш</Form>§
    <Form tag="R3S" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мяце+</Form>§
    <Form tag="R1P" type="nonstandard">мяце+м</Form>§
    <Form tag="R1P" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мяцё+м</Form>§
    <Form tag="R2P" type="nonstandard">мяце+це</Form>§
    <Form tag="R2P" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мецяце+</Form>§
    <Form tag="R3P" slouniki="dzsl2007,sbm2012">мяту+ць</Form>§
    <Form tag="PMS" slouniki="dzsl2007">мёў</Form>§
    <Form tag="PFS" slouniki="dzsl2007">мяла+</Form>§
    <Form tag="PNS" slouniki="dzsl2007">мяло+</Form>§
    <Form tag="PXP" slouniki="dzsl2007">мялі+</Form>§
    <Form tag="I2S" slouniki="dzsl2007">мяці+</Form>§
    <Form tag="I2P" slouniki="dzsl2007">мяці+це</Form>§
    <Form tag="RG" type="potential">мятучы+</Form>§
    <Form tag="RG" type="potential">мё+ўшы</Form>§
  </Variant>§
</Paradigm>§
```

Для разметкі польскіх тэкстаў трэба мець граматычную базу польскай мовы. Аднак адной польскай універсальнай базы не існуе. Ёсць шмат камп'ютарных прылад (гл. <http://clip.ipipan.waw.pl/LRT>), якімі кожны стваральнік корпусу можа ў любы момант скарыстацца, у залежнасці ад апрацаванай канцэпцыі структуры свайго корпусу. Для прыкладу, сінтаксічную апрацоўку можна зрабіць пры дапамозе прылады (<http://zil.ipipan.waw.pl/Sk%C5%82adnicaMWE>), а марфалагічную пры дапамозе прылады *Morfeusz* (<http://morfeusz.sgjp.pl/>).

Калі ёсць базы ў вольным доступе, то можна скарыстацца імі альбо шукаць партнёраў, якія маюць падобныя распрацоўкі.

Для падрыхтоўкі канцавой версіі звестак корпусу таксама патрэбен кампілятар. Для *Беларускага N-корпусу* быў распрацаваны такі кампілятар і яго можна адаптаваць пад патрэбы беларуска-польскага паралельнага корпусу. Кампілятар утрымлівае ўсе *граматычныя тэгі*, чытае *граматычную базу*, чытае ўсе тэксты са знятай і не знятай аманіміяй. Для кожнага слова вызначаецца граматычны тэг і лема, тэкст дзеліцца на асобныя параграфы (якія потым змешваюцца ў выпадковым парадку, каб немагчыма было аднавіць зыходны тэкст – магчыма, гэта можа часткова вырашыць праблему аўтарскіх правоў). Вынікі захоўваюцца ў базу, з якой працуе *інтэрфейс пошуку*.

У якасці базы выкарыстоўваецца база Apache Lucene. У адрозненне ад звычайных SQL баз (*PostgreSQL*, *Oracle*, *MariaDB* і г. д.) база *Apache Lucene* значна больш падыходзіць для захоўвання інфармацыі з нявызначанай колькасцю атрыбутаў для кожнага аб'екта (бо колькасць слоў у абзацы можа быць рознай і на кожнае слова можа прыпадаць розная колькасць граматычных памет) і для сцэнарыя выкарыстання “толькі чытанне без транзакцый”.

Беларускі N-корпус (з прыкладна 251 млн. слоў) кампілюецца 15 хвілін на працэсары i7-4770. Кампіляцыя падкорпусу “неразабраныя тэксты” (прыкладна 174 млн. слоў) займае прыкладна той самы час.

У якасці інтэрфейсу пошуку можна адаптаваць інтэрфейс, распрацаваны для Беларускага N-корпусу. Інтэрфейс зроблены на *Java Web Application* з інтэрфейсам *Angular+Bootstrap* і выкарыстоўвае граматычныя тэгі, граматычную базу і базу корпусу, створаныя кампілятарам.

Такім чынам, сучасны стан корпусных даследаванняў у Рэспубліцы Беларусь і ў Рэспубліцы Польшча адкрываюць новыя магчымасці ў развіцці беларуска-польскіх моўных сувязей. Механізм корпусных даследаванняў, у якіх выкарыстоўваюцца не штучна сканструяваныя прыклады, а рэальныя кантэксты, перакладзеныя кваліфікаванымі перакладчыкамі і ўжытыя ў тэксце, значна павышае надзейнасць і дакладнасць вынікаў даследавання дзвюх славянскіх моў. Паралельны корпус дазволіць аўтаматычна будаваць перакладныя канкардансы, выдзяляць у дзвюх мовах групы слоў пэўных словаўтваральных і словазмяняльных тыпаў, граматычныя мадэлі паняццяў

і іх эквівалентаў у перакладным тэксце, удакладняць значэнні лексічных адзінак, зафіксаваных у слоўніках, апісваць новыя, адсочваць дынаміку змен у лексічнай сістэме моў.

Стварэнне беларуска-польскага і польска-беларускага паралельных корпусаў знойдзе шырокае практычнае выкарыстанне ў вучэбным працэсе пры выкладанні беларускай і польскай моў у вышэйшых навучальных установах; у вучэбна-метадычнай рабоце пры адборы тэкставых прыкладаў для падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў; у навукова-даследчай рабоце пры распрацоўцы складаных тэарэтычных пытанняў лексікалогіі, лексікаграфіі, пры правядзенні навуковых даследаванняў тэксту і яго рознаўзроўневага моўнага аналізу (стагатычнага, марфалагічнага, стылістычнага, семантычнага і г. д.); у лексікаграфічнай практыцы пры стварэнні слоўнікаў рознага тыпу; у перакладазнаўстве пры распрацоўцы пытанняў тэорыі і практыкі перакладу тэкстаў рознай жанравай і стылёвай прыналежнасці.

Літаратура²

Bańko M., Górski R., *Praktyczny przewodnik po korpusie języka polskiego. // Praktyczny przewodnik po korpusach języków słowiańskich*. Red. M. Hebal-Jezierska. Warszawa, 2014. S. 11–28.

² Дадатковая рэкамендаваная літаратура, выдадзеная пасля выхаду дадзенага артыкула ў 2020 г.: I. В. Наўроцкая, *Да пытання аб укладанні корпуса беларускіх навуковых тэкстаў 1920–1930-х гг.* // Труды БГТУ. 2021. Серия 4. № 1. С. 74–78; V. Varanovich, M. Suprunchuk, Y. Zianouka, T. Prakapenka, A. Dolgova, Y. Hetseвич, *Creation of a Legal Domain Corpus for the Belarusian Module in Noof: Texts, Dictionaries, Grammars // Formalizing Natural Languages: Applications to Natural Language Processing and Digital Humanities*. Eds. M. González, S.S. Reyes, A. Rodrigo, M. Silberstein. Communications in Computer and Information Science. Vol. 1758. Cham, 2022. [online:] https://doi.org/10.1007/978-3-031-23317-3_13; N. Dobrushina, E. Sokur, *Spoken Corpora of Slavic Languages // Russian Linguistics*. 2022. Vol. 46. P. 77–93. [online:] <https://doi.org/10.1007/s11185-022-09254-9>; L.F. Mazzitelli, *Belarusian Modals of Necessity: A Corpus-Based Analysis // Studi Slavistici*. 2022. Vol. 19. № 2. P. 231–245; С. Лясовіч, *Абагульненне досведу беларускіх даследчыкаў у галіне корпуснай лінгвістыкі: сучасны стан, задачы, метадычны патэнцыял лінгвістычных карпусоў // Беларуская мова і мовазнаўства: стан, выклікі, практычныя захады: Матэрыялы навукова-практычнае канфэрэнцыі, Беласток, 28–29 чэрвеня 2024 г.* Рэд. В. Вячорка, Л. Плыгаўка, С. Лясовіч. Беласток, 2024. С. 49–58; V. Varanovich, M. Suprunchuk, Y. Zianouka, Y. Hetseвич, *Automatic Disambiguation of the Belarusian-Russian Legal Parallel Corpus in Noof // Formalizing Natural Languages: Applications to Natural Language Processing and Digital Humanities*. Eds. A. Bartulović, L. Mijić, M. Silberstein. Communications in Computer and Information Science. Vol 1816. Cham, 2024. [online:] https://doi.org/10.1007/978-3-031-56646-2_10; У. А. Кошчанка, В. У. Мартысюк, *N-corpus Albaruthēnicum, quo vadis? // Беларуская лінгвістыка*. 2024. Вып. 93. С. 143–152; Y. Hetseвич, M. Suprunchuk, *Linguistic Resources and Methods for Belarusian Natural Language Processing // Linguistic Resources for Natural Language Processing*. Ed. M. Silberstein. Cham, 2024. [online:] https://doi.org/10.1007/978-3-031-43811-0_4.

- Bronikowska R., Przyborska-Szulc A., *Elektroniczny korpus tekstów polskich XVII i XVIII wieku (do 1772 roku)* // *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*. 2018. № 3670. S. 129–135.
- Demenko G., *Korpusowe badania języka mówionego*. Warszawa, 2015.
- Graszewicz M., *Korpus wypowiedzi polskich polityków (KWPP)* // *Dziennikarstwo i Media*. 2014. T. 5. S. 205–214.
- Łaziński M., Kuratczyk M., *Korpus polsko-rosyjski Uniwersytetu Warszawskiego* // *Polsko-języczne korpusy równoległe = Polish-language Parallel Corpora*. Red. E. Gruszczyńska, A. Leńko-Szymańska. Warszawa, 2016. S. 83–95.
- Morfeusz // [online:] <http://morfeusz.sgjp.pl/> [доступ: 15.11.2025].
- Narodowy Korpus Języka Polskiego. Red. A. Przepiorkowski, M. Bańko, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszcyk. Warszawa, 2012.
- Peljak-Łapińska A., *Białoruski N-korpus: W kierunku Białoruskiego Korpusu Narodowego*. Acta Albartuhena. 2016. № 16. S. 203–210.
- Polskojęzyczne korpusy równoległe = Polish-language Parallel Corpora. Red. E. Gruszczyńska, A. Leńko-Szymańska. Warszawa, 2016.
- Przepiorkowski A., *Korpus IPI PAN – wersja wstępna*. Warszawa, 2004.
- Skarbnica // [online:] <http://zil.ipipan.waw.pl/Sk%C5%82adnicaMWE> [доступ: 15.11.2025].
- Świdziński M., *Lingwistyka korpusowa w Polsce – źródła, stan, perspektywy* // *LingVaria*. 2006. № 1. S. 23–34.
- Yaskevich A., *Praktyczny przewodnik po korpusie języka białoruskiego* // *Praktyczny przewodnik po korpusach języków słowiańskich*. Red. M. Hebal-Jezińska. Warszawa, 2014. S. 184–197.
- Булойчык А., Кошчанка У., *Беларускі Біблійны корпус* // *Беларуская мова ў сакральнай сферы: гісторыя і сучаснасць: матэрыялы Міжнар. навук. канф. (Мінск, 21 лютага 2018 г.)*. Рэд. С. Гаранін, І. Будзько, Т. Пятрова. Мінск, 2019. С. 76–79.
- Зубов А., Кощенко В., *Корпус текстов белорусского языка* // *Труды международной конференции «Корпусная лингвистика – 2006»*. Санкт-Петербург, 2006. С. 113–120.
- Кошчанка У., *Паралельныя беларуска-рускі і руска-беларускі корпусы на сайце нацыянальнага корпусу рускай мовы* // *Проблемы современной прикладной лингвистики: сборник научных статей*. Минск, 2013. С. 41–47.
- Кошчанка У., Капылоў І., Міклашэвіч І., *Корпус беларускамоўных навуковых тэкстаў як частка рэалізацыі міжнароднага праекта “Balticgrid II”* // *Беларуская лінгвістыка*. 2009. № 53. С. 3–8.
- Лазинский М., Куратчик М., *Польско-русский параллельный корпус Варшавского университета и его использование в лингвистическом исследовании* // *Язык и метод: русский язык на грани методологического срыва*. Red. D. Szumska, K. Ozga. Kraków, 2015. S. 95–103.
- Рубашко Н., Невмержицкая Г., Совпель И., *Компьютерный фонд белорусского языка и его приложения* // *Информационные системы и технологии (IST’2006): материалы III Междунар. конф., Минск, 1–3 ноября 2006 г.: в 2 ч.* Ред. А. Курбацкий. Минск, 2006. Ч. 2. С. 70–71.
- Рычкова Л., *Камп’ютэрная версія драматургічных твораў Янкі Купалы: прынцыпы стварэння, напрамкі выкарыстання* // *Міжнародныя купалаўскія чытанні: матэрыялы навуковай канферэнцыі. Гродна. 25–27 лістапада 1997 г.* Гродна, 1997. С. 257–261.

- Сичинава Д., *Русско-белорусский параллельный корпус: опыт разработки // Карповские научные чтения: сб. науч. ст. Вып. 6: в 2 ч.* Ред. А. Головня. Минск, 2012. Ч. 1. С. 270–272.
- Сянкевіч Н., *Канкарданс як сродак выяўлення асаблівасцей мовы мастацкай літаратуры // Актуальные проблемы современной прикладной лингвистики.* Минск, 2017. С. 248–254.

Lingwistyka korpusowa jako perspektywiczny kierunek rozwoju białorusko-polskich związków językowych

Rozwój lingwistyki korpusowej w Polsce i na Białorusi stworzył nowe możliwości badań kontrastywnych oraz praktycznych zastosowań w nauczaniu języków. W artykule przedstawiono historię i stan prac nad korpusami obu krajów, ze szczególnym uwzględnieniem korpusów równoległych. Omówiono zasady ich budowy, problemy prawnoutorskie, kwestie doboru tekstów oraz aspekty techniczne opracowania i anotacji. Wskazano na duży potencjał stworzenia polsko-białoruskiego i białorusko-polskiego korpusu równoległego, który mógłby stać się ważnym narzędziem w badaniach językoznawczych, dydaktyce, leksykografii oraz praktyce przekładu. Podkreślono, że korpusy zwiększają obiektywność analiz i pozwalają badać realne konteksty użycia, co sprzyja lepszemu zrozumieniu obu języków.

Słowa kluczowe: polski korpus językowy, polsko-białoruski korpus równoległy, białoruski N-Korpus, korpus Albaruthenicum, rosyjsko-białoruski korpus równoległy, leksykalno-gramatyczna baza danych języka białoruskiego

Корпусная лінгвістыка як перспектывы напрамак развіцця беларуска-польскіх моўных сувязей

Развіццё корпуснай лінгвістыкі ў Польшчы і Беларусі стварыла новыя магчымасці для кантрастных даследаванняў і практычнага выкарыстання пры выкладанні моў. У артыкуле прадстаўлена гісторыя і сучасны стан працы над корпусамі абедзвюх краін з асаблівым акцэнтам на паралельных корпусах. Разглядаюцца прынцыпы іх пабудовы, прававыя і аўтарскія праблемы, пытанні адбору тэкстаў, а таксама тэхнічныя аспекты апрацоўкі і анатацыі. Адзначаецца вялікі патэнцыял стварэння польска-беларускага і беларуска-польскага паралельнага корпусу, які мог бы стаць важным інструментам у мовазнаўчых даследаваннях, дыдактыцы, лексікаграфіі і перакладзе. Падкрэсліваецца, што корпусы павышаюць аб'ектыўнасць аналізаў і дазваляюць вывучаць рэальныя кантэксты ўжывання, што спрыяе лепшаму разуменню абедзвюх моў.

Ключавыя словы: корпус польскай мовы, польска-беларускі паралельны корпус, Беларускі N-Korpus, Corpus Albaruthenicum, руска-беларускі паралельны корпус, лексіка-граматычная база беларускай мовы

Czasopismo „Acta Albaruthenica” w bibliograficznej bazie danych światowego językoznawstwa sławistycznego iSybisław¹

The Journal *Acta Albaruthenica* in the iSybisław Bibliographic Database of World Slavic Linguistics Publications

The article is devoted to the journal *Acta Albaruthenica* (in connection with the publication of the jubilee 20th issue) and iSybisław, a bibliographic database of the world Slavic linguistics, in which materials of this journal for 1998–2017 are available. The first part of the article characterizes the iSybisław database in general, describes the tasks, history and participants of the project, as well as various Belarusian materials registered in the database. In the second part of the article, the history and present times of the scientific journal *Acta Albaruthenica* were described for the first time and the structure of documents in the iSybisław database containing information about the materials of the journal was analyzed.

Keywords: journal, *Acta Albaruthenica*, iSybisław, database, bibliography, Slavic linguistics, Belarusian language

W obecnym szybko zmieniającym się świecie ogromne znaczenie ma rozwój technologiczny, który obejmuje bardzo szerokie sfery. Następuje coraz powszechniejsza cyfryzacja różnych dziedzin, w tym humanistyki. Internet stał się nie tylko niezbędnym narzędziem również w komunikacji naukowej, w popularyzacji badań, lecz także źródłem poszukiwania materiałów i danych bibliograficznych. W tym kontekście nie dziwi coraz szybszy rozwój narzędzi językoznawczych, korpusowych, repozytoriów oraz baz tekstów i czasopism naukowych. Wśród takich ciekawym projektem jest bibliograficzna baza danych światowego językoznawstwa sławistycznego iSybisław. Celem artykułu jest przedstawienie jej funkcjonowania na przykładzie czasopisma białorutenistycznego „Acta Albaruthenica” (z okazji jubileuszowego 20. numeru pisma)².

¹ Pierwodruk: *Мова, літаратура і культура Беларусі цягам стагоддзяў* = *Język, literatura i kultura Białorusi na przestrzeni wieków*, red. M. Chaustowicz, R. Kaleta, Warszawa 2020, s. 11–24.

² W 2025 roku jest to już 25. numer.

1. Ogólna charakterystyka bazy iSybisław

Baza danych światowego językoznawstwa sławistycznego iSybisław dostępna jest na stronie internetowej (w wersji polskiej, angielskiej i rosyjskiej) www.isybislaw.ispan.waw.pl, na której jest wiele cennych informacji o projekcie. Baza jest bardzo nowoczesnym systemem pozwalającym wyszukiwać konkretne dane językoznawcze. Możliwy jest bezpłatny dostęp na licencji CC BY-NC-ND do 30 tys. dokumentów (monografie, prace zbiorowe, słowniki, czasopisma, artykuły, recenzje i in.), powstałych od 1992 roku (zdarzają się nieliczne wyjątki z 1991 roku, ale najwięcej publikacji jest od roku 1998 [Rudnik-Karwatowa et al. 2013, s. 631]) do dnia dzisiejszego. Zebrane materiały dotyczą szeroko rozumianej polskiej i światowej sławistyki językoznawczej: językoznawstwa sławistycznego, językoznawstwa konfrontatywnego, językoznawstwa kontrastywnego słowiańsko-niesłowiańskiego, językoznawstwa teoretycznego i ogólnego.

Koncepcja utworzenia bazy iSybisław została przedstawiona na Międzynarodowym Kongresie Sławistów w Krakowie w 1998 roku (Bojar i Rudnik-Karwatowa 1998). Projekt od 2009 roku uzyskał wieloletnie grantowe finansowanie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego i jest kierowany przez Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. Współpracują z nim różne instytucje polskie i zagraniczne, w sposób formalny: akademie nauk z Białorusi, Czech, Macedonii, Słowacji, Ukrainy oraz Instytut Serbski w Niemczech, a w sposób nieformalny instytucje z Chorwacji, Estonii, Rosji (Rosyjska Akademia Nauk, Moskiewski Uniwersytet Państwowy im. M.W. Łomonosowa) oraz Polski (Biblioteka Sejmowa, Fundacja Sławistyczna, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej³, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu⁴, Uniwersytet Wrocławski⁵, Uniwersytet Warszawski⁶, Towarzystwo Naukowe Warszawskie). Wśród partnerów są także Komisja Bibliografii Lingwistycznej oraz Komisja Terminologiczna przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów (więcej: www.isybislaw.ispan.waw.pl/start/ip.html).

Dokładna historia bibliografii sławistycznej, początkami sięgająca roku 1908, została opisana w zakładce *Historia bibliografii* (www.isybislaw.ispan.waw.pl/start/historia.html). Z niej dowiadujemy się, że tradycyjną książkową bibliografię sławistyczną przekształcono w dokumentacyjną bazę danych obsługiwaną przez autonomiczny system SYBISLAW (**S**ystem **B**ibliografii **S**ławistycznej). W 2007 roku zaczął działać dostępny w Internecie nowoczesny system informacyjno-wyszukiawczy iSybisław, który w nowocześniejszej formie kontynuował tradycję poprzednika. Funkcję kierownika projektu pełniła dr Ewa Rudnik-

³ Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

⁴ Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

⁵ Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego.

⁶ Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

-Karwatowa, obecnie koordynację kontynuuje dr Paweł Kowalski – językoznawca, sławista i słowenista z Instytutu Slawistyki PAN, kierownik Centrum Slawistycznej Informacji Naukowej. Dzięki niemu w ostatnim czasie bazę znacznie uzupełniono o materiały słowiańszczyzny południowej.

Podstawę wyszukiwania informacji w systemie stanowią słowa kluczowe (zob. Rudnik-Karwatowa i Karpińska 2006; Rudnik-Karwatowa et al. 2013, s. 631–632) oraz klasy (klasyfikacje). Polskie słowa kluczowe są uzupełniane (nie w jednakowym stopniu ze względu na różne zaawansowanie prac) o ekwiwalenty słów kluczowych w innych językach słowiańskich i w języku angielskim. W systemie widnieje 11 klas ogólnych: 1. *Dział ogólnosłowiański*, 2. *Język staro-cerkiewno-słowiański*, 3. *Grupa bułgarsko-macedońska*, 4. *Grupa serbsko-chorwacka*, 5. *Język słoweński*, 6. *Grupa czesko-słowacka*, 7. *Grupa łużycka*, 8. *Grupa lechicka*, 9. *Grupa rуска*, 10. *Dział słowiańsko-niesłowiański*, 11. *Wydawnictwa niejęzykoznawcze*. Każda klasa zawiera wiele różnorodnych szczegółowych podklas. Dla przykładu, w *Dziale ogólnosłowiańskim* są wyszczególnione podklasy dotyczące zagadnień współczesnych, historycznych czy regionalnych, studiów konfrontatywnych, zagadnień przekładoznawczych, leksykologii (w tym słowników i frazeologii), onomastyki, bibliografii, wydawnictw periodycznych, ksiąg pamiątkowych i jubileuszowych, personaliów, historii slawistyki, działalności naukowej, akademii nauk, uniwersytetów, komitetów, towarzystw, a także konferencji i kongresów.

Nad przygotowywaniem rekordów konkretnych dokumentów czuwają polscy i zagraniczni językoznawcy slawiści (w całej historii funkcjonowania bazy było ich ponad 80, więcej: zob. http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/start/files/uczestnicy_pl.pdf). Dane są następnie weryfikowane i redagowane w Centrum Slawistycznej Informacji Naukowej Instytutu Slawistyki PAN. Na temat bazy powstało wiele publikacji naukowych, których lista dostępna jest na stronie projektu (zob. <http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/start/mp.html>).

Użytkownicy bazy muszą się oswoić z jej specyficznymi cechami, np. dla języka rosyjskiego stosowany jest skrót *rus* a nie *ros* (bez kropki), dla białoruskiego *bel* a nie *brus.*, dla angielskiego *eng* a nie *ang*. Warto też wiedzieć, że podtytuł oddzielany jest od tytułu dwukropkiem ze spacją przed i po nim, a potem małą literą pisany jest podtytuł. Ten ważny szczegół pozwala poprawnie zrekonstruować dany tytuł, np. *Białoruś w dyskursie naukowym : lingwistyka, socjologia, politologia* stanowi opis w bazie oryginalnego dokumentu *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*. Po sposobie zapisu można także stwierdzić, czy dana osoba korzystała tylko z bazy bibliograficznej czy też miała oryginalny dokument w rękę.

2. Językoznawstwo białoruskie w bazie iSybisław (zarys)

Oficjalnym białoruskim partnerem (na mocy porozumienia) Instytutu Sławistyki PAN jest Narodowa Akademia Nauk Białorusi (zob. <http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/start/ip.html> oraz pełną listę uczestników http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/start/files/uczestnicy_pl.pdf), a dokładniej Instytut Języka i Literatury im. J. Kołasa i J. Kupały (brus. Інстытут мовы і літаратуры ім. Я. Коласа і Я. Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі), obecnie po zmianach strukturalnych jest to Centrum Badań nad Kulturą Białoruską, Językiem Białoruskim i Literaturą Białoruską (brus. Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі). Z instytucji tej od 1993 roku przy projekcie współpracował prof. Hienadź Cychun (brus. Генадзь Цыхун⁷), a od 2006 roku także Jauhenija Wołkawa (brus. Яўгенія Волкава). Wspomniane osoby mają na swoim koncie publikacje dotyczące zarówno języka polskiego i białoruskiego, np. *Słownik polsko-białoruski* (Wolkawa i Awiława 2005), jak i baz bibliograficznych (np. Wolkawa 2013; 2014; Wolkawa i Цыхун 2018), w których poruszane są m.in. zagadnienia funkcjonowania w bazie iSybisław białoruskich słów kluczowych i szerzej: białoruskiej terminologii lingwistycznej. W latach 1993–1999 przy projekcie współpracowała także Alesia Litwinouskaja (brus. Алеся Літвіноўская) z Wydziału Filologicznego Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, znana z projektu popularyzacji języka białoruskiego wśród rosyjskojęzycznych Białorusinów z cyklu *Мова Нанова* (www.movananova.by). Od 2014 roku przy bazie iSybisław na zaproszenie prof. Hienadzia Cychuna i dr Ewy Rudnik-Karwatowej (ówczesnej kierownik projektu) współpracuje także Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego, którą reprezentuje Radosław Kaleta. Wprowadził on do bazy m.in. językoznawcze książki wydane w Katedrze oraz pisma, z którymi współpracował, np. „Acta Albaruthenica”, „Białorutenistyka Białostocka” czy „Studia Rossica Gedanensia” (w sumie 374 rekordy). Pomagał także we wprowadzaniu białoruskich ekwiwalentów polskich słów kluczowych.

Wśród czasopism typowo białorutenistycznych w bazie iSybisław występują następujące pisma białoruskie: „Беларуская лінгвістыка”, „Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук”, „Роднае слова”, „Працы кафедры сучаснай беларускай мовы”, „Тэрміналагічны бюлетэнь”, „Беларуская мова: міжведамасны зборнік”, „Адукацыя і выхаванне”. Z polskich pism białorutenistycznych w bazie można znaleźć następujące: „Acta Albaruthenica”, „Białorutenistyka Białostocka”, „Białostocki Przegląd Kresowy”, „Białoruskie Zeszyty Historyczne = Беларускі гістарычны зборнік”. Wszystkie pisma łatwo wyszukać, wpisując następujące słowa kluczowe: *język białoruski* oraz *wydawnictwo periodyczne* w zakładce *Dokumenty – szukanie zaawansowane*. Artykułów

⁷ Zmarł w 2024 roku.

białorutenistycznych opublikowanych w tomach zbiorowych jest w bazie 811, artykułów opublikowanych w czasopismach jest 1079, a książek 294, co daje w sumie 2184 dokumenty. W roku 2013 wszystkich rekordów w bazie było 18 tys. (Rudnik-Karwatowa et al. 2013, s. 631), a w roku 2020 już ponad 30 tys.

Wśród klasyfikacji w bazie iSybisław występuje także klasa dotycząca języka białoruskiego (znajdującego się w *Grupie ruskiej*) oznaczona numerem 9.3 wraz z 29 szczegółowymi podklasami, które prezentujemy na zdjęciu.

9.3. Język białoruski	[Wyświetl]
9.3.1. Język białoruski. Współczesny język literacki	[Wyświetl]
9.3.1.1. Język białoruski. Fonetyka. Fonologia	[Wyświetl]
9.3.1.2. Język białoruski. Morfologia. Morfonologia	[Wyświetl]
9.3.1.3. Język białoruski. Słownictwo	[Wyświetl]
9.3.1.3.1. Język białoruski. Słownictwo nominalne	[Wyświetl]
9.3.1.3.2. Język białoruski. Słownictwo werbalne	[Wyświetl]
9.3.1.4. Język białoruski. Składnia	[Wyświetl]
9.3.1.4.1. Język białoruski. Grupa wyrazowa	[Wyświetl]
9.3.1.4.2. Język białoruski. Zdanie proste	[Wyświetl]
9.3.1.4.3. Język białoruski. Zdanie złożone	[Wyświetl]
9.3.1.5. Język białoruski. Lingwistyka tekstu	[Wyświetl]
9.3.1.6. Język białoruski. Stylistyka	[Wyświetl]
9.3.1.7. Język białoruski. Język autora	[Wyświetl]
9.3.2. Język białoruski. Historia języka	[Wyświetl]
9.3.3. Język białoruski. Dialektologia	[Wyświetl]
9.3.4. Język białoruski. Socjolingwistyka	[Wyświetl]
9.3.5. Język białoruski. Semantyka. Pragmatyka	[Wyświetl]
9.3.6. Język białoruski. Leksykologia	[Wyświetl]
9.3.6.1. Język białoruski. Historia słownictwa	[Wyświetl]
9.3.6.2. Język białoruski. Słownictwo gwarowe	[Wyświetl]
9.3.6.3. Język białoruski. Terminologia	[Wyświetl]
9.3.6.4. Język białoruski. Leksykografia	[Wyświetl]
9.3.6.4.1. Język białoruski. Słowniki	[Wyświetl]
9.3.6.5. Język białoruski. Frazeologia	[Wyświetl]
9.3.7. Język białoruski. Onomastyka	[Wyświetl]
9.3.7.1. Język białoruski. Antroponimia	[Wyświetl]
9.3.7.2. Język białoruski. Toponimia	[Wyświetl]
9.3.8. Język białoruski. Psycholingwistyka	[Wyświetl]
9.3.9. Język białoruski. Etnolingwistyka	[Wyświetl]

II. 1. Wykaz klas służących do klasyfikacji białoruskich dokumentów w bazie iSybisław

W klasyfikacjach brakuje glottodydaktyki, która nie jest uznawana za część językoznawstwa, stąd baza celowo nie uwzględnia pozycji glottodydaktycznych, chociaż zdarzają się wyjątki, oznaczone poprzez odpowiednie słowo kluczowe *glottodydaktyka* i (najczęściej) klasą *Dział ogólnosłowiański. Zagadnienia współczesne. Studia konfrontatywne*.

3. Ogólna charakterystyka czasopisma „Acta Albaruthenica”

Ponieważ czasopismo naukowe „Acta Albaruthenica” nie doczekało się kompleksowego opracowania, a jedynie recenzyjnych omówień poszczególnych numerów (pierwszego [zob. Wierzchowska 2000] i piątego [zob. Borowiec 2005]) lub krótkich wzmianek przy okazji omawiania dorobku Katedry Białorutenistyki UW (zob. Баршчэўская 2013, s. 485; Kaleta 2017, s. 21), warto w tym miejscu przedstawić jego szerszą charakterystykę.

Czasopismo naukowe „Acta Albaruthenica” (ISSN 1898-8091) powstało w 1998 roku. Ma swoją stronę internetową (www.albaruthenica.uw.edu.pl) w polskiej, białoruskiej i angielskiej wersji językowej. Zakładka *Archiwum* ukazuje historię periodyku. Pierwszy tom pisma został wydany w Warszawie w wydawnictwie „Energeia” z numerem ISBN 83-85118-89-6 pod redakcją literaturoznawcy Aleksandra Barszczewskiego i językoznawcy Alberta Bartoszewicza. Liczył 151 stron. Następne cztery tomy (2001–2005) były wydawane w Mińsku. Tom drugi (2001 r.) został wydany w białoruskim wydawnictwie „Беларускі кнігазбор”, z numerem ISBN 985-6638-44-5 pod tytułem: *На шляху да праўды. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі „Шлях да ўзаемнасці” (Белавежа, 15–17 чэрвеня 2000 г.) і круглага стала „Ідэя беларускасці і ідэя польскасці на мяжы тысячагоддзяў: да вызначэння паняццяў” (Мінск, 6–7 верасня 2000 г.)*. W składzie kolegium redakcyjnego zostało wymienionych 5 osób: literaturoznawca A. Barszczewski (brus. Аляксандр Баршчэўскі), historyk Jury Waszkiewicz (brus. Юры Вашкевіч), filozof, historyk i krytyk literacki Uładzimir Konan (brus. Уладзімір Конан), historyk Wital Skalaaban (brus. Віталь Скалабан) oraz kulturolog Lubou Uładykouskaja-Kanaplanik (brus. Любоў Уладыкоўская-Канаплянік). Na stronie redakcyjnej widnieje także dodatkowa informacja mówiąca o tym, że seria powstała w 1998 roku, a jej koordynatorem jest A. Barszczewski (серыя заснавана ў 1998 г., каардынатар А. Баршчэўскі). Skrócona informacja dotycząca redaktorów, gdzie z nazwiska wymieniono tylko A. Barszczewskiego (Рэдкал.: А. Баршчэўскі і інш.) znalazła się w piśmie na dole strony w stopce. Tom liczył 224 strony. Trzeci numer (2003 r.) został wydany już bez numeru ISBN w białoruskim wydawnictwie „Права і эканоміка” pod ogólną redakcją literaturoznawców: A. Barszczewskiego i Mikoły Chaustowicza (brus. Мікола Хаўстовіч). Liczył 133 strony i miał podtytuł „Навукова-тэарэтычны часопіс” (pol. Czasopismo naukowo-teoretyczne). W tym samym 2003 roku ukazał się w Mińsku w wydawnictwie „Тэхнапрынт” z numerem ISBN 985-464-550-9 i czwarty numer czasopisma pod tytułem *Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Droga ku wzajemności” IX edycja, Białowieża 5–7 października 2001 r., X edycja, Hajnówka – Białowieża 21–23 czerwca 2002 r.* Tom liczący 300 stron zredagowali literaturoznawca A. Barszczewski i językoznawca (po raz pierwszy) Michał Sajewicz. Tom piąty ukazał się w Mińsku z numerem ISBN 985-442-207-0 w wydawnictwie „Права і эканоміка” pod redakcją literaturoznawców M. Chaustowicza, A. Barszczewskiego oraz językoznawcy Siarhieja Zaprudskiego (brus. Сяргей Запрудскі). Tom liczył 284 strony. W roku 2007 (podobnie jak w roku 2003) ukazały się dwa numery pisma. Tom szósty został wydany w Warszawie z numerem ISBN 978-83-920472-5-4 pod tytułem *Droga ku wzajemności. 50 lat białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim*. Był to pierwszy tak duży tom (416 stron), w którym jako wydawca widnieje Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego, która od tego numeru pozostała stałym wydawcą pisma. Jego redaktorami byli językoznawca

i ówczesny (2004–2009) kierownik Katedry Białorutenistyki Mikołaj Timoszuk oraz M. Chaustowicz, którzy wspólnie przez 10 lat pracowali nad redakcją kolejnych tomów do 17. włącznie⁸. Tom siódmy, liczący 483 strony, ukazał się z numerem ISBN 978-83-920472-6-1 z podtytułem *Literatura, język, kultura*. Od tego numeru (aż do numeru 18/2018) widać już ujednolicony wzór okładki, który różni się tylko głównym motywem (fragmentem obrazu lub grawiury), wcześniej natomiast każdy numer miał zupełnie inną oprawę graficzną. Tom 7/2007 zaczyna także regularność wydawania rocznika, dzięki czemu numer tomu pokrywa się z ostatnimi cyframi roku wydania (numer 7. wydany w 2007 roku, numer 8. w 2008 roku itd.). Tom ósmy liczył trochę mniej, bo 313 stron. Pierwszy raz pojawiły się tu razem numery ISBN i ISSN (ISBN 978-83-60951-02-6, ISSN 1898-8091) i tak jest aż do tomu 11/2011 (w kolejnych numerach pozostanie już tylko numer ISSN). Tom dziewiąty (410 stron) wydano z podtytułem *Literatura, język i kultura: tradycje i nowatorstwo*. Tom dziesiąty był jubileuszowy, liczył 440 stron i miał podtytuł „*Мае Афіны тут – назваў іх Бандарамі*”, *Profesorowi Aleksandrowi Barszczewskiemu na 80-lecie*. Tom ten zawiera także bibliografię zawartości rocznika „Acta Albaruthenica” za lata 1998–2010 (tt. 1–10). W tomie jedenastym (357 stron) znajdziemy podtytuł *Literatura, język i kultura: tradycje i współczesność*. Nowe wymogi ministerialne dotyczące czasopism naukowych sprawiły, że pismo „Acta Albaruthenica” nabrało nowego formatu. Od numeru 12/2012 (278 stron) pełna zawartość artykułów (ze streszczeniami w języku angielskim) dostępna jest na stronie internetowej. W roczniku wymienieni są nie tylko redaktorzy, lecz także członkowie Rady Naukowej, recenzenci, redaktorzy tematyczni i językowi, sekretarz redakcji, a na końcu wydania podane są krótkie notki o autorach. Warto w tym miejscu wymienić członków Rady Naukowej czasopisma (skład do numeru 15/2015 włącznie): Nina Barszczewska (Uniwersytet Warszawski) – przewodnicząca, Hienadź Cychun (Narodowa Akademia Nauk Białorusi), Siarhej Kavalious (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), Bronisław Kodzis (Uniwersytet Opolski), Gun-Britt Kohler (Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, Niemcy), Aliaksandr Krautsevich (Związek Pisarzy Białoruskich, Białoruś), Dorota Michaluk (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), Eugeniusz Mironowicz (Uniwersytet w Białymstoku), Larysa Pisarek (Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych w Katowicach oraz Uniwersytet Wrocławski), Pavel Sciacko (Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. J. Kupały, Białoruś), Ivan Shtejner (Homelski Uniwersytet Państwowy im. F. Skaryny, Białoruś), Aliaksandr Smalianchuk (Polska Akademia Nauk), Mikhaïl Tychyna (Narodowa Akademia Nauk Białorusi), Ihar Zhuk (Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. J. Kupały, Białoruś)⁹. Wśród

⁸ Ponieważ później prof. M. Timoszuk przeszedł na emeryturę (2017 r.). W 2025 roku zmarł.

⁹ Później do 2024 roku byli to: Aleś Bielski (Białoruski Uniwersytet Państwowy), Nina Barszczewska (Uniwersytet Warszawski), Hienadź Cychun (Narodowa Akademia Nauk Białorusi), Iryna

redaktorów tematycznych znaleźli się: Katarzyna Bortnowska (literatura), Mirosław Jankowiak (język), Józef Ziemczonok (kultura, historia). Redakcji językowej podjęli się: Volha Tratsiak (język białoruski), Katarzyna Drozd (język polski), Mariusz Górnicz (język angielski). Sekretarzem redakcji został (do 2015 roku) R. Kaleta. W numerze 13/2013 liczącym 398 stron dodatkowo pojawiła się informacja o nakładzie 120 egzemplarzy. Artykuły do obu numerów recenzowało 13 specjalistów: dr hab. Lilia Citko, prof. UwB (Uniwersytet w Białymstoku), prof. dr hab. Hanna Dylągowa (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), dr hab. Jerzy Gordziejew (Uniwersytet Jagielloński), dr hab. Jerzy Grzybowski (Uniwersytet Warszawski), dr hab. Oleg Łatyszonek, prof. UwB (Uniwersytet w Białymstoku), prof. dr hab. Mikalai Pryhodzich (Białoruski Uniwersytet Państwowy), dr hab. Ivan Saverchanka (Narodowa Akademia Nauk Białorusi), prof. dr hab. Liudmila Sinkova (Białoruski Uniwersytet Państwowy), dr hab. Beata Siwek (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), prof. dr hab. Valentyna Sobol (Uniwersytet Warszawski), prof. dr hab. Bazyli Tichoniuk (Uniwersytet Zielonogórski), dr hab. Halina Tvaranovich, prof. UwB (Uniwersytet w Białymstoku), dr hab. Teresa Zaniewska, prof. SGGW (Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie).

Z materiałów udostępnionych na stronie rocznika widać, że na przestrzeni lat (do 2019 roku) materiały publikowane w piśmie były recenzowane przez 28 wybitnych polskich i białoruskich specjalistów: prof. dr hab. Wanda Barouka (Witebski Uniwersytet Państwowy im. P. Maszeraua), dr hab. N. Barszczewska, prof. UW (Uniwersytet Warszawski), dr hab. L. Citko, prof. UwB (Uniwersytet w Białymstoku), prof. dr hab. H. Cyhun (Narodowa Akademia Nauk Białorusi), prof. dr hab. H. Dylągowa (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II),

Gaponenko (Białoruski Uniwersytet Państwowy), Fernando Presa González (Uniwersytet Complutense w Madrycie), Bronisław Kodzis (Uniwersytet Opolski), Oleg Łatyszonek (Uniwersytet w Białymstoku), Aliaksandr Makarevich (Mohylewski Uniwersytet Państwowy im. A. Kulaszowa), Arnold McMillin (Kolegium Uniwersyteckie w Londynie), Anżela Melnikava (Homelski Uniwersytet Państwowy im. F. Skaryny), Dorota Michaluk (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), Igor Nabytowycz (Uniwersytet w Drohobyczu), Larysa Pisarek (Uniwersytet Wrocławski), Mikalai Pryhodzich (Białoruski Uniwersytet Państwowy), Tatjana Ramza (Białoruski Uniwersytet Państwowy), Liudmila Sinkova (Białoruski Uniwersytet Państwowy), Beata Siwek (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), Aliaksandr Smalianchuk (Polska Akademia Nauk), Halina Tvaranovich (Uniwersytet w Białymstoku), Halina Tychka (Białoruski Uniwersytet Państwowy). W kadencji 2025–2028 zaproponowano następujący skład Rady Naukowej: Nina Barszczewska (Polska, Uniwersytet Warszawski), przewodnicząca Rady, Susanne Frank (Niemcy, Uniwersytet Humboldt w Berlinie), Ina Kalita (Czechy, Instytut Białoruski w Pradze), Katarzyna Konczewska (Polska, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk), Viktoria Liashuk (Słowacja, Uniwersytet im. Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy), Anna Żebrowska (Polska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Anna Rakityanskaya (USA, Uniwersytet Harvarda), Liudmila Sinkova (Białoruś, Białoruski Uniwersytet Państwowy), Beata Siwek (Polska, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), Jan Patrick Zeller (Niemcy, Uniwersytet w Oldenburgu).

dr hab. J. Gordziejew (Uniwersytet Jagielloński), dr hab. J. Grzybowski (Uniwersytet Warszawski), dr M. Jankowiak (Instytut Słowiański Akademii Nauk Republiki Czeskiej), prof. dr hab. S. Kavalou (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), prof. dr hab. A. Krautsevich (Związek Pisarzy Białoruskich, Białoruś), dr hab. Oleg Łatyszczek, prof. UwB (Uniwersytet w Białymstoku), prof. dr hab. Aliaksandr Makarevich (Mohylewski Uniwersytet Państwowy im. A. Kulaszou), prof. dr hab. Eugeniusz Mironowicz (Uniwersytet w Białymstoku), prof. dr hab. Larysa Pisarek (Uniwersytet Wrocławski), prof. dr hab. M. Pryhodzich (Białoruski Uniwersytet Państwowy), prof. dr hab. Tatjana Ramza (Białoruski Uniwersytet Państwowy), prof. dr hab. M. Sajewicz (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), dr hab. Ivan Saverchanka (Narodowa Akademia Nauk Białorusi), prof. dr hab. Ivan Shtejner (Homelski Uniwersytet Państwowy im. Francyska Skaryny, Białoruś), prof. dr hab. L. Sinkova (Białoruski Uniwersytet Państwowy), dr hab. B. Siwek (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), prof. dr hab. A. Smalianchuk (Polska Akademia Nauk), prof. dr hab. Bazyli Tichoniuk (Uniwersytet Zielonogórski), dr hab. M. Timoszuik, prof. UW (Uniwersytet Warszawski), dr hab. H. Tvaranovich, prof. UwB (Uniwersytet w Białymstoku), prof. dr hab. Halina Tyczka (Białoruski Uniwersytet Państwowy), dr hab. T. Zaniewska, prof. SGGW (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie), prof. dr hab. I. Zhuk (Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. Janki Kupały, Białoruś). To wybitne grono zapewne powiększy się o kolejne osoby¹⁰.

Dzięki opisanym wyżej zmianom czasopismo od 2013 roku widniało na liście Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego z punktacją 3 punkty. Numer 14/2014 liczący 399 stron zawiera zasady publikowania w roczniku napisane w języku polskim i białoruskim, gdzie podane są wymogi co do sporządzania przypisów i bibliografii. Potencjalny autor może także dowiedzieć się, że w roczniku publikowane są tylko oryginalne teksty do 12 tys. znaków w języku polskim i białoruskim, które uzyskały pozytywne recenzje. Redakcja informuje także, że zapobiega zjawiskom znanym jako „ghostwriting” i „guest authorship”, stąd zwraca szczególną uwagę na rzetelność publikacji naukowych i wymaga podawania autorów / współautorów, którzy wnieśli istotny wkład w powstanie publikacji, a także podawania informacji o źródłach finansowania publikacji, o wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów. Korespondencję z autorami w ramach prac nad numerem 15/2015 (liczącym finalnie 282 strony) jako sekretarz redakcji prowadził jeszcze R. Kaleta, ale potem kontynuowała je i widnieje w roczniku Anna

¹⁰ Dodatkowo do 2021 roku byli to jeszcze Aleksander Barszczewski (Uniwersytet Warszawski) oraz Valentyna Sobol (Uniwersytet Warszawski), w roku 2022 dodatkowo: Aleś Bielski (Białoruski Uniwersytet Państwowy), Gun-Britt Kohler (Carl von Ossietzky Universität Oldenburg), Jadwiga Kozłowska-Doda (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), Dorota Michaluk (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), Igor Nabytowycz (Uniwersytet w Drohobyczu), Helena Pocietchina (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie).

Rędzioch-Korkuz (językoznawczyni i anglistka). Od 2015 roku zwiększyła się ministerialna punktacja pisma z 3 do 6 punktów. Rocznik widniał także w bazie *Index Copernicus International* (<https://journals.indexcopernicus.com/search/journal/issue?issueId=155885&journalId=20549>). W tomie 16/2016 liczącym 350 stron nastąpiła zmiana redaktorów językowych: Iryna Aheyeva zajęła się redakcją tekstów w języku białoruskim, a M. Górnicza zmieniła A. Rędzioch-Korkuz (język angielski). A. Barszczewski zastąpił w Radzie Naukowej N. Barszczewską, która dołączyła do grona recenzentów. Zmian formalnych i technicznych nie odnotowuje numer 17/2017 liczący 380 stron, kontynuując wypracowane wcześniej formuły wydawnicze. Z kolei tom 18/2018 liczący 457 stron zawiera pewne zmiany. Jego redaktorem – obok M. Chaustowicza – jest też językoznawczyni N. Barszczewska (dwukrotna kierownik Katedry), K. Drozd została redaktorem tematycznym (literatura), a Jadwiga Gracla odpowiadała za tematy kulturalne i historyczne. Nadzieja Chukichova została redaktorem językowym (język białoruski), a M. Jankowiak zajął się redakcją tekstów w języku polskim.

Numer 19/2019 zredagował M. Chaustowicz, po tym jak w 2018 roku N. Barszczewska przeszła na emeryturę. Redakcją tekstów w języku angielskim (streszczeń) zajęła się hiszpańska białorutenistka Angela Espinosa Ruiz mająca udokumentowaną płynną znajomość języka angielskiego. Sekretarzem redakcji została Maryla Chaustowicz, która zajmuje się także składem i łamaniem¹¹. Od tego numeru pismo zmieniło szatę graficzną – autorem okładki utrzymanej w niebieskich odcieniach jest Paweł Kurza, który także ubogaca swój projekt fragmentami białoruskich obrazów.

Niestety rocznik nie znalazł się na kolejnej ministerialnej liście czasopism punktowanych, co wynikało z krótkiego terminu złożenia ankiety, ale do jubileuszowego numeru 20/2020 zostały wprowadzone nowe zasady publikacji artykułów i recenzji, dostosowane do aktualnych wymogów. Wprowadzono, na przykład, wymóg podawania tytułów, streszczeń i słów kluczowych w trzech językach (angielskim, białoruskim i polskim), publikowany jest adres e-mail, kod ORCID autora, numer DOI artykułu, pozycje bibliograficzne zapisane cyrylicą w bibliografii muszą być uzupełnione przez wariant transliterowany naukowy (*scholarly*) (po wariacie transliterowanym w nawiasie kwadratowym powinien być umieszczony oryginał). Autor podpisuje oświadczenie, że udziela nieodpłatnej licencji niewyłącznej Wydawnictwu do wydania i rozpowszechniania swojego utworu drukiem w formie publikacji w czasopiśmie, w formie publikacji elektronicznej

¹¹ W 2025 roku skład redakcji się zmienił. Redaktorem naczelnym został dr hab. Radosław Kaleta, prof. UW, redaktorem tematycznym językoznawczym został dr hab. Mirosław Jankowiak, redaktorem tematycznym literaturoznawczym została dr Katarzyna Drozd-Urbańska, a sekretarzami redakcji: dr Volha Tratsiak i mgr Maryla Chaustowicz. Za korektę tekstów w języku białoruskim odpowiada dr Veranika Bandarovich, a w języku angielskim – mgr Natasha Kadlec (absolwentka Uniwersytetu Harvarda).

na stronie internetowej rocznika, a także w bazach indeksujących oraz internetowych platformach publikacji naukowych. Zgadza się jednocześnie na udostępnianie publikacji na licencji Creative Commons BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.pl>), informacja o tej licencji będzie podawana przy każdym artykule. Poczynione unowocześnienia mają przygotować pismo na kolejną ewaluację i zdobycie punktów.

Z danych statystycznych warto wspomnieć, że na łamach czasopisma w latach 1998–2020 opublikowano 597 tekstów¹² (głównie po polsku i białorusku, ale zdarzały się też artykuły po rosyjsku czy ukraińsku¹³), dotyczących zagadnień szeroko rozumianej białorutenistyki (literatury, języka, kultury, historii, socjologii), z czego 547 artykułów naukowych i 50 tekstów innego typu (recenzje, sprawozdania, debiuty naukowe, polemiki, wspomnienia zmarłych badaczy, notki jubileuszowe)¹⁴. Wysoką jakość naukową i międzynarodowość potwierdza obecność wśród autorów z Polski, Białorusi, Węgier, Anglii¹⁵ zarówno znanych profesorów, doktorów habilitowanych i doktorów, jak i doktorantów rozpoczynających swą karierę naukową. W latach 1998–2019 czasopismo było redagowane przez 10 (współ)redaktorów – literaturoznawców: A. Barszczewskiego (tomy 1–5) i M. Chaustowicza (tomy 3 i 5–20) oraz językoznawców: A. Bartoszewicza (tom 1), M. Sajewicza (tom 4), M. Timoszuka (tomy 6–17) i N. Barszczewską (tom 18)¹⁶. W tomie 2/2001 pojawiają się też następujące nazwiska białoruskich historyków, filozofów i kulturologów: J. Waszkiewicz, U. Konan, W. Skałaban, L. Uładykouskaja-Kanaplanik. „Acta Albaruthenica” jako czasopismo białorutenistyczne działa przy najstarszej jednostce białorutenistycznej w Polsce (Katedra Białorutenistyki UW powstała w 1956 roku) i ma najdłuższą w Polsce białorutenistyczną tradycję wydawniczą, która jest kontynuowana.

4. Charakterystyka funkcjonowania czasopisma „Acta Albaruthenica” w bazie iSybisław

Czasopismo „Acta Albaruthenica” ma swoją stronę ogólną w bazie iSybisław: <http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/ShowDocument.do?documentId=767993>.

¹² W latach 2021–2024 dodatkowe 90 tekstów, co daje sumę 687.

¹³ W latach 2021–2024 także po angielsku.

¹⁴ W latach 2021–2024 dodatkowo 77 artykułów i 13 tekstów innego typu, co daje odpowiednio sumy: 624 i 63.

¹⁵ Później także z Francji, Hiszpanii, Litwy, Niemiec, Rosji, Ukrainy, USA i Włoch.

¹⁶ W latach 2021–2022 redaktorem był także M. Chaustowicz. Numery za lata 2023–2024 mają wpisanego zastępcę redaktora naczelnego R. Kaletę, który odpowiadał za redakcję tekstów językoznawczych, a od 2025 roku R. Kaleta jest redaktorem naczelnym po przekazaniu funkcji przez M. Chaustowicza.

II. 2. Fragment strony czasopisma „Acta Albaruthenica” w bazie iSybisław

W polach: *Autor/redaktor*, *Miejsce wydania*, *Wydawnictwo* widnieje informacja tylko na temat pierwszego numeru, który zaczyna serię tomów czasopisma. Ponieważ redaktorzy się zmieniali, uwzględniono ich w polach: *Uwagi* oraz *Hasła autorskie*. W polu *Rok wydania* widnieją tylko numery, które jak dotąd zostały wprowadzone do bazy, czyli nie oznacza to, że pismo „Acta Albaruthenica” przestało się ukazywać w 2017 roku¹⁷. W polu *Języki* za pomocą oddzielonych przecinkami skrótów bez kropek zostały wymienione języki, w których pisane były artykuły (tylko językoznawcze, bo baza nie obejmuje tekstów literaturoznawczych) w tomach wprowadzonych do bazy (bel = białoruski, pol = polski, rus = rosyjski). Dodatkowo w *Uwagach* podano także inne informacje: podtytuły, lata poszczególnych wydań, zmieniające się nazwy wydawnictwa. Przy *Hasłach autorskich* z prawej strony jest dodatkowa opcja *Wyświetl*, która otwiera inne rekordy powiązane w bazie z danym nazwiskiem.

¹⁷ Obecnie wprowadzono do bazy numery do roku 2021, trwają prace nad wprowadzaniem zawartości pisma z lat 2022–2024. Prace nie posuwają się szybko, gdyż dane wprowadza jedna osoba, a wypełnienie jednego rekordu nie polega jedynie na wpisaniu podstawowych danych. Należy też wpisać krótkie streszczenia, słowa kluczowe, przypisać klasyfikację, uzupełnić hasła autorskie, dodać ewentualne odnośniki itp. Wypełniona wersja robocza każdego rekordu jest weryfikowana przez kilku redaktorów bazy i w wyniku dyskusji udoskonalana i dopiero po całym procesie publikowana. Jest to zatem cała procedura, która wymaga czasu.

iSybislav Instytut Sławiński Polskiej Akademii Nauk

Użytkownik: Hasło: [Login](#)

[Polski](#) [English](#) [Pyczeck](#)

[Start](#) [Osoby](#) [Dokumenty](#) [Serie](#) [Słowa kluczowe](#) [Klasyfikacja](#) [Tagi](#) [Pomoc](#)

[Wyświetl osoby](#)
[Szukaj osoby](#)

Osoba

Tożsamość główna

Nazwisko: Baraszczeński
 Imiona: Aleksander

Dopowiedzenie:

Tożsamości

Nazwisko	Imiona	Dopowiedzenie	Akcje
Baraszczeński	Aleksander		Wyświetl

Dokumenty

☐ Funkcja	Opis	Typ	Akcje
☐ redaktor	Acta Albaniethica - Warszawa, 1998 - 2021	Czasopismo	Wyświetl

[\[Dodaj zaznaczone do koszyka\]](#)

Dokumenty powiązane

☐ Opis	Typ	Akcje
☐ Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo = Annales de Lettres et Sciences Humaines. Études Slaves = Annals of Arts, Slavonic Studies - Lublin, 1997 - 2017	Czasopismo	Wyświetl

[\[Dodaj zaznaczone do koszyka\]](#)

II. 3. Przykład *Hasła autorskiego* w bazie iSybislav

W tego typu powiązaniach wypisane są wszystkie formy imienia i nazwiska funkcjonujące w bazie (cyrylicą, ale też łacinką, po polsku i w transliteracji). Następnie pokazane są konkretne rekordy (wraz z podaniem funkcji osoby: opracowujący, redaktor, tłumacz etc.) odnoszące się do konkretnych publikacji. Jeśli inni autorzy pisali recenzje książek danej osoby, wspomnienia etc., wtedy też odnośniki do takich publikacji są w *Hasle autorskim* zaznaczane, czyli wszystko to, co w bazie dotyczy danej osoby. W polu *Słowa kluczowe* odnotowano ogólne słowa kluczowe odnoszące się do całego czasopisma: *białorutenistyka*, *język białoruski*, *językoznawstwo*, *kulturoznawstwo*, *literaturoznawstwo*, *wydawnictwo periodyczne*. Po kliknięciu na dane słowo kluczowe otwiera się rekord z wariantami tego słowa w innych językach (najczęściej słowiańskich i angielskim). W polu *Klasyfikacja* pojawiają się dwa elementy charakteryzujące ogólnie czasopismo: *Wydawnictwa periodyczne*, *Język białoruski*. Po kliknięciu na pole *Wyświetl* możemy zobaczyć inne dokumenty w danej klasie. Ciekawym i ważnym polem jest rubryka *Powiązania przychodzące*, gdzie umieszczane są odnośniki do dokumentów opisujących czasopismo (obecnie są to dwie recenzje zarejestrowane w bazie). Wraz z czasem trzeba będzie ten rekord uaktualniać, podobnie jak wprowadzać nowe numery pisma. Dodatkowo w polu *Numery* (nie widać go na zdjęciu) wymienione są roczniki i numery każdego tomu czasopisma, które zostały dodane do bazy. Przy każdym jest odnośnik *Wyświetl*, który pokazuje artykuły i recenzje językoznawcze z danego numeru zarejestrowane w bazie. Przy każdym tekście znów można wybrać odnośnik, który pokaże szczegółowe dane bibliograficzne, na podobnych zasadach, na których zostało opisane całe czasopismo. Różnicę stanowi fakt, że w rekordach konkretnych artykułów są podane też przedziały stron oraz krótki abstrakt w języku polskim i języku artykułu. Tam, gdzie to możliwe, jest także link do pełnej wersji artykułu.

iSybislaw Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk

Użytkownik: Hasło: [Login](#)

[Polski](#) [English](#) [Русский](#)

[Start](#) | [Osoby](#) | [Dokumenty](#) | [Serie](#) | [Słowa kluczowe](#) | [Klasyfikacja](#) | [Tagi](#) | [Pomoc](#)

[Wyświetl dokumenty](#)
[Szukanie](#)
[Szukanie zaawansowane](#)

Artykuł
[\[Do koszyka\]](#)

Książka
[Wyświetl Wycisk](#)

Tytuł:	Эміграцыйная газэта "Бацькаўшчына" пра школьную сыстэму БССР
Autor/redaktor:	Ніна Баршчэўская
Opublikowany w:	Acta Albaruthenica [Wyświetl]
Numer:	2001 T. 2
czasopisma:	2001 T. 2
Strony:	44-54
Języki:	bel
Abstrakt:	У артыкуле закранаюцца пытанні падручнікаў па навучанні беларускае мовы, праблемы русyfikацыі, ролі і развіцця беларускае мовы. (RQ)
Abstrakt 2:	W artykule poruszane są kwestie podręczników do nauczania języka białoruskiego, problemy rusyfikacji, roli i rozwoju języka białoruskiego. (RQ)
Hasła autorskie:	au. Barščewskaja, Nina [Wyświetl]
Słowa kluczowe:	Białoruś, język białoruski, rusyfikacja, wydawnictwo periodyczne, "Бацькаўшчына"
Tagi:	
Klasyfikacja:	9.3.4. Język białoruski. Socjolingwistyka [Wyświetl] 9.3.2. Język białoruski. Historia języka [Wyświetl]
Linki:	Tekst dokumentu

II. 4. Przykład artykułu z pisma „Acta Albaruthenica” w bazie iSybislaw

W bazie iSybislaw znajduje się 157 podobnych rekordów dotyczących artykułów, recenzji i językoznawczych notek okolicznościowych opublikowanych w piśmie „Acta Albaruthenica” w latach 1998–2017¹⁸.

5. Podsumowanie

Baza iSybislaw jest prestiżowym projektem międzynarodowym mającym długoletnie tradycje i wsparcie grantowe. Rozpoznawana jest w środowisku slawistów. Tym bardziej cieszy fakt, że znalazło się w niej czasopismo „Acta Albaruthenica”, które także ma swoją bogatą historię i dorobek. Jest najstarszym tego typu pismem w Polsce.

Baza bibliograficzna iSybislaw jest nieodzownym narzędziem dla każdego językoznawcy slawisty – od studenta do profesjonalnego badacza. Pozwala szybko zapoznać się z osiągnięciami językoznawczej slawistyki, znaleźć potrzebne materiały i inspirację do pisania własnych tekstów. Pod tym względem jest to narzędzie nieocenione.

W przyszłości warto poszerzać część białorutenistyczną bazy bibliograficznej o kolejne tomy czasopisma „Acta Albaruthenica” i o wydania książkowe. Należałoby też poszerzać bazę o inne czasopisma białorutenistyczne w Polsce, na Białorusi i innych krajach, np. pisma: „The Journal of Belarusian Studies” czy „Studia Białorutenistyczne” (prace nad tym już trwają). Jest to ważne dokumentowanie i popularyzowanie polskiego i światowego dorobku białorutenistycznego, który staje się łatwo dostępny dla każdego na całym świecie.

¹⁸ W latach 2018–2021 było to dodatkowe 45 tekstów, co daje sumę 202.

Bibliografia¹⁹

- Bojar B., Rudnik-Karwatowa Z., 1998, *Koncepcja nowoczesnego systemu informacji slawistycznej*, w: H. Dalewska-Greń, J. Rusek, J. Siatkowski (red.), *Językoznawstwo: prace na XII Międzynarodowy Kongres Sławistów w Krakowie 1998* (Z Polskich Studiów Sławistycznych; seria 9), Warszawa, s. 42–47.
- Borowiec A., 2005, *Acta Albaruthenica: Науковий збірник, над агульною редакцією М. Хаўстовіча, А. Баршчэўскага, С. Запрудскага, выпуск п'яты, „Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo = Annales de Lettres et Sciences Humaines. Études Slaves = Annals of Arts. Slavonic Studies”*, t. 53, z. 7, <https://ojs.tnku.pl/index.php/rh/article/view/5150/5009> (dostęp: 08.07.2020).
- Kaleta R., 2017, *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*, w: R. Kaleta (red.), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*, Warszawa, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/12103> (dostęp: 08.07.2020).
- Rudnik-Karwatowa Z., Banasiak J., Mikos Z., 2013, *Językowe problemy optymalizacji wyszukiwania informacji w systemie iSybislaw*, „Slavia Orientalis”, t. 62, z. 4, s. 631–646.
- Rudnik-Karwatowa Z., Karpińska H., 2006, *Słownik słów kluczowych językoznawstwa slawistycznego*, Warszawa, https://ispan.waw.pl/cnis/slownik_slow_kluczowych.htm (dostęp: 14.07.2020).
- Wierzchowska M., 2000, *Acta Albaruthenica – Warszawa, 1998*, „Slavia Orientalis”, t. 49, z. 2, s. 310–314.
- Баршчэўская Н., 2013, *Дасягненні Кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта, „Бiałorutenistyka Białostocka”*, № 5, с. 483–489.
- Волкава Я., 2013, *Праблемы беларускай лінгвістычнай тэрміналогіі і пытанне суадноснасці ключавых слоў (лінгвістычных тэрмінаў) у iSybislaw*, „Slavia Orientalis”, т. 63, № 2, с. 285–292.
- Волкава Я., 2014, *Беларуская лінгвістычная тэрміналогія: праблемы фіксацыі і функцыянавання*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, т. 49, с. 259–276.
- Волкава Я. В., Авілава В. Л., 2005, *Польска-беларускі слоўнік: звыш 40000 слоў = Słownik polsko-białoruski: ponad 40 000 haseł*, рэд. Г. А. Цыхун, Мінск.
- Волкава Я., Цыхун Г., 2018, *Беларуская мовазнаўчая славістычная бібліяграфія: гісторыя, напрамкі, перспектывы ў агульнаславянскім кантэксце*, абстракт referatu przygotowanego na posiedzenie bloku tematycznego Komisji Bibliografii Lingwistycznej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów nt. „Bibliografia językoznawstwa slawistycznego w przestrzeni cyfrowej” podczas XVI Międzynarodowego Kongresu Sławistów (Belgrad, 20–27.08.2018), <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/594> (dostęp: 14.07.2020).

¹⁹ Zalecana literatura dodatkowa, wydana po opublikowaniu niniejszego artykułu w 2020 r.: A. Taran, 2021, *Terminology of Computational Linguistics in Terms of Indexing and Information Retrieval in the System “iSybislaw”*, COLINS-2021: 5th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems, April 22–23, 2021, Kharkiv, Ukraine; A. Taran, 2022, *The Role of Keyword Language in the Database of World Slavic Linguistics iSybislaw*, COLINS-2022: 6th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems, May 12–13, 2022, Gliwice, Poland (<https://ceur-ws.org/Vol-3171/paper24.pdf>; https://www.youtube.com/watch?v=KIT_CMDeIBA).

Czasopismo „Acta Albaruthenica” w bibliograficznej bazie danych światowego językoznawstwa sławistycznego iSybislaw

Artykuł został poświęcony czasopismu „Acta Albaruthenica” (w związku z wydaniem jubileuszowego 20. numeru) i bibliograficznej bazie danych światowego językoznawstwa sławistycznego iSybislaw, w której dostępne są materiały tego czasopisma za lata 1998–2017. W pierwszej części artykułu ogólnie scharakteryzowano bazę danych iSybislaw, opisano zadania, historię i uczestników projektu oraz różne materiały białorutenistyczne zarejestrowane w bazie. W drugiej części artykułu po raz pierwszy opisano historię i współczesność czasopisma naukowego „Acta Albaruthenica” i przeanalizowano strukturę dokumentów (rekordów) w bazie iSybislaw zawierających informacje o materiałach czasopisma.

Słowa kluczowe: czasopismo, „Acta Albaruthenica”, iSybislaw, baza danych, bibliografia, językoznawstwo sławistyczne, język białoruski

Часопіс “Acta Albaruthenica” ў бібліяграфічнай базе дадзеных сусветнага славянскага мовазнаўства iSybislaw

Артыкул прысвечаны часопісу “Acta Albaruthenica” (у сувязі з выданнем юбілейнага 20-га нумара) і бібліяграфічнай базе дадзеных сусветнага славянскага мовазнаўства iSybislaw, у якой змешчаны матэрыялы гэтага часопіса за 1998–2017 гг. У першай частцы артыкула даецца агульная характарыстыка базы дадзеных iSybislaw, апісваюцца задачы, гісторыя і ўдзельнікі праекта, а таксама розныя беларусазнаўчыя матэрыялы, якія знаходзяцца ў базе. У другой частцы артыкула ўпершыню даюцца звесткі пра гісторыю і сучаснасць навуковага часопіса “Acta Albaruthenica” і аналізуецца структура дакументаў у базе iSybislaw з інфармацыяй пра матэрыялы часопіса.

Ключавыя словы: часопіс, “Acta Albaruthenica”, iSybislaw, база даных, бібліяграфія, славянскае мовазнаўства, беларуская мова

Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта¹

Professor Antonina Obrębska-Jabłońska through the Eyes of the Young Generation of Researchers at the Department of Belarusian Studies, University of Warsaw

Professor Antonina Obrębska-Jabłońska (1901–1994), the founder of Belarusian studies in Poland and the first head of the Department of Belarusian Philology at the University of Warsaw, had a profound influence on successive generations of scholars. Her academic output includes dialectology, the history of language, onomastics, borderland studies, and text editions, including her work on *Pan Tadeusz* in Branislaw Tarashkyevich's translation. Many of her students continued her work, developing research in dialectology, lexicography, translation studies, and sociolinguistics. The scholarly tradition initiated by Obrębska-Jabłońska continues within the research conducted at the Department of Belarusian Studies of the University of Warsaw, evident in the dictionaries, monographs, source editions, and new research directions such as media language analysis, migration studies, and Belarusian glottodidactics.

Keywords: Antonina Obrębska-Jabłońska, history of Belarusian studies, Department of Belarusian Studies UW, Belarusian language, Polish language

Як прадстаўнік маладога пакалення паланістаў і беларусістаў я па зразумелых прычынах не мог асабіста ведаць прафесара Антаніну Абрэмбску-Яблоньску (1901–1994) – заснавальніцу польскай беларусістыкі, стваральніцу і першую загадчыцу (1956–1971) кафедры беларускай філалогіі, якая распачала працу ў Варшаўскім універсітэце ў 1956 г. (перайменавана ў кафедру беларусістыкі² ў 2005 г.). Менавіта тут я маю гонар працаваць і ў пэўным

¹ Упершыню надрукавана: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. на матэрыялах Міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 38. Мінск, 2018. С. 142–151.

² Трэба, дарэчы, узгадаць разыходжанні наконт даты заснавання кафедры. З аднаго боку, можна знайсці інфармацыю (паводле звестак Ніны Баршчэўскай [Баршчэўская 2013:

сэнсе крочыць па слядах даследчыкаў папярэдніх пакаленняў. След прафесара А. Абрэмбскай-Яблоньскай – гэта не толькі яе навуковая спадчына (пра яе ніжэй), але і яе асоба – поўная цеплыні, зычлівасці і тактоўнасці. У бібліятэцы кафедры беларусістыкі можна знайсці кнігі з асабістымі дароўнымі надпісамі прафесара А. Абрэмбскай-Яблоньскай яе супрацоўнікам. У адным з такіх памятных надпісаў ёсць і падзяка за ўдзел у арганізацыі практыкі студэнтаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта [Kaleta 2014b: 393]. Сярод шматлікіх абавязкаў прафесар А. Абрэмбска-Яблоньска знаходзіла час на важныя драбніцы, якія шмат кажуць пра яе падыход і стаўленне да іншых. Гэтаму, безумоўна, варта вучыцца наступным пакаленням, якім нярэдка ў сённяшнім бурлівым жыцці не хапае часу на дробязі. Тут варта прывесці цудоўнае выказванне прафесара А. Абрэмбска-Яблоньскай: “Многім здаецца, што, каб стаць навукоўцам, трэба ім адмыслова нарадзіцца. Што здольныя людзі атрымліваюць лаўры само сабой. Нічога падобнага. Каб здабыць навуковыя лаўры, існуюць прынамсі тры абавязковыя ўмовы: шчырае і бескарыслівае захапленне, старанная праца, здольнасць да самакрытыкі” (пераклад наш. – Р. К.) [Obrębska-Jabłońska 1993: 243]. Дадзеную цытату я мог бы прывесці як эпіграф да майго артыкула, бо гэтыя словы не страцілі актуальнасці, а наадварот – сёння гэта трэба настойліва нагадваць, паколькі мы жывём у часы інтэрнэту, які спакушае нас да своеасаблівай навуковай нядобрасумленнасці – выкарыстання чужых прац без пазнакі крыніц або без праверкі іх на дакладнасць. Значнасць праблемы падкрэсліваецца вывучэннем у шматлікіх установах дысцыпліны “ахова інтэлектуальнай уласнасці”, які павінен супрацьстаяць і тлумачыць сутнасць гэтай з’явы, якая, на жаль, шмат у каго не выклікае ніякіх маральных сумненняў. Маладыя даследчыкі часта хочуць вельмі хутка зрабіць кар’еру, маюць прэтэнцыёзную пазіцыю і лічаць, што на ўсялякі поспех яны заслужылі, што яго можна лёгка дасягнуць, абмінаючы цяжкую і старанную працу. Часта яны зайздросцяць іншым, чыя цяжкая праца прывяла да поспеху, замест таго, каб узяцца за ўласную справу і дасягнуць чарговай прафесійнай мэты. Безумоўна, жыццёвы і прафесійны падыход прафесара А. Абрэмбскай-Яблоньскай варты пераймання.

483]), што кафедра была заснавана ў 1956 г. як навучальная ўстанова беларускай філалогіі, а ў 1977 г. распараджэннем рэктара Варшаўскага ўніверсітэта № 18 ад 30 верасня 1977 г. была пераўтворана ў кафедру беларускай філалогіі. З другога боку, Эльжбета Смулкова дае інфармацыю, што ў 1956 г. адзінка была створана як самастойная кафедра беларускай філалогіі, а як навучальная ўстанова (польск. *zakład*) беларускай філалогіі дзейнічала да структурнай рэформы факультэта ў 1968/1969 навучальным годзе, калі былі створаны Інстытут рускай, украінскай і беларускай філалогіі, кіраўніком якога тады быў прафесар Пшэмыслаў Зваліньскі [Смулкова 1970: 102]; [Старасціна 2009: 75] (гэтае пытанне шырока разглядалася ў артыкуле з 2023 г., гл.: [Калета 2023]). Падобныя разыходжанні датычаць і даты нараджэння прафесара А. Абрэмбскай-Яблоньскай. Адны крыніцы падаюць у якасці года яе нараджэння 1902-гі [Брашчэўская 2013: 483], другія – 1901-ы [Smulkowa 2001: 13].

Гэта выдатнае сведчанне годнасці, добрасумленнасці і сапраўднага захаплення абранай справай. Уласна таму напачатку гэтага тэксту я ўзгадваю менавіта этычны кодэкс навуковай працы, бо мяркую, што ён з'яўляецца падмуркам усякай чалавечай дзейнасці, без якой добрая навуковая праца немагчымая.

Прафесар Абрэмбска-Яблоньска займалася дыялекталогіяй, гісторыяй і культурай польскай мовы, а таксама русістыкай і беларусістыкай у шырокім славянскім кантэксце. У галіне беларусістыкі, акрамя дыялекталогіі, яна даследавала моўнае польска-беларуска-літоўскае памежжа, гісторыю беларускай мовы і анамастыку. Яе навуковыя працы добра абгрунтаваныя і напісаныя жывой мовай. Сярод шматлікіх публікацый трэба ўзгадаць працы, прысвечаныя *Слову пра наход Ігараў*, і чатырохтомнік *Беларускі народ* з апрацаваным рукапісным фальклорным матэрыялам Міхала Федароўскага ([Czurak 2001: 56]; [Smułkowa 2001: 16]). У 1962 г. быў апублікаваны *Падручны польска-беларускі слоўнік* пад рэдакцыяй А. Абрэмбскай-Яблоньскай і М. Бірылы. У 70-я гг. XX ст. пабачыў свет артыкул прафесара А. Абрэмбскай-Яблоньскай *Аб стандартызацыі беларускай літаратурнай мовы*, у якім даследчыца аналізавала новаўвядзенні ў беларускай мове, скасаваныя ў 30-х гг. XX ст. Важнай працай з'яўлялася апрацоўка і выданне з навуковым каментарыем Міцкевічавага *Пана Тадэвуша* ў перакладзе на беларускую мову, зробленым Б. Тарашкевічам. Прафесару А. Абрэмбскай-Яблоньскай таксама належаць артыкулы ў галіне дыялекталогіі: *Пра некаторыя граматычныя асаблівасці беларускіх гаворак* (1962), *Дыялекталагічная праблематыка славянскіх даследаванняў на Беласточчыне* (1964), *Запісы гаворак Беласточчыны з моўнымі каментарыямі і Атлас усходнеславянскіх гаворак Беласточчыны* (1980) [Smułkowa 2001: 16]. Частку тэкстаў прафесар уключыла ў зборнік сваіх выбраных сачыненняў пад назвай *Слядамі жывой мовы* [Obrebska-Jabłońska 1993], які змяшчае працы па паланістыцы і славістыцы, а таксама бібліяграфічны спіс 122 прац, апублікаваных на працягу 1924–1984 гг.

Навуковая спадчына прафесара А. Абрэмбскай-Яблоньскай сапраўды багатая і, што не менш важна, мае свой працяг у працах наступных даследчыкаў. Усё гэта – заслуга самой А. Абрэмбскай-Яблоньскай, яе адносінаў да супрацоўнікаў і вучняў. Яна асабіста паклапацілася пра працяг даследаванняў у галіне беларусістыкі, падрыхтаваўшы кадры для навуковай і педагогічнай працы. Яе вучні: Эльжбета Смулкова, Ядвіга Глушкоўска, Тэрэса Ясіньска і Станіслаў Шадыка – на працягу многіх гадоў займаліся развіццём варшаўскай беларусістыкі ў галіне навукі і выкладчыцкай дзейнасці.

Прафесар А. Абрэмбска-Яблоньска ўваходзіла ў склад рэдкалегіяў наступных навуковых часопісаў: *Даследаванні ў вобласці польскай і славянскай філалогіі* („Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”) і „Acta Baltico-Slavica”, у іх і сёння публікуюцца маладыя варшаўскія беларусісты, напр. Міраслаў Янковяк, Радаслаў Калета.

Даследаванні, распачатыя прафесарам А. Абрэмбскай-Яблоньскай, дагэтуль працягваюцца. Фалькларыстычна-дыялекталагічная праца знайшла сваё адлюстраванне ў двухтомным *Слоўніку назваў мясцовасцей паўночна-ўсходняй Польшчы*, выдадзеным калектывам супрацоўнікаў кафедры беларусістыкі ў 1992 г. [Barszczewska, Głuszkowska, Jasińska, Smułkowa 1992]. Тры гады пазней быў апублікаваны *Індэкс дыялектных назваў да “Слоўніка назваў мясцовасцей паўночна-ўсходняй Польшчы”* [Barszczewska, Głuszkowska, Jasińska, Smułkowa 1995].

У 2012 г. ў Інстытуце славістыкі Польскай акадэміі навук выйшла манаграфія *Беларуская дыялекталогія* [Barszczewska, Jankowiak 2012] пад аўтарствам загадчыцы кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта прафесара Ніны Баршчэўскай і выпускніка кафедры к.ф.н. Міраслава Янковяка. Выданне запаўняе істотную лакуну ў галіне польскага (і не толькі) апісання беларускіх гаворак, паколькі па-польску дагэтуль не існавала настолькі вялікай працы. Беларуская дыялекталогія дазваляе польскім даследчыкам (беларусістам, паланістам, славістам) пазнаёміцца з багаццем беларускіх гаворак і сучаснымі моўнымі тэндэнцыямі Беларусі. У адным з раздзелаў манаграфіі апісваюцца беларускія гаворкі па-за межамі Беларусі: у Літве, Латвіі, Украіне, Расіі і Польшчы, – што пашырае абазначаны ў назве арэал і яшчэ больш падкрэслівае арыгінальнасць і ўсебаковасць аўтарскага падыходу да праблематыкі беларускіх гаворак, які робіць манаграфію наватарскай у параўнанні з папярэднімі працамі. Перад чытачом паўстаюць новыя метады даследавання дыялектаў і сучасныя тэндэнцыі беларускіх гаворак не толькі ў Беларусі, але і на памежных тэрыторыях. Незвычайна каштоўным дадаткам да кнігі з’яўляюцца каляровыя карты, выбраныя запісы гаворак, табліцы і графікі, па якіх можна лёгка зразумець паходжанне беларускіх дыялектаў і іх падзел. Цяжкая праца была адзначана, і яе аўтары былі ўзнагароджаны юбілейным медалём да 80-годдзя Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

У 2016 г. кафедра беларусістыкі выдала трохтомную манаграфію *Моўная і культурная спадчына Падляшша* [Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia (t. 1–3) 2016], у якой можна знайсці дэталёвае сацыялінгвістычнае апісанне рэгіёна і дыялекталагічныя запісы на тэму чалавека, сям’і, хаты і народнай творчасці. Гэта вынік чатырохгадовага даследчага праекта, мэтай якога было даследаванне білінгвістычнай супольнасці ва ўмовах шматкультурнага польска-беларускага памежжа і адпаведна польска-беларускай моўнай гістарычна-культурнай інтэрферэнцыі.

Дыялекталагічная і анамастычная спадчына пашыраецца таксама маладымі даследчыкамі: у 2017 г. Вольга Трацяк абараніла кандыдацкую дысертацыю *Айконімы польска-беларускага памежжа* (на жаль, праца яшчэ не апублікаваная).

Лексікаграфічныя даследаванні таксама знайшлі свой працяг. Спачатку быў выдадзены *Малы практычны слоўнік бізнесмена* Т. Ясіньскай-Сохі і Н. Панасюк [Jasińska-Socha, Panasiuk 1995], які складаецца з дзвюх тысяч артыкулаў, а пазней – *Слоўнік беларуска-польскі, польска-беларускі* Т. Ясіньскай і А. Барташэвіча (першае выданне – 15 тыс. артыкулаў [Jasińska, Bartoszewicz 1996], другое выданне – 20 тыс. артыкулаў [Jasińska, Bartoszewicz 2007]).

Вяршыняй лексікаграфічных дасягненняў стаў *Беларуска-польскі слоўнік* [*Słownik białorusko-polski* 2012], выдадзены кафедрай у 2012 г. Ён складаецца больш чым з 40 тыс. артыкулаў і з’яўляецца плёнам шматгадовай працы, а таксама працягам каштоўнага *Падручнага польска-беларускага слоўніка* пад рэдакцыяй А. Абрэмбскай-Яблоньскай і М. Бірылы (больш за 30 тыс. артыкулаў). За аснову новага слоўніка быў узяты *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* пад рэд. К. Крапівы (Мінск, 1977–1984) і *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* пад рэд. М. Судніка і М. Крыўко (Мінск, 1996). Крыніцай найноўшай лексікі сталі тэрміналагічныя слоўнікі, навуковыя і навукова-папулярныя часопісы, перыядычныя выданні.

Таксама ў сваіх даследаваннях кафедра карысталася вузкасפעцыялізаванымі слоўнікамі, што было патрэбна для грунтоўнага манаграфічнага даследавання беларуска-польскай міжмоўнай аманіміі (“фальшывых сяброў перакладчыка”) і падрыхтоўкі слоўніка асноўных поўных беларуска-польскіх амонімаў [Kaleta 2014a]. Акрамя таго, у галіне аманіміі Р. Калетам былі прааналізаваны беларускія абрэвіятуры і скарачэнні [Kaleta 2014a: 98–103].

Узнятае прафесарам А. Абрэмбскай-Яблоньскай пытанне стандартызацыі беларускай мовы ў першай палове XX ст. (у прыватнасці ў 30-х гг.) знайшло сваё развіццё ў працах Н. Баршчэўскай, якая падышла да дадзенай тэмы з незвычайнага боку – з пазіцыі беларускай эміграцыі. У сваёй дысертацыі *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы* [Баршчэўская 2004] аўтар разглядае эміграцыйныя працы, прысвечаныя беларускай мове, як адзін з галоўных чыннікаў нацыянальнай свядомасці ў кантэксце інтэнсіўнай русіфікацыі. Разглядаецца становішча беларускай мовы ў розныя часы (ад нямецкай акупацыі і камунізму да сённяшніх дзён), між іншым, у галіне адукацыі. У манаграфіі падрабязна апісваюцца малавядомыя здабыткі беларускай эміграцыі, і, да таго ж, напісана яна класічным правапісам (*тарашкевіцай*).

Разыходжанні паміж двума правапісамі на ўзроўні марфалогіі былі апісаны доктарам Р. Калетам у артыкулах, прысвечаных граматычным асаблівасцям розных часцін мовы: канчаткам назоўнікаў і прыметнікаў [Калета 2007, 2008], дзеясловам [Калета 2013b], скланенню займеннікаў і лічэбнікаў [Калета 2013a]. У іншых публікацыях былі разгледжаны спосабы транслітарацыі і транскрыпцыі беларускага алфавіта, выяўлены непаслядоўнасці ў правілах, прынятых у Польшчы, і прапанаваныя магчымыя спосабы ўніфікацыі раманізацыі беларускага алфавіта [Калета 2016].

Даследаванні ў галіне беларускіх перакладаў *Пана Тадэвуша* на кафедры беларусістыкі працягнула вучаніца прафесара А. Абрэмбскай-Яблоньскай Зоф'я Скібіньска [Skibińska 1990a], якая характарызавала пераклады М. Танка, С. Дзяргая [Skibińska 1982b] і Я. Семязона [Skibińska 1982b]. Акрамя таго, З. Скібіньска аналізавала польскія пераклады твораў М. Багдановіча і Я. Купалы, у прыватнасці пераклады яго паэмы *Яна і я* [Skibińska 2004] і верша *А хто там ідзе?* [Skibińska 1990b]. Перакладам Б. Тарашкевіча зацікавілася таксама Тэрэса Хыляк-Шрэдар, якая прааналізавала фанетычную сістэму і арфаграфію перакладу *Пана Тадэвуша* [Chylak-Schroeder 1992] і выявіла флексійныя асаблівасці беларускай мовы [Chylak-Schroeder 1995].

Сярод малодшага пакалення навукоўцаў таксама ўзнікаюцца разнастайныя даследчыя тэмы. Марыля Хаўстовіч займаецца аналізам беларускай мовы ў сатырычных літаратурных помніках XVII ст. [Хаўстовіч 2016], а Анна Сівірская даследуе сучасныя ўзаемаабумоўленасці паміж беларускай мовай і нацыянальнай свядомасцю на прыкладзе маладых жыхароў Мінска [Siwirska 2017]. Вольга Старасціна рыхтавала (але, на жаль, не закончыла пісаць) кандыдацкую дысертацыю, прысвечаную Кітабу Яна Лебедзя, які яна раней аналізавала ў сваіх навуковых артыкулах (напр., [Старасціна 2009]). А Р. Калета ў артыкулах (напр. [Калета 2010]) і асобнай манаграфіі [Kaleta 2015] прааналізаваў асаблівасці польскай мовы беларусаў і цяжкасці, з якімі яны сутыкаюцца пры яе вывучэнні.

Трэба адзначыць, што з 1998 г. існуе кафедральны навуковы часопіс „Acta Albaruthenica”, у якім друкуюцца навуковыя працы, прысвечаныя разнастайным праблемам беларусістыкі. Першы том выйшаў у Варшаве, а чатыры наступныя друкаваліся ў Мінску. З 2007 г. часопіс ізноў выдаецца на кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта. Некаторыя артыкулы даступныя ў інтэрнэце на сайце часопіса (www.albaruthenica.uw.edu.pl), які вядзецца на польскай, беларускай і англійскай мовах. Выданне такога аўтарытэтнага і шырокавядомага часопіса – вялікі навуковы крок для кафедры.

Наступным этапам стала стварэнне ў 2015 г. на кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта Майстэрні беларусістычнай глотадыдактыкі (гл. <https://kb.uw.edu.pl/pracownie/glottodydaktyki-bialorutenistycznej/o-pracowni/>), загадчыкам якой з'яўляецца аўтар гэтых слоў. Сёння беларусістычная глотадыдактыка перажывае свой рэнесанс. Яна з'яўляецца прадметам дыскусій на канферэнцыях, доказах чаго служыць прынамсі наяўнасць адпаведнай панэлі на Міжнародным кангрэсе беларусістаў у 2010 і 2015 г. Самай буйной у 2015 г. была секцыя “Беларуская мова як замежная”, а яе паседжанне стала чарговым імпульсам для развіцця гэтай галіны ў Польшчы і Беларусі. У Рэспубліканскім інстытуце вышэйшай школы і ў Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэце праходзяць летнія школы беларусістыкі і працягваецца праца над сертыфікацыйнымі праграмамі беларускай

мовы як замежнай. На кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта таксама праводзіліся падобныя інтэрдысцыплінарныя глотадыдактычныя даследаванні, таму яна актыўна ўдзельнічае ў падобных ініцыятывах і падтрымлівае іх, што праяўляецца таксама ў выданні новага падручніка па беларускай мове для палякаў [Jasińska-Socha 2017]. Майстэрня беларусістычнай глотадыдактыкі, фармальна прыналежная да кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта, мае міжнародны і інтэрдысцыплінарны характар. У тым ліку яна супрацоўнічае з даследчыкамі Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта, Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы. Вынікі супрацоўніцтва з дапамогай сучасных тэхналогій становяцца даступнымі ў лічбавым фармаце, а таксама публікуюцца ў часопісе *Беларуская мова як замежная* (гл. <https://bmz.kb.uw.edu.pl/>). Адна з мэт Майстэрні – аб'яднанне ўсіх, хто займаецца беларусістычнай глотадыдактыкай, таму да супрацоўніцтва запрашаюцца ўсе зацікаўленыя асобы. У Майстэрні даследуюцца цяжасці ў вывучэнні беларускай мовы як замежнай. Таксама была выдадзена манаграфія, прысвечаная беларусістычнай глотадыдактыцы і моўным памылкам палякаў, якія вывучаюць беларускую мову як замежную [Kaleta 2018]. У кнізе сцвярджаецца само існаванне такой навукі, як беларусістычная глотадыдактыка. Гэта тэарэтычныя разважанні, якія дагэтуль не былі шырока апісаныя і нават не мелі сфармуляваных паняццяў і тэрмінаў у літаратуры, прысвечанай вывучэнню беларускай мовы як замежнай. Менавіта па гэтай прычыне ў кнізе прадстаўлены розныя вызначэнні такой галіны навукі, як беларусістычная глотадыдактыка, а таксама ўпарадкаваная тэрміналогія, напр., было ўдакладненае значэнне тэрмінаў *глотадыдактыка*, *беларусістычная глотадыдактыка*, *родная мова*, *замежная мова*, *другая мова*, *успадкаваная мова*, *адноўленая мова* і г. д. у параўнанні з дэфініцыямі і тэрмінамі, якія ўжываюцца ў Польшчы, Беларусі і Расіі. Гэта наўмысныя спасылкі да т. зв. параўнальнай глотадыдактыкі, у кантэксце якой беларусістычная глотадыдактыка таксама дагэтуль яшчэ не вывучалася. У наступнай частцы працы прадстаўленыя вынікі анкетных даследаванняў, праведзеных сярод тых, хто вывучае беларускую мову як замежную ў розных гарадах і навукова-дыдактычных асяродках Польшчы. Даследаваліся таксама матывацыя і адносіны да вывучэння беларускай мовы, віды і роля стэрэатыпаў пра беларускую мову. Вынікі даследавання дапамагаюць змагацца са стэрэатыпным поглядам, які дагэтуль існаваў на прадмет даследавання. Таксама прадстаўленыя глотадыдактычныя дапаможнікі, якія выкарыстоўваюцца ў навучанні/вывучэнні беларускай мовы. Іх колькасць і разнароднасць разбураюць стэрэатыпы пра беларускую мову як пра нібыта непапулярную і сведчаць пра існаванне попыту на матэрыялы для вывучэння беларускай мовы як замежнай. У манаграфіі прадстаўлены агляд тыпалогіі моўных памылак замежнікаў, якія вывучаюць розныя мовы як

замежныя. Гэтыя разважанні выяўляюць існаванне розных перспектыв у даследаванні моўных памылак, а таксама ўводзяць ў навуковы зварот аўтарскую тыпалогію моўных памылак, якой прысвечаны апошні раздзел манаграфіі. У ім прааналізаваныя памылкі палякаў, якія вывучаюць беларускую мову як замежную; прадстаўленыя тыпалогія памылак разам з канкрэтнымі прыкладамі; апісаныя прычыны і вынікі памылак і іх уплыў на глтадыдактычны працэс. Гэтае пытанне таксама яшчэ не ўзнімалася раней у межах беларусістыкі на такім узроўні, хаця існуе шмат літаратуры на гэтую тэму для іншых моў. Дадзеная манаграфія запаўняе прагал ў беларусістычных даследаваннях у гэтай вобласці.

Такім чынам, мы пастараліся прадэманстраваць, што даследаванні, распачатыя прафесарам А. Абрэмбскай-Яблоньскай, працягваліся і працягваюцца ў галіне фальклору, дыялекталогіі, анамастыкі, гісторыі беларускай мовы, перакладазнаўства і лексікаграфіі. Дыялекталагічныя даследаванні выйшлі за межы Беларусі і ахапілі беларускія гаворкі на тэрыторыі іншых краін: Літвы, Латвіі, Украіны і Расіі, а перакладазнаўчыя – увасобіліся ў апрацоўцы беларуска-польскай міжмоўнай аманіміі. Пашырыліся таксама даследаванні ў галіне сацыялінгвістыкі, якія ўключаюць апісанне дынамічнай моўнай сітуацыі ў Беларусі сярод маладога пакалення. З новых даследчых напрамкаў трэба адзначыць: 1) даследаванні, якія закранаюць беларускую эміграцыю, яе адносіны да беларускай мовы і моўных рэформ у краіне; 2) аналіз беларускіх кітабаў; 3) даследаванні ў галіне глтадыдактыкі, якія праводзяцца ў межах Майстэрні і друкуюцца на старонках навуковага часопіса, пры гэтым выконваюцца яны як беларусамі, што выкладаюць польскую мову, так і палякамі, якія выкладаюць беларускую. Выданне двух асобных навуковых часопісаў: “Acta Albaruthenica” і “Беларуская мова як замежная” адлюстроўвае не толькі шматлікія дасягненні кафедры беларусістыкі, але і развіццё, а таксама паспяховую папулярызацыю яе навуковай спадчыны. У найбліжэйшых лінгвістычных планах – даследаванне беларускага медыйнага і палітычнага дыскурсу, стварэнне паралельнага беларуска-польскага корпусу і правядзенне (налепш было б у змяшаных калектывах з беларускімі і польскімі навукоўцамі) параўнальных беларуска-польскіх даследаванняў у названых вышэй галінах. У 2016 г. кафедра беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта (заснаваная прафесарам А. Абрэмбскай-Яблоньскай у 1956 г.) адзначала 60-гадовы юбілей [Kaleta 2017]. Спадзяёмся, што ў наступную круглую дату таксама будзе чым ганарыцца.

Літаратура³

- Barszczewska N., Głuszkowska J., Jasińska T., Smułkowa E., *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*. T. 1–2. Warszawa, 1992.
- Barszczewska N., Głuszkowska J., Jasińska T., Smułkowa E., *Indeks nazw gwarowych do „Słownika nazw terenowych północno-wschodniej Polski”*. Warszawa, 1995.
- Barszczewska N., Jankowiak M., *Dialektologia białoruska*. Warszawa, 2012.
- Chylak-Schroeder T., *Kilka uwag o systemie fonetycznym i ortografii pierwszego pełnego przekładu „Pana Tadeusza” na język białoruski* // *Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej*. 1992. T. 21. S. 97–105.
- Chylak-Schroeder T., *Osobliwości w zakresie odmiany zaimka białoruskiego na podstawie tekstu białoruskiego tłumaczenia „Pana Tadeusza”: przyczynek do rozwoju normy literackiej języka białoruskiego* // *Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej*. 1995. T. 22. S. 51–57.
- Czurak M., *Nieopublikowane materiały językowe z archiwum Michała Fedorowskiego* // *Język i kultura białoruska w kontakcie z sąsiadami: studia poświęcone Antoninie Obrębskiej-Jabłońskiej w stulecie urodzin*. Warszawa, 2001. S. 55–61.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., *Słownik białorusko-polski, polsko białoruski = Беларуская-польскі слоўнік*. Warszawa, 1996.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., *Kieszonkowy słownik białorusko-polski, polsko białoruski = Каромкі слоўнік беларуска-польскі, польска-беларускі*. Warszawa, 2007.
- Jasińska-Socha T., *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Współpraca T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka. Red. R. Kaleta. Warszawa, 2017.
- Jasińska-Socha T., Panasiuk N., *Mały praktyczny słownik biznesmena*. Warszawa, 1995.
- Kaleta R., *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*. Warszawa, 2014 [Kaleta 2014a].
- Kaleta R., *20. rocznica śmierci Profesor Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej (1901–1994) – twórczyni i założycielki polskiej białorutenistyki* // *Acta Albaruthenica*. 2014. T. 14. S. 391–393 [Kaleta 2014b].

³ Дадатковая рэкамендаваная літаратура: Э. Смулкова, *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска ў святле карэспандэнцыі з Беларусі* // *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. на матэрыялах міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 38. Мінск 2018. С. 118–136; Г. Цыхун, *Па слядах славістычных росіюкаў Антаніны і Юзафа Абрэмбскіх* // *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. на матэрыялах міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 38. Мінск 2018. С. 136–141; Г. Кулеш, *“Падручны польска-беларускі слоўнік” пад рэд. А. Абрэмбскай-Яблоньскай і М. Бірылы (Варшава, 1962) – плён супрацоўніцтва лінгвістаў Польшчы і Беларусі* // *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. на матэрыялах міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 38. Мінск 2018. С. 151–157; *Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa*. 3. *Korespondencja Kazimierza Nitscha i Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej 1925–1958*. Cz. 1 (1925–1945); cz. 2 (1946–1958). Oprac. M. Skarżyński, E. Smułkowa. Kraków, 2018; Р. Калета, *Выбраныя факты з гісторыі беларусістыкі ў Варшаве ў святле архіўных дакументаў* // *Спазнаючы Беларусь... Да 65-годдзя беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. Рэд. Р. Калета. Варшава, 2023. С. 135–144; Э. Смулкова, *Прамова на ўрачыстасці да 65-годдзя кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта* // *Спазнаючы Беларусь... Да 65-годдзя беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. Рэд. Р. Калета. Варшава 2023. С. 25–32.

- Kaleta R., *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*. Warszawa, 2015.
- Kaleta R., *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki // Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science*. Red. R. Kaleta. Warszawa, 2017. S. 11–34.
- Kaleta R., *Błędoglogia w glottodydaktyce białorutenistycznej*. Warszawa, 2018.
- Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*. T. 1. *Opis socjolingwistyczny regionu na tle uwarunkowań historycznych*. Oprac. N. Barszczewska, M. Timoszuk. Warszawa, 2016.
- Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*. T. 2. *Człowiek. Rodzina. Dom*. Oprac. M. Chaustowicz, N. Panasiuk. Warszawa, 2016.
- Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*. T. 3. *Twórczość ludowa*. Oprac. M. Chaustowicz, N. Panasiuk. Warszawa, 2016.
- Obrębska-Jabłońska A., *Śladami żywego języka: wybór pism*. Red. E. Smułkowa. Warszawa, 1993.
- Siwirska A. B., *Język białoruski jako symboliczny element współczesnej świadomości narodowej (na podstawie badań przeprowadzonych wśród mieszkańców Mińska w przedziale wiekowym 18–30 lat) // Зь зычливості ку моему отчизне: том памятковы дэдыкованы Професору Миколаю Тимоску*. Red. N. Barszczewska, M. Chaustowicz. Warszawa, 2017. S. 331–346.
- Skibińska Z., „*Pan Tadeusz*” po białorusku (o przekładzie J. Siemiaszona) // *Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej*. 1982. T. 12. S. 135–142 [Skibińska 1982a].
- Skibińska Z., „*Pan Tadeusz*” w przekładach M. Tanka i S. Działhaja // *Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej*. 1982. T. 9. S. 83–92 [Skibińska 1982b].
- Skibińska Z., „*Pan Tadeusz*” Bronisława Taraszkiewicza na tle innych przekładów białoruskich // *Poezja*. 1990. T. 13. S. 229–237 [Skibińska 1990a].
- Skibińska Z., *Poezja Janki Kupały w polskich przekładach* // *Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej*. 1990. T. 13. S. 229–237 [Skibińska 1990b].
- Skibińska Z., *O jednym z polskich przekładów „A kto tam idzie” J. Kupały* // *Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej*. 1995. T. 22. S. 155–157.
- Skibińska Z., *O polskich przekładach poematu Janki Kupały „Ona i ja”* // *Recepcja. Transfer. Przekład*. 2004. S. 101–109.
- Słownik białorusko-polski = Беларуская-польскі слоўнік*. Red. T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka, T. Jasińska-Socha. Warszawa, 2012.
- Smułkowa E., *Profesor Antonina Obrębska-Jabłońska – człowiek pogranicza kultur // Język i kultura białoruska w kontakcie z sąsiadami: studia poświęcone Antoninie Obrębskiej-Jabłońskiej w stulecie urodzin*. Warszawa, 2001. S. 13–21.
- Баршчэўская Н., *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*. Варшава, 2004.
- Баршчэўская Н., *Дасягненні кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта // Бiałorutenistyka Białostocka*. 2013. T. 5. C. 483–489.
- Калета Р., *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркомаўкай і тарашкевіцай* // *Acta Albaruthenica*. 2007. T. 7. C. 192–206.
- Калета Р., *Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы* // *Acta Albaruthenica*. 2008. T. 8. C. 206–217.
- Калета Р., *Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову* // *Arche*. 2010. № 4. C. 358–400.
- Калета Р., *Адрозненні паміж тарашкевіцай і наркомаўкай на прыкладзе займенніка ды лічэбніка* // *Studia i Szkice Slawistyczne*. 2013. T. XII. C. 123–133 [Калета 2013a].

- Калета Р., *Некаторыя асаблівасці наркамаўкі і тарашкевіцы на прыкладзе выбраных пытанняў, звязаных з дзеясловам* // *Linguodidactica*. 2013. Т. 17. С. 81–92 [Калета 2013b].
- Калета Р., *Пра беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка”* // *Acta Albaruthenica*. 2013. Т. 13. С. 135–144 [Калета 2013c].
- Калета Р., *Аб варыянтах раманізацыі беларускага алфавіта, якія функцыянуюць у Польшчы* // *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зб. арт.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Беларусіка=Albaruthenica. Кн. 37. Мінск, 2016. С. 105–117.
- Каліноўскі В., *Пані Эльжбета – гісторыя адной прыязні*. Смаленск, 2016.
- Смуклова А., *Навукова-дыдактычная дзейнасць кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта* // *Беларускі каляндар на 1970 год*. № 14. Беласток, 1969. С. 91–103.
- Старасціна В., *Арыенталізмы ў мове Кітаба Яна Лебедзя (другая палова XVIII ст.)* // *Acta Albaruthenica*. 2009. Т. 9. С. 271–285.
- Хаўстовіч М., *“Прамова Мялешкі” і “Ліст да Абуховіча”: праблемы перакладу на сучасную беларускую мову* // *Acta Albaruthenica*. 2016. Т. 16. С. 169–178.

Profesor Antonina Obrębska-Jabłońska oczami młodego pokolenia badaczy Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego

Profesor Antonina Obrębska-Jabłońska (1901–1994), założycielka polskiej białorutenistyki i pierwsza kierownik Katedry Filologii Białoruskiej UW, wywarła ogromny wpływ na kolejne pokolenia badaczy. Jej dorobek obejmuje dialektologię, historię języka, onomastykę, badania pogranicza oraz edycje tekstów, w tym prace nad *Panem Tadeuszem* w przekładzie Bronisława Taraszkiewicza. Wielu uczniów kontynuowało jej działalność, rozwijało badania w zakresie dialektologii, leksykografii, przekładoznawstwa i socjolingwistyki. Tradycja naukowa zapoczątkowana przez A. Obrębską-Jabłońską trwa w pracach Katedry Białorutenistyki UW, widoczna m.in. w słownikach, monografiach, edycjach źródeł oraz nowych kierunkach badań, takich jak analiza języka mediów, studia nad emigracją czy glottodydaktyka.

Słowa kluczowe: Antonina Obrębska-Jabłońska, historia białorutenistyki, Katedra Białorutenistyki UW, język białoruski, język polski

Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта

Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска (1901–1994), заснавальніца польскай беларусістыкі і першая загадчыца кафедры беларускай філалогіі ВУ, аказала значны ўплыў на наступныя пакаленні даследчыкаў. Яе навуковая спадчына ахоплівае дыялекталогію, гісторыю мовы, анамастыку, даследаванні памежжа і падрыхтоўку тэкставых выданняў, у тым ліку працу над *Панам Тадэвушам* у перакладзе Браніслава Тарашкевіча. Многія яе вучні працягнулі гэтую дзейнасць і развівалі даследаванні ў галіне дыялекталогіі, лексікаграфіі, перакладазнаўства і сацыялінгвістыкі. Навуковая традыцыя, закладзеная Абрэмбскай-Яблоньскай, працягваецца ў працы кафедры беларусістыкі ВУ, што бачна ў слоўніках, манаграфіях, выданнях крыніц і новых напрамках даследаванняў, такіх як аналіз мовы медыяў, даследаванні міграцыі і беларусістычныя глотадыдактыка.

Ключавыя словы: Антаніна Абрэмбска-Яблоньска, гісторыя беларусістыкі, кафедра беларусістыкі ВУ, беларуская мова, польская мова

Nina Barszczewska – profesor Uniwersytetu Warszawskiego, uczona białoruska i polska¹

Nina Barszczewska, Professor at the University of Warsaw, Belarusian and Polish Scholar

The paper presents an overview of professor Nina Barszczewska and her scientific and journalistic activities related to research on Belarusian dialectology, the contemporary Belarusian language and Belarusian emigration. Professor Barszczewska created a new tradition of dialectological research in the field of Belarusian studies. Her scientific work also concerned the Belarusian borderland, especially the Polish-Belarusian borderland. Professor Barszczewska strongly emphasised the independent tradition of the Belarusian literary language and popularised Belarusian studies on Polish Radio.

Keywords: Nina Barszczewska, Department of Belarusian Studies University of Warsaw, Belarusian dialectology, borderland, contemporary Belarusian language, Belarusian emigration, Polish Radio Belarusian Section

Jako wybitna białorutenistka Nina Barszczewska doczekała się różnych notek biograficznych w języku białoruskim (łącznie z wpisami w dwóch wersjach białoruskiej Wikipedii), znacznie jednak mniej jest wzmianek w języku polskim (do roku 2020 brakowało też informacji w polskiej Wikipedii, obecnie jest tam bardzo lakoniczna wzmianka²). Niniejszy tekst ma za zadanie

¹ Pierwodruk: *Женщины-ученые Беларуси и Польши. Материалы Международной научно-практической конференции, Минск, 26 марта 2020 г.*, ред. И. В. Казакова, И. В. Олюнина, Минск 2020, s. 17–30. Artykuł został zaktualizowany o dane do 2025 roku. Na portalu lubimyczytac.pl o N. Barszczewskiej widnieje informacja: „polska białorutenistka białoruskiego pochodzenia”, zob. <https://lubimyczytac.pl/autor/49573/nina-barszczewska> (dostęp: 15.03.2025). Odpowiada to prawdzie. W tytule artykułu użyto sformułowania „białoruska i polska uczona”, żeby pokazać, że Nina Barszczewska zawsze była bardzo związana zawodowo i prywatnie z obu tymi krajami. Urodziła się na Podlasiu, pracowała w Warszawie, ale na co dzień posługiwała się i posługuje zarówno językiem polskim, jak i językiem białoruskim (w pracy w Katedrze Białorutenistyki UW czy w radiu w Redakcji Białoruskiej, w rozmowach z niektórymi członkami rodziny, z gośćmi z Białorusi itp.).

² https://pl.wikipedia.org/wiki/Nina_Barszczewska (dostęp: 15.03.2025).

wypełnić tę lukę, dlatego też należy rozpocząć go od kilku podstawowych faktów biograficznych.

1. Rys biograficzny

Nina Barszczewska (z domu Omeljaniuk) urodziła się 29 czerwca 1956 roku na Podlasiu we wsi Koźliki (brus. Козлікі, nazwa w gwarze miejscowej: Козьлікі) położonej obecnie na terenie powiatu hajnowskiego, w gminie Narew. W Koźlikach mieszkają etniczni Białorusini porozumiewający się między sobą (obecnie głównie w starszym pokoleniu) gwarą białoruską (więcej: Sajewicz 1992). W młodości przyszła profesor UW mowę białoruską słyszała co dzień i w ciągu swego życia (tam, gdzie to możliwe) posługiwała się nią w życiu codziennym, np. w pracy w Katedrze Białorutenistyki UW czy w radiu w Redakcji Białoruskiej, w rozmowach z mężem³ i niektórymi członkami rodziny, a także z gośćmi z Białorusi.

Do szkoły podstawowej uczęszczała w sąsiednich wsiach – najpierw w Kożynie (brus. Кожына), a następnie w Gorodczynie (brus. Гародчына). W 1975 roku ukończyła II Liceum Ogólnokształcące z Białoruskim Językiem Nauczania im. Bronisława Taraszkiewicza w Bielsku Podlaskim. Swoją dalszą edukację (i późniejszą ścieżkę zawodową) związała z Katedrą Filologii Białoruskiej Uniwersytetu Warszawskiego (od 2005 roku jest to Katedra Białorutenistyki UW). Od początku młodą badaczkę interesowała tematyka dialektologiczna pogranicza polsko-białoruskiego. W 1980 roku obroniła pracę magisterską pt. *Obrzęd weselny na Białostocczyźnie. Charakterystyka semantyczno-porównawcza* (promotor: doc. dr Elżbieta Smułkowa – kierowała Zakładem Filologii Białoruskiej w latach 1971–1975), a w 1988 roku rozprawę doktorską pt. *Dialektyzmy w „Tumaczalnym słowniku białaruskaj mowy”* (promotor: prof. Albert Bartoszewicz). W 2004 roku Nina Barszczewska obroniła rozprawę habilitacyjną na temat emigracji białoruskiej i jej roli w zachowaniu języka ojczystego, pt. *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*. W roku 2008 została profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Warszawskiego. Zawodowo z warszawską białorutenistyką była związana od 1980 roku aż do swego przejścia na emeryturę w 2018 roku.

³ Mężem Niny Barszczewskiej był profesor Aleksander Barszczewski (02.11.1930–27.03.2022), literaturoznawca, folklorysta, tłumacz literatury białoruskiej i poeta publikujący jako Aleś Barski, kierownik Katedry Filologii Białoruskiej UW w latach 1975–2004, doktor honoris causa Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, honorowy członek Międzynarodowej Asocjacji Białorutenistów, członek rzeczywisty Międzynarodowej Akademii Nauk Eurazja, wieloletni przewodniczący Komitetu Głównego Olimpiady Języka Białoruskiego w Polsce, członek Związku Literatów Polskich, Związku Pisarzy Białoruskich, Międzynarodowego Pen Clubu, działacz Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Polsce. Za wybitne osiągnięcia otrzymał białoruskie odznaczenia państwowe: w 1991 roku – Medal Franciszka Skaryny, a w 2015 roku – Order Franciszka Skaryny.

2. Działalność naukowa

2.1. Zainteresowania naukowe

Do zainteresowań naukowych profesor Niny Barszczewskiej należą: zagadnienia pograniczy językowych (Podlasie, pogranicze polsko-białoruskie i białorusko-bałtyckie), dialektologia, onomastyka, język emigracji białoruskiej, historia i stan współczesny języka białoruskiego. W latach 1982–2019 opublikowała (niektóre publikacje jako współautor czy współredaktor) 13 książek (w tym 4 książki współautorskie, 1 autorską, 4 redagowane, 2 współredagowane, 2 przetłumaczone), 79 artykułów naukowych (w tym 2 tłumaczenia)⁴, 31 artykułów popularno-naukowych, 9 recenzji⁵, 4 sprawozdania, 2 programy nauczania języka białoruskiego, 102 recenzje wydawnicze (w tym 7 książek, 1 rozprawy habilitacyjnej i 94 artykułów)⁶, 535 materiałów medialnych⁷ (razem: 775⁸ prac różnego typu). Swoje artykuły publikowała w Polsce i na Białorusi (wiele z nich dostępnych jest w Internecie) w monografiach wieloautorskich oraz pismach: „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica”, „Rozprawy Slawistyczne”, „Rozprawy Komisji Językowej”, „Acta Albaruthenica”, „Acta Polono-Ruthenica”, „Rocznik Wschodni”, „Roczniki Humanistyczne”, „Studia i Szkice Slawistyczne”, „Studia Białorutenistyczne”, „Białorutenistyka Białostocka”, „Annus Albaruthenicus”, „Belarusika = Albaruthenica”. W swoich licznych publikacjach naukowych (których tu nie sposób w szczegółach omówić) analizowała m.in.: losy języka białoruskiego, przyczyny i skutki reformy pisowni języka białoruskiego z 1933 roku, język Franciszka Skaryny (brus. Францыск/Францішак Скарына) i piśmiennictwa Wielkiego Księstwa Litewskiego w ujęciu przedstawicieli emigracji białoruskiej, etapy rozwoju języka starobiałoruskiego w kontakcie z językami krajów ościennych, zakres użycia języka białoruskiego na przełomie XX–XXI wieku w Polsce, na Białorusi i świecie, a także problemy

⁴ Po 2020 roku były to trzy artykuły: 65-lecie *Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego (historia i stan badań do 2019 roku)*, w: *Odkrywając Białoruś... 65-lecie białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim*, red. R. Kaleta, Warszawa 2023, s. 65–72; *Пасляслоўе. Нацыянальная мова ў даследаваннях беларускага эміграцыйнага асяродку ў Коўне*. Роля Вацлава Ластоўскага ў апрацаванні беларускае мовы, у: Вацлаў Ластоўскі, *Мовазнаўчыя працы*, ред. У. Гарбацкі, London 2023, s. 214–234; *Rozwój języka białoruskiego w kontakcie z językami sąsiednich narodów*, w: *Z dziejów języków wschodniosłowiańskich*, red. J. Sosnowski, Łódź 2024, s. 9–30.

⁵ Po 2020 roku były to dwie recenzje: Joanna Getka, Jolanta Darczewska, *Na drodze do wolności. Białoruska partyzantka kulturowa w przestrzeni publicznej i w Internecie*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021, 328 s., „Acta Albaruthenica” 2021, t. 21, s. 293–296; Radosław Kaleta, *Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców*, Warszawa 2021, 106 s., „Беларуская мова як замежная” 2021, № 5, s. 45–46.

⁶ Po 2020 roku były to recenzje wydawnicze 3 książek, 1 rozprawy habilitacyjnej, 40 artykułów.

⁷ Po 2020 roku było to 17 wywiadów i materiałów radiowych.

⁸ Czyli o 68 prac różnego typu więcej w stosunku do danych do 2020 roku.

i osiągnięcia mniejszości białoruskiej w Polsce. Bardzo wyraziste są zainteresowania dialektologiczne – tak naturalne z racji pochodzenia i umiłowania „małej ojczyzny” – które widać już w pierwszych publikacjach Niny Barszczewskiej z lat 80. XX wieku, podkreślonych też we wspomnianej rozprawie doktorskiej z 1988 roku. Autorka w swych artykułach wielokrotnie sygnalizowała ważne kwestie dialektologiczne. Przygotowała charakterystykę semantyczno-porównawczą obrzędu weselnego na Białostocczyźnie, analizowała zmiany znaczeniowe leksemów spowodowane interferencją języka literackiego i gwar, omawiała wpływ języka polskiego na składnię gwar białoruskich i ukraińskich Białostocczyzny, opisywała gwarowe zjawiska językowe w odliczebnikowych nazwach terenowych Białostocczyzny, przeanalizowała systemy gwarowe pięciu wsi na Białostocczyźnie (na materiale związanym z narodzinami dziecka), scharakteryzowała dialektyzmy w białoruskim języku literackim na przykładzie języka klasyków literatury białoruskiej: Jana Kupały (brus. Янка Купала) i Jakuba Kołasa (brus. Якуб Колас). W ostatnich latach profesor Barszczewska analizowała nowe tendencje w gwarach białoruskich, badała stosunek emigracji białoruskiej wobec Polesia, scharakteryzowała kontakty bałtycko-białoruskie (bałtyzmy w języku białoruskim i białorutenizmy w języku litewskim), a także opisywała polski wkład w badania dialektów białoruskich.

2.2. Najważniejsze wydania książkowe

Wśród prac współredagowanych, współautorskich i autorskich (wydanych w latach 1992–2019) należy wymienić następujące: *Беларускі каляндар* (Баршчэўская 1989; 1992), 2-tomowy *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski* (Barszczewska et al. 1992), *Indeks nazw gwarowych do słownika nazw terenowych północno-wschodniej Polski* (Barszczewska et al. 1995), *Пад знакам Арла й Пагоні* (Яновіч 2003), *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы* (Баршчэўская 2004), *Słownik białorusko-polski* (Chylak-Schroeder et al. 2012), *Dialektologia białoruska* (Barszczewska i Jankowiak 2012), *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* (Barszczewska et al. 2016a; 2016b; 2016c), „Зь зычливості ку моему отчизне”: *Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszkowi* (Barszczewska i Chaustowicz 2017). W 2021 roku w formie monografii z inicjatywy profesor Barszczewskiej została wydana białoruskojęzyczna rozprawa doktorska Żmiciera Sauki (brus. Зміцер Саўка) (zob. Sauka 2021), której z powodu choroby nowotworowej autor nie zdążył obronić. W planach jest także publikacja monografii pod roboczym tytułem *Historyczne losy języka białoruskiego w interpretacji emigracyjnych badaczy białoruskich*, w której ma zostać opisany stosunek emigracji białoruskiej do języka starobiałoruskiego i tych kart z historii Białorusi, gdy język białoruski pełnił wszystkie funkcje języka państwowego.

W swojej monografii autorskiej (książce habilitacyjnej) pt. *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы* (Баршчэўская 2004; zob też. Timoszuk 2005), do której materiały zbierała m.in. w białoruskiej Bibliotece im. Franciszka Skaryny w Londynie, Nina Barszczewska usystematyzowała i pogłębiła tematykę, którą wcześniej sygnalizowała na łamach licznych artykułów. W książce opisuje osobliwości języka białoruskiego, jego stan od czasów okupacji niemieckiej i komunizmu po dzień dzisiejszy, rolę białoruszczyzny w zachowaniu i budowaniu tożsamości narodowej oraz wieloletnie starania przedstawicieli białoruskiej prasy emigracyjnej służące zachowaniu czystości języka białoruskiego i jego obrony przed rusyfikacją. W książce autorka bardzo dokładnie analizuje osiągnięcia emigracji białoruskiej mało znane szerszemu kręgowi czytelników. Co ważne, książka została napisana w języku białoruskim w tzw. klasycznej pisowni, którą do dziś posługują się białoruskie środowiska emigracyjne. To właśnie ta ortografia (zwana popularnie „taraszkewicą” od nazwiska jej twórcy Bronisława Taraszkewicza, br. Браніслаў Тарашкевіч) odzwierciedla typowo białoruskie cechy językowe, tak bliskie również gwarze białoruskiej z rodzinnych stron Niny Barszczewskiej.

Ukoronowaniem pracy naukowej na niwie dialektologii jest książka pt. *Dialektologia białoruska* (Barszczewska i Jankowiak 2012), napisana w ramach grantu finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Narodowe Centrum Nauki). Na potrzeby tego wydania Nina Barszczewska opracowała materiały dotyczące: 1) historii badań dialektów białoruskich, 2) gwar białoruskich jako odzwierciedlenia osadnictwa plemion białoruskich oraz procesów migracyjnych Słowian i Bałtów, 3) udziału dialektów białoruskich w kształtowaniu się i rozwoju współczesnego języka białoruskiego, 4) nowych tendencji w gwarach białoruskich, a także *Zakończenie*. Książka wypełnia istotną lukę w polskich (i nie tylko) wydaniach opisujących gwary białoruskie. Do tej pory nie powstało w języku polskim tak obszerne opracowanie. *Dialektologia białoruska* umożliwia polskim badaczom (białorutenistom, polonistom, sławistom) zapoznanie się z bogactwem gwar białoruskich oraz obecnymi tendencjami językowymi panującymi na Białorusi. Rozdział piąty opisuje gwary białoruskie poza granicami Białorusi, w tym na Litwie, Ukrainie, Łotwie, w Rosji i w Polsce, co jest szczególnie ważne ze względu na białoruską mniejszość narodową zamieszkującą Białostoczczyznę. Rozdział ten wykracza poza zakres określony w tytule monografii i jeszcze mocniej podkreśla szerokie i oryginalne ujęcie przez autorów zagadnienia gwar białoruskich, dzięki czemu monografia stanowi *novum* w porównaniu z innymi tego typu starszymi białoruskimi opracowaniami⁹.

⁹ Białoruskie studia dialektologiczne skupiają się jedynie na gwarach na terenie Białorusi (por. Kozłowska-Doda 2016). W tym sensie rozdział wykracza poza takie wąskie białoruskie rozumienie dialektologii białoruskiej i pokazuje inną perspektywę, w której podkreśla się fakt, że poszczególne gwary mogą funkcjonować poza granicami politycznymi państw.

Niezwykłe cennymi dodatkami do książki są wykaz kolorowych map oraz wybrane teksty gwarowe z Białorusi i z obszarów z nią graniczących. Na końcu wydania umieszczono poręczny słowniczek najważniejszych terminów dialektologicznych stosowanych w monografii, są też ciekawe tablice i wykresy, jasno ukazujące np. pochodzenie dialektów białoruskich czy ich podział. *Dialektologia białoruska* jako vademecum badacza dialektologa (swoiste ABC dialektologii białoruskiej) to pozycja, do której z pewnością odwoływać się będą liczni badacze i która na stałe wpisze się w historię badań dialektologii białoruskiej (zob. Kaleta 2017c; więcej: Barszczewska i Jankowiak 2012, s. 221–223).

W 2016 roku ukazała się współredagowana przez profesor Barszczewską 3-tomowa monografia pt. *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* (Barszczewska et al. 2016a; 2016b; 2016c), która stanowiła z jednej strony podsumowanie pracy zespołowej w ramach grantu katedralnego, a z drugiej – uświetnienie jubileuszu 60-lecia Katedry Białorutenistyki UW. W wydaniu, które dotyczy badań społeczności dwujęzycznej w warunkach wielokulturowego pogranicza polsko-białoruskiego oraz językowej i historyczno-kulturowej interferencji polsko-białoruskiej, czytelnik znajdzie dokładny socjolingwistyczny opis badanego regionu i analizę tematycznych tekstów dialektologicznych (tematy: *Człowiek, Rodzina, Dom, Twórczość ludowa*). Część monografii dotycząca języka i świadomości narodowej na Podlasiu została opracowana przez profesor Barszczewską (Kaleta 2017b, s. 17; więcej zob. Barszczewska 2016; Тварановіч 2017; Jankowiak 2019). To wielkie dzieło stanowi swoisty hołd złożony ojczystemu regionowi tak bliskiemu sercu Niny Barszczewskiej.

N. Barszczewska współredagowała także książkę pt. *Fonetyczno-graficzna adaptacja zapożyczeń w języku białoruskim* (Sauka 2021), przygotowaną na podstawie pracy doktorskiej Żmiciera Sauki, przedwcześnie zmarłego na raka białoruskiego lingwisty, który przygotowywał swą rozprawę pod jej opieką naukową. Niestety pracy nie zdążył obronić. Monografia ukazała się w 2021 roku w piątą rocznicę śmierci Autora. W tym samym roku wyszła w Katedrze Białorutenistyki UW książka pt. *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*, którą redagowała N. Barszczewska (zob. Хаўстовіч 2021).

2.3. Realizowane projekty i granty

Profesor Barszczewska realizowała w Katedrze różne projekty naukowe. W ostatnich latach w ramach projektu *Pogranicza Białorusi* prowadziła badania na temat wielojęzyczności oraz wielokulturowości pogranicza. Badane były m.in. różnice pokoleniowe mające wpływ na zmianę stosunku do traktowania kwestii tożsamości narodowej, wyboru języka i oceny polityki językowej.

W ramach projektu naukowego *Historyczne losy języka białoruskiego w interpretacji emigracyjnych badaczy białoruskich* badała stosunek emigracji białoruskiej do

językowej i oświatowej spuścizny narodowej, do roli takich krzewicieli oświaty jak m.in. Franciszek Skaryna, Wasil Ciapinski (brus. Василь Цяпінскі), Szymon Budny (brus. Сымон Будны) w rozwoju kultury i piśmiennictwa starobiałoruskiego.

Profesor Barszczewska w latach 2011–2012 składała także wnioski (*Słownik białorusko-polski oraz Podlasie jako fenomen polsko-białoruskiej interferencji językowej, literackiej i historyczno-kulturowej*) w ramach konkursu *Wspólne działania Polsko-Białoruskie*, ogłaszanego przez Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej MSZ.

W latach 2009–2012 uczestniczyła w projekcie badawczym Instytutu Slawistyki PAN, kierowanym przez dr. Mirosława Jankowiaka pt. *Dialektologia białoruska*, w ramach którego była współautorką monografii o takim samym tytule.

Nina Barszczewska w latach 2013–2016 kierowała grantem nr 11H 12 0263 81 uzyskanym dla Katedry Białorutenistyki z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (w ramach programu *Narodowy Program Rozwoju Humanistyki*) na kwotę 350 tys. zł i wraz z pracownikami Katedry zrealizowała projekt *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* (Kaleta 2017b, s. 17), zwieńczony wydaniem wspomnianej wcześniej monografii o tym samym tytule.

2.4. Recenzowanie prac naukowych

Nina Barszczewska zajmowała się także recenzowaniem prac naukowych. W czasopismach specjalistycznych opublikowała (razem z Jadwigą Głuszkowską) recenzję tomu 1 (1980) i 2 (1989) *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* opracowanego przez Instytut Słowianoznawstwa PAN i redagowanego m.in. przez Antoninę Obrębską-Jabłońską (założycielkę i pierwszą kierownik Katedry Filologii Białoruskiej). Inne ważne wydania dialektologiczne, które opisywała na łamach czasopism, to: *Pogranicza Białorusi w perspektywie interdyscyplinarnej* pod redakcją Elżbiety Smułkowej i Anny Engelking, *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność* pod redakcją Elżbiety Smułkowej, a także *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym* autorstwa Irydy Grek-Pabisowej, Małgorzaty Ostrówki i Beaty Biesiadowskiej-Magdziarz. Z białoruskich prac należy wymienić rozprawę doktorską *Беларуская анамастычная лексікаграфія: фарміраванне, сучасны стан, вектары развіцця* autorstwa Swiatłany Szachouskiej (brus. Святлана Шахоўская) oraz 2 monografie: *Словаўтваральная семантыка і структура аге́нтываў ва ўсходнеславянскіх і польскай мовах* autorstwa Anny Auczynnikawej (brus. Ганна Аўчыннікава) oraz *Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930 гады* autorstwa Siarhieja Zaprudskiego (brus. Сяргей Запрудскі). Recenzowała również 3 rozprawy doktorskie – 2 prace z 2008 roku napisane przez absolwentów warszawskiej białorutenistyki: *Gwary białoruskie na Łotwie w rejonie krasławskim. Studium socjolingwistyczne* autorstwa Mirosława Jankowiaka z Instytutu Slawistyki PAN

(promotor: dr hab. Anna Zielińska) oraz *Charakterystyka języka „Nauk parafialnych” („Nauki Parochialnija”)* z końca XVIII w. autorstwa Joanny Getki (promotor: dr hab. Mikołaj Timoszuk, prof. UW), oraz 1 praca z 2013 roku napisana na Wydziale Polonistyki UW pt. *Właściwości dystrybucyjne predykatów czasownikowych o znaczeniu emotywnym: analiza konfrontatywna wybranych czasowników polskich i białoruskich* autorstwa Natalli Yaumen (brus. Наталля Яўмен, promotor: prof. zw. dr hab. Jerzy Podracki). Opiniowała do druku w formie książkowej rozprawę doktorską Katarzyny Grabowskiej pt. *Język Latopisu Supraskiego 1519 r. (Fonetyka. Fleksja. Słownictwo)* (promotor: dr hab. Lilia Citko, prof. UW B). Napisała recenzje wydawnicze 2 książek habilitacyjnych: *Antroponimia historyczna mieszczan i chłopów Brańska i okolic w ujęciu statycznym i dynamicznym* autorstwa Piotra Złotkowskiego (zob. Złotkowski 2017) oraz *Komarowszczyzna. Język pogranicza białorusko-polsko-litewskiego* autorstwa Anny Żebrowskiej (zob. Żebrowska 2019). Była proszona też o ocenę autoreferatu białoruskiej rozprawy habilitacyjnej Lilii Płyhaucki (brus. Лілія Плыгаўка) pt. *Беларуская мова ў полікультурным рэгіёне Літоўскай Рэспублікі: гісторыя, сучасны стан, тэндэнцыі развіцця* obronionej na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym w Mińsku w 2017 roku.

Nina Barszczewska była też recenzentem artykułów publikowanych w 12 czasopismach naukowych: „Roczniki Humanistyczne”, „Acta Baltico-Slavica”, „Acta Polono-Ruthenica”, „Studia Białorutenistyczne”, „Studia i Szkice Sławistyczne”, „Studia Europy Środkowej i Wschodniej”, „Acta Albaruthenica”, „Rozprawy Komisji Językowej”, „LingVaria”, „Język Polski”, „Język Białoruski jako Obcy” (Belaruskaja Mova jak Zameznaja) oraz „Białorutenistyka Białostocka”, a także w monografiach wieloautorskich: *Polsko-białoruskie związki kulturowe, literackie i językowe* (Kawalou et al. 2010), *Tożsamości zbiorowe Białorusinów* (Radzik 2012), *W świecie wartości naszych i innych. Z najnowszych badań nad literaturą, kulturą i językiem Słowian Wschodnich* (Mocarz-Kleindienst et al. 2014), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia* (Kaleta 2017a), *Odkrywając Białoruś... 65-lecie białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim* (Kaleta 2023) oraz *Drogi i rozdroża literatury. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Annie Woźniak z okazji 70. urodzin* (Lenart et al. 2023). Oprócz artykułów publikowanych w monografiach wieloautorskich recenzowała też rozprawę habilitacyjną Mirosława Jankowiaka, *Leksyka gwar białoruskich na Litwie. Dziedzictwo językowe pogranicza bałtycko-słowiańskiego* (Jankowiak 2022) (także w konkursie w 2023 roku na najlepszą monografię naukową z zakresu kultury białoruskiej i ukraińskiej pod patronatem JM Rektora Uniwersytetu Warszawskiego) oraz monografię: *Na drodze do wolności. Białoruska partyzantka kulturowa w przestrzeni publicznej i Internecie* (Getka i Darczewska 2021), *Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców* (Kaleta 2021) oraz *Gwary białoruskie na Łotwie jako przykład leksykalnego dziedzictwa pogranicza bałtycko-słowiańskiego* (Jankowiak 2024).

2.5. Współpraca z innymi ośrodkami naukowymi

Profesor Nina Barszczewska zawsze była otwarta na współpracę z innymi ośrodkami naukowymi. Współpracowała z jednostkami białorutenistycznymi w Lublinie, Białymstoku, Olsztynie, Opolu, a także z warszawskim Instytutem Sławistyki PAN. Na Białorusi podtrzymywała współpracę z Białoruskim Uniwersytetem Państwowym, Instytutem Językoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Białorusi, nawiązała też kontakty z Mińskim Obwodowym Instytutem Rozwoju Edukacji. Profesor Barszczewska występowała na 66 krajowych (Białobrzegi, Białowieża, Białystok, Gdańsk, Hajnówka, Kraków, Krynki, Lublin, Łódź, Olsztyn, Opole, Warszawa, Wisznice, Wrocław) i zagranicznych (Grodno, Mińsk, Londyn) konferencjach naukowych organizowanych przez zaprzyjaźnione ośrodki, w tym na Międzynarodowym Kongresie Badaczy Białorusi, Kongresie Białorutenistów, na Festiwalu Nauki czy konferencjach organizowanych przez Kolegium Europy Wschodniej we Wrocławiu. Współpracowała z emigrantologami z Europy, Azji i USA, gdyż od 2010 roku jest członkiem Komisji Emigrantologii Słowian działającej w latach 2009–2013 w strukturach Polskiej Akademii Nauk, a od sierpnia 2013 afiliowanej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów. Od 2004 roku była wiceprzewodniczącą Polskiego Towarzystwa Białorutenistycznego, które współorganizowało z innymi ośrodkami białorutenistycznymi międzynarodowe konferencje naukowe poświęcone polsko-białoruskim związkom literackim, językowym i kulturowym. Jest też członkiem Międzynarodowej Asocjacji Białorutenistów z siedzibą w Mińsku (Kaleta 2017b, s. 22) zrzeszającej organizacje białorutenistyczne z różnych krajów. Zasiada(ła) także w radach naukowych czasopism: „Emigrantologia Słowian” oraz „Studia Białorutenistyczne” (do 2017 roku).

3. Działalność dydaktyczna

Nina Barszczewska była lubianym i cenionym dydaktykiem. Prowadziła różne zajęcia językoznawcze, np. seminarya dyplomowe (*Zależność między językiem a tożsamością narodową*), wykłady monograficzne (*Język emigracji białoruskiej*), *Dialektologię*, *Praktyczną naukę języka białoruskiego*, *Analizę języka mediów*, *Zagadnienia pogranicza językowego*, *Gramatykę opisową języka białoruskiego*, *Warsztaty przekładowe*. W latach 2007–2016 wypromowała 35 magistrów filologii białoruskiej. Pod jej opieką naukową kształciło się 8 doktorantów: Marek Gawryluk (w 2007 roku zrezygnował z powodu problemów ze zdrowiem, temat opracowywanej pracy brzmiał *Analiza porównawcza sytuacji socjolingwistycznej na polsko-białoruskim pograniczu na podstawie badań na Podlasiu i w obwodzie brzeskim*), Swiatłana Saczanka (brus. Святлана Сачанка, przedwcześnie zmarła

w 2011 roku, temat pracy pisanej po białorusku: *Realizacja strategii purystycznej w języku białoruskiego druku emigracyjnego*), Radosław Kaleta (obrona w 2012 roku, temat pracy: *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*), Źmicier Sauka (brus. Зьміцер Саўка, przedwcześnie zmarł w 2016 roku, temat pracy pisanej po białorusku: *Fonetyczno-graficzna adaptacja zapożyczeń w języku białoruskim*), Volha Tratsiak (brus. Вольга Трацяк, obrona w 2017 roku, temat pracy pisanej po białorusku: *Ojkonimy pogranicza polsko-białoruskiego*), Uładzislau Iwanou (brus. Уладзіслаў Іваноў, obrona w 2017 roku, temat pracy pisanej po białorusku: *Feminizacja języka białoruskiego*), Anna Berenika Siwirska (obrona w 2021 roku, temat pracy: *Język i styl młodego pokolenia Białorusinów w kontekście przemian kulturowych*), Maryła Chaustowicz (brus. Марыля Хаўстовіч, w opracowaniu rozprawa doktorska w języku białoruskim pt. *Język białoruski XVII–XVIII wieku jako etap przejściowy między starobiałoruskim a współczesnym białoruskim (na podstawie nowo odnalezionych materiałów)*).

Ninie Barszczewskiej nieobojętne były też kwestie szkolnictwa mniejszości białoruskiej w Polsce. W 1987 i 1995 roku była współautorką programu z języka białoruskiego dla szkoły podstawowej z dodatkową nauką języka białoruskiego.

4. Nagrody i odznaczenia za działalność naukowo-dydaktyczną

Praca profesor Barszczewskiej była zawsze zauważana w środowisku i wielokrotnie oficjalnie doceniona. Już w 1980 roku została wyróżniona w ogólnopolskim konkursie *Primus Inter Pares*, mającym na celu wyłonienie talentów na polskich uczelniach wyższych. W 1996 roku współautorski *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski* (Barszczewska et al. 1992) został uhonorowany nagrodą Ministra Edukacji Narodowej. W 2006 roku Nina Barszczewska otrzymała odznaczenie państwowe Brązowy Krzyż Zasługi. W 2013 roku została nagrodzona medalem jubileuszowym 80-lecia Narodowej Akademii Nauk Białorusi za popularyzację wiedzy o historii i dialektologii języka białoruskiego wśród studentów wydziałów humanistycznych polskich uczelni oraz opracowanie i przedstawienie nowych tendencji w dziedzinie dialektologii białoruskiej i współczesnego białoruskiego języka literackiego (Kaleta 2017b, s. 21). Jej współautorska książka pt. *Dialektologia białoruska* była także nominowana w 2016 roku do nagrody VI Kongresu Badaczy Białorusi w Kownie w kategorii *Najlepsza monografia dotycząca Białorusi w języku polskim*. W 2015 roku Nina Barszczewska obchodziła jubileusz 35-lecia pracy naukowej na UW uhonorowany Złotym Medalem za Długoletnią Służbę (Kaleta 2017b, s. 22). W 2016 roku Ministerstwo Kultury Republiki Białorusi nagrodiło ją medalem „Za wkład w rozwój kultury Białorusi”. W tym samym roku otrzymała medal jubileuszowy Uniwersytetu Warszawskiego „1816–2016. Dwa stulecia – dobry początek”. Dnia 21 maja 2025 roku białoruski

Zjednoczony Gabinet Przejściowy pod kierownictwem S. Cichanouskiej podjął decyzję o uhonorowaniu m.in. N. Barszczewskiej Medalem Franciszka Skaryny za popularyzację języka białoruskiego i kultury białoruskiej. Nagrodę wręczono 23 marca 2025 roku.

5. Działalność organizacyjna

Profesor Nina Barszczewska w Katedrze Białorutenistyki UW oprócz obowiązków naukowo-dydaktycznych pełniła na przestrzeni lat różne funkcje, np. zajmowała się wprowadzaniem danych do internetowej bazy bibliograficznej pracowników Katedry, przygotowywała wraz z innymi pracownikami projekty programów kształcenia w Katedrze, sprawowała opiekę nad studentami programu MOST, była przewodniczącą Komisji Rekrutacyjnej, przewodniczyła obronom prac dyplomowych. Dwukrotnie (X 2009 – V 2014 i IX 2016 – IX 2018) była kierownikiem Katedry. Profesor Barszczewska podczas swoich kadencji przyczyniła się m.in. do rozwoju kadry naukowej oraz wzmocnienia kontaktów z polskimi i zagranicznymi ośrodkami białorutenistycznymi. To z jej inicjatywy 19 lipca 2010 roku została podpisana umowa o współpracy między Uniwersytetem Warszawskim a Mińskim Obwodowym Instytutem Rozwoju Edukacji oraz program współpracy na lata 2010–2012. W 2016 roku w Pałacu Kazimierzowskim wraz z Dziekanem Wydziału Lingwistyki Stosowanej i pracownikami Katedry przypadł jej zaszczyt przyjęcia licznych krajowych i zagranicznych delegacji, które przyjechały na jubileuszową konferencję i składały gratulacje z okazji 60-lecia Katedry Białorutenistyki na UW. Nina Barszczewska wspomagała także z sukcesem działalność wydawniczą Katedry. Przyczyniła się do wydania największego jak dotąd (ponad 40 tys. haseł) *Słownika białorusko-polskiego* (Chylak-Schroeder et al. 2012), katedralnego podręcznika do nauki języka białoruskiego (Jasińska-Socha 2017) (dzięki jej zabiegom udało się uzyskać dofinansowanie publikacji przez rektora UW i dziekana WLS), a także monografii *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej* (Kaleta 2018). Wspomagała też rozwój katedralnego czasopisma naukowego „Acta Albaruthenica”, do 2013 roku jako przewodnicząca Rady Naukowej, a w 2018 roku jako współredaktor pisma. Wspierała też katedralne inicjatywy mające charakter popularyzowania szeroko rozumianej białorutenistyki, np. festiwal „Kultura Białoruska w Panoramie” organizowany przez Katedrę Białorutenistyki UW i Centrum Kulturalne Białorusi, Olimpiadę Języka Białoruskiego czy konkurs „Dyktando Białoruskie na UW”.

Profesor Barszczewska pełniła także różne funkcje na Wydziale Lingwistyki Stosowanej UW, np. była przewodniczącą Wydziałowej Komisji Wyborczej, przewodniczącą Wydziałowej Komisji Konkursowej, przewodniczącą Wydziałowej Komisji Oceniającej, członkiem Wydziałowej Komisji ds. Budżetu i Finansów,

członkiem Rady Wydziału. Była także członkiem katedralnego zespołu (współautorką regulaminu i tekstu dyktanda) organizującego otwarty Konkurs Ortograficzny „Dyktando Białoruskie na UW”, który po raz pierwszy odbył się 21 lutego 2018 roku w Międzynarodowym Dniu Języka Ojczystego.

6. Działalność popularyzatorsko-dziennikarska

W latach 1993–1995 Nina Barszczewska popularyzowała historię języka białoruskiego w cyklu artykułów opublikowanych w polsko-białoruskim czasopiśmie „Dyskusja – Дыскусія”, a w latach 1997–2002 w biuletynie „Камунікат” publikowała artykuły z cyklu *Беларуская мова ўчора й сёння*, a następnie w latach 2002–2005 z cyklu *Беларуская эміграцыя пра нацыянальную мову*. Tematykę białorską popularyzowała też w znanej białoruskiej gazecie „Голас Радзімы” i białoruskim emigracyjnym periodyku w USA – „Беларус”. Na łamach tygodnika Białorusinów w Polsce „Ніва” opublikowała cykl artykułów pt. *Rozważania o języku* (110 odcinków) o historii białoruskiego języka literackiego, roli gwar białoruskich w procesie formowania się współczesnego białoruskiego języka literackiego oraz o systemie fonetycznym, morfologicznym i leksykalnym współczesnego białoruskiego języka literackiego. Była też autorem (i redaktorem) białostockiego popularnego wydania *Беларускі каляндар* (zob. Баршчэўская 1989; 1992). Profesor Nina Barszczewska z sukcesem łączyła swoją pracę naukową z pasją dziennikarską. Problematyka białorutenistyczna była przez nią szeroko omawiana w audycjach i udzielonych wywiadach na antenie Redakcji Białoruskiej Polskiego Radia SA (obecnie Polskiego Radia dla Zagranicy), Radia Białystok oraz Radia Racja – rozgłośni radiowych nadających audycje w języku białoruskim. W latach 1992–2018 była kierownikiem Redakcji Białoruskiej Polskiego Radia (od samego powstania redakcji; przez jakiś czas było to jedyne medium nadające z Polski w języku białoruskim). Dzięki niej możliwe były w radiu praktyki studenckie, a najzdolniejsi absolwenci białorutenistyki nawet znajdowali tam zatrudnienie. Pani profesor udało się rozwijać białoruskojęzyczną redakcję nawet w czasach trudnych dla języka białoruskiego, kiedy na Białorusi umacniała się rusyfikacja po dojściu do władzy Aleksandra Łukaszenki (brus. Аляксандр Лукашэнка) w 1994 roku. Nawet wtedy jako kierownik udawadniała konstruktywną rolę Redakcji Białoruskiej w kreowaniu relacji polsko-białoruskich. Nina Barszczewska jest autorką kilkuset esejów na temat języka białoruskiego, historii Białorusi, jej kultury, nauki i oświaty, emitowanych na antenie radia i publikowanych na jego stronie internetowej (tylko w latach 2004–2011 przygotowała cykl 408 esejów pod wspólnym tytułem *Язык а тоżsamość narodowa*). Również w swojej pracy radiowej stosowała i propagowała klasyczny wariant pisowni białoruskiej. Ze swoją Redakcją Białorską współpracowała do 2020 roku jako

autorka rubryki *Po białorusku bez błędów* (brus. *Па-беларуску без памылак*). Ostatni tekst został w niej opublikowany 10 czerwca 2020 roku.

7. Działalność translatorska

Profesor Barszczewska jest także tłumaczem kabinowym i pisemnym języka białoruskiego. Wykonywała tłumaczenia konsekutywne i symultaniczne w Sejmie, w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Kancelarii Prezydenta RP, a także w MSZ. Razem ze swoim mężem przetłumaczyła na język polski monografię pt. *Białoruskie krzyże ludowe* (Ramaniuk 2002), a na język białoruski: (razem z mężem) katalog wystawy *Portrety osobistości dawnej Rzeczypospolitej w zbiorach mińskich* (Petrus i Karpowicz 1991), a także 2 eseje na potrzeby wydania pt. *Bo królom był równy... Przemówienie Józefa Piłsudskiego przy składaniu prochów Słowackiego do grobów wawelskich 28 czerwca 1927 roku* (Axa 2002), a mianowicie tekst Jerzego Axa pt. *Był cały dalszym ciągiem – Ён увесь быў працягам* (Axa 2002, s. 40–45) oraz Andrzeja Krawczyka pt. *Powtórny pogrzeb poety – Паўторнае пахаванне паэта* (Axa 2002, s. 46–56).

8. Podsumowanie

Profesor Nina Barszczewska swoim dorobkiem na stałe zapisała się w historii Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Ma swoje miejsce w honorowym poczcie kierowników Katedry. Badaczka kontynuowała i umocniła tradycję badań dialektologicznych (zob. Смулкова 1970, s. 99–102; Баршчэўскі et al. 1983, s. 62; Głuszkowska 1995; Barszczewska 2007) rozpoczętą w Katedrze (od momentu jej powstania w 1956 roku) przez profesor Antoninę Obrębską-Jabłońską (zob. Kaleta 2014; Калета 2018, s. 142–145) i profesor Elżbietę Smułkową (zob. Kaleta 2017b, s. 24–26). Niewątpliwie, dzięki profesor Barszczewskiej Katedra Białorutenistyki UW stała się współcześnie ważnym ośrodkiem białorutenistycznych badań dialektologicznych oraz jednym z najważniejszych ośrodków polskiej białorutenistyki obok Instytutu Sławistyki PAN, Uniwersytetu w Białymstoku i UMCS w Lublinie.

Profesor Nina Barszczewska jest osobą bardzo życzliwą, empatyczną, lubiącą i szanującą ludzi. Jest niezwykle otwarta, nie boi się nowych wyzwań, chętnie wspiera ciekawe pomysły. Mimo zakończenia pracy zawodowej do dnia dzisiejszego aktywnie działa na niwie białorutenistyki, pisze teksty naukowe oraz służy swoją wiedzą i doświadczeniem młodszym białorutenistom.

Bibliografia¹⁰

- Axer J. (red.), 2002, *Bo królom był równy... Przemówienie Józefa Piłsudskiego przy składaniu prochów Słowackiego do grobów wawelskich 28 czerwca 1927 roku*, oprac. J. Axer = *Бо каралям ён быў роўны... Прамова пры пахаванні праху Славацкага ў вавельскай грабніцы 28 чэрвеня 1927 г.*, przeł. na jęz. białorus. E. Smułkowa, A. Chadanowicz, N. Barszczewska, Kraków.
- Barszczewska N., 2007, *50-lecie Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego*, „Uniwersytet Warszawski. Pismo uczelni”, nr 1(31), marzec, s. 16–19, <http://kb.uw.edu.pl/katedra/napisali-o-nas/> (dostęp: 15.03.2020).
- Barszczewska N., 2016, *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia – projekt badawczy Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego*, „Studia Białorutenistyczne”, t. 10, s. 263–278, <https://journals.umcs.pl/sb/article/view/1679> (dostęp: 15.03.2020).
- Barszczewska N., 2021a, rec.: Joanna Getka, Jolanta Darczeńska, *Na drodze do wolności. Białoruska partyzantka kulturowa w przestrzeni publicznej i w Internecie*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021, 328 s., „Acta Albaruthenica”, t. 21, s. 293–296.
- Barszczewska N., 2021b, rec.: Radosław Kaleta, *Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców*, Warszawa 2021, 106 s., „Беларуская мова як замежная”, № 5, s. 45–46.
- Barszczewska N., 2023, *65-lecie Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego (historia i stan badań do 2019 roku)*, w: R. Kaleta (red.), *Odkrywając Białoruś... 65-lecie białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim*, Warszawa, s. 65–72.
- Barszczewska N., 2024, *Rozwój języka białoruskiego w kontakcie z językami sąsiednich narodów*, w: J. Sosnowski (red.), *Z dziejów języków wschodniosłowiańskich*, Łódź, s. 9–30.
- Barszczewska N., Chaustowicz M. (red.), 2017, „Зь зычливості ку моеи отчизне”: *Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszurowi*, Warszawa.
- Barszczewska N., Chaustowicz M., Timoszurow M. (red.), 2016a, *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. T. I. Opis socjolingwistyczny regionu na tle uwarunkowań historycznych*, oprac. N. Barszczewska i M. Timoszurow, Warszawa, <http://kb.uw.edu.pl/2018/02/07/kulturowo-jezykowe-dziedzictwo-podlasia/> (dostęp: 15.03.2020).
- Barszczewska N., Chaustowicz M., Timoszurow M. (red.), 2016b, *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. T. II. Człowiek. Rodzina. Dom*, oprac. M. Chaustowicz i N. Panasiuk, Warszawa.
- Barszczewska N., Chaustowicz M., Timoszurow M. (red.), 2016c, *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. T. III. Twórczość ludowa*, oprac. M. Chaustowicz i N. Panasiuk, Warszawa.
- Barszczewska N., Głuszkowska J., Jasińska T., Smułkowa E., 1992, *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski. A-N i O-Ż*, Warszawa.
- Barszczewska N., Głuszkowska J., Jasińska T., Smułkowa E., 1995, *Indeks nazw gwarowych do słownika nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, Warszawa.
- Barszczewska N., Jankowiak M., 2012, *Dialektologia białoruska*, Warszawa, <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/handle/20.500.12528/623> (dostęp: 15.03.2020).

¹⁰ Zalecana literatura dodatkowa, wydana po opublikowaniu niniejszego artykułu w 2020 r.: R. Kaleta, 2021, *Profesor Nina Barszczewska – słów kilka o dorobku naukowym Jubilatki*, „Acta Albaruthenica”, t. 21, s. 7–12; *Wykaz osiągnięć w pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej prof. Niny Barszczewskiej*, „Acta Albaruthenica”, t. 21, s. 13–30.

- Chylak-Schroeder T., Głuszkowska-Babicka J., Jasińska-Socha T. (red.), 2012, *Słownik białorusko-polski = Беларуско-польскі слоўнік*, Warszawa, <http://kb.uw.edu.pl/2018/02/07/slownik-bialorusko-polski/> (dostęp: 15.03.2020).
- Getka J., Darczewska J., 2021, *Na drodze do wolności. Białoruska partyzantka kulturowa w przestrzeni publicznej i Internecie*, Warszawa.
- Głuszkowska J., 1995, *Badania naukowe prowadzone przez Katedrę Filologii Białoruskiej Uniwersytetu Warszawskiego w ciągu trzydziestu lat jej działalności*, „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 22, s. 167–170, <http://kb.uw.edu.pl/katedra/napisali-o-nas/> (dostęp: 15.03.2020).
- Jankowiak M., 2019, rec.: Nina Barszczewska – Mikołaj Chaustowicz – Mikołaj Timoszuk [edd.]: *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia, 1–3. Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 2016. T. 1: 300 s., ISBN 978-83-60951-21-7. T. 2: 399 s., ISBN 978-8360951-22-4. T. 3: 411 s., ISBN 978-83-60951-23-1, „Slavia”, t. 88, seš. 2, s. 264–266.
- Jankowiak M., 2022, *Leksyka gwar białoruskich na Litwie. Dziedzictwo językowe pogranicza bałtycko-słowiańskiego = Lexikum běloruských nářečí na Litvě. Jazykové dědictví balto-slovanského pomezí*, Praha.
- Jankowiak M., 2024, *Běloruská nářečí v Lotyšsku jako příklad lexikálního dědictví balto-slovanského pomezí = Gwary białoruskie na Łotwie jako przykład leksykalnego dziedzictwa pogranicza bałtycko-słowiańskiego*, Praha.
- Jasińska-Socha T. (przy współpracy T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowskiej-Babickiej), 2017, *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*, pod red. R. Kalety, Warszawa, <http://kb.uw.edu.pl/2018/02/16/jezyk-bialoruski-poziom-podstawowy-i-srednio-zaawansowany/> (dostęp: 15.03.2020).
- Kaleta R., 2014, 20. rocznica śmierci Profesora Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej (1901–1994) – twórczyni i założycielki polskiej białorutenistyki, „Acta Albaruthenica”, t. 14, s. 391–393, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/5299> (dostęp: 15.03.2020).
- Kaleta R. (red.), 2017a, *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурысе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science*, red. R. Kaleta, Warszawa, <http://kb.uw.edu.pl/2018/02/07/bialorus-w-dyskursie-naukowym-lingwistyka-socjologia-politologia/> (dostęp: 15.03.2020).
- Kaleta R., 2017b, *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*, w: R. Kaleta (red.), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурысе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science*, red. R. Kaleta, Warszawa, s. 11–34, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/12103> (dostęp: 15.03.2020).
- Kaleta R., 2017c, rec.: N. Barszczewska, M. Jankowiak, *Dialektologia białoruska*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2012, 308 s., „Studia et Documenta Slavica”, nr 4, s. 101–103.
- Kaleta R., 2018, *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*, Warszawa, <http://kb.uw.edu.pl/2018/06/13/bledologia-w-glottodydaktyce-bialorutenistycznej/> (dostęp: 15.03.2020).
- Kaleta R., 2021, *Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców*, Warszawa.
- Kaleta R. (red.), 2023, *Odkrywając Białoruś... 65-lecie białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim*, Warszawa.
- Kawalou S., Radzik R., Sajewicz M. (red.), 2010, *Polsko-białoruskie związki kulturowe, literackie i językowe*, Lublin.

- Kozłowska-Doda J., 2016, *Białoruś jako pogranicze a pogranicza Białorusi: zarys problematyki badań językoznawczych z przełomu XX i XXI w.*, „Studia Białorutenistyczne”, t. 10, s. 234–261.
- Lenart A., Sidor M., Siwek B. (red.), 2023, *Drogi i rozdroża literatury. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Annie Woźniak z okazji 70. urodzin*, Lublin.
- Moczarz-Kleindienst M., Nowacki A., Siwek B. (red.), 2014, *W świecie wartości naszych i innych. Z najnowszych badań nad literaturą, kulturą i językiem Słowian Wschodnich*, Lublin.
- Nina Barszczewska, <https://lubimyczytac.pl/autor/49573/nina-barszczewska> (dostęp: 15.03.2025).
- Petrus J.T., Karpowicz T.A., 1991, *Portrety osobistości dawnej Rzeczypospolitej w zbiorach mińskich. Katalog wystawy = Партрэты знакамітых постацяў даўняй Рэчы Паспалітай у мінскіх зборах. Каталог выставы*, Kraków.
- Radzik R. (red.), 2012, *Tożsamości zbiorowe Białorusinów*, Lublin.
- Ramaniuk M., 2002, *Białoruskie krzyże ludowe. Monografia*, przekł. na jęz. pol. Nina i Aleksander Barszczewscy, Wilno.
- Sajewicz M., 1992, *Nasza mowa prosta, czyli o białorusko-ukraińskiej granicy językowej na Białostocczyźnie*, „Над Бугом і Нарвою”, 3 maja, http://nadbuhom.pl/art_2375.html (dostęp: 15.03.2020).
- Sauka Ž., 2021, *Fonetyczno-graficzna adaptacja zapożyczeń w języku białoruskim*, red. N. Barszczewska, R. Kaleta, Warszawa = Саўка З., 2021, *Фанэтычна-графічная адаптацыя запазычаньняў у беларускай мове*, рэд. Н. Баршчэўская, Р. Калета, Варшава.
- Timoszek M., 2005, rec.: N. Barszczewska, *Emigracja białoruska w obronie języka ojczystego (Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы)*, Warszawa 2004, „Przegląd Humanistyczny”, t. 6, s. 129–135.
- Złotkowski P., 2017, *Antroponimia historyczna mieszczań i chłopów Brańska i okolic w ujęciu statycznym i dynamicznym*, Lublin.
- Żebrowska A., 2019, *Komarowszczyzna. Język pogranicza białorusko-polsko-litewskiego*, Poznań.
- Баршчэўская Н. (рэд.), 1989, *Беларускі каляндар*, Беласток.
- Баршчэўская Н. (рэд.), 1992, *Беларускі каляндар*, Беласток.
- Баршчэўская Н., 2004, *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*, Варшава.
- Баршчэўская Н., 2023, *Пасьляслоўе. Нацыянальная мова ў дасьледаваньнях беларускага эміграцыйнага асяродку ў Коўне. Роля Вацлава Ластоўскага ў адраджэньні беларускае мовы*, у: В. Ластоўскі, *Мовазнаўчыя працы*, рэд. У. Гарбацкі, London, с. 214–234.
- Баршчэўскі А., Глушкоўска Я., Амелянюк Н., Кандрацюк М., Чурак М., 1983, *Кафедра беларускай філялогіі на парозе новага 25-годдзя*, „Беларускі каляндар на 1983 год”, № 27, с. 59–65, <http://kb.uw.edu.pl/katedra/napisali-o-nas/> (dostęp: 15.03.2020).
- Калета Р., 2018, *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых пакаленьняў дасьледчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*, у: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэньня Адама Міцкевіча: зб. арт. на матэрыялах міжнар. навук. канф.*, рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова, Мінск (Беларусіка = Albaruthenica, 38), с. 142–151, <http://kb.uw.edu.pl/katedra/napisali-o-nas/> (dostęp: 15.03.2020).
- Смуклова А., 1970, *Навукова-дыдактычная дзейнасьць кафедры беларускай філялогіі Варшаўскага ўніверсітэта*, „Беларускі каляндар на 1970 год”, № 14, с. 91–103, <http://kb.uw.edu.pl/katedra/napisali-o-nas/> (dostęp: 15.03.2020).

Тварановіч Г., 2017, *З глыбокай павагай да каранёў, да спадчыны*, „Białorutenistyka Białostocka”, t. 9, s. 421–427, http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.hdl_11320_6412?q=bwmeta1.element.hdl_11320_6366;35&qt=CHILDREN-STATELESS (dostęp: 15.03.2020).

Хаўстовіч М., 2021, *Даследаванні і матэрыялы. Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*, т. VII, рэд. Н. Баршчэўская, Варшава.

Nina Barszczewska – profesor Uniwersytetu Warszawskiego, uczona białoruska i polska

Artykuł przedstawia dorobek naukowy i działalność dydaktyczną profesor Niny Barszczewskiej – wybitnej białorutenistki, badaczki pogranicza polsko-białoruskiego oraz języka białoruskiego w ujęciach historycznym, współczesnym i emigracyjnym. Ukazano jej pochodzenie z Podlasia, wczesny kontakt z gwarą białorską oraz rozwój kariery naukowej związanej z Katedrą Białorutenistyki UW. Omówiono główne obszary badań profesor Barszczewskiej: dialektologię, onomastykę, socjolingwistykę, historię języka, język emigracji białoruskiej oraz problematykę pogranicza. Przedstawiono najważniejsze publikacje, udział w projektach, działalność recenzencką, współpracę z ośrodkami krajowymi i zagranicznymi oraz jej dorobek dydaktyczny. Zarysowano także liczne nagrody i wyróżnienia, potwierdzające jej znaczący wkład w rozwój białorutenistyki w Polsce.

Słowa kluczowe: Nina Barszczewska, język białoruski, białorutenistyka, Katedra Białorutenistyki UW, językoznawstwo białoruskie, dialektologia białoruska, pogranicze, emigracja białoruska, Białoruska Redakcja Polskiego Radia

Ніна Баршчэўская – прафесар Варшаўскага ўніверсітэта, беларуская і польская вучоная

Артыкул прадстаўляе навуковую і выкладчыцкую дзейнасць прафесара Ніны Баршчэўскай – выдатнай беларусісткі, даследчыцы польска-беларускага памежжа і беларускай мовы ў гістарычным, сучасным і эміграцыйным вымярэннях. Паказаныя яе паходжанне з Падляшша, ранні кантакт з беларускай гаворкай і развіццё навуковай кар’еры, звязанай з кафедрай беларусістыкі ВУ. Разгледжаныя асноўныя напрамкі даследаванняў прафесара Баршчэўскай: дыялекталогія, анамастыка, сацыялінгвістыка, гісторыя мовы, мова беларускай эміграцыі і праблематыка памежжа. Прадстаўленыя яе найважнейшыя публікацыі, удзел у праектах, дзейнасць у якасці рэцэнзента, супраца з айчыннымі і замежнымі навуковымі цэнтрамі, а таксама яе выкладчыцкі даробак. Расказваецца таксама пра шматлікія ўзнагароды, якія пацвярджаюць яе значны ўклад у развіццё беларусістыкі ў Польшчы.

Ключавыя словы: Ніна Баршчэўская, беларуская мова, беларусістыка, кафедра беларусістыкі ВУ, беларускае мовазнаўства, беларуская дыялекталогія, памежжа, беларуская эміграцыя, Беларуская служба Польскага радыё

Zawiłości fleksyjne imion i nazwisk polskich i białoruskich¹

Inflectional Intricacies of Polish and Belarusian Names and Surnames

This article describes declension variants of Belarusian names and surnames in the Belarusian language, influenced by Russian patterns that are incompatible with standard practices of Belarusian speakers. Discussion includes the formation of the Belarusian linguistic norm, which has experienced historic and continuing influence by extra-linguistic factors. Also discussed are complex instances of declension of Belarusian surnames in both Belarusian and Polish as well as of Polish surnames in both Polish and Belarusian. Comparative analysis shows the subtle similarities and differences between the two Slavic languages from which interference errors can result. On the other hand, there are noticeable tendencies for 1) Belarusian surnames to decline according to the Russian models, as well as 2) Belarusians living in Poland to express preferences to decline Belarusian surnames used in the Polish language according to the rules of Belarusian language.

Keywords: Belarusian language, Polish language, name, surname, inflection, language norm

1. Uwagi wstępne

O nazwiskach polskich i białoruskich na szerszym tle historycznym w kontekście ogólnosłowiańskich wzajemnych wpływów językowych pisano niemało. Do białoruskich klasyków badaczy antroponimii należy zaliczyć m.in. Mikołaja Biryłę (brus. Мікалай Бірыла) (Бірыла 1966; 1969; 1988) i Irynę Haponienkę (brus. Ірына Гапоненка) (Гапоненка 2017; 2018; 2021), a do polskich m.in. Bazylego Tichoniuka (Тихонюк 2000) i Michała Sajewicza (2010; 2013). Wspominamy tu tylko przykładowe nazwiska i prace autorów, gdyż zagadnienie imion i nazwisk można badać z wielu różnych perspektyw. W niniejszym artykule skupimy się jednak nie na

¹ Pierwodruk: w języku angielskim pt. *Inflectional Intricacies of Belarusian and Polish Surnames*, „Academic Journal of Modern Philology” 2025, vol. 27, s. 185–202. Wersja polska zawiera dłuższą i bardziej szczegółową analizę w porównaniu z wersją angielską, np. uwzględnia także niektóre imiona, nie tylko nazwiska, a także nazwiska dwuczłonowe.

etymologii (która jest bardzo ciekawa, biorąc pod uwagę, że Polska i Białoruś historycznie funkcjonowały razem w ramach Rzeczypospolitej, gdzie ścierały się różne kultury, wyznania religijne, tradycje, por. Гапоненка 2018, s. 141–142), lecz na stanie współczesnym, z punktu widzenia kultury języka².

W częściach artykułu dotyczących białoruskich imion i nazwisk w języku polskim wykorzystywana jest polska transkrypcja rekomendowana przez PWN (zob. *Transliteracja i transkrypcja...* b.d.), która ułatwia użytkownikom polszczyzny prawidłowe odczytanie białoruskich nazwisk, gdyż wykorzystuje typowo polskie litery: *ch, cz, sz, w, ż, ł*. Transkrypcja ta była kiedyś używana w polskich dokumentach wydawanych białoruskim migrantom (por. Kaleta 2017b), a dziś może i powinna być wykorzystywana w tekstach użytkowych skierowanych do Polaków (już nie w oficjalnych dokumentach) (por. Wolański 2024). Jednakże imiona i nazwiska tak transkrybowane często są krytykowane przez samych Białorusinów, którzy uważają, że oficjalne formy, czyli w transliteracji używanej w ich paszportach, powinny być stosowane w każdej sytuacji i nie jest łatwo im zrozumieć, że w polskich tekstach dla Polaków wygląda ona często zaskakująco. Warto porównać następujące przykłady: oryginalna forma nazwiska zapisana cyrylicą *Шчэкачыхін*, w polskiej transkrypcji *Szczekaczychin* oraz w angielskiej transliteracji *Shchekachykhin*. Jeszcze bardziej zaskakująco wyglądają nazwiska w transliteracji angielskiej odmienione wg polskich wzorów, nierzadko z typowo polskimi literami, np. *Spotkałem Yulię Slutskayą* zamiast *Spotkałem Julię Ślucką*. Stosowanie w polskich tekstach użytkowych wersji zapisanej w angielskiej transliteracji BGN/PCGN³ może raczej prowadzić do problemów z prawidłowym odczytaniem takiego nazwiska oraz do nieodmieniania go lub odmieniania go błędnie, gdyż nazwisko takie nie przypomina polskich wzorców odmiany. Natomiast używanie polskiej transkrypcji jest naturalne i skłania do odmiany imienia i nazwiska i często to ułatwia.

Żeby wyjść naprzeciw oczekiwaniom Białorusinów można starać się połączyć obie konwencje zapisu ich imion i nazwisk (jak to czynimy w niniejszym artykule) i dodać przy pierwszym wspomnieniu w nawiasie mianownikową oryginalną formę cyryliczną lub w transliteracji z paszportu, np. *W czwartek otworzymy wystawę Julii Śluckiej (Юлія Слущкая)* lub *(Yuliya Slutskaya)*. Tak też czyniono w białoruskich tekstach przy wspominaniu obcych nazwisk – zapisywano je cyrylicą wg wymowy, a w nawiasie podawano oryginalną formę imienia i nazwiska. Obecnie jednak taka praktyka jest już coraz rzadsza.

² W artykule nie będą analizowane tzw. imiona odojcowskie (ros. *отчество*, brus. *імя на бацьку*), które nie są charakterystyczne dla białoruszczyzny i trafiły do niej pod wpływem rosyjskim, więcej Вячорка 2018.

³ BGN – Board on Geographic Names (USA), PCGN – Permanent Committee on Geographical Names (Wielka Brytania). Por. (*Об утверждении Инструкции...* 2008).

2. Odmienność vs nieodmienność polskich imion i nazwisk

Odmiana imion i nazwisk, nawet rodzimych, często jest problematyczna zarówno w języku polskim (w którym kwestie te są unormowane choćby w *Wielkim słowniku poprawnej polszczyzny*, zob. Markowski 2023), jak i białoruskim (w którym kwestie te są różnie komentowane w różnych wydaniach, o czym niżej). Żeby nie popełnić błędu, wielu użytkowników polszczyzny unika odmiany, zwłaszcza w dokumentach oficjalnych, jak np. praca dyplomowa, umowa o pracę czy umowa kupna-sprzedaży. W tekście umowy pojawia się informacja, że jest ona zawarta między osobą X a osobą Y, co wymagałoby wpisania imienia i nazwiska w narzędniku (umowa między kim a kim), ale często wpisuje się formę mianownikową, żeby „nie było wątpliwości”. Białoruscy lingwiści odnotowują podobne sytuacje:

Studentka przyniosła pracę zaliczeniową. Spoglądam na stronę tytułową, czyja to praca. Napisane jest, że Walanciny Mucha. Pytam, czemu praca jest nie Muchi, lecz Mucha. Studentka odpowiada, że jej nazwisko się nie odmienia. Zadaję pytanie, czemu się nie odmienia. „Nie odmienia się i już” – studentka nie próbuje nawet podawać argumentów. To taki dobrze znany stereotyp – jeśli jest nazwisko żeńskie na **-a (-ja)**, to się nie odmienia. Ten stereotyp w naszej sytuacji językowej bardzo mocno wspierany jest przez fakt, że analogiczne nazwiska żeńskie nie odmieniają się w języku rosyjskim⁴ (Бушылякоў 2004).

Wolha Kaczan (brus. Вольга Качан), docent Katedry Językoznawstwa Białoruskiego i Rosyjskiego Białoruskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Maksima Tanki, w swym artykule dotyczącym analizy osobliwości deklinacji nazwisk we współczesnym języku białoruskim daje następującą radę:

Proszę zapamiętać. Jeśli uczeń nosi nazwisko typu Mucha, Zwiaruha i ono powinno się odmieniać, ale wywołuje to w jego nosicielu oraz w jego bliskich, przyjaciółach, znajomych reakcję negatywną, to nie trzeba upierać się przy stosowaniu zasad gramatycznych⁵ (Качан 2012, s. 3).

W takich i podobnych konkretnych przypadkach nazwiska specjalnie są zapisywane w formie mianownikowej w obawie, by ten, kto będzie je odczytywał, nie zrobił tego z błędem. Stąd np. w kościele można usłyszeć, że msza

⁴ „Студэнтка прынесла курсавую работу. Гляджу на тытульным лісьце, чья работа. Напісана, што Валянціны Муха. Пытаюся, чаму курсавая ня Мухі, а Муха. Студэнтка адказвае, што яе прозьвішча не скланяецца. Задаю пытаньне, чаму не скланяецца. “Не скланяецца, і ўсё”, – студэнтка не спрабуе аргумэнтаваць. Такі добра вядомы стэрэатып – раз жаночае прозьвішча на **-а (-я)**, то не зьмяняецца. Гэты стэрэатып у нашай моўнай сытуацыі вельмі моцна падтрымліваюць факты нескланеньня аналягічных будоваў жаночых прозьвішчаў у расійскай літаратурнай мове”.

⁵ „Памятайце! Калі ў Вашага вучня прозьвішча тыпу Муха, Звяруга і яно павінна скланяцца, але гэта выклікае ў чалавека і яго блізкіх, сяброў, знаёмых негатывную рэакцыю, то не трэба настойваць на прытрымліванні правілаў граматыкі”.

jest odprowadzana za zmarłych z rodziny *Mackiewicz / Nowak zamiast z rodziny Mackiewiczów / Nowaków (ale już napisy mają formy odmienione, np. *grobowiec rodziny Mackiewiczów / Nowaków*). Wyjątki stanowią nazwiska przymiotnikowe na *-ski, -cki, -dzki* (np. *Dąbrowski, Małecki, Zawadzki*), które zawsze są odmieniane, np. *msza za zmarłych z rodziny Dąbrowskich*.

Tendencję do nieodmieniań nazwisk polskich odnotowała Hanna Jadacka, która tłumaczy ją następującymi czynnikami:

- 1) odmiana to brak szacunku – deformacja formy podstawowej nazwiska (zdanie m.in. urzędników i osób starszych);
- 2) problemy z odtworzeniem formy podstawowej;
- 3) obawa przed niewłaściwą odmianą (błędem) (Jadacka 2005, s. 37).

Do tej listy można by dodać jeszcze manierę nieodmieniań polskich nazwisk na wzór nazwisk obcych, które w językach zachodnich zwykle mają jedną formę, natomiast w polszczyźnie nawet one w większości podlegają odmianie (zob. Jadacka 2005, s. 48–56). Znany w Polsce autorytet w dziedzinie kultury języka Jan Miodek stwierdza, że w sytuacjach oficjalnych i dokumentach następuje „zdumiewające usztywnienie postaw gramatycznych”, a czasem nawet ludzie się obrażają za odmienianie nazwiska, a według profesora polskie nazwiska trzeba odmieniać zawsze i stąd zachęca Polaków do odmiany nazwisk, co jednak wymaga znajomości zasad (Dragon 2017).

Jeśli problemy z odmianą mają czasem nawet rodzimi użytkownicy języka, to tym bardziej mogą je mieć osoby posługujące się językiem polskim czy białoruskim jako językami obcymi. Prześledźmy zatem, w jakich sytuacjach konkretne nazwiska są (czy mogą być) nieodmienne.

Polskie imiona i nazwiska powinny być prawie zawsze odmieniane, jeśli nie ma przeszkód morfonologicznych, np. zakończenia na *-u* (Jadacka 2005, s. 38). Nieodmienne są nazwiska żeńskie zakończone na samogłoskę *-o* (np. *Duszeńko*, o czym szerzej w dalszej części rozważań) oraz rzeczownikowe zakończone na spółgłoskę (twardą lub miękką), które we wszystkich przypadkach mają jedną formę, np. *M. Monika Nowak, D. Moniki Nowak, C./Msc. Monice Nowak, N. Moniką Nowak* (zob. Jadacka 2005, s. 38). Analogiczne nazwiska męskie powinny być w normie wzorcowej zawsze odmieniane, np. *bracia Nowakowie* (nie: *bracia *Nowak*). Bez odmiany można (ale nie trzeba) pozostawić nazwiska polskie zakończone na *-e*, np. *bracia Handke / Handkowie, bracia Linde / Lindowie*, oraz obce, np. *ród Conti* (poprawnie też: *ród Contich*), *bracia Lumière* (poprawnie też: *bracia Lumière'owie*) (zob. Jadacka 2005, s. 45).

W bardzo szczególnym przypadku dopuszczano także nieodmieniań polskich nazwisk, których forma mianownikowa nie jest wcale oczywista do odtworzenia. Chodzi tu m.in. o nazwiska męskie zakończone na samogłoskę *-o* lub *-a*. Forma odmieniona może rodzić problemy z odtworzeniem mianownika, np. *Nie ma Mirosława Bańki* vs *Nie ma Aleksandra Bańki* – mianownik nazwiska może być

albo *Bańko*⁶, albo *Bańka*⁷. Prawdopodobnie dlatego niektóre słowniki były pod redakcją Mirosława Bańko (nie: Bańki), żeby uniknąć skojarzeń z rzeczownikiem pospolitym *bańka* – *bańki*, ale niektórzy językoznawcy odmieniają to nazwisko (np. Karpowicz 2009, s. 108), zgodnie z wzorcową zasadą odmieniania w polszczyźnie wszystkiego, co daje się odmieniać.

Z kolei w normie potocznej jest aprobowana nieodmienna forma nazwiska, której towarzyszy imię lub inne słowo wskazujące na przypadek gramatyczny (np. *Mirosława Bańko*, *pana Bańko*, *profesora Bańko*) (Bańko 2003a; 2006, s. 134). Zwolennicy normy potocznej i wzorcowej mogą prowadzić długie dyskusje i z większym lub mniejszym powodzeniem przekonywać się nawzajem. Niektóre wydania słowników są jednak pod redakcją Mirosława Bańki, a nie Bańko (Bańko 2003b). Takie są zasady normy wzorcowej, która nie przewiduje tu wyjątków (na co zwracano uwagę już kilkadziesiąt lat temu, zob. Obrębska-Jabłońska 1958). H. Jadacka także jest za odmienianiem tego typu nazwisk:

Jest faktem, że przypadek zależny pewnych nazw osobowych nie zawsze prowadzi do trafnej rekonstrukcji postaci mianownikowej. Ktoś, kto zetknie się po raz pierwszy z formami (panem) *Goskiem*, (panem) *Tuskiem* nie będzie wiedział, czy to narzędnik nazwisk *Gosk*, *Tusk* czy też *Gosek*, *Tusek*. Podobny kłopot można mieć z formami *Dutki*, *Dutce*, *Dutką*, prowadzącymi albo ku mianownikowi *Dutko*, albo *Dutka*, czy z formą *Smółki*, którą można wywieść od podstawy *Smółko* lub *Smółka*. Paradoksalnie jednak, rezygnacja z odmiany może prowadzić do upowszechnienia się zdeformowanej wersji nazwiska. Dzieje się tak wtedy, gdy znajdujemy je w pozycji składniowej wskazującej na funkcję dopełniacza lub biernika nieświadomi, że to mianownik. Na podstawie budowy fleksyjnej domniemanego przypadku zależnego odtwarzamy hipotetyczną postać główną, co prowadzi do poważnych (a czasem zabawnych) nieporozumień. Skoro więc formy zależne czasem ułatwiają, a czasem utrudniają identyfikację nazwiska, podany wyżej argument nie ma dużej (żadnej?) wartości w dyskusji nad zakresem odmieniania nazwisk czy ich fleksją w ogóle (Jadacka 2005, s. 37–38).

Z mniej znanymi nazwiskami tego typu (też np. *Pronaszko*, *Sidło*⁸) taka wariantywność jest możliwa z uwzględnieniem różnicy między normą wzorcową (wymaga odmiany) a potoczną (obcość brzmienia powoduje w praktyce tendencję do nieodmienności jako pewien zwyczaj, który można tolerować, ale z jednoczesnym użyciem odmienionego imienia lub innego określenia obok nieodmienianego nazwiska) (Bańko 2006, s. 134).

⁶ Mirosław Bańko – profesor nauk humanistycznych, polski językoznawca, leksykograf, pracownik Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

⁷ Aleksander Bańka – dr hab. filozofii, politolog, autor książek, artykułów oraz audiobooków poświęconych filozofii i duchowości chrześcijańskiej, profesor w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Śląskiego.

⁸ Nazwisko *Sidło* zostało zakwalifikowane jako mniej znane w (Bańko 2006, s. 134), ale w (Jadacka 2005, s. 42) została zaprezentowana jego odmiana bez rozstrzygania, czy jest to nazwisko mniej czy bardziej znane.

Natomiast dobrze znane męskie nazwiska zakończone na samogłoskę *-o* (przed którą występuje spółgłoska twarda) zawsze podlegają odmianie (jak rzeczowniki żeńskie, np. *matka*), np. *M. Kościuszko, Matejko, Mleczko, Sidło, D. Kościuszki, Matejki, Mleczki, Sidły, C./Msc. Kościuszcze, Matejce, Mleczce, Sidle, B. Kościuszkę, Matejkę, Mleczkę, Sidłę, N. Kościuszką, Matejką, Mleczką, Sidłą*⁹. Z kolei rzeczowniki zakończone na samogłoskę *-o* (przed którą występuje spółgłoska miękka) zawsze podlegają odmianie (jak rzeczowniki męskie, np. *wujcio*), np. *M. Puzio, D. Puzia, C. Puziowi, B. Puzia, N. Puziem, Msc. Puziu*.

Ciekawostkę (mało znaną użytkownikom polszczyzny) stanowi fakt, że nazwiska żeńskie zakończone na samogłoskę *-o* nie odmieniają się w ogóle (tylko te zakończone na samogłoskę *-a* (Jadacka 2005, s. 46), np. *Garbo, Dejneko, Duszeńko, Kononenko* (Bańko 2006, s. 136; Kłosińska b.d.). Dotyczy to zarówno nazwisk polskich, jak i obcych, tożsamych brzmieniowo z nazwiskami męskimi. Porównanie pokazuje poniższa tabela.

Nazwisko męskie	Nazwisko żeńskie
<i>M. Pan Duszeńko przyszedł.</i>	<i>M. Pani Duszeńko przyszła.</i>
<i>D. Nie ma pana Duszeńki.</i>	<i>D. Nie ma pani Duszeńko.</i>
<i>C. Dziękuję panu Duszeńce.</i>	<i>C. Dziękuję pani Duszeńko.</i>
<i>B. Widzę pana Duszeńkę.</i>	<i>B. Widzę panią Duszeńko.</i>
<i>N. Idę z panem Duszeńką.</i>	<i>N. Idę z panią Duszeńko.</i>
<i>Msc. Rozmawiam o panu Duszeńce.</i>	<i>Msc. Rozmawiam o pani Duszeńko.</i>

Wspomnianej tendencji do nieodmieniań nazwisk towarzyszy też tendencja do odmieniań nazwisk nieodmiennych; zdarza się też, że nazwiska żeńskie są odmieniane tak jak męskie, np. *Nie ma pana Kononenki ani pani *Kononenki*. Jest to hipergeneralizacja zasady, żeby w polszczyźnie odmieniać wszystko to, co można odmieniać.

3. Odmienność vs nieodmienność białoruskich imion i nazwisk

Białoruskie odpowiedniki polskich słowiańskich nazwisk na *-o* są zakończone na *-a* (tzw. zjawisko akania, brus. *аканне*), np. *Касцюшка* (pol. *Kościuszko*),

⁹ Zob. też nazwisko *Sidło, Pronaszko* w (Bańko 2006, s. 126, 132). Mimo tej samej końcówki odmiany powyższych nazwisk nie należy mylić z niesłowiańskimi nazwiskami zakończonymi na *-o*, które mają inny wzór deklinacji – rzeczownikową (męską), np. *M. Canaletto, Tasso, D. Canaletta, Tassa, C. Canalettow, Tassowi, B. Canaletta, Tassa, N. Canalettem, Tasse, Msc. Canaletcie* (wym. Kanaletcie, nie: Kanalecie), *Tassie* (wym. Tassie, nie: Tasie) (Bańko 2006, s. 126).

Манюшка (pol. *Moniuszko*), oraz inne tego typu: *Адамейка, Бандарэнка, Васючэнка, Ігнаценка, Кошчанка, Латушка, Лукашэнка, Паўлючэнка, Пракапенка, Саўчанка, Шунейка, Яравенка*. Nazwiska tego typu (zwłaszcza te na *-энка, -енка, -анка, -онка, -ёнка, -інка*) niesłusznie często bywają pozostawiane bez odmiany w języku białoruskim (na wzór rosyjski) (Бушлякоў 2004), kiedy takie nazwiska męskie odmieniać się powinny, np. М. *Асіненка*, D. *Асіненкі*, С./В./Мсc. *Асіненку*, N. *Асіненкам* (Грыгор’ева 1994, s. 151; por. Зразікава і Губкіна 2016, s. 88), stąd powinno być też: *заява Лукашэнкі* (a nie *заява *Лукашэнка*)¹⁰ – uznawane za błąd, por. Бандаровіч 2013, s. 20), з *Лукашэнкам*.

Часто nieodmienne pozostają omawiane nazwiska dotyczące także kobiet, choć i tu naukowcy nie są do końca zgodni (Жаўняровіч 2014, s. 125), stąd w różnych wydaniach spotkać można formy nieodmieniane oraz odmieniane, np. з *Дар’яй Бандарэнкай* vs з *Дар’яй Бандарэнка* (por. Зразікава і Губкіна 2016, s. 89). Białoruskie wydanie poprawnościowe z 2021 r. z jednej strony twierdzi, że odmieniają się tylko nazwiska męskie tego typu, a z drugiej informuje, że naukowcy mają różne zdania co do odmiany żeńskich nazwisk, których odmiana jest coraz częściej spotykana w tekstach (Жаўняровіч 2021, s. 278–279). Zatem czytelnik musi sam podjąć decyzję w tej sprawie, co dla nierodzimych użytkowników białoruszczyzny może się wydawać dziwne i nieoczywiste. W języku polskim, jak wspomniano wyżej, nazwiska żeńskie tego typu się nie odmieniają, ale odmieniają się nazwiska męskie. Z kolei w języku rosyjskim nie odmieniają się ani żeńskie, ani męskie. Odmienianie takich żeńskich nazwisk byłoby zatem charakterystyczne dla odmienności białoruszczyzny zarówno od polszczyzny, jak i ruszczyzny, a nieodmienianie – dla sztucznego upodobniania jej do języków bardziej „prestżowych”.

Białoruski lingwista Paweł Sciacko (1930–2020, brus. Павел Сцяцко), opowiadał się za odmianą nazwisk na *-a, -я*, w swej monografii poświęconej kulturze języka (Сцяцко 2002, s. 57–63) zwracał uwagę, że nazwiska tego typu w różnych źródłach są różnie komentowane, a różne wydania normatywne nierzadko podają sprzeczne informacje:

Bardzo często spotykamy się ze sprzecznymi zasadami naszej gramatyki. Czasem powstaje wrażenie, że ktoś specjalnie przekreślił zasady, żeby je skomplikować¹¹ (Сцяцко 2002, s. 57).

To właśnie celowe i polityczne działanie z lat 70. XX w. badacz ocenił jako sztuczne ograniczenie odmiany takich nazwisk w celu zbliżenia białoruszczyzny

¹⁰ Forma pod wpływem języka rosyjskiego, w którym tego typu nazwiska się nie odmieniają (por. Сцяцко 2002, s. 57).

¹¹ „Вельмі часта мы сутыкаемся з супярэчлівымі правапіснымі правіламі нашай граматыкі. Часам складваецца ўражанне, што хтосьці наўмысна перакруціў правілы, каб зрабіць іх складанымі”.

do zasad wzorcowego języka rosyjskiego (Сцяцко 2002, s. 57, por. Сцяцко 1995, s. 87). Jednakże lingwista wskazał rosyjskie źródło Insytutu Języka Rosyjskiego Akademii Nauki ZSRR z 1976 r., które dopuszcza odmianę takich nazwisk jedynie w języku potocznym (Сцяцко 1992, s. 31).

Białoruski język mówiony, literatura piękna i dialekty białoruskie pokazują, że odmienianie takich nazwisk jest naturalne i charakterystyczne dla żywej białoruszczyzny.

Potwierdzają to i młodszy badacze. Także białoruski niezależny językoznawca Zmicier Sauka (1965–2016, br. 3міцер / Зьміцер Саўка¹²) oraz lingwista Juraś Buszlakou (1973–2013, br. Юрась Бушылякоў) (Бушылякоў 2004) twierdzili, że w języku białoruskim wszystkie nazwiska zakończone na *-a* lub *-я* podlegają odmianie, a ich częsta nieodmienność wynikać może z faktu utożsamiania takich nazwisk z nieodmiennymi nazwiskami zakończonymi na *-o*:

Inercja innych języków powoduje, że nazwiska takie jak Budźka, Waronka, Hruca, Zybaŭla, Zialionka, Nławiera, Sieńka, Surwiła, Swida, Slinka, Szyla, Szauczenka, funkcjonują w świadomości prawdopodobnie większości Białorusinów jak nazwiska zakończone na *-o*¹³ (Саўка 2008, s. 41)¹⁴.

Tendencja do odmiany odnotowywana jest przez różnych badaczy (np. Jankouski, Kaczan, Sciacko, Żauniarowicz). W. Kaczan stwierdza:

Co ciekawe, we współczesnym języku białoruskim wystarczająco wyraźnie rysuje się tendencja do odmieniania takich nazwisk na *-a* nieakcentowane, które określają osoby płci żeńskiej: Sauczanka – D. Sauczanki, C. Sauczanku i Sauczancy, B. Sauczanku, N. Sauczankam i Sauczankaj, Msc. Sauczanku i Sauczancy; Anoszka – D. Anoszki, C. Anoszku i Anoszcy, B. Anoszku, N. Anoszka i Anoszka, Msc. Anoszku i Anoszcy¹⁵ (Качан 2012, s. 2).

¹² Wariantem nazwiska Саўка jest Саўко (np. dziennikarz Redakcji Białoruskiej Polskiego Radia Валеры Саўко) z akcentowaną końcówką, które pierwotnie miało formę *Савко* z nieakcentowanym *o*. W takiej pisowni i wymowie pozostało w języku ukraińskim, a Białorusini przenieśli akcent i w ten sposób utworzyli nazwisko od imienia: *Сава*, Саўка, Савэлі (Савэль), które wywodzi się z języka hebrajskiego i biblijnego imienia Саул (Шаул), które nadawano dziecku wyproszonemu u Boga (Юрэвіч b.d.).

¹³ „Інерцыя іншых моваў прыводзіць да таго, што такія прозвішчы, як Будзька, Варонка, Груца, Зыбайла, Зялёнка, Нявера, Сенька, Сурвіла, Свіда, Слінка, Шыла, Шаўчэнка, існуюць у свядомасці ці не большасці беларусаў як найменні на *-o*”.

¹⁴ Z drugiej strony, co jednak wydaje się mniej prawdopodobne, nazwiska te mogą być kojarzone z żeńskimi nazwiskami na *-a* pochodzącymi od rzeczowników rodzaju nijakiego, które według oficjalnych gramatyk nie podlegają odmianie, np. *Варыва* (o tym więcej w dalszej części artykułu).

¹⁵ „Цікава адзначыць, што ў сучаснай беларускай мове дастаткова выразна вызначаецца тэндэнцыя да скланення такіх прозвішчаў на ненаціскае *-a*, якія належаць асобам жаночага полу: Саўчанка — Р. с. Саўчанкі — Д. с. Саўчанку і Саўчанцы — В. с. Саўчанку — Т. с. Саўчанкам і Саўчанкай — М. с. пры Саўчанку і Саўчанцы; Аношка — Р. с. Аношкі — Д. с. Аношку і Аношцы — В. с. Аношку — Т. с. Аношкам і Аношкай — М. с. пры Аношку і Аношцы”.

P. Żauniarowicz zaleca w swej publikacji z 2014 r., by takie nazwiska odmieniać (czyli odmiany nie uważa za błąd), bo to bardzo pomaga w identyfikacji osoby, zwłaszcza w sytuacji częstego wykorzystywania inicjałów, np. *дапамагчы В.К. Ігнацэнка, Т.М. Бядуля* (nazwiska oficjalnie uznawane za nieodmienne, jeśli dotyczą kobiet, Плотнікаў і Трайкоўская 2004, s. 529) vs *дапамагчы В.К. Ігнацэнцы, Т.М. Бядулі* – odmiana pomaga zidentyfikować osobę jako kobietę¹⁶ (Жаўняровіч 2014, s. 125; por. Сцяцко 2002, s. 60). W poradniku wydanym siedem lat później Żauniarowicz dalej rekomenduje odmienianie takich nazwisk jak rzeczowników rodzaju ogólnego, np. *дапамагчы Т. Бядулі і Т. Бядулю, М. Пушчы і М. Пушчу, разам з Т. Бядуляй і Т. Бядулем, з М. Пушчай і М. Пушчам* (Жаўняровіч 2021, s. 280). Współcześnie zatem rekomendowane są rozwiązania, sięgające do naturalnych korzeni białoruszczyzny, bo już w 1975 r. Fiodor Jankouski rozróżniał odmienne końcówki w celowniku / miejscowniku i narzędniku (Янкоўскі 1975, s. 64; zob. też Сцяцко 1992; 1995). Jednakże w dyskusji językoznawców pojawiały się głosy, że nieodmienianie nazwisk żeńskich typu *Кацяшэнка* jest bardziej charakterystyczne dla stylu urzędowego, np. przy wypisywaniu dyplomów¹⁷ (zob. Каўпус 2019, s. 26), oraz w sytuacji, gdy miałyby wystąpić alternacje spółgłoskowe i nazwisko przypominałoby niekoniecznie pozytywny rzeczownik pospolity – wtedy brak odmiany pomógłby uniknąć skojarzeń (zob. Каўпус 2019, s. 26). Wymiany spółgłoskowe (nazwisk na *-га, -ка, -ха*) zmieniają oblicze dźwiękowe nazwisk i mogą prowadzić do problemów z odtworzeniem formy podstawowej, stąd propozycja, by ich nie odmieniać, np. *Дука і Дуца – Дуцы, Духа і Дуса – Дусе, Ланега і Ланеза – Ланезе* (Гапоненка 2006, s. 32–33)¹⁸.

Podobnie jak w języku polskim nie odmieniają się w białoruszczyźnie nazwiska żeńskie zakończone na spółgłoskę (twardą lub miękką), np. *Ірыне Матыль, Зосьцы Верас, з Нінаю Колас, Марыі Пашкевіч* (Грыгор’ева 1994, s. 151). Białoruskie nazwiska męskie i żeńskie zakończone na *-о*, które w języku białoruskim jest zawsze pod akcentem, np. *Глушко, Дурнаво, Жудро, Крамко, Лапо, Ралько, Сцяцко, Сусло, Яско*, wg większości oficjalnych źródeł nie podlegają odmianie (jak w języku rosyjskim i pod jego wpływem), np. *без Алега Сусло, з Кацярынай Яско* (Бурак 1974, s. 136; Плотнікаў і Антанюк 2003, s. 216; Качан 2012, s. 1; Жаўняровіч 2021, s. 276).

¹⁶ Warianty dla mężczyzn: *дапамагчы В.К. Ігнацэнку, Т.М. Бядулю*.

¹⁷ To by się komponowało z normami rosyjskimi, o których pisał Sciacko (Сцяцко 1992, s. 31) – w normie wzorcowej nazwiska nieodmienne, a w języku potocznym odmienne.

¹⁸ O ile można by się zgodzić z nieodmienianiem takich nazwisk w dokumentach prawniczych, o tyle w języku ogólnym już nie, bo właśnie te alternacje są charakterystyczną cechą białoruszczyzny, podobnie jak fleksyjność. Poszerzenie nieodmieniania takich nazwisk prowadziłoby do tworzenia sztucznie „unieruchomionych” form, które dziwnie wyglądałyby w tekstach czy brzmiały w wypowiedziach. Także nosiciele nazwisk, które pochodzą od rzeczownika pospolitego, często starają się odróżnić je poprzez sztuczne właśnie nieodmienianie swego nazwiska (Усціновіч 1995, s. 40).

Jednakże w niektórych źródłach można znaleźć informację (Зразікава і Губкіна 2016, s. 89; Жаўняровіч 2021, s. 276), że wyjątek stanowią nazwiska męskie utworzone od rzeczowników pospolitych rodzaju nijakiego określających rzecz, np. *Сцябло – Сцябла – Сцяблом, Талакно – Талакна – Талакном*. Niezależny białoruski językoznawca Z. Sauka twierdził, że nazwiska takie często pochodzą od cech charakteryzujących człowieka, np. *Глушко* (od *глушко* ‘głuxi, głuchy’), *Гняўко* (od *гняўко* ‘gniaŭlivi, gniewny’), *Нямко* (od *нямко* ‘niemy, niemy’) i wtedy tylko męskie nazwiska odmieniają się na wzór rzeczowników rodzaju nijakiego, np. *гумно* ‘gumno’ (Саўка 2008, s. 42–43).

Nazwisko męskie	Nazwisko żeńskie
<i>М. Іван Сушко</i>	<i>М. Ядвіга Сушко</i>
<i>D. ад Івана Сушка</i>	<i>D. ад Ядвігі Сушко</i>
<i>С. Івану Сушку</i>	<i>С. Ядвізе Сушко</i>
<i>В. пра Івана Сушка</i>	<i>В. пра Ядвігу Сушко</i>
<i>N. з Іванам Сушком</i>	<i>N. з Ядвігаю Сушко</i>
<i>Мсc. пры Івану Сушку</i>	<i>Мсc. пры Ядвізе Сушко</i>
<i>W. Іване Сушко</i>	<i>W. Ядвіга Сушко</i>

Tu powstaje pytanie, na ile (nie)rodzimy użytkownik języka będzie umiał dane nazwisko przypisać do wyżej wymienionych kategorii (rzeczownik pospolity lub określający cechę) i zastosować odmianę.

Nie odmieniają się ani w języku białoruskim, ani w języku polskim białoruskie nazwiska męskie i żeńskie zakończone na *-ых/-іх*, np. *Баранавых, Бельх, Крутых, Мадых, Сядых, Чарных, Фаміных, Буйскіх, Высокіх, Мялкіх, Чуткіх* (Бурак 1974, s. 136; Плотнікаў і Антанюк 2003, s. 216; Лукашанец 2007, s. 171). Odmianie nie podlegają też nazwiska żeńskie na *-а/-о*, pochodzące od rzeczowników rodzaju nijakiego (o czym w szczegółach niżej).

4. Zestawienie zasad odmian białoruskich nazwisk na *-а*

Wśród białoruskich nazwisk na *-а* wyróżniamy różne grupy:

- 1) Według gramatyki akademickiej (Лукашанец 2007, s. 169; por. Сцяцко 2002, s. 61) nazwiska z nieakcentowaną końcówką (w tym nazwiska na *з, к, х*), które pochodzą od rzeczowników pospolitych rodzaju żeńskiego, np. *Кніга, Кропля, Пушча, Саладуха, Сарока*, mają taką samą końcówkę dla mężczyzn i kobiet, np.

М. Ніна, Іван Кніга, Кропля, Пушча, Саладуха, Сарока,

*D. Ніны, Івана Кнігі, Кроплі, Пушчы, Саладухі, Сарокі,
C. Ніне, Івану Кнізе, Кроплі, Пушчы, Саладусе, Сароцы,
B. Ніну, Івана Кнігу, Кроплю, Пушчу, Саладуху, Сароку,
N. Нінай, Іванам Кнігай, Кропляй, Пушчай, Саладухай, Сарокай,
Msc. Ніне, Іване Кнізе, Кроплі, Пушчы, Саладусе, Сароцы.*

Taki sposób odmiany krytykuje Żauniarowicz, który twierdzi, że nie ma on – w odniesieniu do tego typu nazwisk na *з, к, х* – potwierdzenia w praktyce, a końcówki trzeba różnicować ze względu na płeć (Жаўняровіч 2021, s. 276–278). Starsze i nowsze źródła białoruskie to potwierdzają i podają rozróżnienia dla form męskich i żeńskich w celowniku/miejscowniku i narzędniku dla nazwisk na *з, к, х, пр*.

C. Алёне Кнізе – Івану Кнігу, Веры Мусе – Васілю Муху (Плотнікаў і Антанюк 2003, s. 216; Жаўняровіч 2014, s. 123–124),

Мікіту Саладуху, Сароку – Людміле Саладусе, Сароцы, Марыне Трэцы – Пятру Трэску (Зразікава і Губкіна 2016, s. 89),

N. з Марыяй Папругай, Рассамахай, Рыбкай, Сарокай – з Іванам Папругам, Рассамахам, Рыбкам, Сарокам (Янкоўскі 1975, s. 64),

Мікітай Саладухам, Сарокам – Людмілай Саладухай, Сарокай (Зразікава і Губкіна 2016, s. 89);

do tej grupy można zaliczyć nazwiska pochodzące od rzeczowników rodzaju ogólnego, np. *Заіка, Плакса, Ціхоня: Заіка – C./Msc. Заіцы* (jej) i *Заіку* (jemu), *N. Заікай* (z nią) i *Заікам* (z nim) (Качан 2012, s. 2). Pozostałe nazwiska (czyli te nie na *з, к, х, пр*. *Бульба, Гушча, Луста, Суша*, pochodzące od rzeczowników pospolitych rodzaju żeńskiego, nie mają różnic w odmianie w zależności od płci osoby noszącej nazwisko i odmieniają się jak rzeczowniki pospolite rodzaju żeńskiego (Плотнікаў і Антанюк 2003, s. 216). Żauniarowicz twierdzi jednak, że w tekstach coraz częściej spotykane są końcówki wskazujące na płeć, czyli odmieniane jak rzeczowniki rodzaju ogólnego (Жаўняровіч 2021, s. 278 i 280), np. *з Язэпам Пушчам*. Także F. Jankouski już w 1975 r. rozróżniał odmienne końcówki w celowniku / miejscowniku i narzędniku (Янкоўскі 1975, s. 64; zob. też Сцяцко 1992; 1995). Białoruska gramatyka akademicka oba te typy ujednoliciła i uprościła do jednego wzoru odmiany dla obu płci. Z jednej strony może to być interpretowane jako zubożenie języka lub sztuczne propagowanie form, których nie potwierdza uzus, a z drugiej strony – zarówno przez rodzimych użytkowników języka, jak i obcokrajowców – uproszczenie i tak niełatwych wzorów odmian.

- 2) Nazwiska, które nie pochodzą od rzeczowników pospolitych rodzaju żeńskiego, odmieniają się tylko wtedy, gdy dotyczą mężczyzn (mogą tu być także nazwiska na *з, к, х*), np.

M. Іван Глебка, Карызна, Лукиша, Сапегі,

D. Івана Глебкі, Карызны, Лукишы, Сапегі,

С. Івану Глебку, Карызне (Плотнікаў і Антанюк 2003, s. 216; Баршчэўская 2020)¹⁹ / Карызну (Белакурская 2012, s. 50), Лукишу, Сапегу,

В. Івана Глебку, Карызну, Лукишу, Сапегу,

Н. Іванам Глебкам, Карызнам, Лукишам, Сапегам,

Msc. Іване Глебку, Карызне, Лукишу, Сапегу (Плотнікаў і Антанюк 2003, s. 216; Лукашанец 2007, s. 170; Жаўняровіч 2021, s. 278).

Wedle tej zasady zwykle traktowane są także wspomniane wcześniej nazwiska na -энка, -енка, -анка, -онка, -ёнка, -інка, np. Бандарэнка, Саўчанка. Jednakże starsze źródła podają odmianę nazwisk żeńskich z tej grupy łącznie z rozróżnieniem dla form męskich i żeńskich w celowniku i narzędniku, np. М. Барута – С. Баруце (jej), Баруту (jemu), Н. Барутаю (z nią), Барутам (z nim);

М. Пілюта – С. Пілюце (jej), Пілюту (jemu), Н. Пілютаю (z nią), Пілютам (z nim) (Янкоўскі 1975, s. 64; Сцяцко 1995, s. 90; 2002, s. 61).

F. Jankouski zaliczał do tej grupy także nazwiska na з, к, х, np. Вандаю Расолькай – Апанасам Расолькам, Вольгаю Салохай – Кастусём Салохам, Лідаю Таўпыгай – Міхасём Таўпыгам, oraz te typu Адамейка, Паўлючэнка, Пракапенка, Саўчанка, Шунейка (Янкоўскі 1975, s. 64; por. Сцяцко 2002, s. 61–63; Бушлякоў 2004; Жаўняровіч 2021, s. 279–280).

- 3) Nazwiska pochodzące od nazw pospolitych z akcentowaną końcówką, np. Вярба, Бяда, Вясна, Журба, Каляда, Крапіва, Кузьма, Лебядя, Пеляса, Фама, odmieniają się niezależnie od płci jego posiadacza w taki sam sposób (jak rzeczownik *сірата* 'sierota'), np.

М. Ніна, Мікола Вясна, Крапіва, Пчала, Сумятня,

Д. Ніны, Міколы Вясны, Крапівы, Пчалы, Сумятні,

С./Msc. Ніне, Міколу Вясне, Крапіве, Пчале, Сумятні,

В. Ніну, Міколу Вясну, Крапіву, Пчалу, Сумятню,

Н. Нінай, Міколам Вясною, Крапівой, Пчалой, Сумятнёй (Янкоўскі 1975, s. 65; por. Саўка 2008, s. 42; Жаўняровіч 2021, s. 278)²⁰.

¹⁹ Nazwiska tego typu wedle zasad powinny odmieniać się jak rzeczowniki oznaczające płeć męską (oraz inne rzeczowniki męskie) i przykłady pokazują, że mają one końcówkę -и (-у), a nie -е: мужчыну, Скарыну, Міколу (a nie *Міколе), сталу itd. Lepiej byłoby ujednolicić zasady tak, żeby końcówka -е była zarezerwowana dla kobiet, a końcówka -у dla mężczyzn, z podobnym rozróżnieniem także w narzędniku: końcówka -аў dla kobiet i -ам dla mężczyzn. To korzystnie dla języka zmniejszałoby liczbę wyjątków. Prawdopodobnie praktyka językowa pójdzie w tym kierunku, a językoznawcy mogliby pomóc w tym procesie – już dawno temu rozwiązanie takie proponował Scjacks (Сцяцко 1995, s. 89), С./Msc. Скарыну Франіцкіу, Скарыне Ганне. Kończącą -е w miejscowniku rzeczowników męskich uważał on za rusezizm i celowe zbliżanie białoruszczyzny do języka rosyjskiego. Udowadniał na przykładach, że w miejscowniku jest zawsze taka sama końcówka co w celowniku w nazwiskach i rzeczownikach pospolitych, czyli -у, np. брату, a nie *браце (Сцяцко 1995, s. 91–92).

²⁰ Wedle tego wzoru odmieniają się też imiona męskie z akcentowaną końcówką: Іля, Кузьма, з Ілёй, Кузьмой, аб Ільі, Кузьме (zob. Жаўняровіч 2014, s. 124).

- 4) Nazwiska zakończone na *-a/-o*, które swą formą odnoszą się do rzeczowników rodzaju nijakiego, np. *Варыва, Века, Долата, Дула, Вярбіла, Калена, Масла, Пыліла, Тармола, Шыла, Вясло, Скрабло*, podlegają odmianie tylko, gdy dotyczą mężczyzn (Жаўняровіч 2021, s. 277), np.

М. Іван Варыва, Шыла, Долата, Века, Вясло,

Д. Івана Варыва, Шыла, Долата, Века, Вясла,

С. Івану Варыву, Шылу, Долату, Веку, Вяслу,

В. Івана Варыва, Шыла, Долата, Века, Вясло,

Н. Іванам Варывам, Шылам, Долатам, Векам, Вяслом,

Мsc. Іване Варыву, Шылу²¹, Долату, Веку, Вясле (Янкоўскі 1975, s. 65;

Плотнікаў і Антанюк 2003, s. 216; Лукашанец 2007, s. 172).

Jednakże W. Kaczan (Качан 2012, s. 1) twierdzi, że tego typu nazwiska nie odmieniają się w ogóle: ani żeńskie, ani męskie, co stoi w sprzeczności z innymi wydaniem (zob. Плотнікаў і Антанюк 2003, s. 216; Лукашанец 2007, s. 170; Жаўняровіч 2014, s. 124). Być może jest to hipergeneralizacja zasady, wedle której nazwiska męskie i żeńskie na *-o*, które swą formą nie odnoszą się do rzeczowników rodzaju nijakiego, rzeczywiście pozostają nieodmienne, np. *без Алега Сусло, з Кацярынай Яско* (Жаўняровіч 2021, s. 276). Z kolei P. Sciacko rekomendował odmianę takich nazwisk, gdyż rzeczowniki rodzaju nijakiego odnoszą się do rodzaju ogólnego (wspólnego, jak np. *Жэня: Жэню – jemu, Жэні – jej*), gdy występują jako nazwiska (Сцяцко 2002, s. 63).

Zidentyfikowanie, czy dane nazwisko na *-a* pochodzi od rzeczownika pospolitego, czy nie, i jaki w związku z tym dobrać wzorzec odmiany, nie zawsze musi być oczywiste, zwłaszcza dla rosyjskojęzycznych Białorusinów czy obcokrajowców, którzy mogą mieć też kłopoty z identyfikacją akcentu czy z odróżnieniem rzeczowników na *-a* rodzaju żeńskiego i nijakiego. Warto podkreślić, że np. nazwiska na *з, к, х* są rozpatrywane w różnych grupach, bo mogą pochodzić i od rzeczowników pospolitych (np. *Кніга, Саладуха, Сарока*), i niepospolitych (np. *Расолька, Салоха, Таўпыга*). P. Sciacko (Сцяцко 1992; 1995) uważa za sztuczną zasadę odnoszenia nazwiska do rzeczownika pospolitego, gdyż nazwisko jest już innym słowem – rzeczownikiem rodzaju ogólnego, który może oznaczać i mężczyznę, i kobietę, więc nie ma to znaczenia, czy pochodzi on od rzeczownika pospolitego, czy nie (Сцяцко 1992, s. 30; podobnie Гапоненка 2006, s. 31).

Warto tę odmianę podsumować na podstawie praktyki językowej i rozważań Żauniarowicza (oraz wcześniejszych Сцяцко 1992 i 1995) następująco: wszystkie

²¹ Inaczej niż gramatyka akademicka niektóre źródła podają warianty: *Шыле(у)*, np. Жаўняровіч 2014, s. 124. Zrazikava i Hubkina (Зразікава і Губкіна 2016, s. 88) proponują tylko *аб Мікалаю Шыле*. Sciacko (Сцяцко 2002, s. 63) taką formę daje dla kobiet, które oficjalnie się nie odmieniają, a on zaleca odmianę (por. uwagi przyp. 19).

nazwiska zakończone na *-a* nieakcentowane (niezależnie czy pochodzą od rzeczownika pospolitego, czy nie) warto odmieniać jak rzeczowniki rodzaju ogólnego – z różnymi końcówkami w celowniku / miejscowniku i narzędniku, w zależności od płci osoby. Jednakowe formy dla obu płci mają natomiast nazwiska z akcentowaną końcówką *-a*. Takie zasady bardziej odpowiadałyby specyfice języka białoruskiego, byłyby także łatwiejsze zarówno dla samych Białorusinów, jak i dla obcokrajowców używających białoruszczyzny.

4.1. Podsumowanie odmian w języku polskim i białoruskim

4.1.1. Podobieństwa

Nieodmienne w obu językach są nazwiska żeńskie zakończone na spółgłoskę, np. *Monice Nowak*, *Зосьчы Верас*, oraz na samogłoskę *-o*, np. z *panią Duszeńko*, z *Кацярынай Яско*. W języku białoruskim nazwiska żeńskie na *-a*, które nie są tożsame z rzeczownikami pospolitymi, oficjalnie nie odmieniają się, np. z *Дар'яй Бандарэнка*, podczas gdy w polszczyźnie takie nazwiska kończą się na *-o* i również (w normie wzorcowej) nie podlegają odmianie, np. z *Darią Bandarenko*. Jednakże w obu językach można spotkać formy z odmianą (będące poza normą oficjalną), np. z *Дар'яй Бандарэнкай* oraz z *Darią *Bandarenką*.

Nazwiska, które w polszczyźnie zakończone są na *-o*, w białoruszczyźnie mają końcówkę *-a*, np. *Манюшка* (*Moniuszko*) – nazwiska te w obu językach podlegają odmianie.

Białoruskie nazwiska pochodzące od nazw pospolitych z akcentowaną końcówką (wg gramatyki akademickiej, także te z nieakcentowaną końcówką), np. *Вярба*, *Вясна*, odmieniają się tak samo niezależnie od płci ich posiadacza – podobnie odmieniają się one w polszczyźnie, np.

D. *Вясны*, *Кранівы* – *Wiasny*, *Krapiwy*,

C./Msc. *Вясне*, *Краніве* – *Wiaśnie*, *Krapiwie*,

B. *Вясну*, *Краніву* – *Wiasnę*, *Krapiwę*,

N. *Вясною*, *Кранівой* – *Wiasną*, *Krapiwą*.

4.1.2. Różnice

Białoruskie nazwiska męskie zakończone na *-o*, np. *Сцяцко*, *Сусло*, *Яско*, oficjalnie nie podlegają odmianie (poza opisanym wyżej odrębnym zdaniem niektórych językoznawców), np. *без Алега Сусло*, podczas gdy w języku polskim w normie wzorcowej powinny się odmieniać, np. *без Алега Susły* (w języku potocznym możliwe bez odmiany w towarzystwie słowa wskazującego na przypadek: *без Алега Susło*).

W języku białoruskim nie odmieniają się nazwiska kobiet zakończone na *-a*, które swą formą odnoszą się do rzeczowników rodzaju nijakiego, np. *Варыва*,

Вярбіла, Долата, Дула, Калена, Пыліла, Тармола. Ta zasada języka białoruskiego nie jest znana polskiemu użytkownikowi języka, więc w języku polskim takie nazwiska traktowane są jak nazwiska żeńskie na *-a* i podlegają takiej samej odmianie, niezależnie czy dotyczą kobiet, czy mężczyzn, np.

M. *Kalena*, Warywa,
D. *Kaleny*, Warywy,
C./Msc. *Kalenie*, Warywie,
B. *Kalenę*, Warywę,
N. *Kaleną*, Warywą.

W przypadkach, gdy nazwiska białoruskie na nieakcentowane *-a* mogą mieć różne końcówki ze względu na płeć, ich polska odmiana nie będzie uwzględniać tego rozróżnienia, np.

C. *Алёне Кнізе* – *Івану Кнізы*, *Alonie Knisze* / *Kniże* – *Iwanowi Knisze* / *Kniże*²²,
N. з *Марыяй Папругай* – з *Іванам Папругам*, z *Marią Papruką* – z *Iwanem Papruką*.

W języku białoruskim nazwiska, które nie pochodzą od rzeczowników pospolitych rodzaju żeńskiego, odmieniają się tylko wtedy, gdy dotyczą mężczyzn (poza odrębnymi zdaniami niektórych językoznawców), np. *Лукаша, Карызна, Сянега, Глебка*. Natomiast w polszczyźnie nazwiska te będą się odmieniać tak samo niezależnie od płci osoby je noszącej, np. M. *Łuksza, Sapieha*, D. *Łukszy, Sapiehy*, C./Msc. *Łukszy, Sapiesz* / *Sapieże*, B. *Łukszę, Sapiechę*, N. *Łukszą, Sapiechę*.

Analiza przeprowadzona w niniejszym artykule pokazuje, że w języku białoruskim – w przeciwieństwie do języka polskiego i rosyjskiego – nie ma jednoznacznie unormowanej kwestii odmiany nazwisk, co ma też swoje odzwierciedlenie w języku białoruskich mediów (por. Сцяцко 2002). Jedne źródła wskazują na bardziej białoruskie wzorce odmiany, kształtowane pod wpływem uzusu i dialektów, inne na normę opartą na wzorach języka rosyjskiego. Do dziś kwestie te nie zostały jednoznacznie rozstrzygnięte, gdyż nie dotyczą tylko czynników czysto językowych. Powoduje to negatywne konsekwencje dla używania białoruszczyzny, gdyż uchodzi ona za język zbyt mało unormowany, ze zbyt wieloma wariantami, przez co użytkownik języka może chcieć używać języka rosyjskiego

²² Forma *Kniże* jest wzorcowa, ale odchodzi się od niej na rzecz form *Knisze* na wzór innych podobnych, np. M. *Sapieha, Yamaha*, D. *Sapiehy, Yamahy*, C. i Msc. *Sapiesz, Yamasze* (możliwe też: *Sapieże, Yamaże*), B. *Sapiechę, Yamachę*, N. *Sapiechę, Yamachę* (zob. *Sapieże* b.d.). Wynika to stąd, że obecnie w wymowie nie słychać już różnicy między dawniej bezdźwięcznym (ch) a dźwięcznym (h), wymawiane są one tak samo, czyli nie trzeba się trzymać tradycyjnej reguły, że *ch* wymienia się na *sz* (*tucha* – *musze*, *rzeżucha* – *rzeżusze*), a *h* wymienia się na *ż* (*Yamaha* – *Yamaże*, *Sapieha* – *Sapieże*) (zob. *Celownik* b.d.). *Yamaha* pisana dużą literą oznaczała nazwę firmy, a *yamaha* pisana małą literą – konkretny produkt tej firmy (motocykl). Od 1 stycznia 2026 r. nie będzie już obowiązywać ta różnica ortograficzna, gdyż Rada Języka Polskiego ujednoliciła pisownię dużą literą w każdym przypadku (zob. *Komunikat Rady...* 2024).

jako „bardziej znormalizowanego”. To nie sprzyja także nauce białoruszczyzny przez rosyjskojęzycznych Białorusinów oraz obcokrajowców, gubiących się w gąszczu różnych interpretacji i wzorów odmiany, bojących się narażać na śmieszność poprzez robienie błędów. Analiza porównawcza przedstawiona w tym artykule skłania jej autora do sformułowania zaleceń dla kodyfikatorów białoruszczyzny przy ujednolicaniu zasad odmiany nazwisk:

- 1) nieopieranie się na tradycji innych języków, w tym języka polskiego i rosyjskiego;
- 2) opieranie się na żywym języku użytkowników białoruszczyzny (dawniejszym i dzisiejszym) i na zasadzie fleksyjności języka białoruskiego.

Duże zadanie kodyfikatorskie spoczywa na Instytucie Językoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Białorusi i to oficjalne wydania tej jednostki (np. gramatyka akademicka) powinny popularyzować konsekwentnie stosowane wzorce odmiany. Jednak gramatyka z 2007 r. (Лукашанец 2007) nie wzięła pod uwagę rekomendacji ani prof. P. Sciacki (Сцяцко 1992; 1995; 2002) – kierownika Katedry Językoznawstwa na Wydziale Filologii i Kultury Białoruskiej Uniwersytetu Grodzieńskiego im. J. Kupały, który otrzymał honorowe odznaczenie *выда-тнік народнай асветы* (‘Przodownik Oświaty Ludowej’ / ‘Zasłużony Pracownik Oświaty Ludowej’), ani – opartych m.in. na jego artykułach – wytycznych z 2001 r. (zob. *Скланенне некаторых прозвішчаў* 2001) ani z 2006 r. redakcji pisma „Роднае слова” (zob. *Ад рэдакцыі* 2006).

4.2. Porównanie w tabelach języka białoruskiego i polskiego

1. Nazwiska z nieakcentowaną końcówką *-a* (*-я*), pochodzące od nazw przedmiotów rodzaju żeńskiego z tematem na *з, к, х* mają końcówki w zależności od płci osoby. Nazwiska żeńskie odmieniają się jak rzeczowniki rodzaju ogólnego, a nazwiska męskie odmieniają się jak rzeczowniki pospolite rodzaju męskiego na *-a* (np. *бацька*). Gramatyka akademicka upraszcza odmianę i nie rozróżnia płci. W języku polskim tego rozróżnienia także nie ma.

	Nazwiska żeńskie	Nazwiska męskie
M.	Ірына Кніга, Шышка	Міхась Кніга, Шышка
D.	Ірыны Кнігі, Шышкі	Міхася Кнігі, Шышкі
C.	Ірыне Кнізе, Шышцы	Міхасю Кнігу, Шышку
B.	Ірыну Кнігу, Шышку	Міхася Кнігу, Шышку
N.	Ірынай Кнігай, Шышкай	Міхасём Кнігам, Шышкам
Msc.	(пры) Ірыне Кнізе, Шышцы	(пры) Міхасю Кнігу, Шышку

	Nazwiska dotyczące obu płci wg gramatyki akademickiej	Nazwiska białoruskie po polsku
M.	Ніна, Іван Кніга, Саладуха, Сарока	Nina, Iwan Kniha, Saroka
D.	Ніны, Івана Кнігі, Саладухі, Сарокі	Niny, Iwana Knihi, Saroki
C.	Ніне, Івану Кнізе, Саладусе, Сароцы	Ninie, Iwanowi Knisze / Kniże, Saroce
B.	Ніну, Івана Кнігу, Саладуху, Сароку	Ninę, Iwana Knihę, Sarokę
N.	Нінай, Іванам Кнігай, Саладухай, Сарокай	Nina, Iwanem Kniha, Saroka
Msc.	Ніне, Іване Кнізе, Сароцы, Саладусе	Ninie, Iwanie Knisze / Kniże, Saroce

2. Nazwiska z nieakcentowaną końcówką *-a* (*-я*) – poza tymi wymienionymi wcześniej na *z*, *κ*, *x* – pochodzące od nazw przedmiotów rodzaju żeńskiego mają takie same końcówki bez względu na płeć osoby i odmieniają się jak rzeczowniki żeńskie (np. *вада*, *змяля*, *бульба*, *доля*). Ta sama zasada dotyczy nazwisk pochodzących od nazw pospolitych z akcentowaną końcówką, np. *Вясна*, *Вярба*, *Краніва*. Jednakże w tekstach nazwiska z nieakcentowaną końcówką często odmieniane są jak rzeczowniki rodzaju ogólnego (Жаўняровіч 2021, s. 278).

	Nazwiska dotyczące obu płci	Nazwiska odmieniane w tekstach jak rzeczowniki rodzaju ogólnego
M.	Ніна, Іван Вярба, Кропля, Пушча	Ніна, Іван Пушча
D.	Ніны, Івана Вярбы, Кроплі, Пушчы	Ніны, Івана Пушчы
C.	Ніне, Івану Вярбе, Кроплі, Пушчы	Ніне Пушчы, Івану Пушчу
B.	Ніну, Івана Вярбу, Кроплю, Пушчу	Ніну, Івана Пушчу
N.	Нінай, Іванам Вярбой, Кропляй, Пушчай	Нінай Пушчай, Іванам Пушчам
Msc.	Ніне, Іване Вярбе, Кроплі, Пушчы	Ніне, Іване Пушчы

	Nazwiska białoruskie po polsku
M.	Nina, Iwan Puszcza, Kropla, Wiarba
D.	Niny, Iwana Puszczy, Kropli, Wiarby
C.	Ninie, Iwanowi Puszczy, Kropli, Wiarbie
B.	Ninę, Iwana Puszcze, Kroplę, Wiarbę
N.	Nina, Iwanem Puszcza, Kroplą, Wiarbą
Msc.	Ninie, Iwanie Puszczy, Kropli, Wiarbie

3. Nazwiska, które nie pochodzą od rzeczowników pospolitych rodzaju żeńskiego (w tym te na *з, κ, х*), odmieniają się tylko wtedy, gdy dotyczą mężczyzn (oficjalnie), choć starsze i nowsze źródła rekomendowały ich odmianę także w odniesieniu do kobiet.

	Nazwiska męskie i żeńskie wg nowych oficjalnych źródeł	Nazwiska męskie i żeńskie wg starszych i niektórych nowszych źródeł jako przejaw odrębności j. białoruskiego od rosyjskiego
M.	Іван Лукша, Карызна, Сапега, Глебка Ванда Лукша, Карызна, Сапега, Глебка	Іван, Ванда Барута, Таўпыга, Расолька, Саўчанка
D.	Івана Лукшы, Карызыны, Сапегі, Глебкі Ванды Лукша, Карызна, Сапега, Глебка	Івана, Ванды Баруты, Таўпыгі, Расолькі, Саўчанкі
C.	Івану Лукшу, Карызне, Сапегу, Глебку Вандзе Лукша, Карызна, Сапега, Глебка	Івану Баруту, Таўпыгу, Расольку, Саўчанку Вандзе Баруце, Таўпызе, Расольцы, Саўчанцы
B.	Івана Лукшу, Карызну, Сапегу, Глебку Ванду Лукша, Карызна, Сапега, Глебка	Івана, Ванду Баруту, Таўпыгу, Расольку, Саўчанку
N.	Іванам Лукшам, Карызнам, Сапегам, Глебкам Вандай Лукша, Карызна, Сапега, Глебка	Іванам Барутам, Таўпыгам, Расолькам, Саўчанкам Вандай Барутай, Таўпыгай, Расолькай, Саўчанкай
Msc.	Іване Лукшу, Карызне, Сапегу, Глебку Вандзе Лукша, Карызна, Сапега, Глебка	Іване Баруту, Таўпыгу, Расольку, Саўчанку Вандзе Баруце, Таўпызе, Расольцы, Саўчанцы

	Nazwiska białoruskie po polsku
M.	Iwan, Wanda Baruta, Taupyha, Rasolka, Sauczanka
D.	Iwana, Wandy Baruty, Taupyhi, Rasolki, Sauczanki
C.	Iwanowi, Wandzie Barucie, Taupysze / Taupyże, Rasolce, Sauczance
B.	Iwana, Wandę Barutę, Taupyhę, Rasolkę, Sauczankę
N.	Iwanem, Wandą Barutą, Taupyhą, Rasolką, Sauczanką
Msc.	Iwanie, Wandzie Barucie, Taupysze / Taupyże, Rasolce, Sauczance

4. Nazwiska zakończone na *-a/-o*, które swą formą odnoszą się do rzeczowników rodzaju nijakiego, odmieniają się tylko wtedy, gdy dotyczą mężczyzn.

	Nazwiska męskie	Nazwiska białoruskie po polsku
M.	Іван Шыла, Вясло	Iwan Szyła, Wiasło
D.	Івана Шыла, Вясла	Iwana Szyły, Wiasła
C.	Івану Шылу, Вяслу	Iwanowi Szyle, Wiaśle ²³
B.	Івана Шыла, Вясло	Iwana Szyłę, Wiasłę
N.	Іванам Шылам, Вяслом	Iwanem Szyłą, Wiasłą
Msc.	(аб) Іване Шыле, Вясле	Iwanie Szyle, Wiaśle

5. Różnice między językiem polskim a białoruskim dotyczące innych rodzajów imion i nazwisk

Zasady dotyczące pisowni męskich nazwisk dwuczłonowych / złożonych²⁴ w obu językach są podobne i zarazem różne w szczegółach. W języku polskim pierwszy człon takich nazwisk jest nieodmienny, jeśli oznacza nazwę herbu lub zawołanie bojowe i nie kończy się na samogłoskę *-a* (w takim przypadku pierwszy człon jest odmienny) (Jadacka 2005, s. 45), np. *M. Korwin-Mikke, Nowina-Konopka; D. Korwin-Mikkego, Nowiny-Konopki*. Jeśli pierwszym członem jest nazwisko, przydomek lub pseudonim, to należy go odmieniać, np. *M. Boy-Żeleński, D. Boya-Żeleńskiego*. W praktyce użytkownik języka ma problem z rozpoznaniem pierwszego członu jako nazwy herbu, a ponieważ tego typu nazwiska należą do mniejszości, przyjęło się zasadę odmienności pierwszego członu w każdej sytuacji (od której można odstąpić, jeśli się jest pewnym, że ma się do czynienia z herbem). Stąd dopuszczalne są obie formy: *D. Korwin-Mikkego* (pierwszy człon rozpoznany jako herb) oraz *D. Korwina-Mikkego* (forma utworzona pod wpływem liczniejszych nazwisk złożonych z odmiennym pierwszym członem) (Jadacka 2005, s. 46; *Janusz Korwin-Mikke* b.d.).

Jak trudno jest czasem stwierdzić, co jest herbem, a co nazwiskiem, pokazują rozbieżności między obu językami. Z jednej strony w białoruszczyźnie zasada dotycząca odniesienia do rodu herbu jest taka sama jak w polszczyźnie – pierwszy człon się nie odmienia, np. *М. Корвін-Крыкоўскі, Д. Корвін-Крыкоўскага* (Саўка 2008, s. 43), a z drugiej strony istnieją różnice w interpretacji genezy pierwszego członu. Dobrze ilustruje to przykład *Wincenty Dunin-Marcinkiewicz* (brus. Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч) – nazwisko XIX-wiecznego polskiego

²³ Nazwisko *Wiasło* odmienia się jak rzeczownik pospolity *masło* – *maśle*. Dziękuję za dyskusję nt. tych nazwisk dr Magadelenie Wanot-Miśturze.

²⁴ W przypadku kobiet mówi się o nazwiskach podwójnych (Jadacka 2005, s. 45, 47), a w języku białoruskim dla obu płci używa się określenia *двайныя прозвішчы* (Лукашанец 2007, s. 170), we wcześniejszych wydaniach *складаныя прозвішчы* (Усціновіч 1995, s. 41).

i białoruskiego poety i dramaturga. W polskiej tradycji pochodził on z jednego z najstarszych polskich rodów herbu Łabędź²⁵, czyli *Dunin* był uznawany za nazwisko, a nie nazwę herbu (por. *Historia rodu* b.d.), stąd polska odmiana dotyczy też pierwszego członu, np. *D. Wincentego Dunina-Marcinkiewicza*. Jednakże spotykane są także formy z nieodmiennym pierwszym członem: *Dunin-Marcinkiewicza* i inne podobne, np. *Dunin-Wąsowicza* (zob. Jadacka 2005, s. 45) (obok form *Dunina-Wąsowicza*)²⁶. Białoruskie normatywne źródła właściwie nie komentują tego zagadnienia (zob. Янкоўскі 1975; Плотнікаў і Антанюк 2003, s. 216; Жаўняровіч 2014, s. 123–125), jedynie Hanna Uscinowicz pisała o nazwiskach złożonych (brus. *складаныя прозвішчы*) (Усціновіч 1995, s. 41–42) oraz gramatyka akademicka wspomina o podwójnych nazwiskach (brus. *двайныя прозвішчы*), które odmieniają się jak pojedyncze nazwiska (Лукашанец 2007, s. 170), podobnie jak w polszczyźnie. Z kolei niezależny językoznawca Z. Sauka wskazywał, że trzeba odróżniać białoruskie odmienne w obu członach nazwiska podwójne (brus. *падвойныя прозвішчы*, Саўка 2008, s. 44) od tych oznaczających historyczne pochodzenie rodu czy przydomki i rekomendował odmianę nazwiska klasyka tylko w drugiej części: *D. да Дунін-Марцінкевіча* (Саўка 2008, s. 43–44), gdyż pierwszy człon jego zdaniem to odniesienie do rodu. Odmianę uważał zatem za błędną i twierdził, że niepoprawnie ten człon jest utożsamiany z nazwiskami na *-in*. Według niego *Dunin* nie pochodzi od anonimowej *Duni*, ale od starobiałoruskiego *дунін* – ‘датчанін’ (pol. *Duńczyk*) (Саўка 2008, s. 43). Z kolei w Internecie można znaleźć komentarz, że jeśli nazwisko składa się z dwóch części, to pierwsza będzie się odmieniać, jeśli może tworzyć osobne nazwisko i jako przykład podano właśnie omawiane nazwisko klasyka (*Скланенне беларускіх прозвішчаў...* 2018). Podobny pogląd prezentowała H. Uscinowicz (Усціновіч 1995, s. 41–42).

Jak widać, zarówno w polszczyźnie, jak i białoruszczyźnie zagadnienie tego typu nazwisk nie jest czarno-białe, gdyż uzus (skłonny do odmiany) często wpływa na normę, która w tym przypadku nakłania do nieodmienności, czyli wbrew trochę ogólnym zasadom, by odmieniać to, co można odmieniać.

Warto też skomentować kwestię łącznika w nazwiskach dwuczłonowych i podwójnych: w polszczyźnie przy przenoszeniu do drugiego wersu w normie wzorcowej (inaczej niż w uzusie) powinno się powtórzyć łącznik w nowym wer-sie, czego nie wymaga białoruszczyzna.

²⁵ W białoruskim źródle stwierdza się, że Marcinkiewicz sfalszował swe szlachectwo i sam sobie przypisał szlachetny przydomek *Dunin* (zob. *Якія прозвішчы...* 2024, 9 minuta).

²⁶ Być może dlatego, że nazwisko zaczęło utożsamiać z herbem, por. dalsze rozważania na temat białoruskiej wersji nazwiska.

Przeniesienie nazwiska w JP	Przeniesienie nazwiska w JB	Nazwisko białoruskie w polszczyźnie
Korwin- -Mikkego Wolnicz- -Pawłowska	Дунін- Марцінкевіча Бяльніцкага- Бірулі	Dunina- -Marcinkiewicz Bialnickiego- -Biruli

6. Imiona i nazwiska białoruskie w polszczyźnie

Już sama postać mianownikowa może zależeć od różnych czynników. Nazwiska żeńskie zakończone na *-цкая, -ская* mają w polszczyźnie zakończenie *-cka, -ska* i odmieniają się podobnie jak nazwiska polskie o identycznym zakończeniu, np. *Уліцкая* – *Ulicka, Ulickiej, Ulicką; Ціханоўская* – *Cichanouska, Cichanouskiej, Cichanouską* (zob. *Nazwiska żeńskie...* b.d.). Jednakże, gdyby użyć polskiej transkrypcji (zob. *Transliteracja i transkrypcja...* b.d.), mianownik wyglądałby następująco: *Ulickaja, Cichanouskaja*, co jednak bardziej odpowiadałoby oryginałowi (i podobało się Białorusinom), ale mogłoby sprawiać Polakom trudności z utworzeniem przypadków zależnych i tylko stąd skrócona wersja nazwiska. Tak to podsumowuje Adam Wolański:

Nazwę własną *Святлана Георгіеўна Ціханоўская* transkrybujemy do postaci *Swiatłana Hieorhijeuna Cichanouskaja*, a następnie – jako że nazwisko kończy się na *-ская* – zmieniamy zakończenie na *-ska*: *Cichanouska* (Wolański 2020).

Białoruskie nazwiska typu *Гушчава, Калеснікава* odmieniają się jak przymiotnikowe nazwiska dzierżawcze typu *Nowakowa* – *Nowakowej*, czyli: *Huszczawa* – *Huszczawej, Kalesnikawa*²⁷ – *Kalesnikawej*.

W języku polskim nie ma rozróżnień występujących w białoruszczyźnie dotyczących tego, czy dane nazwisko pochodzi od rzeczownika pospolitego, czy nie i czy ma (nie)akcentowaną końcówkę. W związku z tym tak samo będą się odmieniać białoruskie nazwiska dla obu płci – *Nina, Arciom Kniha, Iryna, Wadzim Łuksza, Nina, Miłola Wiasna*:

M. *Kniha, Łuksza, Wiasna*,

D. *Knihy, Łukszy, Wiasny*,

²⁷ To forma polskiej transkrypcji z oryginału *Калеснікава*, ale w polszczyźnie zbitka spółgłoskowa *sn* przed *i* staje się miękka („oddawanie miękkości”), np. *wiosna* – *wiośnie*, a zatem teoretycznie zamiast twardej formy nazwiska *Kalesnikawa* powinna być miękka *Kaleśnikawa*, ale zasady transkrypcji na to nie pozwalają. Dla wymowy białoruskiej także charakterystyczna jest ta miękkość, ale w oficjalnej pisowni nie jest ona oddawana z powodu polityki zbliżania zasad białoruskich do rosyjskich. Klasyczna ortografia białoruska oddaje w piśmie tę miękkość poprzez miękki znak: *Калесьнікава*.

C./Msc. *Knisze / Kniże, Łukszy, Wiaśnie,*

B. *Knihę, Łukszę, Wiasnę,*

N. *Knihą, Łukszą, Wiasną.*

Co do postaci mianownikowej imion i nazwisk męskich też mogą występować wątpliwości. Jak stwierdził A. Wolański:

(...) zasadniczo nie polszczy się prawie w ogóle imion i nazwisk osób współcześnie żyjących. Wyjątkiem jest tutaj... prezydent Łukaszenko, którego imię – w wersji białoruskiej brzmiące Alaksandar, a w rosyjskiej Aleksandr – uległo spolszczeniu do postaci Aleksander (Wolański 2014).

Nazwiska męskie zakończone na *-ka* w polszczyźnie oddawane są dwojako: albo wg transkrypcji (czyli zgodnie z wymową), np. *Лукашэнка* – *Łukaszenka*, albo zgodnie z pewną tradycją, która tego typu nazwiska oddaje z zakończeniem *-ko*, np. *Манюшка* – *Moniuszko*, *Касцюшка* – *Kościuszko*, stąd i *Лукашэнка* – *Łukaszenko*. Zatem obie formy nazwiska są prawidłowe. Jak stwierdził Jan Grzenia:

Widzę następujące rozwiązanie tego problemu: w komunikacji nieskrępowanej normami urzędowymi używamy, w mowie i w piśmie, spolszczonej formy *Łukaszenko*. W publikacjach naukowych i w praktyce bibliotecznej powinniśmy jednak stosować transkrypcję, a więc – *Łukaszenka*. Na szczęście problem dotyczy tylko postaci mianownika, w pozostałych przypadkach gramatycznych formy są identyczne²⁸ (Grzenia 2002).

Do dziś pytania budzi nazwisko *Васіль Быкаў* (Kaleta 2013, s. 133; 2014, s. 128; 2015, s. 73; 2017a, s. 27), które w polskiej transkrypcji wygląda jak *Wasil Bykau*. To właśnie transkrybowana forma mianownikowa (a nie inna, np. dopełniaczowa czy narzędnikowa) ulega dalej odmianie wg polskich wzorów: M. *Быкаў* – *Bykau*, D. *Быкава* – *Bykaui* (jak *Turnau* – *Turnaua*, *Landau* – *Landaua*), C. *Быкаву* – *Bykauowi*, B. *Быкава* – *Bykaui*, N. *Быкавым*²⁹ – *Bykauet*, Msc. *аб Быкаве* – *o Wasilu Bykau* (miejsownik nazwisk zakończonych głoską (u) przyjmuje postać mianownika, zob. Grzenia 2008; Wolański 2018). Te formy polskie często bulwersują Białorusinów czy białorutenistów (zob. Smułkowa 2017, s. 57), dobrze znających różniącą się odmianę oryginału, ale przeciętny Polak nieznający białoruskiego na podstawie mianownika *Bykau* nigdy nie domyśliłby się dopełniacza **Bykawa* i narzędnika **Bykawym*³⁰, mógłby je jedynie transkrybować (choć

²⁸ Dla nazwiska męskiego, bo kobieta *Łukaszenko* nie odmienia nazwiska (D. *Łukaszenko*), ale kobieta *Łukaszenka* już tak z końcówkami jak przy nazwisku męskim (D. *Łukaszenki*).

²⁹ Jest to końcówka *-ым* jak w przymiotniku, czego polszczyzna nie zna; inny przykład: *Пятроў* – *Пятровым*, *Салаўёў* – *Салаўёвым*. Dla nazwiska żeńskiego narzędnik ma formę *Пятровай* (Баршчэўская 2020).

³⁰ Białorusini, którzy lobbują za tym, by polska forma dopełniacza wyglądała jak białoruska (*Bykau* – *Bykawa*), muszą rozumieć, że wtedy i forma narzędnika konsekwentnie powinna wyglądać jak

transkrybuje się tylko formę mianownikową i do niej stosuje potem wzorzec odmiany), gdyby miał przed sobą cały paradygmat białoruski – odpowiadałoby to wymowie białoruskiej, ale kłóciłoby się z polską fleksją. U osób znających oba języki może z kolei dochodzić do naturalnego nakładania się tych różnych zasad.

Z drugiej strony, Polak nie oczekuje, że w języku białoruskim dane nazwisko będzie odmieniać się wg polskiego paradygmatu, stąd naturalne różnice typu: *Смольскі* – *Smolski*, *Смольскага* (a nie **Смольскага* pod wpływem wzorca polskiego) – *Smolskiego*, *Смольскай* – *Smolskiej*. Nie ma się zatem chyba co dziwić, że i polska adaptacja białoruskich nazwisk dostosowana jest do polskich wzorców, które nie znają wymiany *-au* na *-awa*³¹ w dopełniaczu oraz *-au* na *-awym* w narzędniku i nie uwzględniają białoruskich zasad przy odmianie nazwisk typu *Быкаў*. Podobnie rzecz się ma z nazwiskami na *-in*, np. *М. Вялюгін* – *Wialuhin*, *Н. з Вялюгіным* – z *Wialuhinem* (nieznający białoruskiego Polak nie domyśli się, że w narzędniku na wzór białoruski „powinna być” końcówka *-ym*, więc używa polskiej rzeczownikowej *-em*).

Proponować można wariant kompromisowy (por. Kaleta 2017a, s. 27), zakładający gradację polskiej normy: 1) norma ogólna dla tekstów popularnonaukowych (odmiana polska: *Быкаў* – *Bykaua* – z *Bykauem*); 2) norma specjalistyczna dla tekstów białorutenistycznych (odmiana na wzór białoruski: *Быкаў* – *Bykawa* – z *Bykawym* / *Bykawem*), ale pytanie, czy to porządkuje kwestię, czy wprowadza więcej chaosu w sytuacji, gdy laik sięgnie po tekst specjalistyczny. Wydaje się też, że drugi wariant spotkałby się ze sprzeciwem polonistów. Możliwa w polszczyźnie jest forma dopełniacza *Bykawa*, jeśli mianownik będzie miał formę *Bykaw* (zamiast *Быкаў*), wtedy w narzędniku będzie *Bykawem*. Jednakże dla niektórych Białorusinów forma *Bykaw* jest nie do przyjęcia, ponieważ nie oddaje cech języka białoruskiego, a nawet przypomina rosyjski odpowiednik tego nazwiska – *Быков* (*Bykow*).

Białoruskie nieodmienne nazwiska męskie na *-o* w normie wzorcowej powinny być odmieniane, gdy pojawiają się w tekście / wypowiedzi w języku polskim, np. *прафесара Сцяцко* – *profesora Sciacki*, a w normie potocznej nie muszą, jeśli występuje przed nimi imię lub inny rzeczownik wskazujący na przypadek, np. *profesora Sciacko*.

Różnicę w odmianie widać też na przykładzie niektórych imion, np. brus. imię *Зміцер* / *Зьміцер*³² występuje w polszczyźnie jako *Zmicier* / *Żmicier*. Forma mianownikowa nie budzi wątpliwości, ale przypadki zależne mogą w Białorusinach budzić emocje, np. *koncert Zmiciera Bartosika* (*Wieczór Bardów* 2022), *kon-*

w białoruszczyźnie: *Bykawym* zamiast *Bykauem*, co oczywiście w obu przypadkach nie jest charakterystyczne dla zasad polszczyzny i trudne do obronienia.

³¹ Wymiana *jou* – *jowa* – *jowym* w przypadku nazwisk jak *Салаўёў* – *Салаўёва* – *Салаўёвым*.

³² Druga wersja zapisana jest w wersji klasycznej ortografii białoruskiej, zwanej potocznie *taraszkewicą*.

cert Zmiciera Wajcuszkiewicz (Koncert Todara 2017), wystawa prac Żmiciera Szapowałowa (Żmicier Szapowałow... 2023), Wypuścić Zmiciera Daszkiewicza! (Daszkiewicz b.d.). W białoruszczyźnie imię to odmienia się bez *-e-* ruchomego, ze zmianą miejsca akcentu na końcówkę, przy czym w mianowniku występuje tzw. ciekawie czyli przejście miękkiego *t* w miękkie *c* (*t':c'*)³³: M. *Зміцёр*, D./B. *Змімпа*³⁴, C./Msc. *Змімпы*, N. *Змімпом*. Przy czym w białoruszczyźnie, np. na stronie organizacji praw człowieka „Wiasna” (*Вынікі правёркі* 2015), w Wikipedii (*Зміцёр Бармочік* 2022) czy białoruskim miesięczniku „Czasopis” (*Kronika* 2020) i innych, możemy spotkać także formy, które widzimy w polszczyźnie: *Зміцёр* – *Зміцера*. Ta druga forma w białoruskich kręgach purystycznych jest uznawana za błędną, gdyż zdrobnienie imienia *Зміцёр* i nazwy święt czy miejscowości od niego pochodzące jasno wskazują, że w przypadkach zależnych forma imienia powinna w sobie zawierać spółgłoskę *t*: *Змітрок*, *Змітроўскія* *Дзяды*, *вёска Змітровічы* (Цыбульскі 2012).

W polszczyźnie rzeczowniki zakończone na *-er* mogą mieć różny dopełniacz z zachowaniem lub nie *-e-* ruchomego, np. *kelner* – *kelnera*, *koneser* – *konesera*, *pionier* – *pioniera*, *portier* – *portiera*, ale *magister* – *magistra*, *szwagier* – *szwagra*. Podobnie jest z imionami i nazwiskami, np. *Ksawier* – *Ksawiera*, *Lucyfer* – *Lucyfera*, *Martin Luther King* – *Martina Luthera Kinga*, *Oliwier* – *Oliwiera*, *Peter* – *Petera*, *Weber* – *Webera*, ale: *Aleksander* – *Aleksandra*, *Kacper* – *Kacpra*, *Marcin Luter* – *Marcina Lutra*, *Sylwester* – *Sylwestra*, *Szuster* – *Szustra*³⁵.

Źródła poprawnościowe twierdzą, że częstsza jest odmiana nazwisk z zachowaniem *-e-* ruchomego³⁶, ale możliwa jest też ta druga, gdyż o sposobie odmiany decydują stopień utrwalenia nazwiska w języku polskim oraz zwyczaj językowy (Kłosińska 2022). Forma dopełniacza *Zmicier* – *Zmiciera* jest w polszczyźnie bardziej oczywista, prostsza do utworzenia³⁷, zatem trudno się spodziewać formy *Zmicier* – *Zmitra*. Jest ona możliwa pod wpływem języka białoruskiego w mediach

³³ Inaczej mówiąc, jest to przejście twardej spółgłoski (*t*) przed samogłoskami jotowanymi *e*, *ě*, *ю*, *я* (które czynią twarde (*t*) miękkim (*t'*)), ma to też miejsce przed samogłoską *i* oraz przed miękkim *ś*, np. *кот* – *коцік*, *хата* – *у хаце*, *чацвер*, *чацвёрты*.

³⁴ Por. rzeczownik pospolity M. *вёцёр* – D. *вёпры*.

³⁵ Choć w przypadku nazwisk możliwa jest też forma *Szustera*, która ułatwia rekonstrukcję formy mianownikowej.

³⁶ Chodzi o ułatwienie rekonstrukcji formy mianownikowej, dodatkowo nazwiska pochodzące od rzeczowników pospolitych mają od nich inną odmianę właśnie w celu odróżnienia nazwiska od rzeczownika pospolitego oraz ułatwienia odtworzenia formy mianownikowej, np. *pan Osioł* – *pana Osioła* (zwierzę: *osioł* – *osła*), *pan Koziół* – *pana Koziola* (zwierzę: *koziół* – *kozła*), *pan Karp* – *pana Karpa* (ryba: *karp* – *karpia*). W języku białoruskim różnica między rzeczownikiem pospolitym a nazwiskiem dotyczy akcentu w mianowniku i przypadkach zależnych, np. *бурак* – *Бурак* – *Бураку*, *дудар* – *Дудар* – *Дудару*, *зіма* – *Зіма* – *Зіме* (Усціновіч 1995, s. 40).

³⁷ W polskim języku potocznym widać tendencję do upraszczania odmiany wbrew normie wzorcowej, kojarzonej z sytuacjami bardzo oficjalnymi, np. do redukcji wszelkich dodatkowych częstek, np. *Hugo* – *Huga* (zamiast *Hugona*), *Bruno* – *Bruna* (zamiast *Brunona*).

tworzonych przez Białorusinów w języku polskim (np. w TV Belsat), np. *żona Zmitra Łukaszenki* (Anejda 2024).

Ciekawym przykładem jest też imię *Валеры*, które ma wariant na wzór rosyjski: *Валерый*. Oba warianty w białoruszczyźnie oficjalnej odmieniają się jednakowo: D. i B. *Валерыя*, C. i Msc. *Валерыю*, T. *Вылерыем*³⁸. W białoruszczyźnie nieoficjalnej występuje też inny wariant tego imienia: M. *Валер*, D. i B. *Валера*, C. i Msc. *Валеру*, T. *Валерам*. Dla odmiany tego imienia w języku polskim ważna jest transkrypcja formy mianownikowej, która tę odmianę determinuje:

1)

M. *Waleryj*
D. i B. *Waleryja*
C. *Waleryjowi*
T. *Waleryjem*
Msc. *Waleryju*

2)

M. *Walery*
D. i B. *Walerego*
C. *Waleremu*
N. i Msc. *Walerym*

3)

M. *Waler*
D. i B. *Walera*
C. *Walerowi*
T. *Walerem*
Msc. *o Walerze*

7. Imiona i nazwiska polskie w białoruszczyźnie

Nazwiska żeńskie zakończone na *-cka*, *-ska* mają w białoruszczyźnie krótkie zakończenie *-цка*, *-ска*, np. *Jasińska-Socha* – *Ясінська-Соха*, *Hanna Suchocka* – *Ганна Сухоцка*, *Wisława Szymborska* – *Віслава Шымборска*, ale w odmianie mają końcówki jak pełne przymiotniki, np. D. *Сухоцкай*, *Шымборскай* (Жаўняровіч 2021, s. 277). Formy *Баршчэўская* zamiast *Баршчэўска*, *Радаслаў* zamiast *Радослаў* mogą świadczyć o większym poczuciu białoruskości (np. u Polaków pochodzenia białoruskiego) lub o zaznaczeniu utożsamiania się z białoruskimi tradycjami

³⁸ Odmiana powinna być jednak inna uzależniona od formy mianownika: M. *Валерый*, D. i B. *Валерыя*, C. i Msc. *Валерыю*, N. *Валерыем*, ale M. *Валеры*, D. i B. *Валерага*, C. *Валераму*, N. i Msc. *Валерым*.

językowymi. Z kolei używanie pierwszych wymienionych form może mieć też na celu podkreślenie, że są to nazwy własne obce. W powyższym przykładzie Polak o imieniu *Radosław* może sam używać w języku białoruskim formy *Радаслаў* dla podkreślenia szacunku dla języka białoruskiego czy swojego emocjonalnego z nim związku, ale Białorusin (np. dziennikarz) piszący po białorusku tekst, w którym występuje imię *Radosław*, będzie używał formy *Радослаў* w celu podkreślenia jego polskości (obcości).

Ciekawym przypadkiem jest imię *Jerzy* – *Ежы*, które w polszczyźnie odmienia się jak przymiotnik (*Jerzy, Jerzego*). W białoruszczyźnie oficjalnej imię to się nie odmienia jak imiona i nazwiska obce zakończone na samogłoskę (*Рэнэ, Гётэ*) (por. Якуба 2012, s. 123), ale w Internecie, w tekstach o osobach związanych z Polską lub w tekstach pisanych klasyczną pisownią (tzw. *taraszkiewiczą*), można znaleźć przykłady dopełniacza w wariancie: *Ежага* (też *Алойзы – Алойзага* na wzór *Валеры – Валерага*). Zatem praktyka językowa pokazuje, że imię to jest odmieniane na wzór rzeczowników odmienianych jak przymiotnik, np. *араты* ‘oracz’ – *аратага, дзяжурны* ‘dyżurny’ – *дзяжурнага*.

Odmiana nazwisk na *-a* noszonych przez Polaków może nie być oczywista, np. nazwisko *Kaleta*³⁹ może być różnie klasyfikowane: 1) wymawiane z polską z akcentem paroksytonicznym (odmiana jak rzeczownik pospolity z nieakcentowaną końcówką) lub 2) z oksytonicznym jak *Каліта*. W pierwszym przypadku odmiana może być jednakowa dla osób obu płci jak dla białoruskich nazwisk pochodzących od rzeczowników pospolitych z akcentowaną i nieakcentowaną końcówką *-a* (por. Жаўняровіч 2021, s. 278) (*М. Калета, D. Калеты, С./Msc. Калеце, В. Калету, N. Калетай*) lub zróżnicowana w celowniku / miejscowniku i narzędniku ze względu na płeć (*М. Калета, D. Калеты, С./Msc. Калеце / Калету, В. Калету, N. Калетай / Калетам*) (por. Жаўняровіч 2021, s. 280). W drugim przypadku (z akcentowaną końcówką) będzie się odmieniać jak nazwiska pospolite z akcentowaną końcówką (i jakaniem), np. *М. Вярба, Калята, С./Msc. Вярбе, Каляце, N. з Вярбой, з Калятой*.

Dobranie odpowiedniego paradygmatu sprawia problem i rodzimemu użytkownikowi białoruszczyzny, i obcokrajowcowi, który się nią posługuje, gdyż trzeba rozstrzygnąć kwestię akcentu oraz kwestię, czy nazwisko pochodzi od rzeczownika pospolitego, czy nie. W praktyce widać różne formy odmiany w zależności od interpretacji użytkownika języka. Może dlatego łatwiej jest wobec takiego nazwiska zastosować zasady dotyczące nieodmienności nazwisk obcych zakończonych na samogłoskę (np. *Дзюма, Бруна, Сукарна, Халіла, Ціта*) (Лукашанец 2007, s. 171) i stąd autentyczna dedykacja w postaci *Радаславу Калета з шанаваннем*. Jednak nowsze białoruskie wydanie doprecyzowuje tę

³⁹ W staroruskim *kalita* ‘rodzaj torby na pieniądze’ z tatarskiego *kalta* ‘kieszeń, skórzany worek’ (*Wielki słownik...* b.d.).

kwestię i stwierdza, że większość nazwisk obcych kończących się na samogłoskę się nie odmienia, w tym te zakończone na nieakcentowane *-я* poprzedzone *-i*, np. *М. Гарсія* – *Н. з Гарсія*, ale nazwiska obce zakończone na nieakcentowane *-a*, *-я* odmieniają się jak rzeczowniki rodzaju ogólnego (Жаўняровіч 2021, s. 276)⁴⁰, czyli z różnymi końcówkami w celowniku / miejscowniku i narzędniku, w zależności od płci osoby (*М. Калета, Д. Калеты, С./Мсц. Калеце / Калеты, В. Калеты, Н. Калетай / Калетам*).

W języku polskim nazwiska obce w większości podlegają odmianie, np. *Kennedy* – *Kennedy’ego*, *Huzinga* – *Huzingi*, *Petrarka* – *Petrarki*, *Casanova* – *Casanovy* (Jadacka 2005, s. 53). Jeśli nazwiska na *-a* noszone przez Polaków traktować w białoruszczyźnie jako obce czyli nieodmienne⁴¹, to nie trzeba się zastanawiać, do jakiego białoruskiego paradygmatu dostosowywać inne nazwiska, w tym te na *-a* oraz *-o* nie pochodzące od rzeczowników pospolitych, które w białoruszczyźnie odmieniają się tylko dla męczyzn, a w polskim dla obu płci wg paradygmatu żeńskiego, np. *Wojtyła* (*Вайтыла*), *Lasota* (*Лясота*), *Hołownia* (*Галоўня*), *Ziobro*⁴² (*Зёбра*). W Internecie można jednak spotkać odmieniane nazwiska tego typu, np. *У паэтычным даробку Караля Вайтылы; выстава прадстаўляе Караля Вайтылу; Тшаскоўскі пачаў бой за галасы Шымона Галоўні*.

Zasady adaptacji m.in. polskich nazwisk zaproponował niezależny językoznawca Z. Sauka w materiałach wydanych już pośmiertnie (Саўка 2021, s. 152–158), np. *Aleksandra* – *Александра* (nie *Аляксандра*), *Franciszek* – *Францішэк* (nie *Францішак*), *Roman* – *Роман* (nie *Раман*), *Jarosław* – *Ярослаў* (nie *Яраслаў*), *Dąbrowski* – *Дамброўскі*, *Bąk* – *Бонк*, *Dębiński* – *Дэбінскі*, *Miętkiewicz* – *Менткевіч*, *Jędrzejewski* – *Енджэўскі*, *Zajączkowski* – *Заёнчкоўскі*, *Jabłoński* – *Яблоньскі*, *Pienkowska* – *Пенкоўска*, *Szyborska* – *Шымборска*, *Filipiak* – *Філіпяк* itd. Jak widać, i jak stwierdza autor, w większości przypadków stosowana jest transkrypcja (czyli jak w adaptacji białoruskich nazwisk do języka polskiego), choć czasem wymowa jest dostosowana do białoruskiej tradycji akcentowej, np. *Alfons* – *Альфонс*, *Bajon* – *Баён*. Jeśli chodzi o odmianę, to przebiega ona wg białoruskich (a nie polskich) wzorców, np. *Darek* – *Дарэк*, *Darka* – *Дарэка*, *Radek* – *Радэк*, *Radka* – *Радэка*, *Gaweł* – *Гавэл*, *Gawła* – *Гавэла*. Przy zapoży-

⁴⁰ Nazwiska obce zakończone na nieakcentowane *-a*, *-я* odmieniają się jak rzeczowniki rodzaju ogólnego, czyli z końcówkami różnicującymi płęć w celowniku / miejscowniku oraz narzędniku, np. *С./Мсц. Гамалею, Лумумбу* (jemu), *Гамалеі, Лумумбе* (jej), *Н. Гамалеєм, Лумумбам* (z nim), *Гамалейай, Лумумбай* (z nią) (Жаўняровіч 2021, s. 276).

⁴¹ Wprowadzałoby to jeszcze większe zamieszanie w odmianie nazwisk, gdyż użytkownik języka nie zawsze wie, czy ma do czynienia z nazwiskiem polskim czy białoruskim, zwłaszcza że niektóre nazwiska występują zarówno w języku polskim, jak i białoruskim, np. pol. *Sapieha* i brus. *Санега*.

⁴² Gwarowa nazwa żebra.

czanych imionach zachowuje się *e* ruchome, żeby łatwo było odtworzyć formę podstawową⁴³, np. *Марэка* → *Марэк*.

Nie ma się zatem co dziwić, że i polska adaptacja białoruskich nazwisk dostosowana jest do polskich wzorców. Widać, że białoruskie zasady są analogiczne do polskich: wpierw transkrypcja na język białoruski, następnie odmiana zgodnie z paradygmatem białoruskim (por. wspomniane wyżej rozważania o nazwisku *Bykau* w polszczyźnie).

8. Podsumowanie

Na podstawie przeanalizowanego materiału można stwierdzić, że zarówno język polski, jak i białoruski dostosowują do swej specyfiki wzorce odmiany nazwisk obcych i w związku z tym ani polscy użytkownicy języka nie powinni mieć o to pretensji do strony białoruskiej, ani białoruscy użytkownicy nie powinni mieć pretensji do strony polskiej.

W obu językach często występują podobne nazwiska (np. *Kaleta* – *Каліта*), co może w języku białoruskim prowadzić do różnych wzorców odmiany w zależności od akcentu, potraktowania nazwiska jako obcego czy pochodzącego od rzeczownika (nie)pospolitego. W języku białoruskim zauważalna jest wariantywność odmiany, co potwierdzają cytowane w artykule białoruskie prace językoznawcze. Także na ich podstawie widać, że praktyka językowa, tradycje dialektalne oraz zasady oficjalne mogą się od siebie różnić. Widoczna jest także próba odróżniania białoruskiej odmiany od tradycji rosyjskiej (zwłaszcza w wydaniach niepaństwowych, ale także państwowych jak pismo „Роднае слова”). Występowanie różnych opinii co do wzorców odmiany w białoruskich publikacjach eksperckich nie sprzyja jednoznaczniemu unormowaniu białoruszczyzny uwikłanej ciągle w kontekst historyczno-ideologiczno-propagandowy. Z kolei występowanie w polszczyźnie imion i nazwisk białoruskich także potrafi być wyzwaniem dla użytkowników polszczyzny, o czym świadczą choćby pytania zadawane w poradniach językowych i odpowiedzi na nie ekspertów polonistów. Język białoruski i język polski są na tyle bliskie i odległe zarazem, że różnice między nimi dotyczące imion i nazwisk często są bardzo subtelne i ciekawe, pokazujące różną praktykę językową, ewolucję normy, wpływy językowe, a także typowe osobliwości obu języków.

⁴³ W polszczyźnie podobna zasada dotyczyła nazwisk pochodzących od rzeczowników pospolitych (*Osiół* – *Osiola* vs. *osiół* – *osła*). Przy wspólnych imionach typu *Paweł* / *Павел* *e* ruchome się nie zachowuje w obu językach:

- brus. M. *Павел*, D. i B. *Паўла*, C. i Msc. *Паўлу*, N. з *Паўлам*;
- pol. M. *Paweł*, D. i B. *Pawła*, C. *Pawłowi*, N. *Pawłem*, Msc. *Pawle*.

Bibliografia

- Anejda T., 2024, *Synowa Łukaszenki została pełnomocniczką ds. obchodów 17 września*, <https://pl.belsat.eu/82541950/synowa-lukaszenki-zostala-pelnomocniczka-ds-obchodow-17-wrzesnia> (dostęp: 1.11.2024).
- Bańko M., 2003a, *Mleczo i Kościuszko*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Mleczo-i-Kosciuszko;4476.html> (dostęp: 1.11.2024).
- Bańko M., 2003b, *Nazwiska męskie na -o*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/nazwiska-meskie-na-o;3279.html> (dostęp: 1.11.2024).
- Bańko M. (red.), 2006, *Polszczyzna na co dzień*, Warszawa.
- Celownik, b.d., <https://www.nck.pl/en/projekty-kulturalne/projekty/ojczysty-dodaj-do-ulubionych/ciekawostki-jezykowe/celownik> (dostęp: 6.11.2024).
- Daszkiewicz Z., b.d., <http://www.wilnoteka.lt/kategoria/tagi/zmicier-daszkiewicz> (dostęp: 7.11.2024).
- Dragon M., 2017, *Profesor Jan Miodek przypomina. Pamiętajcie, że w języku polskim nazwiska trzeba odmieniać!*, <https://plus.nton.pl/profesor-jan-miodek-przypomina-pamietajcie-ze-w-jezyku-polskim-nazwiska-trzeba-odmieniac/ar/c5-4161843> (dostęp: 1.11.2024).
- Grzenia J., 2002, *Łukaszenko czy Łukaszenka?*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Lukaszenko-czy-Lukaszenka;1650.html> (dostęp: 5.11.2024).
- Grzenia J., 2008, *Vasil Bykau*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Vasil-Bykau;8978.html> (dostęp: 5.11.2024).
- Historia rodu*, b.d., Fundacja Rodu Duninów, <https://fundacjaroduduninow.pl/historia-rodu/>
- Jadacka H., 2005, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa.
- Janusz Korwin-Mikke, b.d., <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo;4373> (dostęp: 4.11.2024).
- Kaleta R., 2013, *Złudne odpowiedniki białorusko-polskie*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 48, s. 123–141.
- Kaleta R., 2014, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
- Kaleta R., 2015, *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego*, w: I. Э. Бардановіч (red.), *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Зборнік артыкулаў*, Мінск, s. 69–78.
- Kaleta R., 2017a, *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*, w: R. Kaleta (red.), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*, Warszawa, s. 11–34.
- Kaleta R., 2017b, *O potrzebie ujednolicenia sposobów latynizacji imion i nazwisk białoruskich w Polsce*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 52, s. 76–92.
- Karpowicz T., 2009, *Kultura języka polskiego. Wymowa, ortografia, interpunkcja*, Warszawa.
- Kłosińska K., b.d., *Duszeńko*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Duszenko;17643.html> (dostęp: 1.11.2024).
- Kłosińska K., 2022, *Nazwiska zakończone na -er*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Nazwiska-zakonczone-na-er;21930.html> (dostęp: 9.11.2024).
- Komunikat Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN z dnia 10 maja 2024 r.*, <https://rjp.pan.pl/zmiany-pisowni> (dostęp: 6.11.2024).
- Koncert Todara*, 2017, <http://www.tropinka.org/wydarzenia-2/rok-2017/koncert-todara/> (dostęp: 7.11.2024).
- Kronika*, 2020, <https://czasopis.pl/mitrapalit-belaruskaj-katalickaj-carkvy-na-vygnanni-na-padljashshy/> (dostęp: 9.11.2024).
- Markowski A. (red.), 2023, *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, t. 1–2, Warszawa.

- Nazwiska żeńskie na -цкая, -ская, b.d., <https://sjp.pwn.pl/zasady/328-79-C-2-Nazwiska-zenskie-na-%D1%86%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F;629724.html> (dostęp: 4.11.2024).
- Obreńska-Jabłońska A., 1958, *Na manowcach odmiany nazwisk męskich na -o*, „Język Polski”, t. 38, s. 379–380.
- Sajewicz M., 2010, *Najbardziej popularne nazwiska odimienne z formantem -uk (-czuk) w powiecie hajnowskim na Białostocczyźnie*, „Acta Albaruthenica”, t. 10, s. 327–347.
- Sajewicz M., 2013, *Nazwiska patronimiczne z formantem -uk notowane w Polsce wyłącznie w województwie podlaskim*, „Acta Albaruthenica”, t. 13, s. 161–186.
- Sapieże, b.d., <https://sjp.pwn.pl/slowniki/Sapie%C5%BCe.html> (dostęp: 6.11.2024).
- Smułkowa E., 2017, *Otmówienie wieloautorskiej pracy „Tożsamości zbiorowe Białorusinów”*, w: R. Kaleta (red.), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*, Warszawa, s. 37–60.
- Transliteracja i transkrypcja współczesnego alfabetu białoruskiego, b.d., <https://sjp.pwn.pl/zasady/325-79-A-Transliteracja-i-transkrypcja-wspolczesnego-alfabetu-bialoruskiego;629720.html> (dostęp: 4.11.2024).
- Wieczór Bardów, 2022, <https://www.kupbilecik.pl/imprezy/70561> (dostęp: 7.11.2024).
- Wielki słownik języka polskiego, b.d., <https://wsjp.pl/haslo/podglad/83028/kaleta> (dostęp: 4.11.2024).
- Wolański A., 2014, *Transkrypcja nazw białoruskich*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/transkrypcja-nazw-bialoruskich;15057.html> (dostęp: 7.11.2024).
- Wolański A., 2018, *Fleksja nazwisk białoruskich*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Fleksja-nazwisk-bialoruskich;18523.html> (dostęp: 6.11.2024).
- Wolański A., 2020, *Cichanouska*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Cichanouska;20580.html> (dostęp: 6.11.2024).
- Wolański A., 2024, *Imiona i nazwiska białoruskich i ukraińskich artystów w polskim folderze*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/imiona-i-nazwiska-bialoruskich-i-ukrainskich-artystow-w-polskim-folderze;23651.html> (dostęp: 6.11.2025).
- Żmiciarz Szapowałow. Grafika, 2023, <https://krakow.travel/50672-krakow-zmiciarz-szapowalow-grafika> (dostęp: 7.11.2024).
- Ад рэдакцыі, 2006, „Роднае слова”, № 6, с. 33.
- Бандаровіч В. У., 2013, *Стыльна па-беларуску. Комплексны даведнік па культуры маўлення*, Мінск.
- Баршчэўская Н., 2020, *“Па-беларуску без памылак”: асаблівасці скланення прозвішчаў ды назоўнікаў у множным ліку*, <https://www.polskieradio.pl/396/7811/artykul/2434876> (dostęp: 9.11.2024).
- Белакурская Ж. Я., 2012, *Сучасная беларуская мова. Вучэбна-метадычны комплекс для студэнтаў 1–2-га курсаў па спецыяльнасці 1–21 05 02 “Руская філалогія”*, Мінск.
- Бірыла М. В., 1966, *Беларуская антрапанімія. Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы*, Мінск.
- Бірыла М. В., 1969, *Беларуская антрапанімія. Прозвішчы, утвораныя ад апеялытуйнай лексікі*, Мінск.
- Бірыла М. В., 1988, *Тыпалогія і геаграфія славянскіх прозвішчаў*, Мінск.
- Бурак Л. І., 1974, *Сучасная беларуская мова*, Мінск.
- Бушлякоў Ю., 2004, *Валянціна Муха, Валянціны Мухі, Валянціне Мусе...*, <https://www.svaboda.org/a/24876915.html> (dostęp: 1.11.2024).

- Вынікі праверкі, 2015, <https://spring96.org/be/news/81205> (dostęp: 7.11.2024).
- Вячорка В., 2018, *Квасыч, Капірыч і Рыгорыч: імя па бацьку як чужы брэнд*, <https://www.svaboda.org/a/29502359.html> (dostęp: 9.11.2024).
- Гапоненка І., 2006, *Скланенне прозвішчаў*, „Роднае слова”, № 6, с. 29–33.
- Гапоненка І., 2017, *Што такое беларускае прозвішча*, „Роднае слова”, № 10, с. 26–29.
- Гапоненка І., 2018, *Беларускія прозвішчы з польскамоўнымі асновамі*, у: L. Citko (red.), *Języki ruskie w rozwoju historycznym i kontaktach z polszczyzną*, Białystok, с. 141–155.
- Гапоненка І., 2021, *Ці праўду гавораць “гаваркія” прозвішчы?* „Роднае слова”, № 9, с. 60–64.
- Грыгор’ева Л. М., 1994, *Беларуская мова. Фанетыка, арфазнія, графіка, арфаграфія*, Мінск.
- Жаўняровіч П. П., 2014, *Стылістыка дзелавага маўлення і рэдагаванне службовых дакументаў. Вучэбны дапаможнік*, Мінск.
- Жаўняровіч П. П., 2021, *Даведнік па літаратурнай працы. Арфаграфічны, пунктуацыйны, лексічны, марфалагічны, сінтаксічны, тэхнічны ўзроўні*, Мінск.
- Зміцер Бартосік, 2022, https://be.wikipedia.org/wiki/Зміцер_Бартосік (dostęp: 7.11.2024).
- Зразікава В. А., Губкіна А. В., 2016, *Беларуская мова. Прафесійная лексіка для эканамістаў*, Мінск.
- Каўрус А., 2019, *Скланяць ці не скланяць жаночыя прозвішчы на -а (-я)? Папытаемся ў Пятра Жаўняровіча і падумаем самі*, „Роднае слова”, № 5, с. 25–27.
- Качан В. Г., 2012, *Асаблівасці скланення прозвішчаў у сучаснай беларускай мове*, <https://elib.bspu.by/handle/doc/815> (dostęp: 6.11.2024).
- Лукашанец А. А. (рэд.), 2007, *Кароткая граматыка беларускай мовы. У 2 ч. Ч. 1. Фаналогія. Марфаланогія. Марфалогія*, Мінск.
- Плотнікаў Б. А., Антанюк Л., 2003, *Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум*, Мінск.
- Плотнікаў Б. А., Трайкоўская В. П., 2004, *Слоўнік цяжкасцяў беларускай мовы*, Мінск.
- Саўка З., 2008, *Моўны мануал. Практычны даведнік для працаўнікоў тэлеканалу “Белсат”. Прэздыцыя (папярэдняе выданне)*, Варшава.
- Саўка З., 2021, *Іншамоўныя найменні ў беларускім тэксце. Даведнік, рэд. Н. Мацяш*, Мінск.
- Скланенне беларускіх прозвішчаў: моўная хвілінка са Sputnik*, 2018, <https://bel.sputnik.by/20181029/Sklanenne-belaruskkh-prozvshcha-monaya-khvlinka-na-Sputnik-1038363604.html> (dostęp: 6.11.2024).
- Скланенне некоторых прозвишчаў*, 2001, „Роднае слова”, № 3, с. 65.
- Сцяцко П. У., 1992, *Жонкай, Аленкай, Шаўчэнкай*, „Роднае слова”, № 2, с. 30–31.
- Сцяцко П. У., 1995, *Сапега, Сапегу, Сапегам: як скланяюцца прозвішчы*, „Роднае слова”, № 6, с. 87–92.
- Сцяцко П. У., 2002, *Культура мовы*, Мінск.
- Тихонюк Б., 2000, *Белорусский патронимический суффикс -еніа в современных фамилиях жителей Польши*, у: А. М. Мезенко, Л. М. Вардамацкі, *Беларуска-руська-польскае мовазнаўства*, Віцебск, с. 146–150.
- Усціновіч Г., 1995, *Жук, Жабі і Міклуха-Маклай: пра скланенне некоторых прозвішчаў*, „Роднае слова”, № 5, с. 39–42.
- Цыбульскі С., 2012, *Гавары правільна: “Змітра”, а не “Зміцера”*, <https://nashaniva.com/101761> (dostęp: 9.11.2024).
- Юрэвіч У., b.d., *Беларускія прозвішчы*, https://knihi.com/Uladzimir_Jurevic/Bielaruskija_prozviscy.html (dostęp: 9.11.2024).

Якія прозвішчы іляхецкія, а якія – сялянскія? 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=O-RLcfMRV3c> (dostęp: 6.11.2024).

Якуба С. М., 2012, *Сучасная беларуская мова. Марфалогія. Вучэбна-метадычны комплекс для студэнтаў 2 курса спецыяльнасці “Беларуская філалогія” дзённай формы навучання*, Мінск.

Янкоўскі Ф. М., 1975, *Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія*, Мінск.

Zawiłości fleksyjne imion i nazwisk polskich i białoruskich

Artykuł opisuje warianty odmiany białoruskich imion i nazwisk w języku białoruskim, na które wpływ mają rosyjskie modele odmiany, niezgodne ze standardową praktyką użytkowników języka białoruskiego. Omówiono również kształtowanie się białoruskiej normy językowej, która historycznie do dziś podlega wpływom pozajęzykowym. Szczegółowo przedstawiono złożone przypadki odmiany białoruskich nazwisk w językach: białoruskim i polskim, a także polskich nazwisk w językach: polskim i białoruskim. Analiza porównawcza ukazuje subtelne podobieństwa i różnice między tymi dwoma językami słowiańskimi, z których mogą wynikać błędy interferencyjne. Z drugiej strony zauważalne są tendencje: 1) do odmiany białoruskich nazwisk według modelu rosyjskiego oraz 2) wśród Białorusinów mieszkających w Polsce – do preferowania odmiany białoruskich nazwisk używanych w języku polskim zgodnie z zasadami języka białoruskiego.

Słowa kluczowe: język białoruski, język polski, imię, nazwisko, fleksja, norma językowa

Складаныя выпадкі скланення польскіх і беларускіх прозвішчаў

Скланенне беларускіх прозвішчаў — тэма агульнадзяржаўнай важнасці ў Беларусі. На сённяшні дзень у даведачнай літаратуры па гэтай тэме адзначаецца вялікі разнабой і строгае стандартызаванне скланення прозвішчаў адсутнічае. У артыкуле разглядаюцца варыянты скланення беларускіх прозвішчаў у беларускай мове, на якія ўплываюць рускія ўзоры, што не адпавядаюць традыцыйным беларускім мадэлям. Таксама аналізуецца фармаванне нормы беларускай мовы, на якую гістарычна і сёння ўплывалі і ўплываюць экстралінгвістычныя фактары. Падробязна разгледжаныя складаныя выпадкі скланення беларускіх прозвішчаў у беларускай і польскай мовах, а таксама польскіх прозвішчаў у польскай і беларускай мовах. Параўнальны аналіз выяўляе тонкае падабенства і адрозненні паміж двума славянскімі мовамі, якія могуць прывесці да інтэрферэнцыйных памылак. З іншага боку, адзначаюцца наступныя тэндэнцыі: 1) скланенне беларускіх прозвішчаў паводле рускіх узораў і 2) перавага скланення беларускіх прозвішчаў у польскай мове паводле правілаў беларускай, а не польскай мовы (асабліва сярод беларусаў, якія жывуць у Польшчы).

Ключавыя словы: беларуская мова, польская мова, прозвішча, флексія, інтэрферэнцыя, моўная норма

Ze studiów glottodydaktycznych

З глотадыдактычных даследаванняў

Цяжкасці польскае мовы – памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову¹

Difficulties of the Polish Language: Errors Made by Belarusians Learning Polish

This article analyses a corpus of more than 200 written assignments produced by Belarusian learners of Polish as a foreign language, focusing on glottodidactic errors and their value in language teaching. Errors are treated as a positive source of information that helps improve linguistic competence. The study relies on glottodidactic and contrastive-linguistic assumptions and is based on empirical analysis of learner texts. The material reveals typical difficulties resulting from both differences and deceptive parallels between Polish and Belarusian, which lead to phonetic, lexical, grammatical and syntactic errors. The article presents only the first stage of work with errors: collection and description. The next stage, error therapy, aims to develop targeted exercises addressing structures absent or misleadingly similar in related Slavic languages. The conclusions highlight the need to raise learners' language awareness and focus teaching on problematic areas and creating special glottodidactic materials for Belarusians wanting to improve their Polish.

Keywords: Polish language, Belarusian language, error analysis, language difficulties, foreign language teaching

I. УВОДЗІНЫ²

<...> вывучаць замежную мову можна толькі метадам спроб, а значыць, і памылак <...> Гэта праўда, што чалавек, які будзе баяцца камунікацыйных спроб толькі таму, каб не зрабіць памылкі, ніколі не вывучыць ніводнае мовы.³

Прафесар Францішак Груча

¹ Упершыню надрукавана: Arche. 2010. № 4. С. 358–400.

² За заўвагі да гэтага артыкула дзякую прафесару Ніне Баршчэўскай ды магістру Вользе Старасцінай.

³ [Grucza 1978: 14, 53–54].

1. “Ах, гэтая польская мова...”

“Ах, гэтая польская мова...” – час ад часу гавораць з пакорай замежнікі, якія вывучаюць польскую мову. Дарэчы, ёсць нават польскі падручнік менавіта з такой назвай [Gałyga 2001].

Гэты выраз можа сведчыць пра тое, што насамрэч авалодаць польскай мовай не так ужо і лёгка, і можна нават зусім адмовіцца ад яе вывучэння, калі акажацца, што цяжкасцяў занадта шмат.

2. “Errare humanum est...” – дакладна?

Мэта дадзенага артыкула аднак зусім іншая – паказаць цяжкасці і памылкі як пазітыўную з’яву. У Польшчы гэты працэс у навуцы пачаўся яшчэ ў 1970-я гг., але школьная практыка як была раней, так і сёння застаецца іншай. У школе памылка – гэта вораг школьніка. Нас вучаць, як не рабіць памылак, нават ёсць такія непісаны закон, што памылкі рабіць нельга. Усе павінны быць выдатнікамі, а ўзровень навучання ды адукацыйныя паказнікі – самымі высокімі. Гэта дыктатура надзвычайнасці! А калі ты не надзвычайны, тады маўчы, сядзі ціха за апошняй партай ды чакай канца ўрока. Можа, табе пашанцуе адседзецца і ніхто не даведаецца, які ты няздатны. А што адбываецца ля дошкі? Ты мусіш дасканалы ўсё ведаць ды ўсё напісаць, правільна адказаць на ўсе пытанні настаўніка і паводзіць сябе так, як быццам ты прафесар-выкладчык. А калі ты зробіш памылку, тады ўсе гэта адразу заўважаць і будуць з цябе смяяцца: “Вось дурань, якому вучыцца не захацелася...” І ўсё. Вынік урока – ты зноў пераканаўся, што ні на што не здольны. З гэтай пары ты пачынаеш разумець, што мусіш бараніцца і больш ніколі не рабіць памылак – проста не маеш права на памылку! Лепш нічога не казаць, чым паспрабаваць думаць уголос і, не дай божа, памыліцца пры гэтым! Гэта занадта вялікая рызыка. Эфект такі – нас не вучаць, як думаць, як карыстацца галавой, як шукаць праўду і г. д. Нам паказваюць, што мы нічога не вартыя і не павінны ўвогуле абзывацца... І хай нас пасля не здзіўляе факт, што ў такіх умовах “вывучэнне” мовы расцягваецца на гады і не дае належных вынікаў. У такой атмасферы проста немагчыма паспяхова вывучаць мову! Як бачым, пытанне памылак – гэта не толькі моўнае пытанне, але перш за ўсё псіхалагічнае. А псіхалагічныя бар’еры не так проста пераадолець.

Таму першае, што я раблю як выкладчык польскае мовы, – кажу адкрытым тэкстам, што на маіх занятках можна рабіць памылкі (зразумела, гэта не самамэта) – я проста дазваляю памыляцца. Больш за тое, можна задаваць мне пытанні – усе пытанні, нават “дурнаватыя”, асабліва “дурнаватыя”,

бо потым аказваецца, што гэтыя нібыта “дурнаватыя” пытанні – самыя разумныя і ўсе маюць з іх карысць. А яшчэ можна казаць: “Я не разумею”. І можна паўтараць гэта колькі заўгодна, колькі хочаш (і зноў-такі, не гэта з’яўляецца галоўнай мэтай заняткаў, але гэта адно з іх правілаў). Пасля такога ўступу ўдзельнікі моўнага курсу (найчасцей студэнты) глядзяць на мяне як на вар’ята. Асабліва студэнты з Усходу, бо там іншая мадэль адукацыі. Ім здаецца, што я жартую, ці прымаюць мае словы за правакацыю. А гэта проста натуральнасць.

Нават гэтак званыя *native speakers* робяць памылкі ў сваёй мове, бо гэта натуральна. Зразумела, іх памылкі (памылкі *sensu largo*, англ. *mistakes*, фр. *fautes*, ням. *Flüchtigkeitsfehler*) іншыя, чым памылкі, якія робяць замежнікі (памылкі *sensu stricto*, англ. *errors*, фр. *erreurs*), таму што замежнікі часта не адчуваюць, што робяць памылкі, і часта не ведаюць, як іх выправіць (адрозна ад *native speakers*) (гл.: [Grucza 1978]; падрабязней пра гэта: [Kaleta 2009a]). І тут патрэбны добры выкладчык, пры якім студэнты не будуць баяцца гаварыць і памыляцца. Зразумела, не заўсёды выкладчыку трэба выпраўляць студэнта, асабліва калі відаць, што ён хоча выказацца і яго перапаўняюць эмоцыі, звязаныя з тым, што ён хоча сказаць. Тады лепш дазволіць студэнту выказацца да канца і выпраўляць толькі тыя памылкі, якія парушаюць камунікатыўнасць выказвання. І тут таксама на першым плане знаходзіцца фактар больш псіхалагічны, чым моўны. На маю думку, выкладчыку трэба быць крыху псіхалагам, які рэагуе ў залежнасці ад таго, што адбываецца на яго занятках. Дробныя памылкі студэнта можна абмеркаваць супольна, калі ён ужо скончыць гаварыць. Добра таксама напісаць на дошцы правільныя словазлучэнні ці сказы. Аднак ёсць студэнты, якія любяць, калі выкладчык выпраўляе іх адразу, але гэта пасуе не ўсім – трэба ведаць ад самога студэнта. Інакш такі метады можа паспрыяць таму, што студэнт будзе баяцца гаварыць, бо яго ўвесь час выпраўляюць. Паступова ягоная матывацыя вывучыць мову будзе змяншацца – і ў гэтым часткова ёсць віна выкладчыка. У такой сітуацыі выкладчык робіць больш кепскага, чым добрага. Як ужо раней адзначалася, памылкі – гэта далікатная праблема, звязаная таксама з псіхалогіяй, і таму выкладчыку трэба быць вельмі асцярожным.

Варта звярнуць увагу і на тое, што памылкі – важная крыніца інфармацыі для выкладчыка пра тое, з якімі праблемамі сутыкаюцца студэнты падчас вывучэння мовы. Валоданне такой інфармацыяй дапаможа зрабіць працэс навучання больш эфектыўным і паспяховым. Выкладчык ведае, на што варта звярнуць увагу, якія практыкаванні падрыхтаваць, каб студэнты засвоілі моўныя канструкцыі, што ім даюцца цяжэй. Практыкаванні павінны быць як пісьмовыя, гэтак і вусныя, таму што студэнты могуць на занятках вельмі добра выконваць пісьмовыя заданні, бо маюць час задумацца і напісаць правільна, але дапускаюць памылкі ў вусным выказванні. Так,

напрыклад, студэнты, якія выконваюць пісьмовыя практыкаванні, у дзеясловах прошлага часу правільна ўжываюць канчаткі *-em* (для мужчынскага роду) і *-am* (для жаночага): *Rano piłem/piłam herbatę*, але праз хвіліну ў вусным выказванні ўжываюць гэты ж самы сказ з памылкай: **Ja pił/piła herbatę* (а часцей нават **herbatu*).

3. Ведаем мову ці нам здаецца, што ведаем?

Сярод маладых людзей папулярная думка, што калі разумееш паляка, то ўжо ведаеш польскую мову. Ведаеш, але пасіўна. А мэта вывучэння кожнае мовы – актыўнае валоданне ёю. Ёсць шмат беларусаў, якім здаецца, што яны гавораць па-польску. Яны перакананыя, што кожны паляк павінен зразумець сказ кшталту: **Ja czytał gazetę*. Так, большасць палякаў зразумее гэты сказ, асабліва калі хтосьці з іх вывучаў раней якую-небудзь славянскую мову. Але трэба разумець, што такі ўзровень “валодання” мовай недастатковы. Згаданы сказ па-польску павінен гучаць *Czytałem gazetę*. У польскай мове ў дзеясловах прошлага часу канчатак *-em* азначае першую асобу мужчынскага роду (для жаночага роду – канчатак *-am*), і таму адпадае неабходнасць ужываць займеннік *ja* ў гэтым і аналагічных сказах. У назоўніках жаночага роду на *-a* ў вінавальным склоне выступае канчатак *-ę*. Гэта адно з першых правілаў, якое павінен засвоіць студэнт. Такім чынам, варта заўважыць пазітыўны аспект моўных памылак ды выкарыстоўваць іх у дыдактычных мэтах.

4. Ці вывучаць польскую мову і дзе?

У Мінску польская мова выкладалася на высокім узроўні ў Беларускай дзяржаўнай універсітэце, Беларускай дзяржаўнай педагагічнай універсітэце імя Максіма Танка, Мінскім лінгвістычным універсітэце [Kaleta 2009b]. Існуюць таксама польскія асяродкі, напрыклад Польскі інстытут у Мінску. У Варшаве для замежнікаў арганізаваны курсы польскай мовы ў Варшаўскім універсітэце, а таксама ў прыватных школах замежных моў, дзе польская мова выкладаецца як замежная. Некаторыя такія школы былі створаныя беларусамі і там польскую мову выкладаюць беларусы.

Варта адзначыць, што беларусы вельмі добра і хутка вывучаюць польскую мову. У Польшчы штогод арганізуецца Конкурс замежнага майстра польскай арфаграфіі. У жніўні 2008 г. такі конкурс быў арганізаваны Школай польскай мовы і культуры Сілезскага універсітэта. У конкурсе перамагла беларуска – студэнтка трэцяга курса філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Беларуская мова (і расійская таксама) вельмі падобная да польскай, але гэтыя падобенствы ствараюць і пэўную моўную небяспеку, бо не заўсёды падобныя паводле гучання канструкцыі азначаюць тое самае ў абедзвюх мовах. Калі выкладчык польскае мовы ведае беларускую мову (і расійскую), ён можа дакладна ацаніць, які тып моўнай інтэрферэнцыі з'яўляецца крыніцай большасці памылак. Дзякуючы гэтаму ён можа выбраць адпаведныя практыкаванні для замацавання самых складаных канструкцыяў. Напрыклад, ужыванне дзеясловаў *wiedzieć* і *znać* у польскай мове крыху адрозніваецца ад ужывання беларускіх ці расійскіх эквівалентаў. Дзеясловы падобныя, але не ва ўсіх кантэкстах, і калі гэтага не ведаць, то яны могуць стаць крыніцай шматлікіх памылак ці непаразуменняў. Выснова адна: вывучаць польскую мову – варта!

5. Аналізаваны матэрыял

Я прааналізаваў больш як 200 пісьмовых працаў рознага тыпу: сачыненні (лісты, апісанні), а таксама тэсты і розныя экзаменацыйныя працы па польскай мове. Іх пісалі беларусы падчас заняткаў польскае мовы. Падчас маіх даследаванняў я сутыкнуўся з больш як 130 асобамі, якія вывучалі польскую мову ў розных беларускіх ды польскіх навуковых цэнтрах.

Але гэта не ўвесь матэрыял. Як вядома, у Варшаве шмат беларусаў: дыпламаты, грамадскія дзеячы, мастакі, пісьменнікі, паэты, музыкі, барды, журналісты, перакладчыкі, рэдактары, выкладчыкі, студэнты, турысты і г. д. У польскай сталіцы некаторыя з пералічаных асоб сустракаюцца з шырокай аўдыторыяй, ладзяць прэзентацыі, даюць інтэрв'ю польскім СМІ і г. д. Зразумела, узровень валодання польскай мовай у кожнага з іх розны: адны размаўляюць выдатна, а іншыя толькі пачынаюць яе вывучаць.

6. Асноўныя адрозненні паміж беларускай і польскай мовамі⁴

У абедзвюх мовах шмат супольнага, напрыклад, наяўнасць зацвярдзелых зычных *ч, ш, ж* (дарэчы, у гістарычны перыяд яны ў абедзвюх мовах былі мяккія, а пасля ў абедзвюх мовах зацвярдзелі). Гэты факт не здзіўляе, таму што ў беларускай і польскай мовах была супольная гісторыя, яны разам развіваліся і ўплывалі адна на адну:

Польска-ўкраінскія ды польска-беларускія моўныя кантакты маюць асаблівы характар. Шматгадовае суіснаванне ў рамках адной дзяржаўнай сістэмы, узаемапрацікіненне

⁴ Гл.: [Плотнікаў 2000: 49].

ды ўзаемадапаўненне культур спрычыніліся да таго, што ўсе тры мовы сфармаваліся дзякуючы моцным узаемаўплывам. Гэта датычыць не толькі літаратурнае мовы, але таксама гаворак – як блізкіх, так і далёкіх [Rieger, Siatkowski 2001: 546].

6.1. Алфавіт

Першым значным адрозненнем паміж беларускай і польскай мовамі з’яўляецца алфавіт. Для фіксацыі беларускай мовы на пісьме выкарыстоўваецца кірыліца, а для польскай мовы – лацінка⁵.

6.2. Націск

Другое істотнае адрозненне паміж беларускай і польскай мовамі – націск, няправільная пастаноўка якога з’яўляецца крыніцай шматлікіх памылак у вусным маўленні. У беларускай мове націск свабодны і рухомы, можа мяняць месца ў парадigmatе, напр. *рука* – *рукі* (але *дзве, тры, чатыры рукі*), *касіць* – *косіш*. У польскай мове націск сталы і падае звычайна на перадапошні склад у слове, напр. *ręka* – *ręce*, *kosić* – *kosisz*.

Націск

Беларуская мова	Польская мова
Свабодны і рухомы	Пастаянны, на перадапошнім складзе ў слове
<i>рука</i> – <i>рукі</i>	<i>ręka</i> – <i>ręce</i>
<i>касіць</i> – <i>косіш</i>	<i>kosić</i> – <i>kosisz</i>

Зразумела, у польскай мове ёсць выключэнні з гэтага правіла (гл.: [Jadacka, Zdunkiewicz-Jedynak, Markowski 2006: 97–101]):

- 1) у дзеясловах першае і другое асобы множнага ліку прайшлага часу націск падае на трэці склад ад канца: *gra-li-śmy*, *wy-ko-na-li-ście*;
- 2) у дзеясловах умоўнага ладу ў адзіночным ліку і ў трэцяй асобе множнага ліку націск падае на трэці склад ад канца: *na-ry-so-wał-bym*, *prze-ko-nał-byś*, *wy-stą-pił-by*, *na-u-czy-li-by*;

⁵ Мэтай артыкула не з’яўляецца выкладанне гісторыі беларускае лацінкі ці гісторыі беларускага правапісу ўвогуле (*наркамаўка* і яе рэформы, *тарашкевіца* і яе варыянты: “клясычны, вінцукоўка мадыфікаваная, шупаўка, нашаніўка, эмігрантаўка”, як у 2000 г. іранічна пісаў часопіс *Фрагменты*). Магу толькі дадаць як цікавостку, што ў час, калі Рэч Паспалітая не была незалежнай і моцныя былі працэсы русіфікацыі, былі спробы памяняць польскі алфавіт на польскі варыянт кірыліцы. Гэта былі праекты русіфікацыі польскае мовы (пры цару Мікалаю I) і спробы ўвядзення польскамоўных кірылічных падручнікаў у пачатковую школу (пры цару Аляксандру II) (гл.: [Strycharska-Brzezina 2006]).

- 3) у дзеясловах умоўнага ладу першай і другой асобы множнага ліку націск падае на чацвёрты склад ад канца: *po-dzi-wia-li-byś-my*, *na-ma-lo-wa-li-by-ście*;
- 4) у назоўніках на *-ika/-yka*, запазычаных з лацінскае мовы, націск падае на трэці склад ад канца: *po-li-ty-ka*, *e-ty-ka*, *a-stro-nau-ty-ka*;
- 5) у аднаскладовых назоўніках з часткаю *arcy-*, *eks-*, *wice-* націск падае на апошні склад: *eksmąż*, *arcymistrz*, *wicekról*.

Выключэнняў больш, але нават яны ў штодзённым маўленні ўжываюцца з націскам на другім складзе ад канца, што адпавядае польскай гутарковай норме [Jadacka, Zdunkiewicz-Jedynak, Markowski 2006: 97–98].

6.3. Праславянскія збегі зычных і л эпентычнае

У беларускай мове не захаваліся праславянскія збегі зычных *dm* і *tl*, якія выступаюць у польскай мове, напр., *мыла*, *вёў* – *mydło*, *wiódł*; затое захавалася гэтак званае л эпентычнае, якое адсутнічае ў польскай мове, напр., бел. *зямя*, *люблю* – польск. *ziemia*, *lubię*.

6.4. Кароткія формы асабовых займеннікаў

Чарговае вельмі важнае моўнае адрозненне, якое таксама з’яўляецца крыніцай шматлікіх праблем, гэта адсутнасць у беларускай мове кароткіх форм асабовых займеннікаў, якія часта выкарыстоўваюцца ў польскай мове: *go*, *ti*, *ci*, напр., *Я скажу табе* – *Powiem ci*.

6.5. Постфікс *-ся* і займеннік *się*

Наступнай характэрнай рысай польскае мовы з’яўляецца прынцып, паводле якога займеннік *się* трэба пісаць асобна ад дзеяслова⁶, а ў беларускай мове постфікс *-ся* трэба пісаць разам.

-ся і *się*

Беларуская мова	Польская мова
мыцца	myć się
я мыюся	myję się
ты мыешся	myjesz się
яна/ён/яно мыецца	myje się

⁶ Польскія лінгвісты называюць *się* займеннікам, зваротным займеннікам або марфемай (параўн.: [Wilczewska 1966]; [Laskowski 1998]; [Kępińska 2001]).

Беларуская мова	Польская мова
мы мыемся	myjemy się
вы мыецеся	myjecie się
яны мыюцца	myją się

6.6. Клічны склон

У афіцыйнай беларускай мове выкарыстанне клічнага (клічучага, як ён называецца ў граматыцы Тарашкевіча) склону даволі абмежаванае. У польскай мове гэты склон часта ўжываецца, хоць пад уплывам англійскае мовы (дзе назоўны склон роўны клічнаму) яго роля ў размоўным стылі таксама меншая. Але ёсць такія выпадкі, дзе ўжыванне клічнага склону абсалютна патрэбнае, інакш не пазбегнуць памылак.

Клічны склон

Беларуская мова	Польская мова
Спадар прафесар/дырэктар!	Panie profesorze/dyrektorze!
Добрай раніцы, спадар Марак/Радак/Томак!	Dzień dobry, panie Marku/Radku/Tomku!
Спадарыня Марта/Моніка!	Pani Marto/Moniko!

Калі звяртаемся да сяброўкі ці сябра, можам карыстацца абедзвюма формамі – клічным ды назоўным склонам, напр., *Marto!* або *Marta!*, *Tomek!* або *Tomku!* (гл.: [Foland-Kugler 2006: 82]).

6.7. Развіццё мяккага *p* (*p*')

Ні ў беларускай, ні ў польскай мовах няма мяккага *p* (*p*'), але ў беларускай мове гэты гук зацвярдзеў – *рака*, *перад*, а ў польскай мове перайшоў у *rz* – *rzeka*, *przed*.

6.8. Прошлы час

Калі звярнуць увагу на асноўныя граматычныя адрозненні, то адразу прыкметныя беларускія аднолькавыя канчаткі дзеясловаў прошлага часу мужчынскага роду (*я, ты, ён бачыў*), а таксама дзеясловы множнага ліку, дзе выступае толькі адзін канчатак (*мы, вы, яны бачылі*). У польскай мове ўжываецца асабова-мужчынская форма і неасабова-мужчынская форма, і кожнай форме ўласцівыя свае асабовыя канчаткі. Польскі займеннік *oni* датычыць групы мужчын або мужчын і жанчын разам, затое займеннік *one* – толькі

групы жанчын. У беларускай мове ва ўсіх гэтых выпадках выступае адзін займеннік *яны*. Згаданыя адрозненні таксама з'яўляюцца крыніцай шматлікіх непараўненняў ды памылак.

Прошлы час

Беларуская мова	Польская мова
я быў / была	<i>byłem / byłam</i>
ты быў / была	<i>byłeś / byłaś</i>
ён быў / яна была / яно было	<i>był / była / było</i>
мы былі	<i>byliśmy / byłyśmy</i>
вы былі	<i>byliście / byłyście</i>
яны былі	<i>(oni) byli / (one) były</i>

6.9. Насавыя гукі

У беларускай мове не захаваліся насавыя гукі. Іх існаванне ў польскай мове стварае праблемы замежнікам. Таму беларусам варта глумачыць, што ў беларускай мове насавыя гукі *ę, q* у большасці выпадкаў (але не заўсёды) перайшлі ў *я, у*. Для лепшага разумення гэтай з'явы, якая цяпер выступае толькі ў польскай мове, можна падаць прыклады:

польск. <i>q</i> → бел. <i>у</i>	польск. <i>ę</i> → бел. <i>я</i>
dąb – дуб	mięso – мяса
bądz – будзь	pamięć – памяць
mąka – мука (але: męka – мука)	pięć – пяць
mąż – муж	
sąd – суд	
ząb – зуб	

II. ПАМЫЛКІ БЕЛАРУСАЎ, ЯКІЯ ВІВУЧАЮЦЬ ПОЛЬСКУЮ МОВУ

1. Асноўныя тыпы памылак

Далей пакажам суб'ектыўна выбраныя памылкі беларусаў, якія вивучаюць польскую мову як замежную. Як вядома, у Беларусі дзве дзяржаўныя мовы (прынамсі на паперы) – беларуская і расійская. Таму ўсе памылкі ўмоўна можна падзяліць на чатыры асноўныя групы.

6. Памылкі, якія вынікаюць з пераносу сінтаксічных канструкцыяў (лексікі) з расійскае мовы ў польскую. Тыповыя прыклады ўплыву расійскае мовы – сказы кшталту *Chcę się *na tobie ożenić* замест *Chcę się z tobą ożenić* ці *podobny *na* замест *podobny do*.
7. Памылкі, якія вынікаюць з пераносу канструкцыяў (лексікі) з беларускае мовы ў польскую, напр., *My go nie *wiemy* замест *Nie znamy go / My go nie znamy*.
8. Памылкі, якія вынікаюць з механічнага вучэння замежнае мовы. Да тыповых механічных памылак належыць, напрыклад, перанос у творным склоне адзіночнага ліку канчатка *-em* на ўсе асабовыя формы мужчынскага роду: *On jest *poetem* замест *On jest poetą* – на ўзор сказаў кшталту: *On jest inżynierem*.
9. Памылкі, якія вынікаюць з уплываў іншых моў, напрыклад, англійскае мовы: **tłumach* – замест *tłumacz*, *chłopczy wychodzą *wiechorami na ulicę* замест *wieczorami*, *dwa *duzhe pokoje* замест *duże*, дзе *cz* адлюстроўваецца пры дапамозе *ch*, *sz* – *sh*, *ż* – *zh*.

Зразумела, немагчыма ўсе памылкі, якія робяць беларусы, аднесці да гэтых груп, таму такі падзел не з’яўляецца універсальным. Часта здараюцца памылкі, якія ўзнікаюць даволі складаным чынам і нярэдка праз блізкасць беларускай і расійскай моў, таму цяжка сказаць, пад уплывам якой мовы ўзнікла памылка, тым больш што беларусы – двухмоўныя. Трэба таксама памятаць пра ўплывы расійскай мовы на беларускую, а таксама пра з’яву гэтак званай *трасянікі*. Усё гэта разам прычыняецца да таго, што даследаванне прычын узнікнення моўных памылак беларусаў, якія вывучаюць польскую мову, не з’яўляецца лёгкім заданнем – ключавым у такіх даследаваннях пытаннем ёсць польска-беларуска-расійская інтэрферэнцыя. Сацыялінгвістычная сітуацыя ў Беларусі, а таксама двухмоўе беларусаў – гэта нялёгкія мовазнаўчыя пытанні, якія ўскладняюць працэс даследавання памылак, што паўстаюць пры вывучэнні польскае мовы.

Аднак беларусы, нягледзячы на тое, якой мовай карыстаюцца штодзень – расійскай ці беларускай, – усё адно пры вучэнні польскае мовы звяртаюцца (свядома ці не) да беларускай мовы, таму што

у сітуацыях, калі не могуць знайсці польскага адпаведніка, часцей карыстаюцца беларускім словам, а не расійскім, таму што яны глыбока перакананыя, што беларуская мова больш падобная да польскай, чым расійская [Guszczeva 2006: 103–104].

Менавіта гэтая з’ява зацікавіла мяне найбольш, і таму я апісваю пераважна тыя памылкі, якія ўзнікаюць пад уплывам інтэрферэнцыі беларускае мовы на польскую. Зразумела, пра такія памылкі можна было б шмат пісаць – існуюць нават кандыдацкія дысертацыі, прысвечаныя тэме памылак, – але я прадэманструю толькі самыя тыповыя і частыя тыпы памылак.

2. Фанетычныя памылкі

Да гэтай катэгорыі можам залічыць няправільнае вымаўленне насавых гукаў, збегавых зычных або іх рэдукцыю, а таксама няправільную пастаноўку націску.

Поўнае авалоданне фанетычнай сістэмай замежнае мовы складаецца з двух працэсаў, а менавіта: а) успрымання чужога гукі; б) яго ўзнаўлення студэнтам [Szulc 1979: 626].

Зразумела, у кожнай групе замежнікаў з розных краін будуць розныя фанетычныя памылкі, характэрныя менавіта для гэтай нацыянальнасці. Хоць здараецца, што замежнікі з розных краін робяць падобныя памылкі, таму што, напрыклад, насавыя гукі складаныя амаль для кожнага замежніка, незалежна ад краіны паходжання. Ніжэй падаюцца прыклады фанетычных памылак і цяжжасцяў, з якімі часта сутыкаюцца беларусы, якія вывучаюць польскую мову. Большасць гэтых памылак робяць пачаткоўцы і асобы без філалагічнае адукацыі.

2.1. Націск

У беларускай мове націск свабодны і рухомы, а ў польскай мове – пастаянны і падае звычайна на перадапошні склад у слове.

Адрозненні гэтыя спрыяюць узнікненню шматлікіх памылак у вымаўленні польскіх слоў – асабліва тых, якія ў абедзвюх мовах гучаць падобна. Як вынік, сустракаем вымаўленне польскіх слоў з тым націскам, што і ў аналагічных беларускіх словах.

2.1.1. Акцэнтацыя ўсіх слоў

- 1) **ale* замест *ale*, бо бел. *але*;
- 2) **bazar* замест *bazar*, бо бел. *базар*;
- 3) **dusza* замест *dusza*, бо бел. *душа*;
- 4) **kino* замест *kino*, бо бел. *кіно*;
- 5) **student* замест *student*, бо бел. *студэнт*;
- 6) **pacjent* замест *pacjent*, бо бел. *пацыент*;
- 7) **ściana* замест *ściana*, бо бел. *сяня*;
- 8) **akademia nauk* замест *akademia nauk*, бо бел. *акадэмія навук*;
- 9) **kościół* замест *kościół*, бо бел. *касцёл*;
- 10) **kapelusz* замест *kapelusz*, бо бел. *капалюш*;
- 11) **wampir* замест *wampir*, бо бел. *вампір*;
- 12) **balagan* замест *balagan*, бо бел. *балаган*;
- 13) **reguła* замест *reguła*, бо бел. *правіла*;
- 14) **z drugim* замест *z drugim*, бо бел. *з другім*;

- 15) *z *książkami* замест *z książkami*, бо бел. з *кніжкамі* (ва ўсіх формах творнага склону множнага ліку ў польскай мове, у адрозненне ад беларускае мовы, націск падае на перадапошні склад);
- 16) *na *parkingu* замест *na parkingu*, бо бел. на *паркінгу*;
- 17) *oni *byli* замест *byli*, бо бел. яны *былі*;
- 18) *odwieź *Hanię do domu* замест *odwieź*, бо бел. *завязі*.
Гэта датычыць таксама дзеясловаў з прэфіксам *wy-*, напр.:
19) *wyjechać замест *wyjechać*, бо бел. *выехаць*;
- 20) *wypisać замест *wypisać*, бо бел. *выпісаць*;
- 21) *wypłacić замест *wypłacić*, бо бел. *выплаціць*.
Аднак бываюць прыклады і з іншых часцінаў мовы, напр.:
22) *wyborczy замест *wyborczy*, бо бел. *выбарчы*.

2.1.2. Акцэнтацыя спалучэнняў прыназоўнікаў з аднаскладовымі займеннікамі

- 1) *dla *nas* замест *dla nas*;
- 2) *dla *nich* замест *dla nich*;
- 3) Nie pisałem *do *was* od 5 miesięcy замест *do was*;
- 4) Módl się *za *mnie* замест *za mnie*;
- 5) Zjem *za *nią* замест *za nią*;
- 6) Zadzwoń *do *mnie* wieczorem замест *do mnie*;
- 7) *U *nas* wszyscy mówią po polsku замест *U nas*.

Часам гэта датычыць таксама спалучэнняў з іншымі аднаскладовымі часцінамі мовы (не толькі з займеннікамі), напр., *mieszkamy* *na *wsi* замест *na wsi*.

2.1.3. Акцэнтацыя аднаскладовых форм адмоўных дзеясловаў

- 1) *Nie *ta* замест *Nie ta*;
- 2) *Nie *wiem* замест *Nie wiem*;
- 3) *Nie *znam* pani Kowalskiej замест *Nie znam*.

2.1.4. Акцэнтацыя слоў з займеннікам *się*

Часта сустракаецца няправільная акцэнтацыя слоў з займеннікам *się*, напр., **składa się* замест *składa się*, **ukłonił się* замест *ukłonił się*. У беларускай мове постфікс *-ся* трэба пісаць разам з дзеясловам. Магчыма, менавіта таму польскія дзеясловы з займеннікам *się* трактуюцца як адно цэлае, і гэта мае такія наступствы: калі націск у польскай мове звычайна падае на перадапошні склад у слове, а зваротныя дзеясловы трактуюцца як адно слова, не здзіўляе ў такім выпадку акцэнтацыя кшталту **składa się*. Варта нагадаць, што такі націск існаваў калісьці ў польскай мове, але ў выніку развіцця мовы месца націску змянілася, напр., з *nazywa się* на *nazywa się* [Кіклевіч, Кожынава, Кур'ян 2000: 12].

На заканчэнне разважанняў на тэму націску варта адзначыць, што на універсітэцкіх занятках у Беларусі вялікая ўвага надаецца правільнаму вымаўленню ды націску. Калі студэнт сам сябе не выправіць, то гэта зробіць аднагрупнікі або выкладчык, які вучыць узорнай акцэнтацыі на трэцім складзе ад канца ў адпаведных словах, напр., *zrobiliśmy, muzyka*. Большасць палякаў у такіх выпадках паставіць націск на другім складзе ад канца, што не з'яўляецца літаратурнай нормай, але належыць да гэтак званае гутарковае нормы [Jadacka, Zdunkiewicz-Jedynak, Markowski 2006: 98].

2.2. Зычныя гукі

Памылкі здараюцца таксама ва ўжыванні польскіх зычных гукаў, якія вымаўляюцца на беларускі ўзор.

2.2.1. Вымаўленне *w* пасля глухіх зычных

Беларусы часта вымаўляюць звонкае *w* пасля глухіх зычных, напрыклад, у займенніках: [twuj] замест [tfuj] (*twój*), [swuj] замест [sfuj] (*swój*), але таксама ў іншых сітуацыях, напр.: [moskwa] замест [moskfa] (*Moskwa*), [litwa] замест [litfa] (*Litwa*), [kw'at] замест [kf'at] (*kwiat*), [s'w'in'a] замест [śf'in'a] (*świnia*), [čwarty] замест [čfarty] (*czwarty*), [čwartek] замест [čfartek] (*czwartek*), [xw'il'i] замест [xfil'i] (*w tej chwili*), [kw'ec'en'] замест [kf'ec'en'] (*kwiecień*), [państwowu] замест [państfowu] (*państwowy*). У Польшчы такое вымаўленне прызнаецца рэгіянальным, але літаратурным [Markowski 2007: 34]; такую норму сустраэнем на Падляшшы, у сейненска-сувальскіх гаворках на беларускім субстраце (пар. [Zdancewicz 1966]), а таксама ў большасці выпадкаў у паўночных польскіх перыферыйных гаворках на Усходзе пад уплывам усходнеславянскіх дыялектаў (пар. [Grek-Pabisowa 2002: 116–117]).

2.2.2. Мяккі *l*

Да рэгіянальнае нормы (паўночна-ўсходняя Польшча) належыць і вымаўленне мяккага *l*, напр., [l'as], [l'ewu] (гл.: [Markowski 2007: 34, 107–108]). Гэта ўсходнія ўплывы на польскую мову, таму не здзіўляе наступнае вымаўленне беларусаў: [l'ehka suk'enka] (*lekka sukienka*) – вымаўленне са звонкім *z* на ўзор беларускага *лёгка* [l'ohk'i]; [l'ampa] (*lampa*), [pol'e] (*pole*), [l'upa] (*lupa*); [l'ody] (*Niech pan zje lody*); [w škol'e] (*Pracuje w szkole*); [fspańal'e] (*wspaniale*); Ja [myśl'ał], że to już przerwa; [sformulować] temat (*sformulować temat*) і г. д.

2.2.3. Звонкі *h* ды пярэднеязычны *ł*

Выбухны і фрыкатыўны гук *g*

Як вядома, у беларускай мове выступае звонкі фрыкатыўны *g* ды глухі *x*. Аднак у лексіцы чужога паходжання дапускаецца вымаўленне звонкага выбухнога *g* як *ɣ* (*g*), але назіраецца тэндэнцыя да уніфікацыі, што праяўляецца ў вымаўленні звонкага фрыкатыўнага *g* таксама ў запазычаных словах.

На пачатковым этапе вывучэння польскае мовы могуць з'яўляцца выпадкі вымаўлення польскага *g* як *h*⁷. Слова *ogólny*, такім чынам, вымаўляецца як *[ahulny], а *gosc* як *[hos'c'], тым больш што гэтыя словы менавіта так гучаць па-беларуску⁸.

Іншым цікавым прыкладам з'яўляецца вымаўленне *ł* (*l*). У беларускай мове гэта пярэднеязычны *ł*, а ў польскай – заднеязычны. Пярэднеязычны *ł* (*l*) функцыянаваў у польскай мове на ўсходніх ускраінах II Рэчы Паспалітай, а сёння бытуе ва ўсходняй Польшчы і прызнаецца нормаю:

Да ўзорнай нормы таксама належыць вымаўленне або невымаўленне звонкага *h*, а таксама пярэднеязычнага *ł*. Звонкі *h* ды пярэднеязычны *ł* характэрныя для ўсходніх ускраін, а іх адсутнасць – для астатняй часткі краіны⁹ [Markowski 2007: 107].

Беларусам, якія вывучаюць польскую мову, трэба, аднак, паведаміць, што хоць абодва вымаўленні з'яўляюцца літаратурнай нормай, але яны абмежаваныя тэрытарыяльна. Вымаўленне з усходняе Польшчы не будзе ўспрынята прыхільна ў іншай частцы краіны, таму што там іншыя маўленчыя звычкі і людзям такое вымаўленне можа здавацца няправільным (горшым). Можна таксама пачуць вымаўленне пярэднеязычнага *ł* (*l*) у некаторых словах, напр., *łyżka*. Заўважная таксама тэндэнцыя вымаўляць у некаторых такіх пазіцыях замест польскага заднеязычнага *ł* – польскі *l*, асабліва тады, калі словы ў абедзвюх мовах падобныя. У такім выпадку польская лексема вымаўляецца як беларуская, або па-беларуску вымаўляецца нейкі іншы гук, напр.:

- 1) *[falʂywy] замест [fałʂywy] (*fałszywy*), бо бел. *фальшывы*;
- 2) *[jenzyk b'jɛlarusk'i] замест [jenzyk b'jałorusk'i] (*język białoruski*), бо бел. *беларускі*;

⁷ Але гэта ўласціва і для беларускага вымаўлення расійскага *g*, напр., *говорить* [gavarit'] часам вымаўляецца як [havarit'], гэта адна з рыс так званае *трясянкі*.

⁸ У гэтай сітуацыі цяжка адрозніць, ці гэта беларускае вымаўленне польскага слова, ці проста перанос усяго слова з беларускай мовы ў польскую. Першая версія, на маю думку, больш праўдападобная, таму што гэтыя словы вымаўляюцца аналагічна, калі чытаюцца з польскага тэксту.

⁹ Вымаўленне звонкага *h* выступае таксама ў паўночных польскіх перыферыяных гаворках на Усходзе і паўднёвай Сілезіі (чэшскія ўплывы), пярэднеязычны *ł* у сілезскіх гаворках, напр. [Grek-Pabisowa 2002: 92–94, 96–97].

- 3) *[ona jest wesola | ładna | ma dług'e włosy] замест [ona jest wesola | ładna | ma dług'e włosy] (*Ona jest wesola, ładna, ma długie włosy*).

2.2.4. Пярэднеязычныя: dz', c', z', s'

Чарговым прыкладам інтэрферэнцыі з'яўляецца замена сярэднеязычных: dż, ć, ź, ś пярэднеязычнымі: dz', c', z', s'. Часта здараецца вымаўленне: [s'ano] замест [śano] (*siano*), [s'c'ana] замест [ścana] (*ściana*), [ludz'e] замест [ludże] (*ludzie*) і г. д. Працэс гэты сягае так далёка, што змякчаюцца нават тыя зычныя, якія ў польскай мове цвёрдыя, а ў беларускім вымаўленні мяккія, напр., польск. *zbierać znaczk*i [zb'jeradz' značk'i] вымаўляецца як [z'b'jeradz' značk'i], значыць, змякчаецца ўся група зычных *zb* (z'b'), а не толькі зычны *b* (zb'); чарговыя прыклады: польск. *zmiana* [zm'ana] вымаўляецца як [z'm'ana] пад уплывам бел. [z'm'ena].

У польскай мове збег зычных *zm* можа мець у вымаўленні мяккі варыянт толькі на канцы слова, напр., правільныя абодва вымаўленні [*romantyżm'e/romantyzm'e*] (на пісьме толькі адзін – *romantyzmie*). У пачатку слова мяккае вымаўленне з'яўляецца фанетычнай памылкай: правільна [zm'ana], а не *[zm'ana] (на пісьме толькі *zmiana*). У сярэдзіне слова перад мяккімі губнымі зычнымі трэба пісаць заўсёды *z*, напр., *marazmie*; выключэнні: *weźmiesz, weźmie, weźmiemy, weźmiacie*.

Вымаўленне пярэднеязычных зычных паўплывала на гаворкі ўсходняе Польшчы. У мове паўночна-ўсходняй Польшчы такі працэс называецца *śledzikowanie* і належыць да рэгіянальнае нормы (пар. [Markowski 2007: 107–108]. Польская даследчыца сцвярджае, што рознае вымаўленне згаданых мяккіх зычных выступае таксама ў паўночна-крэсавай польскай мове (гл.: [Grek-Pabisowa 2002: 88–89]).

2.2.5. Вымаўленне слоў з беларускімі чаргаваннямі зычных

Да польскае мовы пераносяцца чаргаванні зычных, якія выступаюць у беларускай мове, напр.: *[rapuz'e] замест [rapudze], бо ў беларускай мове выступае чаргаванне *z:z'*, напр. *Прага* – у *Празе*.

2.2.6. Спрашчэнне групаў зычных

У некаторых словах назіраецца спрашчэнне групаў зычных, напр., *[p'isa] замест [p'issa] (*pizza*), бо бел. *піца*.

Характэрнае вымаўленне прозвішча вядомага польскага рэжысёра – *[zanus'i] замест [zanuss'i] (*Zanussi*), бо бел. *Занусі*.

Іншы прыклад: *[ze skrynk'i] замест [skšynk'i] (*skrzynki*), бо *skrzynka* па-беларуску – *скрынка*.

2.2.7. Вымаўленне запазычаных назоўнікаў жаночага роду на -я

Існуе група назоўнікаў, якія з польскага тэксту чытаюцца тыповым беларускім спосабам, напр., польск. *roezja* чытаецца як *[raez'ija], польск. *chirurgia* як *[x'irurh'ija] – на ўзор беларускіх слоў: *паэзія*, *хірургія*. Беларусы ў такіх выпадках нібыта інстынктыўна вымаўляюць канчатак -ія.

Варта нагадаць, што ў польскай мове словы гэтага тыпу мелі гэтакі ж канчатак. Але каля 1845 г. наступіла змена спалучэнняў -ija/-uja на -ia, напр., *opinija* перайшло ў *opinia* [Кіклевіч, Кожынава, Кур'ян 2000: 12].

2.3. Галосныя

Здараюцца таксама арфаэпічныя памылкі ў польскіх галосных, якія вымаўляюцца як у беларускіх словах.

2.3.1. Галосны о

Галосны *о* вымаўляецца беларусамі больш лабіяльна ды сцягнута, чым *о*, якое вымаўляецца палякамі, напр., бел. *лёс* [lôs] ды польск. *los* [los]. У словах кшталту *obiad*, *ojciec*, *piwonie*, *boje się*, *spotkał* гук *о* больш лабіяльны і сцягнуты, а таксама вымаўляецца з моцным націскам.

Такое вымаўленне польскіх слоў адразу чуваць, бо яно не характэрнае для польскае мовы, хоць існуе як рэгіяналізм ва ўсходняй Польшчы.

2.3.2. Галосныя і, ы

2.3.2.1. Змешванне галосных і з ы

Словы, якія ў абедзвюх мовах выглядаюць падобна, выклікаюць шматлікія памылкі. Польскае слова вымаўляецца або цалкам як беларускае, або часткова – звычайна гэта толькі адзін гук, напр., *[festywal] замест [fest'iwal] (*festiwal*), бо бел. *фестываль*.

Беларусы часта не адрозніваюць польскіх галосных *і* і *ы*, асабліва калі тыя з'яўляюцца канчаткамі. Можам такім чынам пачуць:

- 1) *[ludz'e zw'oũ'zany z literaturou'] (ludzie związani z literaturą);
- 2) *[xcoũ' byc' czytany] (chcą być czytani);
- 3) *[jestes'my zaprašany] (jesteśmy zapraszani);
- 4) *[jestes'my zobow'oũ'zany] (jesteśmy zobowiązani);
- 5) *[białorus'iny soũ' odb'erany] (Białorusini są odbierani);
- 6) *[byl'i skompromitowany] (byli skompromitowani).

Гэтая з'ява можа быць звязана з формай дзеепрыметніка ў беларускай мове, напр., польск. *związani* – бел. *звязаныя*, аднак дапускаецца і часта стаеца карацейшая форма без канчатка -я, і тады паўстае *звязаны* – з *ы* на

канцы. Уся гэтая мадэль пераносіцца ў польскую мову (інтэрферэнцыя), што і з’яўляецца прычынай памылкі.

2.3.2.2. Вымаўленне польскага злучніка *i* з прыстаўным *й* (прэятацыя)

Вымаўленне польскага злучніка *i* з прыстаўным *й* (гэтак званая прэятацыя), як *[ji], што з’яўляецца стандартам у беларускай мове.

2.3.3. Вымаўленне галосных як у роднай мове

У некаторых словах замест галоснага *a* пачуем галосны *’e*, асабліва там, дзе ён выступае ў беларускіх словах, напр.:

- 1) *[b’jelarusk’i] замест [b’jałorusk’i] (*białoruski*), бо бел. *беларускі*,
- 2) *[b’jelarus’] замест [b’jałoruś], (*Białoruś*), бо бел. *Беларусь* – *Rosja musi zwracać uwagę na to, co się dzieje w* *[b’jelarus’i].

З’ява гэтая датычыць аднак і іншых галосных, напр., *[zołty] замест [zułty] (*żółty*), бо бел. *жоўты*.

Можна падумаць, што аналізаваная з’ява – гэта перанос усяго слова з беларускай мовы ў польскую. Аднак такія памылкі здараюцца таксама падчас чытання слоў з польскага тэксту. Можна такім чынам меркаваць, што студэнты або не чытаюць дакладна, таму што, пабачыўшы знаёмае слова, думаюць, што добра яго ведаюць, і вымаўляюць яго па-беларуску, або чытаюць дакладна, але маюць цяжжасці з адрозненнем галосных, бо часта толькі адзін галосны адрознівае польскае слова ад беларускага.

2.3.4. Аканне

З’ява акання характэрная для беларускай мовы. Як вядома, працэс гэты палягае ў замене галосных *o*, *э* на *а* ў слабой (не пад націскам) пазіцыі, напр., бел. *дом* [dom] – *дамы* [damy] (пар. польск. *dom* [dom] – *domy* [domy]). У другім слове націск падае на канчатак *-ы*, значыць, *o* не знаходзіцца пад націскам і таму перайшло ў *a* (гл.: [Сіўковіч 2005: 50]). Працэс гэты мае даволі вялікі ўплыў на вымаўленне беларусамі польскіх слоў, напр., *[glasowac’] (*głasować*), *[ap’isuje] (*opisuje*), *[atpow’eć] (*odpowieź*), *[kab’eta] (*kobieta*), *[paw’inny] (*powinni*), [spatkan’e] (*spotkanie*), *[spadz’ewac’ s’e] (*spodziewać się*), *[zabran’ony] (*zabroniony*), *[zastan’e]¹⁰ (*zostanie*), *[w nawahrutku] (*W Nowogródku*), *[razmaw’ali] (*rozmawiali*), *[zabać] (*zobacz*), *[kalejka] (*kolejka*).

Такім чынам, у разуменні беларусаў “ненаціскае” *o* павінна перайсці ў *a*. Існуюць таксама сітуацыі, калі польскае і беларускае словы адрознівае

¹⁰ У польскай мове ёсць два дзеясловы *zostać* (*zostanie*) ды *zastać* (*zastanie*), якія маюць розныя значэнні, таму правільнае вымаўленне тут якраз вельмі важнае і можа мяняць значэнне дзеяслова.

толькі націск, які нясе з сабой з'яву акання, напр., *[prajekt] замест [projekt] (польск. *projekt*), бо бел. *праект*; *[kancert] замест [koncert] (польск. *koncert*), бо бел. *канцэрт*, [tab'e] замест [tob'e], бо бел. *табе*.

Студэнты дапускаюць памылкі і ў чытанні польскіх тэкстаў, нават напісаную літару о яны часта чытаюць як а:

- 1) *Ona* *[gatuje] *od 19 lat* – замест *gotuje*;
- 2) *Z tego* * [pawodu] *ludzie zaczynają pić* – замест *powodu*;
- 3) *Nikt go nie* *[razum'e] – замест *rozumie*;
- 4) *Każdy człowiek* *[paw'in'en] *sam rozumieć, kiedy należy przestać* – замест *powinien*;
- 5) *Nie było* *[w'iktara] – замест *Wiktora*;
- 6) *Nie* *[paćuli] *ognia* – замест *poczuł*;
- 7) *Nie mógł* *[parużyć] *palcem* – замест *poruszyć*;
- 8) *Ktoś* * [acaleje] – замест *ocaleje*;
- 9) *Przygotowanie* *[da kalacji] – замест *do kolacji*;
- 10) *Patrzy okiem* *[spakojnym] – замест *spokojnym*.

З'ява акання (хоць крыху ў іншай форме) характэрная для былых польскіх усходніх тэрыторыяў:

выступае ў польскіх перыферыйных гаворках у іх паўночным варыянце – у даўняй мове пісьменнікаў усходніх ускраін II Рэчы Паспалітай, у канцылярскіх лістах і дакументах (з XVI ст. і раней), у рэгіянальнай гутарковай польскай мове ў мінулым дысёння, у сучасных гаворках на ўсёй прасторы даўніх паўночна-ўсходніх тэрыторыяў II Рэчы Паспалітай [Grek-Pabisowa 2002: 16].

2.3.5. Яканне

Падобны ўплыў мае і беларускае яканне – пераход *е* ў *я* ў першым складзе перад націскам (гл.: [Сіўковіч 2005])¹¹.

Часціцу *не* [п'е] беларусы вымаўляюць як *ня* [п'а] (пар.: [Сіўковіч 2005])¹², адтуль вымаўленне *[п'а był] (*nie był*). Магчымая таксама інтэрферэнцыя беларускага вымаўлення прыназоўніка без [b'ez], які вымаўляецца як *бяз* [b'az], на польскі прыназоўнік *bez* (пар.: [Rieger, Siatkowski 2001: 542])¹³, які часта вымаўляецца як *[b'ez] або *[b'az] (пад уплывам якання), як у сказе: *Nie ma wolnej Europy* *[b'ez] *wolnej Białorusi i wolnej Białorusi* *[b'ez] *wolnej Europy*.

¹¹ Гэта даволі складаная з'ява, ёсць выключэнні, але тут абмяжуемся самымі важнымі фактамі.

¹² У *наркамаўцы* гэтая часціца падаецца на пісьме як *не* [п'е], хоць паводле арфаэпічных норм вымаўляецца як *ня* (напр., не быў [н'а^быў]), але неадлюстроўванне гэтай рысы на пісьме цягне памылкі ў вымаўленні. Вымаўленне паказвае на пісьме *тарашкевіца* (ня быў [н'а^быў]).

¹³ Варта нагадаць, што калісьці ў польскай мове гэты прыназоўнік таксама быў мяккі, ён стаў цвёрдым пад чэшскім уплывам.

2.4. Няправільнае чытанне слоў з польскіх тэкстаў

Вельмі часта польскі галосны *e* чытаюць як *je* (*ˈe*), напр.:

- 1) *Idź do* **[jetka]* замест *Edka* [*etka*];
- 2) *To jest* **[jewa]* замест *Ewa* [*ewa*];
- 3) *Gdzie jest* **[gaz'eta]*? замест *gazeta* [*gazeta*].

Гэта звязана з тым, што ў беларускай мове існуе графічна ідэнтычная літара *e*, якую трэба чытаць менавіта як [*je*].

Часта здараецца, што злучнік *albo* чытаюць як **[abo]*. Гэта вынікае з таго, што ў беларускай мове (асабліва ў афіцыйнай *наркамаўцы*) выступае менавіта злучнік *або*. Трэба аднак адзначыць, што побач з ім сустракаецца беларуская форма *альбо*, хоць часцей яна выкарыстоўваецца ў тэкстах, напісаных згодна з класічным правапісам.

У беларускай мове галосны *o* заўсёды пад націскам. Калі гэтае правіла пераносіцца ў польскую мову, можа быць крыніцай акцэнталагічных памылак, напр., **ciepło* замест *ciepło*.

Некаторыя словы, якія гучаць падобна ў абедзвюх мовах, могуць чытацца беларусамі па-беларуску, напр., **budzie* замест *będzie*, бо бел. *будзе*.

3. Арфаграфічныя памылкі

Польская арфаграфія не належыць да лёгкіх. Пачаткоўцы часта пытаюцца, што азначаюць “рыскі” над літарамі, напрыклад, у слове *gości*. Затое палякі заўсёды пытаюцца, што азначае мяккі знак у кірыліцы. У абодвух выпадках так азначаецца мяккасць зычных.

3.1. Няправільнае напісанне

3.1.1. Няправільнае напісанне разам

3.1.1.1. Займеннік *się*

У беларускай мове займеннік *się* трэба пісаць разам з дзеясловам, адсюль памылкі кшталту:

- 1) **bawił się z koleżanką* – замест *bawiła się*;
- 2) **przygotowuję się* – замест *przygotowuję się*;
- 3) **Interesujemy się językiem polskim* – замест *Interesujemy się*;
- 4) **Dawniej tańczył się tango* – замест *tańczyło się*;
- 5) **Kiedyś nie czytał się tylu kolorowych pism* – замест *czytało się*.

Гэтае адрозненне паміж польскай і беларускай мовамі мае наступствы і ў няправільным націску (гл. раздзел пра фанетычныя памылкі).

3.1.1.2. Іншыя часціны мовы

- 1) **Zdrowie, na przykład, nie kupisz* замест *na przykład*, бо бел. *напрыклад*;
- 2) *Niestety, *niema; *Gdybym Anna była punktualna, tady *niema problemy w pracy* замест *nie ma*, бо бел. *няма*;
- 3) *słońce *wzimie* замест *w zimie*, бо бел. *узімку*;
- 4) **Odrazu do Ciebie zadzwonię* замест *od razu*, бо бел. *адразу*;
- 5) **Półroku ja uczyła polski* замест *Pół roku*, бо бел. *наўгода*;
- 6) *Nie *zawcześniej?* замест *za wcześniej*, бел. *зарана*;
- 7) **Niewiadomo co będzie w następnym tygodniu* замест *nie wiadomo*, бо бел. *невядома*.

3.1.2. Няправільнае напісанне асобна

Галоўная праблема датычыць напісання польскае часціцы *by* ва ўмоўным ладзе. У польскай мове згаданую часціцу з асабовымі формамі дзеяслова трэба пісаць разам, а ў беларускай мове – асобна, і яна можа выступаць нават перад дзеясловам, што бачым у трэцім прыкладзе (*ona **b** ne miała*).

Калі беларускі дзеяслоў заканчваецца на галосны (у жаночым і ніякім родзе множнага ліку), то яго пачатковая форма *by* скарачаецца толькі да *b*. Гэта прычыны інтэрферэнцыі ніжэйпададзеных прыкладаў.

- 1) *Jeśli możemy spotkać się w innym terminie to dla mnie *było by to wygodniej* замест *byłoby*;
- 2) *On *stał by w miejscu bardzo piękny* замест *stałby*;
- 3) *Gdyby Anna była punktualna, ona *b ne miała problemów w pracy* замест *by nie miała / nie miałaby*;
- 4) *Gdyby była punktualna, nie *miała by problemów w pracy* замест *nie miałaby*.

Маем і іншыя прыклады:

*Właśnie *dla tego wybrałem wydział zarządzania na UW* замест *dlatego*.

3.1.3. Няправільнае ўжыванне дэфіса

- 1) *Mogę cię spotkać na dworcu o 13. lub 17. *gdzie-kolwiek w centrum* замест *gdziekolwiek*, бо бел. *дзе-кольвек*;
- 2) *Mama stoi w czystym poli i coś *cicho-cicho mówi* замест *cicho, cicho*, бел. *ціха-ціха*.

3.2. Напісанне літары *e* замест *je* (*ie*)

Вельмі часта здараецца блытанне беларускай літары і гука *e* [je] з польскай літарай і гукам *e* [e], што ў беларускай мове перадаецца праз *э*.

3.2.1. Напісанне *e* замест *je*

- 1) **ego* замест *jego*;
- 2) **ego siostra* замест *jego*;
- 3) **Ego historia jest długa* замест *Jego*;
- 4) **To nie est prawda* замест *jest*;
- 5) **Adam edzie do Krakowa* замест *jedzie*;
- 6) **Ednym z najciekawszych wspomnieniuw w moim życiu będę podróż do Warszawy* замест *Jednym*;
- 7) **Mam nadzieję, że jeszcze nie eden raz tu przyjedu. Warszawa jest piękna* замест *jeden*;
- 8) **Edne z naiekawszych miastów w świecie* замест *Jedno*;
- 9) **est* – замест *jest*;
- 10) *Jaki est pani numer telefonu?* замест *jest*;
- 11) *Adam poechał do Krakowa* замест *pojechał*;
- 12) *Czy podróżujesz sam?* замест *podróżujesz*;
- 13) **Żye* замест *Żyje*;
- 14) **Brakue* замест *Brakuje*;
- 15) *Prawdziwy mężczyzna mye podłogę* замест *myje*;
- 16) *Ile to kosztue?* замест *kosztuje*;
- 17) **swoego* замест *swojego*.

3.2.2. Напісанне *e* замест *ie*

- 1) *Jadę na wakacje z dużym plecakem* замест *plecakiem*;
- 2) *Ewa nie jedże/jedze* замест *jedzie*;
- 3) *Jej ne budze* замест *nie będzie*;
- 4) **Ne było* замест *nie*;
- 5) *Teraz ne pracuje* замест *nie*;
- 6) *pół kilo szynki polskej* замест *polskiej*;
- 7) **Nigdzie nie ma tej książki* замест *nigdzie*;
- 8) *Przecież ja ciabe wcale nie znam* замест *ciebie*;
- 9) *Był popularnym człowiekiem* замест *człowiekiem*; у гэтым прыкладзе другі склад запісаны правільна (-wie-), а трэці ўжо з памылкаю (*-kem);
- 10) **smaczniejsze* замест *smaczniejsze*;
- 11) **ważniejszy* замест *ważniejszy*;
- 12) **tradycyjne* замест *tradycyjnie*¹⁴;
- 13) **Meczysław* замест *Mieczysław*;
- 14) *Pomówić poważne* замест *poważnie*;
- 15) *W finale weźme udział pięcioro dzieci* замест *weźmie*;

¹⁴ *Tradycyjne* – гэта прыметнік, а *tradycyjnie* – гэта прыслоўе, таму няправільнае напісанне можа змяніць сэнс слова.

- 16) *kwadrans po *drużej* замест *drugiej*;
- 17) *Anna to *najzdolniejsza studentka na roku* замест *najzdolniejsza*;
- 18) *Ten test jest *trudniejszy niż ostatni* замест *najtrudniejszy*;
- 19) *Ta sukienka jest *ładniejsza niż tamta* замест *ładniejsza*;
- 20) *Teatr Wielki w Warszawie to *najnowocześniejsza scena w Polsce* замест *najnowocześniejsza*;
- 21) **najprzystojniejszy* замест *najprzystojniejszy*;
- 22) **łatwejszy* замест *łatwiejszy*;
- 23) *rejon *Dubrowieński* замест *dubrowieński*, бел. Дубровенскі;
- 24) **lepej* замест *lepiej*;
- 25) *Mieszkam w *Warszawę*; замест *Warszawie*;
- 26) **Mieszkam w akademiku* замест *Mieszkam*;
- 27) *Niestety nie *umem¹⁵ tańczyć* замест *umiem*.

Студэнтам варта растлумачыць, пасля якіх зычных пішацца *ie*. Часам здараюцца памылкі ў адваротны бок – напісанне *ie* замест *e*, напр.:

- 28) *Co pan *chcie studiować?* замест *chce*;
- 29) *Wiem, że to jest *nie spiecialnie* замест *specjalnie*, бел. спецыяльна;
- 30) **spektakl* замест *spektakl*, бел. спектакль.

3.2.3. Літара *ę*

Час ад часу літара *ę* трактуецца як літара *e*, адсюль наступныя памылкі:

- 1) **Lubę lato* замест *lubie*;
- 2) *Bardzo *lubę jeździć na rowerze* замест *lubie*;
- 3) *Zupełnie nie chciał wracać *sę do Warszawy* замест *się*;
- 4) **pęć* замест *pięć*;
- 5) **Interesue się historią* замест *interesuje*.

Як відаць з прыведзеных прыкладаў, вялікія праблемы ствараюць бела-русам шэрагі *e – ie – je*, а таксама *ę – ie – je*.

3.3. Апіскі – памылкі, якія паўстаюць з падабенства алфавітаў

У табліцы пададзеныя літары, якія адрозніваюцца значэннем, але падобныя графічна.

Лацінка	Кірыліца (і адпаведнікі на лацінцы)
В	В, в = w
Н	Н, н = n

¹⁵ У прыведзеным выпадку толькі гэтае слова трэба было ўпісаць у пустое месца, таму што ўвесь сказ быў пададзены. Нягледзячы на гэта, студэнт не заўважыў, як пішуцца *nie, niestety*.

Лацінка	Кірыліца (і адпаведнікі на лацінцы)
C, c	C, c = s
P, p	P, p = r
m	m = t
Y, y	Y, y = u
X, x	X, x = ch

Змяшэнне двух алфавітаў здараецца даволі часта, асабліва ў пачаткоўцаў. Ніжэй прыводзяцца прыклады:

- 1) **weczopami* замест *wieczorami*, *p = r*;
- 2) *Teraz *jesmem szczęśliwa* замест *jestem*, *m = t*;
- 3) **Brakye* замест *Brakuje*, *y = u*;
- 4) **bytelka wody* замест *butelka*, *y = u*;
- 5) *Jaki est pani *nymar telefonu?* замест *numer*, *y = u*;
- 6) *W *pobliżu* замест *pobliżu*, *y=u*.

Часам здараюцца памылкі ў адваротны бок:

- 1) *Najbardziej moja mama podobna do lisa, ale mama nie jest bardzo *chutra* замест *chytra*;
- 2) *Anna *bula chora* замест *była*;
- 3) *To nie *bula prawda* замест *była*;
- 4) **mędzy* замест *między*.

3.4. Неадрозніванне *ł* і *l*

У беларусаў узнікаюць вялікія цяжжасці з адрозніваннем польскага *ł* ад *l*. Яны часта іх блытаюць як у вымаўленні, гэтак і на пісьме. Вынікае гэта хутчэй за ўсё з таго, што ў беларускай мове *л* – адна фанема, у якой два варыянты – мяккі і цвёрды, затое ў польскай мове *ł* ды *l* – гэта дзве розныя фанемы. У беларускай мове ў пісьмовай форме выступае толькі адна літара *л*, якая ў залежнасці ад таго, якія галосныя ідуць пасля яе – пярэдняга, сярэдняга або задняга раду, – вымаўляецца цвёрда або мякка, напр., *лапа* ([*łapa*] = польск. *łapa*), *локаць* ([*łokać*] = польск. *łokieć*), *луг* ([*łuh*] = польск. *łąka*), *лыжка* ([*łyżka*] = польск. *łyżka*), але: *левы* ([*l'ewu*] = польск. *lewy*), *лёс* ([*l'os*] = польск. *los*), *ліна* ([*l'ira*] = польск. *lira*), *людзкі* ([*l'udzki*] = польск. *ludzki*), *лямпа* ([*l'ampa*] = польск. *lampa*).

3.4.1. Напісанне *ł* замест *l*

- 1) **Byłiśmy wczoraj na kolacji* замест *Byliśmy*;
- 2) **Czy wy kupowali ubrania?* замест *kupowaliście*;

- 3) **zmienilibyśmy* замест *zmienilibyśmy*.

Выкладчык павінен падаць студэнтам спалучэнні, якія ў польскай мове не выступаюць, напр., *li* [Nowakowska 1999: 47]¹⁶.

- 4) **Też jest zapłanowane* замест *zaplanowane* (бел. *планаваць* = польск. *planować*).

3.4.2. Напісанне мяккага *l*

У частцы, прысвечанай фанетыцы, абмяркоўвалася вымаўленне мяккага *l*. Тут разгледзім гэтую з'яву на пісьме:

- 1) **Wspaniale jest spacerować* замест *Wspaniale*;
- 2) *Jeśli będzie się Pan stosował do diety, to stan Pana zdrowia będzie coraz *lepsz* замест *lepszy*;
- 3) **w ogulie*; Czy **w ogólie to jest zawód?* замест *w ogóle*;
- 4) *Lubi *muzyku populiarnu* замест *muzykę popularną*;
- 5) *Ja myślę *komplietnie inaczej* замест *kompletnie*;
- 6) *Wczoraj widziałem twojego *przyjacielia* замест *przyjaciela*;
- 7) *Opowiedz mi o swoim nowym *przyjacieliu* замест *przyjacielu*;
- 8) **Kiedy est dzieci, to kobieta powinna ich liubić jak siebie* замест *lubić* (выступае тут таксама лексічная памылка **lubić* замест *kochać*).

3.4.3. Напісанне *l* замест *ł*

- 1) *Stoję tu *pól godziny* замест *pół*;
- 2) *Gdyby Anna *była punktualna, ona b ne *miała problemów w pracy* замест *była, miała*;
- 3) **Pojehalabym do domu* замест *Pojechałabym*;
- 4) *Nie kupiliśmy jeszcze *krzesel* замест *krzesel*;
- 5) *W piątek nie *poszedłem na egzamin* замест *poszedłem*;
- 6) **młoda* замест *młoda*;
- 7) **chłopcy* замест *chłopcy*;
- 8) *Mam *niezwyklą żonę* замест *niezwyklą*;
- 9) **Jadłam dużo tłustych potraw* замест *Jadłam*;
- 10) **wpół do pierwszej* замест *wpół*;
- 11) *ja skończyła *szkołu średniu* замест *szkołę*.

3.5. Няправільнае напісанне галосных

- 1) *Jestem zdrowsza niż *moj brat* замест *mój*, бел. *мой*;
- 2) **Przyniosł do domu kotka* замест *przyniósł*, бел. *прынёс*;

¹⁶ Аўтарка падае таксама іншыя спалучэнні: *ky, gy, zi, qr, bj*.

- 3) **dawni cmentarz* замест *dawny*, бел. даўні;
- 4) *miejsca *dawnich osiedlisk* замест *dawnych*, бел. даўні;
- 5) *Najważniejsze, że *ludzi poparli akcję* замест *ludzie*, бел. людзі;
- 6) **Rok uczyła język polski, ale nie intensiwnie* замест *intensywnie*, бел. інтэнсіўна;
- 7) *Ojciec ma *wiesiołe usta* замест *wesołe*, бел. вясёлыя;
- 8) *Kończę zajęcia o trzeciej *piatnascie* замест *piętnaście*, бел. пятнаццаць;
- 9) **szasnastei* замест *szesnastej*, бел. шаснаццатая;

У частцы, прысвечанай фанетыцы, абмяркоўвалася вымаўленне з аканнем/яканнем. Тут разгледзім гэтую з'яву на пісьме:

- 10) *Przyjaciele *pawinny sobie pomagać* замест *powinni*, бел. павінны;
- 11) *Potem się *okazała...* замест *okazało*, бел. аказалася;
- 12) *Każdy włos jest inny, czy to biały, czy to żółty, czy to *żółtabiały* замест *żółtobiały*, бел. жоўта-белы;
- 13) **czasam* замест *czasem*, бел. часам;
- 14) **nawat* замест *nawet*, бел. нават;
- 15) **Częsta* замест *Często*, бел. часта;
- 16) **Paczucie humoru powinni *pawiększyć Amerykanie i Arabowie, a Rosjanie muszą zmniejszyć* замест *porzucie; powiększyć*, бел. пачуці; бел. павялічыць;
- 17) *Ile to *kasztuje?* замест *kosztuje*, бел. каштуе;
- 18) **razam* замест *razem*, бел. разам;
- 19) *Mieszka z *bratam* замест *bratem*, бел. з братам;
- 20) **zmianilibyśmy* замест *zmienilibyśmy*, бел. змяніць.

3.6. Няправільнае напісанне зычных

Часта памылкі вынікаюць з таго, што ў польскіх словах на пісьме перадаецца беларускае вымаўленне. Гэта датычыць асабліва тых лексем, якія ў абедзвюх мовах гучаць падобна, напр.:

- 1) *Warto dowiedzieć się, jak *zmieniają się pory roku* замест *zmieniają się*, бел. змяняцца;
- 2) *Drzewa zaczynają *zmieniać swój kolor* замест *zmieniać*;
- 3) *W końcu podejmujesz decyzję, by wreszcie coś w swoim życiu *zmienić* замест *zmienić*;
- 4) *To jest nie do *źniesienia* замест *zniesienia*.

Часам, аднак, каб пазбегнуць змякчэння зычнага ў групе зычных, як у вышэйпададзеных прыкладах (памылка тыпу **zmiana*), беларусы не змякчаюць тых зычных, якія заўсёды павінны быць мяккімі, напр., **przyjaźń* замест *przyjaźń*.

- 5) **Wojtek jest wyższy od Piotra o pięć *santymetrów* замест *centymetrów*, бел. сантыметр;
- 6) **nizki* замест *niski*, бел. нізкі;

- 7) *rejon *Nieświeżski* замест *rejon nieświeski*, бел. Нясвіжскі раён;
- 8) *wrót do *pierszej* замест *pierwszej*, бел. першы;
- 9) *Miałam 5 *ekzaminów* замест *egzaminów*, бел. экзамен;
- 10) W **kabinecie* замест *gabinecie*, бел. кабінет;
- 11) *Mam dwa *mieszkannia* замест *mieszkania* (на ўзор беларускіх падоўжаных зычных, напр., *памяшканне*).

3.7. Няправільнае ўжыванне малое/вялікае літары

Да самых частых памылак у гэтай групе належыць ужыванне малой літары для запісу нацыянальнасцяў. У беларускай мове іх трэба пісаць з малой літары, у польскай – з вялікай¹⁷.

- 1) **polak* замест *Polak*, бел. паляк;
- 2) *Było dużo *amerykańczyków* замест *Amerikanów*, бел. амерыканец;
- 3) *Włodek jest *rosjaninem* замест *Rosjaninem*, бел. рускі.

Іншыя памылкі вынікаюць з таго, што беларусы не ведаюць канвенцыйнага прынцыпу польскай арфаграфіі, напр.: *Wszystkiego najlepszego w Nowym roku!* замест *w Nowym Roku*, бел. з Новым годам!

У польскай мове найменні тэрытарыяльных адзінак пішуцца з малой літары, напр., *województwo mazowieckie*. Няведанне гэтага прынцыпу цягне памылковы перанос беларускіх правілаў у польскую арфаграфію, у выніку чаго паўстаюць наступныя памылкі:

- 1) *rejon *Nieświeżski* замест *rejon nieświeski*, бел. Нясвіжскі раён;
- 2) *rejon *Klecki* замест *rejon klecki*, бел. Клецкі раён;
- 3) *rejon *Wilejski* замест *rejon wilejski*, бел. Вілейскі раён;
- 4) *z *Glybockiego rejonu* замест *z rejonu głębockiego*, бел. Глыбоцкага раёна;
- 5) *rejon *Miorski* замест *rejon miorski*, бел. Мёрскі раён;
- 6) *rejon *Miadzielski* замест *rejon miadziolski*, бел. Мядзельскі раён;
- 7) *rejon *Staubcouski* замест *rejon stołpecki*, бел. Стаўцоўскі раён;
- 8) *rejon *Dubroweński* замест *rejon dubrowieński*, бел. Дубровенскі раён.

4. Пунктуацыйныя памылкі

Памылкі пунктуацыі вынікаюць з адрозненняў ва ўжыванні коскі ў абедзвюх мовах:

¹⁷ З гэтым пытаннем звязаны забавны выпадак, які адбыўся ў адным з універсітэтаў у Мінску. Выкладчыца тлумачыла студэнтам, што ў польскай мове існуе арфаграфічны прынцып, паводле якога назвы нацыянальнасцяў трэба пісаць з вялікае літары. Тады адгукнуўся голас з залы: “Беларусаў таксама?”.

1) *Wyduje ci się, że wkoło jest tylko morze, a wilgotne gwiazdy są tak nisko, że można je zbierać rękami, **jak** wiśnie z drzewa* замест *rękami jak wiśnie z drzewa*;

2) *Słońce wpada w morze, **jak** w herbatę* замест *w morze jak w herbatę*;

3) *Jej pocałunek przed snem słodki, **jak** cukierek* замест *słodki jak cukierek*.

У польскай мове, у адрозненне ад беларускай, коска не ставіцца перад параўнальным зваротам (кшталту *jak*), які не ўваходзіць у склад складанага сказу (з наступным дзеясловам). Іншы прыклад:

4) *Dzieci patrzą inaczej, **niż** dorosłe* замест *inaczej niż dorośli*.

У польскай мове коска патрэбная перад *niż* толькі тады, калі другая частка сказа мае дзеяслоў.

5) *ul. Popieluszki, **16*** замест *ul. Popieluszki 16*. У польскай мове коска ў такіх выпадках не ўжываецца.

Іншыя прыклады пунктуацыйных памылак датычаць ужывання скарачэнняў ці іншых правілаў, якія вынікаюць з канвенцыйнага прынцыпу:

6) **i t. d.* замест *itd.*, бел. *і г. д.*;

7) *od lat *80-tych XX stulecia* замест *od lat 80. XX stulecia*, бел. з 80-х/80-х гг.

Трэба, аднак, адзначыць, што правілаў гэтага тыпу часта не ведаюць нават палякі і самі робяць такія памылкі, таму іх варта абмяркоўваць са студэнтамі, якія валодаюць польскай мовай на высокім узроўні.

5. Флексійныя памылкі

5.1. Няправільная форма слова

1) **ten twarz* замест *ta twarz* (*Widzę tu *jakiś twarz*), бел. *твар* (мужчынскі род);

2) **Fajny jest ten muzeum* замест *Fajne jest to muzeum*;

3) *To jest *jedyne muzeum, gdzie można zobaczyć obraz niemal całej Białorusi* замест *jedynе*;

4) **filmowy muzeum* замест *muzeum filmowe*. У беларускай мове музей мужчынскага роду, а ў польскай – ніякага.

5) *Można tam kupić *papierak papierosów* замест *paczkę* (жаночы род), бел. *пачак* (мужчынскі род);

6) *Jestem z *Poznani* замест *Poznań* (мужчынскі род), бел. *Познань* (жаночы род);

7) *chłopak z *Meksyki* замест *Meksyku* (мужчынскі род), бел. *Мексіка* (жаночы род);

8) *w *gimnazji* замест *w gimnazjum* (ніякі род), бел. *гімназія* (жаночы род);

- 9) *Dali mnie jeszcze *tę papierku* замест *papier/papierek* (мужчынскі род), бел. *nanepa/nanepka* (жаночы род);
- 10) *Dostałam *esemesku* замест *esemes/esemesa* (мужчынскі род), бел. *эсэ-мэска* (жаночы род).

Прыкладаў, зразумела, больш. Род назоўніка часта стварае праблемы. Адзін студэнт растлумачыў, чаму ён зрабіў памылку ў практыкаванні, у якім трэба было вызначыць род слова *miłość*. Студэнт пераклаў яго на беларускую – *каханне*, якое ніякага роду, і менавіта такі род ён прыпісаў польскаму адпаведніку.

5.2. Няправільны флексійны канчатак (перанесены з роднае мовы)

5.2.1. Родны склон адзіночнага ліку

У *наркамаўцы* ў назоўніках мужчынскага і ніякага роду адзіночнага ліку ў родным склоне пераважае канчатак *-a*, адсюль вынікаюць наступныя памылкі:

- 1) *Czy one w ogóle chodzą do *teatra* замест *teatru*;
- 2) *naprzeciwko *teatra* замест *teatru*;
- 3) *Nie lubię tego *filma* замест *filmu*;
- 4) *oglądanie *filma* замест *filmu*;
- 5) *do *wtorka* замест *do wtorku*;
- 6) *na parterze *klasztoru* замест *klasztora*;
- 7) *wyjsz z *pokoja* замест *pokoju*;
- 8) *wewnątrz *wagony* замест *wagonu*;
- 9) *do tego *terminu* замест *terminu*;
- 10) *Niestety nie mam *samochoda* замест *samochodu*;
- 11) *W ciągu jednego *roka*; 2005 **roka* замест *roku*, бел. *года*;
- 12) *Z *hotela dla doktorantów ja się wyprowadziłam* замест *hotelu*;
- 13) **z Głybockiego rejonu* замест *rejonu*;
- 14) **oprocz dara* замест *daru*;
- 15) *niezrozumienie Bożego *prezenta* замест *prezentu*;
- 16) *do Nowego *Jorka* замест *do Nowego Jorku*, бел. *Нью-Ёрка*.

Каб пазбегнуць падобнае памылкі з канчаткам *-a*, беларусы часта ўжываюць канчатак *-u* (гіперправільнасць) і робяць памылкі кшталту **Petersburgu* замест *Petersburga* (*Śpiewał zespół z *Petersburgu*); *miłość, która nie ma początku i *końcu* замест *końca*.

У беларускай мове запазычаныя назоўнікі на *-um* (у адрозненне ад польскае мовы) скланяюцца і ў родным склоне маюць канчатак *-a*, адсюль такія памылкі:

- 17) *na stronie *Studiuma Europy Wschodniej* замест *Studium*.

5.2.2. Давальны склон адзіночнага ліку

У беларускай мове ў назоўніках мужчынскага роду ў давальным склоне выступае канчатак *-у*, у польскай пераважае канчатак *-owi*:

- 1) *każdemu *człowieku*; *Alkohol tylko szkodzi *człowieku* замест *człowiekowi*;
- 2) *Musimy złożyć gratulacje panu *magistru Kowalskiemu* замест *magistrowi*;
- 3) **Piotru* замест *Piotrowi*;
- 4) *Jan kazał *Reksu zejść z kanapy* замест *Reksowi*.

5.2.3. Вінавальны склон адзіночнага ліку

У беларускай мове ў назоўніках жаночага роду (якія ў назоўным маюць канчатак *-а*) у вінавальным склоне выступае канчатак *-у (-и)*, які адпавядае польскаму канчатку *-ę* (у прыметніках і займенніках канчатак *-ą*). Адсюль памылкі:

- 1) *tę *flagu* замест *flagę*;
- 2) *w *sobotu* замест *sobotę*;
- 3) *studiuję *filozofiju* замест *filozofię*;
- 4) *Ona jest ubrana w *sukienku* замест *sukienkę*, бел. *сукенку*;
- 5) *Mam *wspaniału rodzinu, niezwykłą żonu* замест *wspaniałą rodzinę, niezwykłą żonę*;
- 6) **skończyła szkołę średniu* замест *szkołę średnią*;
- 7) *Dobrze jak będzie mieć *humanitarniju edukację* замест *edukację humanistyczną* (лепш *wykształcenie humanistyczne*);
- 8) *Lubi *muzyku populiarniju* замест *muzykę popularną*;
- 9) *Warszawa ma *interesujoncą historju* замест *interesującą historię*;
- 10) *Jedziemy na wakacje za *granicu* замест *granicę*;
- 11) *Wszyscy lubią *moju mamu, bo ona ma *szeroką duszu* замест *moją matę, szeroką duszę*;
- 12) *Dziewczyna, *któru ja sustrakała* замест *którą*;
- 13) **Ja chciałby mieć *kobietu, *kturę ja kocham, a *ktura kocha mnie* замест *kobietę, którą*.

З’ява гэтая датычыць таксама назоўнікаў мужчынскага роду, якія заканчваюцца ў назоўным склоне на *-а*:

- 14) *Paweł ma *kolegu* замест *kolegę*, бел. *калега*, вінавальны склон – *калегу*.

Што тычыцца іншых назоўнікаў, то праблемы з’яўляюцца там, дзе ў беларускай мове (у адрозненне ад польскай) назоўны склон адпавядае вінавальнаму, напр., бел. *спадарства* = польск. *państwo*. Адгэтуль памылкі кшталту: *Witam, *Państwo!*; *Bardzo serdecznie zapraszamy *Państwo na to spotkanie* замест *Państwa*.

5.2.4. Творны склон адзіночнага ліку

Маем тут дачыненне з пераносам канчатка з беларускае мовы ў польскую:

- 1) *Interesuję się *poezją* замест *poezją*, бел. *паэзія*, творны *паэзіяй*;
- 2) *Marta jest *studentką* замест *studentką*, творны бел. *студэнткай*;
- 3) *Piotr był popularnym *człowiekam* замест *człowiekiem*, творны бел. *чалавекам*;
- 4) *z *toboj* замест *tobą*, творны бел. *з табой*.

5.2.5. Назоўны склон множнага ліку

У гэтым выпадку адбываецца перанос канчатка *-y/-i* (*-y/-i*) з беларускай мовы ў польскую:

- 1) **pracy pisemne* замест *prace*, бел. *працы*;
- 2) *Przestraszyły mnie *słowy* замест *słowa*, бел. *словы*;
- 3) **Uczestniki gry dzielą się na grupy* замест *uczestnicy*, бел. *удзельнікі*;
- 4) **ksiądz* замест *księża*, бел. *ксяндзы*;
- 5) *Robimy pokojowe *akcji* замест *akcje*, бел. *акцыі*;
- 6) **komunisty* замест *komuniści*, бел. *камуністы*;
- 7) **orzechy* замест *orzechy*, бел. *арэхі*;
- 8) **poety* замест *poeci*, бел. *паэты*;
- 9) *uczeń *uczeni*, замест *uczniowie*, бел. *вучань – вучні*.

Часам канчатак правільны, але форма слова няправільная, асабліва там, дзе польскія і беларускія словы вельмі падобныя:

- 10) **autory* замест *autorzy*, бел. *аўтар – аўтары*, польск. *autor – autorzy*;
- 11) **aktory* замест *aktorzy*, бел. *актор – акторы*, польск. *aktor – aktorzy*.

У польскай мове *r* пераходзіць у *rz*.

5.2.6. Вінавальны склон множнага ліку

У неадусаўлёных назоўніках мужчынскага роду множнага ліку вінавальны склон супадае з назоўным. У ніжэйпададзеных прыкладах адбываецца перанос беларускага канчатка: *Piszę *wierszy; przeczytałam te *wierszy; Spodobały mi sie te *wierszy* замест *wiersze*, бел. *Я пішу верш/вершы*, польск. *Piszę wiersz/wiersze*.

Больш складаным з'яўляецца пытанне вінавальнага склону адушаўлёных неасабовых назоўнікаў мужчынскага роду, а таксама назоўнікаў жаночага роду. Тут даволі вялікія разыходжанні паміж дзвюма мовамі. У польскай мове назоўнікі маюць форму, як у назоўным склоне, а ў беларускай мове – як у родным склоне. Адсюль ніжэйпададзеныя памылкі:

- 1) *Widzę *kotów, psów* замест *koty, psy*, бел. *Я бачу катой, сабак* (адушаўлёныя неасабовыя назоўнікі мужчынскага роду);
- 2) *Bardzo lubię *psów* замест *psy*;

- 3) *Spotkałem *dziewczyn* замест *dziewczyny*, бел. *Я сустрэў дзяўчат* (назоўнікі жаночага роду);
- 4) *Chciałam przyprorowadzić *koleżanek* замест *koleżanki*.

5.3. Іншыя выбраныя прыклады флексійных памылак

5.3.1. Выбар няправільнае формы асновы

- 1) *film o *gecie* замест *getcie*, бел. *гета*, польск. *getto*;
- 2) *Śpimy na *sienie* замест *sianie*, бел. *сена*, польск. *siano*;
- 3) **Radeka; *Romeka; *Tomeka* замест *Radka, Romka, Tomka*.

5.3.2. Няправільная форма слова

- 4) **Dziękuję za udział; W wystawie brali *udział 15 artystów* замест *udział*, бел. *удзел*;
- 5) *Moja rodzina składa się z *szaści osób* замест *sześciu*, бел. *шасці*;
- 6) **Troje mężczyzn rozmawia na przystanku* замест *trzech*, бел. *трое мужчын* – у беларускай мове зборныя лічэбнікі могуць ужывацца з назоўнікамі, якія абазначаюць асобаў мужчынскага полу (адрозна ад польскай мовы).

5.3.3. Няправільнае спражэнне

- 7) *On *maje zielone oczy; Jeśli ktoś *maje jakąś chwilę wolną, to może pójść do muzeum; Matka nie *maje wykształcenia wyższego* замест *ma*, бел. *ён/яна мае*;
- 8) *On *mówić, *lubić, *tańczyć* замест *mówi, lubi, tańczy*, бо бел. *ён гаворыць, любіць, танчыць*.

5.3.4. Нескланенне слова, якое скланяецца

- 9) **Sportowiec! chodź do mnie!* замест *Sportowcu!*;
 - 10) **Człowiek! możesz osiągnąć wszystko!* замест *Człowieku!*;
 - 11) *Panie *Marek! Zostawił pan portfel* замест *Panie Marku!*
- Тут вінавальны склон супадае з назоўным на ўзор роднае мовы.

5.3.5. Перанос беларускіх чаргаванняў зычных

У польскую мову пераносяцца чаргаванні зычных, якія выступаюць у беларускай мове, напр., чаргаванне *з:з'* у месным склоне назоўнікаў жаночага роду:

- 12) *On był na wakacjach w *Prazie* замест *Pradze*, бо бел. *Прага* – у *Празе*;
- 13) *Książka leży na *podłozie* замест *podłodze*, бел. *падлога* – *падлозе*.

5.4. Асабовыя займеннікі

Шмат памылак вынікае з таго, што ў беларускай мове няма кароткіх форм займеннікаў:

- 1) *Mam coś *tobie do powiedzenia* замест *ci*, бел. *табе*;
- 2) *Każda jesień przynosi *mnie ciekawe pomysły* замест *mi*, бел. *мене*;
- 3) *Znam *jego/jaho już od 2 lat* замест *go*, бел. *яго*;
- 4) *Musimy opłacić *jemu drogę z Mińska i z powrotem* замест *mu*, бел. *яму*.

Доўгія формы займеннікаў ужываюцца ў польскай мове пасля прыназоўнікаў (*Idziemy do ciebie; patrzę na ciebie*), або калі хочам падкрэсліць, што гаворка ідзе пра канкрэтную асобу (*Tylko ciebie lubię; Nie ciebie, lecz jego wybiorę*) [Foland-Kugler 2006: 48, 49]¹⁸, а таксама калі прыназоўнік выступае на пачатку сказа (*Tobie to powiem*, але: *Powiem ci to; Mnie powiedzieli, że już nie pracują*, але: *Powiedzieli mi, że już nie pracują*). Гэта вынікае з лагічнага акцэнтнага ўказання, калі з націскам вымаўляюцца тыя словы, якія моўца лічыць самымі важнымі ў яго выказванні. Часцей за ўсё яны знаходзяцца або на пачатку, або пры канцы сказа.

Здараюцца таксама выпадкі няправільнага ўжывання займеннікаў.

- 5) *Chcesz *mnojąć rósć na kawę? Z *toboj?* замест *ze mną, z tobą*, бел. *мноі, табой*;
- 6) *Przecież ja *ciabe wcale nie znam* замест *ciebie*, бел. *цябе*;
- 7) *Napisałam list do koleżanki. Przesłałam *joj pozdrowienia* замест *jej*, бел. *ёй*.

5.5. Неадрозненне асабова-мужчынскае і неасабова-мужчынскае форм

- 1) *Nie będę jedną z osób, *którzy grają w grze* замест *które*, бел. *якія* – толькі адна форма ў множным ліку;
- 2) *Ludzie *powinny się opalać* замест *powinni*, бел. *павінны*;
- 3) *Widzę ich (dzieci)* замест *je*, бел. *іх*, адсутнасць займенніка *je*.

5.5.1. Прошлы час

Часта неадрозніванне асабова-мужчынскае і неасабова-мужчынскае форм адбываецца пры дзеясловах прайшлага часу множнага ліку, таму што

¹⁸ Доўгая форма займенніка ўжываецца са стылістычнай мэтай падкрэсліць канкрэтную асобу – гэта звязана з націскам. Так, у сказе *Kocham cię* мы акцэнтуюем дзеяслоў, але ў сказе *Kocham ciebie* націск падае на прыназоўнік, і тады ўсё выказванне азначае, што 'я не кахаю іншай асобы'. Сэнс сказа змяняецца, і можна было б яго перадаць пры дапамозе іншых сказаў: *Kocham tylko ciebie*, або *Kocham ciebie i tylko ciebie*. Калі няма важнай прычыны падкрэсліць займеннік, лепш проста сказаць *Kocham cię*. Тады мэта выказвання адлюстроўваецца дзеясловам. Гл. заўвагі праф. Міраслава Банько: да слова *tobie*: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/kocham-cie;2587.html> [доступ: 15.11.2025].

ў беларускай мове ў множным ліку ў дзеясловах прошлага часу выступае канчаток *-li*. Адсюль памылкі:

- 1) *Co one wczoraj *robili?* замест *robili*;
- 2) *W różnych regionach *przychodzili tysiące osób na akcje* замест *przychodzili*;
- 3) *te ludy *zamieszkiwali* замест *zamieszkiwały*;
- 4) *Tematy, które zawsze *ciekawili mnie* замест *ciekawili*;
- 5) *Dziewczyny *liczyli godziny i *ustalili terminy zajęć* замест *liczyły, ustaliły*;
- 6) *Te opowiadania *byli pisane bardzo długo* замест *były pisane*, бел. *былі пісаны(я)*;
- 7) *Te słowa Putina *byli powiedziane pod naciskiem państw europejskich* замест *były powiedziane*;
- 8) *Do szkół znów *powrócili podręczniki sowieckie* замест *powróciły*.

Іншае пытанне – перанос беларускае канструкцыі прошлага часу ў польскую мову, што прычыняецца да ўзнікнення наступных памылак: *W poniedziałek *poszła do kina* замест *poszłam*; *Jeszcze nie *czytał tej książki* замест *nie czytałem*.

Памылкі гэтага тыпу парушаюць намер таго, хто прамаўляе: ён хоча гаварыць пра сябе, але яго выказванне разумеецца суразмоўцам як думка пра некага іншага (пра трэцюю асобу).

6. Сінтаксічныя памылкі

6.1. Дапасаванне

6.1.1. Няправільная форма дзеяслова

- 1) *Niech państwo *zostanie z nami* замест *zostanę* (у беларускай мове пасля назоўніка *спадарства* (*państwo*) ужываецца дзеяслоў у трэцяй асобе адзіночнага ліку, у польскай мове – у трэцяй асобе множнага ліку).

У беларускай мове (у адрозненне ад польскай) пры лічэбніках і азначэннях колькасці выступае дзеяслоў у множным ліку. Адсюль памылкі:

- 2) *Bardzo dużo moich przyjaciół *lubią poezję* замест *lubi*;
- 3) **Przyjechali jego 5 kolegów* замест *przyjechało*;
- 4) *W finale konkursu *będą brać udział pięcioro dzieci* замест *będzie*;
- 5) *Na parkingu *stoją 10 samochodów* замест *stoi*.

6.1.2. Іменны выказнік

Чарговыя памылкі датычаць сказаў з іменным выказнікам, дзе выказнік – гэта прыметнік у творным склоне; у польскай мове ён павінен быць у назоўным склоне.

- 1) *Kobieta powinna być *rozumną* замест *rozumna*;
- 2) *Każdy raz będzie ona *inną* замест *inna*;
- 3) *Niebo robi się *wyższym i jaśniejszym* замест *wyższe i jaśniejsze*;
- 4) **Ważnym jest także stan środowiska* замест *ważny*.

Формы ў творным склоне лічацца ў польскай мове архаічнымі. Аднак творны склон захавалася ў некаторых канструкцыях іншага тыпу, чым вышэй-пададзеныя, напр., у сказах без дзейніка ў назоўным склоне (*Trzeba być rozważnym*), а таксама ў спалучэннях з дзеепрыслоўем або назоўнікам, утвораных ад дзеяслова (*będąc młodym; bycie młodym*)¹⁹.

6.2. Кіраванне

6.2.1. Дзеяслоў

Праблема заключаецца ў тым, што падобныя польскія і беларускія дзеясловы маюць рознае кіраванне. Можна вылучыць тут чатыры групы:

- 1) дзеясловы гучаць падобна, маюць тое самае значэнне і ўтвараюць канструкцыі без прыназоўнікаў, але патрабуюць дапаўнення ў іншым склоне (у тым ліку адмоўных дзеясловы);
- 2) дзеясловы ў абедзвюх мовах звязваюцца з тым самым прыназоўнікам, але патрабуюць дапаўнення ў іншым склоне;
- 3) беларускія дзеясловы звязваюцца з прыназоўнікам, а польскія адпаведнікі не патрабуюць прыназоўніка;
- 4) беларускія дзеясловы не звязваюцца з прыназоўнікам, а польскія адпаведнікі патрабуюць прыназоўніка.

6.2.1.1. Дапаўненне без прыназоўніка ў няправільным склоне

- 1) *Codziennie uczyli się *nowym słowam* замест *nowych słów* (беларускі дзеяслоў патрабуе тут давальнага склону, польскі – роднага);
- 2) *śłuchać *muzykę; Człowiek, który słucha *to wszystko* замест *muzyki, tego wszystkiego* (беларускі дзеяслоў патрабуе тут вінавальнага склону, польскі – роднага);
- 3) *Poszłam szukać *prezent dla niej* замест *prezentu* (беларускі дзеяслоў патрабуе тут вінавальнага склону, польскі – роднага).

Вельмі шмат памылак пры ўжыванні склону пасля адмоўных дзеясловаў, напр.:

- 1) *Nikt nie musi *to zrobić* замест *tego*;
- 2) *On nie bierze *prysznic, nie je *śniadanie* замест *prysznicia* (або *prysznicu*), *śniadania*;

¹⁹ Гл.: [Bańko 2003: 48]. Да слова *być (orzeczenie imienne)* там прыводзіцца яшчэ больш прыкладаў.

- 3) *Nie lubi *zapachy lata* замест *zapachów*;
- 4) *Żaden aktor nie przyjmie *tę rolę* замест *tej roli*;
- 5) *Nie kocham *ją* замест *jej*.

У беларускай мове пасля адмоўнага дзеяслова можна тэарэтычна ўжываць вінавальны або родны склон – так падаюць розныя граматыкі, аднак на практыцы ўжыванне роднага склону даволі абмежаванае, больш за тое – у агульнай свядомасці ўспрымаецца як памылка; аднак існуюць крыніцы, якія правільным лічаць толькі ўжыванне роднага склону²⁰. Ганна Далеўска-Грэнь (польск. H. Dalewska-Greń) сцвярджае, што ў шматлікіх выпадках у беларускай мове няма семантычнай розніцы ва ўжыванні пасля адмоўных дзеясловаў роднага або вінавальнага склону, хоць тут заўважныя пэўныя заканамернасці. Вінавальны склон выступае:

- 1) калі ўвага таго, хто гаворыць, засяроджана на аб'екце, якім з'яўляецца імя ўласнае: *З першага дня не ўзлюбілі Верамейчыкі Зося*;
- 2) калі аб'ект знаходзіцца перад дзеясловам: *Твар не хаваю ад ветру*;
- 3) пры беспасярэднім адмаўленні, калі пасля адмаўлення выступаюць яшчэ мадальны дзеяслоў, інфінітыў і назоўнік: *Лабановіч ужо не мог змяніць тон*.

У той час як родны склон ужываецца ў наступных выпадках:

- 4) пасля зваротаў, якія ўзмацняюць адмаўленне, напр., *Ні днём ні ноччу ад турбот спакою ён не мае*; *Тады ніякага апраўдання нічому я не шукаў*;
- 5) з дзеясловамі, якія азначаюць мысленне, перцэпцыю, патрабаванне, а таксама ва ўстойлівых выразах, звязаных з абстрактнымі назоўнікамі [Dalewska-Greń 1997: 438–439].

Звычайка да ўжывання форм з вінавальным склонам (праўдападобна, пад уплывам рускай мовы, хоць і ў рускай мове выступаюць формы з вінавальным і родным склонамі [Dalewska-Greń 1997: 436–437]) мацнейшая, паколькі нават у заданнях, дзе да выбару прапанаваныя дзве формы – з вінавальным або родным склонам, навучэнцы выбіраюць вінавальны, напр.: *Nie lubię tamtych kobiet/kobiety* – выбіраецца другая форма, хоць ужо займеннік *tamtych* падказвае, які склон правільны.

6.2.1.2. Няправільны склон пасля дзеяслова з прыназоўнікам

- 1) *Adam prosi ojca o *nowym samochodzie* замест *o nowy samochód*, бел. *прасіць аб чым*;
- 2) *Zakochałam się w *język polski* замест *w języku polskim*, бел. *закахацца ў каго, што*.

²⁰ Найчасцейшыя памылкі ў нашай мове, выбраныя з рэдакцыйнае пошты “Нашае Нівы”: <http://www.nn.by/2001/08/11.htm> [доступ: 15.01.2010].

6.2.1.3. Дадаванне непатрэбнага прыназоўніка да польскага дзеяслова

- 1) *Prawdziwy mężczyzna jeździ *na dobrym samochodzie* замест *dobrym samochodem*;
- 2) *Jeżeliby *u mnie zapytano, czego nie lubię robić...* замест *Jeżeliby mnie zapytano*;
- 3) *Przed 5 minutami pytałem *u Piotra* замест *pytałem Piotra*.

6.2.1.4. Адсутнасць патрэбнага прыназоўніка пры польскім дзеяслове

- 1) *Ona wczoraj chciała zadzwonić *chłopakowi* замест *zadzwonić do chłopaka*;
- 2) *korzystać *czymś* замест *z czegoś*;
- 3) *Pracowałeś kiedyś *kelnerem?* замест *jako kelner*;
- 4) *Byłam bardzo *tym zadowolona* замест *z tego*.

6.2.2. Назоўнік

Прычынаю памылак з'яўляецца няправільнае кіраванне назоўнікаў у абедзвюх мовах. У ніжэйпададзеных прыкладах у першым выпадку сутыкаемся з сітуацыяй, калі назоўнікі патрабуюць у польскай і беларускай мовах другога назоўніка ў іншым склоне. Другі прыклад датычыць сітуацыі, калі беларускі назоўнік патрабуе прыназоўніка, а польскі звязваецца з другім назоўнікам без прыназоўніка. Трэці прыклад паказвае адваротную сітуацыю.

- 1) *Pomnik *Mickiewiczzu* замест *Mickiewicza*;

У беларускай мове назоўнік *potnik* патрабуе тут давальнага склону, у польскай мове – роднага. Існуюць выключэнні: *potnik Pomordowanym na Wschodzie*, *potnik Obrońcom-Zwycięzcom w Krynicy-Zdroju*, *potnik Tym, którzy nie powrócili z morza* (Świnoujście). З другога боку, маем *Pomnik Ofiar Faszyzmu na Radogoszczu* (а не – *Ofiarom Faszyzmu*).

Пасля слова *potnik* у польскай мове выступае назоўнік у родным склоне, напр., *potnik Powstańców Śląskich*, *potnik Adama Mickiewicza*. Канструкцыі з назоўнікам у давальным склоне можна патлумачыць дваіста. Па-першае, можна лічыць іх русіцызмамі. Па-другое, можна трактаваць іх як выразы, у якіх прапушчаны нейкі элемент (у гэтым выпадку слова *poświęcony* [прысвечаны] або яго сінонімы). Гэтыя інтэрпрэтацыі не выключаюць адна адной. Тут можа быць і ўплыў усходнеславянскіх моў (у назве *potnik Poległym i Pomordowanym na Wschodzie* гэта не здзіўляла б), але, менавіта, другое тлумачэнне больш верагоднае. Назвы кшталту *potnik Obrońcom-Zwycięzcom* надаюцца ў гонар герояў, выказваюць пашану, вылучаюцца эмацыйнасцю. Канструкцыі з родным склонам больш натуральныя [Grzenia б.д.].

- 2) *krytyka *na coś* замест *czegoś*;
- 3) *Serdeczne pozdrowienia *pani doktor* замест *dla pani doktor*.

6.3. Ужыванне няправільнага прыназоўніка, які пераносіцца з беларускае мовы, у канструкцыях з інфінітывам

- 1) *To najlepsze lato* **za 19 lat* замест *w ciągu/na przestrzeni 19 lat*; у беларускай мове ў такіх кантэкстах ужываецца прыназоўнік *за*;
- 2) *Oni *wrócić się do domu* **przez godzinę* замест *za*; у беларускай мове ўжываецца прыназоўнік *праз*, у польскай – *za*;
- 3) **z października*; **z pierwszego wejrzenia* замест *od października, od pierwszego wejrzenia*; у беларускай мове ўжываецца прыназоўнік *з*, напр., *з першага погляду*, у польскай – *od*;
- 4) *Co będziesz robić* **na tym tygodniu i* **na weekendzie?* замест *w tym tygodniu; w weekend*, бел. *на гэтым тыдні і на выходных*.

6.4. Сінтаксічныя калькі

6.4.1. Пропуск дзеяслова *być* у цяперашнім часе

Беларусы часта прапускаюць дзеяслоў *być* у цяперашнім часе пад уплывам роднае мовы (пар. [Foland-Kugler 1998: 34]). Датычыць гэта галоўным чынам звязкі ў іменным выказніку, але не заўсёды:

- 1) *Koncerty rockowe* **organizowane przez studentów* замест *są organizowane*;
- 2) *Tam* **taki wybór* замест *Tam jest taki wybór*;
- 3) *Mój przyjaciel* **dobry* замест *jest dobry*;
- 4) *U nas coś takiego* **też* замест *też jest*;
- 5) **Najbardziej straszne jest to, że kobiety* **bardziej emocjonalne* замест *są bardziej emocjonalne* (памылка таксама ў ступені параўнання прыметніка, правільна – *Najstraszniejsze*);
- 6) **Związane to z tym, że brakuje osób do pracy* замест *Jest to związane z tym*;
- 7) *Piotr* **wyższy od Roberta* замест *Piotr jest wyższy od Roberta*;
- 8) *Znam kawiarnię w Warszawie, w której ciasteczka* **po 45 zł* замест *są po 45 zł*.

У польскай мове таксама здараюцца пропускі дзеясловаў, але не так часта. З’ява гэтая захавалася ў кніжнай мове, напр., *Ojczyzna swoja każdemu najmiłsza*; у загатоўках ды лозунгах, напр., *Film najpopularniejszą rozrywką*; у прыказках ды прымаўках, у кароткіх камунікатах, напр., *Ojciec chory. Święta skończone* [Jagodźński б.д.]. Іншыя прыклады: *Sala pełna, A ty nie na nartach?*, *A ty nie na działce?*, *A bo ty tu pierwszy raz?*, *Maruda z ciebie straszna!*, *Marudy z was straszne!*, *Czy to źle mieć szczęścia?*, *Gruszka myta?*

У сучаснай польскай мове звязка ў іменным выказніку ў цяперашнім часе можа прапускацца, калі выказальнае слова ў выказніку выражаецца прыслоўем, напр., *Dobrze nam ze sobą*; *Dziś chłodno na dworze*; *Już ciemno* [Jagodźński б.д.].

6.4.2. Ужыванне роднае канструкцыі замест дзеяслова *mieć*

Беларусы часта замест зваротаў *tam/mamy* ўжываюць канструкцыі *u mnie / u nas (jest)* (пар. [Foland-Kugler 1998: 35]):

- 1) *Jeżeli *u kogoś nie ma pomysłu, to chętnie pomogę* замест *Jeśli ktoś nie ma pomysłu*;
- 2) **U niego nie ma cierpliwości* замест *On nie ma cierpliwości*;
- 3) *Jeżeli *będzie u ciebie taka możliwość* замест *Jeżeli będziesz mieć taką możliwość*;
- 4) *Jeszcze *będzie u mnie okazja* замест *Jeszcze będę mieć okazję*;
- 5) **U nas 2 lekcje* замест *Mamy 2 lekcje*.

6.4.3. Залежны стан

Памылкі датычаць таксама залежнага стану, які ствараецца на ўзор роднае мовы (пар. [Biełocka 1994: 23–25]):

- 1) *W Polsce lody *jedzą się łyżeczką* замест *je się* (магчыма: *są jedzone*);
- 2) *Jak *się obchodzą święta w Polsce?* замест *się obchodzi* (магчыма: *są obchodzone*);
- 3) *Piosenka była śpiewana *nimi na koncercie* замест *przez nich*.

Беларускія сінтаксічныя канструкцыі, у якіх выступае дзеяслоў на *-ся* або *-цца* (адпаведнік польскага *się*), які азначае дзейнасць, а таксама назоўнік у творным склоне, які ўказвае на выканаўцу дзеяння, напр., *Дом будуюцца рабочымі* (*dom jest budowany przez robotników*, даслоўна *dom buduje się robotnikami*) у польскай мове не маюць аналагічных адпаведнікаў [Schneider 1968: 26].

6.4.4. Канструкцыі з інфінітывам

На ўзор роднае мовы беларусы будууюць канструкцыі з інфінітывам, якія ў польскай мове ўжываюцца не так часта:

- 1) *Większość osób nie może pozwolić sobie *kupić drogi samochód* замест *na kupno/kupienie drogiego samochodu*;
- 2) *Ula prosi *jego zostać się w domu* замест *Ula prosi go, by został w domu*;
- 3) *Każdy mężczyzna marzy *całować taką kobietę* замест *marzy o tym, by pocałować taką kobietę / marzy o całowaniu się z taką kobietą*.

6.4.5. Канструкцыі з займеннікамі

Беларусы часта ў сваіх выказваннях ўжываюць асабовыя займеннікі, якія з'яўляюцца неабавязковымі ў польскай мове. Здараецца таксама, што замест форм *pan/pani* ўжываюць займеннік *wy*:

- 1) *Kiedy *wy macie dyżur?* замест *Kiedy ma pan dyżur?*;

- 2) **Ja nie chciałem o tym zapomnieć* замест *Nie chciałem o tym zapomnieć*;
- 3) **My wzięliśmy taksówkę i pojechaliśmy* замест *Wzięliśmy taksówkę i pojechaliśmy*.

Што тычыцца першага прыкладу, то займеннік *вы* (*wy*) у польскай мове ўжываецца выключна ў множным ліку. Калі беларусы падыходзяць да паляка і звяртаюцца да яго на *вы* (*wy*), ён адчувае сябе няёмка, бо няўпэўнены, што звяртаюцца менавіта да яго.

Другі і трэці прыклады ў польскай мове правільныя, але толькі ў канкрэтным кантэксце, калі той, хто гаворыць, хоча звярнуць увагу на выканаўцу дзеяння, часта ў параўнанні з некім іншым, напр., *Ja chciałem iść do kina – to ona nie chciała*. Затое ў нейтральным камунікацэ дзейнік маецца на ўвазе, на яго ўказвае форма дзеяслова, напр.: *Wczoraj chciałem iść do kina* (не: **ja chciałem*) – першая асоба мужчынскага роду адзіночнага ліку.

6.4.6. Іншыя прыклады

Ніжэй падаюцца прыклады памылак, якія грунтуюцца на пераносе родных сінтаксічных канструкцыяў у польскую мову:

- 1) **lepiej za wszystko będzie* замест *najlepiej*, бел. *лепш за ўсё*;
- 2) **Mnie trzeba dziś jeszcze coś kupić* замест *Muszę dziś jeszcze coś kupić*;
- 3) *Jeśli nie jesteś *przeciwko, to podam jej twój telefon* замест *Jeśli nie masz nic przeciw...*, бел. *Калі ты не супраць*;
- 4) *W Mińsku *uczčili pamięć Sługi Bożego Jana Pawła II* замест *uczczono* (форма *uczčili* правільная толькі ў гутарковай польскай мове);
- 5) *Nie jest już *mnie bardzo ciekawie, co będzie potem* замест *Nie jestem już ciekaw...*, бел. *Мне не вельмі цікава*.

6.5. Парадак слоў

Гэтая з’ява датычыць:

- прыметнікаў, якія характарызуюць назоўнік; у польскай мове яны не заўсёды знаходзяцца перад назоўнікам (напр. *polski polityk*, *Telewizja Polska*);
- месца займенніка *się* (які ў польскай мове не акцэнтуюцца і не выступае ў канцы сказа, выключэннем з’яўляюцца кароткія сказы кшталту *Myję się*);
- месца некаторых іншых часцін мовы.

Вось прыклады:

- 1) **słodko-kwaśny sos* замест *sos słodko-kwaśny*;
- 2) **filmowy muzeum* замест *muzeum filmowe*;
- 3) *W kościele była *święta msza* замест *msza święta*;
- 4) *Nic jej nie *udawało się* замест *Nic jej się nie udawało*;

- 5) *13 studnia urodziłam się замест *Urodziłam się 13 stycznia*;
- 6) *Jak pani *nazywa się?* замест *Jak się pani nazywa?*;
- 7) *Niech państwo nie *martwią się* замест *Niech państwo się nie martwią*;
- 8) *Czym *interesujesz się?* замест *Czym się interesujesz?*;
- 9) **Mieszkanie piękne: z 2 balkonami, jeden z których jest olbrzymi* замест *Mieszkanie jest piękne: z 2 balkonami, z których jeden jest olbrzymi*.

7. Лексічныя памылкі

Самая вялікая колькасць памылак – гэта лексічныя памылкі; інтэрферэнцыя на гэтым полі даволі шырокая (больш гл.: [Guszczewa 2006: 109]).

7.1. Запазычанні слоў з роднае мовы ў польскую

- 1) **Przyjść do wniosku* замест *dojść*, бел. прыйсці да высновы;
- 2) **Obowiązkowo musimy to zrobić* замест *koniecznie*, бел. абавязкова = польск. *koniecznie*;
- 3) *Nic *straszego, jeśli napiszesz list po angielsku* замест *Nic nie szkodzi / Nic się nie stanie*, бел. Нічога страшнага;
- 4) *Treść tej książki jest *kosztowna* замест *wartościowa*, бел. каштоўны = польск. *wartościowy*;
- 5) *Nie mogę sobie *ujawić, by było lepiej* замест *wyobrazić*, бел. уявіць = польск. *wyobrazić sobie*;
- 6) **Czytają wykłady z języka polskiego* замест *Wygłaszają*, бел. чытаць лекцыю = польск. *wygłaszać wykład*;
- 7) **Liczył siebie za właściciela domu* замест *Uważał*, бел. лічыць сябе = польск. *uważać się*;
- 8) **Zakrywają mi się oczy* замест *Zamykają*, бел. закрываць = польск. *zamykać*;
- 9) *Lubię *pach soli* замест *zapach*, бел. пах;
- 10) *Zajęcia z języka polskiego *tolki z października* замест *Zajęcia z języka polskiego są/będą dopiero od października*, бел. толькі = польск. *tylko, dopiero*;
- 11) *Kiedy prezesem związku *stała Andżelika Borys* замест *została*, бел. стаць = польск. *zostać*;
- 12) **Każdemu zrobił zauwahi* замест *Do każdego miał uwagi*, бел. заўвага = польск. *uwaga*;
- 13) **U nas nie taka wspaniała kraina* замест *Nasz kraj nie jest taki wspaniały*, бел. краіна = польск. *kraj*;
- 14) *Nie lubię słońca, bo *mianowicie w taką pogodę tam zły humor* замест *bo właśnie w taką w pogodę*, бел. менавіта = польск. *właśnie*;

- 15) *Jak się nazywa *ta lekcja* замест *ten wykład*, бел. лекцыя = польск. *wykład*;
- 16) *Ja jestem studentką III *kursu prawa* замест *roku*, бел. курс = польск. *rok* (у ВНУ);
- 17) *Przed sekundą *literalnie to było* замест *dosłownie*, бел. літаральна = польск. *dosłownie*.

7.2. Надаванне зваротнасці польскім дзеясловам

- 1) *Zapraszali mnie na obiad, ale ja *się odmówiłem* замест *odmówiłem*, бел. адмовіцца = польск. *odmówić*;
- 2) *Często *wracam się do domu w nosy* замест *wracam*, бел. вяртацца; у польскай мове выступае дзеяслоў *wrócić się/wracać się*, але ў яго іншае значэнне: “не дайшоўшы да мэты, вярнуцца ў месца, з якога чалавек адпраўляўся” [*Wrócić się* б.д.];
- 3) *Zenek musi *zostać się w domu* замест *zostać*, бел. застацца;
- 4) *Mocno nam *się bije serce* замест *bije*, бел. сэрца б’ецца;
- 5) *Dzieci *zostali się bez ręczników* замест *zostały*, бел. засталіся;
- 6) *Jestem zmęczona, gdy długo *korzystam się z komunikacji miejskiej* – замест *korzystam*, бел. карыстацца.

III. ПАДВЯДЗЕННЕ ВЫСНОЎ

1. Самыя частыя памылкі

У гэтай працы аналізуюцца галоўныя тыпы памылак. Натуральна, іх значна больш. Мэта артыкула – паказаць такую лінгвістычную з’яву, як памылкі, у пазітыўным святле – як крыніцу інфармацыі, якую можна з поспехам выкарыстоўваць у дыдактычным працэсе, каб яго палепшыць і зрабіць максімальна эфектыўным.

Безумоўна, найбольш праблем вынікае з няправільнага скланення і спражэння. Напрыклад, выбар канчаткаў *-a* і *-u* ў родным склоне адзіночнага ліку мужчынскага роду (але для палякаў гэта таксама праблема, напр. *pryszniца* ці *prysznicu*? – якая форма правільная? Якраз у гэтым выпадку – абедзве). Беларусы часта забываюць пра канчатак *-owi* ў давальным склоне мужчынскага роду і замест яго ўжываюць канчатак роднага склону *-u* (*-u*). Шмат праблем паўстае пры ўтварэнні множнага ліку назоўнікаў, бо тут мы маем дачыненне з шматлікімі чаргаваннямі зычных гукаў, напр., *miły Polak* – *mili Polacy* (t:l’, k:c). Наступная праблема – прошлы час дзеясловаў і адрозніванне асабова-мужчынскае і неасабова-мужчынскае форм, напр., *robili* – *robili*. Часта блытаюцца прыназоўнікі: на месцы польскага *od* (*od października*) выкарыстоўваецца прыназоўнік *z* (**z października*), а замест *za*

(*za godzinę*) выкарыстоўваецца прыназоўнік *przez* (**przez godzinę*). Вельмі шмат памылак пры ўжыванні вінавальнага склону замест роднага пасля адмоўных дзеясловаў, напр., *Żaden aktor nie przyjmie *tę rolę* замест *tej roli*.

Пры вывучэнні замежнай мовы памылкі непазбежныя. Але можна іх выкарыстоўваць, каб лепш авалодаць мовай. Той, хто баіцца рабіць памылкі, ніколі не засвоіць мовы. Вывучэнне мовы – гэта працэс, у аснове якога, сярод іншага, ёсць усведамленне сваіх памылак, разуменне іх прыроды і імкненне рабіць іх усё менш і менш. Дзякуючы гэтаму адбываецца рух наперад.

Прадстаўлення ў тэксце памылкі і іх аналіз – гэта толькі першы этап далейшай працы з глотадыдактычнымі памылкамі. Пасля збору матэрыялу і яго апісання неабходна прапанаваць “тэрапію памылак”. Гэта спецыяльна падобраныя практыкаванні, мэта якіх – дапамагчы ўсведамляць складаныя для пэўнай моўнай групы элементы польскай мовы. У выпадку беларусаў і іншых славян ствараюцца практыкаванні, якія дапамагаюць засвоіць канструкцыі, якіх няма ў іншых славянскіх мовах або якія падазрона падобныя і могуць уводзіць у зман. “Тэрапію памылак” у польскай мове для беларусаў аўтар дадзенага артыкула плануе апублікаваць у выглядзе шырокай манаграфіі.

2. Урэшце з польскаю на “ты”

Беларуская і польская мовы належаць да сям’і славянскіх моў, таму паміж імі столькі падабенстваў, хоць не менш і адрозненняў. Працэсы інтэрферэнцыі паміж згадымі мовамі лёгка заўважыць, таму што яны моцныя і паўсюдныя.

Беларусы часта думаюць, што калі добра разумеюць выказванні па-польску, гэта азначае, што яны добра ведаюць гэтую мову. На пададзеных прыкладах відаць, што падабенствы паміж беларускай і польскай мовамі часта ўяўныя і прычыняюцца да ўзнiкнення памылак. Беларусам, якія хацелі б лепш авалодаць польскай граматыкай, можна парэкамендаваць наступныя дапаможнікі: *Польская мова* [Кіклевіч, Кожынава, 2000] (у кнізе ёсць і практыкаванні), *Кароткая граматыка польскай мовы* [Баршчэўскі 2008], *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców* [Z. Kaleta 1995].

Трэба падкрэсліць, што беларусы даволі хутка і лёгка засвойваюць польскую мову, свабодна на ёй размаўляюць. Усяго можна дасягнуць, толькі трэба практыкавацца. Самае важнае ў навучанні – паслядоўнасць. Я зычу ўсім, хто вывучае польскую мову, каб кожны ўрэшце мог сказаць: “Я з польскаю на «ты»”. (Дарэчы, ёсць нават польскі падручнік менавіта з такім загаловам [Lipińska 2006]). Пospехаў!

Літаратура²¹

- Bańko M., *Mały słownik wyrazów kłopotliwych*. Warszawa, 2003.
- Bielocka T., *Poprawność gramatyczna i tekstowa w zakresie budowy konstrukcji składniowych (na materiale języka białoruskiego, polskiego, rosyjskiego)* // *Беларуска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства: Матэрыялы III Міжнар. навук. канф.* Рэд. Г. М. Мезенка et al. Віцебск, 1994. Т. 1.
- Dalewska-Greń H., *Języki słowiańskie*. Warszawa, 1997.
- Dąbrowska A., *Najczęstsze błędy popełniane przez cudzoziemców uczących się języka polskiego jako obcego* // *Opisywanie, rozwijanie i testowanie znajomości języka polskiego jako obcego*. Red. A. Seretna, W. Martyniuk, E. Lipińska. Kraków, 2004. S. 105–136.
- Foland-Kugler M., *Uczymy polskiego na Wschodzie: poradnik metodyczny*. Warszawa, 1998.
- Foland-Kugler M., *Zwięzła gramatyka polska dla cudzoziemców*. Warszawa, 2006.
- Gałyga D., *Ach, ten język polski: ćwiczenia komunikacyjne dla początkujących*. Kraków, 2001.
- Grek-Pabisowa I., *Współczesne gwary polskie na Litwie i Białorusi: fonetyka*. Warszawa, 2002.
- Grucza F., *Ogólne zagadnienia lapsologii* // *Z problematyki błędów obcojęzycznych*. Red. F. Grucza. Warszawa 1978. S. 9–59.
- Guszczewa O., *Typy błędów leksykalnych w pracach białoruskich studentów* // *Актуальныя праблемы напалістыкі*. Рэд. С. Важнік, А. Кожынава. Мінск, 2006. С. 103–110.
- Grzenia J. // [online:] <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/pomnik-kogo-czy-komu;10613.html> [доступ: 15.11.2025].
- Jagodziński G., *Gramatyka języka polskiego* // [online:] <http://grzegorz.jagodzinski.prv.pl/gram/pl/skladnia04.html> [доступ: 15.11.2025].
- Jadacka H., Zdunkiewicz-Jedynak D., Markowski A., *ABC gramatyki* // *Polszczyzna na co dzień*. Red. M. Bańko. Warszawa, 2006. S. 97–158.
- Kaleta R., *Dyskusja nad błędem językowym w wybranych polskich pracach językoznawczych wydanych w latach 1978–2008 (przegląd)* // *Lingwistyka Stosowana – Przegląd = Applied Linguistics – Review = Angewandte Linguistik – Studien*. 2009. Nr 1. S. 151–171 [Kaleta 2009a].
- Kaleta R., *Język polski w Mińsku* // *Kwartalnik Polonicum*. 2009. Nr 8. S. 50–54 [Kaleta 2009b].
- Kaleta R., *Podstawowe błędy językowe Białorusinów uczących się języka polskiego* // *Acta Albaruthenica*. 2009. T. 9. S. 230–245.
- Kaleta Z., *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*. Kraków, 1995.
- Kępińska A., *Jedno małe się* // *Język w komunikacji*. Red. G. Habrajska. Łódź, 2001. T. 1. S. 142–153.
- Laskowski R., *Kategorie morfologiczne języka polskiego – charakterystyka funkcjonalna* // *Gramatyka współczesnego języka polskiego: morfologia*. Red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel. Wyd. 2. Warszawa, 1998. T. 2. S. 151–224.

²¹ Дадатковая рэкамендаваная літаратура, выдадзеная пасля выхаду дадзенага артыкула ў 2010 г.: R. Kaleta, *Złudne odpowiedniki białorusko-polskie* // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2013. T. 48. S. 123–141]; R. Kaleta, *Język polski jako obcy – wyzwania wobec rosnącej migracji białoruskiej* // *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Języków Obcych w Świeciu*. 2014. № 3. S. 120–128; R. Kaleta, *Glottodydaktyczne błędy analogiczne na przykładzie języka polskiego i języka białoruskiego* // *Acta Universitatis Lodziensis: Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2015. T. 22. S. 319–335; R. Kaleta, *O białoruskich pozornych odpowiednikach polskich archaizmów* // *Slavia: Časopis pro slovanskou filologii*. nr 4. S. 428–440.

- Lipińska E., *Z polskim na ty: podręcznik do nauki języka polskiego, poziom podstawowy B1*. Kraków, 2006.
- Markowski A., *Kultura języka polskiego: teoria, zagadnienia leksykalne*. Warszawa, 2007.
- Nowakowska A., *Problemy ortograficzne w nauczaniu cudzoziemców // Poradnik Językowy*. 1999. Z. 7. S. 45–50.
- Polszczyzna na co dzień*. Red. M. Bańko. Warszawa, 2006.
- Rieger J., Siatkowski J., *Kontakty polszczyzny z językami słowiańskimi // Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Lublin, 2001. S. 541–554.
- Schneider L., *Język białoruski*. Kraków, 1968.
- Szulc A., *Interferencja w systemie fonetycznym jako zakłócenie procesu komunikacji // Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975: wybór artykułów z zakresu glottodydaktyki ogólnej*. Red. F. Grucza. Warszawa, 1979. S. 626–631.
- Strycharska-Brzezina M., *Polskojęzyczne podręczniki dla klasy I szkoły elementarnej w Królestwie Polskim drukowane grażdanką*. Kraków, 2006.
- Wilczewska K., *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie*. Toruń, 1966.
- Wrócić się // *Słownik języka polskiego PWN* // [online:] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wrocić-się.html> [dostęp: 15.11.2025].
- Zdancewicz T., *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnami*. Poznań, 1966.
- Баршчэўскі Л. П., *Кароткая граматыка польскай мовы*. Мінск, 2008.
- Кіклевіч А. К., Кожынава А. А., Кур’ян І. У., *Польская мова*. Мінск, 2000.
- Найчасейшыя памылкі ў нашай мове, выбраныя з рэдакцыйнае пошты “Нашае Нівы”* // *Наша Ніва*. 08.2001 // [online:] <http://www.nn.by/2001/08/ll.htm> [дostęp: 15.01.2010].
- Плотнікаў Б., *Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў* // *Роднае слова*. 2000. № 6. С. 36–40.
- Сіўковіч В. М., *Сучасная беларуская мова: даведнік*. Мінск, 2005.

Trudności języka polskiego – błędy popełniane przez Białorusinów uczących się polszczyzny

Autor artykułu analizuje korpus ponad 200 prac pisemnych wykonanych przez białoruskich uczących się języka polskiego jako obcego, koncentruje się na błędach glottodydaktycznych i ich wartości w nauczaniu języka. Błędy są traktowane jako pozytywne źródło informacji, pomagające doskonalić kompetencję językową. Badania opierają się na założeniach glottodydaktycznych, językoznawstwa kontrastywnego oraz na empirycznej analizie tekstów uczniowskich. Analizowany materiał ujawnia typowe trudności wynikające zarówno z różnic, jak i z mylących paraleli między językiem polskim a białoruskim, prowadzących do błędów fonetycznych, leksykalnych, gramatycznych i składniowych. Artykuł prezentuje jedynie pierwszy etap pracy z błędami – ich zebranie i opis. Kolejny etap, terapia błędów, ma na celu opracowanie ukierunkowanych ćwiczeń dotyczących struktur nieobecnych lub myląco podobnych w pokrewnych językach słowiańskich. Wnioski podkreślają potrzebę podnoszenia świadomości językowej uczących się oraz ukierunkowania nauczania na obszary problemowe i tworzenia specjalnych materiałów glottodydaktycznych dla Białorusinów chcących doskonalić swoją polszczyznę.

Słowa kluczowe: język polski, język białoruski, analiza błędów, trudności językowe, nauczanie języka obcego

Цяжжасці польскае мовы – памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову

Артыкул аналізуе корпус з больш як 200 пісьмовых работ, выкананых беларусамі, якія вывучаюць польскую мову як замежную, з акцэнтам на глтадыдактычныя памылкі і іх вартасць у працэсе навучання. Памылкі разглядаюцца як пазітыўная крыніца інфармацыі, якая спрыяе павышэнню моўнай кампетэнцыі. Даследаванне грунтуецца на глтадыдактычных і кантрастна-моўных падыходах і базуецца на эмпірычным аналізе вучнёўскіх тэкстаў. Матэрыял выяўляе тыповыя цяжжасці, якія ўзнікаюць як з-за адрозненняў, так і з-за падманлівых паралеляў паміж польскай і беларускай мовамі, што прыводзіць да фанетычных, лексічных, граматычных і сінтаксічных памылак. Артыкул прадстаўляе толькі першы этап працы з памылкамі – іх збор і апісанне. Наступны этап, “тэрапія памылак”, мае на мэце распрацоўку спецыяльных практыкаванняў, скіраваных на тую структуру, якіх няма або якія выглядаюць падманліва падобнымі ў роднасных славянскіх мовах. У высновах падкрэсліваецца неабходнасць павышэння моўнай свядомасці навучэнцаў, канцэнтрацыі навучання на праблемных зонах і стварэння спецыяльных глтадыдактычных матэрыялаў для беларусаў, якія хочуць удасканаліць сваю польскую мову.

Ключавыя словы: польская мова, беларуская мова, аналіз памылак, моўныя цяжжасці, выкладанне замежнае мовы

Белорусский язык как (ино)странный, чужой и родной в начале XXI века¹

Belarusian as a Foreign, Non-Native, and Native Language at the Beginning of the 21st Century

This article discusses the status of the Belarusian language in the first decades of the 21st century from the perspective of its teaching as a foreign language. It highlights the linguistic paradox of Belarusians, for whom Belarusian is often a “non-native” language despite theoretically being their mother tongue, in contrast to foreigners, for whom Belarusian is simply a foreign language. The article addresses didactic challenges related to learning Belarusian both domestically and abroad, the role of methodology, teaching materials, courses, and certification, as well as the importance of language promotion. Initiatives such as courses, textbooks, and the academic journal *Belarusian as a Foreign Language* are presented, supporting the development of Belarusian glottodidactics and the popularization of the language in Belarus and worldwide.

Keywords: Belarusian as a foreign language, Belarusian as a native language, Belarusian glottodidactics, teaching methodology, language promotion

Белорусский язык как (ино)странный и чужой

Белорусский язык, возможно, вызывает больший интерес среди иностранцев, чем среди самих белорусов. Это может их удивлять, так же как и термин *белорусский язык как иностранный*, вызывающий немало эмоций в связи с нечастым использованием белорусского языка в повседневной жизни белорусов. Возникает вопрос, можно ли обучать иностранцев белорусскому языку, который не пользуется популярностью среди его “носителей”, использующих в обычной жизни другой язык (русский) и по разным причинам называющих его родным. На эту проблему обращают внимание белорусские исследователи:

¹ Впервые опубликовано: *Беларуская мова ў XXI стагоддзі: асноўныя тэндэнцыі развіцця (да 80-годдзя акадэміка А.І. Падлужнага)*: зборнік матэрыялаў Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Мінск, 28–29 кастрычніка 2015 года. Рэд. Л. А. Ліхадзіеўская, В. А. Мандзік, В. Л. Татур, Н. А. Чабатар, К. Д. Шчасная. Мінск, 2015. С. 142–149.

Необходимо затронуть еще одно жизненное обстоятельство, тесно связанное со спецификой преподавания белорусского языка как иностранного, – это билингвизм, или практическое отсутствие белорусскоязычной среды в столице и областных центрах Беларуси. Таким образом, мотивация, которая основывается на бытовой белорусскоязычной коммуникации, практически отсутствует. Остается важным и мотивированным межкультурный диалог, взаимопонимание в более широком смысле, а в белорусской ситуации часто самопонимание, самопознание [Борисенко 2011: 337].

В учебниках белорусского языка как иностранного можно найти описание различных ситуаций повседневной жизни, но у иностранцев практически нет возможности использовать эти конструкции в разговоре на улице, в магазине, ресторане. А даже если иностранец сам использует белорусский язык в этих ситуациях, то очень редко имеет возможность услышать ответ на этом же языке. Чаще всего люди отвечают по-русски, так как для них ситуация белорусского «билингвизма» является частью их жизни. Иностранец же обнаруживает, что для использования белорусского языка обязательным условием должно быть понимание русского. Для многих иностранцев это языковой парадокс, которого они не могут понять, особенно если приезжают в Беларусь первый раз и до этого изучали только белорусский язык. Этот парадокс может привести к тому, что иностранец, желая, чтобы его понимали и принимали, отказывается от изучения белорусского языка в пользу русского. Иностранцу тяжело привыкнуть, что на свои вопросы по-белорусски он получает ответы по-русски. Вести разговор одновременно на двух языках часто является слишком трудно, в связи с чем легко потерять мотивацию к изучению белорусского языка.

Существует принципиальное различие в подходе к белорусскому языку между самими белорусами и иностранцами. Для иностранцев белорусский язык – это один из иностранных языков, который они изучают с какой-то конкретной целью. Для белорусов это скорее язык *чужой*, то есть в теории это их *родной язык*, но в жизни оказывается, что так есть далеко не всегда. Как показывают исследования (например [Лянкевіч 2013]; [Конлех 2015]), белорусы относятся к белорусскому языку очень по-разному, при этом очень редко белорусский язык воспринимается ими просто как язык – средство общения, их личного общения с окружением. Белорусский язык часто неудобен, вызывает стыд и может быть причиной проблем. Белорусы часто сами утверждают, что не знают этого языка хорошо и поэтому не хотят им пользоваться, чтобы не делать ошибок, над которыми другие могли бы посмеяться. Для многих русский язык более безопасен, имеет понятные правила, хотя русский язык белорусов – это не тот язык, который можно услышать в Петербурге или Москве, о чем свидетельствует обилие литературы на тему *трасянки*. Существует определенный барьер (психологический,

исторический, политический, социологический и т. д.), который белорусы должны преодолеть, если они хотят пользоваться языком предков. Очень часто это их личная внутренняя борьба со многими стереотипами, которые нелегко преодолеть и которые утверждают, что, например, белорусским языком пользуются только деревенские жители или люди без образования. Если до сегодняшнего дня существует такое ложное убеждение в менталитете белорусов, то становится понятно их желание избавиться от белорусского языка. У иностранцев нет таких языковых комплексов, как у белорусов. Они не несут на себе багажа истории белорусского языка, истории Беларуси, они относятся к белорусскому языку как к средству коммуникации, которое позволяет лучше узнать белорусов и их страну. Поэтому иностранец, приезжающий в Беларусь, вынужден столкнуться с языковыми комплексами белорусов и очень часто под влиянием сильного языкового шока впоследствии начинает верить в эти стереотипы, чтобы защитить себя от невежливых комментариев. Тогда в его голове может начаться процесс перехода от белорусского языка как иностранного к белорусскому языку как чужому. *Иностранный язык* – это язык, который иностранец не считает своим, язык другой страны, который он хочет узнать. При этом часто его мотивация позитивная, в этом случае белорусский язык впоследствии становится как будто своим языком для иностранца, с которым он начинает себя отождествлять, хочет узнать ближе носителей языка, их культуру. В это время *чужой язык* становится проблемой, от которой нужно избавиться. Отсюда вытекает негативное отношение к языку, нежелание его учить или даже желание с ним бороться.

Преподавание белорусского языка

Преподаватели белорусского языка, работая в разных условиях (в Беларуси и за границей), часто задают себе один вопрос: рассказывать ли (и когда) о существовании категории *белорусского языка как чужого*. Ответы могут быть разными. Преподаватели, работающие за границей, могут не сразу объяснить статус белорусского языка и преподают его как любой другой язык. Учащиеся сталкиваются с белорусской действительностью, только если приедут в Беларусь или специально будут искать в Интернете информацию о белорусском языке. Тогда зачастую может случиться так, что они принимают решение прекратить изучать белорусский язык. Другие преподаватели сразу на первых занятиях информируют учащихся о фактическом состоянии белорусского языка. Бывает и так, что учащиеся сами спрашивают: «Правда ли это, что в Беларуси никто не разговаривает на белорусском языке?». Раньше или позже каждый преподаватель вынужден

подготовить ответ на эти сложные вопросы. Это усложняется тем, что преподаватель всегда является послом той страны, язык которой он преподаёт. Нельзя забывать, что у преподавателя нет задачи оценивать, какие языки лучше других и какие стоит изучать. Роль преподавателя – вести занятия настолько хорошо, насколько это возможно. Если он преподаёт белорусский, то его задача – преподнести учащимся этот язык с наиболее интересной стороны. Это не означает, что другие языки, в том числе русский, нужно выставить в плохом свете. Преподавание языка не может происходить, основываясь на сравнении и оценивании других языков, потому что это усугубляет существующие стереотипы и не имеет ничего общего с методикой преподавания. Преподаватель должен стараться избавиться от всех идеологий и манипуляций, при этом укрепляя мотивацию учащихся и предлагая конкретные факты на тему данного языка (например, преподавание белорусского языка как иностранного не может обойтись без элементов истории языка и страноведения). При этом преподаватель не должен избегать темы использования белорусского языка в повседневной жизни в белорусских городах, обсуждая этот вопрос в форме дискуссии, которая возможна, когда учащиеся достигнут определенного уровня владения языком. Преподаватель может рассказать о фактах из истории языка, объяснить современный контекст и привести примеры групп людей, где белорусский язык пользуется популярностью. Например, белорусский язык часто используется как язык научных трудов, конференций, художественных произведений, театральных постановок, а также в Интернете [Важнік 2007] – существуют сообщества людей, которые выбирают белорусский язык как основной язык общения, несмотря на тот факт, что на улице пока ещё редко можно его услышать. Можно также рассказать про языковые стереотипы. Например, о том, что белорусский язык – это язык оппозиционеров (хотя очевидно, что также существуют русскоязычные оппозиционеры). Во время обсуждения этих вопросов надо быть осторожным, чтобы при этом не потерять из вида главную цель – изучение белорусского языка. В контексте иностранцев надо помнить о том, что их белорусский язык не несёт в себе идеологической окраски, которая так часто ассоциируется с белорусским языком некоторых групп белорусов, особенно тех, которые пользуются так называемой *тарашкевицей*. Иностранцам можно также рассказать о тех белорусах, которым нравится белорусский язык и которые в определенный момент жизни сознательно решили перейти на этот язык в своей повседневной жизни. Существуют специальные бесплатные курсы (например, *Мова нанова*) и учебники (например, *По-белорусски? Пожалуйста! Па-беларуску? Калі ласка!* [Мыцык 2015]) для белорусов, которые хотели бы лучше изучить язык своих предков. Это путь от белорусского языка как чужого через белорусский язык как (ино)странный к белорусскому языку как родному. В этом

процессе часто мешает или помогает так называемая *трасянка*. Некоторым белорусам (несмотря на опасения лингвистов) *трасянка* помогает легче переходить от белорусского языка как чужого и (ино)странного к белорусскому языку как родному.

Нельзя забывать, что преподавание белорусского языка белорусам отличается от преподавания белорусского языка иностранцам, хотя некоторые методики и материалы могут казаться похожими. Например, параллели с русским языком, часто используемые на занятиях для белорусов, не являются рекомендуемым методом преподавания белорусского языка иностранцам. В современной методике начинает доминировать взгляд, предполагающий, что каждая национальная группа должна иметь материалы только на изучаемом языке, при этом комментарии, относящиеся к грамматике, должны быть на языке этой национальной группы. Поэтому, например, на кафедре белорусоведения Варшавского университета скоро выйдет в свет новый учебник белорусского языка для поляков. (Был издан в 2017 году, см. [Jasińska-Socha 2017, 2020].) Но белорусский язык изучают не только поляки, а также люди других национальностей. Например, испанка Анхела Эспиноса Руиз пишет стихи, издаёт сборники, а также в Интернете ведёт на белорусском языке блог *Іншаземка, якая піша па-беларуску*. Известная белорусам японка Сийори Кийосава является преподавателем белорусского языка в Японии.

Белорусский язык как иностранный также обсуждается на научных конференциях. Например, на международных конгрессах белорусистов, организованных в Минске в 2010 и 2015 годах, проходили сессии, посвященные белорусскому языку как иностранному. Это показатель того, что существует потребность в дискуссии и обмене взглядами среди специалистов, занимающихся этой тематикой.

Белорусский язык в начале XXI века

XXI век может принести для белорусского языка много положительных изменений. Прежде всего есть надежда на то, что прежний статус белорусского языка будет восстановлен в повседневной жизни. Это не означает полного исключения и исчезновения русского языка и навязывание белорусского. Возвращение белорусского языка в общественную жизнь может принести много пользы и позитивных изменений не только для иностранцев, но прежде всего для самих белорусов и Беларуси. Белорусский язык – это реклама и бренд страны, что подтверждают, например, белорусско-английские разговорники, которые были доступны уже во время чемпионата по хоккею в 2014 году в Беларуси (в этих разговорниках использовались только белорусские слова, а не русские). Белорусский язык также подчеркивает

богатую историю, наследие и независимость белорусского народа. Белорусский язык определенным образом мог бы также способствовать развитию экономики и бизнеса. Появилась бы необходимость в курсах, обучении, переводах, и это могло бы повысить конъюнктуру.

В XXI веке белорусский язык как иностранный должен наверстать упущенные возможности, если сравнивать его развитие с другими языками как иностранными. Достаточно посмотреть на достижения в этой сфере русского, украинского и польского языков как иностранных. Приоритетом является борьба со стереотипным восприятием белорусского языка как языка низших слоев общества, националистов или языка устаревшего. Хорошая рекламная и образовательная кампания могли бы переубедить белорусов в том, что белорусский язык – это нормальное обычное средство общения и коммуникации, точно также служащее этой цели, как и другие языки. При этом он не хуже и не лучше иных языков, и его использование не означает отречения от других языков, например русского, потому что мы живем в мире многоязычности, который и в Беларуси имеет свою традицию. Очень важно донести и показать, что белорусский язык не является опасностью, но фундаментом, на котором можно успешно строить будущее Беларуси.

Белорусский язык не является врагом русского языка. Важность этого подчеркивает в своих высказываниях президент Александр Лукашенко, который, как сообщают средства массовой информации, сказал:

Если мы потеряем русский язык, то лишимся ума. А если мы разучимся говорить на белорусском, то перестанем быть нацией [*Лукашенко защищает русский язык* 2014].

Отсюда следует, что опасность для Беларуси в том, что белорусский язык будет восприниматься как *чужой*.

Обучение иностранцев белорусскому языку можно назвать своего рода рекламой Беларуси в мире, что подтверждает хотя бы пример Международной летней школы белорусоведения², которая была организована в августе–сентябре 2015 года Республиканским институтом высшей школы в сотрудничестве с Белорусским государственным университетом и Минским государственным лингвистическим университетом при участии и поддержке многих лиц, представляющих различные белорусские организации. Реклама

² Автор этой статьи имел возможность принять участие в программе белорусского Столичного телевидения на тему Международной летней школы белорусистики [*Международная летняя школа* 2015], где ведущие, несмотря на просьбы участников, не согласились вести всю программу на белорусском языке, как будто охраняя чистоту языка телевидения, который должен быть высокого качества и в котором нет места на ошибки. Надо подчеркнуть, что ведущая этой программы является одновременно актрисой Национального театра им. Янки Купалы в Минске, где спектакли ставятся по-белорусски, а для актёров проводятся обязательные занятия по белорусскому языку.

белорусского языка как иностранного может быть эффективной, если язык является популярным также в своей родной стране. Поэтому все инициативы, поддерживающие белорусский язык, должны развиваться, как государственные (например, реализованные в рамках *плана мероприятий популяризации и расширения сферы использования белорусского языка в жизни общества*), так и общественные.

Следующей задачей является подготовка сертификации белорусского языка как иностранного. Здесь существует необходимость выработать материалы на разные языковые уровни [см. Сямешка et al. 2025], например, образцы проведения экзаменов и подходящие тесты для получения государственного сертификата, подтверждающего знание белорусского языка на определенном уровне³. Это также требует подготовки программ обучения, которые существуют в других странах ([Важнік 2004]; [*Programy nauczania* 2011]), и повышения квалификации преподавателей белорусского языка как иностранного, работающих в Беларуси и за границей [Сысой 2008].

Кроме того, существует большое количество других языковых вопросов, которые требуют обсуждения. Для их решения нужна консолидация различных сообществ в Беларуси и за границей, занимающихся белорусским языком как иностранным. Существует необходимость создания новых возможностей для дискуссии, обмена идеями и опытом. В Республиканском институте высшей школы под руководством проф. Лидии Семешко работала группа, которая по поручению Министерства образования РБ занималась подготовкой тестов для получения сертификатов государственного образца. Кроме того, планировалось создание научно-методического центра белорусского языка как иностранного. Благодаря инициативе пишущего эти слова появился польско-белорусский научно-методический журнал «Беларуская мова як замежная». Он является результатом работы секции по белорусскому языку как иностранному Международного конгресса белорусистов в Минске в 2015 году и издаётся на кафедре белорусоведения Варшавского университета в тесном сотрудничестве (до 2019 г.) с Минским государственным лингвистическим университетом, Республиканским институтом высшей школы и Белорусским государственным университетом. Проект поддерживается представителями Национальной академии наук Беларуси и Национального института образования Республики Беларусь. К сотрудничеству приглашаются все заинтересованные организации и сообщества. В рамках этого журнала обсуждаются вопросы методики преподавания белорусского языка как иностранного в разных языковых группах, ошибки

³ В Беларуси существует шесть пробных тетрадей с пробными тестами, рассчитанными на разные языковые уровни, которые подготовили лингвисты белорусских университетов по инициативе Содружества белорусского языка [Барысенка et al. 2014; ср. Сямешка et al. 2017].

учащихся, проблемы повышения квалификации преподавателей, вопросы лингвострановедения, сертификация белорусского языка как иностранного и другие. Очень важное место в журнале будет посвящено практическим указаниям к конспектам занятий, предложения упражнений, в разделе рецензий будут печататься анализы книг, учебников, тестов. Тематика по возможности будет очень широкой. Материалы (до 20 тыс. знаков с пробелами) можно отсылать по электронной почте на адрес: rkaleta@uw.edu.pl. Журнал должен стать таким пространством, где будут опубликованы результаты исследований и обсуждаться сложные вопросы. Поэтому очень важно, чтобы при работе над журналом сотрудничали представители разных белорусских и зарубежных научных сообществ. Журналы подобного типа уже давно функционируют в других странах, в том числе в странах-соседах России, Украине и Польше. Такой журнал мог бы представлять богатое наследие Беларуси и рекламировать её в мире. С успехом этот журнал мог бы быть использован посольствами Республики Беларусь как средство продвижения Беларуси. На кафедре белорусоведения Варшавского университета с 2015 г. работает мастерская, в которой исследуется белорусский язык как иностранный для поляков и других славян. Существует возможность сотрудничества с белорусскими партнерами.

Вопросы, похожие на те, что были затронуты в этой статье, способствуют развитию и рекламе белорусского языка в мире. Можно надеяться на то, что развитие белорусского языка как иностранного будет позитивным импульсом для нового взгляда на белорусский язык среди самих белорусов, а также будет способствовать исчезновению термина *белорусский язык как чужой*. Интерес к белорусскому языку иностранцев показывает, что в стране Купалы и Коласа существует потребность очистить белорусский язык от мифов, стереотипов и политики, что является самым большим языковым и психологическим вызовом в начале XXI века. Успех этого мероприятия может принести позитивные результаты для всех, в том числе являясь рекламой для самой Республики Беларусь.

Литература⁴

Jasińska-Socha T., współpraca T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka, *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*, red. R. Kaleta, Warszawa 2017.

⁴ Дополнительная рекомендованная литература, изданная после выхода данной статьи в 2020 г.: Р. Калета, *Часопіс "Беларуская мова як замежная" у даследаваннях беларусістычнай глотадэдактыкі* // *Беларуская мова як замежная*. 2017, № 1. С. 7–12; У. Іваноў, *Моўны сораб беларусаў (сацыялінгвістычны аналіз)* // *Acta Albaruthenica*. 2020. № 20. С. 169–183; V. Tratsiak, *Konstruowanie egzaminów certyfikacyjnych z języka białoruskiego: trudności i wyzwania* // *Języki Obce w Szkole*. 2025. № 1. С. 67–72.

- Jasińska-Socha T., współpraca T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka, *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany). Z odpowiedziami do ćwiczeń*, red. R. Kaleta, Warszawa 2020.
- Programy nauczania języka polskiego jak obcego: poziomy A1–C2*. Red. I. Janowska, E. Lipińska, A. Rabiej, A. Seretny, P. Turek. Kraków, 2011.
- Барысенка В., Кныш Л., Куліковіч У., Літвіноўская А., Рамза Т., Семянькевіч А., *Тэст па беларускай мове як замежнай. Пачатковы ўзровень: агульнае валоданне*. Рэд. У. Куліковіч. Мінск, 2014.
- Борисенко О. В., *Преподавание белорусского языка как иностранного: история и современность* // Мова і культура. 2011. Вып. 14. Т. 5(151). С. 334–337.
- Важнік С. А., *Беларуская мова як замежная: сацыялінгвістычны, лінгваметадычны і ўласна лінгвістычны аспекты* // Язык и социум: материалы VI Междунар. науч. конф., Минск, 3–4 декабря 2004 г. Ред. Л. Н. Чумак et al. Минск, 2004. С. 19–24.
- Важнік С., *Тры стыхіі Байнэта, або Праява нацыянальнай моўнай самаідэнтыфікацыі*. Мінск, 2007.
- Інішаземка, якая піша па-беларуску* // Blogspot. 2015 // [online:] <http://inshazemka.blogspot.com/> [доступ: 11.10.2015].
- Конлех В., *Беларуска-рускае дзвюхмоўе: міф ці рэальнасць. Сучасная моўная сітуацыя ў Беларусі ў лютэрку анкетавання студэнтаў Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка* // Arche. 2015. Вып. 1–2 (№ 134–135). С. 394–402.
- Лукашенко защищает русский язык, но обещает развивать его наравне с «матчиной мовой» // Новости TUT.BY. 22.04.2014. // [online:] <http://news.tut.by/society/396153.html> [доступ: 09.11.2015].
- Лянкевіч Л., *Стаўленне да беларускай мовы ў інтэрнэт-камунікацыі (на матэрыяле дыскурсу-аналізу каментарыяў на інтэрнэт-форумах)* // Acta Albaruthenica. 2013. Вып. 13. С. 145–159.
- Международная летняя школа белорусистики завершает свою работу в Республике-нском институте высшей школы* // СТБ. 7.09.2015. // [online:] <https://ctv.by/news/obshchestvo/mezhdunarodnaya-letnyaya-shkola-belorusistiki-zavershaet-svoyu-rabotu-v-respublikanskom-institute-vysshej-shkoly> [доступ: 09.11.2015].
- Мыцык Г. В., *По-белорусски? Пожалуйста! Па-беларуску? Калі ласка!* Минск, 2015.
- Сямешка Л. et al., *Тэсты па беларускай мове як замежнай: элементарны ўзровень (A1). Агульнае валоданне. Базавы ўзровень (A2). Агульнае валоданне: для замежных навучэнцаў*. Мінск, 2017.
- Сямешка Л., Лебядзінскі С., Ганчар Р. et al., *Беларуская і руская мовы як замежныя. Узроўні валодання = Белорусский и русский языки как иностранные. Уровни владения: вучэбны дапаможнік для слухачоў дадатковай адукацыі дарослых па праграме павышэння кваліфікацыі “Белорусский и русский языки как иностранные. Уровни владения”*. Мінск, 2025.
- Сысой Н. М., *Прафесійная кампетэнцыя выкладчыка беларускай мовы як замежнай* // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. 2008. Вып. 7. С. 107–110.

Białoruski jako język obcy, cudzy i rodzimy na początku XXI wieku

Artykuł omawia status języka białoruskiego w pierwszych dekadach XXI wieku z perspektywy jego nauczania jako języka obcego. Podkreślono językowy paradoks Białorusinów, dla których białoruski jest często językiem „cudzym” mimo teoretycznie bycia ojczystym, w kontraście do obcokrajowców, dla których białoruski jest po prostu językiem obcym. Omówiono wyzwania dydaktyczne związane z nauką białoruskiego w kraju i za granicą, rolę metodyki, materiałów dydaktycznych, kursów i certyfikacji, a także znaczenie promocji języka. Przedstawiono inicjatywy, takie jak kursy, podręczniki i czasopismo naukowe „Białoruski jako Język Obcy”, które wspierają rozwój glottodydaktyki białorutenistycznej i popularyzację języka na Białorusi i świecie.

Słowa kluczowe: język białoruski jako obcy, język białoruski jako rodzimy, glottodydaktyka białorutenistyczna, metodyka nauczania, promocja języka

Белорусский язык как (ино)странный, чужой и родной в начале XXI века

Артыкул разглядае статус беларускай мовы ў першых дзесяцігоддзях XXI стагоддзя з пункту гледжання яе выкладання як замежнай мовы. Падкрэсліваецца моўны парадокс беларусаў, для якіх беларуская часта з’яўляецца “чужой” мовай, нягледзячы на тое, што тэарэтычна яна іх родная, у супрацьлегласць замежнікам, для якіх беларуская з’яўляецца проста замежнай мовай. Абмяркоўваюцца дыдактычныя праблемы, звязаныя з вывучэннем беларускай мовы ў Беларусі і за мяжой, роля metodyкі, навучальных матэрыялаў, курсаў і сертыфікацыі, а таксама значэнне прасоўвання мовы. Прыведзеныя ініцыятывы, такія як курсы, падручнікі і навуковы часопіс “Беларуская як замежная мова”, якія падтрымліваюць развіццё беларусістычнай глотадыдактыкі і папулярызаванне мовы ў Беларусі і ва ўсім свеце.

Ключавыя словы: беларуская мова як замежная, беларуская мова як родная, беларусістычная глотадыдактыка, metodyка выкладання, прасоўванне мовы

Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego¹

Some Remarks on Teaching Belarusian as a Foreign Language to Polish Learners

This article discusses the teaching of Belarusian as a foreign language among native Polish speakers. It analyzes existing teaching materials, including textbooks, phrasebooks, and scripts designed for Belarusian studies students and individual courses. Attention is paid to translation problems arising from language interference, false friends of the translator, and syntactic differences. The importance of mastering the native language in the process of learning Belarusian and the role of practical cultural materials in shaping language competence are also discussed. The article emphasizes the need to demythologize the Belarusian language and present its neutral character in teaching Polish learners.

Keywords: Belarusian as a foreign language, glottodidactic translation, language interference, false friends of the translator, cultural materials

Niniejszy artykuł poświęcony jest językowi białoruskiemu jako obcemu (JBJO) w kontekście nauczania tego języka rodowitych dorosłych Polaków. Celowo zatem język białoruski nie będzie tu nazywany językiem mniejszości narodowej (temu zagadnieniu było poświęconych wiele prac, m.in. profesor Niny Barszczewskiej [Barszczewska 2009, s. 339–350; 2014, s. 95–98; Баршчэўская 2012, s. 342–353]). Nie chodzi bowiem o Polaków pochodzenia białoruskiego, dla których język białoruski jest językiem drugim (L2), którego uczą się w Polsce jako języka przodków (choć z pewnością niektóre uwagi poczynione niżej można by także odnieść do tej grupy uczących się, gdyż często osoby zaliczające się do białoruskiej mniejszości narodowej nie znają języka białoruskiego, podobnie jak rodowici Polacy).

Przed wszystkim należy podkreślić, że metodyka wykładania języka białoruskiego jako obcego dla Polaków nie została dogłębnie opracowana w jednej

¹ Pierwodruk: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Зборнік артыкулаў*, рэд. І. Э. Багдановіч, „Беларусіка = Albaruthenica”, № 36, Мінск 2015, s. 69–78.

publikacji książkowej. Istnieją pojedyncze prace związane mniej lub bardziej z przybliżaniem języka białoruskiego Polakom. Można wśród nich wyróżnić rozmówki oraz skrypty i opracowania głównie dla studentów sławistyki. Ich autorzy, tacy jak: Teresa Jasińska (autorka m.in. wielu podręczników szkolnych dla polskich szkół z dodatkową nauką języka białoruskiego), Jadwiga Głuszkowska czy Anna Bagrowska, związani byli z białorutenistyką warszawską. W latach 80. XX w. wydano np. *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego (dla studentów I i II roku)* (Jasińska-Socha 1981), *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego. Leksyka i leksykologia* (Jasińska-Socha 1984), *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego. (Wybór zagadnień morfologiczno-składniowych)* (Jasińska-Socha i Głuszkowska 1985) oraz *Wybór tekstów do zajęć praktycznych z języka białoruskiego* (Bagrowska 1985). Trochę później, na początku lat 90. XX w. zostały wydane *Mini-rozmówki białoruskie* (Szadyko 1990), których współautorem był niegdysiejszy absolwent warszawskiej białorutenistyki – Stanisław Szadyko. Rozmówki z natury rzeczy miały charakter popularyzujący język białoruski (już sama nazwa wydawnictwa – *Wiedza Powszechna* – była bardzo wymowna i symboliczna) i były przeznaczone dla szerszej rzeszy odbiorców, głównie – jak czytamy we wstępie – „dla turystów polskich wyjeżdżających na krótki pobyt do Białoruskiej SRR” (Szadyko 1990, s. 5).

W latach 1991–1992 ukazały się na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim dwie części *Gramatyki języka białoruskiego*, których autorem był Teotyp Rott-Żebrowski (1991; 1992). W roku 2000 ukazały się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie *Materiały do praktycznej nauki języka białoruskiego* autorstwa Niny Sajewicz (2000). Wydanie przygotowywane było głównie z myślą o studentach filologii białoruskiej, ale z powodzeniem można je wykorzystywać także na innych lektoratach czy w pracy indywidualnej. Książka zawiera słownictwo tematyczne oraz teksty z literatury pięknej i publicystyki. Jest to cenne kompendium, bardzo rzetelnie opracowane, nieodzowne zwłaszcza na pierwszych etapach nauki, ale nie tylko.

W 2007 r. w Białymstoku wydano dwie pozycje pomocnicze na lektoraty języka białoruskiego głównie z myślą o studentach filologii białoruskiej: *Беларуская мова. Данаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 1* autorstwa Ludmiły Siegień (Сегень 2007) oraz *Беларуская мова. Данаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 2* autorstwa Aliny Filinowicz (Філіновіч 2007).

W roku 2010 w Krakowie ukazała się książka pt. *Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю: мова, культура, краязнаўства / Krok po kroku poznajemy Białoruś: język, kultura, krajoznawstwo* białoruskiego autora Dzmitrego Kliabanaua (Клябанай 2010). Jest to niezwykle cenna pozycja przygotowana dla Polaków przez rodowitego Białorusina. W książce znajdują się teksty i słowniczki w języku białoruskim i języku polskim. Wyjątkową zaletą wydania jest dodatkowy aspekt kulturoznawczy – można uczyć się języka białoruskiego i jednocześnie poznawać

Białoruś, jej walory przyrodnicze, historię, sztukę, literaturę itd. To nowość w ujęciu nauczania języka białoruskiego Polaków, choć tego rodzaju metody znane są dobrze w metodyce zachodniej. Książka ta wypełniła pewną lukę na rynku (zob. Kaleta 2013a).

W 2012 r. w Białymstoku wydano materiały pomocnicze do nauki języka białoruskiego dla studentów filologii rosyjskiej, pt. *Беларуская мова. Дапаможнік на беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі* (Грэсь 2012, zob. też Kaleta 2014).

Nauczanie języka białoruskiego Polaków nieczęsto jest przedmiotem referatów, ale warto tu wymienić artykuł Agnieszki Goral (2013) pt. *Kulturoznawcze materiały z Internetu na lekcjach języka białoruskiego w szkole wyższej*.

Istnieje też opracowanie amatorskie służące popularyzacji języka białoruskiego wśród Polaków pt. *Język białurski. Podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i Ukrainą* (Łoginow 2012). Pomimo przyciągającego tytułu wydanie to w formie e-booka zawiera na 35 stronach jedynie podstawowe informacje o języku białurskim. Dla autora język białurski jest narzędziem walki politycznej oraz rzekomego wsparcia dla demokratyzacji Białorusi:

W dzisiejszej Białorusi, rządzonej przez autorytarne przywódce o rosyjskiej mentalności, język białurski stał się językiem sprzeciwu wobec władz oraz symbolem wolnościowych poglądów. Język ten funkcjonuje niejako w drugim obiegu i jest używany przez ludzi, którzy w ten sposób manifestują swoją przynależność do sfery kultury zachodniej i opowiadają się za europejską Białorusią. Jest to język alternatywnej, zakazanej przez władze kultury oraz jeden z symboli Wolnej Białorusi, która przecież prędzej czy później nastąpi. Dlatego też nauka języka białurskiego przez Polaków jest bardzo ważnym gestem solidarności ze wszystkimi tymi Białorusinami, którzy wierzą w to, że ich kraj przestanie być kolonią Rosji i stanie się w pełni wolny i demokratyczny (Łoginow 2012).

Warto podkreślić, że tego typu poglądy na temat języka białurskiego są z jednej strony prywatną opinią autora, ale z drugiej strony pogłębiają pewien stereotyp na temat białoruszczyzny, czyli w konsekwencji szkodzą i samemu językowi, i ludziom, którzy bez żadnych podtekstów politycznych chcą się nim posługiwać. Zachęcanie Polaków do wyrażania swojej solidarności poprzez naukę języka białurskiego wydaje się bardzo wątpliwe, gdyż Polacy nie muszą być zaangażowani w politykę białurską, a już na pewno nie musi to być powód uczenia się języka. Z pewnością można znaleźć inną, wydaje się, że bardziej popularną, motywację do nauki języka białurskiego przez Polaków, np. chęć poznania języka i kultury sąsiada itp. Godna pochwały jest jednak idea (szkoda, że upolityczniona) stworzenia podręcznika języka białurskiego dla konkretnej narodowościowej grupy odbiorców – w tym przypadku Polaków. Taką ideę należałoby wcielić w życie na profesjonalnym metodycznym poziomie zgodnie ze światowymi standardami nauczania języków obcych. Zamiast ideologii warto byłoby pokazać język

białoruski jako istniejący od dawna język z tradycjami historyczno-literackimi, któremu niczego nie brakuje w systemie językowym. Odmitologizowanie i nadanie neutralności językowi białoruskiemu jest podstawą jego oczyszczenia i rozwoju. Jest to język jak każdy inny, ani nie lepszy, ani nie gorszy, wbrew różnym stereotypom. Podobną ideę stara się miejscami podkreślić podręcznik języka białoruskiego dla obywateli państw członkowskich WNP pt. *Белорусский язык для стран СНГ: учебник*, wydany w Moskwie w 2012 r. (Павловская et al. 2012, s. 6).

Warto podkreślić, że obecnie w Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego został opracowany przez dr Teresę Jasińską-Sochę przy współpracy dr Teresy Chylak-Schroeder i dr Jadwigi Głuszkowskiej-Babickiej nowy podręcznik do nauki języka białoruskiego pt. *Язык бiałоруски (poziom podstawowy i średniozaawansowany)*, przeznaczony dla studentów I i II roku białorutenistyki. Opracowanie to już po redakcji i pozytywnej recenzji wkrótce powinno się ukazać drukiem. Zawierać będzie współczesne teksty, wzbogacone słownictwo i różnorodne ćwiczenia gramatyczne, które z pewnością mogą być wykorzystywane nie tylko na kursach dla studentów².

Nowe opracowania powstają mimo niełatwej sytuacji języka białoruskiego. Profesor Nina Barszczewska podkreśla spadek zainteresowania tematyką białorutenistyczną w Polsce, a nawet stwierdza, co następuje: „Język białoruski w Polsce nie cieszy się popularnością przede wszystkim ze względu na wąski zakres użycia na Białorusi, gdzie występuje wyraźna dominacja języka rosyjskiego w różnych sferach życia” (Barszczewska 2014, s. 98).

Mimo tak pesymistycznych wniosków w warunkach polskich języka białoruskiego jako obcego można uczyć się w ramach bezpłatnego kursu języka białoruskiego organizowanego w Warszawie przez *Mova ci kava* (*Мова ці кава*) oraz w trzech szkołach wyższych: Uniwersytecie w Białymstoku, Uniwersytecie im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Uniwersytecie Warszawskim (głównie w Katedrze Białorutenistyki, choć lektoraty języka białoruskiego są oferowane studentom także w Katedrze Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej oraz Studium Europy Wschodniej). Umiejscowienie Katedry Białorutenistyki (Баршчэўская 2013, s. 483–489) w jednym z najlepszych uniwersytetów w Polsce i do tego w centrum kraju sprawia, że na studia białorutenistyczne nie zgłaszają się wyłącznie absolwenci szkół z dodatkową nauką języka białoruskiego z Białostocczyzny czy osoby pochodzenia białoruskiego pragnące zgłębić tajniki mowy swych przodków. Coraz częściej bowiem białorutenistykę chcą studiować rodowici Polacy, czyli osoby bez korzeni białoruskich i niemające nic wspólnego z mniejszością białoruską w Polsce. Ich motywacja do podjęcia studiów białorutenistycznych jest bardzo różna. Powodem może być już zwykła ciekawość, chęć wyróżnienia się, bycia w swego rodzaju awangardzie. Są też tacy

² Podręcznik ukazał się w 2017 r., zob. Jasińska-Socha et al. 2017.

kandydaci, którzy decydują się na tego typu studia, gdyż zetknęli się w jakiś sposób z białoruskością, np. dzięki podróży na Białoruś albo spotkaniu Białorusinów przebywających w Polsce, z którymi się poznali i nierzadko zaprzyjaźnili. Czasami takie przyjaźnie przeradzają się w związki małżeńskie. Oczywiście bieżące wydarzenia społeczno-kulturowo-polityczne też mają niemały wpływ. Zwrócenie uwagi polskiej opinii publicznej na szeroko rozumiany Wschód (w tym i Białoruś) było możliwe także dzięki projektowi Unii Europejskiej znanemu jako Partnerstwo Wschodnie, mistrzostwom Europy w piłce nożnej organizowanym w 2012 r. przez Polskę i Ukrainę czy mistrzostwom w hokeju organizowanym przez Białoruś w 2014 r. Bez względu na emocje, jakie tego typu inicjatywy mogą budzić, oczywisty jest fakt, że sprzyjają one promocji również Białorusi wśród Polaków.

W niniejszym szkicu główny akcent położony będzie na kilka wybranych kwestii dotyczących problematyki przyswajania języka białoruskiego jako obcego przez Polaków-studentów kierunku filologia białoruska (białorutenistyka). Oczywiście w jednym artykule nie jest możliwe wyczerpanie tego zagadnienia, które wymaga głębszej analizy, ale możliwe jest zarysowanie kilku kwestii o charakterze ogólnym.

Analiza prac studentów pozwala dojść do wniosku, że przy nauce JBJO konieczna jest bardzo dobra znajomość języka ojczystego (polskiego). Tylko dzięki temu możliwe będą zarówno unikanie pułapek językowych wynikających z interferencji, jak i poprawianie ewentualnych błędów. Tych niestety nie brakuje także w tłumaczeniach pisemnych, które studenci mogli wykonać bez presji czasowej. Już sama nazwa kraju *Рэспубліка Беларусь* tłumaczona bywa jako **Republika Białoruś*, czyli tak jak na stronie internetowej ambasady Białorusi w Warszawie, gdzie widnieje oficjalna nazwa *Ambasada Republiki Białoruś w Rzeczypospolitej Polskiej*. Podobną formę stosowała polska placówka w Mińsku – oficjalna nazwa brzmiała *Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Białoruś*. Obecnie na stronie internetowej występuje nazwa *Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Mińsku*, choć na stronie polskiego MSZ widnieje oficjalna nazwa *Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Białorusi*. Może dziwić ten brak konsekwencji nazewniczej. Forma *Republika Białorusi* jest zgodna z wytycznymi Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju, gdzie wyszczególniono krótką nazwę *Białoruś* i nazwę oficjalną *Republika Białorusi* (Kaleta 2013b, s. 14) (podobnie *Republika Południowej Afryki* a nie *Republika *Południowa Afryka*). Studenci jednak tłumaczą z białoruskiego dosłownie, choć w analogicznej sytuacji dotyczącej ich kraju ojczystego udaje im się często uniknąć podobnego błędu i brzus. *Рэспубліка Польшча* tłumaczą w zależności od kontekstu jako *Polska*, *Rzeczpospolita Polska* lub *RP*. Nikomu do głowy nie przyjdzie dosłowne tłumaczenie **Republika Polska*. Świadczy to o dobrym opanowaniu podstawowych realiów polskich. Tę kompetencję należałoby rozwijać i poszerzać na bardziej skomplikowane przypadki, nie tak oczywiste, jakby się wydawało.

Nie mniej problemów stwarzają białoruskie nazwiska, które zwykle tłumaczone są na wzór oryginału. Nazwisko klasyka w zdaniach: *Аўтарам гэтай кніжкі з'яўляецца Васіль Быкаў* oraz *Дзесяць гадоў таму не стала Васіля Быкава* tłumaczone są jako *Bykau* i *Bykawa*. W języku polskim w jednym tekście powinny być jednolite formy: albo *Bykaw* – *Bykawa*, albo *Bykau* – *Bykaui*. Polszczyzna nie zna alternacji: *-au* : *-awa*, o czym świadczą choćby odmiany takich nazwisk, jak: *Landau* – *Landaua* czy *Turnau* – *Turnaua* (Kaleta 2013c, s. 133). Kolejną kwestią jest tłumaczenie pseudonimu innego białoruskiego klasyka. *Вершы Янкі Купалы* tłumaczone na polski jako *Wiersze Janki Kupały* dla nieorientowanego polskiego czytelnika mogą odwoływać się do twórczości kobiety. Trzeba by w zależności od rodzaju tekstu poważnie przemyśleć wariant *Wiersze Jana Kupały* albo jeszcze lepiej możliwość podania także oryginalnego brzmienia – *Wiersze Jana Kupały* (brus. *Янка Купала*) (Kaleta 2011).

Leksyka obu języków może być ładząco podobna, o czym świadczy tłumaczenie przez studentów następujących leksemów: *дзядзька* ‘wujek’ jako **dziadek*, *немаўля* ‘niemowlę’ jako **niemowa*, *заступнік* ‘obrońca’ jako **zastępca*, *святар* ‘kapłan’ jako **święty* itd. Jak się zatem okazuje, w ramach zajęć językowych potrzebne jest dogłębne omówienie homonimii i paronimii międzyjęzykowej (tzw. *fałszywych przyjaciół*), dzięki czemu studenci mogą nabrać trochę pokory językowej i nauczyć się ostrożności przy ocenie znaczeń ponoć oczywistych leksemów (por. Kaleta 2013b; Kaleta 2013).

Tłumaczenie z języka białoruskiego na język polski sprawia niemałe problemy i to zarówno na zajęciach, jak i w domu, gdzie bez pośpiechu i stresu można przyjrzeć się tekstowi zaproponowanemu do tłumaczenia. Niżej zostaną zaprezentowane oryginalne zdania z tekstów białoruskich (przeważnie z artykułów czy informacji prasowych dostępnych w Internecie) i ich tłumaczenia na język polski wykonane przez rodowitych Polaków. Zdanie: *Спецыялісты канстатуюць – беларускія жанчыны больш адукаваныя, чым мужчыны* zostało przetłumaczone na dwa różne sposoby. Wariant I brzmi: *Specjaliści stwierdzają – białoruskie kobiety są bardziej edukowane niż mężczyźni*, wariant II zaś: *Specjaliści stwierdzają – białoruskie kobiety bardziej wyedukowane, niż mężczyźni*. W wariancie I tylko w drugiej części zdania widać próby dostosowania białoruskiej składni do polskiej, stąd *kobiety są bardziej edukowane* zamiast *kobiety bardziej wyedukowane* jak w wariancie II. Zachowano myślnik z oryginału, ale słusznie nie przeniesiono do tłumaczenia przecinka przed *niż*. Wariant II pod tym względem całkowicie odbiega od polskiej interpunkcji. Dosłownie przetłumaczono także wyrażenie *беларускія жанчыны*. Po polsku dużo lepiej brzmiałaby forma *Białorusinki*. Ekwiwalenty typu *edukowane* czy *wyedukowane* także nie należą do najlepszych w porównaniu z neutralnym odpowiednikiem *wykształcone*. Można by się też zastanawiać, czy w danym kontekście od *bardziej* nie jest trafniejszy ekwiwalent *lepiej*. Całe zdanie można by przetłumaczyć jako: *Specjaliści stwierdzają,*

że Białorusinki są lepiej wykształcone niż Białorusini albo Specjaliści stwierdzają, że na Białorusi kobiety są lepiej wykształcone niż mężczyźni.

Zdanie: *Сярод занятых у эканоміцы доля працуючых жанчын з вышэйшай адукацыяй складае 31 %* zostało przetłumaczone jako: *Wśród pracujących w dziedzinie ekonomii jest 31 % kobiet z wyższą edukacją*. Brus. *эканоміка* to pol. *gospodarka*, brus. *вышэйшая адукацыя* to pol. *wykształcenie wyższe*, a zatem tłumaczenie powinno wyglądać następująco: *Wśród osób zatrudnionych w gospodarce kobiety z wykształceniem wyższym stanowią 31%*.

Zdanie: *Як адзначаюць эксперты, «беларускія жанчыны высока ацэньваюць інстытут шлюбу»* zostało przetłumaczone jako: *Jak zaznaczają eksperci, «białoruskie kobiety wysoko cenią instytucję ślubu»*. Jak widać, znów występuje dosłowne tłumaczenie, np. *białoruskie kobiety czy instytucja ślubu*. Brus. *шлюб* to pol. *ślub* lub *małżeństwo*. Lepiej więc zdanie to brzmiałoby następująco: *Jak podkreślają eksperci, „Białorusinki wysoko cenią instytucję małżeństwa”*.

Zdanie: *Выбар імя – Францішак – зразумелы, бо Сьвяты Айцец – чалавек сціплы* zostało przetłumaczone jako: *Wybór imienia – «Franciszek» – zrozumiały, bo Ojciec Święty – to człowiek skromny*. Występuje tu zachowanie interpunkcji i składni oryginału – ze szkodą dla tłumaczenia. W języku polskim tłumaczenie mogłoby brzmieć: *Wybór imienia Franciszek jest zrozumiały, bo Ojciec Święty to człowiek skromny* lub *Wybór imienia Franciszek jest zrozumiały, bo Ojciec Święty jest człowiekiem skromnym*.

Zdanie: *Няроўны падзел дабротаў існуе, стварае сітуацыю грамадскага гпаху, які кліча помсту з неба* zostało przetłumaczone jako: *Nierówny podział dóbr istnieje i stwarza sytuację społecznego grochu, który krzyczy o pomstę z nieba*. Brus. *грэх* 'grzech' i brus. *гарох* 'groch' wystąpiły tu w roli swoistych paronimów. W końcu zdania duży problem sprawił także frazeologizm *кліча помсту з неба*, który błędnie został oddany w języku polskim jako **krzyczy o pomstę z nieba* zamiast *woła o pomstę do nieba*. Tłumaczenie powinno brzmieć: *Nierówny podział dóbr istnieje i stwarza sytuację grzechu społecznego, który woła o pomstę do nieba*.

Zdanie: *Цікава, што зараз скажа прэзідэнт Аргенціны* zostało przetłumaczone jako: *Ciekawe, co zaraz powie prezydent Argentyny* zamiast *Ciekawe, co teraz powie prezydent Argentyny*, zwłaszcza że z większego kontekstu jasno wynikało, że nie chodzi o przyszłość.

Zdanie: *Што выклікала яго гнеў? Паводзіны ксяндзоў, якія адмаўляліся хрысціць дзяцей, народжаных па-за шлюбам* zostało przetłumaczone jako: *Co wywołało jego gniew? Postępowanie księży, którzy nie zgadzają się chrzcить dzieci narodzonych bez ślubu*. W pierwszym odruchu można odnieść wrażenie, że dzieci powinny wziąć wpierw ślub, by móc przyjąć sakrament chrztu. Brzmi to kuriozalnie, ale tłumaczenie nie powinno pozostawiać wątpliwości, zatem należałoby je przeformułować: *Co wywołało jego gniew? Postępowanie księży, którzy odmawiają chrztu nieslubnych dzieci*.

Dużo problemów stwarza także szyk przydawek, jak w prezentowanym poniżej zdaniu: *Адмовіўся таксама ад біскупскай рэзідэнцыі, сам сабе гатаваў, а яго галоўным сродкам транспарту быў гарадскі аўтобус*. W polskim studenckim tłumaczeniu brzmi ono następująco: *Odmówił również zamieszkania w biskupiej rezydencji, sam sobie gotował, a jego głównym środkiem transportu był miejski autobus*. W języku polskim przed rzeczownikami lokalizowane są zwykle przydawki przymiotne jakościowe, a przymiotniki niestopniowalne i niemające antonimów zwykle występują po rzeczownikach jako tzw. przydawki przymiotne gatunkujące (klasyfikujące) (Jadacka 2005, s. 169–171), dlatego właśnie powinno się używać form: *rezydencja biskupia* i *autobus miejski*, a całe zdanie można przetłumaczyć w następujący sposób: *Zrezygnował również z rezydencji biskupiej, sam sobie gotował, a jego głównym środkiem transportu był autobus miejski*.

Przy tłumaczeniu (zwłaszcza w domu) studenci korzystają z różnych pomocy naukowych, przede wszystkim dostępnych słowników, z których trzy wydają się najbardziej popularne: *Słownik białorusko-polski. Беларуска-польскі слоўнік* wydany w Warszawie w 2012 r. (Chylak-Schroeder et al. 2012), *Польска-беларускі слоўнік. Słownik polsko-białoruski* wydany w Mińsku w 2005 r. (Волкава і Авілава 2005) oraz *Słownik białorusko-polski, polsko-białoruski. Беларуска-польскі, польска-беларускі слоўнік* wydany w Warszawie w 1996 r. (Jasińska i Bartoszewicz 1996) (istnieje jego nowsze wydanie z 2007 r. pod trochę zmodyfikowanym tytułem, a mianowicie *Kieszonkowy słownik białorusko-polski, polsko-białoruski. Кароткі слоўнік беларуска-польскі, польска-беларускі* [Jasińska i Bartoszewicz 2007]). Niestety, przy doborze ekwiwalentów studenci zwykle nie czytają całej definicji słownikowej, nie przyglądają się wszystkim (często licznym) przykładom użycia i kontekstom, lecz tłumaczą w pośpiechu i zadowolają się już pierwszym w kolejności odpowiednikiem podanym w słowniku. To pokazuje także, jak ważne jest zwrócenie uwagi na ten problem podczas zajęć, chociaż mogłoby się wydawać, że korzystanie ze słownika powinno być sprawą oczywistą, ale – jak się okazuje – wcale nie jest. Stąd np. *Саборная плошча* tłumaczone bywa jako *kolegialny plac*, a nie *plac katedralny*, gdyż ten drugi odpowiednik jest często podawany w słowniku (zob. Chylak-Schroeder et al. 2012, s. 634) w dalszej kolejności, a nawet w kontekście.

To tylko kilka przykładów, które pokazują, że tłumaczenie nie jest łatwe ani naturalne dla każdego (por. Hejwowski 2007, s. 150–162). Gdyby tego typu zdania dla porównania dać do tłumaczenia Białorusinom uczącym się języka polskiego (por. Калера 2010, s. 396), prawdopodobnie ich tłumaczenia byłyby bardzo podobne do tych wykonanych przez polskich studentów, którzy wykazali się niską kompetencją tłumaczeniową. Wiadomo, że większość tego typu zdań jest zrozumiała dla Polaków, ale niektóre wypadki pokazują, że jednak nie zawsze. Tego typu ćwiczenia tłumaczeniowe służą wypracowaniu precyzji, doszlifowaniu detali językowych, uczą pokory językowej i cierpliwości w pracy nad tłumaczeniem

i uczeniem się języka. Studenci polscy uczący się języka białoruskiego oprócz lektoratów językowych i kultury języka białoruskiego powinni mieć także zajęcia z kultury języka polskiego, które uczulą na kwestie językowe wspomniane wyżej. Jak się bowiem okazuje, w nauce języka obcego i wykonywaniu tłumaczeń niezbędna jest przede wszystkim doskonała znajomość języka ojczystego.

Bibliografia³

- Bagrowska A., 1985, *Wybór tekstów do zajęć praktycznych z języka białoruskiego*, Warszawa.
- Barszczewska N., 2009, *Język białoruski w Polsce – historia i stan obecny*, „Acta Polono-Ruthenica”, t. 14, s. 339–351.
- Barszczewska N., 2014, *Zakres użycia języka białoruskiego na przełomie XX–XXI wieku*, „Acta Albaruthenica”, t. 14, s. 87–98.
- Chylak-Schroeder T., Głuszkowska-Babicka J., Jasińska-Socha T., 2012, *Słownik białorusko-polski*, Warszawa.
- Główny Urząd Geodezji i Kartografii, 2006, *Nazwy państw*, Warszawa.
- Głuszkowska-Babicka J., Jasińska-Socha T., 1985, *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego. Wybór zagadnień morfologiczno-składniowych*, Warszawa.
- Goral A., 2013, *Kulturoznawcze materiały z Internetu na lekcjach języka białoruskiego w szkole wyższej*, w: *Нацыянальна-культурны кампанент у дыялектнай і літаратурнай мове: матэрыялы рэсп. навук.-практ. канф. (Брэст, 18–19 кастр. 2012 г.)*, Брэст, s. 48–55.
- Hejwowski K., 2007, *Mit tłumaczenia naturalnego: „tłumaczyć każdy może”*, w: K. Hejwowski, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa, s. 150–162.
- Jadacka H., 2005, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., 1996, *Słownik białorusko-polski, polsko-białoruski*, Warszawa.
- Jasińska T., Bartoszewicz A., 2007, *Kieszonkowy słownik białorusko-polski, polsko-białoruski = Кароткі слоўнік беларуска-польскі, польска-беларускі*, Warszawa.
- Jasińska-Socha T., 1981, *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego (dla studentów I i II roku)*, Warszawa.
- Jasińska-Socha T., 1984, *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego. Leksyka i leksykologia*, Warszawa.
- Jasińska-Socha T., Chylak-Schroeder T., Głuszkowska-Babicka J., 2017, *Język białoruski (poziom podstawowy i średniozaawansowany)*, red. R. Kaleta, Warszawa.
- Jasińska-Socha T., Głuszkowska J., 1985, *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego. (Wybór zagadnień morfologiczno-składniowych)*, Warszawa.

³ Zalecana literatura dodatkowa, wydana po opublikowaniu niniejszego artykułu w 2015 r.: P. Kaleta, 2018, *Выбраныя матэрыялы на вывучэнні беларускай мовы як замежнай (1973–2017 гг.)*, „Беларуская мова як замежная”, № 2, s. 26–38; P. Kaleta, 2020, *Беларуская мова як замежная з польскае перспектывы*, [у:] I. Э. Багдановіч et al. (рэд.), *Актуальныя праблемы беларусістыкі. Матэрыялы I Міжнароднага кангрэса беларусістаў*, Мінск, 27–29 мая 2015 года. *Зборнік артыкулаў*, Мінск, „Беларусіка = Albaruthenica”, № 40, s. 161–172; М. Свістунова, 2022, *Тэатын Рот-Жэброўскі і яго дапаможнікі на беларускай мове*, „Беларуская мова як замежная”, № 6, s. 7–17; P. Kaleta, 2023, *Выбраныя навуковыя і дыдактычныя публікацыі на беларускай мове як замежнай (2018–2023 гг.)*, „Беларуская мова як замежная”, № 7, s. 40–51.

- Kaleta R., 2011, *Janka, Janko, Janek czy Jan Kupała – o fałszywych przyjaciółach tłumacza na przykładzie antroponimii*, „Acta Albaruthenica”, t. 11, s. 212–216.
- Kaleta R., 2013a, *Dzmitry Kliabanau, Krok po kroku poznajemy Białoruś. Język. Kultura. Krajoznawstwo = Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю. Мова, Культура, Краязнаўства*, Wyd-wo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, 198 s., „Acta Albaruthenica”, t. 13, s. 366–368.
- Kaleta R., 2013b, *O projekcie słownika białorusko-polskich fałszywych przyjaciół tłumacza na tle dorobku leksykografii polsko-białoruskiej*, „Studia Slavica”, t. 17, z. 1, s. 83–90.
- Kaleta R., 2013c, *Złudne odpowiedniki białorusko-polskie*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 48, s. 123–141.
- Kaleta R., 2014, *Анна Грэсь, Беларуская мова. Дапаможнік на беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі*, Wyd-wo Uniwersytetu w Białymstoku, Беласток 2012, 210 s., „Acta Albaruthenica”, t. 14, s. 373–375.
- Łoginow J., 2012, *Język białoruski. Podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i Ukrainą*, Bielsko-Biała, <http://wydaje.pl/e/jezyk-bialoruski-podrecznik-dla-polakow-zainteresowanych-bialorusia-i-ukraina> (dostęp: 15.11.2015).
- Rott-Żebrowski T., 1991, *Gramatyka języka białoruskiego: minimum gramatyczne. Cz. 1*, Lublin.
- Rott-Żebrowski T., 1992, *Gramatyka języka białoruskiego: minimum gramatyczne. Cz. 2*, Lublin.
- Sajewicz N., 2000, *Materiały do praktycznej nauki języka białoruskiego*, Lublin.
- Szadyko S., Wójcik A., 1990, *Mini-rozmówki białoruskie*, Warszawa.
- Wojan K., 2013, *Język białoruski w leksykografii polskiej. Bibliografia słowników (za lata 1807–2012)*, „Acta Albaruthenica”, t. 13, s. 219–233.
- Баршчэўская Н., 2012, *Сітуацыя беларускай мовы ў Польшчы*, „Беларусіка = Alba-ruthenica”, № 32, с. 342–353.
- Баршчэўская Н., 2013, *Дасягненні Кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*, „Białorutenistyka Białostocka”, № 5, с. 483–489.
- Волкава Я. В., Авілава В. Л., 2005, *Польска-беларускі слоўнік = Słownik polsko-białoruski*, рэд. Г. А. Цыхун, Мінск.
- Грэсь А., 2012, *Беларуская мова. Дапаможнік на беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі*, Беласток.
- Калета Р., 2010, *Цяжкія польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову*, „Arche”, № 4, с. 358–400.
- Калета Р., 2013, *Пра беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка”*, „Acta Albaruthenica”, № 13, с. 135–144.
- Клябанаў Д., 2010, *Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю: мова, культура, краязнаўства = Krok po kroku poznajemy Białoruś: język, kultura, krajoznawstwo*, Kraków.
- Павловская Н. Ю. et al., 2012, *Белорусский язык для стран СНГ: учебник*, Москва.
- Сегень Л., 2007, *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 1*, Беласток.
- Філіновіч А., 2007, *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі. Курс 2*, Беласток.

Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego

Artykuł omawia nauczanie języka białoruskiego jako obcego (JBJO) wśród rodowitych Polaków. Analizuje dotychczasowe materiały dydaktyczne, w tym podręczniki, rozmówki i skrypty przeznaczone dla studentów białorutenistyki oraz kursów indywidualnych. Zwraca uwagę na problemy tłumaczeniowe wynikające z interferencji językowej, fałszywych przyjaciół i różnic składniowych. Omówiono także znaczenie znajomości języka ojczystego w procesie nauki JBJO oraz rolę praktycznych materiałów kulturoznawczych w kształtowaniu kompetencji językowej. Artykuł podkreśla potrzebę odmitologizowania języka białoruskiego i ukazania jego neutralnego charakteru w nauczaniu Polaków.

Słowa kluczowe: język białoruski jako obcy, tłumaczenie glottodydaktyczne, interferencja językowa, fałszywy przyjaciel tłumacza, materiały kulturoznawcze

Некалькі заўваг пра выкладанне беларускай мовы як замежнай палякам

Артыкул разглядае выкладанне палякам беларускай мовы як замежнай (БМЗ). Аналізуюцца наяўныя навучальныя матэрыялы, у тым ліку падручнікі, размоўнікі і даведнікі для студэнтаў беларусістыкі і індыўідуальных курсаў. Асабліва ўвага надаецца праблемам перакладу, што ўзнікаюць з-за моўнай інтэрферэнцыі, “фальшывых сяброў перакладчыка” і сінтаксічных адрозненняў. Таксама абмяркоўваюцца значэнне валодання роднай мовай у працэсе вывучэння БМЗ і роля практычных культуралагічных матэрыялаў у фармаванні моўнай кампетэнцыі. Артыкул падкрэслівае неабходнасць дэміфалагізацыі беларускай мовы і паказу яе нейтральнага характару ў навучанні палякаў.

Ключавыя словы: беларуская мова як замежная, глотадыдактычны пераклад, моўная інтэрферэнцыя, фальшывы сябар перакладчыка, культуралагічныя матэрыялы

Główne założenia i wyzwania glottodydaktyki białorutenistycznej na początku XXI wieku¹

The Main Premises of and Challenges to the Belarusian Glottodidactics at the Beginning of the 21st Century

This article presents current assumptions and challenges of Belarusian glottodidactics in the context of teaching Belarusian as a foreign language. It discusses the situation of the Belarusian language in Belarus, its depoliticization and demythologization, as well as the importance of education and teaching materials adapted to different groups of learners. The need to develop textbooks with a comparative component and the use of multimedia technologies is also emphasized. The article highlights the significance of scientific platforms, exchange of experiences, Belarusian as foreign language certification, and the promotion of the Belarusian language both domestically and internationally. It also points to the role of comparative glottodidactics and international cooperation in promoting Belarusian studies.

Keywords: Belarusian as a foreign language, Belarusian glottodidactics, language policy, textbooks, promotion

1. Stan języka białoruskiego a potrzeba jego odpolitycznienia i demitologizacji

Powszechnie się uważa, że sytuacja języka białoruskiego na Białorusi jest bardzo trudna i niekorzystna nie tylko dla rozwoju, lecz także istnienia tego języka. Badania socjologiczne, dawniejsze i te z czerwca 2015 roku, nie napawają optymizmem. Według czerwcowego sondażu przeprowadzonego przez zarejestrowany na Litwie Niezależny Instytut Badań Społeczno-Gospodarczych i Politycznych (НИСЭПІ b.d.) tylko 3,3 proc. ankietowanych posługuje się na co dzień językiem białoruskim, a aż 68,5 proc. – językiem rosyjskim (jest to wynik najwyż-

¹ Pierwodruk: „Światła masz tyle w sobie...”. *Ze studiów wschodniosłowiańskich. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Barszczewskiemu w osiemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. M. Kaczmarczyk, A. Nowacki, M. Sidor, B. Siwek, Lublin 2015, s. 281–293.

szy od 10 lat). Nawet językiem mieszanym (tzw. *trasiankq*) posługuje się więcej osób (16,2 proc.) niż językiem białoruskim. Niżej szczegółowe wyniki sondażu (НИСЭПИ b.d.)²:

Tab. 1. Каким языком в основном Вы пользуетесь в повседневном общении?

Вариант ответа	11'2000	09'2002	03'2003	03'2004	06'2006	09'2010	06'2011	03'2013	09'2014	06'2015
Белорусским	4,2	5,4	4,7	7,1	3,8	3,2	1,9	3,3	4,7	3,3
Русским	37,6	44,2	45,9	47,4	57,1	59,2	57,1	57,5	60,8	68,5
И русским, и белорусским	25,7	21,2	19,9	17,3	13,8	14,9	15,9	15,9	14,3	11,8
Смешанным (трасянкой)	31,3	25,4	28,7	27,8	22,9	22,5	24,8	22,5	19,4	16,2

Wydaje się, że wyniki sondażu potwierdzają pewne tendencje, trwające już od dawna, dlatego już nie dziwią szczególnie badaczy białoruszczyzny. Status języka białoruskiego był i jest szeroko komentowany także przez naukowców w Polsce (np. E. Smułkowa, N. Barszczewska) i na Białorusi (np. A. Лукашанец, Н. Мячкоўская), a także przez media, które często szukają sensacyjnych tematów.

Trzeba podkreślić, że sondaże oddają ogólne nastroje społeczne. Społeczeństwo białoruskie bardziej interesuje się stanem gospodarki niż kulturą i językiem. Są wyjątki w postaci inicjatyw oddolnych, o czym świadczą kursy języka białoruskiego dla Białorusinów, np. „Мова нанова”, „Моваведа”, a dawniej jeszcze „Мова ці кавя”.

Inaczej kwestie językowe wyglądają z punktu widzenia władzy. Konstytucja gwarantuje dwujęzyczność, chociaż wiele przykładów z życia pokazuje, że tej równości dwóch języków brakuje (np. w mediach czy edukacji, która jest zdominowana przez język rosyjski). Sytuację tę skomentował sam prezydent Łukaszenka, którego słowa cytowała 29 września 2014 roku agencja belta.by: „Ладно, на русском языке мы практически все разговариваем. Но на белорусском языке, скажем откровенно, в быту, дома мы разговариваем меньше. Так, может быть, надо в школе в пользу белорусского языка дать один час, а не английского?” (za: БЕЛТА 2014a).

W styczniu 2014 roku na spotkaniu z przedstawicielami mediów prezydent powiedział m.in.: „Я абсолютно не против белорусского языка. Я даже больше,

² Por. też omówienia sondaży w artykule: Barszczewska 2014. Dane powszechnego spisu ludności z 2019 roku na Białorusi pokazują, że 54,1 proc. Białorusinów nazwało białoruski swoim językiem ojczystym (wzrost o 1 proc. w stosunku do roku 2009), rosyjski wskazało 42,3 proc. populacji. Trzeba jednak pamiętać, że wybór języka białoruskiego jako ojczystego nie oznacza automatycznie, że jest używany w życiu codziennym – tylko 26 proc. zadeklarowało używanie go w domu. Liczba ta i tak może być zawyżona, gdyż wiele osób używa *trasianki* (mieszanki białoruskiego i rosyjskiego), co w spisie prawdopodobnie zostało także zakwalifikowane jako używanie języka białoruskiego.

чем вы, хочу, чтобы наши люди свободно разговаривали на белорусском языке. Единственное, что я не приемлю, – это давление. Как только начинаешь давить – обратная реакция” (za: БЕЛТА 2014b).

Dnia 22 kwietnia 2014 roku w corocznym przesłaniu do narodu białoruskiego i Zgromadzenia Narodowego padły jeszcze mocniejsze słowa: „Если мы потеряем русский язык, то лишимся ума, а если мы разучимся говорить на белорусском, то перестанем быть нацией” (za: TUT.BY 2014).

Wypowiedzi prezydenta Łukaszenki (i innych polityków, także opozycyjnych), same w sobie przychylne w tym przypadku wobec białoruszczyzny, sprawiają jednak, że jest ona opłataną pajęczyną polityki, z której już od dawna nie może się wydostać. Problemem języka białoruskiego jest to, że często nie jest rozpatrywany jako język, lecz jako narzędzie walki polityczno-opozycyjnej, pejoratywne określenie języka ludności wiejskiej itd. Na temat języka białoruskiego narosło wiele mitów i stereotypów. Brakuje demitologizacji tego języka, ukazania jego funkcji komunikacyjnych. Starają się tym zajmować różne środowiska, które chcą dotrzeć do samych Białorusinów albo obcokrajowców, wśród których język białoruski jest bardzo popularny³. Można tu wyróżnić organizacje niepaństwowe, np. Міжнароднае грамадскае аб’яднанне “Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына”, koordynujące kampanię „Будзьма беларусамі!”, czy Towarzystwo Języka Białoruskiego, które przygotowało testy certyfikacyjne z języka białoruskiego, oraz inicjatywę rządową, m.in. „план мероприятий по популяризации и расширению сферы использования белорусского языка в жизни общества”. W ramach tego planu, na przełomie sierpnia i września 2015 roku, Republikański Instytut Szkoły Wyższej i Białoruski Uniwersytet Państwowy zorganizowały Międzynarodową Letnią Szkołę Białorutenistyk⁴.

Wszystkie te inicjatywy w jakimś sensie sprzyjają rozwojowi języka białoruskiego. Dużym wyzwaniem jest jednak jego odpolitycznienie (por. Kaleta 2015a, s. 71–72) i demitologizacja. Język białoruski nie powinien się kojarzyć z polityką: ani z opozycją, ani z prezydentem Łukaszenką. Język powinien być językiem, a nie narzędziem polityki. Wtedy ma szansę się rozwijać i stać narzędziem komunikacji. Odpolitycznienie i demitologizacja to główne założenia i wyzwania dla glottodydaktyki białorutenistycznej, zarówno na Białorusi (rodzima glottodydaktyka białorutenistyczna), jak i poza jej granicami (zagraniczna glottodydaktyka białorutenistyczna). Glottodydaktyka białorutenistyczna powinna też się zajmować promocją języka białoruskiego, by odwracać (a nie utrzymywać) trendy rejestrowane w społeczeństwie w takich sondażach, jak przytoczony wyżej. Nauczyciele języka białoruskiego nie powinni się ograniczać do stwierdzeń, że „język białoruski nie

³ Wśród obcokrajowców uczących się języka białoruskiego bardzo znane są Japonka Shiori Kiyosawa (Сіёры Кіёсава, por. Гойшик, Никифоров 2014) i Hiszpanka Ángela Espinosa Ruiz (Ангела Эспіноса Руіз), która pisała wiersze i blog po białorusku (<http://inshazemka.blogspot.com>).

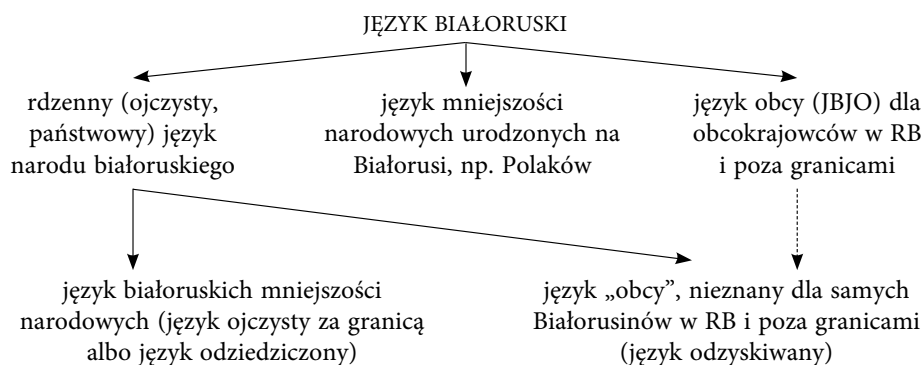
⁴ Zob. http://philology.by/uploads/informatsionoe_pismo_letnyaya_shkola_belorusistik.pdf.

jest używany, więc po co (się) go uczyć”, przypomina to bowiem zachowanie lekarza, który zamiast ratować pacjenta (zgodnie z przysięgą Hipokratesa), stwierdza, że większość osób w podobnym stanie i tak umiera, więc nie ma sensu leczyć. Nauczyciele powinni się zająć edukowaniem i uświadamianiem, czym właściwie jest język białoruski, a czym nie jest. Jest to swego rodzaju misja, ale edukacja w każdym wymiarze w ogóle jest „pracą u podstaw”, wymaga zatem poświęcenia i oddania.

Białoruszczyzna nie jest zagadnieniem jednorodnym. Może być rozpatrywana na różnych poziomach, jako:

- 1) rdzenny język ojczysty narodu białoruskiego;
- 2) język mniejszości narodowych urodzonych na Białorusi, a mówiących po białorusku, np. Polaków, Tatarów;
- 3) język białoruskich mniejszości narodowych zamieszkujących różne kraje świata (jeśli dzieci emigrantów uczyły się w szkole na Białorusi, a potem wyjechały za granicę, ale kontynuują naukę białoruskiego, to mówimy o białoruskim jako języku ojczystym za granicą; jeśli zaś dzieci nie uczyły się w białoruskiej szkole i naukę pobierają tylko za granicą w języku kraju, w którym mieszkają, a jednocześnie uczą się białoruskiego, to mówimy o języku białoruskim jako odziedziczonym i odzyskiwanym, por. punkt 4);
- 4) język „obcy” (właściwie: nieznany, słabo znany, biernie znany) dla samych (dorosłych zwykle) Białorusinów⁵, którzy mieszkają na Białorusi lub poza jej granicami i na co dzień posługują się wyłącznie językiem rosyjskim, a chcieliby władać językiem białoruskim; białoruski staje się wtedy z języka nieznanego językiem odradzającym się, odzyskiwanym (rewitalizowanym);
- 5) język, którego uczą się obcokrajowcy na Białorusi lub poza jej granicami (JBJO).

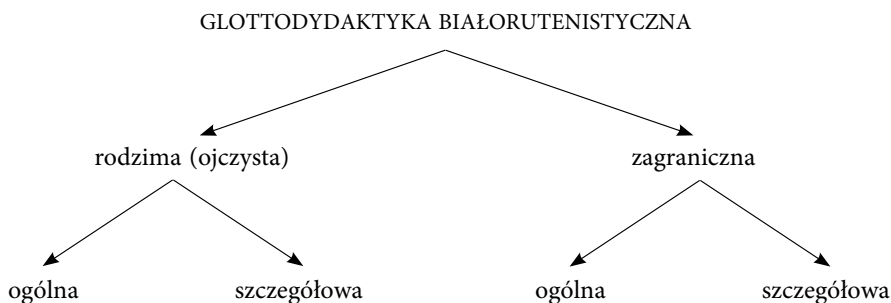
Schematycznie przedstawia to poniższy diagram:

⁵ Często w sondażach można znaleźć opinie, że niektórzy Białorusini nie znają dobrze języka białoruskiego, więc się nim nie posługują. W ich mniemaniu nie ma sensu posługiwać się językiem, którego się dobrze nie zna. Do tego dochodzi lęk przed robieniem błędów i wystawianiem się z tego powodu na kpiny środowiska.

Glottodydaktyka białorutenistyczna zajmuje się punktem 5, czyli językiem białoruskim jako obcym (JBJO)⁶. Odróżniam tu zatem celowo i wyraźnie nauczanie języka białoruskiego Białorusinów rosyjskojęzycznych od nauczania obcokrajowców, mimo że często te procesy mogą wydawać się podobne, a sam język dla jednej i drugiej grupy rzeczywiście może być „obcy” (choć w różnym stopniu i z innej przyczyny)⁷. W przypadku glottodydaktyki białorutenistycznej termin JBJO nie jest stosowany w niniejszym artykule wobec Białorusinów, gdyż metody stosowane w ich nauczaniu nie zawsze są tożsame ze szczegółową metodyką nauczania JBJO. Białorusini rosyjskojęzyczni mogą korzystać z mieszanych środków zarówno metodyki nauczania języka ojczystego, jak i metodyki nauczania JBJO, co prowadzi do ukształtowania specyficznej metodycznej „trzeciej drogi”. Obcokrajowcy mogą z niej korzystać rzadziej i w inny sposób oraz nie na każdym poziomie nauczania. Dlatego na diagramie język „obcy” (nieznany, ale jakoś odziedziczony i odzyskiwany) zaznaczono w łączności zarówno z językiem ojczystym (czy państwowym na Białorusi), jak i językiem obcym (strzałką przerywaną, a nie ciągłą). Z definicji język odzyskiwany odnosi się nie do języka jako obcego, lecz do języka ojczystego (dziedziczonego), który z różnych przyczyn (np. migracji, kolonizacji czy z powodu polityki asymilacji) został utracony, zapomniany lub nieprzekazany pokoleniowo. I chociaż w procesie nauki (odzyskiwania) mogą być stosowane różne metody (w tym znane z nauczania języka jako obcego), to jednak motywacja obcokrajowców i odzyskujących język jest inna – ci ostatni uczą się języka jako części swojej tożsamości państwowej, kulturowej czy etnicznej.

Glottodydaktykę białorutenistyczną także możemy uszczegółowić, co pokazuje następujący uproszczony diagram:

⁶ W wąskim rozumieniu terminu glottodydaktyka białorutenistyczna. W języku białoruskim funkcjonują dwa skrótowce: БЯЗ (stosuje np. С.А. Важнік) i БМЗ (stosuje np. Г.К. Чахоўскі).

⁷ Poloniści w swoich badaniach podążają tym tropem. W literaturze przedmiotu tym samym terminem „język polski jako obcy” (JPJO) określają nauczanie Polaków z Białorusi (z polskiej mniejszości narodowej), którzy często w ogóle nie znają polskiego, ale mają polskie korzenie i uczą się języka przodków, oraz rodowitych Białorusinów (bez polskich korzeni), uczących się języka polskiego w Polsce lub na Białorusi w celach np. zawodowych.

Glottodydaktyka białorutenistyczna rodzima (GBR) dotyczy białoruskiej szkoły glottodydaktycznej, rodowitych Białorusinów, którzy zajmują się naukowo i dydaktycznie nauczaniem i uczeniem się JBJO (dydaktyka i metodyka) w teorii (glottodydaktyka białorutenistyczna rodzima ogólna, GBRO) i w praktyce (glottodydaktyka białorutenistyczna rodzima szczegółowa, GBRS)⁸. Naukowcy, dydaktycy i metodycy innych narodowości patrzą na język białoruski z innej perspektywy, stąd wyodrębnienie glottodydaktyki białorutenistycznej zagranicznej (GBZ), która także się zajmuje ogólnymi teoriami dotyczącymi dydaktyki i metodyki (glottodydaktyka białorutenistyczna zagraniczna ogólna, GBZO) oraz rozwiązaniami szczegółowymi (glottodydaktyka białorutenistyczna zagraniczna szczegółowa, GBZS) dotyczącymi konkretnej grupy narodowościowej (a więc jak Polak powinien uczyć Polaka języka białoruskiego, jak Japończyk Japończyka, Hiszpan Hiszpana itd.). Ogólne założenia i wyzwania GBR i GBZ będą podobne, różnice zaś będą dotyczyć celów i rozwiązań szczegółowych.

Glottodydaktyka białorutenistyczna może korzystać z doświadczeń dydaktyki i metodyki nauczania języka białoruskiego jako języka ojczystego, gdyż pewne zagadnienia językowe trzeba wyjaśniać zarówno rosyjskojęzycznym Białorusinom, jak i obcokrajowcom, np. spółgłoski wzdlużone. Ważne jest także stosowanie materiałów multimedialnych, np. filmików w Internecie, które w obrazkowy sposób tłumaczą często niełatwe zasady. Materiałów takich nie ma zbyt wiele. Powstają one na potrzeby białorutenizacji Białorusinów, stąd spotkać w nich możemy porównanie języka białoruskiego z językiem rosyjskim (np. filmiki „Мова нанова”). Nauczanie języka białoruskiego Polaków powinno także zawierać komponent porównawczy z językiem polskim, tak by zachęcić do nauki i pokazać rzeczywiste i pozorne podobieństwa językowe.

2. Podręczniki do JBJO jako wyzwanie dla nowoczesnej glottodydaktyki białorutenistycznej

Od zawsze niemal trwają dyskusje na temat podręcznika doskonałego. Wiadomo, że taki nie istnieje, ale każdy autor stara się osiągnąć jakiś ideał, opracowując swój podręcznik. Inny podręcznik przyda się przy pracy ze Słowianami, a inny z Azjatami czy Arabami. Właśnie dlatego podręczniki (i grupy kursowe) w miarę możliwości powinny być dostosowywane do konkretnej narodowościowej grupy odbiorców⁹. Podręcznik taki powinien pokazywać i wykorzystywać podobieństwa między językiem obcym i językiem ojczystym ucznia. Tego typu podręczniki są już dostępne. Dla osób angielskojęzycznych wydano: *Fundamental Byelorussian*

⁸ Sformułowania „ogólna” i „szczegółowa” zaczerpnięte są z literatury przedmiotu dotyczącej ogólnie glottodydaktyki, głównie z prac germanistów: Waldemara Pfeiffera i Franciszka Gruczy.

⁹ Podkreślają to też białoruscy badacze (np. Барысенка 2012, s. 393).

(Pashkevich 1974; 1978), *Conversational Belarusian for English-Speaking Students* (Stankevich 2001), dla Węgrów *Дваццаць сустрэч з Беларуссю* (Станкевіч і Каткіч 2006), dla osób niemieckojęzycznych np. *Weißrussisch. Lehrmaterial zum Kurs Weißrussische Sprache* (Heyl 2001), dla rosyjskojęzycznych *Белорусский язык. Для говорящих по-русски* (Кривицкий et al. 2008), *Гавары са мной па-беларуску* (Аляксандраў і Мыцык 2008), *По-белорусски? Пожалуйста!* (Мыцык 2015), *Белорусский язык для стран СНГ* (Павловская et al. 2012).

Wydane zostały także bardzo ciekawe podręczniki napisane po białorusku dla obcokrajowców różnych narodowości, np. *Гаворым па-беларуску* (Сямешка 1999) oraz *Беларуская мова? 3 задавальненнем!* (Памза 2010). Podręczniki wydane na Białorusi w większości adresowane są do szerszego audytorium, a te wydane w innym kraju – do odbiorców jednej konkretnej narodowości, co jest korzystniejsze z punktu widzenia uczniów. Efektywność podręczników przeznaczonych dla konkretnej grupy narodowościowej podkreślana była od dawna w literaturze (zob. Jankowski 1973, s. 188–189). W polskim kontekście idee tę próbuje realizować miejscami *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі* (Ждановіч 2008) oraz amatorskie wydanie *Язык бiałорускі. Podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i Ukrainą* (Łeginow 2012; zob. też Kaleta 2015a, s. 71–72). Polskie wydania opisałem we wcześniejszym artykule (Kaleta 2015a), ale warto podkreślić fakt, że podręczniki dla Polaków powinny przedstawiać różnice między językiem białoruskim i polskim na różnych poziomach. Dotyczy to np. rzeczowników, które w obu językach mają inny rodzaj pomimo pozornego podobieństwa, np. brus. *архiў* (rodzaj męski) – pol. *archiwum* (rodzaj nijaki), brus. *начак* (rodzaj męski) – pol. *paczka* (rodzaj żeński), oraz homonimów międzyjęzykowych (tzw. „fałszywych przyjaciół tłumacza”), np. brus. *станоўчы* ‘pozytywny’ – pol. *stanowczy* ‘rąszczy’, brus. *суткі* ‘doba’ – pol. *sutki* ‘caski, smocki’ (więcej: Малажай 1994; Kaleta 2014). Osobne kwestie stanowią fleksja i składnia (por. Kaleta 2013), a także fonetyka z akcentem (zob. Хоміч 2010; Kaleta 2013, s. 124–125). Ważne jest także, by w podręczniku znalazły się ćwiczenia, które mają pomagać w utrwalaniu konstrukcji będących w obu językach przyczyną błędów z powodu pozornego podobieństwa.

3. Platforma naukowa glottodydaktyki białorutenistycznej jako miejsce dyskusji nad współczesnymi wyzwaniami

Żeby glottodydaktyka białorutenistyczna mogła się rozwijać, trzeba stworzyć w środowisku naukowym odpowiednie do tego podstawy. Naukowcy i dydaktycy powinni mieć przestrzeń naukową pozwalającą na wymianę doświadczeń i dzielenie się wynikami swoich badań. Pojedyncze prace poświęcone JBJO publikowane są np. na łamach białoruskich czasopism: „Працы кафедры сучаснай беларускай мовы” i „Беларусіка = Albaruthenica”, ale nie są to pisma poświęcone wyłącznie tej

tematyce. Istnieje więc potrzeba stworzenia platformy naukowej poświęconej zagadnieniom szeroko rozumianej glottodydaktyki białorusnistycznej, co motywowałoby nie tylko do wymiany doświadczeń, lecz także do organizowania konferencji i dyskusji. W ramach takiej platformy naukowej glottodydaktyka białorusnistyczna, na wzór innych glottodydaktyk (por. Dąbrowska 2014), mogłaby być analizowana na różnych poziomach z uwzględnieniem różnych zagadnień, takich jak:

- 1) Metodyka nauczania (por. Чахоўская 2014) – metody nauczania gramatyki i wiedzy o Białorusi; rozwijanie sprawności mówienia, rozumienia ze słuchu, czytania i pisania; analiza stosowania nowych technologii na zajęciach¹⁰; wykorzystanie na zajęciach tekstów literackich (oryginalnych lub uproszczonych) w grupach międzynarodowych i jednolitych narodowościowo (słowiańskich i niesłowiańskich) itd. Konieczne jest kompleksowe wydanie opracowania dotyczącego metodyki nauczania JBJO, które zebraloby różne doświadczenia opisywane w osobnych publikacjach (por. Чахоўская 2006; Чахоўски 2006).
- 2) Białoruszczyzna cudzoziemców – analiza błędów językowych (por. Калета 2010; Kaleta 2015b); rozpoczęcie prac nad koncepcją teoretyczną i praktyczną korpusu błędów obcokrajowców, stworzenie przewodnika po trudnych miejscach białoruszczyzny; badanie tzw. języka przejściowego (ang. *interlanguage*) oraz wymowy.
- 3) Glottodydaktyka porównawcza – np. polsko-białoruska, polsko-białorusko-rosyjska, białorusko-rosyjska, białorusko-niemiecka itd., badanie i opis podobieństw i różnic między językami; porównywanie metod nauczania, programów kursów, roli nauczyciela.
- 4) Historia, teraźniejszość i przyszłość nauczania JBJO (por. Борисенко 2011) – dawne i nowe podręczniki do nauki JBJO, sposoby prezentacji materiału, tematy poruszane w podręcznikach.
- 5) Język a kultura – kwestie lingwistyki kulturowej (białorusoznawstwo [por. Брыгадзін 1997; Смятаннікаў 2000; Важнік і Савіцкая 2003; Kliabanau 2010], etnolingwistyka, krajoznawstwo), komunikacja międzykulturowa; nauczanie o kulturze Białorusi; miejsce kultury w procesie nauczania języka; przysłowia, powiedzenia, frazeologia, leksyka bezekwiwalentowa; etykieta językowa; stereotypy w podręcznikach do nauczania JBJO, rola mężczyzny i kobiety; najczęstsze imiona i nazwiska; cechy narodowe i charakteru Białorusinów; tematy tabu (np. erotyka, śmierć, religia [por. Kaleta 2016]); idealizacja bohaterów podręczników.
- 6) Pragmatyka językowa – np. powitanie, pożegnanie, podziękowanie, przeprosiny, prośba.

¹⁰ Jest to jedna z ważniejszych i nowych kwestii, które są już przedmiotem opisu (w ramach języka ojczystego) także na Białorusi (np. Жукович 2015).

- 7) Problematyka certyfikacji JBJO – poziomy certyfikatów, materiały wymagane na dany poziom, sposoby przygotowywania do egzaminów na certyfikat oraz wzory testów¹¹. Wiąże się z tym przygotowywanie specjalnych programów nauczania¹² oraz dokładnych wytycznych co do tego, jaki rodzaj materiału trzeba opanować na danym poziomie. Byłoby to pomocne nie tylko dla lektorów, lecz także dla uczniów, którzy sami chcieliby się przygotowywać do egzaminu certyfikacyjnego.
- 8) JBJO na Białorusi i poza jej granicami – osiągnięcia, perspektywy, porównanie.
- 9) Przykładowe materiały, ćwiczenia i zajęcia z JBJO (por. Чахоўская 2011; Чахоўскі 2011).
- 10) Problematyka kształcenia oraz pracy nauczycieli JBJO na Białorusi i poza jej granicami (por. Малажай 1994; Сысой 2008).

Są to główne założenia i wyzwania współczesnej glottodydaktyki białorutenistycznej (por. Протчанка 2001). W innych językach te dziedziny są ciągle rozwijane, natomiast język białoruski nie doczekał się aż tak wielu opracowań z powodu ciągłej dyskryminacji i nadawania niskiego prestiżu. Pole do pracy jest zatem ogromne. Zwłaszcza białoruteniści powinni podjąć te wyzwania – nie tylko językoznawcy, lecz także literaturoznawcy, kulturoznawcy i historycy (niełatwo bowiem ująć np. historię Białorusi w sposób glottodydaktyczny, wpieść ją w treści podręcznika czy lektoratu i wykorzystywać w procesie nauczania języka obcego).

Wspomniane wyżej zagadnienia mogłyby i powinny być dyskutowane na łamach czasopisma naukowego poświęconego w całości glottodydaktyce białorutenistycznej. Takie czasopismo powinno jak najszybciej powstać¹³, najlepiej w środowisku międzynarodowym, które mogłoby być skupione w jakimś stowarzyszeniu, np. Międzynarodowym Komitecie ds. Języka Białoruskiego jako Obcego (taka struktura naukowa mogłaby być częścią innej, np. Międzynarodowej Asocjacji Białorutenistów). Sprzyjałoby to rozwojowi nie tylko tej dziedziny, lecz także samych badaczy, a przede wszystkim zbierałoby w jednym miejscu rozproszone jak dotąd informacje dotyczące glottodydaktyki białorutenistycznej. Tego typu czasopisma nie są niczym nowym. Mają je już ukraińscy, którzy od 2006 roku dwa razy do roku wydają na Lwowskim Uniwersytecie Narodowym im. Iwana Franki czasopismo „Теорія і практика викладання української мови як іноземної” („Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language”), poświęcone teorii i praktyce wykładania języka ukraińskiego jako obcego (glottodydaktyka ukrajinistyczna). W Polsce zaś znane są czasopisma: „Postscriptum Polonistyczne” (Katowice), „Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” (Łódź), „Kwartalnik Polonicum” (Warszawa), poświęcone językowi polskiemu jako obcemu

¹¹ Na Białorusi, dzięki Towarzystwu Języka Białoruskiego, przygotowano sześć zeszytów próbnych z testami na różne poziomy certyfikacyjne (zob. np. Барысенка et al. 2014).

¹² Na wzór innych języków, por. Janowska et al. 2011; zob. też Важнік 2004.

¹³ Tego typu pismo („Język Białoruski jako Obcy”) powstało w 2017 r. na UW.

(glottodydaktyka polonistyczna). Tego typu wydania z powodzeniem są wykorzystywane przez studentów, nauczycieli oraz badaczy glottodydaktyki, zwłaszcza że są one często dostępne w Internecie, co znacznie ułatwia zarówno dostęp do informacji, jak i ich przetwarzanie.

4. Popularyzacja glottodydaktyki białorutenistycznej (JBJO)

Popularyzacja JBJO obejmuje różne poziomy. Pierwszy to poziom instytucjonalny, czyli władze białoruskie (m.in. ministerstwo edukacji, ministerstwo kultury), uniwersytety (w których murach mogłyby być utworzone szkoły JBJO dla obcokrajowców), organizacje pozarządowe (m.in. Towarzystwo Języka Białoruskiego, Międzynarodowa Asocjacja Białorutenistów). Drugi poziom to poziom społeczeństwa obywatelskiego, które samo zacznie popularyzować swój język. Trzeci poziom to popularyzacja JBJO za granicą, w konkretnym kraju, np. Polsce. Tu znów można by wyróżnić poziom instytucjonalny (ambasady) i społeczny (organizacje). Trzeba podkreślić, że na każdym z powyższych szczebli odbywa się jakiś ruch do przodu. I to bardzo ważne. Być może, chciałoby się więcej, szybciej, lepiej, ale przecież nie od razu Kraków zbudowano. Warto też zauważać i rozgłaszać pozytywne tendencje, choćby najmniejsze. Przydałaby się konsolidacja wysiłków różnych środowisk na rzecz popularyzacji JBJO, choć może to być trudne ze względu na różnice polityczne i światopoglądowe. Wydaje się jednak, że w ramach odpolitycznienia języka białoruskiego warto byłoby szukać porozumienia ponad innymi podziałami. Najważniejsze jednak, że powstają kursy języka białoruskiego, kampanie społeczne i szkoły letnie, wydawane są (wciąż pojedyncze, ale jednak) artykuły i pozycje książkowe poświęcone JBJO. Jest on też przedmiotem refleksji na konferencjach, co potwierdza choćby obecność odpowiedniego panelu na Międzynarodowym Kongresie Białorutenistów w 2015 roku i 5 lat wcześniej, w 2010 roku. Trzeba też o tym mówić, pisać, a najlepiej kontynuować i rozwijać. Popularyzacji glottodydaktyki białorutenistycznej z pewnością pomogłaby specjalnie ufundowana nagroda (niekoniecznie od razu państwowa, ale choćby np. uniwersytecka). Nagrodę taką otrzymywałby organ lub osoba fizyczna, obcokrajowiec (np. tłumacz, wykładowca, literat itd.), który zajmuje się białorutenistyką i poświęca jej (czyli też samej Białorusi) swoje życie zawodowe. Pewne przykłady już są, np. w 2011 roku honorowym dyplomem Ministra Kultury Republiki Białorusi (P.P. Łatuszki) została nagrodzona Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego¹⁴. Warto kontynuować dawne lub stwarzać nowe tradycje.

¹⁴ За – як чытамы – „значны ўклад у захаванне і папулярызацыю беларускай культуры і мовы ў Польшчы, развіццё беларуска-польскіх культурных і навуковых сувязяў”.

W Polsce istnieje np. nagroda Polonicum, która jest wręczana na Uniwersytecie Warszawskim. W 2010 roku jedno z wyróżnień otrzymała prof. Ała Kożynawa (brus. Ала Кожнынава), a w 2019 roku laureatką została prof. Swietłana Musijenko (brus. Святлана Мусценка) z Grodna. Nagrodzie zgodzili się patronować: rektor Uniwersytetu Warszawskiego, Marszałek Senatu RP oraz minister kultury. Każdy może zgłosić kandydaturę w konkursie o nagrodę, która ma za zadanie popularyzować polonistykę za granicą i prezentować w Polsce osiągnięcia polonistyki zagranicznej.

Popularyzacji glottodydaktyki białorutenistycznej sprzyjałyby też sponsorowane wymiany i staże dla wykładowców i naukowców. Dzięki temu możliwe byłyby także dwustronne projekty służące wypracowaniu lepszych metod i materiałów do nauki. Bolączką naszych czasów jest to, że wiele publikacji i badań powstaje albo w Polsce, albo na Białorusi. Za rzadko występują inicjatywy wspólne, które naprawdę byłyby z korzyścią dla poziomu wydawanych pozycji oraz rozwoju naukowego badaczy. Wymiany stażowe pomogłyby także w konsolidacji środowiska białorutenistycznego, w szukaniu grantów i innego finansowania projektów. Potrzebne są stypendia (fundusze stypendialne), które mogą być ufundowane przez rząd, organizacje, uniwersytety lub centra kultury. Tego typu przedsięwzięcia są jednocześnie promocją Białorusi i inwestycją w jej przyszłość. Takie stypendia fundują już rządy Niemiec, USA czy Federacji Rosyjskiej.

Zakończenie

Wydaje się, że główną rolę w realizacji najważniejszych założeń i wyzwań, jakie stoją przed glottodydaktyką białorutenistyczną, powinna odgrywać strona białoruska. Trzeba jednak mocno podkreślić fakt, że każdy białorutenista jest zobowiązany w swej działalności naukowej myśleć także o popularyzacji wyników swoich badań, także na forum międzynarodowym, by przyciągnąć jego uwagę do spraw białoruskich. Wykorzystanie badań naukowych jest możliwe także w glottodydaktyce i poprzez glottodydaktykę. Stąd trzeba mieć nadzieję, że badacze z różnych krajów także będą się obficie dzielić swoimi osiągnięciami. Chciałoby się, żeby także polscy białoruteniści dalej nieustannie przyczyniali się do rozwoju glottodydaktyki białorutenistycznej.

Bibliografia¹⁵

Barszczewska N., 2014, *Zakres użycia języka białoruskiego na przełomie XX–XXI wieku*, „Acta Albaruthenica”, t. 14, s. 87–98.

¹⁵ Zalecana literatura dodatkowa, wydana po opublikowaniu niniejszego artykułu w 2015 r.: Л. Сямешка, 2017, *Міжнародная летняя школа беларусістыкі: з гісторыі правядзення*, „Беларуская мова як

- Dąbrowska A., 2014, *Glottodydaktyka polonistyczna w SJPiK. Kierunki badań naukowych, w: 40 lat wrocławskiej glottodydaktyki polonistycznej. Teoria i praktyka. Księga jubileuszowa z okazji czterdziestolecia Szkoły Języka Polskiego i Kultury dla Cudzoziemców Uniwersytetu Wrocławskiego 1974–2014*, Wrocław, s. 255–276.
- Heyl S., 2001, *Weißrussisch. Lehrmaterial zum Kurs Weißrussische Sprache*, Berlin.
- Jankowski B.A., 1973, *Nauka języka obcego. Spojrzenie psychologa*, Warszawa.
- Janowska I. et al. (red.), 2011, *Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1–C2*, Kraków.
- Kaleta R., 2013, *Złudne odpowiedniki białorusko-polskie*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, t. 48, s. 123–141.
- Kaleta R., 2014, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
- Kaleta R., 2015a, *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego*, w: I. Э. Багдановіч (red.), *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Зборнік артыкулаў*, Мінск, s. 69–78.
- Kaleta R., 2015b, *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warszawa.
- Kaleta R., 2016, *Tematyka chrześcijańska na lektoratach języka polskiego i języka białoruskiego jako języków obcych*, „*Studia Slavica*”, t. 20, z. 2, s. 97–110.
- Kliabanau D., 2010, *Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю. Мова, культура, краязнаўства = Krok po kroku poznajemy Białoruś. Język, kultura, krajoznawstwo*, Kraków.
- Łoginow J., 2012, *Język białoruski. Podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i Ukrainą*, Kraków.
- Pashkevich V., 1974, *Fundamental Byelorussian*, Book 1, Toronto.
- Pashkevich V., 1978, *Fundamental Byelorussian*, Book 2, Toronto.
- Stankevich G., 2001, *Conversational Belarusian for English-Speaking Students*, Prague.
- Аляксандраў С., Мыцык Г., 2008, *Гавары са мной па-беларуску. Гутарковая мова ў штодзённым ужытку = Говори со мной по-белорусски. Живой разговор каждый день*, Масква.
- Барысенка В., 2012, *Праблемы выкладання беларускай мовы як замежнай у вышэйшай школе*, у: *Новае слова ў беларусістыцы. Мовазнаўства. Матэрыялы Міжнароднага кангрэса беларусістаў*, Мінск 20–21 мая 2010 года, „*Belarusika. Albaruthenica*”, № 32, s. 392–394.
- Барысенка В. et al., 2014, *Тэст па беларускай мове як замежнай. Пачатковы ўзровень. Агульнае валоданне*, Мінск.
- БЕЛТА, 2014а, *Лукашенко предлагает в школьных программах уделять больше внимания изучению белорусского языка*, <https://belta.by/president/view/lukashenko-predlagaet-v-shkolnyh-programmah-udeljat-bolshe-vnimaniya-izucheniju-belorusskogo-jazyka-55021-2014/> (dostęp: 15.11.2025).
- БЕЛТА, 2014b, *Лукашенко считает проблему белорусского языка политизированной*,

замежная”, № 1, с. 37–41; R. Kaleta, 2017, *Przegląd pomocy glottodydaktycznych do nauki języka białoruskiego jako obcego wydanych w latach 1973–2017*, w: „*Зь зчыливости ку моеи отчизне*”. *Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszukowi*, red. N. Barszczewska, M. Chaustowicz, Warszawa, s. 181–191; R. Kaleta, 2018, *Błędologia w glottodydaktyce białorusistycznej*, Warszawa; R. Kaleta, 2021, *Język białoruski – stan obecny i perspektywy*, w: *Tożsamość białoruska. Doświadczenia przeszłości i wyzwania teraźniejszości*. W 30. rocznicę uzyskania przez Białoruś niepodległości, red. J. Getka, J. Grzybowski, Warszawa, s. 157–177.

- <https://belta.by/president/view/lukashenko-schitaet-problemu-belorusskogo-jazyka-politizirovannoj-35240-2014/> (dostęp: 15.11.2025).
- Борисенко О. В., 2011, *Преподавание белорусского языка как иностранного. История и современность*, „Мова і культура”, № 5, вып. 14(151), с. 334–337.
- Брыгадзін П. І. (рэд.), 1997, *Беларусазнаўства. Навучальны дапаможнік*, Мінск.
- Важнік С. А., 2004, *Беларуская мова як замежная: сацыялінгвістычны, лінгваметадычны і ўласна лінгвістычны аспекты*, у: Л. Н. Чумак et al. (рэд.), *Язык и социум. Материалы VI Международной научной конференции, 3–4 декабря 2004 г., Минск*, Минск, с. 19–24.
- Важнік С. А., Савіцкая І. І., 2003, *Культура і гісторыя беларусаў: тэксты і заданні. Вучэбны дапаможнік па практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў*, Мінск.
- Гойшык А., Никифоров С., 2014, „Купалінка” ў выкананні японскай аспіранткі. TUT.BY даведаўся, навошта замежнікі вывучаюць беларускую мову, <http://news.tut.by/culture/416265.html> (dostęp: 15.11.2015).
- Ждановіч В., 2008, *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі = Słownik dla dzieci białorusko-polski, polsko-białoruski*, Мінск.
- Жуковіч М. В., 2015, *Сучасныя адукацыйныя тэхналогіі на ўроках беларускай мовы і літаратуры*, Мінск.
- Калета Р., 2010, Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову, „Arche”, № 4, с. 358–400.
- Кривицкий А. А., Михневич А. Е., Подлужный А. И., 2008, *Белорусский язык. Для говорящих по-русски*, Минск.
- Малажай Г., 1994, *Месца і роля беларуска-польскіх моўных супастаўленняў і перакладу ў падрыхтоўцы настаўніка-філолага*, у: *Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Беларуска-польскае ўзаемадзеянне ў грамадска-палітычнай, культурнай і адукацыйнай сферах”* (Брэст, красавік 1993), *Беларусіка Albaruthenica 3. Нацыянальныя і рэгіянальныя культуры, іх узаемадзеянне*, Мінск, с. 365–370.
- Мыцык Г., 2015, *По-белорусски? Пожалуйста! = Па-беларуску? Калі ласка!* Минск.
- НИСЭПИ (Независимый институт социально-экономических и политических исследований), b.d., <http://iiseps.org/old/trend.html> (dostęp: 15.11.2015).
- Павловская Н. Ю. et al., 2012, *Белорусский язык для стран СНГ. Учебник*, Москва.
- Протчанка В. У., 2001, *Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове*, Мінск.
- Рамза Т. Р., 2010, *Беларуская мова? З задавальненнем! Для замежных навучэнцаў*, Мінск.
- Смятаннікаў В. С., 2000, *Беларусазнаўства*, Мінск.
- Станкевіч Л., Каткіч Ж., 2006, *Дваццаць сустрэч з Беларуссю. Падручнік па беларускай мове для пачаткоўцаў*, рэд. А. Золтан, Будапешт.
- Сысой Н. М., 2008, *Прафесійная кампетэнцыя выкладчыка беларускай мовы як замежнай*, „Працы кафедры сучаснай беларускай мовы”, вып. 7, с. 107–110.
- Сямешка Л. І. (рэд.), 1999, *Гаворым па-беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў*, Мінск.
- TUT.BY, 2014, Лукашенко защищает русский язык, но обещает развивать его наравне с “матчиной мовой”, <http://news.tut.by/society/396153.html> (dostęp: 15.11.2015).
- Хоміч М. В., 2010, *Беларускія і польскія прасадыхныя адзінкі на занятках беларускай мовы як замежнай: кампаратыўны аспект*, „Працы кафедры сучаснай беларускай мовы”, вып. 9. *Да 80-годдзя з дня нараджэння прафесара Леаніда Іванавіча Бурака*, с. 110–114.

- Чахоўская Т. Л., 2006, *Метады даследавання ў методыцы выкладання беларускай мовы як замежнай*, „Працы кафедры сучаснай беларускай мовы”, вып. 5. *Да 70-годдзя з дня нараджэння доктара філалагічных навук, прафесара Арнольда Яфімавіча Міхневіча*, с. 175–180.
- Чахоўская Т. Л., 2011, *Урок на практыцы беларускага маўлення. Структура ўрока*, „Працы кафедры сучаснай беларускай мовы”, вып. 10. *Да 90-годдзя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*, с. 90–97.
- Чахоўская Т. Л., 2014, *Мэты і задачы навучання беларускай мове як замежнай*, „Працы кафедры сучаснай беларускай мовы”, вып. 13, с. 62–71.
- Чахоўскі Г. К., 2006, *Методыка выкладання беларускай мовы інашаземцам як вучэбная, навуковая і практычная дысцыпліна*, „Працы кафедры сучаснай беларускай мовы”, вып. 5. *Да 70-годдзя з дня нараджэння доктара філалагічных навук, прафесара Арнольда Яфімавіча Міхневіча*, с. 180–196.
- Чахоўскі Г. К., 2011, *Сістэма сродкаў навучання беларускай мове як замежнай*, „Працы кафедры сучаснай беларускай мовы”, вып. 10. *Да 90-годдзя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*, с. 97–106.

Główne założenia i wyzwania glottodydaktyki białorutenistycznej na początku XXI wieku

Artykuł przedstawia aktualne założenia i wyzwania glottodydaktyki białorutenistycznej w kontekście nauczania języka białoruskiego jako języka obcego (JBO). Omówiono sytuację języka białoruskiego na Białorusi, jego odpolitycznienie i demitologizację oraz znaczenie edukacji i materiałów dydaktycznych dostosowanych do różnych grup odbiorców. Zwrócono uwagę na potrzebę rozwijania podręczników z komponentem porównawczym oraz wykorzystania technologii multimedialnych. Podkreślono znaczenie platform naukowych, wymiany doświadczeń, certyfikacji JBO i popularyzacji języka na Białorusi i za granicą. Artykuł wskazuje również na rolę glottodydaktyki porównawczej i współpracy międzynarodowej w promowaniu białorutenistyki.

Słowa kluczowe: język białoruski jako obcy, glottodydaktyka białorutenistyczna, polityka językowa, podręczniki, popularyzacja

Асноўныя прынцыпы і выклікі беларусістычнай глотадыдактыкі на пачатку XXI стагоддзя

Артыкул прадстаўляе сучасныя прынцыпы і выклікі беларусістычнай глотадыдактыкі ў кантэксце выкладання беларускай мовы як замежнай (БМЗ). Разглядаецца сітуацыя беларускай мовы ў Беларусі, яе дэпалітызацыя і дэміфалагізацыя, а таксама значэнне адукацыі і навучальных матэрыялаў, адаптаваных для розных груп вучняў. Асабліва ўвага надаецца неабходнасці распрацоўкі падручнікаў з параўнальным кампанентам і выкарыстання мультымедыяных тэхналогій. Артыкул падкрэслівае важнасць навуковых платформаў, абмену досведам, сертыфікацыі БМЗ і папулярызацыі беларускай мовы ў Беларусі і за мяжой. Акрамя таго, адзначаецца роля параўнальнай глотадыдактыкі і міжнароднага супрацоўніцтва ў прасоўванні беларусістыкі.

Ключавыя словы: беларуская мова як замежная, беларусістычная глотадыдактыка, моўная палітыка, падручнікі, папулярызацыя

Glottodydaktyczne błędy analogiczne na przykładzie języka polskiego i języka białoruskiego¹

Glottodidactic Analogy Errors in Polish and Belarusian

This article fits within the framework of comparative glottodidactics and concerns Polish–Belarusian and Belarusian–Polish lapseology. It presents a typology of lexical, syntactic, inflectional, orthographic, phonetic, punctuation, and pragmatic analogical errors in Polish and Belarusian – errors related to analogous linguistic issues that pose difficulties for Belarusian speakers learning Polish and for Polish speakers attempting to master Belarusian. The article also outlines potential related research areas, including comparative analyses of the education and work of teachers of Polish and Belarusian as foreign languages. The examples of errors presented show that there is a need for specialized exercises (both written and oral) that would help sensitize learners from Belarus and Poland to problematic areas of Polish and Belarusian, respectively. Teams of Polish and Belarusian language specialists could also collaborate on developing a textbook with dedicated tasks to help practice those constructions that most frequently cause errors.

Keywords: glottodidactic analogy error, comparative glottodidactics, glottodidactic comparativism, comparative analysis in lapsology, Belarusian language, Polish language

Wstęp

W niniejszym artykule zostanie przedstawiona glottodydaktyczna analiza porównawcza błędów analogicznych na przykładzie języka białoruskiego i języka polskiego jako języków obcych. Określenie *glottodydaktyczny błąd analogiczny* jest terminem roboczym, ukutym przez autora dla potrzeb niniejszego artykułu, wpisującego się w nurt glottodydaktyki porównawczej, a ściślej komparatywizmu glottodydaktycznego zewnętrznego (zob. Gębał 2014, s. 47).

Błędy analogiczne rozumiane są na potrzeby przedstawionych rozważań jako błędy dotyczące tych samych kwestii językowych, popełniane przez

¹ Pierwodruk: „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 2015, t. 22, s. 319–335.

Słowian² uczących się dowolnego języka słowiańskiego jako obcego. Problemy językowe Słowian uczących się języka polskiego, omawiane przez wielu autorów³, dotyczą w jakimś stopniu także Polaków uczących się dowolnego języka słowiańskiego, czyli – ogólniej rzecz ujmując – z racji pokrewieństwa języków słowiańskich (zob. Dalewska-Greń 1997), wszystkich Słowian uczących się dowolnego języka słowiańskiego innego niż ojczysty. Dla potrzeb badań grupa przedstawicieli cudzoziemców zawężona została do Białorusinów uczących się języka polskiego oraz Polaków uczących się języka białoruskiego. Wobec oczywistego faktu bliskiego pokrewieństwa języka polskiego i języka białoruskiego glottodydaktyczne błędy analogiczne mogą być dobrze udokumentowane w badaniach, a ich występowanie jest dość częste.

Analogiczne procesy interferencji dotyczą przenoszenia form i konstrukcji z L1 do L2, z L1 do L3 oraz z L2 do L3⁴ itd. Dzięki badaniom lapsologicznym różnych języków można określić podobne przyczyny i mechanizmy, które są w jakimś stopniu przyczynami błędów analogicznych, choć – jak wiadomo – przyczyną błędów glottodydaktycznych nie jest wyłącznie interferencja. Nie są tu zatem brane pod uwagę czynniki psycholingwistyczne (lapsologia psycholingwistyczna, por. Grucza 1978; psycholingwistyka glottodydaktyczna, por. Cienkowski 1980), takie jak: motywacja, zmęczenie, zdolności, koncentracja itd. Badania tego typu powinny być jednak prowadzone, gdyż w podejściu do (nauki) języka też zarysowują się pewne wspólne (analogiczne) tendencje.

Język polski i język białoruski należą do dużej rodziny języków słowiańskich, stąd wiele jest między nimi podobieństw, chociaż równie wiele różnic – często bardzo subtelnych (zob. Kaleta 2013; 2014a). Wielu Białorusinom uczącym się języka polskiego wydaje się, że skoro jest on tak blisko spokrewniony z ich językiem rodzimym i skoro rozumieją wypowiedzi po polsku, to oznacza to, że równie dobrze potrafią budować własne wypowiedzi w tym języku. Ten sam tok myślenia często dotyczy również Polaków uczących się języka białoruskiego. Często i Białorusini, i Polacy zbyt entuzjastycznie oceniają swoją kompetencję językową.

² Nie oznacza to, że tego typu błędy nie mogą być popełniane przez nie-Słowian, gdyż np. z rekcją czasownika mogą mieć problemy obcokrajowcy różnych narodowości.

³ Na przykład: Górecki i Stawska 1993; Przechodzka 1993; Rudnicka-Fira i Skudrzykowa 1994; Kropiwnicka, Skalska 1996; Biełocka 1997; Michalik 1997; Rudnicka-Fira i Skudrzykowa 1997; Folland-Kugler 1998; Mazur 1998; Staroń 2000; Ostromęcka-Frączak 2004; Przechodzka 2004; Czernysz 2005; Guszczewa 2006; Krucka 2006; Krawczuk 2008; Kaleta 2009; 2015b; Dąbrowska et al. 2010; Mitreva 2012.

⁴ Autor niniejszego artykułu miał okazję obserwować proces uczenia się białoruskojęzycznej Białorusinki (oczywiście świetnie znającej język rosyjski – L2) uczącej się języka czeskiego (L3) i języka polskiego (L4) oraz Polki uczącej się dawniej języka rosyjskiego (L2), a następnie języka czeskiego (L3) i języka białoruskiego (L4). W obu przypadkach widoczne były wpływy L1 i (bardziej nawet) L3 przy nauce L4. To właśnie L3 (język czeski) był podstawą, do której odwoływano się podczas nauki L4, porównując np. leksykę czeską z podobną polską/białoruską.

Nierzadko wydaje się im, że skoro udaje się im komunikować i w jakimś stopniu rozumieć teksty w podobnym do ojczystego języku obcym, to znaczy to, że dobrze posługują się językiem. Jest to swoista pycha lingwistyczna (zob. Kaleta 2014b, s. 126; por. Skalska, Skalski 1995; Smułkowa 2007). Osoby takie, zadowolone ze swego poziomu opanowania języka, często rezygnują z dalszego rozwoju językowego. Paradoksalnie podobieństwa obu języków często są demotywyujące do nauki i równie często są przyczyną błędów.

Innym ważnym zagadnieniem jest kształcenie nauczycieli (zob. Grucza 1988; Dąbrowska i Pasięka 2013) oraz – na tym tle – pełniejszy opis błędów w pracy (kandydatów na) lektorów języków obcych w środowisku słowiańskim⁵, w tym przypadku w pracy lektora polskiego z Białorusinami oraz pracy lektora białoruskiego z Polakami. W pracy lektora języka polskiego jako obcego (zwłaszcza w środowisku białoruskim) oraz lektora języka białoruskiego jako obcego (dla Polaków) można zauważyć pewne analogie w podejściu do słuchaczy. Bardzo często lektorzy z obu krajów nie są świadomi specyfiki systemu edukacji w kraju swoich uczniów. Polscy lektorzy często od razu stosują wiele nowoczesnych metod nauczania, w tym pracę indywidualną, pracę w grupach, pracę w formie dyskusji czy debaty. Białorusini mniej są przyzwyczajeni do takiej kreatywności lektorskiej, a bardziej do systemu wykładowego, gdzie w centrum zajęć jest nauczyciel. Nowoczesne metody stosowane przez polskich lektorów nie są błędne same w sobie (mają przecież za zadanie maksymalnie zaangażować uczniów w proces uczenia się języka). Niewłaściwość może polegać na tym, że nieodpowiednio wybiera się czas i intensywność ich stosowania, nie uwzględnia się specyfiki i przyzwyczajeń audytorium. Bywa, że lektor chce już na pierwszych zajęciach pokazać się z jak najlepszej strony i zaczyna „żonglować” technikami, do których do tej pory uczący się nie byli przyzwyczajeni. Lektor jest zadowolony, że wykonał swoją pracę dobrze, bo zaprezentował cały wachlarz pracy lektorskiej, ale nie zważa na skutki i reakcje słuchaczy. Strategia nauczania powinna być dostosowana do uczniów, by nie wywołać w nich szoku i nie zniechęcić do nauki. W grupach białoruskich warto powoli oswajać uczących się z nowymi formami nauki języka. Lepiej stopniowo wprowadzać różne techniki aktywizujące samodzielną pracę, zbudować wpierw wzajemne zaufanie i komfort pracy, przełamywać (ale nie na siłę) bariery psychologiczne, dać czas, by uczący się mogli przekonać się o własnych postępach, wynikających także z dobrze dobranych przez lektora nowoczesnych strategii i technik.

Z kolei stosowanie jedynie tradycyjnych metod jest w Polsce coraz rzadziej przyjmowane przez słuchaczy pozytywnie. Oczekują oni m.in. elementów gier językowych, wykorzystania Internetu i multimediów na zajęciach. Prowadzenie zajęć z języka białoruskiego dla Polaków wyłącznie metodą gramatyczno-tłumaczeniową

⁵ Więcej o pracy lektora wśród Słowian zob. np. Zarzycka-Suliga 1993; Kostro-Olechowska 2014.

jest również swoistym błędem, prowadzącym do znużenia słuchaczy i utraty motywacji do nauki. Dobrze by było, by lektorzy z obu krajów znali języki ojczyste osób, które uczą. Częściej jednak zdarzają się białoruscy lektorzy znający język polski niż polscy lektorzy znający język białoruski (Polacy co najwyżej znają w jakimś stopniu rosyjski).

Jak widać, pole badawcze jest dość duże, ale w niniejszym artykule uwaga skupiona będzie na prezentacji zebranego materiału dotyczącego błędów analogicznych słuchaczy kursów języka polskiego i języka białoruskiego. Krokiem następnym (najlepiej w osobnej publikacji) powinna być analiza mechanizmów (językowych i pozajęzykowych) prowadzących do powstawania zaprezentowanych typów błędów. Warto by przy tej okazji wziąć pod uwagę także sposoby (strategie) uczenia się, metody nauczania oraz osobowość i predyspozycje lektorów. Ostatnim etapem powinno być zapobieganie błędom, zwłaszcza w środowisku białoruskich polonistów i polskich białorutenistów. Wspomniane zagadnienia są częścią glottodydaktyki porównawczej, a dokładniej polsko-białoruskiej lapsologii glottodydaktycznej.

Zarówno dla Białorusinów, jak i Polaków podobne miejsca w polszczyźnie i białoruszczyźnie stanowią trudność i mogą być źródłem błędów i nieporozumień. Do jakiegoś stopnia wspomniane trudności i błędy mogą zostać przewidziane i zdefiniowane dzięki wynikom rzetelnej analizy kontrastywnej polsko-białoruskiej. Zestawienie różnic między obu językami (por. Kaleta 2010; Kaleta 2015b) może być wskazówką podpowiadającą ewentualny mechanizm błędów. Jednocześnie badanie samych różnic nie jest wystarczające. Jak wiadomo, zwłaszcza w przypadku języków blisko spokrewnionych, ważne jest także zagadnienie podobieństw pozornych, różnie zwanych, np. złudne odpowiedniki (zob. Kaleta 2013), fałszywe ekwiwalenty, fałszywi przyjaciele tłumacza, homonimy międzyjęzykowe (por. Kaleta 2014a). Ich występowanie, często lekceważone przez uczących się, jest również przyczyną wielu nieporozumień i błędów.

Błędy analogiczne mogą być bardzo różnorodne. Krótka porównawcza analiza lapsologiczna języka polskiego i białoruskiego, która zostanie zaprezentowana w kolejnych częściach niniejszego artykułu, dotyczy w sumie 30 typów błędów (4 typy błędów leksykalnych, 6 typów błędów składniowych, 7 typów błędów fleksyjnych, 6 typów błędów ortograficznych, 4 typy błędów fonetycznych, 1 typ błędu interpunkcyjnego, 2 typy błędów glottopragmatycznych). Wspomniane typy zaprezentowano na 135 przykładach błędów⁶: 14 leksykalnych (6 w języku polskim, 8 – w białoruskim), 22 składniowe (13 w języku polskim, 9 – w białoruskim), 33 fleksyjne (19 w języku polskim, 14 – w białoruskim), 30 ortograficznych (15 w języku polskim, 15 – w białoruskim), 30 fonetycznych (16 w języku polskim, 14 – w białoruskim), 2 interpunkcyjne (1 w języku polskim, 1 – w białoruskim),

⁶ Część materiału pod innym kątem była analizowana w monografii (Kaleta 2015b, s. 75–131).

4 glottopragmatyczne (2 w języku polskim, 2 – w białoruskim). Rodzaje błędów są te same (analogiczne), ale prezentowane są na różnych przykładach (stąd różnice w liczbach pomiędzy językami).

1. Leksykalne błędy analogiczne

Błędy tego typu zachodzą często przy stałych podobnych w obu językach połączeniach wyrazowych, np. pol. *dojść do wniosku* i brus. *прыўці да высновы*. W takich przypadkach często dochodzi do interferencji. Stąd w języku polskim Białorusinów zdarzają się błędy typu: **przyjść do wniosku* (zamiast *dojść*), a w języku białoruskim Polaków: *дайці да высновы*. Trzeba jednak podkreślić, że tego typu połączenie występuje czasem w tekstach białoruskich (choć raczej niż *прыўці да высновы*).

Błędy zdarzają się też w podobnych kontekstach, np. Białorusini często mówią *student III *kursa* (zamiast *roku*, bo brus. *кырц* ‘rok’), a Polacy tworzą wypowiedzenia z komponentem *студэнт III *року* (zamiast *кырца*), co bardziej przypomina język ukraiński.

Białorusini polski leksem *zapach* zamieniają białoruskim odpowiednikiem, stąd błąd typu: *Lubię ten *pach* (bo brus. *нах* ‘zapach’), z kolei Polacy w takich kontekstach używają leksemu *zanax*, wspólnego dla języka polskiego i rosyjskiego.

Białorusini często pod wpływem języka ojczystego nadają zwrotność polskim czasownikom, które nie są zwrotne, np. **Korzystam się z komunikacji miejskiej* (zamiast *korzystam*, bo brus. *карыстаўца*). Polacy również nadają zwrotność czasownikom białoruskim – pod wpływem interferencji z języka polskiego, np. **загараўца* (zamiast *загараць* ‘opalać się’). Może zachodzić także proces odwrotny i wówczas Białorusini pod wpływem języka ojczystego nie nadają zwrotności polskiemu czasownikowi zwrotnemu, a Polacy nie nadają zwrotności białoruskiemu czasownikowi zwrotnemu.

Przedmiotem wielu dogłębnych analiz powinien być mechanizm pułapek językowych, zwanych „fałszywymi przyjaciółmi”. Lektor języka polskiego oraz Polacy uczący się języka białoruskiego powinni wiedzieć, jakie reakcje może wywołać wśród Białorusinów czasownik *pukać*, zwłaszcza w kontekstach zaczerpniętych z różnych wywieszek typu *Proszę pukać do drzwi* czy *Proszę pukać przed wejściem* (por. też Kostro-Olechowska 2014, s. 110). Z kolei lektorzy i studenci z Białorusi powinni mieć świadomość, jakie skojarzenia może wywołać w Polakach czasownik *pyxać*, zwłaszcza w zdaniu typu *Ham трэба pyxać* (zob. Kaleta 2014a, s. 135), czy rzeczownik *cymki*. Białorusini polskim leksemom podobnym do leksemów języka ojczystego nadają takie samo znaczenie, np. *lekcja* rozumiane i stosowane jest w znaczeniu **‘wykład’*, *pensja* w znaczeniu **‘emerytura’*, bo takie znaczenia mają te leksemy w języku białoruskim i rosyjskim. Polacy z kolei

brus. *лекцыя* ‘wykład’ interpretują jako *‘lekcja’ (brus. *урок*), brus. *пенсія* ‘emerytura, renta’ interpretują jako *‘pensja’ (brus. *заплата*), *магазин* ‘sklep’ interpretują jako *‘magazyn’ (brus. 1. *склад*, 2. *часо́нік*), brus. *цягнік* ‘pociąg’ jako *‘ciągnik’ (brus. *цягач*, *тра́ктор*) (zob. też Kaleta 2015a, s. 74). Stąd konieczność (nie tylko w translatoryce, lecz także glottodydaktyce) tworzenia słowników tego typu pozornych odpowiedników (por. Kaleta 2014a, s. 109–143).

2. Składniowe błędy analogiczne

Bardzo często błędy tego typu dotyczą rekcji czasownika. W języku polskim i białoruskim występuje wiele czasowników bardzo podobnych pod względem znaczenia i wymowy, ale różniących się właśnie wymogami co do dopełnienia. Białorusini popełniają błędy typu: *uczyli się *nowym słowam* (zamiast *nowych słów*, czasownik białoruski wymaga tu celownika), a Polacy: *Я вучуся *новых слоў* (pod wpływem polskiego czasownika wymagającego dopełnienia w dopełniaczu). Białorusini nagminnie popełniają błędy typu: *слухаць *музыkę*, *Он слуха *то wszystko* (zamiast *музыки*, *tego wszystkiego* – czasownik białoruski wymaga tu biernika), a Polacy często mówią *Я слухаю музыки* (pod wpływem polskiego czasownika wymagającego dopełnienia w dopełniaczu). Białorusini zakochują się w *kogoś/coś*, stąd błędy typu *Zakochałam się w *język polski* (zamiast *w języku polskim*, bo brus. *закаха́цца ў каго, што*). Polacy z kolei przenoszą polski schemat do języka białoruskiego, np. *Я закахайся ў *прыгожай дзяўчыне* (zamiast *прыхожую дзяўчыну*). Białorusini są zadowoleni *czymś*, a nie *z czegoś*, np. *Быўем *тым зadowolены* (zamiast *z tego* – w języku białoruskim przymiotnik ten ma rekcję narzędnikową, brus. *задаволены чым*, podobnie w języku rosyjskim). Polacy z kolei powiedzą / napiszą po białorusku *задаволены *з сябе* (zamiast *сабой / сабою*).

Podobne mechanizmy zachodzą w użyciu odpowiedniego przypadku po przeczeniu. Białorusini stosują w polszczyźnie biernik zamiast dopełniacza, np. *Nikt nie musi *to robić* (zamiast *tego*), *Он не је *сніданіе* (zamiast *śniadania*), **Здравіе не купіш* (zamiast *Zdrowia*), *Не прыйміе *тэ ролэ* (zamiast *tej roli*). Polacy natomiast konsekwentnie stosują w białoruszczyźnie dopełniacz po przeczeniu, np. *Я не люблю музыки* (zamiast formy *музыку* używanej częściej pod wpływem języka rosyjskiego).

Po zaprzeczonym czasowniku teoretycznie możliwe jest użycie w literackim języku białoruskim także dopełniacza, ale w praktyce językowej biernik zdecydowanie przeważa, a nawet funkcjonuje w powszechnej świadomości jako jedyna poprawna forma. Hanna Dalewska-Greń stwierdza, że w wielu wypadkach w języku białoruskim nie ma semantycznej różnicy między zanegowanym wyrażeniem z obiektem w dopełniaczu i bierniku, chociaż zauważalne są pewne

prawidłowości, według których można określić, w jakich sytuacjach przeważa biernik (zob. Dalewska-Greń 1997, s. 438–439).

Odnotowano także błędy dotyczące rekcji rzeczownika. Przyczynę błędów stanowi odmienna rekcja rzeczowników w języku polskim i białoruskim. Klasycznym przykładem jest leksem *pomnik* (Kaleta 2015b, s. 120–121). Białorusini używają po nim rzeczownika w celowniku, np. *pomnik *Mickiewiczzu* (zamiast *Mickiewicza*). Polacy z kolei utworzą w języku białoruskim konstrukcję z dopełniaczem, np. *помнік *Міцкевіча*. W języku białoruskim dużo rzadziej spotyka się formy z dopełniaczem (np. *помнік Максіма Багдановіча*), które tworzone są prawdopodobnie pod wpływem języka polskiego lub białoruskich konstrukcji z rzeczownikami nieżywotnymi, które także występują w dopełniaczu (np. *помнік бітвы пад Лясной*). W języku polskim z kolei rzadziej spotyka się formy z celownikiem, traktowane jako rusycyzm albo wyrażenie eliptyczne (elipsa słowa *poświęcony*), np. *pomnik Pomordowanym na Wschodzie*, *pomnik Obrońcom-Zwycięzcom w Krynicy-Zdroju*, *pomnik Tym, którzy nie powrócili z morza* (Świnoujście).

Spotykane są też błędy w konstrukcjach okolicznikowych z przyimkami. Białorusini myślą polskie przyimki *przez* oraz *za*, np. *Oni wrócą do domu *przez godzinę* (zamiast *za*; w języku białoruskim używany jest w takich kontekstach przyimek *праз*). Polacy w tego typu zdaniach też popełniają błędy w języku białoruskim i przenoszą z języka ojczystego znaczenie przyimka, np. *Яны вярнуцца *за гадзіну* (zamiast *праз*). Białoruski przyimek *за* (także *на працягу*) odpowiada polskiemu *w ciągu* / *na przestrzeni*.

Kolejne zagadnienie poddane analizie składniowej stanowią konstrukcje bezokolicznikowe, które w języku ojczystym Białorusinów są częstsze. Stąd błędy typu *Nie mogę pozwolić sobie *kupić ten samochód* (zamiast *na купно / kupienie tego samochodu*). Polacy z kolei podobne zdanie tłumaczą (nierzadko ze słownikiem w ręku) na białoruski jako *Я не магу назволіць сабе *на куплю гэтай машыны* (zamiast *купіць гэтую машыну*).

Ciekawym przypadkiem są konstrukcje z zaimkami w funkcji podmiotu. Białorusini w swych wypowiedziach po polsku często nie opuszczają zaimków osobowych, np. **Ja nie chciałem o tym mówić* (zamiast *Nie chciałem o tym mówić*). Ta wypowiedź w języku polskim jest poprawna, jeśli nadawcy zależy na podkreśleniu wykonawcy czynności, często w opozycji do kogoś innego, np. *Ja nie chciałem o tym mówić – to ty chciałeś*. W neutralnym komunikacie podmiot jest domyślny, wskazany dzięki formie czasownika. Z kolei Polacy uczący się języka białoruskiego bardzo często zapominają, że w języku białoruskim należy zaimków osobowych używać zawsze (czasem zaimek jest pomijany, gdy dalszy tekst ciągle nawiązuje do osoby wskazanej w pierwszym zdaniu). Nagminne są zdania bez zaimków, np. **Не пайшоў на канцэрт* (zamiast *Я / Ты / Ён не пайшоў на канцэрт*). Sama forma czasownika białoruskiego w zdaniu bez kontekstu

może odnosić się do różnych osób, w podanym przykładzie do pierwszej, drugiej i trzeciej osoby liczby pojedynczej rodzaju męskiego. Taki przekaz nie jest precyzyjny, dlatego tak ważne jest użycie zaimka.

3. Fleksyjne błędy analogiczne

Do częstych przykładów nieprawidłowych realizacji należą błędy w odmianie liczebników porządkowych, które w języku polskim i białoruskim mają inny paradygmat. W języku białoruskim odmienia się tylko ostatni człon, stąd błędy w polszczyźnie Białorusinów typu *sto *dwadzieścia piąty* (zamiast *sto dwudziesty piąty*). Z kolei Polacy uczący się białoruskiego mają tendencję do odmiany na wzór języka polskiego, stąd błędy typu **дваіццаты першы* (zamiast *дваіццачы першы*).

Częstym zjawiskiem jest przypisywanie rzeczownikowi w języku obcym rodzaju z języka ojczystego. Białorusini często popełniają błędy typu **ten twarz* (zamiast *ta twarz*, bo *brus. твар* jest rodzaju męskiego). Podobnie jest z nazwami miejscowości. Białorusini w języku polskim przypisują rodzaj żeński miejscowościom typu: *Katyń, Poznań, Toruń, Meksyk* (państwo i stolica), gdyż w ich języku ojczystym są one rodzaju żeńskiego, np. **ta Katyń* (zamiast *ten Katyń*, bo *brus. Катыв* jest rodzaju żeńskiego). Polacy analogicznie do podanych przykładów przenoszą rodzaj z języka polskiego, np. **зэтая твар, *цікавы Торунь*.

Analogiczne błędy fleksyjne dotyczą także doboru końcówek fleksyjnych rzeczowników rodzaju męskonieżywotnego w dopełniaczu. Białorusini pod wpływem interferencji wewnętrznej i zewnętrznej wybierają końcówkę *-a*, np. *naprzeciwko *teatra* (zamiast *teatru*), *ogłądanie *filma* (zamiast *filmu*). W analogicznych przypadkach Polacy uczący się języka białoruskiego stosują końcówkę *-u*, np. **мэампы* (zamiast *мэама*), **фільму* (zamiast *фільма*).

Końcówka dopełniacza jest problematyczna zarówno dla Białorusinów uczących się języka polskiego, jak i Polaków uczących się języka białoruskiego ze względu na dużą liczbę wyjątków. Bywa i tak, że poprawne są obie końcówki, które różnią się częstotliwością używania lub różnicowaniem znaczenia, co widać choćby na przykładzie homonimów, np. pol. *bal* 'impresa' (w dopełniaczu *balu*) oraz pol. *bal* 'kawał drewna' (w dopełniaczu *bala*), *brus. народа* (*беларускага народа*) i *народу* (*многа, мала, шмат народу*) (zob. Сіўковіч 2005, s. 119).

Błędy dotyczą także miejscownika rzeczowników, które w języku polskim się odmieniają, a w języku białoruskim nie. Białorusini pod wpływem języka ojczystego nie odmieniają rzeczownika *metro*, np. *Jestem w *metro* (zamiast *w metrze*). Z kolei Polacy odmieniają nieodmienny w języku białoruskim rzeczownik *мемпо*, np. *y *мемпы* (zamiast *y мемпо*).

Także formy mianownika liczby mnogiej rzeczowników rodzaju nijakiego są problematyczne. Białorusini używają form rodzimych, np. **слова* (zamiast *слова*,

bo brus. *слова*). W analogicznych przypadkach Polacy używają form polskich, np. **слова* (zamiast *слова*, brus. *слова* ‘słowo’).

Dużo problemów sprawiają formy biernika liczby mnogiej, które w języku polskim w większości wypadków są takie same jak formy mianownika liczby mnogiej. Dotyczy to rzeczowników męskozwierzęcych (np. *kot, pies* – M. lm. = B. lm.: *koty, psy*), rzeczowników męskorzeczowych (męskonieżywotnych, np. *pieniądz* – M. lm. = B. lm.: *pieniądze*), rzeczowników rodzaju żeńskiego (np. *dziewczyzna, lekcja* – M. lm. = B. lm.: *dziewczyny, lekcje*), a także rzeczowników rodzaju nijakiego (np. *dziecko, miasto* – M. lm. = B. lm.: *dzieci, miasta*). Z kolei w rodzaju męskosobowym (podobnie jak w języku białoruskim) formy biernika lm. są takie same jak dopełniacza lm., np. *student* – D. lm. = B. lm. *studentów*. W języku białoruskim i rosyjskim rzeczowniki męskozwierzęce oraz żeńskie żywotne mają w bierniku liczby mnogiej formę taką jak dopełniacz liczby mnogiej, np. brus. *Я бачу кamoў i сабак* (por. pol. *Widzę koty i psy*), *Я бачу дзяўчын i зебраў* (por. pol. *Widzę dziewczyny i zebry*) (więcej: Dalewska-Greń 1997, s. 247). Dlatego właśnie bardzo częste są błędy w polszczyźnie Białorusinów typu *Lubię *kotów, psów* (zamiast *koty, psy*), *Widzę *dziewczyn* (zamiast *dziewczyny*). Z kolei Polacy konstruują błędne zdania typu *Я ганяю *сакавіцкія каты* (zamiast *сакавіцкіх кamoў*). Tego typu błędy są bardzo powszechne. Budowanie poprawnych konstrukcji wymaga zarówno teoretycznego poznania reguł, praktycznych ćwiczeń, jak i pokonania bariery psychologicznej.

Kolejny problem stanowią alternacje spółgłosek rzeczowników żeńskich w miejscowniku. Do języka polskiego przeniesione zostają wymiany spółgłoskowe, które występują w języku białoruskim, np. wymiana *g(h):z’* w miejscowniku rzeczowników rodzaju żeńskiego, np. w **Празі* (zamiast *Pradze*, bo brus. *Прага ў Празе*). Polacy w języku białoruskim także są skłonni do trzymania się wzorców rodzimych, stąd błąd *y *Прадзэ* (zamiast *y Празе*).

W koniugacji czasownika także można zaobserwować pewne analogie lapsologiczne. Zarówno Białorusini (choć też Rosjanie i zapewne Ukraińcy) mylą (głównie formy trzeciej osoby liczby mnogiej) polskie czasowniki: *jeść* oraz *jechać*. Zamiast *jedzą* często w mowie i w piśmie używają formy *jadą*, np. *Co Polacy *jadą na śniadanie?* Ten sam problem językowy dotyczy także Polaków uczących się języka białoruskiego. Mylą oni białurskie czasowniki *ecyi* ‘jeść’ oraz *exaцb* ‘jechać’, zwłaszcza w trzeciej osobie liczby mnogiej, choć w innym kontekście. Na miejsce formy *едуць* ‘jadą’ używają formy **ядуць* ‘jedzą’, która przypomina pol. *jadą*.

Białorusini przy czasownikach w trzeciej osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego często na wzór rodzimy tworzą formy typu *Он *mówić, *lubić, *tańчыць* (zamiast *mówi, lubi, tańczy*, bo brus. *Ён гаворыць, любіць, танчыць*), a Polacy odwrotnie w języku białoruskim, np. *Ён *гаворы, *любі, *танчы* (zamiast *гаворыць, любіць, танчыць*).

W czasie przeszłym także zaobserwować można przykłady błędów analogicznych. Dotyczą one rzeczowników rodzaju niemęskoosobowego (*one*) z czasownikami czasu przeszłego. W języku białoruskim i rosyjskim w czasie przeszłym liczby mnogiej czasowniki przy rzeczownikach obu rodzajów mają końcówkę *-li*, stąd błędy Białorusinów, np. *Dziewczyny *ustalili terminy* (zamiast *ustaliły*). Polacy z kolei (zwłaszcza na początkowym etapie nauki języka białoruskiego) przenoszą polskie formy rodzaju niemęskoosobowego i stąd błędy typu *Дзяўчаты *чыталы* (zamiast *чыталі*).

4. Ortograficzne błędy analogiczne

Ortografia obu języków nie należy do najłatwiejszych. Białorusini dopiero rozpoczynający naukę języka polskiego pytają o „kreseczki” w wyrazach typu *gośćmi*, a Polacy zadają analogiczne pytania co do miękkiego znaku. Błędy analogiczne wynikają głównie z nałożenia się i wzajemnego przenoszenia zasad białoruskich i polskich. Zdarza się to bardzo często, zwłaszcza że jest wiele wyrazów, które w obu językach są bardzo podobne, ale różnią się pisownią łączną lub rozłączną. Białorusini stosują pisownię łączną zamiast rozłącznej, np. **naprzykład* (zamiast *na przykład*, bo brus. *напрыклад*); **odrazu* (zamiast *od razu*, bo brus. *адразу*), **półroku* (zamiast *pół roku*, bo brus. *наўгода*). Polacy z kolei błędnie stosują pisownię rozdzielną, np. **na прыклад* (zamiast *напрыклад*, bo pol. *na przykład*), **ad razy* (zamiast *адразу*, bo pol. *od razu*), **naў года* (zamiast *наўгода*, bo pol. *pół roku*), **na doўga* (zamiast *надоўga*, bo pol. *na długo*), **так сама* (zamiast *таксама*, bo pol. *tak samo*).

Dużo problemów sprawia pisownia samogłosek wyglądających łądząco podobnie w obu językach. Białorusinom i Polakom trzeba wytłumaczyć, że białoruska i rosyjska litera i głoska *e* [je]/[‘e] różni się od polskiej litery i głoski *e* [e]. Białorusinom i Polakom można przedstawiać na zajęciach roboczy schemat: brus. *e* = pol. *ie, je*, brus. *э* = pol. *e*. Nieopanowanie tych różnic powoduje błędy typu: **ego* (zamiast *jego*), *To *est prawda* (zamiast *jest*), **ne* (zamiast *nie*), *z dużym *plecakem* (zamiast *plecakiem*). Polacy z kolei robią błędy typu: **прывітаніе* (zamiast *прывітанне*), **часціей* (zamiast *часцей*).

Często zdarza się też błędna pisownia spółgłosek wynikająca z przeniesienia zasad rodzimych do języka obcego. Białorusini robią błędy typu **nizki* (zamiast *niski*, bo brus. *нізкі*), **pierszy* (zamiast *pierwszy*, bo brus. *першы*), a Polacy błędy typu **nicki* (zamiast *niżki*, bo pol. *niski*), **perwшы* (zamiast *першы*, bo pol. *pierwszy*).

Bardzo rozpowszechnionym typem błędów są literówki, wynikające z mylących podobieństw alfabetów. Litery podobnie graficznie, ale odmienne znaczeniowo przedstawia tabela (Kaleta 2015b, s. 97).

Cyrylica (i łacińskie odpowiedniki)	Alfabet łaciński
В, в = W, w	B
Н, н = N, n	H
С, с = S, s	C, c
Р, р = R, r	P, p
т (pisane) = t	m
У, у = U, u	Y, y
Х, х = Ch, ch	X, x

Nałożenie się obu alfabetów zdarza się bardzo często u początkujących uczniów. Białorusini popełniają błędy typu **weczopami* (zamiast *wieczorami*, $p=r$), **jesmem* (zamiast *jestem*, $m=t$), **brakye* (zamiast *brakuje*, $y=u$). Polacy również mają z tym problem, np. **дарамагала* (zamiast *дапамагала*, $p=n$), **дзякую* (zamiast *дзякую*, $u=y$), **прывітанне* (zamiast *прывітанне*, $y=ы$), **сіха* (zamiast *ціха*, $c=ц$).

Tego typu błędów trudno uniknąć na początkowym etapie nauki. Jest to naturalny proces przyswajania alfabetu języka obcego (polskiego lub białoruskiego) i zwykle etap przejściowy. Na zajęciach językowych lektorzy mogą zaproponować słuchaczom tabelę, która może pomóc wzrokowcom (Kaleta 2015b, s. 98).

Cyrylica	Alfabet łaciński (odpowiedniki)
В	B
Г	H
Ц, ц	C, c
П, п	P, p
М	m
Ы, ы	Y, y
Кс, кс	X, x

Białorusini na początkowym etapie mają trudności z rozróżnianiem i pisownią w języku polskim litery *ł* oraz *l*. W języku białoruskim *л* (*ł*) to jeden fonem mający dwa warianty: twardy i miękki – oba zapisywane przy wykorzystaniu grafemu *л*, natomiast w języku polskim *ł* oraz *l* to dwa odrębne fonemy oznaczane dwoma różnymi grafemami. W języku białoruskim w piśmie występuje tylko jedna litera *л* (*ł*), która – w zależności od tego, czy po niej następują samogłoski szeregu przedniego czy tylnego (zmiękczające czy niezmiękczające) – odczytywana

(wymawiana) jest albo twardo, albo miękko, np. brus. *лапа* ‘łapa’⁷, brus. *локаць* ‘łokieć’, brus. *лыг* ‘łaka’, brus. *лыжка* ‘łyżka’, ale: brus. *левы* ‘lewy’, brus. *лёс* ‘łos’, brus. *ліпа* ‘lipa’, brus. *людскі* ‘ludzki’, brus. *лямна* ‘lampą’. Na miękkość wskazuje także miękki znak, np. brus. *альбом* ‘album’. Białorusini zapisują często *ł* zamiast *l*, np. **Byłiśmy* (zamiast *Byliśmy*). W polszczyźnie połączenie *li* w zasadzie nie występuje (Nowakowska 1999, s. 47). Z kolei w języku białoruskim praktycznie nie występuje połączenie *лэ* w miejsce *ле*⁸. Białorusini polskie połączenie *le* zapisują jako **lie*, np. **wspanialie* (zamiast *wspaniale*), a Polacy białoruskie połączenie *le* jako *льэ*, np. **льэни* (zamiast *лени*).

Kolejne błędy analogiczne można zaobserwować na przykładzie różnic w konwencji stosowania małej i wielkiej litery. Dotyczy to głównie pisowni nazw narodowości. W języku białoruskim pisane są one małą literą, w języku polskim zaś – wielką, dlatego Białorusini często błędnie piszą **polak* (zamiast *Polak*, bo brus. *паляк*), a Polacy błędnie napiszają **Паляк* (zamiast *паляк*, bo pol. *Polak*).

5. Fonetyczne błędy analogiczne

Błędy fonetyczne są najczęściej popełniane przez osoby początkujące oraz niebędące filologami (por. Szpyra-Kozłowska i Radomski 2013). Dotyczą zwykle różnic w akcentowaniu wyrazów w obu językach. Akcent w języku białoruskim jest swobodny i ruchomy, w języku polskim zaś stały, w większości przypadków – paroksytoniczny. Stąd odnotowujemy akcentowanie wyrazów (czy połączeń wyrazowych) języka obcego w taki sposób, w jaki akcentowane są w języku ojczystym. Białorusini często popełniają błędy typu **ale* (zamiast *ale*, bo brus. *але*), **kino* (zamiast *kino*, bo brus. *кіно*), **student* (zamiast *student*, bo brus. *студэнт*), **pisał* (zamiast *pisał*, bo brus. *нісаў*), **dajesz* (zamiast *dajesz*, bo brus. *даеш*), **byli* (zamiast *byli*, bo brus. *былі*). Polacy z kolei przenoszą do języka białoruskiego akcent polski, np. **але* (zamiast *але*, bo pol. *ale*), **кіно* (zamiast *кіно*, bo pol. *kino*), **студэнт* (zamiast *студэнт*, bo pol. *student*), **нісаў*⁹ (zamiast *нісаў*, bo pol. *pisał*), **даеш* (zamiast *даеш*, bo pol. *dajesz*), **яны былі* (zamiast *яны былі*, bo pol. *oni byli*).

Podobny mechanizm dotyczy też akcentowania połączeń przyimków z zaimkami jednosylabowymi. W języku białoruskim w takich połączeniach akcento-

⁷ Nie zawsze białoruskie *ла* jest w języku polskim oddawane jako *ła*, por. np. brus. *панаваць* ‘planować’).

⁸ Wyjątki zdarzają się w nieoficjalnej pisowni białoruskiej (zwanej „taraszkiewiczą”) i dotyczą głównie pisowni wyrazów pochodzących z innych języków, w tym nazwisk, np. Лех Валэнса (w oficjalnej pisowni zwanej „narkamauką”: Лех Валёнца).

⁹ W tym wypadku zmiana akcentu niesie za sobą poważną zmianę znaczenia. Akcent na pierwszej sylabie odnosi się do czasownika oznaczającego potocznie oddawanie moczu.

wany jest zaimek, np. brus. для **вас**, у **нас**, a w języku polskim przyimek (**dla** was, **u** nas). Stąd błędy w polszczyźnie Białorusinów: *za **nią** (zamiast **za nią**), *do **mnie** (zamiast **do mnie**). Polacy z kolei błędnie akcentują białoruskie połączenia, np. *у **нас** (zamiast у **нас**).

Zdarza się też błędne akcentowanie czasowników zaprzeczonych. Białorusini błędnie akcentują *Nie **wiem** (zamiast **Nie wiem**), a Polacy brus. *не ведаю (zamiast не ведаю).

Analogiczne błędy fonetyczne dotyczą też wymowy spółgłosek, które wymawiane są tak jak w wyrazach rodzimych. Białorusini posługujący się językiem polskim często wymawiają dźwięczne *w* po spółgłoskach bezdźwięcznych (taka wymowa jest normą w języku białoruskim), np. *[twuj] zamiast [tfuj] (*twój*), *[moskwa] zamiast [moskfa] (*Moskwa*). Polacy z kolei w takich sytuacjach mają wymowę bezdźwięczną, np. *[tfoj] zamiast [tvoj] (*мной*), *[litfa] zamiast [litva] (*Limba*). Na początkowym etapie nauki języka polskiego mogą zachodzić przypadki wymawiania przez Białorusinów polskiego *g* jak *h*. *Ogólny* może być więc wymawiany jak *[ahulny], a *gość* jak *[hos'c'], zwłaszcza że tak właśnie brzmią te wyrazy po białorusku¹⁰. Z kolei Polacy wymawiają białoruskie *z* (*h*) bezdźwięcznie jak *x* (*ch*), np. *[xety] zamiast [hety].

Kolejnym przykładem analogicznych błędów fonetycznych jest wymowa spółgłosek: *dż*, *ć*, *ź*, *ś*. W języku polskim są to spółgłoski środkowojęzykowe, ale wymawiane są przez Białorusinów na wzór języka ojczystego jak przedniojęzykowe: *dż'*, *c'*, *z'*, *s'* (jak w wyrazie *sinus* czy *Zimbabwe*), np. *[s'c'ana] zamiast [ścana] (*ściana*), *[ludz'e] zamiast [ludże] (*ludzie*) itd. Polacy z kolei wymawiają białoruskie leksemy na wzór języka polskiego, np. *[ścana] zamiast [s'c'ana] (*сцяна*).

Często w polszczyźnie Białorusinów spójnik *i* wymawiany jest z tzw. prejotacją, czyli jak *[ji], co jest standardem w języku białoruskim. Polacy w języku białoruskim wymawiają ten spójnik bez prejotacji jak *[i], czyli tak jak w języku ojczystym.

6. Interpunkcyjne błędy analogiczne

Błędy tego typu dotyczą różnic w konwencjach zapisu obu języków, głównie odmiennych zasad stosowania znaków interpunkcyjnych. Oba języki różni zasada pisowni adresu, stąd Białorusini często piszą po polsku np. *ul. Moniuszki, 16* (zamiast *ul. Moniuszki 16*). W języku białoruskim przecinkiem oddziela się cyfrę / liczbę następującą po nazwie ulicy (czego zwykle nie robi się w języku polskim).

¹⁰ W tej sytuacji trudno odróżnić, czy jest to białoruska wymowa polskiego słowa czy po prostu przeniesienie całego wyrazu z języka białoruskiego do polskiego. Możliwe, że wersja pierwsza jest bardziej prawdopodobna, gdyż podobnie wymawiane są te wyrazy przy odczytywaniu ich z polskiego tekstu.

Często nieświadomi tej zasady Polacy nie umieszczają przecinka w adresie białoruskim, np. *вул. Кастрычніцкая 4* (zamiast *вул. Кастрычніцкая, 4*).

7. Glottopragmatyczne błędy analogiczne

Ciekawe zagadnienie badawcze stanowią błędy wynikające z innych realiów kulturowych, na co zwracają uwagę różni autorzy (np. Szulc 1982; Guszczewa 2006; Kostro-Olechowska 2014).

Olga Guszczewa podaje interesujący przykład:

Różnica w realiach była przyczyną błędu w zdaniu: W lecie byliśmy na południu. Odbiorca białorusko- czy rosyjskojęzyczny od razu zrozumie, że miało się na myśli: Byliśmy nad Morzem Czarnym, na Krymie, czy Kaukazie, lecz polski odbiorca, przyzwyczajony do tego, że nad morze wyjeżdża się nie na południe, lecz na północ, będzie miał problemy z właściwym rozumieniem tego komunikatu (Guszczewa 2006, s. 109).

Rzeczywiście na południu w Polsce są góry, a nie morze. Wydaje się to oczywiste, ale nie dla wszystkich i nie w każdej sytuacji. Podobnych przykładów jest więcej. Zdanie *Wejdz na pierwsze piętro* dla Białorusina i Polaka może oznaczać co innego i być przyczyną nieporozumienia, gdyż *pierwsze piętro* (brus. *першы наверх*, ros. *первый этаж*) oznacza na Wschodzie parter, a na Zachodzie piętro nad parterem. Błędy tego typu popełniają i Białorusini w języku polskim, i Polacy w języku białoruskim. Widoczny jest tu rozdźwięk między wiedzą językową a jej poprawnym wykorzystaniem w konkretnym kontekście (por. Mazur 2004). Do błędów glottopragmatycznych, polegających na nieadekwatnym do sytuacji wyborze poprawnej skądinąd formy językowej, można by też zaliczyć adresowanie listów. W Polsce imię i nazwisko adresata podawane jest w formie mianownikowej, a na Białorusi – celownikowej (na kopertach często rubryczka do wypełnienia nazwiska zaczyna się wydrukowanym polem z nagłówkiem *Каму* 'Komu'). Forma celownikowa użyta w języku polskim na polskim liście będzie oczywiście zrozumiała, ale nikt z rodzimych użytkowników języka nie stosuje takiej konwencji. Z kolei Polacy z przyzwyczajenia adresują koperty po białorusku w formie mianownikowej nazwiska.

8. Podsumowanie

Przykłady błędów zaprezentowane w niniejszym artykule pokazują, że potrzebne są specjalne ćwiczenia (pisemne i ustne), które pozwoliłyby uczulić słuchaczy z Białorusi i z Polski na trudne miejsca polszczyzny i białoruszczyzny. Zespoły polonistów i białorutenistów mogłyby także współpracować na rzecz opracowania

podręcznika ze specjalnymi zadaniami, pomagającymi ćwiczyć szczególnie te konstrukcje, które najczęściej są przyczyną błędów. Wielką pomocą dla uczących się byłoby wprowadzanie przez lektora podczas zajęć elementów gramatyki porównawczej oraz zwracanie uwagi na pozorne podobieństwa mogące być przyczyną śmiesznych lub obraźliwych gaf. Najlepiej mógłby to zrobić lektor znający język polski i białoruski, co wskazuje też na możliwe zmiany w procesie kształcenia lektorów.

Bibliografia¹¹

- Bielecka T., 1997, *Trudności młodzieży grodzieńskiej w przyswajaniu rodzaju gramatycznego niektórych rzeczowników polskich*, w: B. Janowska, J. Porayski-Pomsta (red.), *Język polski w kraju i za granicą*, t. 2, Warszawa.
- Cienkowski W., 1980, *Błędy w języku ojczystym a błędy w języku obcym. Terminologia i problematyka*, „Poradnik Językowy”, t. 8, s. 441–447.
- Czernysz T., 2005, *Polsko-ukraińskie pułapki językowe: korzyści i trudności nauczania języka polskiego w kontekście bliskości lingwogenetycznej i typologicznej*, w: P. Garncarek (red.), *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*, Warszawa, s. 477–481.
- Dalewska-Greń H., 1997, *Języki słowiańskie*, Warszawa.
- Dąbrowska A., Dobesz U., Pasięka M., 2010, *Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*, Warszawa.
- Dąbrowska A., Pasięka M., 2013, *Potknięcia i omyłki kandydatów na lektorów języka polskiego jako obcego*, w: J. Mazur, A. Małyśka, K. Sobstyl (red.), *Glottodydaktyka polonistyczna w obliczu dynamiki zmian językowo-kulturowych i potrzeb społecznych*, t. 1, Lublin, s. 241–252.
- Foland-Kugler M., 1998, *Uczymy polskiego na Wschodzie. Poradnik metodyczny*, Warszawa.
- Gębał P., 2014, *Glottodydaktyka porównawcza jako nowa subdyscyplina glottodydaktyki*, „Lingwistyka Stosowana”, t. 10, s. 37–49.
- Górecki M., Stawska M., 1993, *Błędy językowe charakterystyczne dla młodzieży polskiej ze Wschodu*, w: J. Mazur (red.), *Metodyka kształcenia językowego Polaków ze Wschodu*, Lublin, s. 49–55.
- Grucza F., 1978, *Ogólne zagadnienia lapsologii*, w: F. Grucza (red.), *Z problematyki błędów obcojęzycznych*, Warszawa.

¹¹ Zalecana literatura dodatkowa, wydana po opublikowaniu niniejszego artykułu w 2015 r.: R. Kaleta, 2018, *Błędologia w glottodydaktyce białoruskojęzycznej*, Warszawa; A. Czerwińska-Trzaskoma, 2019, *Problemy z nauczaniem fleksji rzeczownika uczniów białorusko- i rosyjskojęzycznych na poziomie A*, „Poradnik Językowy”, t. 6, s. 29–43; A. Czapla, 2020, *Błędy leksykalne Ukraińców uczących się języka polskiego w Polsce*, „Linguodidactica”, t. 24, s. 29–44; G. Przechodzka, W. Hudy, 2021, *Interferencje leksykalne w wypowiedziach pisemnych Słowian ze Wschodu (na podstawie pisemnych prac certyfikacyjnych z roku 2019, poziom B1)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 28, s. 133–143; J. Saturno, 2022, *East Slavic Interference in L2 Polish: State of the Art and Future Perspectives*, „Applied Linguistics Papers”, t. 26, z. 4, s. 84–97.

- Grucza F. (red.), 1988, *Problemy kształcenia nauczycieli języków obcych. Materiały z XI Ogólnopolskiego Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW w Jaszowcu, 7–10 listopada 1985*, Warszawa.
- Guszczewa O., 2006, *Typy błędów leksykalnych w pracach białoruskich studentów*, w: С. Важнік, А. Кожынава (ред.), *Актуальныя праблемы паланістыкі*, Мінск, с. 103–110.
- Kaleta R., 2009, *Podstawowe błędy językowe Białorusinów uczących się języka polskiego*, „Acta Albaruthenica”, t. 9, s. 230–245.
- Kaleta R., 2013, *Złudne odpowiedniki białorusko-polskie*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 48, s. 123–141.
- Kaleta R., 2014a, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
- Kaleta R., 2014b, *Język polski jako obcy – wyzwania wobec rosnącej imigracji białoruskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Języków Obcych w Świeciu”, t. 3, s. 120–128.
- Kaleta R., 2015a, *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego*, w: І. Э. Багдановіч (ред.), *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Зборнік артыкулаў*, Беларусіка = Albaruthenica 36, Мінск, с. 69–78.
- Kaleta R., 2015b, *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warszawa.
- Kostro-Olechowska K., 2014, *Różnice kulturowe w nauczaniu języka polskiego jako obcego licealistów z polskimi korzeniami ze Wschodu*, „Języki Obce w Szkole”, t. 1, s. 109–112.
- Krawczuk A., 2008, *Kłopoty z opanowaniem polskiej rekcji w procesie nauczania Ukraińców sprawności pisania*, w: A. Seretny, A. Lipińska (red.), *Rozwijanie i testowanie biegłości w języku polskim jako obcym*, Kraków, s. 129–140.
- Kropiwnicka Z., Skalska A., 1996, *Na łasce języka?... Problemy przygotowania merytorycznego Słowian do studiów polonistycznych*, „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 7–8, s. 153–161.
- Krucka B., 2006, *Kontrasty polsko-rosyjskie w zakresie morfologii a zjawiska interferencji. Na podstawie języka polskich studentów ze Wschodu*, Łask–Warszawa.
- Mazur J., 1998, *Specyfika nauczania języka polskiego na Wschodzie*, w: W. Miodunka (red.), *Edukacja językowa Polaków*, Kraków, s. 130–138.
- Mazur J., 2004, *Wiedza językowa a sprawność pragmatyczna w kształceniu Polaków ze Wschodu*, w: A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”*, Wrocław, s. 20–29.
- Michalik R., 1997, *Problemy Bułgarów uczących się języka polskiego*, w: B. Janowska, J. Porayski-Pomsta (red.), *Język polski w kraju i za granicą. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej Polonistów, Warszawa 14–16 września 1995*, t. 2, Warszawa, s. 84–89.
- Mitрева M., *Kompetencja komunikacyjna bułgarskich użytkowników języka polskiego (aspekt glottodydaktyczny)*, Warszawa 2012.
- Nowakowska A., 1999, *Problemy ortograficzne w nauczaniu cudzoziemców*, „Poradnik Językowy”, t. 7, s. 45–50.
- Ostromęcka-Frączak B., 2004, *Jak Słowianie mówią po polsku?*, w: A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”*, Wrocław, s. 29–36.
- Przechodzka G., 1993, *Z problematyki interferencji językowej w nauczaniu języka polskiego Polaków ze Wschodu*, w: J. Mazur (red.), *Metodyka kształcenia językowego Polaków ze Wschodu*, Lublin, s. 39–48.
- Przechodzka G., 2004, *Problemy w nauczaniu języka polskiego jako obcego w grupach wschodniosłowiańskich (wybrane zagadnienia)*, w: M. Wojtak, M. Rzeszutko (red.), *W kręgu wiernej mowy*, Lublin, s. 529–536.

- Rudnicka-Fira E., Skudrzykowa A., 1994, *Polszczyzna pisana na Białorusi*, w: S. Gajda, Z. Adamiszyn (red.), *Przemiany współczesnej polszczyzny. Materiały konferencji naukowej Opole 20–22.09.1993*, Opole, s. 181–188
- Rudnicka-Fira E., Skudrzykowa A., 1997, *O języku Polaków na Białorusi*, w: S. Dubisz (red.), *Język polski poza granicami kraju*, Opole, s. 79–91.
- Skalska A., Skalski T., 1995, *Pułapka komunikatywności*, w: J. Mazur (red.), *Kształcenie sprawności komunikacyjnej Polaków ze Wschodu*, Lublin, s. 49–57.
- Smułkowa E., 2007, *Język polski na Białorusi*, w: J. Mazur, M. Rzeszutko-Iwan (red.), *Język polski jako narzędzie komunikacji we współczesnym świecie*, Lublin, s. 195–206.
- Staroń K., 2000, *Uczymy polskiego na Wschodzie*, „Przegląd Polonijny”, t. 3.
- Szpyra-Kozłowska J., Radomski M., 2013, *Wymowa polska w ocenie cudzoziemców i polszczyzna cudzoziemców w opinii Polaków. Badania ankietowe*, „Poradnik Językowy”, t. 4, s. 61–74.
- Szulc A., 1982, *Błąd językowy a dydaktyka języka obcego*, „Języki Obce w Szkole”, t. 5, s. 259–266.
- Zarzycka-Suliga G., 1993, *Swoi czy obcy? – o trudnościach dialogu ze studentami polskiego pochodzenia ze Wschodu*, w: J. Mazur (red.), *Metodyka kształcenia językowego Polaków ze Wschodu*, Lublin, s. 169–176.
- Калета Р., 2010, *Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову*, „Arche”, № 4, с. 358–400.
- Сіўковіч В. М., 2005, *Сучасная беларуская мова. Даведнік*, Мінск.

Glottodydaktyczne błędy analogiczne na przykładzie języka polskiego i języka białoruskiego

Artykuł wpisuje się w nurt glottodydaktyki porównawczej i dotyczy lapsologii polsko-białoruskiej i białorusko-polskiej. W artykule została zaprezentowana typologia leksykalnych, składniowych, fleksyjnych, ortograficznych, fonetycznych, interpunkcyjnych i pragmatycznych błędów analogicznych w języku polskim i białoruskim, czyli błędów dotyczących analogicznych kwestii językowych, które sprawiają trudność Białorusinom uczącym się języka polskiego oraz Polakom chcącym opanować język białoruski. W artykule zarysowano także możliwe podobne pola badawcze, m.in. analizę porównawczą dotyczącą kształcenia i pracy lektorów języka polskiego i języka białoruskiego. Zaprezentowane przykłady błędów pokazują, że potrzebne są specjalne ćwiczenia (pisemne i ustne), które pozwoliłyby uczulić słuchaczy z Białorusi i z Polski na trudne miejsca polszczyzny i białoruszczyzny. Zespoły polonistów i białorutenistów mogłyby także współpracować na rzecz opracowania podręcznika ze specjalnymi zadaniami, pomagającymi ćwiczyć szczególnie te konstrukcje, które najczęściej są przyczyną błędów.

Słowa kluczowe: glottodydaktyczny błąd analogiczny, glottodydaktyka porównawcza, komparatywizm glottodydaktyczny, porównawcza analiza lapsologiczna, język polski, język białoruski

Глотадыдактычныя аналагічныя памылкі на прыкладзе польскай і беларускай моў

Артыкул улічваецца ў кірунак параўнаўчай глотадыдактыкі і датычыцца польска-беларускай і беларуска-польскай ляпсалагіі. У артыкуле прадстаўлена тыпалогія лексічных, сінтаксічных, марфалагічных, арфаграфічных, фанетычных, пунктуацыйных і прагматычных аналагічных

памылак у польскай і беларускай мовах — памылак, што датычаць падобных моўных з’яў і ствараюць цяжкасці як для беларусаў, якія вывучаюць польскую мову, так і для палякаў, якія жадаюць авалодаць беларускай. Абазначаныя таксама магчымыя сумежныя напрамкі даследаванняў, у тым ліку параўнальны аналіз падрыхтоўкі і працы выкладчыкаў польскай і беларускай моў як замежных. Прадстаўленыя прыклады памылак паказваюць, што неабходныя спецыяльныя (пісьмовыя і вусныя) практыкаванні, якія дазволілі б звярнуць увагу навучэнцаў з Беларусі і Польшчы на цяжкія для іх элементы польскай і беларускай моў. Каманды паланістаў і беларусістаў таксама маглі б супрацоўнічаць пры стварэнні падручніка са спецыяльнымі заданнямі, якія дапамогуць адпрацоўваць канструкцыі, што найчасцей становяцца прычынай памылак.

Ключавыя словы: глотадыдактычная аналагічная памылка, параўнальная глотадыдактыка, глотадыдактычны кампаратывізм, параўнальная глотадыдактыка, параўнальны лясалагічны аналіз, польская мова, беларуская мова

Tematyka chrześcijańska na lektoratach języka polskiego i języka białoruskiego jako języków obcych¹

Christianity as a Topic in Classes in Polish and Belarusian as Foreign Languages

Based on the analysis of textbooks on Polish and Belarusian as foreign languages with respect to topics regarding Christianity, it may be stated that in several cases, references are many to only either Christmas or Easter, both of which are often presented in an erroneous way. There seems to be no distinction made between Christian divisions, with a Roman Catholic perspective prevailing in the case of teaching Polish as a foreign language and an Orthodox perspective in the case of teaching Belarusian as a foreign language. Thus, discussing topics related to Christian tradition and holidays may often lead to generating ideological debates with students who are atheists, worshippers of either other faith, or of modern paganism. Consequently, it seems that teachers, who are not religious education teachers, play a vital role in providing answers to difficult questions, dispelling doubts, or reacting to criticism, while at the same time seeking to achieve educational goals. It is hypothesized that this may be the reason why topics on Christianity are not frequently discussed in either coursebooks or classes and fall out of favour with authors choosing non-Christian subjects, including fortune telling, horoscopes, or Halloween.

Keywords: Polish as a foreign language, Belarusian as a foreign language, textbooks, holidays, Christianity

Występowanie tematyki chrześcijańskiej na lektoratach językowych

Niniejszy artykuł poświęcony jest występowaniu tematyki chrześcijańskiej na lektoratach zarówno języka polskiego jako obcego, jak i języka białoruskiego jako obcego. Omówione zostaną: treści proponowane przez podręczniki, problemy związane z poruszaniem tematyki religijnej na lektoratach językowych, rola lektora języka obcego oraz reakcje słuchaczy.

Tematyka chrześcijańska pojawia się na lektoratach językowych co najmniej w kilku sytuacjach:

¹ Pierwodruk: „Studia Slavica”, t. 20, z. 2, s. 97–110.

- 1) przy okazji omawiania świąt chrześcijańskich, często też będących dniami wolnymi od pracy, np. Boże Narodzenie, Wielkanoc;
- 2) przy okazji omawiania historii i kultury czy podawania ogólnej charakterystyki danego państwa (wyznanie dominujące oraz inne konfesje) – w przypadku Polski omawiana jest rola Kościoła katolickiego w zachowaniu wartości narodowych i przeciwstawianiu się komunizmowi, a w przypadku Białorusi – rola prawosławia jako czynnika kulturotwórczego i formującego tożsamość narodową;
- 3) przy okazji znaczących wydarzeń związanych z Kościołem, komentowanych też przez media laickie, jak np. śmierć lub wybór zwierzchników kościelnych – papieża, patriarchy, podpisanie ważnych deklaracji nawołujących do pojednania i przebaczenia (jak np. *Wspólne przesłanie do narodów Polski i Rosji*, podpisane na Zamku Królewskim w Warszawie 17 sierpnia 2012 r. przez Przewodniczącą Konferencji Episkopatu Polski arcybiskupa Józefa Michalika, metropolitę przemyskiego, oraz zwierzchnika Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego patriarchę moskiewskiego i całej Rusi Cyryła);
- 4) przy okazji tekstów prasowych czy doniesień medialnych wykorzystywanych na lektoratach i dotyczących dyskusji światopoglądowych, politycznych itp., jak np. podział Cerkwi prawosławnej na Ukrainie, homoseksualizm i pedofilia w Kościele, eutanazja, metody *in vitro*, antykoncepcja itd.

Najczęściej tematy religijne są w jakimś stopniu naturalnie poruszane w związku z sytuacjami opisanymi w punktach 1 i 2, a zagadnienia z punktów 3 i 4 mogą pojawiać się na lektoratach głównie z inicjatywy zainteresowanych słuchaczy czy lektora, który przygotowuje tekst do dyskusji na drażliwy i trudny temat zwykle dla grup zaawansowanych, które władają językiem na tyle, by móc nawiązać dyskusję na argumenty za i przeciw. W zależności od składu narodowościowego grupy tematy chrześcijańskie mogą zostać rozszerzone o problemy międzyreligijne, głównie dotyczące roli islamu czy hinduizmu w dzisiejszym świecie. Lektor zwykle posiłkuje się materiałami z mediów, gdyż podręczniki językowe nie są bogate w podobne treści, o czym będzie mowa w dalszej części niniejszego szkicu.

Tematyka chrześcijańska w podręcznikach do nauki języka obcego

Podręczniki do nauki języka polskiego jako obcego i języka białoruskiego jako obcego nie są jeszcze tak przesiąknięte duchem czasu, jak np. we Francji, gdzie wartości chrześcijańskie stawiane są na równi z niechrześcijańskimi jako jeden z wielu modeli. „Nowoczesne poglądy” można zaobserwować w podręcznikach języka francuskiego dla obcokrajowców już przy okazji tematu dotyczącego uczuć, emocji i miłości. Już wtedy model rodziny i małżeństwa przedstawiony jest

inaczej niż w wizji chrześcijańskiej. Temat miłości bywa spłycający do całowania się i uprawiania seksu. Oto fragment z książki dla początkujących pt. *Vocabulaire progressive du français avec 250 exercices* (Miquel 2010):

Un soir, Gabriel invite Mathilde chez lui. Il **l'embrasse**, ils **s'embrassent**. Puis ils **passent la nuit ensemble**, ils **font l'amour**. Gabriel dit « **Je t'aime** » à Mathilde (Miquel 2010, s. 18).

W przedmowie widnieje informacja, że książka jest przeznaczona dla dorosłych, i rzeczywiście słownictwo w lekcji trzeciej jest już bardzo konkretne: *całować się, spędzić razem noc, uprawiać miłość (seks)*. Jest też wyznanie uczuć: *kocham cię*. Następnie zgodnie z duchem czasu pojawia się informacja, że para mieszka razem:

Ils commencent **une relation**. Gabriel est **célibataire**, il **vit seul**, mais après quelques mois, il accepte de **vivre avec** Mathilde. Ils **prennent un appartement** ensemble (Miquel 2010, s. 18).

Następnie czytelnik dowiaduje się, że para zamierza wziąć ślub, ale Gabrielowi wystarczy tylko cywilny, a Matylda chciałaby wziąć także ślub kościelny, co docho-
dzi do skutku:

Gabriel et Mathilde décident de **se marier**. Gabriel voudrait seulement **un mariage civil**, mais Mathilde voudrait aussi **un mariage religieux**. Gabriel et Mathilde organisent leur mariage. Samedi, à 11 heures, ils **vont à la mairie**. L'après-midi [...] ils **vont à l'église** (Miquel 2010, s. 18).

Jednak od razu na dole odnotowano „uwagę kulturową” (*remarque culturelle*), że we Francji sam ślub cywilny wystarczy do zawarcia ważnego prawnie małżeństwa.

Po przedstawieniu Gabriela i Matyldy tekst zapoznaje nas z kolejnymi bohaterami:

Simon et Alain sont **homosexuels**. Ils **vivent en couple** depuis cinq ans. Maintenant, en France, leur **liaison** peut être officielle, car il existe le « **pacs** » (Miquel 2010, s. 18).

W miarę tradycyjnemu modelowi związku towarzyszy na tej samej stronie również związek homoseksualny, który jest usankcjonowany prawnie i daje pewne prawa osobom niebędącym w związku małżeńskim (PACS – *Pacte Civil de Solidarité*).

Lekcja przedstawiona w podręczniku oddaje rzeczywistość francuską i leksykę, która może być interesująca dla dorosłych. Wspomina się o ślubie kościelnym, by pokazać nowe słownictwo, zaznaczając, że ten rodzaj ślubu nie jest konieczny do ważności małżeństwa.

Na tym tle podręczniki do nauki języka polskiego jako obcego wyglądają bardzo tradycyjnie. Na przykład książka pt. *Polski dla cudzoziemców* (Dąbrowska

i Łobodzińska 1998), służąca – w zamyśle autorek – lektorom języka polskiego do pracy ze studentami anglo- i niemieckojęzycznymi, przedstawia temat rodziny bardzo lakonicznie (Dąbrowska i Łobodzińska 1998, s. 7–17), bez nawiązań do obowiązującej mody na wolne związki czy małżeństwa mieszane narodowościowo. Nie ma tu nawiązań do religii, a jednak rodzina jest rozumiana bardzo tradycyjnie. W podręczniku temat ten służy raczej do skupienia się na podstawowych zagadnieniach gramatycznych i leksykalnych.

Z kolei podręcznik *Słowa i słówka* (Szelc-Mays i Rybicka 1997, s. 32) wymienia nazwy stopni pokrewieństwa, m.in.: *mąż, żona, szwagier, szwagierka, siostrzeniec, bratanek*. Wyliczankę rozpoczynają *pan młody* i *panna młoda*, a z „modnych” dziś słów odnotowano tylko *rozwód*. Jeden z tekstów podkreśla wagę rodziny, choć nie jest pozbawiony humoru:

W Polsce rodzina jest bardzo ważna. Duża rodzina to prawdziwe szczęście. Niestety, nie zawsze. Krewni często pomagają sobie w kłopotach. Babcie wychowują wnuki, gdy rodzice muszą pracować. Kuzyni „załatwiają” i „organizują” różne rzeczy, które trudno zdobyć. Wujkowie i ciotki dają prezenty, a przynajmniej powinni. Siostry i bracia pożyczają pieniądze (najchętniej od ciebie). W święta wszyscy spotykają się na uroczystym obiedzie (też najchętniej u ciebie). Wtedy martwią się, że tak źle ci idzie, że twoje dzieci są źle wychowane, że jesteś mało operatywny, że... Ale nie przejmuj się. Nie jesteś sam! Współczucie rodziny jest z tobą. A jak to wygląda w twojej rodzinie? Wylicz dobre i złe strony posiadania rodziny (Szelc-Mays i Rybicka 1997, s. 35).

Tekst przesiąknięty jest tradycyjnym obrazem rodziny i jej trochę stereotypowymi problemami. Temat związków homoseksualnych czy adopcja dzieci przez homoseksualistów nie są tematem prezentowanym w podręcznikach do nauki języka polskiego na poziomie początkującym.

Rzadko podręczniki poruszają tematy kontrowersyjne, często są zarówno areligijne, jak i apolityczne (np. Miodunka 1993; Gołkowski et al. 1997). Niektóre podręczniki (zob. Chłopicka i Fornelski 1984; Mędak 1996; Pančíková i Stefańczyk 1998; Madeja i Morcinek 2007; Skorupa i Lipińska 2009) poruszają tematykę religijną przy okazji omawiania świąt i zwyczajów z nimi związanych. W podręczniku pt. *Brak mi słów* z 1984 r. (Chłopicka i Fornelski 1984, s. 159–168) obok sformułowania *ślub cywilny* widnieją też: *ślub kościelny, brać ślub w kościele, brać ślub w urzędzie stanu cywilnego*. Odnotowano także *chrzciny, chrzcić dziecko* (Chłopicka i Fornelski 1984, s. 160). Można przypuszczać, że chodzi o nawiązanie do tradycji katolickiej, nie ma bowiem wariantu *ślub cerkiewny* czy (*brać*) *ślub w cerkwi*. Jest za to w ramce nieskommentowane sformułowanie *pani ksiądz*. Wygląda to na literówkę, być może chodziło o formę *pan ksiądz*, która jednak – według Jerzego Bralczyka (zob. Brzezińska 2012) – jest nacechowana negatywnie, choć przez nieświadomych użytkowników języka oraz obcokrajowców mogłaby zostać uznana za formę grzecznościową, zwłaszcza że – jak podkreśla Bralczyk –

forma podobna mogłaby zostać użyta przy zwrocie do pastora – *panie pastorze* (albo *księżu pastorze*) (Brzezińska 2012):

I dziś zdarzają się użycia połączenia *pan ksiądz* bez lekceważącej intencji nadawcy w polszczyźnie jako języku nierodzimym lub niepodstawowym mówiącego:

(62) *Proboszcz poradził mi, żebym zaniósł dzieciom słodczy, i kiedy cygańskie dzieci je zobaczyły, wołały: – Panie ksiądz! Daj cukierka! (Lidia Ostalowska, Wojciech Tochman, Bóg wszystko liczy, GW 1996) (Łaziński b.d.).*

Inna hipoteza dotycząca formy *pani ksiądz* w podręczniku dla obcokrajowców mogłaby zakładać, że autorzy książki czynią ukłon w stronę protestantyzmu lub nawiązują do szerokiej dyskusji na temat wyświęcania kobiet. Zarazem jednak określenie *pani ksiądz* mogłoby także dotyczyć – co może nawet nie każdy cudzoziemiec uczący się języka polskiego jest w stanie sobie wyobrazić – księdza, który dokonał operacji zmiany płci, co – jak pokazuje poniższy cytat – również jest możliwe (zdarzają się także studenci będący w trakcie zmiany płci, o czym będzie mowa w dalszej części artykułu):

Reverend Peter James Stone, duchowny Kościoła Anglikańskiego, poddał się za zgodą swego biskupa operacji zmiany płci. Powrócił do parafii jako kobieta – Carol Ann Stone. Gazecie „Daily Telegraph” pani ksiądz powiedziała: „Pierwszym mym powołaniem była służba Bogu. Drugim – bycie kobietą”. Carol Ann zdradziła, że nigdy nie miała do Stwórcy pretensji za to, że urodziła się w ciele mężczyzny. W poprzednim, męskim życiu reverend Stone miał dwie żony (duchowni Kościoła Anglikańskiego mogą się żenić) i prawie dorosłą córkę. Carol Ann nie zamierza jednak ponownie wstępować w związki małżeńskie. Jej jedyną troską ma być pomyślność parafian. Biskup Barry Rogerson z diecezji Bristol powiedział o swej nowej proboszczowej: „Ona jest człowiekiem. Takim samym, jakim była przed operacją. Jest tylko człowiekiem”. Brakuje fantazji, by wyobrazić sobie taką sytuację w Polsce... (Czyżowski 2000).

Trudno wyobrazić sobie także, by autorzy omawianego podręcznika mieli podobne intencje, zwłaszcza że dyskusyjne sformułowanie pozostało bez komentarza. Dalej w podręczniku znajdują się kolejne słowa: *rok kościelny, adwent, Boże Narodzenie, okres Bożego Narodzenia, Wigilia Bożego Narodzenia, pierwszy dzień świąt, szopka, opłatek, Pasterka, kadzidło, Trzech Króli, Środa Popielcowa, Popielec, posypać głowę popiołem, wielki post, (ścisły) post, pościć, Niedziela Palmowa, święcić palmę, Wielki Tydzień, procesja, kołatki, Wielki Czwartek, Wielki Piątek, Wielka Sobota, święcenie ognia/wody/pokarmów, święcone, Wielkanoc, Poniedziałek Wielkanocny, nabożeństwo żałobne, Zesłanie Ducha Świętego, Boże Ciało, Wszystkich Świętych, Dzień Zaduszny, Zaduszki, rezurekcja, Zielone Świątki, ołtarz, wigilia św. Andrzeja, diabeł, anioł, wypominki, dawać na wypominki. Określenia te związane są głównie z tradycją katolicką, chociaż wymieniono także określenie *ruskie święta* (Chłopicka i Fornelski 1984, s. 162), co też pozostawiono*

bez komentarza, a wiadomo, że w polszczyźnie potocznej przymiotnik *ruski* może być nacechowany pejoratywnie. Dialogi prezentowane w książce są dość stereotypowe, oparte na przeciwieństwie Wschodu i Zachodu, co widać na przykładzie imienia pochodzenia greckiego, które jest uznane za niedobre (niekatolickie), uniemożliwiające chrzciny:

- No to w końcu dajemy mu na imię Taras czy nie?
- Po moim trupie. Powtarzałam ci tyle razy, że to imię niekatolickie i ksiądz dziecka nie ochrzci. Lepiej zgódź się na Jeremiasza.
- Proszę bardzo, tylko czy ojciec chrzestny zapamięta to imię!? (Chłopicka i Fornelski 1984, s. 165).

Powstaje pytanie, czy obcokrajowiec będzie w stanie zrozumieć tę antynomię i powód, dla którego ksiądz miałby nie ochrzcić dziecka. Kolejne pytanie brzmi, czy lektor będzie w stanie to wyjaśnić, gdyż wykracza to poza kompetencje językowe. Wydaje się też, że tego typu dialog opiera się na krzywdzących stereotypach i je utrwała.

Następnie cudzoziemiec ma wyjaśnić różne pojęcia, np. *adwent*, *wielki post*, *pasterka*, *rezurekcja* (Chłopicka i Fornelski 1984, s. 167). Jako wzór podano definicję *Bożego Narodzenia*: „Boże Narodzenie to święto kościelne obchodzone z okazji narodzenia Jezusa. Chrzciny to uroczystość rodzinna związana z nadaniem dziecku imienia” (Chłopicka i Fornelski 1984, s. 167–168). Ponownie nie ma tutaj rozróżnienia na konfesje ani szczegółowych uwag wyjaśniających choćby krótko sens święta, który na pewno nie dla wszystkich jest taki oczywisty.

W podręczniku pt. *Chcę mówić po polsku* (Mędak 1996, s. 145–149) przedstawiono temat Bożego Narodzenia w celu wprowadzenia ćwiczeń celownika (kto komu co podarował na święta). Dialog pana Nowaka z panią Nowakową jest sztuczny i nieciekawym i rzeczywiście służyć może jedynie ćwiczeniu gramatyki, gdyż obraz świąt w nim przedstawiony nie jest zachęcający. Bohaterowie tydzień przed Bożym Narodzeniem przypominają sobie ze zdziwieniem, że zbliżają się święta i muszą w związku z tym koniecznie pojechać na zakupy, by każdemu kupić coś drogiego. W dzisiejszych czasach już co najmniej od listopada witryny sklepowe przypominają o świętach, a marketingowcy robią wszystko, by stworzyć jak najwcześniej atmosferę świątecznych zakupów. Życzenia, które bohaterowie składają sobie w wigilijny wieczór (następujący zaraz po zakupach), są lakoniczne (życzą sobie zdrowia, pomyślności i wszystkiego dobrego) i nie zawierają odniesień natury religijnej, czyli sedna świąt. Jedynie fragment kolędy ratuje trochę sytuację, choć w takiej atmosferze śpiewanie kolędy jest groteskowe. Zaraz potem następuje czas na rozpakowanie prezentów. Z podręcznika cudzoziemiec nie ma szans poznać magii polskiego Bożego Narodzenia. Można odnieść wrażenie, że autor chciał jakoś połączyć chrześcijańską tradycję w Polsce z francuską areligijnością. Tylko tym, że jest to dialog przeznaczony dla areligijnych Francuzów, można tłumaczyć

jego suchość, zdawkowość i nudę. Spłylenie tematu wydaje się nieuzasadnione nawet w celu przybliżenia go początkującym.

Pan Nowak: Za tydzień Boże Narodzenie.

Pani Nowakowa: Już za tydzień?

Pan Nowak: Jutro musimy pojechać na zakupy. Musimy kupić prezenty pod choinkę.

Pani Nowakowa: Dla każdego coś drogiego!

Pan Nowak: W ten wigilijny wieczór podzielimy się opłatkiem. Z okazji świąt życzę ci zdrowia i wszelkiej pomyślności.

Pani Nowakowa: Dziękuję. Ja również życzę ci wszystkiego dobrego. Zapraszam do wigilijnego stołu. Może teraz zaśpiewamy kolędę?

(*śpiewają*) *Wśród nocnej ciszy głos się rozchodzi,*

(*śpiewają*) *Wstańcie pasterze Bóg się wam rodzi [...]* (Mędak 1996, s. 145).

Podobny dialog, choć napisany trochę lepiej, został zaprezentowany Słowakom w podręczniku pt. *Po tamtej stronie Tatr* (Pančíková i Stefańczyk 1998, s. 145–147). Tutaj także są opłatek i kolęda, ale zostały chociaż wymienione potrawy na wigilijnym stole: barszcz z uszkami, bigos z winem i suszonymi śliwkami, karp w galarecie, sernik w czekoladzie (Pančíková i Stefańczyk 1998, s. 146). Dziwić może jednak fakt, że akcja dialogu dzieje się dopiero 26 grudnia, gdy na drugi dzień świąt Zuzanna z Bratysławy przyjeżdża do Polski do Janusza. Niestety z dialogu nie dowiemy się wiele na temat polskiej tradycji obchodzenia świąt. Być może celowo rozważania takie zostały przeniesione dopiero parę stron dalej (Pančíková i Stefańczyk 1998, s. 153), gdzie Słowacy mają odpowiedzieć na pytania, jak obchodzi się święta w Polsce, a jak na Słowacji, jakie są zwyczaje świąteczne na Słowacji, czy jest znany opłatek i skąd wywodzi się zwyczaj dzielenia się opłatkiem. Na temat Polski Słowacy niedużo będą mogli powiedzieć, jeśli mają to uczynić tylko na podstawie dialogu. Autorzy chyba to dostrzegli, gdyż po pytaniach znajduje się dodatkowy krótki tekst na temat opłatka, dzięki czemu dowiadujemy się, że jest on symbolem chleba i znakiem narodzonego Dziecięcia, a tradycja dzielenia się opłatkiem wywodzi się z kręgu kultury Bizancjum. Opłatek i dodatkowe nakrycie dla niespodziewanego gościa są znakami polskiego stołu wigilijnego (Pančíková i Stefańczyk 1998, s. 153). Dalej zostały wymienione inne jeszcze święta kościelne (religijne): *Trzech Króli*, *Wielkanoc*, *Zielone Świątki*, *Boże Ciało*, *Wniebowzięcie*, *Wszystkich Świętych*. Nie ma tu jednak żadnego komentarza, więc konieczność wyjaśnienia sensu tych świąt spoczywać będzie na lektorze języka polskiego, chociaż we wstępie autorzy piszą, że „«narzuca się» studentom tylko temat dialogu, natomiast jego realizację i formę autorzy pozostawiają inwencji słuchaczy” (Pančíková i Stefańczyk 1998, s. 6). Podręcznik powinien jakoś pokazać pewne tradycje świętowania i sens święta, nie zaś przerzucać odpowiedzialność na słuchaczy, czyli w konsekwencji na lektora, który może zostać obsypany wcale niejęzykowymi pytaniami. Co ciekawe, podręcznik w lekcji 20 pokazuje

tradycyjny ślub kościelny i nawet w słowniczku pod tekstem nie wspomina się o ślubie cywilnym (Pančíková i Stefańczyk 1998, s. 225–226).

W nowszym podręczniku pt. *Polski mniej obcy* (Madeja i Morcinek 2007), przeznaczonym na poziom średni ogólny (B2), mamy szerszy zakres występowania świąt religijnych. Już w lekcji 11 pt. *Czas zadumy* jest nawiązanie do święta Wszystkich Świętych, ale przytoczony tekst opisujący to święto przedstawia raczej powszechne i nie do końca poprawne jego rozumienie:

Cmentarze opromienione blaskiem zniczy i zatopione w kwiatach, miliony ludzi przemieszczających się z miejsca na miejsce, pogrążonych w zadumie, w cichej rozmowie z krewnymi. Taki obraz można zobaczyć tylko raz w roku podczas jednego z najbardziej charakterystycznych dla polskiej kultury świąt – święta Wszystkich Świętych. 1 listopada, bo wtedy właśnie obchodzi się to święto, od wielu lat poświęcony jest tym, którzy odeszli. Tego dnia odwiedzamy groby naszych bliskich zmarłych, czcimy ich pamięć, wspominamy ich (Madeja i Morcinek 2007, s. 67).

Potoczne rozumienie tego święta jest rzeczywiście takie, choć odwiedzaniu grobów rodzinnych poświęcony jest dzień 2 listopada, czyli tzw. Dzień Zaduszny (Zaduszki). 1 listopada w tradycji katolickiej jest dniem radosnym, o czym autorki też wspominają, zaprzeczając trochę wcześniejszej informacji:

W symbolice chrześcijańskiej święto Wszystkich Świętych to dzień radosny, niosący nadzieję. Wszak wtedy właśnie czci się wszystkich tych, którzy już stanęli przed bożym tronem i teraz weselą się w niebie. Jest to więc dzień pełen nadziei – nadziei na życie wieczne (Madeja i Morcinek 2007, s. 67).

Należałoby powiedzieć „w symbolice katolickiej”, a nie chrześcijańskiej. Chrześcijanie innych wyznań mają odmienne tradycje. Jest więc tu stereotypowo użyty przymiotnik *chrześcijański*, kojarzony z wyznaniem rzymskokatolickim, dominującym, choć niejedynym, w Polsce. Szkoda, że tekst tego nie uwzględnia i nie pokazuje innych tradycji. Skupia się za to na pogańskich zwyczajach:

Wspominając chrześcijańską wymowę tego dnia, nie możemy jednak zapominać o jego pogańskich korzeniach. W tradycji ludowej 31 października był dniem znanym jako „Dziady”² czyli dzień, w którym czci się pamięć przodków, przywołując ich dusze. Wiązało się to z licznymi obrzędami magicznymi i tajemnymi rytuałami, więc zostało przez Kościół potępione i zakazane (Madeja i Morcinek 2007, s. 67).

Dalej występuje też nawiązanie do współczesnych trendów:

Dziś przechodząc ulicami niektórych dużych polskich miast w okresie poprzedzającym Wszystkich Świętych, możemy się nieco zdziwić. W wielu oknach wystawowych sklepów

² W dalszej części lekcji są przytoczone fragmenty z *Dziadów* Adama Mickiewicza i pytania do tekstu.

znajdziemy bowiem symbol, jeszcze kilka lat temu w Polsce zupełnie nieznanymi i nierozpoznawanymi. Z wystaw szczerzy się ku nam wydrążona dynia z wyciętymi zębami i oczami oraz świeczką w środku, znana w kręgu kultury anglosaskiej. Jest to jeden z dowodów na postępującą amerykanizację naszego życia (Madeja i Morcinek 2007, s. 67).

Autorki omawianego podręcznika poruszają w lekcji 17 także temat Wigilii (Madeja i Morcinek 2007, s. 106–108). Jest on opracowany najlepiej w porównaniu z wcześniej wspomnianymi podręcznikami. Na dwóch stronach są opisane główne zwyczaje związane z Bożym Narodzeniem oraz sens samego święta. Obcokrajowiec znajdzie tu dokładne wyjaśnienie, czym są: *roraty*, *opłatek*, *mikołajki*, *Wigilia*, *kołęda*, *choinka*, *żłóbek*, *szopka*. Dowie się o pierwszej gwiazdce, potrawach wigilijnych, pasterce i nawet zwierzętach mówiących o północy ludzkim głosem. Po takiej lekturze cudzoziemiec będzie miał wyobrażenie o polskich świętach, ale znów tylko w tradycji katolickiej. Dziwić może również fakt, że w lekcji zatytułowanej *Wigilia* została opisana także tradycja zabawy sylwestrowej (Madeja i Morcinek 2007, s. 109). Książka ma niewątpliwie wiele walorów, choć łączy w sobie wartości chrześcijańskie (święto Wszystkich Świętych, Boże Narodzenie) z tradycjami niechrześcijańskimi, takimi jak: horoskopy (jedno z ćwiczeń przewiduje samodzielne napisanie horoskopu), znaki zodiaku, wpływ gwiazd, wróżki itp. (Madeja i Morcinek 2007, s. 49–51, 121–122). Pojawiają się nawet konkretne pytania, na które student ma odpowiedzieć: *Czy byłeś u wróżki?*, *Czy poszedłbyś do wróżki?*, *Jak wyobrażasz sobie wróżkę?*, *Jak wygląda pomieszczenie, w którym przyjmuje wróżka?* (Madeja i Morcinek 2007, s. 49).

Kolejny omawiany podręcznik przeznaczony jest dla Niemców i nosi tytuł *Polski bez tajemnic* (Skorupa i Lipińska 2009). Już w drugiej lekcji poruszany jest temat rodziny też w dość tradycyjnym rozumieniu. Są teksty o domu wielopokoleniowym czy zaletach i wadach mieszkania z teściami. Nie ma jednak sformułowań typu: *wziąć ślub*, *ślub kościelny*, *ślub cywilny* itp., jakby temat zawierania małżeństwa nie był interesujący dla młodzieży. Nowością jest za to poruszenie tematu emigracji, która może pociągnąć za sobą albo rozwody, albo nowe miłości, oraz tematu małżeństw mieszanych polsko-niemieckich, polsko-austriackich, polsko-szwajcarskich (Skorupa i Lipińska 2009, s. 48–49).

Lekcję 7 zatytułowano *Święta i uroczystości*. Autorki przytaczają tu sondaże, wskazujące, że ponad 60% Polaków uważa 11 listopada za najważniejsze święto państwowe, a za najważniejszą datę w historii Polski respondenci uważają dzień 16 października 1978 r., czyli dzień wyboru kardynała Karola Wojtyły na papieża (Skorupa i Lipińska 2009, s. 115). Ze świąt religijnych wymienia się: *Trzech Króli*, *Wielkanoc*, *Boże Ciało*, *Wniebowzięcie NMP*, *Wszystkich Świętych* i *Boże Narodzenie*. Nie ma jednak ani wyjaśnienia sedna tych świąt, ani nawet rozwinięcia skrótowca NMP, co oznacza, że kwestie te będzie musiał wyjaśnić lektor. Jedynie opłatek został wyjaśniony:

[...] rodzaj ciasta pieczonego w cienkich płatkach, używanego we mszy w kościele katolickim i w polskiej tradycji przy kolacji wigilijnej (Skorupa i Lipińska 2009, s. 119).

Na następnej stronie znalazły się cenne uzupełnienia:

„Opłatkiem” nazywa się także świeckie przedświąteczne spotkania ludzi, którzy się nim dzielą w okresie bożonarodzeniowym. Tradycja łamania się opłatkiem jest w Polsce tak mocna, że stała się też udziałem ludzi niewierzących (Skorupa i Lipińska 2009, s. 120).

Później występuje opis Wielkanocy, począwszy od Wielkiej Soboty i święcenia pokarmów, dzielenia się poświęconym jajkiem przy niedzielnym śniadaniu aż po śmigus-dyngus w Poniedziałek Wielkanocny (Skorupa i Lipińska 2009, s. 121). Zabrakło tu – na wzór opłatka – podania potocznego znaczenia „jajeczka” jako spotkania przedświątecznego np. w pracy i składania sobie życzeń, także przez niewierzących; wyjaśniono za to, czym są pisanki i rzeżucha.

Bardzo ciekawie przedstawiono święto Wszystkich Świętych, które tu jest nazwane Dniem Wszystkich Świętych. Wyszczególniono tu także Dzień Zaduszny 2 listopada, a następnie umieszczono komentarz:

W większości religii ze świętem zmarłych wiązany jest ogień. Jest on symbolem pamięci, wdzięczności, modlitwy. Katolicy europejscy [po raz pierwszy jest informacja o konkretnym wyznaniu – R.K.] w tym dniu odwiedzają groby bliskich, składają na nich wieńce i kwiaty oraz zapalają świece i znicze (Skorupa i Lipińska 2009, s. 124).

Co ciekawe, dalej pojawiają się krótkie notki na temat obchodzenia tego święta w Meksyku, na Filipinach, we Francji, w Niemczech oraz w Rosji i krajach niekatolickich, a także w krajach anglosaskich o tradycji protestanckiej. Cudzoziemiec dowiaduje się, że we Francji nie ma tradycji palenia zniczy, odwiedza się groby znanych ludzi, jak Jim Morrison, a kraje anglosaskie obchodzą Halloween 31 października. Natomiast w Rosji zmarłych wspomina się w Niedzielę Wielkanocną, kiedy to Rosjanie całymi rodzinami gromadzą się przy grobach swoich najbliższych (Skorupa i Lipińska 2009, s. 124). Te informacje pochodzą ze źródła internetowego sciaga.pl. Niestety zawierają błąd. Prawosławni obchodzą Radonicę (Pascha/Wielkanoc zmarłych) w dziewiąty dzień po Wielkanocy (we wtorek). Pewnie chodziło o zwyczaj dzielenia się radosną nowiną zmartwychwstania ze zmarłymi przodkami. Idea pokazywania danego święta w kontekście różnych wyznań chrześcijańskich czy religii jest bardzo szczytna, ale autorki powinny odwoływać się do sprawdzonych źródeł pisanych, a nie do niesprawdzonych stron internetowych typu sciaga.pl czy wikipedia. Umieszczenie linku do stron, na podstawie których zostały opracowane materiały, nie zwalnia autorek z odpowiedzialności.

Z kolei podręczniki do nauki języka białoruskiego jako obcego podejmują tematy chrześcijańskie w okrojonej wersji, choć coraz chętniej. Być może wynika to z negatywnych opinii na temat Kościoła, które obecnie stopniowo się poprawiają (zob. Савіцкая 2010, s. 172–174), lub z celowego areligijnego konstruowania podręczników. Podręczniki białoruskie można podzielić na te wydane na Białorusi i te wydane za granicą, np. w Polsce. W podręczniku z 1999 r. pt. *Гаворым па-беларуску* (Сямешка 1999) znajduje się specjalny rozdział poświęcony świętom, w którym umieszczono tabelę z podziałem na tradycyjne święta białoruskie (*Беларускія традыцыйныя святы*) oraz święta państwowe (*Беларускія грамадзянскія святы*). Do świąt tradycyjnych zostały zaliczone Boże Narodzenie (*Каляды*) i Wielkanoc (*Вялікдзень*). Przy Bożym Narodzeniu podano dwie daty: katolicką 25 grudnia i prawosławną 7 stycznia (Сямешка 1999, s. 210, 213).

W białoruskim podręczniku z 2010 r. pt. *Беларуская мова? 3 задавальненнем!* (Памза 2010) lakonicznie wspomina się o rodzinie, a o świętach kościelnych w ogóle. Jest jedynie tekst o legendzie tłumaczącej, dlaczego w herbie Mińska znajduje się Matka Boża (Памза 2010, s. 181–182). Taka lakoniczność nie jest jednak ogólną tendencją. Nina Sajewicz w swojej książce umieszcza takie terminy, jak: *грамадзянскі шлюб* ‘ślub cywilny’, *распісання ў ЗАГСе* ‘wziąć ślub cywilny’, *царкоўны шлюб* ‘ślub kościelny’, *узяць шлюб* ‘wziąć ślub’, *уступіць у шлюб* ‘wstać w związek małżeński’, *вянчання* ‘brać ślub w cerkwi/kościół’ (Sajewicz 2000, s. 170–171). Autorka podaje także przykładowe zdania, np. *Яны будуць вянчання ў царкве (касцёле)* ‘Będą brać ślub w cerkwi/kościół’, *У час вянчання ў царкве над галавамі маладых дружкі/сваты трымаюць вянцы (короны)* (Sajewicz 2000, s. 171). Uwzględnione są zwyczaje i prawosławne, i katolickie. Autorka podaje też wiele przykładów nieuznawanych za chrześcijańskie, np. *развод* ‘rozwód’, *развесціся* ‘rozwieść się’, *разведзены* ‘rozwódziona/rozwódnik’, *каханак* ‘kochanek’, *каханка* ‘kochanka’, *здраджваць* ‘zdradzać’, *здрадзіць* ‘zdradzić’ (Sajewicz 2000, s. 170, 172–173). Jednak w obszernym dziale dotyczącym edukacji zabrakło seminarium duchownego oraz wydziału teologicznego (Sajewicz 2000, s. 224–244), ale wśród zawodów znalazł się duchowny/ksiądz – *духоўнік/святар*, brakuje jednak określenia *ксьдз* zarezerwowanego dla duchownego katolickiego oraz *святшчэннік* odnoszącego się do duchownego prawosławnego.

Bardzo szeroko tematykę religijną na przykładzie świąt prezentuje białoruskie wydanie o zobowiązującym tytule *Гісторыя і культура беларусаў* (Важнік і Савіцкая 2003). Zaprezentowane w nim teksty dotyczą m.in. Bożego Narodzenia, Wielkanocy, Niedzieli Palmowej (*Вербніца*), prawosławnego święta zmarłych (*Радаўніца*). W dobranych tekstach widoczny jest duch ekumeniczny. W tekście o Bożym Narodzeniu w większości są opisywane tradycje znane katolicyzmowi, chociaż – co charakterystyczne – nie wymienia się z nazwy katolicyzmu; jednocześnie są także wzmianki o zwyczaju zapraszania do stołu samotnych znajomych,

sąsiadów i podkreśla się, że niezależnie od ich wyznania. Dalej mówi się też o prezentach i wymienia się dwie nazwy osoby, która je przynosi: Dziadka Mroza i Świętego Mikołaja (Важнік і Савіцкая 2003, s. 8). W tekście o Niedzieli Palmowej mówi się o święcie Kościoła chrześcijańskiego (*Хрысціянская царква*) (Важнік і Савіцкая 2003, s. 9). Użycie takiego ogólnego określenia może świadczyć albo o braku wiedzy na temat różnic między wyznaniem, albo o dążeniu do jedności i niedzielenia chrześcijaństwa, co jednak wydaje się zbyt optymistycznym i daleko idącym wnioskiem. Bardziej prawdopodobna wydaje się pierwsza hipoteza; w każdym razie chrześcijaństwo traktowane ogólnie jest bardzo charakterystyczne dla dobranych tekstów. Czasem jakiś obrzęd jest komentowany jako należący bardziej do jednej z tradycji, np. Radonica (*Радаўніца*) czy inne dni, kiedy wspomina się zmarłych w prawosławiu; z kolei odwiedzanie ze świętymi jaskami grobów w Wielkanoc skomentowano, że następowało ono raczej w czasie świąt prawosławnych (Важнік і Савіцкая 2003, s. 12), nie przypisywano tego jednak tradycji cerkiewnej czy ludowej (świeckiej). Jest także tekst o Eufrozynie Połockiej, prawosławnej świętej, będącej symbolem Białorusi (Важнік і Савіцкая 2003, s. 54–56). Książka zawiera wiele wątków tradycyjnie związanych z chrześcijaństwem jako czynnikiem kulturotwórczym. W podanych tekstach dominuje generalizacja i synteza różnych tradycji występujących na Białorusi.

Co ciekawe, słownik dla dzieci *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі* = *Słownik dla dzieci białorusko-polski, polsko-białoruski* (Ждановіч 2008, s. 211) podaje najbardziej szczegółowe informacje dotyczące wiary i wyznania. Różnica między kościołem (*касцёл*) a cerkwią (*царква*) została ukazana także na podstawie obrazka, gdzie obie budowle mają charakterystyczny styl architektoniczny i krzyże. Dodatkowo umieszczono mały słowniczek dotyczący religii: *wiara* – *вера*, *religia* – *рэлігія*, *wyznanie* – *веравызнанне*, *wyznawca* – *вернік*, *parafia* – *парафія*, *kapłan* – 1. *святар* 2. *жрэц*, *duszpasterz* – *пастыр* *душаў*, *pasterz* – *пастыр*, *spowiednik* – *спаведнік*, *kaznodzieja* – *прапаведнік*, *misjonarz* – *місіянер*, *ksiądz* – *ксьцёндз*, *pop* – *пон*, *zakonnik* – *манах*, *zakonnica* – *манахіня*, *mnich* – *манах*, *mniszka* – *манахіня*, *duchowieństwo* – 1. *духавенства* 2. *святарства*. W osobnej ramce wydzielono typy wyznań: *katolicyzm* – *каталіцтва*, *prawosławie* – *праваслаўе*. Zabrakło protestantyzmu, za to dodano: *islam* – *іслам* (*таһометанізм* – *мусульманства*), *judaizm* – *юдаізм*, *buddyzm* – *будызм* (Ждановіч 2008, s. 211). Pomieszano zatem wyznania chrześcijańskie z różnymi religiami, co jest częste i bardzo charakterystyczne wśród laików, do których zaliczają się też studenci i lektorzy. Omawiany słownik pisany jest nieoficjalną ortografią (tzw. *taraszkiewiczą*). Z jednej strony odnotowuje polonizmy, np. *parafia* – *парафія* bez rusycyzmów (np. *прыход*), z drugiej zaś podaje typowo białoruskie odpowiedniki, np. *kapłan* – *святар*.

Na zakończenie warto wspomnieć o podręczniku wydanym w Białymstoku pt. *Беларуская мова* (Грэсь 2012), który zawiera teksty do analizy dotyczące

m.in. Wielkanocy i Bożego Narodzenia, Dziadów (wspomina się też o Radonicy – wtorku w drugim tygodniu po Wielkanocy poświęconym zmarłym) oraz Eufrozynie Połockiej, prawosławnej mniszce, opiekunce Białorusi.

Rola lektora i reakcje słuchaczy

Na podstawie omówionych podręczników widać, że tematy chrześcijańskie są sprowadzane do minimum związanego z poszczególnymi świętami. Często też zdarzają się błędy czy nieprecyzyjne sformułowania. W podręcznikach brakuje przedstawienia różnorodności wyznań chrześcijańskich w Polsce i na Białorusi. Zagadnienie takie musiałoby zostać opracowane przy współpracy z przedstawicielami Kościołów. W dobie sekularyzacji podobny wątek może wydawać się mało ciekawy i rzeczywiście trzeba przyznać, że dość często tematy religijne nie są popularne zwłaszcza wśród słuchaczy młodszego pokolenia. Oczywiście dotyczy to grup uczących się w ośrodkach świeckich, abstrahujemy więc od nauczania języka białoruskiego np. w prawosławnych seminariach duchownych. Poza takimi ośrodkami w dużym stopniu młodzi ludzie nie są praktykującymi chrześcijanami; często bywa, że uważają się za ateistów lub wyznawców innych religii, z neopogaństwem włącznie.

Wśród słuchaczy, z którymi współpracował autor niniejszego artykułu, było wiele osób, które są dalekie od jakiejkolwiek wiary i bardzo nieufne wobec jakiejkolwiek instytucji czy hierarchii kościelnej. Ich dystans wynika często z małej wiedzy religijnej oraz osobistych traum, np. przymuszania do chodzenia do kościoła czy świętowania w określony sposób różnych świąt. Przykład rodziców także mógł być demotywujący. Osoby, których rodzice się rozwiedli, często źle reagują na teksty, w których ktoś komuś się oświadcza, ktoś bierze ślub itd. Już sam czasownik *żeńić się* czy *wychodzić za mąż* może budzić chłodne reakcje czy zniechęcenie, z którymi lektor bez podstawowych wiadomości czy umiejętności psychologicznych oraz wiadomości religijnych może sobie nie poradzić. Często bowiem bywa ofiarą takiego tematu, wobec której są adresowane pytania natury religijnej i psychologicznej, na jakie odpowiadać powinny osoby duchowne i psycholodzy czy socjolodzy. Tu rodzi się pytanie o rolę lektora, który zechce na zajęciach porozmawiać o wyznaniach chrześcijańskich w Polsce i na Białorusi. Czy lektor taki ma przedstawić suche fakty, czy ma prezentować swoje poglądy, być świadkiem, czy tylko prowadzić dyskusję? Nawet jeśli trzymać się wersji, że lektor ma jedynie podać informacje, nie zamieniając się w katechetę czy teologa, to bardzo trudno mu będzie w takiej roli pozostać. Mówiąc o różnych denominacjach chrześcijańskich, będzie musiał odpowiedzieć na niełatwe pytania, np. czym różni się prawosławie od katolicyzmu. Nierzadko słuchacze nie mają pojęcia ani o jednym, ani o drugim, często mają zakodowane krzywdzące stereotypy. Nawet

jeśli lektor jest dobrze przygotowany i może poświęcić czas na stosowne wyjaśnienia i dokładnie opisać główne zalety katolicyzmu i prawosławia, to następne pytanie, jakiego może się spodziewać, dotyczyć będzie przyczyny podziału chrześcijaństwa. Bo skoro jedni i drudzy (a przecież nie tylko oni) wierzą w Chrystusa, to dlaczego nie są w jedności, nie są razem? Lektor języka obcego nie jest zwykle specjalistą od historii Kościoła ani teologiem, umiejącym w krótkim czasie wyjaśnić różnice teologiczne. A jednak oczekuje się od niego wyjaśnień, inaczej traci wiarygodność – po co zaczyna temat, którego nie umie objaśnić? Zdarza się także, że słuchacze ateści podczas takich lekcji otwarcie deklarują swą niewiarę w Boga i cieszą się, że nie muszą być uczestnikami różnych sporów wewnątrzkościelnych i międzywyznaniowych. Bardzo często wskazują wtedy na zalety ateizmu jako światopoglądu dalekiego od problemów kościelnych lub pociągają ich inne religie, takie jak buddyzm, który wydaje im się spójnym systemem. Chrześcijaństwo zatem jawi się już nie tylko jako przeżytek, lecz także jako coś niewiarygodnego, zbyt zagmatwanego i wewnętrznie sprzecznego, by mogło przyciągać. Już nawet zaznajamianie z chrześcijańskimi świętami, takimi jak Boże Narodzenie czy Wielkanoc, dla wielu słuchaczy jest opowiadaniem legend, gdyż oni bardzo często nie obchodzą tych świąt, nie rozumieją ich. Polacy uczący się białoruskiego przeżywają dysonans poznawczy, gdy dowiadują się, że Boże Narodzenie prawosławni przeżywają w styczniu, a nie – jak katolicy w Polsce – w grudniu. Już na tym etapie rodzą się wątpliwości, nieufność i pytanie „dlaczego?”. Jeśli lektor nie umie na nie satysfakcjonująco dla nich odpowiedzieć, utwierdzają się w swojej ignorancji religijnej i nieobchodzeniu żadnych świąt, które dla nich stają się kolejnymi dniami wolnymi od zajęć.

Czasem zdarza się, że studenci w rodzinach mają osoby z różnych wyznań lub nawet małżeństwa mieszane wyznaniowo. Opowiadają wówczas, jak wyglądał ich ślub w danym Kościele w danej konfesji, jakie przeżywają trudności. Chodzi tu zwykle o pary katolicko-prawosławne (więcej na temat ich problemów zob. Wojtas 2013, s. 234–268) lub katolicko-protestanckie. Problemy funkcjonowania w Kościele i z Kościołem często są antyprzykładem skutecznie zniechęcającym młodych i do Kościoła, i do zawierania w nim małżeństwa.

Lektor ateista oczywiście będzie omijał podobne tematy szerokim łukiem i będzie raczej opowiadał o tradycjach świeckich, nierzadko wyrosłych z pogaństwa. Stąd popularność Halloween, wrózenia, horoskopów itd. To również wydaje się spójne i jasne. Z kolei lektor nieateista, pragnący na zajęciach językowych opowiedzieć trochę o tradycjach i wyznaniach chrześcijańskich w kontekście kulturowym, nie czyniąc z zajęć lekcji religii, powinien się bardzo dobrze przygotować na trudne pytania i często nawet ataki, w najlepszym przypadku – dezaprobatę lub obojętność.

Trzeba pamiętać, że tematy religijne są bardzo delikatne i czasem nawet podanie jakichś suchych danych może w słuchaczach wywołać różne reakcje. Trzeba

też bardzo uważać, bo poruszanie tematów chrześcijańskich często jest wstępem do samoistnego rozpoczęcia się dyskusji na tematy mniej lub bardziej związane z tą problematyką, ale odbiegające od sedna. Często przy tej okazji dyskusja może dotyczyć m.in. następujących kwestii³:

- różnice międzywyznaniowe/międzyreligijne;
- podział Kościoła – brak wiarygodności;
- problemy wewnątrzkościelne, np. alkoholizm, pedofilia w Kościele;
- wyższość ateizmu;
- popularność magii, wierzeń ludowych, neopogaństwa;
- małżeństwa mieszane narodowościowo/wyznaniowo;
- rozwody i powtórne małżeństwa/związki niesakramentalne;
- homoseksualizm;
- antykoncepcja;
- *in vitro*.

Lektor nigdy nie wie, jaki światopogląd reprezentują jego słuchacze. Może jednak zakładać, że bardzo różny, i powinien być na to przygotowany. Nie może przekonywać do słuszności wybranego wyznania, krytykować i osądzać wszystkich innych, gdyż z zajęć językowych robi się dyskusja światopoglądowa. Nigdy też nie wiadomo, co przeżywają w swoim życiu studenci. Autorowi niniejszego artykułu zdarzyło się mieć studentkę, która była w trakcie zmiany płci. Przyjmowała testosteron, przechodziła mutację, poddała się operacji, przeżywała różne problemy w rodzinie oraz związane ze zmianą dokumentów. Jednocześnie była członkiem litewskiego związku wyznaniowego Romuva, odwołującego się do przedchrześcijańskich wierzeń Bałtów (w Polsce istnieje związek wyznaniowy Rodzima Wiara, odwołujący się do przedchrześcijańskich wierzeń Słowian).

Poruszanie tematów chrześcijańskich na lektoratach może zostać odczytane jako propaganda chrześcijańska, próba nawracania itd. Wywołuje to często emocje (łącznie z buntem i atakiem) oraz dyskusje światopoglądowe odbiegające od językowego toku zajęć. Być może dlatego nie ma takich tematów zbyt wiele w podręcznikach ani na lektoratach językowych, a szkoda, bo umiejętnie przedstawione są one skarbnicą wiedzy nie tylko teologicznej, lecz także kulturowej i językowej. Warto byłoby zatem urozmaicać podręczniki i zajęcia o elementy często nieznane, ale jakże inspirujące do poszukiwań, rozwoju i nauki.

³ Tego typu tematy powinny dawać do myślenia nie tylko uczącym się języków obcych, lecz także przedstawicielom Kościołów, którzy wpływają na kształt chrześcijaństwa w XXI wieku.

Bibliografia⁴

- Brzezińska M., 2012, *Prof. Bralczyk: „Pan ksiądz” to manifestacja negatywnego stosunku*, Fronda.pl, <http://www.frondda.pl/a/prof-bralczyk-quotpan-ksiazdquot-to-manifestacja-negatywnego-stosunku,17473.html> (dostęp: 27.01.2012).
- Chłopicka M., Fornelski P., 1984, *Brak mi słów. Podręcznik do nauczania obcokrajowców słownictwa języka polskiego. Część 1. Słownictwo tematyczne*, red. W. Miodunka, Kraków.
- Czyżowski W., 2000, *Kościół akceptuje zmianę płci*, Queer.pl, <http://queer.pl/news/187373/pani-ksiazd> (dostęp: 03.12.2000).
- Dąbrowska A., Łobodzińska R., 1998, *Polski dla cudzoziemców*, Wrocław.
- Gołkowski M., Kiermut A., Kuc A., Majewska-Meyers M., 1997, *Gdybym znał dobrze język polski... (wybór tekstów z ćwiczeniami do nauki gramatyki polskiej dla cudzoziemców)*, Warszawa.
- Łaziński M., b.d., *Pan papież i pan ksiądz*, PWN, http://czytelnia.pwn.pl/o_panach_i_paniach/ (dostęp: 08.04.2015).
- Madeja A., Morcinek B., 2007, *Polski mniej obcy. Podręcznik do nauki języka polskiego dla średnio zaawansowanych. Część 1: Poziom średni ogólny (B2)*, Katowice.
- Mędak S., 1996, *Chcę mówić po polsku. Le polonais pour les débutants*, Warszawa.
- Miodunka W., 1993, *Cześć, jak się masz?*, Kraków.
- Miquel C., 2010, *Vocabulaire progressif du français avec 250 exercices. Niveau débutant*, Paris.
- Pančíková M., Stefańczyk W., 1998, *Po tamtej stronie Tatr. Učebnica polštiny pre Slovákov*, Kraków.
- Sajewicz N., 2000, *Materiały do praktycznej nauki języka białoruskiego*, Lublin.
- Skorupa E., Lipińska E., 2009, *Polski bez tajemnic. Język polski dla studentów niemieckojęzycznych. Część 1. Poziom B1*, Kraków.
- Szelc-Mays M., Rybicka E., 1997, *Słowa i słówka. Podręcznik do nauczania słownictwa i gramatyki dla początkujących. Ćwiczenia do słownictwa tematycznego*, Kraków.
- Wojtas T., 2013, *Problemy w polsko-rosyjskim komunikowaniu się na przykładzie mieszanych związków małżeńskich i nieformalnych*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. L. Mroza, Uniwersytet Warszawski, Wydział Historyczny, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej, Warszawa (komputeropis).
- Важнік С. А., Савіцкая І. І., 2003, *Гісторыя і культура беларусаў. Вучэбны дапаможнік на практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў*, Мінск.
- Грэсь А., 2012, *Беларуская мова. Дапаможнік на беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі*, Беласток.
- Ждановіч В., 2008, *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі = Słownik dla dzieci białorusko-polski, polsko-białoruski*, Мінск.
- Рамза Т.Р., 2010, *Беларуская мова? 3 задавальненнем!*, Мінск.

⁴ Zalecana literatura dodatkowa, wydana po opublikowaniu niniejszego artykułu w 2016 r.: F. Burgos, 2017, *Using the Bible to Teach a Foreign Language*, „Journal of Adventist Education”, vol. 79, no 4 (July–September), s. 24–29, <https://www.journalofadventisteducation.org/en/2017.4.6> (dostęp: 15.11.2025); K. Zioło-Pużuk, 2021, *Nauczanie języka polskiego jako obcego wśród osób duchownych – wyzwania i rozwiązania. Studium przypadku*, „Język – Szkoła – Religia”, nr 16, s. 188–198; K. Ożóg, 2022, *Wpływ chrztu Polski na język ojczysty*, „Dydaktyka Polonistyczna”, nr 8(17), s. 28–32.

- Савіцкая І., 2010, “Славянскі асацыятыўны слоўнік” як выразнік сучасных беларускіх культурных рэалій, у: *Мовазнаўства. Матэрыялы IV Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў кантэксце культур еўрапейскіх краін”*. Мінск, 6–9 чэрвеня 2005, рэд. С. Запрудскі, Мінск, с. 66–69.
- Сямешка Л. І. (рэд.), 1999, *Гаворым па-беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў*, Мінск.

Тэматыка хрысціянская на лектаратах języка польскаго і języка бiałарускаго яко języków obcych

На падставе аналізу падручнікаў да навукі języków польскаго і бiałарускаго jako języка obcego в закresie тэмаў звязаных з хрысціянствам можна ствердзіць, że в wielu прыпадках прыклады абмeжyююцца сіe jedyнe до Boжeго Narodzenia lub Wielkanocy, ктoрe чeсtо сa презентoванe в спoсoб блeднy. Nie впрoвaдзa сiе рoзрoзнeннiа мiеждy вyзнaннiа хрысціянскімі – в наuczаnнiу польскаго jako obcego dominuje perspektywa katolicka, a в наuczаnнiу бiałарускаго jako obcego – prawosławna. Dyskusje на тeмaтy звязанe з tradycją хрысціянскa і швiеtамi мoгa прoвaдзiць до powstawania sporów ideologicznych wśród ucznіoв бeдaчyх аteіstамi lub вyзнaвцaмi іннyх рeлiгiі бaдż współczesnego pogaństwa. Nauczyciele, ктoрzи nie сa наuczycielami рeлiгiі, odgrywają wówczас kluczową rolę в udzielаnнiу oдpowiedzи на trudne pytania, rozwiewаnнiу wątpliwości і reagowaннiу на krytykę, jednocześnie realizując cele edukacyjne. Być mоże dlatego тeмaтy dotyczaće хрысціянства rzadko pojawiają сiе в podręcznikach і на zajęciach, a autorzy częсtiej wybierają тeмaтy nieхрысціянскіe, takie jak wróżby, horoskopy czy Halloween.

Слова ключовe: języк польскi jako obcy, języк бiałарускi jako obcy, podręczniki, швiеtа, хрысціянство

Хрысціянства як тэма на занятках па польскай і беларускай мовах як замежных

На падставe аналiзу падручнікаў па польскай і беларускай мовах як замежных у дачыненнi да тэм, звязаных з хрысціянствам, можна адзначыць, што ў многіх выпадках прыклады абмeжoвyюцца толькi Kaлeдaмi ці Вялікаднём, якія часта прадстаўлены памылкова. Не правoдзiцца дыфeрeнцiяцыя паміж хрысціянскімі канфeсiямi – у навучаннi польскай мове як замежнай дамінуе каталіцкая перспектыва, а ў навучаннi беларускай мове як замежнай – праваслаўная. Абмeркaваннe тэм, звязаных з хрысціянскай традыцыяй і свiеtамi, мoжa прывeсцi да ўзнікнeннiа ідeалaгiчнyх спрэчак сярод вучняў, якія з’яўляюцца атэістамi ці прытрымліваюцца іншых рэлігiяў або сучаснага паганства. Настаўнікi, якія не з’яўляюцца настаўнікамі рэлігiі, адыгрываюць ключавую ролю пры адказах на складаныя пытаннi, у развeяннi сумневаў і рэакцiй на кpытыкy, адначасoвa яны вoкoнчaюць адукацыйныя мэты. Магчыма, мeнaвiтa тaмy тэмy, звязаная з хрысціянствам, рэдка закpанaюцца ў падручніках і на занятках, а аўтары часцей выбіраюць нехрысціянскіe тэмy, такія як варажба, гараскопы ці Хэлоўін.

Ключавыя словы: польская мова як замежная, беларуская мова як замежная, падручнікi, свiеtы, хрысціянства

Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце¹

Belarusian as a Foreign Language in Poland and Worldwide

This article presents the current state of teaching Belarusian as a foreign language in Poland and beyond. It discusses courses offered at Polish universities, including those in Warsaw, Białystok, Lublin, and Kraków, as well as extracurricular initiatives such as courses at the Belarusian Cultural Centre. The study highlights the lack of research in Belarusian glottodidactics, the need to develop a typology of language errors among foreign learners, and the importance of methodology adapted to different national groups. Attention is also paid to the role of teaching programs, textbooks, educational materials, and international exchange in the development of Belarusian as a foreign language.

Keywords: Belarusian as a foreign language, Belarusian glottodidactics, foreign language teaching, educational materials, language error

У Польшчы беларуская мова як замежная выкладаецца ў розных універсітэтах, напр. у Варшаве, Беластоку, Любліне, Кракаве (больш гл. [Кавалевіч 1994], [Баршчэўская 2012], [Barszczewska 2014] і [Kaleta 2015: 72]). Вывучаюць яе галоўным чынам палякі, але усё часцей таксама замежнікі іншых нацыянальнасцяў, якія прыязджаюць у Польшчу вучыцца ў польскіх ВНУ. Напрыклад, на кафедры беларусістыкі беларускую мову вывучалі нават іспанка, расіянка ды літовец. У Варшаўскім універсітэце беларуская мова як замежная выкладаецца на кафедры беларусістыкі (больш гл. [Баршчэўская 2013] і [Kaleta 2015]) і на кафедры міжкультурных даследаванняў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. Супрацоўнікі кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта вядуць таксама бясплатныя курсы беларускае мовы ў Культурным цэнтры Беларусі ў Польшчы, які пачаў сваю працу ў ліпені 2008 года пры Пасольстве

¹ Упершыню надрукавана: *Мова – Літаратура – Культура: матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г.: у 2 частках. У аўтарскай рэдакцыі. Мінск, 2016. Ч. 2. С. 159–165.

Рэспублікі Беларусь у Рэспубліцы Польшча. Варта яшчэ падкрэсліць, што студэнты варшаўскай Праваслаўнай духоўнай семінарыі таксама маюць магчымасць вывучаць беларускую мову, якую выкладае там выпускніца кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта.

Нягледзячы на багатую спадчыну польскай беларусістыкі, трэба сказаць, што не хапае навуковых даследаванняў з галіны беларусістычнай глотадыдактыкі. Пытанне беларускай мовы як замежнай разглядаецца ў нешматлікіх артыкулах Агнешкі Гораль (гл. [Goral 2013]) з Любліна і Радаслава Калеты (гл. [Kaleta 2015]) з Варшавы, хаця ёсць і розныя падручнікі, слоўнікі ці манаграфіі (напр. [Ждановіч 2008], [Łoginow 2012], [Kaleta 2014], больш гл. [Kaleta 2015]). Сярод беларускіх даследчыкаў, якія закраналі гэтую тэму (у артыкулах і падручніках), можна ўгадаць такія прозвішчы, як Барысенка (гл. [Борисенко 2011], [Барысенка 2012], Важнік (гл. [Важнік, Савіцкая 2003], [Важнік 2004]), Клябанаў (гл. [Kliabanaŭ 2010]), Крывіцкі, Міхневіч і Падлужны (гл. [Крывіцкі, Міхневіч, Падлужны 2008]), Малажай (гл. [Малажай 1994]), Рамза (гл. [Рамза 2010] і [Рамза, Кіёсава, Усуяма 2016]), Станкевіч (гл. [Станкевіч, Каткіч: 2006]), Сысой (гл. [Сысой 2008]), Сямешка (гл. [Сямешка 1999]), Хоміч (гл. [Хоміч 2010]), Чахоўская (гл. [Чахоўская 2006], [Чахоўская 2011] і [Чахоўская 2014]), Чахоўскі (гл. [Чахоўскі 2006] і [Чахоўскі 2011], Pashkevich (гл. [Pashkevich 1974, 1978]), Stankevich (гл. [Stankevich 2001]) і інш., напр. [Павловская et al. 2012]. У Японіі беларускай мовай як замежнай займаецца Сіёры Кіёсава з Цыкубскага ўніверсітэта, якая ў 2016 годзе ў суаўтарстве надрукавала кнігу *Спрабуйма! Азнаямляльна-пачатковы курс беларускай мовы для японцаў. Частка I* (гл. [Рамза, Кіёсава, Усуяма 2016]). Кафедрай беларусістыкі і кафедрай міжкультурных даследаванняў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы Варшаўскага ўніверсітэта рыхтуюцца новыя падручнікі па беларускай мове для палякаў, але не хапае навуковай манаграфіі, прысвечанай пытанням беларускай мовы як замежнай (беларусістычнай глотадыдактыкі). Беларуская мова як замежная на ўніверсітэцкім (навуковым) узроўні даследуецца ў Варшаве ў майстэрні беларусістычнай глотадыдактыкі, якая была створана 1 снежня 2015 г. на кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта. У рамках майстэрні даследуюцца разнастайныя праблемы беларускай мовы як замежнай, напр.:

- 1) методыка выкладання – метады выкладання граматыкі, ведаў аб Беларусі; развіццё навыкаў вуснага маўлення, аўдыявання, чытання і пісьма; новыя тэхналогіі на занятках па беларускай мове²; азнаямленне з літаратурнымі тэкстамі; выкарыстанне літаратурных тэкстаў у міжнародных, аднанацыянальных групах і ў (не)славянскіх групах і г. д.;

² Гэтае пытанне абмяркоўваецца ўжо ў беларускіх апрацоўках, прысвечаных беларускай мове як роднай (гл. [Жуковіч 2015]).

- 2) беларушчына замежнікаў – аналіз моўных памылак; даследаванне г. зв. пераходнай мовы (анг. *interlanguage*) і вымаўлення;
- 3) параўнальная глотадыдактыка – напр. беларуска-польская, беларуска-расійская, беларуска-нямецкая і г. д.; даследаванне падабенстваў і адрозненняў моў; параўнанне метадаў выкладання, праграмаў курсаў, цяжкасцяў моў, ролі выкладчыка і г. д.;
- 4) гісторыя і сучаснасць выкладання беларускай мовы як замежнай (параўн. [Борисенко 2011]) – старыя і новыя падручнікі беларускай мовы як замежнай, спосабы прэзентацыі матэрыялу, тэматычная разнастайнасць;
- 5) мова і культура – пытанні культурнай лінгвістыкі (лінгвакраізназнаўства, лінгвакультуралогія, беларусазнаўства); міжкультурная камунікацыя, выкладанне мовы і культуры Беларусі; месца культуры ў выкладанні мовы; прымаўкі, прыказкі, фразеалогія, безэквівалентная лексіка, маўленчы этыкет; стэрэатыпы ў падручніках, роля мужчыны і жанчыны; распаўсюджаныя імёны і прозвішчы, рысы характару беларусаў; табуізацыя некаторых тэм, як эротыка, смерць, рэлігія; ідэалізацыя герояў падручнікаў, іх сям’і³;
- 6) моўная прагматыка – напр. прывітанне, развітанне, падзяка, праба-чэнне, просьба;
- 7) праблемы сертыфікацыі ўзроўняў валодання беларускай мовай як замежнай (гл. [Барысенка, Кныш, Куліковіч, Літвіноўская, Рамза, Семанькевіч 2014: 3], параўн. [Чахоўская 2014]);
- 8) беларуская мова як замежная ў Беларусі ды за мяжой;
- 9) прыклады матэрыялаў, практыкаванняў ды заняткаў па беларускай мове як замежнай (параўн. [Чахоўская 2011] і [Чахоўскі 2011]);
- 10) праблемы адукацыі і працы выкладчыкаў беларускай мовы як замежнай у Беларусі і за мяжой, памылкі лектараў (параўн. [Малажай 1994] і [Сысой 2008]).

У майстэрні беларусістычнай глотадыдактыкі кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта даследуецца г. зв. пераходная мова (анг. *interlanguage*) палякаў, якія вывучаюць беларускую мову. Аналізуюцца моўныя памылкі і ствараецца іх корпус і тыпалогія (параўн. [Калета 2010] і [Kaleta 2015a]). У Беларусі моўныя памылкі разглядаюцца галоўным чынам у кантэксце беларуска-рускага двухмоўя, наступствы якога назіраюцца ў мове

³ У галіне лінгвакраізназнаўства ёсць ужо пэўныя дасягненні, аб чым сведчаць кнігі, выдадзеныя як у Беларусі, так у Польшчы, напр. *Беларусазнаўства: навучальны дапаможнік* (гл. [Беларусазнаўства 1997]), *Культура і гісторыя беларусаў: тэксты і заданні: вучэбны дапаможнік па практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў* (гл. [Важнік, Савіцкая 2003]) ды *Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю: мова, культура, краязнаўства* (гл. [Kliabanau 2010]).

беларусаў (гл. [Клышка 1990] і [Кривицкий, Михневич, Подлужный 2008]). Існуе патрэба навуковай распрацоўкі тыпалогіі моўных памылак замежнікаў розных нацыянальнасцяў, якія вывучаюць беларускую мову, напр. у Нямеччыне (гл. [Neul 2001]), Вугоршчыне (гл. [Станкевіч, Каткіч 2006]) ці Японіі (гл. [Рамза, Кіёсава, Усуяма 2016]).

Добра было б, каб лектар ведаў, якія памылкі найчасцей робяць замежнікі ў выніку моўнай інтэрферэнцыі. Дзякуючы гэтаму ён мог бы рыхтаваць адмысловыя практыкаванні і падаваць канкрэтныя правілы, якія адрозніваюцца ад моўных звычак і структуры мовы замежніка. Дзеля гэтага неабходна развіваць даследаванні (механізмаў) памылак замежнікаў. Стварыць трэба даведнік цяжкіх месцаў беларушчыны, каб лектары і навучэнцы маглі звярнуць асаблівую ўвагу на пытанні, якія часта бываюць крыніцай памылак. У другой частцы такой кнігі маглі б быць змешчаныя практыкаванні ды адказы да іх, каб можна было выкарыстоўваць кнігу як на занятках з лектарам, так і ў самастойнай працы як самавучак. Версіі выдання маглі б дастасоўвацца да патрэб канкрэтных нацыянальных груп замежнікаў, таму што цяжкасці беларускай мовы будуць розныя напр. для палякаў ды немцаў. У Польшчы не хапае публікацыяў, якія паказвалі б палякам іх памылкі ў беларускай мове і прапанавалі іх выпраўленне дзякуючы розным практыкаванням. Як вядома, калі памылкі не выпраўляюцца, навучэнцы лічаць іх правільнымі формамі (моўнай нормай), таму існуе патрэба стварыць дапаможнік, у якім аналізаваліся б цяжкія месцы беларушчыны.

Не хапае навуковых часопісаў, прысвечаных пытанням выкладання беларускай мовы як замежнай (і шырэй – пытанням беларусістычнай глотыдактыкі), дзе даследчыкі і выкладчыкі маглі б дзяліцца сваім досведам ды вынікамі сваіх даследаванняў. Паасобныя артыкулы можна знайсці на старонках беларускіх выданняў, такіх як напр. “Працы кафедры сучаснай беларускай мовы” і “Беларусіка = Albaruthenica”. У майстэрні беларусістычнай глотыдактыкі кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта (пры падтрымцы даследчыкаў з розных замежных і беларускіх навуковых цэнтраў, у тым ліку з Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта, Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы, Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі) быў створаны навукова-метадычны часопіс “Беларуская мова як замежная”. Гэта навуковая прастора для даследчыкаў, якія захочуць абменьвацца думкамі і дзяліцца сваімі ідэямі ды досведам. Мэта часопіса – спрыяць пастаяннаму развіццю не толькі даследчыкаў, але таксама самой галіне навукі, якой з’яўляецца беларусістычная глотыдактыка. У навуковай радзе часопіса “Беларуская мова як замежная” засядаюць: Генадзь Цыхун (Нацыянальная акадэмія навук Беларусі), Лідзія Сямешка (Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы), Сяргей Важнік (Інстытут нацыянальнай адукацыі Рэспублікі Беларусь), Людміла Сінькова (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт),

Таццяна Рамза (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт), Ларыса Пісарэк (Польшча, Вроцлаўскі ўніверсітэт), Аляксандр Кіклевіч (Польшча, Вармінска-Мазурскі ўніверсітэт у Ольштыне), Алена Пацехіна (Польшча, Вармінска-Мазурскі ўніверсітэт у Ольштыне), Аляксандр Скапненка (Украіна, Нацыянальная акадэмія навук Украіны), Зінаіда Пахолак (Украіна, Усходнееўрапейскі нацыянальны ўніверсітэт імя Лесі Українкі), Джым Дынслі (Вялікабрытанія, Беларуская бібліятэка імя Францішка Скарыны ў Лондане), Арнольд Макмілін (Вялікабрытанія, Лонданскі ўніверсітэт), Курт Вулхайзер (ЗША, Брандаўскі ўніверсітэт). У часопісе матэрыялы друкуюцца па-беларуску. Усе ахвотныя могуць дасылаць свае артыкулы і рэцэнзіі (падрабязная інфармацыя знаходзіцца на старонцы кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта). Матэрыялы часопіса будуць даступныя таксама ў Інтэрнэце, каб даследчыкі з усяго свету маглі імі карыстацца.

Падобны часопіс маюць ужо ўкраіністы, якія з 2006 г. у Львоўскім нацыянальным універсітэце імя Івана Франка два разы ў год выдаюць часопіс, прысвечаны тэорыі ды практыцы выкладання ўкраінскай мовы як замежнай “Теорія і практика викладання української мови як іноземної”. У Польшчы існуюць часопісы, прысвечаныя польскай мове як замежнай (напр. у Варшаве “Kwartalnik Polonicum”, у Лодзі “Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, у Катовіцах “Postscriptum Polonistyczne”).

Трэба яшчэ дадаць, што не хапае комплекснага выдання па методыцы беларускай мовы як замежнай. Г.К. Чахоўскі акрэслівае методыку наступным чынам:

“Методыка – навуковая дысцыпліна, якая належыць да педагагічных навук і ў дачыненні да педагогікі з’яўляецца прыватнай дыдактыкай – тэорыяй навучання канкрэтнаму прадмету. У адносінах да дысцыпліны “беларуская мова як замежная” – гэта навука аб законах і правілах навучання беларускай мове і спосабах авалодання і карыстання мовай. Больш разгорнута азначэнне методыкі як навукавай дысцыпліны можна падаць так: гэта навука, якая вывучае мэты, змест, сродкі, метады, арганізацыйныя формы навучання беларускай мове і азнаямлення з культурай Беларусі, а таксама спосабы навучання, выхавання і авалодання беларускай мовай у працэсе яе вывучэння” [Чахоўскі 2006: 183] (параўн. [Протчанка 2001] і [Яленскі 2005]).

У кнізе трэба было б выдзеліць агульную методыку ды прыватную методыку, якая адносілася б да канкрэтных нацыянальных груп замежнікаў, таму што методыка выкладання беларускай мовы славянам будзе адрознівацца ад методыкі выкладання беларускай мовы еўрапейцам з Заходняй Еўропы, азіятам альбо арабам. Кніга такая патрэбная асабліва беларускім лектарам, для якіх беларуская мова з’яўляецца роднай, таму што яны вымушаны навучыцца глядзець на беларускую мову вачыма замежніка, які павінен вывучыць канкрэтныя граматычныя правілы, каб без памылак карыстацца

беларускай мовай. Звычайна аб такіх правілах носьбіт мовы (*нэйціў-спікер*) не мае ўялення і ўвогуле аб іх не думае, карыстаючыся сваёй роднай мовай. Лектар павінен ведаць такія правілы і прэзентаваць іх навучэнцам на занятках дзеля практычнага карыстання мовай, а таксама выканання адмысловых практыкаванняў, якія дапамагаюць замацаваць веды і ўтварыць на іх аснове маўленчыя навыкі ды ўменні.

Акрамя методыкі важная таксама праграма навучання беларускай мове як замежнай. Што датычыць польскай мовы як замежнай, існуе выданне *Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1–C2 [Programy nauczania 2011]*, у якім змешчаная падрабязная інфармацыя адносна матэрыялу, з якім навучэнцы павінны азнаёміцца ў залежнасці ад моўнага узроўню. Кніга прэзентуе створаныя моўныя мінімумы для розных этапаў навучання. На ўзор іншых моў неабходна таксама распрацаваць падобныя праграмы навучання беларускай мове на розных узроўнях валодання мовай (параўн. [Важнік 2004: 22]. У такіх праграмах павінны быць акрэсленыя тэматычныя блокі, падручнікі, якімі можна карыстацца, тэксты для чытання, граматычны матэрыял і г. д. Такое выданне дапамагала б не толькі выкладчыкам, якія вядуць курсы, але таксама навучэнцам, якія былі б зацікаўлены атрымаць сертыфікат беларускай мовы як замежнай. Пры падрыхтоўцы тэстаў у рамках праекту сертыфікату можна было б адначасова рыхтаваць праграмы курсаў, якія дапамагалі б жадаючым падрыхтавацца да тэста на сертыфікат. Ведаючы канкрэтныя патрабаванні, некаторыя маглі б нават самастойна рыхтавацца да экзамену, карыстаючыся рэкамендаванымі падручнікамі ды матэрыяламі, якія змяшчалі б патрэбную моўную інфармацыю ды лексічныя і граматычныя практыкаванні.

Што датычыць выкладчыкаў беларускай мовы як замежнай, нельга забываць, што не толькі беларусы выкладаюць беларускую мову. Ёсць і замежныя спецыялісты, таму патрэбныя стыпендыі на навуковыя стажыроўкі ды абмен выкладчыцкімі і навуковымі кадрамі. Замежныя даследчыкі павінны мець магчымасць паназіраць за працэсам навучання беларускай мове як замежнай у Беларусі. Кантакт з выкладчыкам – носьбітам мовы (*нэйціў-спікер*) неабходны. З другога боку беларускія адмыслоўцы павінны мець досвед у працы за мяжой. Такі абмен спрыяе выпрацоўцы лепшых матэрыялаў, метадаў навучання і г. д. Можна таксама даць магчымасць кансалідацыі навуковага асяроддзя, якое ў розных краінах займаецца беларусістычнай глотадыдактыкай. Гэта магло б паспрыяць стварэнню нейкага будучага форуму – больш афіцыйнага таварыства, напр. Міжнароднага камітэта па беларускай мове як замежнай альбо Міжнароднай асацыяцыі выкладчыкаў беларускай мовы.

Літаратура⁴

- Barszczewska N., *Zakres użycia języka białoruskiego na przełomie XX–XXI wieku* // Acta Albaruthenica. 2014. № 14. S. 87–98.
- Goral A., *Kulturoznawcze materiały z Internetu na lekcjach języka białoruskiego w szkole wyższej* // Нацыянальна-культурны кампанент у дыялектнай і літаратурнай мове: матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф. (Брэст, 18–19 кастр. 2012 г.). Рэд. М. І. Новік et al. Брэст, 2013. С. 48–55.
- Heyl S., *Weißrussisch: Lehrmaterial zum Kurs Weißrussische Sprache*. Berlin, 2001.
- Kaleta R., *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*. Warszawa, 2014.
- Kaleta R., *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego* // Беларусь-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зборнік артыкулаў. Рэд. І. Э. Багдановіч. Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 36. Мінск, 2015. С. 69–78 [Kaleta 2015a].
- Kaleta R., *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*. Warszawa, 2015 [Kaleta 2015b].
- Kliabanau D., *Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю: мова, культура, краянаўства = Krok po kroku poznajemy Białoruś: język, kultura, krajoznawstwo*. Kraków, 2010.
- Łeginow J., *Język białoruski: podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i Ukrainą*, Kraków 2012.
- Pashkevich V., *Fundamental Byelorussian*. Book 1, Toronto 1974; Book 2, Toronto 1978.
- Programy nauczania języka polskiego jako obcego: poziomy A1–C2*. Red. I. Janowska, E. Lipińska, A. Rabiej, A. Seretny, P. Turek. Kraków, 2011.
- Stankevich G., *Conversational Belarusian for English-Speaking Students*. Prague, 2001.
- Баршчэўская Н., *Сітуацыя беларускай мовы ў Польшчы* // Новае слова ў беларусістыцы. Мовазнаўства: матэрыялы Міжнароднага кангрэса беларусістаў, Мінск 20–21 мая 2010 года. Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 32. Мінск, 2012. С. 342–353.
- Баршчэўская Н., *Дасягненні Кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта* // Białorutenistyka Białostocka. 2013. № 5. С. 483–489.

⁴ Дадатковая рэкамендаваная літаратура, выдадзеная пасля выхаду дадзенага артыкула ў 2016 г.: Р. Калета, Часопіс “Беларуская мова як замежная” у даследаваннях беларусістычнай глотадыдактыкі // Беларуская мова як замежная. 2017. № 1. С. 7–12; Р. Калета, Часопіс “Беларуская мова як замежная” як прыклад польска-беларускага супрацоўніцтва ў галіне глотадыдактыкі // Беларусь-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зб. арт. Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Беларусіка=Albaruthenica. Кн. 37. Мінск, 2018. С. 271–279; R. Kaleta, *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*. Warszawa, 2018; J. Kozłowska-Doda, *Egzemplifikacje w podręcznikach do nauki języka białoruskiego jako obcego wydanych w Polsce* // *Języki słowiańskie na neofilologiach i innych kierunkach studiów = Славянские языки на неофилологиях и других университетских специальностях*. Red. L. Frolyak, S. Szaszkowa, L. Mikrut. Lublin, 2019. S. 79–98; Р. Калета, *Беларуская мова як замежная з польскае перспектывы* // Актуальныя праблемы беларусістыкі: матэрыялы I Міжнароднага кангрэса беларусістаў, Мінск, 27–29 мая 2015 года: зборнік артыкулаў. Рэд. І. Э. Багдановіч et al. Беларусіка=Albaruthenica. Кн. 40. Мінск, 2020. С. 161–172; Р. Калета, *Аб патрэбе польска-беларускіх параўнальных глотадыдактычных даследаванняў* // Беларуская мова, літаратура, культура і свет: праблемы рэпрэзентацыі: зб. навук. артыкулаў па выніках III Міжнар. навук. канф., Мінск, 19 лістап. 2020 г. Рэд. М. М. Воінава-Страха. Мінск, 2021. С. 8–13.

- Барысенка В., *Праблемы выкладання беларускай мовы як замежнай у вышэйшай школе // Новае слова ў беларусістыцы. Мовазнаўства: матэрыялы Міжнароднага кангрэса беларусістаў, Мінск 20–21 мая 2010 года. Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 32. Мінск, 2012. С. 392–394.*
- Барысенка В. et al., *Тэст па беларускай мове як замежнай. Пачатковы ўзровень. Агульнае валоданне. Мінск, 2014.*
- Беларусазнаўства: навучальны дапаможнік. Рэд. П. Брыгадзін. Мінск, 1997.*
- Борисенко О. В., *Преподавание белорусского языка как иностранного. История и современность // Мова і культура. 2011. Вып. 14. Т. 5 (151). С. 334–337.*
- Важнік С. А., *Беларуская мова як замежная: сацыялінгвістычны, лінгваметадычны і ўласна лінгвістычны аспекты // Язык и социум: материалы VI Международной научной конференции, 3–4 декабря 2004 г., Минск. Ред. Л. Н. Чумак et al. Минск, 2004. С. 19–24.*
- Важнік С. А., Савіцкая І. І., *Культура і гісторыя беларусаў: тэксты і заданні: вучэбны дапаможнік па практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў. Мінск, 2003.*
- Ждановіч В., *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі = Słownik dla dzieci białorusko-polski, polsko-białoruski. Мінск, 2008.*
- Жуковіч М. В., *Сучасныя адукацыйныя тэхналогіі на ўроках беларускай мовы і літаратуры. Мінск, 2015.*
- Кавалевіч М., *Беларускае школьніцтва ў Польшчы і польскае на Берасцейшчыне // Нацыянальныя і рэгіянальныя культуры, іх узаемадзеянне: матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Беларуска-польскае ўзаемадзеянне ў грамадска-палітычнай, культурнай і адукацыйнай сферах” (Брэст, красавік 1993). Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 3.. Мінск, 1994. С. 309–312.*
- Калета Р., *Цяжкасіі польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову // Arche. 2010. № 4. С. 358–400.*
- Клышка А., *Гаворым і чытаем па-беларуску: самавучак беларускай мовы // Маладосць. 1990. № 11. С. 164–168.*
- Кривицкий А. А., Михневич А. Е., Подлужный А. И., *Белорусский язык для говорящих по-русски. Минск, 2008.*
- Малажай, Г. *Месца і роля беларуска-польскіх моўных супастаўленняў і перакладу ў падрыхтоўцы настаўніка-філолага // Нацыянальныя і рэгіянальныя культуры, іх узаемадзеянне: матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Беларуска-польскае ўзаемадзеянне ў грамадска-палітычнай, культурнай і адукацыйнай сферах” (Брэст, красавік 1993). Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 3. Мінск, 1994. С. 365–370.*
- Павловская Н. Ю. et al., *Белорусский язык для стран СНГ: учебник. Москва, 2012.*
- Протчанка В. У., *Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове. Мінск, 2001.*
- Рамза Т. Р., *Беларуская мова? З задавальненнем!: для замежных навучэнцаў. Мінск, 2010.*
- Рамза Т., Кіёсав С., Усуяма Т., *Спрабуйма! Азнямяляльна-пачатковы курс беларускай мовы для японцаў. Ч. 1. Цукуба, 2016.*
- Сямешка Л. І. (рэд.), *Гаворым па-беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў. Мінск, 1999.*
- Станкевіч Л., Каткіч Ж., *Дваццаць сустрэч з Беларуссю: падручнік па беларускай мове для пачаткоўцаў. Рэд. А. Золтан. Будапешт, 2006.*
- Сысой Н. М., *Прафесійная кампетэнцыя выкладчыка беларускай мовы як замежнай // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. 2008. Вып. 7. С. 107–110.*

- Хоміч М. В., *Беларускія і польскія прасадычныя адзінкі на занятках беларускай мовы як замежнай: кампаратыўны аспект* // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. 2010. Вып. 9. Да 80-годдзя з дня нараджэння прафесара Леаніда Іванавіча Бурака. С. 110–114.
- Чахоўская Т. Л., *Метады даследавання ў методыцы выкладання беларускай мовы як замежнай* // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. 2006. Вып. 5. Да 70-годдзя з дня нараджэння доктара філалагічных навук, прафесара Арнольда Яфімавіча Міхневіча. С. 175–180.
- Чахоўская Т. Л., *Урок па практыцы беларускага маўлення. Структура ўрока* // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. 2011. Вып. 10. Да 90-годдзя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. С. 90–97.
- Чахоўская Т. Л., *Мэты і задачы навучання беларускай мове як замежнай* // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. 2014. Вып. 13. С. 62–71.
- Чахоўскі Г. К., *Методыка выкладання беларускай мовы інішаземцам як вучэбная, навуковая і практычная дысцыпліна* // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. 2006. Вып. 5. Да 70-годдзя з дня нараджэння доктара філалагічных навук, прафесара Арнольда Яфімавіча Міхневіча. С. 180–196.
- Чахоўскі Г. К., *Сістэма сродкаў навучання беларускай мове як замежнай* // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. 2011. Вып. 10. Да 90-годдзя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. С. 97–106.
- Яленскі М. Г., *Методыка выкладання беларускай мовы. Сучасная лінгвадыдактыка: вучэбны дапаможнік*. Мінск, 2005.

Białoruski jako język obcy w Polsce i na świecie

Artykuł przedstawia współczesną sytuację nauczania języka białoruskiego jako języka obcego w Polsce i poza jej granicami. Omówiono kursy prowadzone na polskich uniwersytetach, w tym w Warszawie, Białymstoku, Lublinie i Krakowie, oraz inicjatywy pozauczelniarne, jak kursy w Kulturalnym Centrum Białorusi. Wskazano na niedostatki badań naukowych z zakresu glottodydaktyki białorutenistycznej, potrzebę opracowania typologii błędów językowych u obcokrajowców oraz znaczenie metodyki dostosowanej do różnych grup narodowościowych. Zwrócono uwagę na rolę programów nauczania, podręczników, materiałów dydaktycznych oraz wymiany międzynarodowej w rozwoju nauczania białoruskiego jako języka obcego.

Słowa kluczowe: język białoruski jako obcy, glottodydaktyka białorutenistyczna, nauczanie języków obcych, materiały dydaktyczne, błąd językowy

Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце

Артыкул прадстаўляе сучасную сітуацыю выкладання беларускай мовы як замежнай у Польшчы і за яе межамі. Разглядаюцца курсы, якія праводзяцца ў польскіх універсітэтах, у тым ліку ў Варшаве, Беластоку, Любліне і Кракаве, а таксама пазаўстанавачныя ініцыятывы, напрыклад, курсы ў Культурным цэнтры Беларусі. Асабліва ўвага надаецца недахопу навуковых даследаванняў у галіне беларусістычнай глотадыдактыкі, неабходнасці распрацоўкі тыпалогіі моўных памылак у замежных навучэнцаў і значэнню metodyki, адаптаванай да розных нацыянальных груп. Падкрэсліваецца таксама роля праграм навучання, падручнікаў, навучальных матэрыялаў і міжнароднага абмену ў развіцці беларускай мовы як замежнай.

Ключавыя словы: беларуская мова як замежная, беларусістычная глотадыдактыка, выкладанне замежных моў, навучальныя матэрыялы, моўная памылка

O leksyce nacechowanej stylistycznie w nauczaniu Białorusinów języka polskiego¹

On Stylistic Marked Vocabulary in Teaching the Polish Language to Belarusians

The aim of this paper is to describe the idea of stylistic marked vocabulary in teaching Polish in a Belarusian language environment. Particular attention is paid to the nuances of different stylistic tokens between Polish and Belarusian, which may appear very similar to new learners. The collected material can help instructors working with Belarusians stress the particular issues of stylistic teaching of Polish language and – for such Belarusians learning the Polish language themselves – in avoiding stylistic errors. The issue of stylistic marked vocabulary seems to be underrepresented in the field of foreign language didactics. In practice, language learners often have little awareness of such language errors which often do not hinder communication. Therefore, a need for devising dedicated exercises that would help learners not only notice this subtle linguistic difficulty but also eliminate its consequences arises.

Keywords: Belarusian language, Polish language, didactics of foreign languages, stylistics, stylistic marked vocabulary

Różne kwestie (glotto)dydaktyczne (ale też socjolingwistyczne czy historyczne) w parze językowej polsko-białoruskiej były poruszane przez różnych badaczy polskich i białoruskich (np. Cukrowska 1978; Kuźmiuk 1982; Шыба 1993; Biłocka 1997; Шахун 1999; Smułkowa 2001; 2002; 2007; Guszczewa 2006; Kaleta 2010; Kaleta 2014; 2015a; 2015b). Przedmiotem badań był głównie transfer negatywny i jego rozmaite konsekwencje w glottodydaktyce. Niniejszy artykuł ma za zadanie zwrócenie uwagi na polską leksykę nacechowaną stylistycznie², która ma w języku białoruskim swoje odpowiedniki neutralne stylistycznie. Konsekwencją

¹ Pierwodruk: „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 2017, t. 24, s. 127–134.

² Leksemy nacechowane stylistycznie rozumiemy jako te, które w słownikach opatrzone są kwalifikatorem stylistycznym, np. potoczny, lub kwalifikatorem chronologicznym, np. archaizmy, w odróżnieniu od leksemów neutralnych, czyli tych, które nie są opatrzone w słownikach żadnym kwalifikatorem i często należą do leksyki podstawowej, np. *dom*.

tego może być posługiwanie się przez Białorusinów³ uczących się języka polskiego w ich mniemaniu neutralnymi polskimi leksemami, które jednak dla rodzimego użytkownika języka takie nie są. Temat był już sygnalizowany w innych pracach (np. Kaleta 2013, s. 136–137; 2015a; 2015b). Podobne zagadnienia (choć różnie nazywane, por. Kaleta 2015b) były opisywane na przykładzie innych par języków, np. w parze polsko-rosyjskiej (np. Grosbart 1984, s. 119; Стасиньска 1990, s. 34–42; Gasek 2012, s. 73–76), w parze polsko-słowackiej (Pančíková 2004, s. 283, 285; 2005), w parze polsko-czeskiej (Lotko 1992) czy w relacji polsko-ukraińskiej (Беднаж 2002). Różnice w rejestrach stylistycznych mogą być przyczyną błędów przekładowych czy glottodydaktycznych, na co zwracano uwagę także w poradniku dla nauczycieli języka polskiego pracujących na Wschodzie, np. **Jeszcze będąc uczennicą, uczestniczyłam w wycieczkach archeologicznych, lubiłam **ekskursje** do różnych historycznych miejsc* (Dąbrowska et al. 2010, s. 61; por. Foland-Kugler 1998).

W niniejszym artykule zostaną zaprezentowane nacechowane stylistycznie polskie leksemy, które mogą być odbierane przez Białorusinów uczących się języka polskiego jako neutralne ze względu na fakt, że ich białoruskie odpowiedniki nie są nacechowane stylistycznie (por. Kaleta 2011; 2014, s. 53–54, 68, 89–98). To właśnie może stanowić przyczynę błędu stylistycznego (por. Kaleta 2013), np. zamiast powiedzieć/napisać *Gratuluję!* Białorusini często mówią/piszą *Winszuję*, a jeszcze częściej z błędną końcówką przeniesioną z języka ojczystego – **Winszuju*. Należy zatem uświadomić zwłaszcza początkującym uczącym się z Białorusi, że do polskiego języka mówionego (czy do wypowiedzi pisemnej, którą konstruują w ramach ćwiczeń) nie pasuje książkowy leksem *winszować*, chociaż jego użycie nie zakłóca komunikacji. Na potrzeby niniejszego artykułu wybrano tylko takie nacechowane stylistycznie leksemy polskie, które w języku białoruskim mają odpowiedniki neutralne stylistycznie bardzo podobne do polskich leksemów, stanowiące z nimi w jakimś zakresie paronimy lub homonimy międzyjęzykowe. Polskie przykłady zaczerpnięto ze *Słownika języka polskiego PWN* (online) i *Słownika SJP.PL* (online), białoruskie zaś ze *Słownika białorusko-polskiego* (Chylak-Schroeder et al. 2012), ale na potrzeby artykułu będą zapisywane w transliteracji. Wybrane polskie leksemy są w słownikach języka polskiego oznaczane zwykle różnymi kwalifikatorami stylistycznymi, np. *książk.* (*książkowy*), *poet.* (*poetycki*), *pot.* (*potoczny*), *reg.* (*regionalny*), choć często słowniki w różny sposób klasyfikują ten sam leksem.

W nauczaniu Białorusinów języka polskiego jako obcego warto zwrócić uwagę na poniższe leksemy i omówić ich rejestr stylistyczny:

³ Zarówno białoruskojęzycznych, jak i rosyjskojęzycznych, gdyż nawet rosyjskojęzyczni Białorusini przy nauce języka polskiego często odwołują się do języka białoruskiego, który w ich mniemaniu jest bliższy polskiemu niż rosyjski (zob. Guszczewa 2006).

pol. *cyrkulować* książk. 1. «być w obiegu; krążyć, obiegać, płynąć»; 2. pot. «poruszać się po określonym obszarze» – białoruski odpowiednik neutralny *цыркуляваць* ‘krążyć, obiegać’.

pol. *podzięka* podn. «podziękowanie» – białoruski odpowiednik neutralny *надзяка* ‘podziękowanie, wdzięczność, podzięka’;

pol. *publika* pot. «widzowie jakiegoś zdarzenia lub publiczność» – białoruski odpowiednik neutralny *ныбліка* ‘publiczność’;

pol. *ruczaj* poet. «potok, strumień» – białoruski odpowiednik neutralny *ручай* ‘strumień, potok’;

pol. *sobaka* 1. pot. «pies»; 2. pot. «rodzaj wyzwiska» – białoruski odpowiednik neutralny *сабака* ‘pies’;

pol. *winszować* książk. 1. «składać komuś życzenia; życzyć»; 2. «składać komuś gratulacje; gratulować» – białoruski odpowiednik neutralny *віншаваць* ‘gratulować’.

W tym ostatnim przypadku, by zapobiec innym błędom językowym, należy także zwrócić uwagę na rekcję; w polszczyźnie czasownik *winszować* wymaga celownika i dopełniacza, np. *Winszuję panu awansu*, a w języku białoruskim – biernika i narzędnika, np. *Віншую вас з авансам* ‘gratuluje panu/pani awansu’, a dosłownie **gratuluje pana/panią z awansem*).

W słownikach nie zawsze wszystkie znaczenia polskiego leksemu są opatrzone kwalifikatorem stylistycznym, co nie ułatwia obcokrajowcom nauki, np.

pol. *dola* 1. «los przypadający komuś w udziale»; 2. pot. «część przypadająca na kogoś z podziału zdobyczy, zarobionych wspólnie pieniędzy m.in.» – białoruski neutralny odpowiednik *доля* 1. ‘część’; 2. ‘udział’; 3. ‘dola, los’;

pol. *dziad* 1. podn. «ojciec ojca lub matki»; 2. «przodek»; 3. pot. «biedak lub żebrak»; 4. pogard. «starzec»; 5. pot. «z niechęcią lub obraźliwie o mężczyźnie»; 6. reg. «rzep» – białoruski neutralny odpowiednik *дзед* ‘dziadek, dziad’;

pol. *wodzić* 1. książk. a) «iść, prowadzić kogoś w różne miejsca, być czymś przewodnikiem», b) «przesuwać coś po czymś»; 2. zool., zootechn. «o samicach ptaków, opiekować się wyklutymi pisklętami do osiągnięcia przez nie dojrzałości, samodzielności» (Dubisz 2003, s. 159–160) – białoruski neutralny odpowiednik *вадзіць* 1. ‘prowadzić’; 2. ‘wodzić’ (ołówkiem po mapie).

Oprócz leksemów, które w słownikach mogą być opatrzone kwalifikatorami stylistycznymi, w polszczyźnie występują także leksemy, które w słownikach mogą być opatrzone kwalifikatorami chronologicznymi, takim jak: *arch.* (*archaiczny*), *daw.* (*dawny*), *przestarz.* (*przestarzały*) (więcej o archaizmach zob. Dubisz 1991; Zdunkiewicz-Jedynak 2006). Niektóre leksemy są oznaczone dodatkowymi kwalifikatorami (np. chronologicznym, stylistycznym), np. pol. *śniadać* przestarz. książk. «jeść pierwszy posiłek danego dnia, jeść rano; śniadaniować» – białoruski

neutralny odpowiednik *снедаць* 'jeść śniadanie'. Jedno ze znaczeń może być opatrzone kwalifikatorem chronologicznym, a drugie stylistycznym, np. pol. *krynica* 1. daw. «źródło»; 2. poet. «miejsce pochodzenia czegoś» – białoruski neutralny odpowiednik *крынiца* 'źródło'.

Poniżej kolejne przykłady nacechowanych stylistycznie polskich leksemów i ich białoruskich neutralnych odpowiedników:

pol. *aerodrom* daw. «lotnisko» – białoruski neutralny odpowiednik *аэрадром* 'lotnisko';

pol. *arenda* 1. daw. «dzierżawa»; 2. daw. «opłata za dzierżawę» – białoruski neutralny odpowiednik *арэнда* 1. 'dzierżawa'; 2. 'czynsz dzierżawny';

pol. *automobil* daw. «samochód (dziś używane w odniesieniu do zabytkowych samochodów)» (por. Kaleta 2013, s. 137) – białoruski neutralny odpowiednik *аўтамабіль* 'samochód';

pol. *awiacja* daw. «lotnictwo» – białoruski neutralny odpowiednik *авіяцыя* 'lotnictwo';

pol. *awiator* daw. «lotnik» – białoruski neutralny odpowiednik *авіатар* 'lotnik';

pol. *cyrulik* daw. «fryzjer wykonujący również zabiegi felcherskie» – białoruski neutralny odpowiednik *цыркульнік* 'fryzjer';

pol. *cytata* daw. «słowa przytoczone dosłownie z jakiegoś tekstu pisanego lub z czyjejś wypowiedzi ustnej (cytat)» – białoruski neutralny odpowiednik *цытата* 'cytat';

pol. *dobrodziej* daw. «dobroczyńca» – białoruski neutralny odpowiednik *даб-падзеў* 'dobroczyńca';

pol. *dychać* daw. «oddychać, zwłaszcza głośno, z trudem» (por. Kaleta 2013, s. 136) – białoruski neutralny odpowiednik *дыхаць* 'oddychać';

pol. *ekskursja* daw. «wycieczka, wyprawa» (por. Kaleta 2013, s. 136–137) – białoruski neutralny odpowiednik *экскурсія* 'wycieczka';

pol. *frukt* 1. daw. «owoc jakiejś rośliny»; 2. daw. «efekt jakichś działań» – białoruski neutralny odpowiednik *фрукт* 'owoc';

pol. *harmata* daw. «armata» – białoruski neutralny odpowiednik *гармата* 'armata';

pol. *kanikuła* przestarz. «upał, lato, wakacje» – białoruski neutralny odpowiednik *канікулы* 'wakacje, ferie';

pol. *pocztylion* 1. daw. «listonosz»; 2. daw. «woźnica pojazdu pocztowego» – białoruski neutralny odpowiednik *паштальён* 'listonosz, doręczyciel';

pol. *rab* daw. «niewolnik lub sługa» – białoruski neutralny odpowiednik *раб* 'niewolnik';

pol. *strawa* daw. «pożywienie» – białoruski neutralny odpowiednik *страва* 1. 'jedzenie, pokarm'; 2. 'danie';

pol. *wieczera* daw. «posiłek wieczorny», przestarz. «kolacja» (por. Kaleta 2013, s. 137) – białoruski neutralny odpowiednik *вячэра* 'kolacja';

pol. *zakon* daw. «prawo (m.in. *Stary Zakon, Nowy Zakon*), dzisiaj tylko w znaczeniu ‘zgromadzenie religijne lub świeckie, którego członkowie są związani ślubami i żyją według ściśle określonych reguł’» – białoruski neutralny odpowiednik *закон* ‘prawo, ustawa’.

Nie wszystkie znaczenia polskiego leksemu muszą być zakwalifikowane jako archaiczne. Czasem tylko drugie lub kolejne znaczenie ma w słowniku kwalifikator, np.

pol. *awans* 1. «przejsięcie na wyższe stanowisko»; 2. «zdobycie wyższej pozycji społecznej, towarzyskiej m.in.»; 3. «zajęcie wyższego miejsca w klasyfikacji»; 4. daw. «suma pieniężna stanowiąca zaliczkę na rachunek jakichś należności» – białoruski neutralny odpowiednik *аванс* ‘zaliczka’;

pol. *awantura* 1. «gwałtowna kłótnia»; 2. daw. «ryzykowne przedsięwzięcie»; 3. daw. «osobliwe zdarzenie albo niezwykła przygoda» – białoruski neutralny odpowiednik *авантюра* 1. ‘awantura, kłótnia’; 2. ‘przygoda’;

pol. *ekonomika* 1. «gałąź ekonomii badająca zjawiska występujące w określonym dziale gospodarki, w jakimś rodzaju przedsiębiorstwach»; 2. daw., pot. «gospodarka, gospodarstwo» – białoruski neutralny odpowiednik *эканоміка* 1. ‘ekonomika’; 2. ‘gospodarka’;

pol. *garderoba* 1. «wszystkie ubrania, jakie się ma»; 2. «ubranie noszone w danej chwili»; 3. «niewielkie pomieszczenie do przechowywania ubrań; daw. pokój, gdzie przechowywano odzież i gdzie przebywały służące, które się nią opiekowały»; 4. «pokój, w którym się ubierają i charakteryzują aktorzy przed wyjściem na scenę»; 5. daw. «przechowalnia ubrania» – białoruski neutralny odpowiednik *запэпоб* 1. ‘szafa na ubrania, garderoba’; 2. ‘szatnia’;

pol. *kompania* 1. «grono znajomych spędzających wspólnie czas»; 2. «pododdział w różnych rodzajach wojsk, składający się z kilku plutonów»; 3. «stowarzyszenie kupców, zakładane dawniej w celu prowadzenia handlu za granicą»; 4. daw. «towarzyszenie komuś» – białoruski neutralny odpowiednik *кампанія* 1. ‘towarzystwo’; 2. ‘spółka’;

pol. *marka* 1. «znak firmowy umieszczany na wyrobach»; 2. «jakość lub gatunek wyrobów danej firmy»; 3. «dobra opinia»; 4. daw. «znaczek pocztowy»; 5. daw. «numerek lub żeton» – białoruski neutralny odpowiednik *марка* 1. ‘znaczek’; 2. ‘znak, cecha’; 3. ‘marka, gatunek’;

pol. *miesiąc* 1. «dwunasta część roku obejmująca od 28 do 31 dni»; 2. prze-starz., gwarowo albo poet. «księżyc» – białoruski neutralny odpowiednik *месяц* 1. ‘księżyc’; 2. ‘miesiąc’;

pol. *pohybel* 1. «konstrukcja, na której wiesza się skazańców oraz sama kara śmierci przez powieszenie; szubienica»; 2. daw. «o nieszczęściu lub zgubie, zatraceniu; dziś tylko w przestarzałym wyrażeniu: na pohybel – na zgubę, na zatracenie, na nieszczęście» – białoruski neutralny odpowiednik *зібель* ‘zguba, zagłada, zatracenie, zginięcie’;

pol. *wyraj* 1. «miejsce odpoczynku; też: odpoczynek»; 2. *daw*. «ciepłe kraje, do których odlatują ptaki; też: odlot ptaków na zimę» – białoruski neutralny odpowiednik *выраіў* ‘ciepłe kraje, wyraj’.

Zanalizowane przykłady leksykalne mogą wystąpić w języku polskim Białorusinów (i innych Słowian) uczących się i używających języka polskiego. Cudzoziemcy mogą je także zaczerpnąć z literatury polskiej. Rzadko kiedy słownictwo nacechowane stylistycznie w sposób poważny zakłóca komunikację, rzadko kiedy także słownictwo nacechowane stylistycznie w jednym języku, mające w języku uczących się neutralne odpowiedniki, bywa analizowane na zajęciach, gdyż wymagałoby to od lektora znajomości języka ojczystego osób, które uczy, co z oczywistych względów nie zawsze jest możliwe. Jednakże różne rodzaje homonimów międzyjęzykowych powinny być (choćby w minimalnym stopniu) sygnalizowane uczącym się i uwzględniane na kursach oraz w podręcznikach do JPJO, zwłaszcza w grupach słowiańskich, a już na pewno na slawistykach i zagranicznych polonistykach, kształcących kandydatów na tłumaczy czy nauczycieli, którzy odznaczają się dużą świadomością językową oraz dużą motywacją do doskonalenia swojej polszczyzny. Istnieje zapotrzebowanie na specjalne zestawy ćwiczeń⁴, które zwracałyby uwagę na subtelne międzyjęzykowe różnice stylistyczne. Waga zagadnień stylistycznych jest podkreślana przez polonistów (np. Zdunkiewicz-Jedynak 2006; Markowski 2004; 2007, s. 59). Potrzeba zatem także czujności lektora, który byłby pierwszym przewodnikiem po meandrach polskiej stylistyki. Należy także wspomnieć, że takie analogiczne trudności mają Polacy uczący się języków wschodniosłowiańskich (w tym języka białoruskiego, języka ukraińskiego i języka rosyjskiego, por. np. Zalecka 1997; Czernysz 2005; Gasek 2012). Często wpadają oni w pułapkę komunikatywności (więcej zob. Skalska, Skalski 1995) i nie przykładają należytej uwagi do niuansów stylistycznych, mogących być przyczyną błędów stylistycznych, czasem zabawnych. Omawiany problem dotyczy i innych blisko spokrewnionych języków słowiańskich (por. np. Mitreva 2012), co świadczy o jego uniwersalnym charakterze, którego nie można pominąć w procesie kształcenia językowego (podkreślała to mocno Pančiková w cytowanych pracach, zob. Pančiková 2004; 2005). Niewątpliwie zarówno tłumaczom, jak i wszystkim osobom uczącym się konkretnych języków słowiańskich pomocny byłby słowniczek dwujęzyczny leksemów nacechowanych stylistycznie w jednym języku i neutralnych (bądź nacechowanych inaczej) w drugim języku. Słowniczeki takie zestawiają na własne potrzeby sami uczący się lub ich nauczyciele. Warto byłoby dołożyć starań, by powstawały profesjonalne dwujęzyczne wydania leksykograficzne tego typu. Inną kwestię stanowi kształcenie nauczycieli języków obcych. W tym niełatwym procesie warto wciąż zwracać uwagę właśnie na leksykę nacechowaną stylistycznie i uczyć przyszłych lektorów

⁴ Na wzór zbioru ćwiczeń francusko-rumuńskich homonimów, którego tytuł można przetłumaczyć z francuskiego jako *Strzeż się fałszywych przyjaciół* (Pelea 2014).

na problemy, jakie taka leksyka może powodować podczas nauki języka polskiego przez obcokrajowców.

Bibliografia⁵

- Biełocka T., 1997, *Trudności młodzieży grodzieńskiej w przyswajaniu rodzaju gramatycznego niektórych rzeczowników polskich*, w: B. Janowska, J. Porayski-Pomsta (red.), *Język polski w kraju i za granicą*, t. II, Warszawa, s. 34–40.
- Chylak-Schroeder T., Głuszkowska-Babicka J., Jasińska-Socha T., 2012, *Słownik białorusko-polski*, Warszawa.
- Cukrowska K., 1978, *Problemy językowe w szkołach podstawowych na terenach zamieszkałych przez ludność polską i białoruską*, „Polonistyka”, nr 2, s. 112–114.
- Czernysz T., 2005, *Polsko-ukraińskie pułapki językowe: korzyści i trudności nauczania języka polskiego w kontekście bliskości lingwogenetycznej i typologicznej*, w: P. Garncarek (red.), *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*, Warszawa, s. 477–481.
- Dąbrowska A., Dobesz U., Pasieka M., 2010, *Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*, Warszawa.
- Dubisz S., 1991, *Archaizacja w XX-wiecznej polskiej powieści historycznej o średniowieczu*, Warszawa.
- Dubisz, S. (red.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 5, Warszawa.
- Foland-Kugler M., 1998, *Uczymy polskiego na Wschodzie. Poradnik metodyczny*, Warszawa.
- Gasek B., 2012, *Лексико-семантическая интерференция в процессе перевода (на материале русского и польского языков)*, Wrocław.
- Grosbart Z., 1984, *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych (na materiale języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich)*, Łódź.
- Guszczewa O., 2006, *Typy błędów leksykalnych w pracach białoruskich studentów*, w: С. Важник, А. Кожынава (ред.), *Актуальныя праблемы навукі 2005*, Мінск, s. 103–110.
- Kaleta R., 2011, *Janka, Janko, Janek czy Jan Kupała – o fałszywych przyjaciółach tłumacza na przykładzie antroponomii*, „Acta Albaruthenica”, t. 11, s. 212–216.
- Kaleta R., 2013, *Żłudne odpowiedniki białorusko-polskie*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 48, s. 123–141.
- Kaleta R., 2014, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
- Kaleta R., 2015a, *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warszawa.
- Kaleta R., 2015b, *O białoruskich pozornych odpowiednikach polskich archaizmów*, „Slavia”, nr 4, s. 428–440.
- Kuźmiuk J., 1982, *Regionalizmy językowe uczniów szkół podstawowych Białostocczyzny. Zagadnienia metodyczne*, Białystok.
- Lotko E., 1992, *Zrádná slova v polštině a češtině. Lexikologický pohled a slovník*, Olomouc.

⁵ Zalecana literatura dodatkowa, wydana po opublikowaniu niniejszego artykułu w 2017 r.: J. Sochacka, 2018, *O nauczaniu stylu potocznego na lekcjach języka polskiego jako obcego na poziomie podstawowym*, „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 25, s. 151–159.

- Markowski A. (red.), 2004, *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, Warszawa.
- Markowski A., 2007, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa.
- Mitрева M., 2012, *Kompetencja komunikacyjna bułgarskich użytkowników języka polskiego (aspekt glottodydaktyczny)*, Warszawa.
- Pančíková M., 2004, *Archaizmy*, w: A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji Stowarzyszenia „Bristol”*, Wrocław, s. 283–287.
- Pančíková M., 2005, *Zdradnosti polskej a slovenskej lexiky*, Opole.
- Pelea A., 2014, *Méfiez-vous des faux amis!*, Cluj-Napoca.
- Skalska A., Skalski T., 1995, *Pułapka komunikatywności*, w: J. Mazur (red.), *Kształcenie sprawności komunikacyjnej Polaków ze Wschodu*, Lublin, s. 49–57.
- Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pl> (dostęp: 15.09.2014).
- Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl> (dostęp: 15.09.2014).
- Smułkowa E., 2001, *Język i kultura białoruska w kontakcie z sąsiadami*, Warszawa.
- Smułkowa E., 2002, *Białoruś i pogranicza: studia o języku i społeczeństwie*, Warszawa.
- Smułkowa E., 2007, *Język polski na Białorusi*, w: J. Mazur, M. Rzeszutko-Iwan (red.), *Język polski jako narzędzie komunikacji we współczesnym świecie*, Lublin, s. 195–206.
- Załęcka O., 1997, *Z praktyki nauczania języka polskiego jako obcego na Ukrainie Zachodniej*, w: B. Janowska, J. Porayski-Pomsta (red.), *Język polski w kraju i za granicą. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej Polonistów*, Warszawa, 14–16 września 1995 r., t. 2, Warszawa, s. 259–269.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2006, *ABC stylistyki*, w: M. Bańko (red.), *Polszczyzna na co dzień*, Warszawa, s. 33–96.
- Беднаж М., 2002, *Польско-українська міжмовна омонімія*, Opole.
- Калета Р., 2010, *Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову*, „Arche”, № 4, с. 358–400.
- Стасиньска П., 1990, *Межъязыковая омонимия в русско-польском сопоставлении*, Зелёная Гора.
- Шакун Л., 1999, *Беларуска-польскія моўныя кантакты ў XX стагоддзі*, „Роднае слова”, № 4, с. 62–67.
- Шуба П. П., 1993, *Польска-беларускія лексічныя адпаведнасці на сучасным этапе*, у: Г. М. Мезенка (рэд.), *Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства. Матэрыялы 2-й міжнар. нав. канф.*, Віцебск, 5–6 лютага 1993, Віцебск.

O leksyce nacechowanej stylistycznie w nauczaniu Białorusinów języka polskiego

Celem artykułu jest przedstawienie problematyki leksyki stylistycznie nacechowanej w nauczaniu języka polskiego w środowisku białoruskim. Szczególną uwagę poświęcono niuansom różnych jednostek stylistycznych języka polskiego i białoruskiego, które pozornie wydają się bardzo podobne. Zebrany materiał może być pomocny dla lektorów pracujących z Białorusinami w podkreślaniu istotnych zagadnień związanych z nauczaniem stylistyki języka polskiego oraz dla samych uczących się – w unikaniu błędów stylistycznych. Problem leksyki stylistycznie nacechowanej wydaje się w dydaktyce języków obcych marginalizowany. W praktyce uczniowie języków obcych często nie zdają sobie sprawy z takich błędów, które nie utrudniają komunikacji. Dlatego powstaje potrzeba

opracowania specjalnych ćwiczeń, które pozwoliłyby uczniom nie tylko zauważać subtelne trudności językowe, lecz także eliminować ich konsekwencje.

Słowa kluczowe: język białoruski, język polski, dydaktyka języków obcych, stylistyka, leksyka stylistycznie nacechowana

Пра стылістычна афарбаваную лексіку пры выкладанні беларусам польскай мовы

Мэта артыкула – разгледзець праблему стылістычна афарбаванай лексікі пры выкладанні польскай мовы ў беларускім асяроддзі. Асаблівая ўвага надаецца нюансам розных стылістычных адзінак польскай і беларускай моў, якія на першы погляд здаюцца вельмі падобнымі. Сабраны матэрыял можа быць карысным для выкладчыкаў, якія працуюць з беларусамі, у адзначэнні істотных аспектаў навучання стылістыцы польскай мовы, а таксама для саміх вучняў у пазбяганні стылістычных памылак. Праблема стылістычна афарбаванай лексікі здаецца недаацэненай у галіне дыдактыкі замежных моў. На практыцы навучэнцы часта не ўсведамляюць такіх памылак, якія не перашкаджаюць камунікацыі. Таму ўзнікае неабходнасць распрацоўкі спецыяльных практыкаванняў, якія дапамогуць вучням не толькі заўважаць тонкія моўныя цяжкасці, але і ліквідаваць іх наступствы.

Ключавыя словы: беларуская мова, польская мова, дыдактыка замежных моў, стылістыка, стылістычна афарбаваная лексіка

Об учебниках белорусского языка как иностранного¹

On Textbooks for Teaching Belarusian as a Foreign Language

This article presents an overview of textbooks used for teaching Belarusian as a foreign language, published in various countries and designed for diverse groups of learners. It discusses Polish and international glottodidactic materials, pointing to their differences in methodology, orthography, target audience and linguistic features. Attention is drawn to problems resulting from language interference and the presence of deceptive similarities between Belarusian and other Slavic languages. The article also highlights the role of phrasebooks and thematic dictionaries as supplementary learning resources. In conclusion, it is noted that – despite persistent stereotypes – interest in learning Belarusian is growing, contributing to the development of new teaching materials in Poland, Belarus and worldwide.

Keywords: Belarusian as a foreign language, textbook, phrasebook, thematic dictionary, typology, interference

В Польше об учебниках белорусского языка как иностранного (БКИ) можно найти мало информации, потому что белорусский язык считается редким. Тем не менее, как оказывается, учебников достаточно много. Это показывает, что интерес к изучению белорусского языка сильнее языковых стереотипов.

Для начала стоит указать польские научные источники, в которых обсуждается тема учебников. К сожалению, их не так много. Нам известны следующие статьи по этой тематике. На польском языке доступен доклад Агнешки Гораль *Polskie podręczniki do nauki języka białoruskiego dla studentów kierunków filologicznych – analiza porównawcza*, который она прочитала на Международном конгрессе белорусистов в Минске в 2015 г., в секции, посвященной белорусскому языку как иностранному. В своей статье, которая будет напечатана в Беларуси на основе этого доклада², автор анализирует современные польские учебники белорусского языка как иностранного.

¹ Впервые опубликовано: *Roczniki Humanistyczne*. 2017. Т. 65. № 10. С. 7–24.

² Доклад был опубликован только в 2020 году, см.: [Goral 2020].

Вторая статья, Радослава Калеты, уже напечатанная в Беларуси, называется *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego* [Kaleta 2015a]. В этом тексте автор также рассматривает проблему учебников белорусского языка как иностранного, особое внимание уделяя учебникам, напечатанным в Польше, но не только. С иной перспективы анализируются учебники в статье *Tematyka chrześcijańska na lektoratach języka polskiego i języka białoruskiego jako języków obcych* [Kaleta 2016], где автор анализирует описание христианской тематики (напр. праздники, христианское отношение к браку, семье и т. д.) в разных польских и белорусских учебниках белорусского языка как иностранного. Некоторые учебники рассматриваются также в статье *Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце* [Калета 2019]. Белорусские авторы, напр. Т. Р. Рамза, В. Борисенко и А. А. Сомин, также упоминают в своих работах различные учебники белорусского языка. В. Борисенко ([Барысенка 2012]; [Барысенка 2013]) и А. А. Сомин [Сомин 2016] в своих статьях представляют книги, написанные ими самими или в соавторстве, Т. Р. Рамза же в своем докладе упоминает несколько книг, критически оценивая некоторые материалы учебников белорусского языка и обращая внимание на тот факт, что часто в учебниках для начинающих предлагаются неадаптированные тексты белорусских классиков [Рамза 2016: 173]. Автор выделяет пособия, практические эссе и рекомендации для белорусов, не уверенных в своих знаниях родного языка (см. [Бушлякоў 2013]; [Чарнавокая, Зімнева, Самахвал 2014]; [Лабадзенка 2015]; [Вячорка 2016]; [Літвіноўская, Лабадзенка 2016]), Літвіноўская, Лабадзенка 2016], электронные ресурсы³, а также «путеводители» (см. [Чаракова, Чарнова 2015]; [Böhm, Rakhlei 2016]) по Беларуси. Автор констатирует факт, что эти учебники в своем большинстве были изданы за границами Беларуси (в Венгрии, Германии, Польше, России, Чехии, Японии) [Рамза 2016: 173]. В данной статье мы не будем представлять материалы для русскоговорящих белорусов, которые учили белорусский в школе, но не уверены в своих знаниях родного языка и поэтому стараются на нём не говорить. Такие учебники похожи по структуре на учебники белорусского языка как иностранного и могут использоваться на занятиях с иностранцами, но только на более высоких уровнях изучения языка в качестве вспомогательного материала. Эти учебники трудно причислить к материалам по белорусскому языку как иностранному, потому что большинство белорусов (в отличие от иностранцев) понимает белорусский язык, даже если на нём

³ См.: *Беларуская мова з натхненнем!* Сайт «Вывучаем беларускую: з любоўю да мовы»: <http://by.lang-study.com> [доступ: 14.01.2017]. Помимо этого существует сайт, на котором представлен разговорник: <http://www.goethe-verlag.com/book2/PL/PLBE/PLBE002.HTM> [доступ: 15.11.2025], и самоучитель: А. Клышка, *Гаворым і чытаем па-беларуску. Самавучак беларускай мовы*: http://knihi.com/Anatol_Klysha/Havorym_i_cytajem_pa-bielarusku_Samavucak_bielaruskaj_movy.html [доступ: 15.11.2025]. См. также [Елісеева, Ракава 2016].

не говорит. Стоит также заметить, что известный белорусский лингвист из Национальной академии наук Беларуси Александр Лукашанец выступает против преподавания белорусам белорусского языка как иностранного [Лукашанец 2014: 305], и с ним тяжело не согласиться.

Учебники белорусского языка как иностранного можно разделить на следующие виды.

- 1) В соответствии с местом написания, напр. учебники, написанные в Беларуси (Минск), Польше (Варшава, Белосток, Краков), России (Москва, Санкт-Петербург, Екатеринбург), Украине (Киев), Германии (Ольденбург), Венгрии (Будапешт), Чехии (Прага), США (Монтерей, Рочестер), Канаде (Торонто), Японии (Цукуба).
- 2) В соответствии с целевой группой, напр. учебники, написанные для русскоговорящих; учебники, написанные для англоговорящих; учебники, написанные для конкретной языковой группы (для поляков, русских, украинцев, венгров, чехов, немцев, японцев); учебники, написанные не для конкретной языковой группы, а для иностранцев разных национальностей.
- 3) В соответствии с происхождением автора, напр. могут быть учебники, написанные носителями языка (белорусами), или иностранцами (поляками, русскими, украинцами, венграми, японцами), или парой авторов: носитель языка – иностранец (напр. пара белорусско-немецкая, белорусско-японская, белорусско-венгерская).
- 4) В соответствии с использованной орфографией, напр. учебники, написанные классической орфографией (т.н. *тарашкевицей*); учебники, написанные официальной орфографией (т.н. *наркомовкой*); учебники, написанные одновременно официальной и классической орфографией.
- 5) В соответствии с методом работы с учебником, напр. самоучители, книги для работы с преподавателем, материалы, которые могут быть использованы и как самоучители, и на языковых курсах (напр. разговорники, тематические словари).

Существует другая типология учебников, известная в глотодидактике [Michońska-Stadnik 1993: 40–41]:

- 1) грамматические (польск. *gramatyczne*) – структура учебника построена вокруг грамматики;
- 2) функциональные (польск. *funkcyjne*) – на первом плане учебника находится не грамматика, а коммуникационные структуры.

Кроме того, существуют также учебники, построенные на подчеркивании связи с лингвокультурой, где акцент ставится на национальной культуре белорусов.

Среди учебников, написанных в Беларуси, можно выделить следующие примеры: во-первых, *Гаворым па-беларуску: вучэбны дапаможнік па беларускай*

мове для замежных навучэнцаў [Сямешка 1999], во-вторых, учебник, рассчитанный на западных студентов *Беларуская мова? З задавальненнем!* [Рамза 2010], в-третьих, учебники, связанные с лингвокультурой, где подчеркивается национальная культура белорусов, напр.: *Гісторыя і культура беларусаў: вучэбны дапаможнік па практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў* [Важнік, Савіцкая 2003] и, в-четвёртых, книга для белорусов и зарубежных студентов для самостоятельной работы или с преподавателем *Слова – мова – камунікацыя: вучэбны дапаможнік па лінгвакультуралогіі* [Барысенка, Басава, Сінькова 2014].

Среди учебников, написанных в других странах, стоит упомянуть следующие примеры. В 1970-х годах в Торонто издали в двух томах учебник *Fundamental Byelorussian* [Pashkevich 1974; 1978], на Украине существует известный учебник *Білоруська мова* [Півторак 1997], в Чехии – *Conversational Belarusian for English-Speaking Students* [Stankevich 2001] – книга для начинающих, в которой проставлены ударения, что является нечастым явлением в учебниках. В США в 1995 г. издали книгу *Belarusian: Basic Course* [Raynes 1995], а в 2004 г. – *Fundamentals of Modern Belarusian* [Marchant 2004], написанную американцем, членом Церкви Иисуса Христа Святых Последних Дней (Мормоны), который девять месяцев был на миссии в Витебске, где изучал белорусский язык. Эта книга указывает только грамматические отличия белорусского языка от русского или украинского, и она доступна в Интернете. В Венгрии популярным является учебник *Дваццаць сустрэч з Беларуссю* [Станкевіч, Каткіч 2006], в Германии белорусская лингвистка Т. Р. Рамза вместе с немецким коллегой издали *Weißrussische Sprache in 20 Lektionen* [Ramza, Tesch 2011], а в Японии она же вместе с японскими коллегами подготовила первый учебник для японцев *Спрабуйма! Азнаямляльна-пачатковы курс беларускай мовы для японцаў* [Рамза, Кіёсава, Усуяма 2016].

Среди многих учебников, написанных для русскоговорящих, можно выделить следующие примеры книг, изданных в 1990–2017 гг.: *Белорусский язык для говорящих по-русски* [Кривицкий, Михневич, Подлужный 1990; 2008], *Учебник белорусского языка для самообразования* [Кривицкий, Подлужный 1994], *Белорусский язык для стран СНГ* [Павловская et al. 2012] (см. также [Барысенка 2012; 2013], [Kaleta 2015b]), *По-белорусски? Пожалуйста! = Па-беларуску? Калі ласка!* [Мыцык 2015], *Беларуская мова для рускамоўных* [Блешчык 2015], *Белорусский язык: самоучитель* [Сомин 2016] (больше, см. [Сомин 2017]). Некоторые из них написаны в Беларуси, другие в России, но все они рассчитаны как на русскоговорящих белорусов и жителей бывшего СССР, так и на самих русских. В книге *По-белорусски? Пожалуйста! = Па-беларуску? Калі ласка!* [Мыцык 2015] параллельно приводятся тексты на белорусском и русском языках, причем в белорусских текстах проставлены

ударения. Этот самоучитель издан при поддержке Министерства информации Республики Беларусь для студентов, политиков, бизнесменов и всех желающих изучать белорусский язык. Первая часть учебника посвящена грамматике, во второй части приводятся диалоги и тексты, в конце книги есть словарь.

Учебники, написанные для поляков, можно разделить на те, которые используются на Подлясье в польских школах с дополнительным изучением белорусского языка в качестве языка национального меньшинства (об этих учебниках не будет упоминаться в этой статье), и те, которые издаются с 1981 г. до сегодняшнего дня и используются как учебники для изучения белорусского языка как иностранного прежде всего в польских вузах [Kaleta 2015], напр.: *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego (dla studentów I i II roku)* [Jasińska-Socha 1981], *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego: leksyka i leksykologia* [Jasińska-Socha 1984], *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego: wybór zagadnień morfologiczno-składniowych* [Głuszkowska-Babicka, Jasińska-Socha 1985], *Wybór tekstów do zajęć praktycznych z języka białoruskiego* [Bagrowska 1985], *Gramatyka języka białoruskiego: minimum gramatyczne* [Rott-Żebrowski 1991; 1992], *Materiały do praktycznej nauki języka białoruskiego* [Sajewicz 2000], *Беларуская мова. Дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі* ([Серень 2007]; [Філіновіч 2007]), лингвокультурный учебник *Krok po kroku poznajemy Białoruś: język, kultura, krajoznawstwo* [Kliabanau 2010] (см. также [Kaleta 2013a]), *Беларуская мова: дапаможнік па беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі* [Грэсь 2012] (см. также [Kaleta 2014]), *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio-zaawansowany)* [Jasińska-Socha 2017], а также как e-book очень дилетантский учебник *Język białoruski: podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i Ukrainą* [Łoginow 2012].

Большинство вышеприведенных учебников написаны официальной орфографией (т.н. *наркомовкой*), но среди них возможно выделить также несколько, написанных классической орфографией (т.н. *тарашкевицей*), напр. *Говори со мной по-белорусски. Базовый курс классического белорусского языка* [Аляксандраў, Мыцык 2000]. Этот учебник в 2008 г. был издан под другим заголовком: *Гавары са мной па-беларуску. Гутарковая мова ў штодзённым ужытку* = *Говори со мной по-белорусски. Живой разговор каждый день* [Аляксандраў, Мыцык 2008].

Эта книга для тех, кто интересуется белорусским языком и желает самостоятельно его изучать. Учебник разделен на семнадцать занятий, в каждом из которых показано построение разговорных конструкций. Всё внимание здесь направлено на формирование коммуникативных и речевых навыков. Интересно отметить, что в 2017 г. в Москве белорусским автором был издан учебник *Белорусский язык: самоучитель* [Сомин 2016] (больше, см. [Сомин 2017]),

впервые написанный одновременно официальной орфографией (т.н. *наркомовкой*) и классической (т.н. *тарашкевицей*)⁴.

Большинство учебников представляют собой так называемые грамматические учебники, структура которых построена вокруг грамматики, как напр. в украинском издании *Білоруська мова* [Півторак 1997], которое дополнительно содержит перечень белорусских текстов для самостоятельного чтения. Белорусские авторы также придерживаются этой структуры, напр. *Учебник белорусского языка для самообразования* [Кривицкий, Подлужный 1994] содержит, с одной стороны, главы, посвященные фонетике, орфоэпии, орфографии, морфологии, синтаксису, а с другой стороны, упражнения, тексты и – что очень важно – образцы белорусских деловых бумаг (актов, доверенностей, справок, решений, приказов и т. д.), а также пословицы и поговорки и даже русско-белорусский тематический словарь. В 2008 г. была издана следующая книга тех же авторов *Белорусский язык. Для говорящих по-русски* [Кривицкий, Михневич, Подлужный 2008]. В этом учебнике также обращается внимание на фонетику, орфографию, морфологию, синтаксис, стилистику белорусского языка и на различия между белорусским и русским языками. Интересно отметить, что книга рассчитана одновременно на иностранцев и белорусов:

Не зря говорят, что язык – душа народа. Чем больше познаёшь язык, тем глубже понимаешь своеобразие создавшего его народа. Поэтому знакомство с основами белорусского языка полезно не только для людей иной национальности, но и для белорусов, которые в силу тех или иных причин перешли на близкородственный русский язык и начали подзабывать родной [Кривицкий, Михневич, Подлужный 2008: 3].

Практически не существует типичных функциональных учебников по образцу учебников для изучения таких западных языков, как английский, немецкий или французский, в которых на первом плане не грамматика, а коммуникативные структуры. Во всех рассмотренных выше учебниках большое внимание уделяется грамматике, хотя тексты, диалоги и т. д. также присутствуют.

Кроме того, можно выделить книги, функционирующие в качестве учебников, т.е. используемые как дополнительные материалы на занятиях по белорусскому языку. Это прежде всего разговорники и тематические словари.

Среди большого количества разговорников стоит отметить *Русско-белорусский разговорник* А. Е. Михневича [Михневич 1991], который на примере типичных ситуаций общения охватывает темы и лексику повседневного

⁴ Больше о белорусском языке (в том числе об официальной и классической орфографии) можно узнать в Интернете в программе на русском языке *Белорусский язык? Сейчас объясню!* См.: https://www.youtube.com/watch?v=F3Y_Da6V274 [доступ: 15.11.2025].

диалога для приобретения или усовершенствования навыков белорусской разговорной речи [Михневич 1991: 3]. В нём также находятся пословицы, тексты для чтения и даже грамматические заметки. Автор подчеркивает, что:

В сопоставительных заметках рассказывается об отличительных чертах белорусского языка в сравнении с русским. <...> Цель этих заметок заключается в том, чтобы <...> способствовать преодолению распространенного, но ложного мнения о том, будто бы русский и белорусский языки почти ничем существенным не различаются [Михневич 1991: 3].

Различия между белорусским и другими языками должны учитывать все учебники, потому что немаловажно показать *ложных друзей переводчика*, которые существуют на разных уровнях языка, не только лексическом. Этот разговорник был издан в период, когда в Беларуси шел процесс возвращения белорусского языка в жизнь общества (1991–1994), после чего языковая политика изменилась и стало подчеркиваться, что русский и белорусский языки почти ничем не различаются, что привело к использованию так называемой *трасянки* – смешанного языка с русскими и белорусскими элементами.

Второй известный *Русско-белорусский разговорник: культура Беларуси* [Вешторт, Кузьменкова, Кунцевич 1993] был издан в 90-х годах XX века. В этом издании кроме таких обычных тем, как школа, библиотека и т. д., также представлены сведения об образовании и культуре Беларуси (о музеях, выставках, народных промыслах и художественных изделиях). Язык выступает здесь не только как средство общения, но также как важнейшая часть национальной культуры, которая будет развиваться, если проявлять заботу о белорусском языке [Вешторт, Кузьменкова, Кунцевич 1993: 5]. В этом издании также обращается особое внимание на тот факт, что русский и белорусский языки, с одной стороны, близкие и родственные, но с другой стороны, каждый из них характеризуется своей спецификой и самобытностью, что может привести к различным трудностям – ложным сходствам на разных уровнях языка.

На сегодня в Беларуси очень популярен китайский язык, поэтому в 2008 г. Белорусский государственный университет издал *Китайско-русско-белорусский разговорник* [Смольская, Вэй, Малевиц 2008], где сравниваются китайский язык и два государственных языка Беларуси. Это издание также может быть использовано на занятиях по белорусскому языку.

Из польско-белорусских разговорников стоит отметить *Mini-rozmówki białoruskie* [Szadyko, Wójcik 1990], *Беларуска-польскі размоўнік-даведнік* [Баршчэўскі 2011] (см. также [Kaleta 2012]) и *Rozmówki polsko-białoruskie* [Michalska 2016], в котором встречаются ошибки и полонизмы, а также

сайт с польско-белорусским разговорником *book2*⁵. Интересно отметить, что в последнее время в России также издаются русско-белорусские разговорники, напр. в 2006 г. в Москве был издан *Русско-белорусский разговорник* [Лазарева 2006], в котором встречаются ошибки и русизмы, в 2014 г. в Санкт-Петербурге увидел свет *Русско-белорусский разговорник* [Куликович 2014], в котором находится справочная информация о Беларуси, объясняется разница между названием страны *Республика Беларусь* (в официальных документах) и *Белоруссия* (допускается в неформальном общении) [Куликович 2014: 8], а также некоторые лексико-грамматические отличия между русским и белорусским языками. Важно отметить, что в разговорнике в белорусских словах проставлены ударения, что является редкостью в изданиях для русскоговорящих, так как считается, что у русских читателей не может быть трудностей с постановкой ударения в белорусских словах. В данной книжке не хватает списка литературы, но, возможно, это объясняется тем, что белорусский автор использовал более ранние издания, напр. очень популярный русско-белорусский разговорник А. Е. Михневича 1991 года.

Среди тематических словарей стоит кратко отметить *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі* [Ждановіч 2008], в котором приводится такая полезная информация, как польско-белорусские межъязыковые омонимы, но при этом белорусские примеры даются только в классическом (а не официальном) варианте белорусского языка (т.н. *тарашкевица*). Известный белорусский лингвист и деятель Леонид Борщевский издал два словаря: *Польска-беларускі тэматычны слоўнік для школьнікаў і студэнтаў* [Баршчэўскі 2012] (см. также [Kaleta 2013b]) и *Беларуска-польскі тэматычна-тэрміналагічны слоўнік* [Баршчэўскі 2014]. Для русскоговорящих доступны следующие словари: *Белорусский язык. Тематический словарь* [Харламова 2013], в котором использованы очень ценные примеры употребления слов в предложениях, и *Словарь тематический русско-белорусский* [Таранов 2016]. В этом словаре каждый язык имеет свой цвет – белорусские слова написаны синим цветом, русские – красным. Стоит ещё отметить *Англійска-беларускі слоўнік* [Суша, Таболіч et al. 2013].

Идеального учебника белорусского языка не существует и существовать не может. Встав перед вопросом создания учебника, необходимо обратить внимание на целевую группу, для которой будет предназначен данный учебник. Если автор ориентируется на студентов или зарубежных стажёров, то надо в учебниках дать необходимую информацию о жизни, привычках, обычаях, а также о проведении свободного времени молодыми людьми [Рамза 2016: 174]. Кроме того, должны присутствовать интересные для молодёжи тексты и диски с записями текстов и диалогов. Учебник

⁵ См.: <http://www.goethe-verlag.com/book2/PL/PLBE/PLBE002.HTM> [доступ: 15.11.2025].

должен быть цветной и привлекающий внимание. Не стоит писать учебники для иностранцев всех национальностей, необходимо выбрать конкретную национальную группу. Например, учебники для поляков должен создавать коллектив белорусских и польских авторов, что позволяет хорошо представить явление ложных языковых сходств на разных уровнях языка (лексики, грамматики, синтаксиса и т. д.). Языковой материал должен быть подобран в соответствии с уровнем целевой группы, т.е., например, в учебнике для начинающих немцев не должно быть оригинальных текстов белорусских классиков, могут использоваться подготовленные авторами адаптированные тексты. Кроме того, требует решения вопрос, будет ли это самоучитель или функциональный учебник для работы с преподавателем на языковых курсах. Если перед нами самоучитель, то следует особое внимание уделить грамматическим объяснениям, но в то же время нельзя забывать о том, что книга должна помочь изучать язык, а не получать информацию о языке, т.е. на первом месте должны быть тексты, диалоги и лексика, особенно полезно, если пособие дополнено диском, благодаря которому можно слушать правильное произношение. Очень полезно для изучающего язык, когда материал с первых уроков повторяется в следующих, чтобы изучающий мог заметить свой языковой прогресс и незаметно повторить материал. Учебники, рассмотренные в этой статье, показывают, что, несмотря на существующие стереотипы, интерес к изучению белорусского языка постоянно растёт, а значит, количество материалов для изучения этого языка как в Беларуси, так и в мире будет всё время увеличиваться.

Літаратура⁶

- Bagrowska A., *Wybór tekstów do zajęć praktycznych z języka białoruskiego*. Warszawa, 1985.
Böhm A., Rakhlei M., *Weissrussland*. Berlin, 2016.
Głuszkowska-Babicka J., Jasińska-Socha T., *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego: wybór zagadnień morfologiczno-składniowych*. Warszawa, 1985.

⁶ Дополнительная рекомендованная литература, изданная после выхода данной статьи в 2017 г.: Р. Калета, *Выбраныя матэрыялы па вывучэнні беларускай мовы як замежнай (1973–2017 гг.)* // *Беларуская мова як замежная*. 2018. Т. 2. С. 28–36; J. Kozłowska-Doda, *Egzemplifikacje w podręcznikach do nauki języka białoruskiego jako obcego wydanych w Polsce* // *Języki słowiańskie na neofilologiach i innych kierunkach studiów* = *Славянские языки на неофилологиях и других университетских специальностях*. Red. L. Frolyak, S. Szaszkowa, L. Mikrut. Lublin, 2019. S. 79–98; Л. Сямешка, *Вучэбны дапаможнік “Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў”*: метадычная канцэпцыя выдання // *Беларуская мова як замежная*. 2021. Т. 5. С. 5–10; М. Свістунова, *Тэатын Рот-Жэброўскі і яго дапаможнікі па беларускай мове* // *Беларуская мова як замежная*. 2022. Т. 6. С. 7–17; Р. Калета, *Беларуская мова, літаратура і культура ў найнавейшых падручніках для дзяцей беларусаў Падляшша (Польшча), выдадзеных Аб’яднаннем “АБ-БА”* //

- Goral A., *Polskie podręczniki do języka białoruskiego dla studentów kierunków filologicznych – analiza porównawcza*. // *Актуальныя аспекты беларусістыкі: матэрыялы VI Міжнароднага кангрэса беларусістаў* (Мінск, 27–29 мая 2015 г.). Рэд. І. Э. Багдановіч. Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 40. Мінск, 2020. С. 207–215.
- Jasińska-Socha T., *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego (dla studentów I i II roku)*. Warszawa, 1981.
- Jasińska-Socha T., *Skrypt do zajęć praktycznych z języka białoruskiego: leksyka i leksykologia*. Warszawa, 1984.
- Jasińska-Socha T., *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Współpraca T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka. Red. R. Kaleta. Warszawa, 2017.
- Kaleta R., Л.П. Баршчэўскі, *Беларуска-польскі размоўнік-даведнік* (Серыя: Беларускія ЕўраРазмоўнікі), *Радзіла-плюс: Мінск, 2011, 180 с.* // *Acta Albaruthenica*. 2012. Т. 12. С. 265–267.
- Kaleta R., *Dzmitry Kliabanau, Krok po kroku poznajemy Białoruś. Język. Kultura. Krajoznawstwo = Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю. Мова, Культура, Краязнаўства*, *Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, 198 s.* // *Acta Albaruthenica*. 2013. Т. 13. С. 366–368 [Kaleta 2013a].
- Kaleta R., *Польска-беларускі тэматычны слоўнік для школьнікаў і студэнтаў = Polsko-Białoruski słownik tematyczny dla uczniów i studentów: больш за 17,5 тысячай слоўнікавых артыкулаў, укладанне Лявон Баршчэўскі, выдавец Зміцер Колас, Мінск 2012, 274 с.* // *Linguodidactica*. 2013. Т. 17. С. 259–261 [Kaleta 2013b].
- Kaleta R., Анна Грэсь, *Беларуская мова. Данаможнік на беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі*, *Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2012, 210 s.* // *Acta Albaruthenica*. 2014. Т. 14. С. 373–375.
- Kaleta R., *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego* // *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зборнік артыкулаў*. Рэд. І. Э. Багдановіч. Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 36. Мінск, 2015. С. 69–78 [Kaleta 2015a].
- Kaleta R., Н.Ю. Павловская, О.В. Борисенко, П.В. Васюченко, Л.С. Кныш, О.В. Семенкевич, Г.К. Чеховский, *Белорусский язык для стран СНГ: учебник*, *Москва 2012, ss. 452* // *Studia Wschodniosłowiańskie*. 2015. Т. 5. С. 637–641 [Kaleta 2015b].
- Kaleta R., *Tematyka chrześcijańska na lektoratach języka polskiego i języka białoruskiego jako języków obcych* // *Studia Slavica*. 2016. Т. 10. № 2. С. 97–110.
- Kliabanau D., *Krok po kroku poznajemy Białoruś: język, kultura, krajoznawstwo = Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю: мова, культура, краязнаўства*. Kraków, 2010.
- Kurs językowy audio Book2* // [online:] <http://www.goethe-verlag.com/book2/PL/PLBE/PLBE002.HTM>.
- Łoginow J., *Język białoruski. Podręcznik dla Polaków zainteresowanych Białorusią i Ukrainą*. Kraków, 2012.

Культура. Нацыя. 2002. № 30. С. 133–145; Р. Калета, *Выбраныя навуковыя і дыдактычныя публікацыі на беларускай мове як замежнай (2018–2023 гг.)* // *Беларуская мова як замежная*. 2023. Т. 7. С. 40–51; Р. Калета, *Новыя выданні на БМЗ: Т.Р. Рамза, Беларуская мова? З задавальненнем! Для замежных студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі з электронным дадаткам, 2-е выд., дапрацаванае і дапоўненае, Вышэйшая школа, Мінск 2022, 311 с.* // *Беларуская мова як замежная*. 2023. Т. 6. С. 60; Р. Калета, *Новыя выданні на БМЗ: Метад Іллі Франка на прыкладзе сучаснай беларускай літаратуры* // *Беларуская мова як замежная*. 2023. Т. 6. С. 65–67.

- Marchant C., *Fundamentals of Modern Belarusian*. 2004 // [online:] <http://www.vitba.org/fofmb/fofmb.html> [доступ: 15.11.2025].
- Michalska U., *Rozmówki polsko-białoruskie*. Warszawa, 2016.
- Michońska-Stadnik A., *Jak nauczyć się języka*. Wrocław, 1993.
- Pashkievich V., *Fundamental Byelorussian. Book 1*. Toronto, 1974.
- Pashkievich V., *Fundamental Byelorussian. Book 2*. Toronto, 1978.
- Ramza T., Tesch S., *Weißrussische Sprache in 20 Lektionen: Intensivkurs*. Oldenburg, 2011.
- Raynes I., *Belarusian: Basic Course*. Monterey, 1995.
- Rott-Żebrowski T., *Gramatyka języka białoruskiego: minimum gramatyczne*. Cz. 1. Lublin, 1991.
- Rott-Żebrowski T., *Gramatyka języka białoruskiego: minimum gramatyczne*. Cz. 2. Lublin, 1992.
- Sajewicz N., *Materiały do praktycznej nauki języka białoruskiego*. Lublin, 2000.
- Stankevich G., *Conversational Belarusian for English-Speaking Students*. Prague, 2001.
- Szadyko S., Wójcik A., *Mini-rozmówki białoruskie*. Warszawa, 1990.
- Аляксандраў С., Мыцык Г., *Говори со мной по-белорусски: базовый курс классического белорусского языка*. Менск, 2000.
- Аляксандраў С., Мыцык Г., *Гавары са мной па-беларуску: гутарковая мова ў штодзённым ўжытку = Говори со мной по-белорусски: живой разговор каждый день*. Масква, 2008.
- Баршчэўскі Л., *Беларуска-польскі размоўнік-даведнік*. Мінск, 2011.
- Баршчэўскі Л., *Польска-беларускі тэматычны слоўнік для школьнікаў і студэнтаў = Polsko-białoruski słownik tematyczny dla uczniów i studentów: больш за 17,5 тысячай слоўнікавых артыкулаў*. Мінск, 2012.
- Баршчэўскі Л., *Беларуска-польскі тэматычна-тэрміналагічны слоўнік = Białorusko-polski słownik tematyczno-terminologiczny*. Мінск, 2014.
- Барысенка В. У., *Дзвюхмоўны падручнік як сродак навучання дыялогу моў і культур (на прыкладзе вучэбнага дапаможніка "Белорусский язык для стран СНГ") // Язык, общество, проблемы межкультурной коммуникации: материалы Междунар. науч. конф. (Гродно, 20–21 марта 2012 г.): в 2 ч. Ред. Л. М. Середя et al. Гродно, 2012. Ч. 2. С. 350–359.*
- Барысенка В. У., *Нацыянальна-культурны кампанент у вучэбным дапаможніку "Белорусский язык для стран СНГ" // Национально-культурный компонент в тексте и языке: материалы V Международной юбилейной научной конференции, Минск, 6–7 декабря 2012 г.: в 2 ч. Ред. О.А. Полетаева et al. Минск, 2013. Ч. 2. С. 138–141.*
- Барысенка В. У., Басава Г. І., Сінькова Л. Д., *Слова – мова – камунікацыя: вучэбны дапаможнік па лінгвакультуралогіі*. Мінск, 2014.
- Беларуская мова з натхненнем! // Сайт "Вывучаем белорускую: з любоўю да мовы" // [online:] <http://by.lang-study.com> [доступ: 14.01.2017].*
- Белорусский язык? Сейчас объясню! // YouTube. Энциклоп. 03.05.2016 // [online:] https://www.youtube.com/watch?v=F3Y_Da6V274 [доступ: 15.11.2025].*
- Блешчык А., *Беларуская мова для рускамоўных: практыкум*. Екацярынбург, 2015.
- Бушлякоў Ю., *Жывая мова // Радыё Свабода*. 2013.
- Важнік С. А., Савіцкая І. І., *Гісторыя і культура беларусаў: вучэбны дапаможнік па практыцы беларускага маўлення для замежных студэнтаў*. Мінск, 2003.
- Вешторт Г. Ф., Кузьменкова Т. В., Кунцевич Л. П., *Русско-белорусский разговорник: культура Беларуси*. Минск, 1993.
- Вячорка В., *Па-беларуску зь Вінцуком Вячоркам // Радыё Свабода*. 2016.
- Грэсь А., *Беларуская мова: дапаможнік па беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі*. Беласток, 2012.

- Елісеева В., Ракава А., *Электронны навучальны рэсурс па беларускай мове для польскамоўных навучэнцаў пачатковага ўзроўню // Беларуская-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зб. арт. Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 37. Мінск, 2016. С. 73–80.*
- Ждановіч В., *Слоўнік для дзяцей беларуска-польскі, польска-беларускі = Słownik dla dzieci białorusko-polski, polsko-białoruski. Мінск, 2008.*
- Калета Р., *Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце // Мова – Літаратура – Культура: матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна), Мінск, 15–16 верасня 2016 г.: у 2 частках. У аўтарскай рэдакцыі. Мінск, 2016. Ч. 1. С. 159–165.*
- Клышка А., *Гаворым і чытаем па-беларуску. Самавучак беларускай мовы // [online:] http://knihi.com/Anatol_Klysha/Havorym_i_cytajem_pa-bielaruku_Samavucak_bielaruskaj_movy.html [доступ: 15.11.2025].*
- Кривицкий А. А., Михневич А. Е., Подлужный А. И., *Белорусский язык для говорящих по-русски. Минск, 1990.*
- Кривицкий А. А., Михневич А. Е., Подлужный А. И., *Белорусский язык: для говорящих по-русски. Минск, 2008.*
- Кривицкий А. А., Подлужный А. И., *Учебник белорусского языка для самообразования. Минск, 1994.*
- Куликович В.И., *Русско-белорусский разговорник = Руска-беларускі размоўнік. Санкт-Петербург, 2014.*
- Лабадзенка Г., *Дзіцячая Замова. Менск, 2015.*
- Лазарева Е.Л., *Русско-белорусский разговорник = Расійска-беларускі размоўнік. Москва, 2006.*
- Літвіноўская А., Лабадзенка Г., *Мова Нанова: 20 крокаў да беларускай мовы. Рэд. Г. Цыхун. Мінск, 2016.*
- Лукашанец А. А., *Беларуская мова ў XXI стагоддзі: развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання. Мінск, 2014.*
- Михневич А. Е., *Русско-белорусский разговорник. Минск, 1991.*
- Мыцык Г., *По-белорусски? Пожалуйста! = Па-беларуску? Калі ласка!. Минск, 2015.*
- Павловская Н. Ю. et al., *Белорусский язык для стран СНГ: учебник. Москва, 2012.*
- Півторак Г., *Білоруська мова: підручник. Київ, 1997.*
- Рамза Т. Р., *Беларуская мова? З задавальненнем!. Мінск, 2010.*
- Рамза Т. Р., *Пазамоўная інфармацыя ў дапаможніках па беларускай мове для замежнікаў: ці ёсць крытэрыі адбору? // Мова – Літаратура – Культура: матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна), Мінск, 15–16 верасня 2016 г.: у дзвюх частках. У аўтарскай рэдакцыі. Мінск, 2016. Ч. 1. С. 172–174.*
- Рамза Т., Кіёсава С., Усуяма Т., *Спрабуйма! Азнаямляльна-пачатковы курс беларускай мовы для японцаў. Ч. I. Цукуба, 2016.*
- Сегень Л., *Беларуская мова: дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі: курс 1. Беласток, 2007.*
- Смольская Т.М., Вэй Вэй, Малевич И.А., *Китайско-русско-белорусский разговорник. Минск, 2008.*
- Сомин А. А., *Белорусский язык: самоучитель. Москва, 2017.*
- Сомин А. А., *Новы падручнік “Белорусский язык. Самоучитель”: праблемы і рашэнні // Мова – Літаратура – Культура: матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай*

- канферэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна), Мінск, 15–16 верасня 2016 г.: у 2 частках. У аўтарскай рэдакцыі. Мінск, 2016. Ч. 1. С. 189–192.
- Станкевіч Л., Каткіч Ж., *Дваццаць сустрэч з Беларуссю: падручнік па беларускай мове для пачаткоўцаў*. Рэд. А. Золтан. Будапешт, 2006.
- Суша Т. М. et al., *Англійска-беларускі слоўнік = English-Belarusian Dictionary*. Мінск, 2013.
- Сямешка Л. І. (рэд.), *Гаворым па-беларуску: вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў*. Мінск, 1999.
- Таранов А. М., *Словарь тематический русско-белорусский: для активного изучения слов и закрепления словарного запаса: 9000 слов*. Москва, 2016.
- Філіновіч А., *Беларуская мова: дапаможнік для студэнтаў беларускай філалогіі: курс 2*. Беласток, 2007.
- Харламова В.Н., *Белорусский язык: тематический словарь. 2000 слов и предложений: с транскрипцией белорусских слов: с русскими и белорусскими указателями*. Ред. А. А. Сомин. Москва, 2013.
- Чаракова М., Чарнова М., *Гэта Беларусь, дзетка!* Рэд. Э. Браўн, А. Ліс. Мінск, 2015.
- Чарнавокая А., Зімнева І., Самахвал С., *Урокі-крокі для беларусікаў*. Мінск, 2014.

O podręcznikach do nauczania języka białoruskiego jako obcego

W artykule przedstawiono przegląd podręczników do nauczania języka białoruskiego jako obcego, publikowanych w różnych krajach i przeznaczonych dla odmiennych grup odbiorców. Omówiono polskie i zagraniczne opracowania glottodydaktyczne, wskazano na ich zróżnicowanie pod względem metodyki, ortografii, profilu użytkownika i specyfiki językowej. Zwrócono uwagę na problemy wynikające z interferencji językowej oraz obecności fałszywych podobieństw między białoruskim a innymi językami słowiańskimi. Podkreślono także rolę rozmówek i słowników tematycznych jako materiałów wspierających. W zakończeniu wskazano, że mimo stereotypów zainteresowanie nauką języka białoruskiego rośnie, co sprzyja powstawaniu nowych materiałów dydaktycznych w Polsce, na Białorusi i na świecie.

Słowa kluczowe: język białoruski jako obcy, podręcznik, rozmówki, słownik tematyczny, typologia, interferencja

Пра падручнікі для навучання беларускай мове як замежнай

У артыкуле прадстаўлены агляд падручнікаў для навучання беларускай мове як замежнай, якія выдаюцца ў розных краінах і прызначаюцца для розных груп карыстальнікаў. Разгледжаныя польскія і замежныя глотадыдактычныя распрацоўкі, паказана іх разнастайнасць у метадалогіі, арфаграфіі, адрасаванасці і моўнай спецыфіцы. Звяртаецца ўвага на праблемы, што ўзнікаюць праз моўную інтэрферэнцыю і наяўнасць падманлівых падабенстваў паміж беларускай і іншымі славянскімі мовамі. Асобна падкрэсліваецца роля размоўнікаў і тэматычных слоўнікаў як дапаможных матэрыялаў. У заключэнні адзначаецца, што, нягледзячы на стэрэатыпы, цікавасць да вывучэння беларускай мовы расце, што спрыяе з'яўленню новых дыдактычных матэрыялаў у Беларусі, Польшчы і па ўсім свеце.

Ключавыя словы: беларуская мова як замежная, падручнік, размоўнік, тэматычны слоўнік, тыпалогія, інтэрферэнцыя

O specyfice nauczania języka białoruskiego¹

On the Specificity of Teaching Belarusian

Teaching Belarusian as a foreign language is a complex, interdisciplinary, and culturally sensitive process. The specificity of learning Belarusian as a foreign language stems from its history, Russification processes, variable social status, the closeness of Slavic languages, and the state of the Belarusian language in Belarus and abroad. Knowledge of Russian and Polish can facilitate learning (positive transfer) but may also generate errors (negative transfer). Interlanguage awareness, student motivation, and the ethical and identity-related aspects of language learning play a crucial role. The development of Belarusian glottodidactics enables the systematization of methods, materials, and certification, supporting effective teaching and promotion of the Belarusian language in Poland and worldwide.

Keywords: Belarusian as a foreign language, glottodidactics, language transfer, language stereotypes, intercultural education

Międzynarodowa Federacja Nauczycieli Języków Żywych (Fédération Internationale des Professeurs des Langues Vivants), a także inne wyspecjalizowane organizacje o zasięgu światowym działające w ramach UNESCO, prezentują zgodne stanowisko w kwestii równorzędnego traktowania wszystkich języków nauczanych jako języki obce, niezależnie od tego, czy są to języki „wielkie” czy „małe”, respektowania ich niepowtarzalnych walorów, okazywania szacunku dla kultury narodów, będących ich nosicielami, wolnego prawa wyboru przez każdego ucznia tego języka, na który się zdecyduje w trakcie nauki szkolnej (Figarski 2003, s. 7).

¹ Pierwodruk: *Języki słowiańskie na neofilologiach i innych kierunkach studiów* = *Славянские языки на неофилологиях и других университетских специальностях*, red. L. Frolyak, S. Szaszkowa, L. Mikrut, Lublin 2019, s. 59–68.

Artykuł powstał w ramach szerszych badań prowadzonych w Pracowni Glottodydaktyki Białorusnistycznej Katedry Białorusnistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Uwagi wstępne

Autor powyższego cytatu (i motta niniejszego artykułu) wypowiedział się w kontekście języka rosyjskiego. Sytuacja języka białoruskiego jest jeszcze bardziej specyficzna, już choćby ze względu na fakt, że język białoruski to nie język „wielki”, ale raczej „mały” współcześnie, lecz jego historia jest bardzo bogata (zob. punkt 1). Nie jest to jednak dominujący czynnik wpływający na specyfikę nauczania danego języka. Nauczanie białoruskiego jako obcego jest specyficzne jeszcze z kilku innych powodów, a są to m.in.:

- 1) szczególna sytuacja języka białoruskiego na Białorusi;
- 2) silna stereotypizacja Białorusi i języka białoruskiego na Białorusi, w Polsce i na świecie;
- 3) specyfika wynikająca z bliskości języków słowiańskich;
- 4) specyfika nauczania języka białoruskiego jako kolejnego języka obcego;
- 5) specyficzna sytuacja rozwoju glottodydaktyki białorutenistycznej jako odrębnej dziedziny.

To tylko przykładowe punkty, które zapewne można by mnożyć. Krótko rozwiniemy wyszczególnione kwestie.

1. Szczególna sytuacja języka białoruskiego na Białorusi

Język białoruski obecnie jest językiem „małym”, ale nie zawsze tak było, o czym świadczy jego bogata i interesująca historia, z którą powinien zapoznać się każdy sławista (dlatego prezentujemy kilka podstawowych faktów historycznych). W 2017 roku minęła 500. rocznica druku białoruskiego. W 1517 roku Franciszek Skaryna (ok. 1490–1551, brus. Францыск Скарына) wydał w Pradze pierwszą białorską księgę, którą był *Psalterz*. Rok 2018 to z kolei setna rocznica wydania w Wilnie pierwszej gramatyki nowożytnego języka białoruskiego pt. *Białoruska gramatyka dla szkół* wydrukowanej w dwóch wersjach (cyrylicą i łacinką) autorstwa Bronisława Taraszkiewicza (1892–1938, brus. Браніслаў Тарашкевіч, więcej o autorze: zob. Bergman 1972; 1977). Język starobiałoruski był językiem urzędowym Wielkiego Księstwa Litewskiego powstałego w XIII wieku i miał duży wpływ na rozwój ówczesnej cywilizacji. Poza granicami Wielkiego Księstwa Litewskiego ówczesny język białoruski nazywano litewskim (Сямешка 1999, s. 54–55). Pisma sporządzone w języku starobiałoruskim w królewskich kancelariach Krakowa i Warszawy, a także dokumenty wielkich książąt, sejmów, urzędników tworzą 600-tomowe archiwum historyczne pod nazwą *Metryka Wielkiego Księstwa Litewskiego* (*Metryka litewska*) i ukazują bogate życie polityczne, gospodarcze i kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego w ciągu prawie czterech wieków, są także cennym źródłem badań języka białoruskiego (Сямешка 1999, s. 55).

W ówczesnym języku białoruskim powstawała także literatura religijna, np. w 1562 roku *Katechizm* przedstawiciela reformacji Szymona Budnego (1530–1593, brus. Сымон Будны), czy ok. 1580 roku przekład części *Ewangelii* Bazylego Ciapińskiego (1540–ok. 1603, brus. Васіль Цяпінскі) (więcej: Жыпаўскі 2000, s. 55). W języku tym tworzono również literaturę homiletyczną i hagiograficzną (szerzej: Жыпаўскі 2000, s. 56). Powstawały także teksty religijne (*kitabys* – *al kitab* po arabsku „książka”, Schneider 1968, s. 30) spisane w języku starobiałoruskim przez Tatarów osiedlonych w Wielkim Księstwie Litewskim, ale alfabetem arabskim. W wyniku wojny między Rosją a Rzeczpospolitą w latach 1654–1667 wielu Białorusinów emigrowało do Rosji, co sprzyjało wpływom białoruskim na język rosyjski (Жыпаўскі 2000, s. 57). Wieki XVII i XVIII były okresem wypierania kultury białoruskiej z życia społecznego, a od wieku XIX pogłębiały się procesy rusyfikacyjne. Język białoruski był wówczas zakazany, wspomniane procesy rusyfikacyjne były silne, np. w czerwcu 1840 roku car Mikołaj I wydał ukaz o wprowadzeniu na Białorusi rosyjskiego prawodawstwa i języka rosyjskiego jako urzędowego, a w lipcu tego samego roku zabronił używania nazwy „Białoruś” (Сямешка 1999, s. 57), która właściwie stanowiła gubernię nazywaną „Krajem Północno-Zachodnim” (ros. Северо-Западный край).

Język białoruski był zakazany aż do 1905 roku (Каценка і Мароз 2012, s. 10). Początek XX wieku to jego stopniowe odradzanie się na bazie dialektów. Sprzyjała temu także sytuacja polityczna i powstanie 25 marca 1918 roku na kilka miesięcy niezależnej Białoruskiej Republiki Ludowej, której językiem urzędowym stał się język białoruski (więcej: Mironowicz 2001; Michaluk 2010). Jednak już lata 30. XX wieku przynoszą kolejną falę zbliżania języka białoruskiego do rosyjskiego z kulminacyjną reformą z 1933 roku. Za rządów Stalina zabroniono używania języka białoruskiego na wyższych szczeblach władzy i usuwano go ze wszystkich sfer życia publicznego (Lubaś 2009, s. 156). Zaczęto rewidować historię Białorusi i czynić z Rosjan i Białorusinów jeden naród (Lubaś 2009, s. 156). Początek lat 90. XX wieku przynosi odrodzenie języka białoruskiego, również ze względu na deklarację o suwerenności państwa, przyjętą przez Radę Najwyższą Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w 1990 roku. Po dojściu do władzy przez prezydenta Aleksandra Łukaszenkę w 1994 roku białorutenizacja zostaje zahamowana. Prezydent zarządza w 1995 roku referendum, w wyniku którego na Białorusi zrównano w prawach język rosyjski i język białoruski, w rezultacie czego zapanowała dwujęzyczność państwowa, oceniana bardzo różnie w zależności od poglądów i stosunku do danego języka. Dwujęzyczność jednak jest faktem prawnym.

Często jednakże jest to dwujęzyczność dominująca, jeden język w kontrze wobec drugiego, co nie jest pozytywnym zjawiskiem. Wyjście z tej sytuacji przedstawia białoruski filozof i teolog Piotr Rudkouski, który uważa, że bilingwizm sam w sobie nie zagraża tożsamości białoruskiej, gdyż język jest wartością, ale wartością

nieabsolutną. Zaniedbywanie czy wyrzeczenie się danego języka Rudkouski rozpatruje jako błąd etyczny, gdyż w jego wyniku nastąpiłaby utrata pewnej wartości, choć naród nie przestałby istnieć (Рудкоўскі 2007, s. 128; zob. też Rudkouski 2009). W koncepcji tej bilingwizm zakłada także etyczne współistnienie. Polegać ono mogłoby na tym, że uznaje się etyczną wartość języka białoruskiego i jego funkcję scalającą naród. W związku z tym obojętność wobec tego języka rosyjskojęzycznych Białorusinów nie może być uznawana za cechę neutralną. Jest to raczej nastawienie nieetyczne, gdyż wspieranie języka białoruskiego i szacunek do niego jest moralnym obowiązkiem każdego Białorusina. Z drugiej strony szacunek ten nie oznacza, że każdy Białorusin musi mówić po białorusku. Rosyjskojęzyczni Białorusini powinni tylko szanować język białoruski i rozumieć go, czyli rozumieć swoich rozmówców – białoruskojęzycznych Białorusinów (bierna znajomość języka). Czynna znajomość białoruskiego powinna być wymagana od urzędników państwowych reprezentujących dwujęzyczne państwo (Рудкоўскі 2007, s. 127). Szacunek do języka białoruskiego nie oznacza automatycznego szacunku wobec osób białoruskojęzycznych jako do kasty uprzywilejowanej w oparciu o sam fakt, że mówi ona po białorusku. I odwrotnie: błędy i wady osób białoruskojęzycznych nie umniejszają wartości samego języka białoruskiego (wartość tego języka nie zależy od wartości jego użytkowników) (Рудкоўскі 2007, s. 127–128). W ten sposób można osiągnąć dwujęzyczność demokratyczną.

Spis ludności z 2009 roku wykazał, że 83,7% obywateli Białorusi określiło siebie jako Białorusinów, a białoruski jako język ojczysty² wskazało 53,22% obywateli Białorusi, 8,3% uznało się za Rosjan, zaś 33,6% wybrało rosyjski jako ojczysty, czyli więcej osób wybrało rosyjski, niż zadeklarowało się jako Rosjanie (Мечковская 2015, s. 134)³. To pokazuje, że język rosyjski nie jest wyznacznikiem tożsamości narodowej.

Wariant mówiony języka białoruskiego obsługuje przede wszystkim sferę kultury wysokiej, przemówienia okolicznościowe, konferencje humanistyczne i sferę sacrum (zob. Smułkowa 2002, s. 419, 523–527). Obecnie zauważalna jest tendencja powrotu do języka białoruskiego – języka odgrywającego na Białorusi rolę, której nie przypisuje się językowi rosyjskiemu. Białoruski jest symbolem identyfikacji narodowej, czynnikiem konsolidacji społeczeństwa białoruskiego oraz

² Wielu Białorusinów posługujących się na co dzień językiem rosyjskim zaznacza w ankietach jako ojczysty właśnie język białoruski, co wskazuje na różne rozumienie tego, czym jest język ojczysty. Może to być: 1) język, w którym dana osoba myśli i swobodnie rozmawia, 2) język narodowości, do której należy (ale w nim nie rozmawia), 3) język, którym mówili rodzice / przodkowie, 4) język, którym mówi najczęściej.

³ Według spisu ludności z 2019 roku 54,1% mieszkańców kraju uznawało język białoruski za swój język ojczysty (podczas gdy 84,9% identyfikowało się jako Białorusini), jednak tylko 26% deklaroowało, że posługuje się białoruskim w domu.

środkiem podtrzymującym świadomość i odrębność narodową (Лукашанец 2014, s. 161). Konsekwentnie używa go w swej liturgii Kościół katolicki (por. Smułkowa 2002, s. 501–508; Golachowska 2012) oraz kilkumilionowa emigracja białoruska (Лукашанец 2014, s. 93–96). W języku białoruskim wciąż powstaje literatura, która wykładana jest w szkołach po białorusku, w ograniczonej skali pisane są także szylidy i informacje po białorusku. Nie wydaje się zatem, by język ten miał całkiem zniknąć, gdyż bardzo dobrze funkcjonuje i rozwija się także w Internecie.

W obliczu zmian cywilizacyjnych i politycznych język białoruski wciąż znajduje niemałe grono użytkowników, aczkolwiek w życiu codziennym (w środkach komunikacji, u lekarza, w sklepie itd.) obcokrajowiec będzie miał bardzo mało okazji, by usłyszeć białoruski (por. Барысенка 2012). To bardzo obniża motywację do nauki języka i wpływa na specyfikę jego nauczania. Można zatem uczyć języka białoruskiego w celu czytania literatury białoruskiej, dokumentów historycznych, materiałów internetowych – czyli w większości przypadków – biernej znajomości języka. By ćwiczyć czynną jego znajomość, trzeba znaleźć białoruskojęzycznych Białorusinów i podtrzymywać z nimi kontakty przez spotkania osobiste lub internetowe. Białorusini z reguły rozumieją język białoruski, choć zdarzają się, niestety, przypadki, że nie zawsze. Sztandarowym przykładem jest wyraz *зап'яма*, który pada nawet ze sceny Teatru Narodowego w Mińsku, ale jest często nierozumiany i tłumaczony na znane słowo *чай*. Wynika to także z tego faktu, że białoruski jest obecny w szkołach właściwie na prawach języka obcego, np. białoruski i angielski nauczane były raz w tygodniu, podczas gdy rosyjski 3–4 razy w tygodniu. Problem ten dostrzega sam prezydent Białorusi:

Я абсолютно не против белорусского языка. Я даже больше чем вы хочу, чтобы наши люди свободно разговаривали на белорусском языке. (...) Хорошо, на русском языке мы практически все разговариваем. Но на белорусском языке, скажем прямо, в быту, дома мы разговариваем меньше. Так, может быть, надо в школе в пользу белорусского языка дать один час, а не английского? (za: Савич 2014).

Te wypowiedzi były zwiastunem miękkiej białorutenizacji, zwłaszcza w kontekście konfliktu ukraińsko-rosyjskiego 2014 roku, który niejako wymuszał na Białorusi większe akcentowanie własnej odrębności językowej od Rosji, by nie można było stawiać znaku równości między Białorusinami a Rosjanami. Kwestie językowe i tożsamościowe są szczegółowo rozpatrywane przez historyków, socjologów i lingwistów, a mają też oczywiste przełożenie na sytuację glottodydaktyki białorutenistycznej.

2. Silna stereotypizacja Białorusi i języka białoruskiego na Białorusi, w Polsce i na świecie

W naszym odczuciu najpoważniejszym stereotypem jest hasło głoszące, że język białoruski to nie język, które osobiście słyszeliśmy nie raz od niektórych Białorusinów niechętnych białoruszczyźnie. Jest to zdegradowanie go do roli co najwyżej dialektu, czy nawet gwary środowiskowej (poważne zawężenie sfery używania), odebranie prawa do istnienia, zanegowanie historii jego rozwoju. Jest to wynik m.in. budowania imperium sowieckiego, w którym *homo sovieticus* miał się posługiwać najwspanialszym językiem, czyli rosyjskim, „językiem prawdy” (Гусаков, Коваленя 2020, s. 510–511). Stanowi to fałsz, który był wpajany na przestrzeni lat i w który uwierzyli sami Białorusini, ale – jak się okazuje – także wielu obcokrajowców.

Przytoczone wcześniej fakty choć trochę pozwalają zrozumieć specyfikę nauczania języka białoruskiego jako obcego, którego nie da się uczyć bez wcześniej opisanego kontekstu. Nauczyciel języka białoruskiego, siłą rzeczy, jest jego ambasadorem, a nawet adwokatem „białoruszczyzny” (poprzez sam fakt wyboru, by go uczyć), który sprawia, że uczenie się języka białoruskiego jest nauką języka, a nie „dialektologii”. Lektor w ten sposób broni białoruskiego jako języka, jego prawa do istnienia, nauczania i uczenia się. Zadaniem lektora jest pokazanie „białoruszczyzny” w sposób wielostronny, ale w taki, by sam nie musiał być sędzią sumień. Nie zawsze jest to łatwe, gdyż język białoruski wywołuje pewne (trwałe) skojarzenia i (silne) emocje, wynikające właśnie ze stereotypów i propagandy sowieckiej. Lektor zaś – chcąc nie chcąc – musi zmierzyć się ze stereotypami (uprzedzeniami) i wyobrażeniami na temat „białoruszczyzny”, z motywacją swych uczniów, która nie zawsze jest pozytywna, z pytaniami o historię, teraźniejszość, a nawet i przyszłość języka białoruskiego.

W związku ze złożoną sytuacją socjolingwistyczną na Białorusi nie brakuje stereotypów na temat języka białoruskiego, które są żywe także wśród uczących się go Polaków. Pośród nich można wyróżnić osoby negatywnie nastawione do tego języka, osoby neutralnie (obojętnie) do niego usposobione, a także takie, które prezentują pozytywny stosunek. Negatywnie nastawione mogą być osoby, które mają język białoruski jako obowiązkowy lektorat w ramach studiów rusycystycznych, co jednak nie musi być regułą. Pozytywny stosunek do białoruskiego prezentują zwykle ci, którzy poznali już jakichś Białorusinów, co w obecnej sytuacji żywej imigracji ze Wschodu nie jest w Polsce rzadkością.

Mężczyźni uczący się języka białoruskiego wymieniają typowe propagandowe stereotypy na jego temat, np. że jest to dialekt języka rosyjskiego lub polskiego, że to język wsi i właściwie nieprzydatny w życiu. Są też Polacy, którzy niewiele wiedzą o białoruszczyźnie i stereotypach na jej temat, gdyż niektóre z nich funkcjonują raczej na samej Białorusi (np. że jest to język opozycji lub że nie można

w nim wypowiedzieć się na ważne tematy). Często są głosy mówiące o tym, że białoruski to język wymarły lub nieistniejący, albo że to w ogóle nie język. Bardzo mocno zakorzeniony jest stereotyp (który tylko w części jest prawdziwy) mówiący, że białoruski to język nieużywany. Jest to najpopularniejszy stereotyp obok tego, który głosi, że białoruski to dialekt (wiejski) rosyjskiego albo nawet tożsamy z językiem rosyjskim.

Stereotypy często wynikają z niewiedzy. Mogą wywoływać negatywny stosunek do języka, co nie pomaga w jego nauce. Lektor na zajęciach językowych ma możliwość pokazania białoruszczyzny jako języka komunikacji, co może pomóc uczącym się wyzbyć się pewnych uprzedzeń językowych (jeśli je mieli), uzupełnić swą wiedzę i wyrobić sobie własne zdanie na temat języka białoruskiego.

3. Specyfika wynikająca z bliskości języków słowiańskich

Współczesny język białoruski jest podobny do języka polskiego, ukraińskiego i rosyjskiego. Pod względem stopnia zgodności leksykalnej języków słowiańskich (w teorii Witolda Mańczaka, zob. Walczak 1988) język białoruski jest najbliższym pokrewnionym z ukraińskim, potem z rosyjskim i na trzecim miejscu z polskim (Walczak 1988, s. 104), podczas gdy język polski z czeskim, słowackim i na trzecim miejscu z białoruskim, który w klasyfikacji pokrewieństwa języków słowiańskich Witolda Mańczaka wyprzedza nawet zachodniosłowiański język górnołużycki (Walczak 1988, s. 103). Polacy mogą zatem wiele słów białoruskich usłysanych (do 30 proc. wypowiedzi po białorusku) czy przeczytanych rozumieć od razu, choć powinni uważać także na liczne pozorne podobieństwa, tzw. fałszywych przyjaciół tłumacza (więcej: Kaleta 2014). Język białoruski – mimo wielu podobieństw z językiem polskim i rosyjskim (więcej o różnicach: Schneider 1968, s. 8 i 26; Kaleta 2015, s. 67–74) – ma też swoje swoiste cechy (zob. więcej: Schneider 1968, s. 7–9). Kolejnym niebezpieczeństwem wynikającym z pozornej (nie zawsze rzeczywistej) bliskości obu języków jest tzw. pułapka komunikatywności (zob. Skalska, Skalski 1995). Studenci często sądzą, że skoro tak wiele rozumieją (w ich mniemaniu) po białorusku, to znaczy, że i oni są rozumiani w podobnym stopniu. Takie myślenie jest mylne i niweluje motywację do doskonalenia znajomości języka białoruskiego, często przeradza się w swoistą „pychę językową”, czyli zbyt dużą ufność w siebie. Zadaniem lektora jest uświadomienie studentom skutków takiego postępowania i motywowanie ich, żeby nie spoczywali na laurach.

Osobom, które nie uczyły się wcześniej rosyjskiego, na początku nauki najczęściej problemów stwarza samo opanowanie cyrylicy. Znajomość rosyjskiego z jednej strony pomaga w nauce białoruskiego, a z drugiej bardzo przeszkadza, gdyż jest przyczyną wielu interferencji, których na początkowym etapie uczący się czasem nie są nawet świadomi. Rosyjskie i białoruskie formy mogą różnić się

choćby pojedynczymi literami, np. ros. *меня* i brus. *мяне*, więc nie dziwią błędy typu **маі сябры* (zamiast *мае*) czy *Ён *найшоў* (zamiast *найшоў*). Początkujący studenci często nie są jeszcze w stanie przypisać konkretnej formy do konkretnego języka, tylko kalkują ją z rosyjskiego. Podobnie jest z zasadami pisowni: w języku rosyjskim *р, ж, ш, ч* są miękkie, w języku białoruskim zaś twarde, stąd błędy typu *Я *живу ў Варшаве* (zamiast *жыву*); *Хто *сустреўся ў Празе* (zamiast *сустрэўся*). Interferencje są na każdym poziomie, np. *Я *із Варшавы* (zamiast *з*). Język polski także ma swoje liczne wpływy. Na początkowym etapie studenci piszą połączenia polskie *ie, je* zamiast *e*, połączenia *ia, ja* zamiast *я*, a także połączenia *io, jo* zamiast *ё*, stąd błędy typu **адціул* (zamiast *адсюль*), **бусіэл* (zamiast *бусел*).

4. Specyfika nauczania języka białoruskiego jako kolejnego języka obcego

Język białoruski – jako tzw. język mały – nie jest na tyle popularny, by studenci uczyli się go jako pierwszego języka obcego. Nie jest to nawet często ani język drugi, ani trzeci, lecz po prostu kolejny, co ma swoje konsekwencje w postaci przenoszenia schematów edukacyjnych. Studenci, którzy wcześniej nie uczyli się rosyjskiego, lecz języków zachodnich, przenoszą nawyki z nauki tych języków na naukę języka wschodniosłowiańskiego, np. wydaje im się, że każde słowo polskie musi mieć zupełnie inny ekwiwalent w języku białoruskim. Często dziwi ich, że niektóre słowa są takie same lub podobne w obu językach. Z kolei studenci znający rosyjski siłą rzeczy przenoszą swoje przyzwyczajenia z nauki tego języka na naukę języka białoruskiego, co często jest transferem negatywnym, np. **за хлебам* (ros. *Он пошёл за хлебом*) zamiast *на хлеб* (*Ён найшоў на хлеб*). Lektor zatem musi się mierzyć z wcześniejszymi nawykami uczenia się swoich studentów, a z drugiej strony wspomagać tworzenie się nowych pozytywnych nawyków.

5. Specyficzna sytuacja rozwoju glottodydaktyki białorutenistycznej jako odrębnej dziedziny

Ostatnia omawiana przez nas kwestia dotyczy dość młodej dziedziny, jaką jest glottodydaktyka białorutenistyczna. Jej specyfika polega na tym, że w porównaniu z innymi glottodydaktykami szczegółowymi, nauka ta nie jest jeszcze do końca opracowana: brakuje jej, na przykład, usystematyzowanej terminologii i definicji, określonej grupy docelowej, która może uczyć się języka białoruskiego jako obcego (JBJO) – nie zawsze do tej grupy zaliczani są tylko obcokrajowcy, często także rosyjskojęzyczni Białorusini. Próba uporządkowania teoretycznej części została zaprezentowana w monografii *Блэдологія ў глottodyдактыце бiałorutenістычнай*

(Kaleta 2018, s. 57–148). Opracowaniu podlegają specjalistyczne materiały glottodydaktyczne oraz państwowa certyfikacja JBJO, dzięki której obcokrajowiec będzie mógł uzyskać białoruski certyfikat poświadczający jego znajomość języka białoruskiego. Na opracowanie czekają także tak obszerne zagadnienia jak metodyka nauczania JBJO oraz kształcenie nauczycieli JBJO. Kwestie te wymagają szerszego omówienia, a opracowaniu podlegają już choćby w ramach działań Pracowni Glottodydaktyki Białorutenistycznej (więcej na stronie kb.uw.edu.pl) funkcjonującej przy Katedrze Białorutenistyki UW i wydającej dostępne w Internecie pismo poświęcone JBJO „Беларуская мова як замежная” (zob. Калета 2017), stąd tutaj jedynie sygnalizujemy pewne kierunki.

Wnioski

Nie można skutecznie uczyć (się) języka białoruskiego z pominięciem jego burzliwej historii, procesów rusyfikacyjnych i zmiennej pozycji w społeczeństwie. Nauczanie języka białoruskiego jest procesem złożonym, interdyscyplinarnym i kulturowo wrażliwym, wymagającym od nauczyciela (a w pewnym stopniu także od ucznia) nie tylko wiedzy językoznawczej, lecz także świadomości historycznej i socjologicznej, co może ubogacać naukę samego języka. Uczenie białoruskiego ma wymiar nie tylko lingwistyczny, lecz także etyczny i tożsamościowy – wiąże się z szacunkiem dla kultury i historii narodu białoruskiego. Wymaga też umiejętności pracy z postawami uczniów, którzy na zajęciach mogą dzielić się zasłyszаныmi stereotypami o języku białoruskim czy zadawać pytania o jego przyszłość i sens uczenia się go jako języka obcego. To właśnie nauczanie i uczenie się białoruszczyzny staje się formą ochrony i promocji języka, który – mimo trudnej historii – pozostaje żywym nośnikiem białoruskiej tożsamości narodowej (zwłaszcza poza Białorusią).

Podobieństwo białoruskiego do rosyjskiego, ukraińskiego i polskiego z jednej strony może pomagać w nauce (transfer pozytywny), a z drugiej strony może prowadzić też do licznych błędów (transfer negatywny), zwłaszcza w sytuacji, gdy języki różnią się subtelnymi niuansami. Zadaniem nauczyciela jest rozwijanie świadomości międzyjęzykowej uczniów i pomoc w wykorzystaniu (i eliminowaniu skutków) transferów negatywnych, które mogą motywować i służyć do pogłębienia wiedzy językowej. Ponieważ język białoruski jest dla uczących się go zwykle jednym z kolejnych języków obcych, lektor powinien umieć dostosowywać metody do zróżnicowanych doświadczeń językowych uczniów. Z kolei rozwój glottodydaktyki białorutenistycznej jako dziedziny ma kluczowe znaczenie dla instytucjonalnego umocnienia nauczania języka białoruskiego jako obcego i nadania mu należnego statusu, jaki mają inne języki (obce). Na zakończenie warto podkreślić fakt, że Polacy po roku konsekwentnej nauki JBJO mogą osiągnąć

dobry poziom komunikatywności, co może być czynnikiem motywującym i pokazującym, że w stosunkowo krótkim czasie i w dość dobrym stopniu możliwe jest opanowanie (kolejnego) języka obcego. Wśród osób, które znają język rosyjski, znajomość białoruskiego może stanowić dodatkowy atut, wyróżniający kandydata na rynku pracy.

Bibliografia⁴

- Bergman A., 1972, *Bronisław Taraszkiewicz: szkic biograficzny*, „Przegląd Historyczny”, t. 63, nr 2, s. 253–273.
- Bergman A., 1977, *Rzecz o Bronisławie Taraszkiewicz*, Warszawa.
- Figarski W., 2003, *Proces glottodydaktyczny w szkole*, Warszawa.
- Golachowska E., 2012, *Jak mówić do Pana Boga? Wielojęzyczność katolików na Białorusi na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa.
- Lubaś W., 2009, *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Polityka językowa*, Opole.
- Michaluk D., 2010, *Białoruska Republika Ludowa 1918–1920*, Toruń.
- Mironowicz E., 2001, *Historia Białorusi*, Białystok.
- Kaleta R., 2014, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
- Kaleta R., 2015, *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warszawa.
- Kaleta R., 2018, *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*, Warszawa.
- Rudkouski P., 2009, *Powstawanie Białorusi*, przeł. J. Bernatowicz, Wrocław.
- Schneider L., 1968, *Język białoruski*, Kraków.
- Skalska A., Skalski T., 1995, *Pułapka komunikatywności*, w: J. Mazur (red.), *Kształcenie sprawności komunikacyjnej Polaków ze Wschodu*, Lublin, s. 49–57.
- Smułkowa E., 2002, *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*, Warszawa.
- Walczak B., 1988, *Stosunki pokrewieństwa języków słowiańskich w ujęciu Witolda Mańczaka*, w: J. Bartoszevska, M. Grabska (red.), *Współzależność języków słowiańskich. Aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*, Gdańsk, s. 98–109.

⁴ Zalecana literatura dodatkowa, wydana po opublikowaniu niniejszego artykułu w 2019 r.: Y. Іваноў, 2020, *Моўны сорам беларусаў (сацыялінгвістычны аналіз)*, „Acta Albaruthenica”, № 20, s. 169–183; Л. І. Сямешка, 2020, *Узроўні валодання беларускай мовай як замежай: структура апісання і спосабы вымярэння*, у: А. А. Радзевіч et al. (рэд.), *Мова – літаратура – культура: матэрыялы IX Міжнароднай навуковай канферэнцыі памяці прафесара Арнольда Яфімавіча Міхневіча*, Мінск, 15–16 кастрычніка 2020 г., Мінск, с. 164–169; R. Kaleta, 2021, *Język białoruski – stan obecny i perspektywy*, w: J. Getka, J. Grzybowski (red.), *Tożsamość białoruska. Doświadczenia przeszłości i wyzwania teraźniejszości. W 30. rocznicę uzyskania przez Białoruś niepodległości*, Warszawa, s. 157–177; V. Tratsiak, 2022, *Сітуацыя беларускай мовы пасля прэзідэнцкіх выбараў 2020 года*, „Studia Białorutenistyczne”, t. 16, s. 357–372; J. Bernatowicz, T. Mróz, 2024, „Przyszłość Białorusi zależy od języka białoruskiego”. Rosja zapuszcza korzenie w mentalności Białorusinów, https://new.org.pl/4681,o_sytuacji_jezyka_bialoruskiego.html (dostęp: 22.10.2025); V. Tratsiak, 2025, *Konstruowanie egzaminów certyfikacyjnych z języka białoruskiego: trudności i wyzwania*, „Języki Obce w Szkole”, t. 1, s. 67–72.

- Барысенка В., 2012, *Праблемы выкладання беларускай мовы як замежнай у вышэйшай школе*, у: *Новае слова ў беларусістыцы. Мовазнаўства. Матэрыялы Міжнароднага кангрэса беларусістаў, Мінск 20–21 мая 2010 года*, „Беларусіка = Albaruthenica”, № 32, с. 392–394.
- Гусаков В. Г., Коваленя А. А., 2020, *Белорусско-русское двуязычие – исторически сложившаяся духовно культурная ценность народа*, „Доклады Национальной академии наук Беларуси”, т. 64, № 4, с. 506–512.
- Жураўскі А. І., 2000, *Утварэнне беларускай мовы і яе развіццё*, у: А. П. Вайтовіч, А. М. Данілаў, А. І. Падлужны, Г. П. Пашкоў, М. Ф. Піліпенка, Р. Б. Смольскі, М. С. Статкевіч, І. П. Хаўратовіч (рэд.), *Беларусь на мяжы тысячагоддзяў*, Мінск, с. 50–58.
- Калета Р., 2017, *Часопіс “Беларуская мова як замежная” у даследаваннях беларусістычнай глотадыдактыкі*, „Беларуская мова як замежная”, № 1, с. 7–12.
- Каценка А. В., Мароз В. К., 2012, *Беларуская мова. Юрыдычная лексіка. Вучэбны дапаможнік для ўстаноў вышэйшай адукацыі*, Мінск.
- Лукашанец А. А., 2014, *Беларуская мова ў ХХІ стагоддзі. Развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*, Мінск.
- Мечковская Н., 2015, *Исторические типы двуязычия и типология языковых конфликтов*, у: *Языковой контакт. Сборник научных статей*, Минск, с. 125–137.
- Рудкоўскі П., 2007, *Паўстаньне Беларусі*, Вільня.
- Савіч Т., 2014, *Что Лукашенко говорил о языке до украинского конфликта и после*, <https://euroradio.fm/ru/chto-lukashenko-govoril-o-yazyke-do-ukrainskogo-konflikta-i-posle> (dostęp: 4.12.2014).
- Сямешка Л., 1999, *Беларуская мова. Уводзіны ў навуку аб мове. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія*, Мінск.

О спецыфіцы наuczania języka białoruskiego

Nauczanie języka białoruskiego jako obcego jest procesem złożonym, interdyscyplinarnym i kulturowo wrażliwym. Specyfika JBJO wynika z jego historii, procesów rusyfikacyjnych, zmiennej pozycji w społeczeństwie, bliskości języków słowiańskich oraz sytuacji języka białoruskiego na Białorusi i poza jej granicami. Znajomość języków rosyjskiego i polskiego może ułatwiać naukę (transfer pozytywny), lecz generować również błędy (transfer negatywny). Istotną rolę odgrywają świadomość międzyjęzykowa, motywacja uczniów oraz etyczne i tożsamościowe aspekty nauki języka. Rozwój glottodydaktyki białorutenistycznej umożliwia systematyzację metod, materiałów i certyfikacji oraz wspiera efektywne nauczanie i promocję języka białoruskiego w Polsce i na świecie.

Слова ключовые: язык бiałоруски jako obcy, glottodydaktyka, transfer językowy, stereotypy językowe, edukacja międzykulturowa

Пра спецыфіку выкладання беларускай мовы

Выкладанне беларускай мовы як замежнай з’яўляецца складаным міждысцыплінарным і культурна адчувальным працэсам. Спецыфіка вывучэння беларускай як замежнай мовы вызначаецца яе гісторыяй, працэсамі русіфікацыі, пераменлівым сацыяльным статусам, блізкасцю славянскіх моў і становішчам беларускай мовы ў Беларусі і за яе межамі. Веда- нне расійскай і польскай моў можа спрыяць навучанню (пазітыўны трансфер), але таксама

выклікаць памылкі (негатыўны трансфер). Важную ролю адыгрываюць міжмоўная свядомасць, матывацыя навучэнцаў, а таксама звычайныя і ідэнтычныя аспекты вивучэння мовы. Развіццё беларускай глотадыдактыкі дазваляе сістэматызаваць метады, матэрыялы і сертыфікацыю, а таксама падтрымліваць эфектыўнае выкладанне і папулярызаванне беларускай мовы ў Польшчы і ва ўсім свеце.

Ключавыя словы: беларуская як замежная мова, глотадыдактыка, моўны трансфер, моўныя стэрэатыпы, міжкультурная адукацыя

Аб патрэбе польска-беларускіх супастаўляльных глатадыдактычных даследаванняў¹

On the Need for Polish-Belarusian Comparative Glottodidactic Studies

This article discusses the close relationship between Polish and Belarusian and the influence of their mutual familiarity on the processes of learning and teaching. It analyzes phenomena such as positive and negative transfer, false friends of the translator, as well as phonetic and grammatical differences that may lead to language errors. The study emphasizes the importance of comparative didactics in learning both languages, the role of borrowings, and the practice of teaching Belarusian in Poland, both in schools and higher education institutions. The author highlights the need for joint Polish-Belarusian glottodidactic projects, dictionaries, and teaching materials that support effective learning of both languages.

Keywords: Polish language, Belarusian language, glottodidactics, language transfer, false friends of the translator

Польская і беларуская мовы – гэта блізкароднасныя славянскія мовы. Яны геаграфічна суседнічаюць адна з другой і ўзаемна пранікаюць. Гістарычныя сувязі Польшчы і Беларусі прычыніліся да таго, што сучасная беларуская мова больш зразумелая для паляка, чым расійская, якая таксама належыць да групы ўсходнеславянскіх моў, таму што ў беларускай мове вельмі мала царкоўнаславянскіх моўных элементаў у параўнанні з літаратурнай расійскай мовай. Паводле лексікі беларуская мова найбольш блізкая да ўкраінскай, расійскай і (на трэцім месцы) польскай, а польская – да чэшскай, славацкай і (на трэцім месцы) беларускай [Walczak 1998].

У польскай і беларускай мовах шмат падобных слоў, у якіх нават пазіцыя націску супадае, напр. *pierwszy* – *першы*, *radość* – *радасць*, *wełna* – *воўна*, *zielony* – *зялёны*, *siła* – *сіла*, *rólnos* – *поўнач*, *chłopiec* – *хлопец* [Кавалёва 2007].

¹ Упершыню надрукавана: *Беларуская мова, літаратура, культура і свет: праблемы рэпрэзентацыі: зб. навук. артыкулаў па выніках III Міжнар. навук. канф., Мінск, 19 лістап. 2020 г.* Рэд. М. М. Воінава-Страха et al. Мінск, 2021. С. 8–13.

Польская мова можа часта (хаця не заўсёды) дапамагаць паляку, напрыклад, калі ён піша тэкст і не ведае беларускага слова, можна паспрабаваць напісаць кірыліцай польскае слова, якое можа таксама быць у беларускай мове, напр. *дом, конь, мама* і г. д. Гэта называецца станоўчы перанос (трансфер). З англійскай мовай (і іншымі неславянскімі) мовамі падобны эксперымент можа такім чынам не атрымацца. Лягчэй і хутчэй паляку вывучыць роднасную славянскую мову, чым мову, якая належыць да іншых груп моў.

У сваю чаргу, беларуская мова сапраўды дапамагае ў авалоданні польскай да пэўнай ступені. Калі беларус чытае польскі тэкст на пачатковым узроўні, ён можа даволі шмат зразумець. Але ў гэтым ёсць таксама пэўная небяспека – падае матывацыя вывучыць польскую мову на дасканалым узроўні [Калета 2010]. Вельмі часта, асабліва сярод маладых людзей, папулярнай з’яўляецца думка, што калі разумееш паляка, то ўжо ведаеш польскую мову. Ведаеш, але пасіўна. А мэта вывучэння кожнай мовы – актыўнае валоданне ёю. Ёсць шмат беларусаў, якім здаецца, што яны гавораць па-польску [Guszczeva 2006]. Яны перакананыя, што кожны паляк павінен зразумець сказ кшталту **Ja czytał książkę*. Так, большасць палякаў зразумее гэты сказ, асабліва калі хтосьці з іх вывучаў раней якую-небудзь славянскую мову. Але трэба разумець, што такі ўзровень “валодання” моваю недастатковы. Згаданы сказ па-польску павінен гучаць *Czytałem książkę*. У польскай мове ў дзеяслове прашлага часу канчатак *-em* азначае першую асобу мужчынскага роду (для жаночага роду – канчатак *-am*), і таму няма неабходнасці ўжываць асабовы займеньнік *ja* ў гэтым і аналагічных сказах. У назоўніках жаночага роду на *-a* ў вінавальным склоне выступае канчатак *-ę* [Калета 2010]. Гэта адно з першых правіл, якое павінен засвоіць навучэнец.

Беларуская мова (таксама руская) вельмі падобная да польскай, але не заўсёды падобныя па гучанні канструкцыі азначаюць тое самае ў абедзвюх мовах. Напрыклад, ужыванне дзеясловаў *wiedzieć* і *znać* у польскай мове крыху адрозніваецца, чым ужыванне беларускіх ці расійскіх эквівалентаў. Дзеясловы падобныя, але не ва ўсіх кантэкстах, і калі гэтага не ведаць, то яны могуць стаць крыніцай памылак. Параўнайце наступныя прыклады:

Польскі сказ	Беларускі эквівалент
Wiem , że jutro się zobaczymy.	Я ведаю, што заўтра ўбачымся.
Ona nie wie , czy pojedzie z nami na wycieczkę.	Яна не ведае, ці паедзе з намі на экскурсію.
Znam go. (* Wiem go).	Я ведаю яго.
Znam tę piosenkę. (* Wiem tę piosenkę)	Я ведаю гэту песню.

Падрабязны аналіз цяжкасцяў польскай мовы можна знайсці ў кнізе *Польска-беларуская глотадыдактычная лясалогія* [Kaleta 2015] і артыкуле *Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову* [Калета 2010]. Вывады прынамсі два: па-першае, варта заўважыць пазітыўны аспект моўных памылак і выкарыстоўваць іх у дыдактычных мэтах, а па-другое, вывучаць польскую і беларускую мовы – варта! Беларусы звычайна вельмі добра і хутка вывучаюць польскую мову, а палякі беларускую мову.

Беларуская мова ў Польшчы таксама выкладаецца і вывучаецца. Перш за ўсё, беларускую мову вывучаюць прадстаўнікі беларускай нацыянальнай меншасці на Падляшшы ў пачатковых школах, гімназіях, агульнаадукацыйных ліцэях – у Гайнаўцы, Бельску Падляскім і Беластоку. Дзейнічае дзіцячы садок з польскай і беларускай мовай навучання ў Беластоку і беларускамоўныя групы ў дзіцячым садку ў Гайнаўцы. Беларускую мову папулярызуе таксама Аб'яднанне ў карысць дзяцей і моладзі, якія вывучаюць беларускую мову, – АБ-БА. Варта нагадаць, што беларуская мова была ўведзена ў якасці дапаможнай у зносінах паміж чыноўнікамі магістрата і насельніцтвам як у вусным, так і ў пісьмовым варыянце на тэрыторыях некаторых падляскіх гмін. Але і ў Варшаве арганізуюцца беларускамоўныя дашкольныя і школьныя групы.

Выкладанне беларускай мовы, гісторыі і культуры таксама ажыццяўляецца ў польскіх вышэйшых навучальных установах. У Варшаве беларуская мова выкладаецца з 1956 года на кафедры беларусістыкі (у 2021 г. кафедра адзначала 65-годдзе) і з 2002 года на кафедры міжкультурных даследаванняў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы факультэта прыкладной лінгвістыкі Варшаўскага ўніверсітэта. Навуковыя беларусазнаўчыя падраздзяленні працуюць таксама ў Беластоцкім універсітэце², Люблінскім каталіцкім універсітэце Яна Паўла ІІ³ і Універсітэце імя Адама Міцкевіча ў Познані⁴, а спецыялісты з Беларусі выкладалі і выкладаюць ва ўніверсітэтах у Кракаве, Ольштыне, Аполі і Любліне (ва Універсітэце імя Марыі Кюры-Складоўскай). Студэнты-семінарысты Варшаўскай духоўнай семінары мелі магчымасць вывучаць беларускую мову, каб рыхтавацца да святарскай паслугі, між іншым, на Беларусі, значыць, каб магчы размаўляць з людзьмі, чытаць малітвы і здзейсняць набажэнствы. Беларускую мову будучыя святары вывучалі цягам двух першых курсаў па дзве гадзіны штотыдзень. Заняткі заўсёды распачыналіся малітваю па-беларуску. У супрацоўніцтве з кафедрай беларусістыкі ВУ курсы

² Майстэрня беларусістыкі, якой кіруе д.ф.н. Ганна Саковіч у рамках кафедры філалагічных даследаванняў “Усход-Захад”, якая з супрацоўнікамі прапанавала студэнтам напрамак “беларуская этнафілалогія”.

³ Кафедра рускай, украінскай і беларускай літаратуры, якой кіруе праф. Моніка Сідар.

⁴ АДДзяленне беларусістыкі, якім кіруе д.ф.н. Ганна Жаброўска у рамках Інстытута ўсходнеславянскіх філалогій.

беларускай мовы для палякаў прапанаваў таксама Культурны цэнтр Беларусі пры пасольстве Рэспублікі Беларусь у Рэспубліцы Польшча.

На кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта беларускую мову як замежную вывучалі не толькі палякі, але таксама літовец, рускі і нават іспанка. Прычым беларускую мову вывучаюць як студэнты, так і 1) перакладчыкі-русісты, якія хочуць пачаць перакладаць таксама з беларускай мовы, 2) польскія дыпламаты, якія рыхтуюцца да працы ў Беларусі, 3) асобы, якія цікавяцца Беларуссю, хочуць падарожнічаць па Беларусі або маюць сяброў з Беларусі, 4) асобы, якія знаходзяцца ў змяшаных шлюбам, 5) асобы, якія хочуць ведаць рэдкую мову і такім чынам паказаць сябе на рынку працы, 6) асобы, якія хочуць здаць экзамен (арганізаваны ў Варшаўскім універсітэце) і атрымаць сертыфікат беларускай мовы як замежнай.

Польская мова можа як дапамагаць, так і перашкаджаць паляку авалодаць беларускай. Ва ўсіх мовах існуе (перадусім лексічная, але не толькі) з’ява, якая называецца “фальшывыя сябры перакладчыка” (або міжмоўныя амонімы, фальшывыя лексічныя паралелі). Маюцца тут на ўвазе беларускія словы, што на першы погляд падобныя да польскіх і таму могуць асацыявацца з польскімі значэннямі. Такая міжмоўная аманімія – гэта праблема не толькі перакладчыкаў, але наогул людзей, якія карыстаюцца абедзвюма мовамі (напр., лінгвісты, выкладчыкі, студэнты, журналісты, бізнесоўцы, турысты і г. д.).

Калі параўнаем польскую і беларускую мовы, то такіх слоў знойдзем вельмі шмат, напр.: беларус. *лекцыя* – польск. *lekcja* (урок), беларус. *лоб* – польск. *łeb* (галава), беларус. *станоўчы* – польск. *stanowczy* (раішчы), беларус. *пенсія* – польск. *pensja* (зарплата) [Kaleta 2014]. Сярод іх ёсць словы, якія ў польскай мове атаясамліваюцца з сексуальнай сферай, напр. *суткі* – гэта па-польску *saski*, а *рухацца* – гэта вульгарнае слова, якое абазначае ‘займацца сексам’, так што беларускі сказ *Нам трэба рухацца* можа ў паляка выклікаць збянтэжанасць. Акрамая лексічнага фальшывыя эквіваленты сустракаюцца на іншых узроўнях мовы, напр. граматычным: беларус. *слова* – польск. *słowa* (словы – множны лік) або фанетычным, калі маем падобныя словы, у якіх пазіцыя націску адрозніваецца: польск. *wiosna* – беларус. *вясна*, польск. *zima* – беларус. *зіма*, польск. *lecieć* – беларус. *ляцець*, польск. *anioł* – беларус. *анёл*, польск. *rzeka* – беларус. *рака* [Kaleta 2013]. Калі паляк свядома або і не свядома пераносіць канструкцыі з польскай мовы, якіх няма ў беларускай, гэта называецца негатыўным трансферам. Такіх прыкладаў даволі шмат, яны былі сабраныя ў кнізе-слоўніку беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка” [Kaleta 2014].

Параўнанне абедзвюх моў на лексічным узроўні дазваляе заўважыць вельмі шмат цікавых з’яў. Напрыклад, у беларускай мове існуюць запазычаныя з польскай словы, якія ў польскай зніклі і лічацца ўжо архаізмамі, напр.,

экскурсія (польск. *ekskursja*), вінішаваць (польск. *winszować*), снедаць (польск. *śniadać*), аўтамабіль (польск. *automobil*), цытата (польск. *cytata*), канікулы (польск. *kanikuła*), вячэра (польск. *wieczera*), марка (польск. *marka*) [Калета 2016]. Калі беларусы выкарыстоўваюць такія словы ў сваёй польскай мове, то гэта можна лічыць стылістычнай памылкай, якая дае камічны эфект, бо сэнна палякі так не гавораць.

У беларускай мове ёсць таксама паланізмы, якія раней лічыліся нейтральнымі, а сэнна ўжо характарызуюцца некаторымі крыніцамі як стылістычна афарбаваныя, напр., *пляц* (сэнна *плошча*), *амбасадар* (сэнна *пасол*), *беларусін* (сэнна *беларус*), *гарбата* (сэнна *чай*) [Слоўнік архаізмаў і гістарызмаў 2007]⁵. Аднак не заўсёды лексема, падобная да польскай, мусіць быць адразу архаізмам, напр., *кругавід* (гэта архаізм) – сэнна *гарызонт* (польск. *horyzont*). Можам таксама знайсці лексемы, якія ў абедзвюх мовах з’яўляюцца архаізмамі, напр., *каліта* (сэнна *кашалёк*), *дыярыуш* (сэнна *дзённік*), *дысцыпліна* (сэнна *рамень*, *бізун*), *амбарас* (сэнна *турботы*). Гэтыя з’явы вынікаюць з гісторыі развіцця блізкароднасных беларускай і польскай моў, моўных уплываў, а таксама запазычанняў. Цікава, што адрозненні ў стылістыцы беларускай і польскай моў могуць быць крыніцай не толькі гістарычнай і этымалагічнай інфармацыі, але таксама дапамогай пры сінхранічным вывучэнні і даследаванні беларускай і польскай моў.

Беларусам можа быць цікава, якія памылкі часцей за ўсё робяць палякі, якія вывучаюць беларускую мову, што ім цяжэй за ўсё даецца. Падрабязны аналіз такіх памылак можна знайсці ў кнізе *Памылкалогія ў беларусістычнай глотадыдактыцы* [Kaleta 2018], якую можна замовіць на сайце кафедры беларусістыкі (<http://kb.uw.edu.pl/category/ksiazki-wydane-przez-katedre/>).

На пачатковым этапе праблемы выклікае вывучэнне алфавіта, вельмі часта здараюцца апіскі або няправільнае вымаўленне, таму што ў польскім і беларускім алфавітах ёсць літары, якія толькі пішуцца аднолькава, але вымаўляюцца па-рознаму. На занятках па беларускай мове былі сітуацыі, калі студэнты чыталі назву краіны *Злучаныя Штаты Амерыкі* як *Злучаныя *Шматы Амерыкі*, бо беларускае *т* (тэ) прачытлі як польскае *т* (мэ), а польскае слова *szmata* – гэта ‘ануча’ (звычайна для мыцця падлогі). Падобных памылак даволі шмат выступае і на пісьме.

⁵ Можна сустрэць меркаванні, што некаторыя лексемы, напр. *амбасадар* і *гарбата* ўжываюцца як стылістычна нейтральныя словы ў беларускай мове. Паводле нас, так можа быць, асабліва на чужыне. У Беларусі ж яны ўжываюцца рэдка, і афіцыйныя цытаваныя слоўнікі архаізмаў гэта пацвярджае. Існуе тэндэнцыя (гл. [Kaleta 2017]), якую называюць моўным пурызмам або нацыяналізацыяй. Яна палягае на адштурхоўванні ад рускай лексікі (параўн., рус. *посол*, *чай* і бел. 1. *пасол*, *чай*, бел. 2. *амбасадар*, *гарбата*) на карысць дыялектызмаў або паланізмаў (дарэчы, не ўсе лічаць іх паланізмамі і даказваюць іх звычайнае функцыянаванне ў беларускай мове, напр. у 20-х гадах XX ст.).

Шматлікія памылкі абумоўлены рознай фанетычнай прыродай націску ў польскай і беларускай мовах. У беларускай мове націск свабодны і рухомы, можа мяняць месца ў парадыгме, напр. *рука* – *рукі*, *касіць* – *косім*. У польскай мове націск фіксаваны і падае звычайна на перадапошні склад у слове, прычым ён не мяняе месца ў парадыгме, напр. *ręka* – *ręce*, *kosimy* – *kosicie* [Калета 2010]. Палякі прызвычаліся да гэтага і стараюцца фіксаваць і беларускі націск на тым жа месцы, напр., **Беларусь* (замест *Беларусь*), **кіно* (замест *кіно*); **метро* (замест *метро*), **але* (замест *але*) і г. д. Здараюцца таксама памылкі, што ўзнікаюць пад уплывам іншай славянскай мовы, якую палякі таксама вывучаюць, напр., **нельга* (замест *нельга*) пад уплывам рускага *нельзя*. Такая руска-беларуская інтэрферэнцыя сустракаецца і на іншых узроўнях мовы, што вельмі нагадвае беларускую *трасянку*. Палякі, якія раней вывучалі рускую мову, выкарыстоўваюць шмат лексічных і граматычных русізмаў у беларускай мове – ім трэба паступова вучыцца адрозніваць рускую ад беларускай, а гэта не так лёгка на пачатковым этапе.

Польска-беларуская інтэрферэнцыя таксама датычыць усіх узроўняў мовы. Найбольш складана засвоіць граматычныя канструкцыі, якіх няма ў польскай мове. Мы маем тут на ўвазе, між іншым:

прыналежныя прыметнікі, напр., *маміна сукенка* (паляк скажа **сукенка мамы*), *Міколаў ноўтбук* (паляк скажа **ноўтбук Міколы/Мікалая*),
узаемны займеннік *адзін аднаго, адна адной*, напр., *Хлопцы павіталіся адзін з адным* (паляк скажа **з сабой*),
залежны стан, напр., *Дом будуюцца рабочымі, Горад заснаваны князем Барысам* (паляк скажа **праз князя Барыса*),
кіраванне дзеясловаў, напр., *карыстацца слоўнікам* (паляк скажа **са слоўніка*), *пытацца ў каго* (паляк скажа **пытацца каго*), *вучыцца беларускай мове* (паляк скажа **беларускай мовы*), *Яна вінішуе цябе* (паляк скажа **табе*), *Я слухаю музыку* (паляк скажа **музыкі*), або
вінавальны склон адушаўлёных назоўнікаў, напр.: *Я бачу жанчын, людзей, катой, сабак* (паляк скажа **жанчыны, *людзі, *каты, *сабакі*) [Kaleta 2018].

Дарэчы, польская канструкцыя, дзе вінавальны склон мае аднолькавыя канчаткі з назоўным склонам, ужывалася калісьці і ў беларускай мове. Яшчэ Якуб Колас пісаў *Разоў пяць губляў авечкі* [Важнік 2008].

Вельмі часта палякі і беларусы робяць падобныя памылкі, напр., беларусы кажуць *uczyli się *nowym słowam* (замест *nowych słów*), а палякі: *Я вучуся *новых слоў* (замест *новым словам*). Беларусы кажуць: *śłuchać *muzykę*, (замест *музыкі*), а палякі *Я слухаю музыкі* (замест *музыку*). Беларусы кажуць *Zakochałam się w *język polski* (замест *w języku polskim*), а палякі *Я закахайся ў *прыгожай дзяўчыне* (замест *прыгожую дзяўчыну*). Беларусы кажуць *Byłem bardzo *tym zadowolony* (замест *z tego*), а палякі *задаволены *з сябе* (замест

сабой/сабою). Беларусы кажуць **dwadzieścia piątą* (замест *dwudziestą piątą*), а палякі **дваццаты першы* (замест *дваццаць першы*), беларусы кажуць *Jadę *na metro* (замест *metrem*), а палякі *Я еду *метрэм* (замест *на метро*) [Kaleta 2018].

Польская і беларуская мовы належаць да адной сям’і славянскіх моў, адтуль паміж імі столькі падабенстваў. Працэсы інтэрферэнцыі паміж згаданымі мовамі лёгка назіраюцца, бо яны моцныя і паўсюдныя, і таму варта выдаваць супастаўляльныя працы, якія аналізавалі б сапраўдныя і фальшывыя польска-беларускія моўныя паралелі. Патрэбныя таксама слоўнікі і глотадыдактычная граматыка беларускай і польскай моў, якая дапамагала б зразумець гэтыя працэсы і лепш вывучаць абедзве мовы. Мэтазгодна, каб гэта быў сумесны польска-беларускі праект, у якім удзельнічалі б даследчыкі з абедзвюх краін.

Літаратура⁶

- Guszczewa O., *Typy błędów leksykalnych w pracach białoruskich studentów* // Актуальныя праблемы паланістыкі. Рэд. С. Важнік, А. Кожынава. Мінск, 2006. С. 103–110.
- Kaleta R., *Złudne odpowiedniki białorusko-polskie* // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. 2013. № 48. S. 123–141.
- Kaleta R., *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*. Warszawa, 2014.
- Kaleta R., *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*. Warszawa, 2015.
- Kaleta, R., *O niektórych tendencjach w funkcjonowaniu współczesnej białoruszczyzny* // *Białoruś w dyskursie naukowym: lingwistyka, socjologia, politologia* = Беларусь у навуковым дыскурсе: лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science. Red. R. Kaleta. Warszawa, 2017. S. 389–408.
- Kaleta R., *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*. Warszawa, 2018.
- Walczak B., *Stosunki pokrewieństwa języków słowiańskich w ujęciu Witolda Mańczaka* // *Współzależność języków słowiańskich: aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*. Red. J. Bartoszewska, M. Grabska. Gdańsk, 1998. S. 98–109.

Важнік С., *Праблема апісання сінтаксічных архаізмаў у сучаснай беларускай літаратурнай мове: змены ў семантычнай структуры транзітывных сказаў* // Лінгвістычны студыі: зб. наук. прац. Вип. 16. Рэд. А. Загнітко et al. Донецьк, 2008. С. 100–103.

⁶ Дадатковая рэкамендаваная літаратура, выдадзеная пасля выхаду дадзенага артыкула ў 2021 г.: R. Kaleta, *Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców*. Warszawa, 2021; Р. Калета, *Беларуская мова, літаратура і культура ў найнавейшых падручніках для дзяцей беларусаў Падляшша (Польшчы), выдадзеных Аб’яднаннем “АБ-БА”* // Культура. Нацыя. 2022, № 30. С. 133–145; V. Liashuk, *Тыпалагічныя прыкметы беларускай і польскай літаратурных моў: спецыфіка канцэптуалізацыі* // Studia Białorutenistyczne. 2022. Nr 16. S. 261–276; D. Izdebska-Długosz, *O kontrastywnym nauczaniu polskiej gramatyki w grupach wschodniosłowiańskich na materiale wybranych podręczników* // Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis: Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia. 2022. Nr 13, s. 44–56.

- Кавалёва В. В., *Камунікацыйныя бар'еры ў вывучэнні фанетыкі беларускай мовы польскамоўнымі навучэнцамі* // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. 2007. Вып. 6. С. 62–67.
- Калета Р., *Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову* // Arche. 2010. № 4. С. 358–400.
- Калета, Р. *Лексічны аналіз паланізмаў-архаізмаў у беларускай мове (на матэрыяле беларускага Слоўніка архаізмаў і гістарызмаў)* // Беларуска-польскія культурна-моўныя ўзаемадачынненні: ад гісторыі да сучаснасці: зб. навук. арт. Рэд. В. М. Курцова, Н. А. Снігірова, М. Jankowiak, М. Ostrówka. Мінск, 2016. С. 123–128.
- Слоўнік архаізмаў і гістарызмаў: на творах беларускай мастацкай літаратуры і публіцыстыкі*. Рэд. С. М. Струкава. Мінск, 2007.

O potrzebie polsko-białoruskich glottodydaktycznych badań porównawczych

Artykuł omawia bliskie pokrewieństwo języków polskiego i białoruskiego oraz wpływ ich znajomości na proces nauki i nauczania. Analizowane są zjawiska transferu pozytywnego i negatywnego, fałszywi przyjaciele tłumacza oraz różnice fonetyczne i gramatyczne, które mogą prowadzić do błędów językowych. Zwrócono uwagę na znaczenie dydaktyki porównawczej w nauce obu języków, rolę zapożyczeń, a także na praktykę nauczania białoruskiego w Polsce, zarówno w szkołach, jak i na uczelniach wyższych. Autor podkreśla potrzebę wspólnych polsko-białoruskich projektów glottodydaktycznych, słowników i materiałów dydaktycznych wspierających efektywne uczenie się obu języków.

Słowa kluczowe: język polski, język białoruski, glottodydaktyka, transfer językowy, fałszywi przyjaciele tłumacza

Аб патрэбе польска-беларускіх супастаўляльных глотадыдактычных даследаванняў

Артыкул разглядае блізкасць польскай і беларускай моў, а таксама ўплыў валодання імі на працэс навучання і выкладання. Аналізуюцца такія з'явы, як пазітыўны і негатыўны трансфер, “фальшывыя сябры перакладчыка”, фанетычныя і граматычныя адрозненні, што могуць прыводзіць да моўных памылак. Асабліва ўвага надаецца значэнню параўнальнай глотадыдактыкі ў вывучэнні абедзвюх моў, ролі запазычанняў і практыцы выкладання беларускай мовы ў Польшчы, як у школах, так і ва ўніверсітэтах. Аўтар падкрэслівае неабходнасць сумесных польска-беларускіх глотадыдактычных праектаў, слоўнікаў і навучальных матэрыялаў, якія садзейнічаюць эфектыўнаму авалоданню абедзвюма мовамі.

Ключавыя словы: польская мова, беларуская мова, глотадыдактыка, моўны трансфер, фальшывыя сябры перакладчыка

Wykaz publikacji dr. hab. Radosława Kalety, prof. UW, za lata 2007–2024

Спіс публікацыяў д.ф.н. Радаслава Калеты, праф. ВУ, за 2007–2024 гг.

I. Rozprawy naukowe • Навуковыя дысертацыі

1. R. Kaleta, 2007, *Wybrane aspekty morfologiczne w porównaniu dwóch ortograficznych standardów: taraszkiewicy i narkomaiki*, магістарская праца, напісаная пад навуковым кіраўніцтвам д.ф.н. Ніны Баршчэўскай, факультэт прыкладной лінгвістыкі і ўсходнеславянскіх філалогій ВУ, кафедра беларусістыкі, Варшава (абарона 29.05.2007).
2. R. Kaleta, 2009, *Analiza odchyleń od normy językowej u Białorusinów uczących się języka polskiego jako obcego*, praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. hab. Piotra Garncarka, Wydział Polonistyki UW, Warszawa (obrona 15.06.2009).
3. R. Kaleta, 2011, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, praca doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Niny Barszczewskiej, prof. UW (obrona 24.01.2012, nadanie stopnia doktora 14.02.2012).

II. Monografie autorskie • Манаграфіі

1. R. Kaleta, 2014, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa, 167 s.¹

¹ Recenzje książki / Рэцэнзіі на кнігу: M. Duszkin, „Acta Baltico-Slavica” 2015, nr 39, s. 294–296; A. Goral, „Slavia Orientalis” 2015, nr 3, s. 658–662; K. Wojan, „Białorutenistyka Białostocka” 2015, t. 7, s. 455–463; Я. В. Волкава, „Беларуская лінгвістыка” 2015, т. 74, с. 166–167; М. Свістунова, „Веснік БДУ”. 2016. Серыя 4. № 2, с. 144–146; E. Smułkowa, „Rocznik Sławistyczny” 2016, t. 65, s. 159–162.

2. R. Kaleta, 2015, *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warszawa, 178 s.²
3. R. Kaleta, 2018, *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*, Warszawa, 368 s.³

III. Monografie wieloautorskie i redagowane • Калектыўныя і рэдагаваныя манаграфіі

1. R. Kaleta (red.), 2017, *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse: Linguistics, Sociology, Political Science*, Warszawa, 441 s.⁴
2. R. Kaleta, M. Chaustowicz (red.), 2020, *Język, literatura i kultura Białorusi na przestrzeni wieków = Мова, літаратура і культура Беларусі цягам стагоддзяў*, Warszawa, 308 s.
3. Р. Калета, Н. Баршчэўская (рэд.), 2021, *Зьміцер Саўка, Фанэтычна-графічная адаптацыя запазычаньняў у беларускай мове*, Варшава, 393 с.
4. Р. Калета, Л. І. Яўдошына (рэд.), 2021, І. Каліта, А. Садойская, Н. Старавойтава, *Фразеалагічны мінімум беларускай мовы. Задачы і перспектывы*, Ŭstí nad Labem, 210 с.
5. R. Kaleta (red.), 2023, *Spaznaючи Беларусь... Да 65-годдзя беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта = Odkrywając Białoruś... 65-lecie białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim = Discovering Belarus... On the Occasion of the 65th Anniversary of Belarusian Studies at the University of Warsaw*, Warszawa, 325 s.⁵

² Recenzje książki / Рэцэнзіі на кнігу: A. Goral, „Studia Białorutenistyczne” 2015, nr 9, s. 354–356; V. Tratsiak, „Postscriptum Polonistyczne” 2015, nr 2 (16), s. 231–235; G. Zarzycka, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 2015, t. 22, s. 377–380; V. Borysenko, *Асаблівасці выкладання беларускай мовы беларускамоўным навучэнцам (на матэрыяле метадычнага дапаможніка Р. Калеты «Польска-беларуская глотадыдактычная лясалогія»)*, у: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зб. арт.*, рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Беларусіка = Albaruthenica 37. Мінск 2016, с. 40–44; В. Барысенка, „Журнал Белорусского государственного университета: Филология = Journal of the Belarusian State University: Philology” 2017, № 2, с. 115–116.

³ Recenzje książki / Рэцэнзіі на кнігу: І. І. Караткевіч, „Беларуская лінгвістыка” 2020, вып. 84, с. 153–155; J. Kozłowska-Doda, „Acta Polono-Ruthenica” 2021, nr 2 (26), s. 195–200.

⁴ Recenzje książki / Рэцэнзіі на кнігу: Н. Б. Мячкоўская, „Журнал Белорусского государственного университета: Филология = Journal of the Belarusian State University: Philology” 2017, № 3, с. 79–82; A. Goral, „Slavia Orientalis” 2018, t. 67, z. 2, s. 351–354.

⁵ Recenzje książki / Рэцэнзіі на кнігу: A. Alsztyński, „Białorutenistyka Białostocka” 2023, t. 15, s. 227–232; A. Sizintsau, „Studia Białorutenistyczne” 2024, t. 18, s. 319–323.

IV. Materiały dydaktyczne • Дыдактычныя матэрыялы

1. R. Kaleta (red.), 2017, T. Jasińska-Socha, T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka, *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*, Warszawa, 402 s.
2. R. Kaleta (red.), 2020, T. Jasińska-Socha, T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka, *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany). Z odpowiedziami do ćwiczeń*, Warszawa, 405 s.
3. R. Kaleta (red.), 2020, T. Jasińska-Socha, T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka, *50 ćwiczeń z języka białoruskiego (poziomy A1–B1+). Z odpowiedziami*, Warszawa, 44 s.
4. R. Kaleta, 2021, *Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców*, Warszawa, 105 s.

V. Słowniki • Слоўнікі

1. R. Kaleta, 2014, *Słownik białorusko-polskich międzyjęzykowych homonimów całkowitych*, w: *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa, s. 103–144.
2. R. Kaleta, M. Pančíková, B. Kuboková, M. Biławicz, J. Žejmo, I. Kononenko, I.M. Doliński, A. Samardžić, R. Botwina, A. Kizińska, S. Bonacchi, R. Utri, J. Pleciński, M. Jabłońska, B. Kosik-Szwejkowska, 2022, *Polsko-wielojęzyczny słownik fałszywych przyjaciół tłumacza. Pozorne ekwiwalenty przekładowe wybranych polskich rzeczowników z pola leksykalnego „życie codzienne” w językach słowackim, czeskim, rosyjskim, ukraińskim, białoruskim, bułgarskim, macedońskim, serbskim, chorwackim, bośniackim, angielskim, niemieckim, francuskim, włoskim, hiszpańskim i rumuńskim*, red. A. Karolczuk, I. Kononenko, M.B. Majewska, Warszawa, 155 s.

VI. Redakcja czasopism naukowych • Рэдакцыя навуковых часопісаў

1. od / з 2017 – “Беларуская мова як замежная” (Belaruskaja Mova jak Zameznaja, eISSN 2544-5448, ISSN 2544-6789); od / з 2024 “International Journal of Belarusian Glottodidactics” (ISSN 3072-3140).
2. od / з 2025 – „Acta Albaruthenica” (e-ISSN 2720-698X, ISSN 1898-8091); 2022–2024 zastępca redaktora naczelnego / намеснік галоўнага рэдактара.

VII. Artykuły naukowe • Навуковыя артыкулы

1. P. Kaleta, 2007, *Асноўныя марфалагічныя адрозненні паміж наркомаўкай і тарашкевіцай*, „Acta Albaruthenica”, т. 7, с. 192–206.
2. P. Kaleta, 2008, *Выбраныя прыклады марфалагічнай дыферэнцыяцыі паміж двума правапіснымі стандартамі беларускай мовы*, „Acta Albaruthenica”, т. 8, с. 209–217.
3. P. Kaleta, 2008, *Паміраньне Гэрбэрта: маналёг пра “Эпілёг буры”*, „Arche”, № 10, с. 137–150.
4. R. Kaleta, 2008, *Białoruś i Polska – rzecz o mylących podobieństwach międzyjęzykowych*, „Kwartalnik Polonicum”, nr 7, s. 58–62.
5. R. Kaleta, 2009, *Dyskusja nad błędem językowym w wybranych polskich pracach językoznawczych wydanych w latach 1978–2008 (przegląd)*, „Linguistyka Stosowana = Applied Linguistics = Angewandte Linguistik”, nr 1, s. 151–171.
6. R. Kaleta, 2009, *Język polski w Mińsku*, „Kwartalnik Polonicum”, nr 8, s. 50–54.
7. R. Kaleta, 2009, *Podstawowe błędy językowe Białorusinów uczących się języka polskiego*, „Acta Albaruthenica”, т. 9, s. 230–245.
8. R. Kaleta, 2009, *Polski dla Banglijczyków – czyli kurs banglijski*, „Kwartalnik Polonicum”, nr 9, s. 43–45.
9. P. Kaleta, 2010, *Беларусь у Варшаве*, „Arche”, № 4, с. 343–353.
10. P. Kaleta, 2010, *Цяжкасці польскае мовы: памылкі беларусаў, якія вывучаюць польскую мову*, „Arche”, № 4, с. 358–400.
11. R. Kaleta, 2010, *Błędy fonetyczne Białorusinów uczących się języka polskiego*, „Linguistyka Stosowana = Applied Linguistics = Angewandte Linguistik”, nr 2, s. 121–132.
12. R. Kaleta, 2010, *Homonymia międzyjęzykowa w ogólnym i białorusko-polskim kontekście*, „Acta Albaruthenica”, т. 10, s. 311–321.
13. R. Kaleta, 2011, *Janka, Janko, Janek czy Jan Kupała – o fałszywych przyjaciółach tłumacza na przykładzie antroponomii*, „Acta Albaruthenica”, т. 11, s. 212–216.
14. R. Kaleta, 2011, *Liryka miłosna K. Przerwy-Tetmajera*, „Nowa Okolica Poetów”, nr 35, s. 118–126.
15. R. Kaleta, 2011, *Umieranie Herberta – rzecz o „Epilogu burzy”*, „Kwartalnik Polonicum”, nr 11, s. 20–25.
16. P. Kaleta, 2013, *Адрозненні паміж тарашкевіцай і наркомаўкай на прыкладзе займенніка ды лічэбніка*, „Studia i Szkice Slawistyczne”, т. 12, с. 123–133.
17. P. Kaleta, 2013, *Некаторыя асаблівасці наркомаўкі і тарашкевіцы на прыкладзе выбраных пытанняў звязаных з дзеясловам*, „Linguodidactica”, т. 17, с. 81–92.
18. P. Kaleta, 2013, *Пра беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка”*, „Acta Albaruthenica”, т. 13, с. 135–144.

19. R. Kaleta, 2013, *Homonimia w języku polskim i języku białoruskim*, „Acta Polono-Ruthenica”, t. 18, s. 185–195.
20. R. Kaleta, 2013, *O białorusko-polskiej homonimii międzyjęzykowej w europejskim kontekście*, w: *Od dźwięku do słowa i jeszcze dalej*, red. K. Wojan, E. Konefał, Gdańsk, s. 125–134.
21. R. Kaleta, 2013, *O projekcie słownika białorusko-polskich fałszywych przyjaciół tłumacza na tle dorobku leksykografii polsko-białoruskiej*, „Studia Slavica”, t. 17, nr 1, s. 83–90.
22. R. Kaleta, 2013, *Rodzaje homonimii międzyjęzykowej (przegląd stanowisk)*, „Respectus Philologicus”, t. 23 (28), s. 141–150.
23. R. Kaleta, 2013, *Złudne odpowiedniki białorusko-polskie*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 48, s. 123–141.
24. R. Kaleta, 2014, *Język polski jako obcy – wyzwania wobec rosnącej imigracji białoruskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Języków Obcych w Świeciu”, nr 3, s. 120–128.
25. R. Kaleta, 2014, *O pozornych podobieństwach międzyjęzykowych białoruskich i polskich skrótowców*, „Acta Albaruthenica”, t. 14, s. 133–143.
26. R. Kaleta, 2014, *Polskie groby w Paryżu*, „Kwartalnik Polonicum”, nr 17, s. 34–37.
27. Р. Калета, 2015, *Белорусский язык как (ино)странный, чужой и родной в начале XXI века*, у: В.П. Русак (одк. рэд.), *Беларуская мова ў XXI стагоддзі: асноўныя тэндэнцыі развіцця (да 80-годдзя акадэміка А. І. Падлужнага)*. Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Мінск, 28–29 кастрычніка 2015 года, Мінск, с. 142–149.
28. R. Kaleta, 2015, *Glottodydaktyczne błędy analogiczne na przykładzie języka polskiego i języka białoruskiego*, „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 319–335.
29. R. Kaleta, 2015, *Główne założenia i wyzwania glottodydaktyki białorutenistycznej na początku XXI wieku*, w: M. Kaczmarczyk, A. Nowacki, M. Sidor, B. Siwek (red.), „Światła masz tyle w sobie...” *Ze studiów wschodniosłowiańskich. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Barszczewskiemu w osiemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Lublin, s. 281–293.
30. R. Kaleta, 2015, *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego*, w: І.Э. Багдановіч (рэд.), *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі*. Зборнік артыкулаў, Мінск, с. 69–78.
31. R. Kaleta, 2015, *O białoruskich pozornych odpowiednikach polskich archaizmów*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii”, nr 4, s. 428–440.
32. Р. Калета, 2016, *Аб варыянтах раманізацыі беларускага алфавіта, якія функцыянуюць у Польшчы*, у: І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова (рэд.), *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі*. Зборнік артыкулаў, Мінск, с. 105–117.

33. Р. Калета, 2016, *Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце*, у: *Мова – Літаратура – Культура. Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канфэрэнцыі (да 90-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна)*, Мінск, 15–16 верасня 2016 г. У дзвюх частках, у аўтарскай рэдакцыі, Мінск, ч. 2, с. 159–165.
34. Р. Калета, 2016, *Лексічны аналіз паланізмаў-архаізмаў у беларускай мове (на матэрыяле беларускага Слоўніка архаізмаў і гістарызмаў)*, у: В. М. Курцова, Н. А. Снігірова, М. Jankowiak, М. Ostrówka (рэд.), *Беларуска-польскія культурна-моўныя ўзаемадачынненні: ад гісторыі да сучаснасці*. Зб. навук. арт., Мінск, с. 123–128.
35. R. Kaleta, 2016, *Tematyka chrześcijańska na lektoratach języka polskiego i języka białoruskiego jako języków obcych*, „*Studia Slavica*”, t. 20, z. 2, s. 97–110.
36. Р. Калета, 2017, *О транслитерации и транскрипции белорусских слов*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis Slavica Wratislaviensia*”, т. 165, *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich* 9. *Opis, konfrontacja, przekład*, Wrocław, с. 193–207.
37. Р. Калета, 2017, *Об учебниках белорусского языка как иностранного*, „*Roczniki Humanistyczne*”, т. 65, № 10, *Glottodydaktyka*, с. 7–24.
38. Р. Калета, 2017, Часопіс “Беларуская мова як замежная” ў даследаваннях беларусістычнай глотадыдактыкі, “Беларуская мова як замежная” 2017, № 1, с. 7–12.
39. R. Kaleta, 2017, *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*, w: R. Kaleta (red.), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia* = *Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія* = *Belarus in Scientific Discourse: Linguistics, Sociology, Political Science*, Warszawa, s. 11–34.
40. R. Kaleta, 2017, *O leksyce nacechowanej stylistycznie w nauczaniu Białorusinów języka polskiego*, „*Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*”, т. 24, *Odmiany stylistyczne i specjalistyczne języka, kształcenie dzieci i młodzieży*, s. 127–134.
41. R. Kaleta, 2017, *O niektórych tendencjach w funkcjonowaniu współczesnej białoruszczyzny*, w: R. Kaleta (red.), *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia* = *Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія* = *Belarus in Scientific Discourse: Linguistics, Sociology, Political Science*, Warszawa, s. 389–408.
42. R. Kaleta, 2017, *O polsko-białorusko-rosyjskiej homonimii międzyjęzykowej w ujęciu glottodydaktycznym*, w: М. Majewska (red.), *Wokół homonimii międzyjęzykowej*, Warszawa, s. 71–86.
43. R. Kaleta, 2017, *O potrzebie ujednolicenia sposobów latynizacji imion i nazwisk białoruskich w Polsce*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, т. 52, s. 76–92.

44. R. Kaleta, 2017, *Przegląd pomocy glottodydaktycznych do nauki języka białoruskiego jako obcego wydanych w latach 1973–2017*, w: N. Barszczewska, M. Chaustowicz (red.), „Зь зычливості ку моеі отчизне”. *Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszurowi*, Warszawa, s. 181–191.
45. R. Kaleta, 2017, *Typologia rosyjsko-polskich błędów językowych dziecka dwujęzycznego*, „*Studia Rossica Gedanensia*”, t. 4, s. 151–165.
46. Р. Калета, 2018, *Выбраныя матэрыялы па вывучэнні беларускай мовы як замежнай (1973–2017 гг.)*, “Беларуская мова як замежная”, № 2, с. 26–38.
47. Р. Калета, 2018, *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*, у: І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова (рэд.), *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Зб. арт.*, Беларусіка = Albaruthenica 37, Мінск, с. 142–151.
48. Р. Калета, 2018, *Часопіс “Беларуская мова як замежная” як прыклад польска-беларускага супрацоўніцтва ў галіне глотадыдактыкі*, у: І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова (рэд.), *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Зб. арт.*, Беларусіка = Albaruthenica 37, Мінск, с. 271–279.
49. Р. Калета, 2019, *Беларусістычная глотадыдактыка як паўнаважная галіна навукі*, “Беларуская мова як замежная”, № 3, с. 7–18.
50. R. Kaleta, 2019, *O specyfice nauczania języka białoruskiego*, w: L. Frolyak, S. Szaszkowa, L. Mikrut (red.), *Języki słowiańskie na neofilologiach i innych kierunkach studiów* = *Славянские языки на неофилологиях и других университетских специальностях*, Lublin, s. 59–68.
51. R. Kaleta, 2019, *O wybranych polsko-białoruskich homonimach międzyjęzycznych w polsko-wielojęzycznym słowniku fałszywych przyjaciół tłumacza*, „*Acta Polono-Ruthenica*”, nr 24/3, s. 7–18.
52. Р. Калета, 2020, *Беларуская мова як замежная з польскае перспектывы*, у: І. Э. Багдановіч et al. (рэд.), *Актуальныя праблемы беларусістыкі. Матэрыялы I Міжнароднага кангрэса беларусістаў, Мінск, 27–29 мая 2015 года. Зборнік артыкулаў*, Беларусіка = Albaruthenica 40, Мінск, с. 161–172.
53. Р. Калета, 2020, *Выбраныя навуковыя працы па беларускай мове як замежнай (спіс літаратуры за 1994–2019 гг.)*, “Беларуская мова як замежная”, № 4, с. 37–48.
54. Р. Калета, І. Капылоў, У. Кошчанка, 2020, *Корпусная лінгвістыка як перспектывыны напрамак развіцця беларуска-польскіх моўных сувязей*, “*Acta Albaruthenica*”, т. 20, с. 185–198.
55. Р. Калета, 2020, *Нина Барыцкая, прафесар Варшаўскага ўніверсітэта, беларускі і польскі ўвучыны* = *Nina Barszczewska, Professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish Scholar*, в: І. В. Казакова,

- И. В. Олюнина (ред.), *Женщины-ученые Беларуси и Польши. Материалы международной научно-практической конференции, Минск, 26 марта 2020 г.*, Минск, с. 17–30.
56. R. Kaleta, 2020, *Czasopismo „Acta Albaruthenica” w bibliograficznej bazie danych światowego językoznawstwa slawistycznego i Sybisław*, w: M. Chaustowicz, R. Kaleta (red.), *Język, literatura i kultura Białorusi na przestrzeni wieków = Мова, літаратура і культура Беларусі цягам стагоддзяў*, Warszawa, s. 11–24.
 57. Р. Калета, 2021, *Аб патрэбе польска-беларускіх параўнальных глотыдыдактычных даследаванняў*, у: М. М. Воінава-Страха (адк. рэд.), *Беларуская мова, літаратура, культура і свет: праблемы рэпрэзентацыі. Зб. навук. артыкулаў на выніках III Міжнар. навук. канф., Мінск, 19 лістап. 2020 г.*, Мінск, с. 8–13.
 58. Р. Калета, 2021, *Пра тэрміны беларуская мова як замежная і беларусістычная глотыдыдактыка*, у: І. Л. Капылоў (рэд.), *Беларуская мова – галоўная гісторыка-культурная каштоўнасць нацыі і дзяржавы (да 90-годдзя Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа). Зборнік навуковых артыкулаў*, у дзвюх частках, Мінск, ч. 1, с. 200–207.
 59. R. Kaleta, 2021, *Język białoruski – stan obecny i perspektywy*, w: J. Getka, J. Grzybowski (red.), *Tożsamość białoruska. Doświadczenia przeszłości i wyzwania teraźniejszości. W 30. rocznicę uzyskania przez Białoruś niepodległości*, Warszawa, s. 157–177.
 60. R. Kaleta, 2021, *O poziomowym programie nauczania języka białoruskiego jako obcego*, „*Studia Białorutenistyczne*”, t. 15, s. 309–324.
 61. Р. Калета, 2022, *Беларуская мова, літаратура і культура ў найнавейшых падручніках для дзяцей беларусаў Падляшша (Польшча), выдадзеных Аб’яднаннем “АБ-БА”, “Культура. Нацыя”, № 30*, с. 133–145.
 62. Р. Калета, 2023, *Выбраныя навуковыя і дыдактычныя публікацыі па беларускай мове як замежнай (2018–2023 гг.)*, “Беларуская мова як замежная”, № 7, с. 40–51.
 63. Р. Калета, 2023, *Выбраныя факты з гісторыі беларусістыкі ў Варшаве ў святле архіўных дакументаў = Wybrane fakty z historii białorutenistyki warszawskiej w świetle dokumentów archiwalnych = Selected Facts from the History of Belarusian Studies in Warsaw in Light of Archival Documents*, у: R. Kaleta (red.), *Спазнаючы Беларусь... Да 65-годдзя беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта = Odkrywając Białoruś... 65-lecie białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim = Discovering Belarus... On the Occasion of the 65th Anniversary of Belarusian Studies at the University of Warsaw*, Warszawa, с. 135–144, 145–154, 155–174.
 64. Р. Калета, 2023, *Кафедра беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта ў 2017–2021 гадах = Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego w latach*

- 2017–2021 = *The Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw in 2017–2021*, у: R. Kaleta (red.), *Спазнаючы Беларусь... Да 65-годдзя беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта* = *Odkrywając Białoruś... 65-lecie białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim* = *Discovering Belarus... On the Occasion of the 65th Anniversary of Belarusian Studies at the University of Warsaw*, Warszawa, с. 81–98, 99–116, 117–134.
65. R. Kaleta, 2024, *The Significance of Glottodidactics in Belarusian Studies*, „International Journal of Belarusian Glottodidactics”, No. 8, s. 7–23.

VIII. Recenzje książek • Рэцэнзіі на кнігі

1. R. Kaleta, 2012, Л.П. Баршчэўскі, *Беларуска-польскі размоўнік-даведнік, (Серыя: Беларускія ЕўраРазмоўнікі) Радыёла-плюс, Мінск 2011, 180 с., „Acta Albaruthenica”, t. 12, s. 265–267.*
2. R. Kaleta, 2013, *Польска-беларускі тэматычны слоўнік для школьнікаў і студэнтаў* = *Polsko-Białoruski słownik tematyczny dla uczniów i studentów: больш за 17,5 тысячаў слоўнікавых артыкулаў, укладанне Лявон Баршчэўскі, выдавец Зміцер Колас, Мінск, 274 с., ISBN 978-985-6992-26-4, „Linguodidactica”, t. 17, s. 259–261.*
3. R. Kaleta, 2013, Dymitry Kliabani, *Krok po kroku poznajemy Białoruś. Język, kultura, krajoznawstwo* = *Крок да кроку знаёмімся з Беларуссю. Мова, культура, краязнаўства*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, 198 с., „Acta Albaruthenica”, t. 13, s. 366–368.
4. R. Kaleta, 2014, Анна Грэсь, *Беларусая мова. Данаможнік на беларускай мове для студэнтаў рускай філалогіі*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Беласток 2012, 210 с., „Acta Albaruthenica”, t. 14, s. 373–375.
5. R. Kaleta, 2014, Т. В. Кабжыцкая, М. М. Хмяльніцкі, Э. Ю. Дзюкава, *Нарысы суседзяўства: Украіна, Польшча ў прасторы і часе вачыма беларусаў: знакавыя адметнасці міфалогіі, фальклору, культуры, нарадазнаўчых канцэптаў мастацкага твора*, Мінск 2012, „Кнігазбор”, 228 с., ISBN 978-985-7007-71-4, „Białorutenistyka Białostocka”, nr 6, s. 324–327.
6. R. Kaleta, 2015, Н. Ю. Павловская, О. В. Борисенко, П. В. Васюченко, Л. С. Кныш, О. В. Семенкевич, Г. К. Чеховский, *Белорусский язык для стран СНГ: учебник*, Москва 2012, ss. 452, „Studia Wschodniosłowiańskie”, t. 15, s. 637–641.
7. R. Kaleta, 2015, Anna Dąbrowska, Urszula Dobesz, M. Pasieka, *Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010, ss. 236, „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 22, s. 371–373.*

8. R. Kaleta, 2015, *Katarzyna Wojan (przy udziale Elżbiety Skupińskiej-Dybek), 2011, Słownik homonimów leksemowych języka rosyjskiego z polskimi ekwiwalentami tłumaczeniowymi*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 593 s. ISBN 978-83-7326-859-3, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii”, z. 2, s. 238–239.
9. R. Kaleta, 2016, А. А. Лукашанец, *Беларуская мова ў XXI стагоддзі: развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*, Мінск: Беларуская навука 2014, 396 с., „Roczniki Humanistyczne”, t. 64, z. 7, s. 221–224.
10. R. Kaleta, 2017, N. Barszczewska, M. Jankowiak, *Dialektologia białoruska*, Warszawa 2012, „Studia et Documenta Slavica”, nr 4, s. 101–103.
11. R. Kaleta, 2020, Дзмітрый Дзятко, Павел Міхайлаў, *Мовазнаўцы. Нарысы на гісторыі беларускай лінгвістыкі*, Выдавец А.М. Янушкевіч, Мінск 2017, 496 с., „Acta Albaruthenica”, t. 20, s. 277–280.
12. R. Kaleta, 2022, М.Р. Прыгодзіч, *Аўтарская неалагізацыя ў беларускай мове*, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск 2021, 175 с., „Acta Albaruthenica” 2022, t. 22, s. 324–327.

IX. Recenzje naukowe • Навуковыя рэцэнзіі

1. 2014 – praca magisterska / магістарская праца: Małgorzata Siarkowska, *Беларускі нацыянальны касцюм. Этымалагія і семантыка = Ubiór ludowy Białorusi. Etymologia i semantyka*, dr hab. Nina Barszczewska, prof. UW, Warszawa.
2. 2015 – praca magisterska / магістарская праца: Anna Siwirska, *Беларуская мова ў якасці сімвалічнага элемента сучаснай нацыянальнай свядомасці (на аснове апытанняў, праведзеных сярод жыхароў Мінска ва ўзроставай групе 18–30 гадоў) = Język białoruski jako symboliczny element współczesnej świadomości narodowej (na podstawie badań przeprowadzonych wśród mieszkańców Mińska w przedziale wiekowym 18–30 lat)*, dr hab. Nina Barszczewska, prof. UW, Warszawa.
3. 2015 – praca magisterska / магістарская праца: Ljovontsi Malinouski, *Невідавочныя сінтаксічныя з’явы беларускай мовы – развіццё ці заняпад? = Nieoczywiste zjawiska składni białoruskiej – rozwój czy zamieranie?*, dr hab. Nina Barszczewska, prof. UW, Warszawa.
4. 2016 – praca magisterska / магістарская праца: Michał Malinowski, *“Прыгоды Піркса” ў перакладзе на беларускую мову – лексіка-семантычны аналіз = „Przygody Pirxa” w przekładzie na język białoruski – analiza leksykalno-znaczeniowa*, dr hab. Nina Barszczewska, prof. UW, Warszawa.
5. 2016 – opinia o autoreferacie pracy doktorskiej / водзыў на аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных

- наук па спецыяльнасці 10.01.01 – беларуская літаратура: Таццяна Аляксандраўна Дубоўская, *Традыцыя Максіма Танка ў беларускім верлібры XX – пачатку XXI ст. з акцэнтаванай нацыянальна-культурнай канцэптуальнасцю*, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск.
6. 2017 – praca magisterska / магістарская праца: Angelika Peljak-Łapińska, *Негацыя ў беларускай мове – марфалагічна-сінтаксічны і прагматычны аналіз на аснове корпусу беларускага маўлення = Negacja w języku białoruskim – analiza morfosyntaktyczna i pragmatyczna na podstawie korpusu języka mówionego*, dr hab. Nina Barszczewska, prof. UW, Warszawa.
 7. 2019 – praca licencjacka / бакалаўрская праца: Maria Elżbieta Artowicz, *Кантрастыўны аналіз польска-беларускіх фразеалагізмаў (на асобных прыкладах) = Kontrastywna analiza polsko-białoruskich związków frazeologicznych (na wybranych przykładach)*, dr Volha Tratsiak, Warszawa.
 8. 2020 – recenzent aplikacji kandydatów do stypendium Polskiego Instytutu Studiów Zaawansowanych PAN / рэцэнзент заявак кандыдатаў на стыпендыю PIASt (Polish Institute of Advanced Studies).
 9. 2020–2021 – recenzent Grodzieńskiego Uniwersytetu Państwowego w Grodnie w związku z ewaluacją uniwersytetów w ramach The QS World University Rankings / рэцэнзент Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта ў рэйтынгу The QS World University Rankings.
 10. 2020 – recenzent w przewodzie habilitacyjnym dr Anny Żebrowskiej z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / рэцэнзент дасягненняў к.ф.н. Ганны Жаброўскай з Універсітэта імя Адама Міцкевіча ў Познані на атрыманне вучонай ступені доктара філалагічных навук.
 11. 2020 – rozprawa doktorska / кандыдацкая дысертацыя: Joanna Wrona, *Лексыка професіолекта служачых падляшскай погранічнай охраны = Leksyka profesjolektu funkcjonariuszy podlaskiej straży granicznej*, dr hab. Lilia Citko, prof. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
 12. 2021 – opinia o autoreferacie pracy doktorskiej / водзых на аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова: Аксана Васільеўна Семянкевіч, *Словаўтварэнне, семантыка, функцыі множналікавых назоўнікаў у сучаснай беларускай мове*, Нацыянальная акадэмія навук Беларусі – Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, Мінск.
 13. 2022 – opinia o autoreferacie pracy doktorskiej / водзых на аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства: Аляксей Анатольевіч Салавей, *Катэгорыя верагоднасці ў публіцыстычным, навуковым і мастацкім дыскурсах: семантыка-прагматычны аспект (на матэрыяле беларускай і англійскай моў)*, Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, Мінск.

14. 2022 – opinia o autoreferacie pracy doktorskiej / отзыв на автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание: Ольга Александровна Артёмова, *Семантика и прагматика дейксиса в белорусском и английском языках*, Минский государственный лингвистический университет, Минск.
15. 2022 – recenzja w postępowaniu zatrudnieniowym na stanowisko profesora nadzwyczajnego doc. dr Viktorii Liashuk z Katedry Języków Słowiańskich Uniwersytetu Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy (Słowacja) / рэцэнзія дасягненняў дац. к.ф.н. Вікторыі Ляшук з кафедры славянскіх моў Універсітэта Мацея Бела ў Банска-Бістрыцы (Славакія) у конкурсе на пасаду прафесара ўніверсітэта.

X. Recenzje wydawnicze • Выдавецкія рэцэнзіі

1. 8 artykułów dla pisma / 8 артыкулаў для часопіса „Białorutenistyka Białostocka” (2015, 2016, 2024).
2. 7 artykułów dla pisma / 7 артыкулаў для часопіса „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” (2015–2017).
3. 1 artykuł dla pisma / 1 артыкул для часопіса „Acta Polono-Ruthenica” (2019).
4. 2 artykuły dla pisma / 2 артыкулы для часопіса „Acta Albaruthenica” (2020).
5. 1 artykuł dla pisma / 1 артыкул для часопіса „Journal of Belarusian Studies” (2020).
6. 2 artykuły dla pisma / 2 артыкулы для часопіса „Studia Białorutenistyczne” (2020).
7. 1 artykuł dla pisma / 1 артыкул для часопіса „Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie” (2022).
8. 2 artykuły dla pisma / 2 артыкулы для часопіса „Slavia Orientalis” (2020, 2024).
9. 1 artykuł do monografii Międzynarodowego Stowarzyszenia Slawistów POLYSLAV wydanej w Niemczech w wydawnictwie Harrassowitz Verlag (Wiesbaden) / 1 артыкул для манаграфіі Міжнароднага таварыства славістаў POLYSLAV, выдадзенай у Нямеччыне ў выдавецтве Harrassowitz Verlag (Wiesbaden).
10. 3 podręczniki do 4, 5 i 6 klasy szkoły podstawowej z dodatkową nauką języka białoruskiego pt. *Ad słowa da słowa, Kołazwarot, Blizkija słovy*, wydane przez stowarzyszenie AB-BA, Białystok (2021–2023) / 3 падручнікі *Ад слова да слова, Колазварот, Блізкія словы* для 4, 5 і 6 класа пачатковай школы з дадатковым навучаннем беларускай мове, выдадзеныя аб’яднаннем АБ-БА, Беласток 2021–2023.

11. Ekspert-recenzent białoruskiego projektu *Opracowanie państwowego standardu edukacyjnego i typowych testów z języka białoruskiego i rosyjskiego jako języków obcych* realizowanego w ramach Państwowego programu badań naukowych na lata 2016–2020. 13. *Gospodarka i rozwój humanistyczny społeczeństwa białoruskiego (podprogram 13.6. Edukacja)* Nr grantu 2016546, kierownicy projektu: prof. W.A. Hajsionak, prof. L.I. Siamieszka (2020) • Эксперт-рэцэнзент беларускага праекта “Распрацоўка Дзяржаўнага адукацыйнага стандарту і тыпавых тэстаў па беларускай і рускай мовах як замежных”. Заданне дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў на 2016–2020 гады 13. “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства” (падпраграма 13.6. “Адукацыя”) № ГР 20160546, навуковыя кіраўнікі – Гайсёнак В.А., доктар фіз.-мат. навук, прафесар, Сямешка Л.І., канд. філ. навук, дацэнт, прафесар.

XI. Komunikaty i sprawozdania • Камунікаты і справаздачы

1. R. Kaleta, 2014, 20. rocznica śmierci Profesor Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej (1901–1994) – twórczyni i założycielki polskiej białorutenistyki, „Acta Albaruthenica”, t. 14, s. 391–393.
2. R. Kaleta, 2015, *Nowa fala zainteresowania językiem białoruskim jako obcym (JBJO). Sprawozdanie z Międzynarodowej Letniej Szkoły Białorutenistyki w Mińsku*, „Białorutenistyka Białostocka”, t. 7, s. 467–469.
3. Р. Калета, 2019, *Новае выданне на БМЗ: R. Kaleta, Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*, Warszawa 2018, “Беларуская мова як замежная”, № 3, с. 75.
4. Р. Калета, 2020, *Новыя выданні на БМЗ: T. Jasińska-Socha przy współpracy T. Chylak-Schroeder i J. Głuszkowskiej-Babickiej, Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany). Z odpowiedziami do ćwiczeń*, pod red. R. Kalety, Warszawa 2020, “Беларуская мова як замежная”, № 4, с. 52.
5. Р. Калета, 2020, *Новыя выданні на БМЗ: 50 ćwiczeń z języka białoruskiego (poziomu: A1-B1+). Z odpowiedziami*, pod red. R. Kalety, Warszawa 2020, “Беларуская мова як замежная”, № 4, с. 52.
6. Р. Калета, 2021, *Да 5-годдзя часопіса “Беларуская мова як замежная”*, “Беларуская мова як замежная”, № 5, с. 50–51.
7. R. Kaleta, 2021, *Profesor Nina Barszczewska – słów kilka o dorobku naukowym Jubilatki*, „Acta Albaruthenica”, t. 21, s. 7–12.
8. Р. Калета, 2022, *Новыя выданні на БМЗ: Т.Р. Рамза, Беларуская мова? З задавальненнем! Для замежных студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі з электронным дадаткам*, 2-е выд., дапрацаванае і дапоўненае, *Вышэйшая школа*, Мінск 2022, 311 с., “Беларуская мова як замежная”, № 6, с. 60.

9. Р. Калета, 2023, *Новыя выданні на БМЗ: Метад Іллі Франка на прыкладзе сучаснай беларускай літаратуры*, “Беларуская мова як замежная”, № 6, с. 65–67.
10. Р. Калета, 2024, *Тры выданні на беларускай мове як замежнай для англамоўных карыстальнікаў*, “International Journal of Belarusian Glotto-didactics”, No. 8, с. 79–80.

XII. Redakcja językowa książek popularno-naukowych i popularnych • Моўная рэдакцыя навукова-папулярных і папулярных кніг

1. *Diagnoza oświatowego systemu poradnictwa edukacyjno-zawodowego w Pomorskiem*, 2008, ECORYS Polska Sp. z o.o., Warszawa, 89 s.
2. *Poradnictwo zawodowe w SzOK-ach*, 2008, red. W. Kreft, ECORYS Polska Sp. z o.o., Warszawa, 196 s.
3. Bartłomiej Kluska, 2013, *Automaty liczą. Komputery PRL*, Wydawnictwo Novae Res, Gdynia, 210 s.
4. Władysław Maksymiuk, 2013, *Cinkciarz*, Wydawnictwo Novae Res, Gdynia, 280 s.
5. Marcin Sobecki, 2013, *Operacja Mamba*, Wydawnictwo Novae Res, Gdynia, 272 s.
6. Dominika Szałomska, 2014, *Demon Żądz*, Wydawnictwo Novae Res, Gdynia, 300 s.
7. Reginald Lanca Ster, 2014, *Szlakiem Piastów. Ranek*, Wydawnictwo Novae Res, Gdynia, 472 s.
8. Bartłomiej Basiura, 2014, *Zamknięta prawda*, Wydawnictwo Novae Res, Gdynia, 534 s.
9. Urszula Szybowska, 2015, *Od Safony do Sibylli. O twórczości kobiet, które miały odwagę zmieniać świat*, Wydawnictwo Novae Res, Gdynia, 148 s.
10. Maja Szymańska, 2015, *Ostatnia wiedźma*, Wydawnictwo Novae Res, Gdynia, 438 s.

Okladki • Вокладкі

Okladki monografii autorskich • Вокладкі манаграфіяў

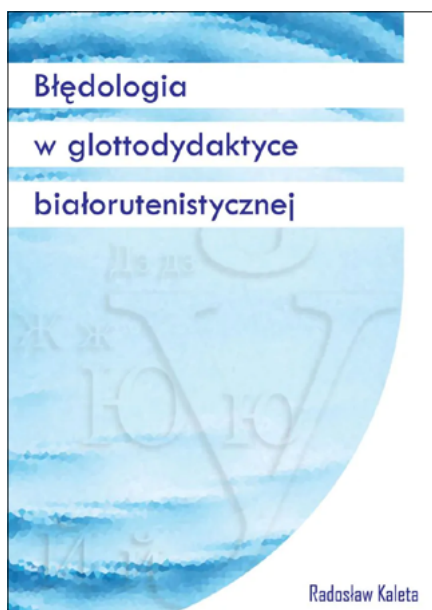
2014

2015

2018

Okładki monografii wieloautorskich i redagowanych •
Вокладкі калектыўных і рэдагаваных манаграфіяў

2017

2020

2021

2021

2023

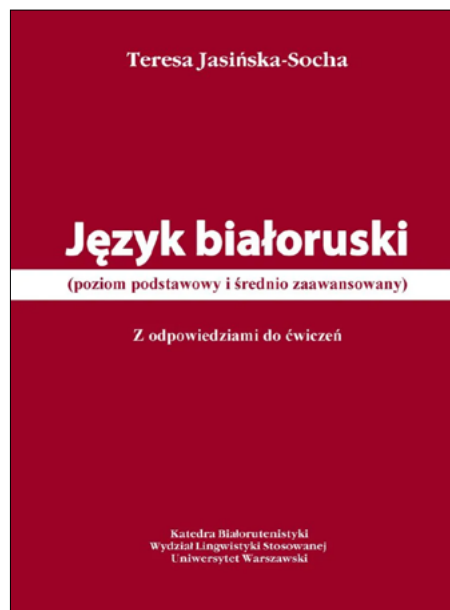

**Okładki redagowanych i autorskich materiałów dydaktycznych i słownika •
Вокладкі рэдагаваных і аўтарскіх дыдактычных матэрыялаў і слоўніка**

2017

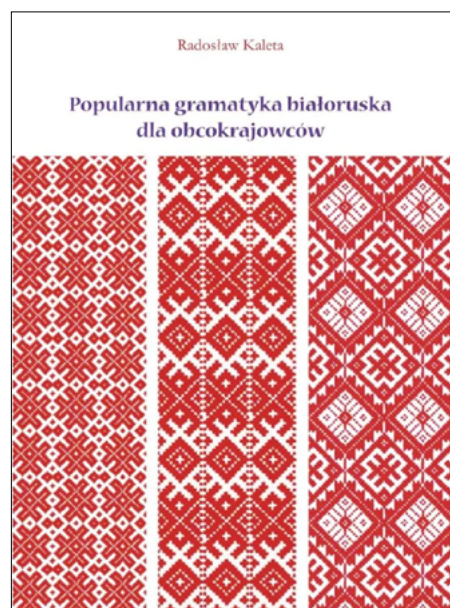
2020

2020

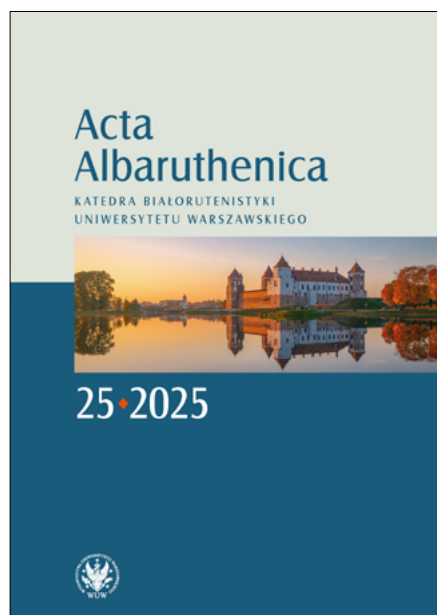
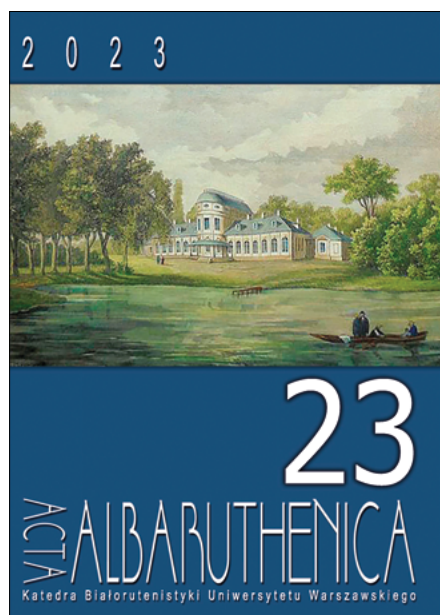
2021

2022

Okładki czasopism (współ)redagowanych • Вокладкі рэдагаваных часопісаў

Dr hab. Radosław Kaleta, prof. ucz. – białorutenista i polonista, językoznawca i glottodydaktyk; od 2024 r. prodziekan Wydziału Lingwistyki Stosowanej, w latach 2019–2024 kierownik Katedry Białorutenistyki. Od 2015 r. założyciel i kierownik Pracowni Glottodydaktyki Białorutenistycznej. Redaktor naczelny pism: „Acta Albaruthenica” oraz „International Journal of Belarusian Glottodidactics” (dawniej: „Język Białoruski jako Obcy”). Wybrane obszary zainteresowań: glottodydaktyka białorutenistyczna i polonistyczna, językoznawstwo konfrontatywne, leksykologia, leksykografia, socjolingwistyka, stereotypy językowo-kulturowe, dwujęzyczność, kultura języka, promocja białorutenistyki w świecie.

Niniejszy tom został przygotowany z okazji roku jubileuszowego 70-lecia białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim. Do publikacji wybrano teksty autora z różnych dziedzin, takich jak: pisownia białoruska, homonimia międzyjęzykowa, transliteracja i transkrypcja alfabetu białoruskiego, językoznawcze bazy bibliograficzne, stosunek do języka białoruskiego, językoznawcze biografie białorutenistyczne (dotyczące sylwetek naukowych ważnych dla polskiej białorutenistyki), polsko-białoruskie kontakty językowe oraz glottodydaktyka białorutenistyczna. Monografia jest swoistym pamiętnikiem naukowym, świadectwem części jednostkowego dorobku wchodzącego w skład wieloletniej i różnorodnej spuścizny Katedry Białorutenistyki.

Nie ulega wątpliwości, że dorobek prof. Radosława Kalety jako przedstawiciela średniego pokolenia polskich białorutenistów jest trudny do przecenienia. [...] [K]ażda praca naukowa R. Kalety jest prześiąknięta zamiłowaniem do białoruszczyzny, do badań nad tym językiem, do białorutenistycznej glottodydaktyki w Polsce, do wyjaśnienia i należytego ukierunkowania zagadnień nieustabilizowanych i dyskusyjnych. [...] [Monografia] pokazuje ścieżkę zawodową, którą podążał, uzewnętrznia poszukiwania naukowe Autora, glottodydaktyka i badacza białorutenisty, prezentuje postęp nie tylko w konkretnej dyscyplinie filologicznej, ale także technologiczny (np. ogólnodostępny system informacyjny bazy bibliograficznej językoznawstwa sławistycznego iSYBISLAW oraz lingwistyka korpusowa). Jestem przekonana, że zebrane w jednej książce różnotematyczne, ale wszystkie dotyczące badań białorutenistycznych teksty będą służyły niejednemu pokoleniu specjalistów, będą inspirowały do dalszych poszukiwań badawczych, będą motywowały do podjęcia trudu uczenia się tego pięknego języka słowiańskiego.

*Prof. Jadwiga Kozłowska-Doda
Katedra Językoznawstwa Słowiańskiego
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*

